ספר הרקמה

חברו בלשון ערבי הרופא והמדקדק רבינו

יונה מרון אבן גנאח

ומתורגם עברית מאת החכם יהודה אבן תבון.

הוצאתיו עתה לאור ע״פ כתבי יד אשר באוצרות ספרי פאריס

אני

דוב גאלדבערג.

מתוקן ומוגה ומצוינים כל הפסוקים על מקומות מושבותם

על ידי

רפאל בן שמעון קירכהיים.

ונספחו אליו הערות והוספות מאת המגיה ומאת החכם יצחק בעער בעל תורת אמת
ועוד מקצת חקירות והשגות מאת החכם המפואר שמואל דוד לוצאטו יחוה דעת בפאדובה.

פראנקפורט
תרי״ז

זכרון בספר

לעילוי נשמת הרה"ח ירא ושלם צנא מלא ספרא
מוה"ד **יצחק** ע"ה בן מו"ה משה נ"י **בראך**

הוא הגבר אשר יגע וטרח מאד להדפיס ולהפיץ ספרי הקדמונים

שחל"ח במיטב ימיו לדאבון לב כל יודעיו ומכיריו
ביום ה' כסלו שנת תש"ס לפ"ק

ת.נ.צ.ב.ה.

יצא לאור פה ברוקלין נ.י.
שנת תשס"ג

על ידי
אחים גאלדענבערג

* * * * *

נדפס אצל:

5314 13th Avenue
Brooklyn, NY 11219
TEL. (718) 972-0777
FAX. (718) 972-0178

מכירה הראשית אצל:
בימ"ס ביגלאייזן
4409 16th Ave.
Tel. (718) 436-1165

קול תודה.

לכבוד גבר חכם פאר עמו, נודע בישראל גדול שמו,
שוע ונדיב איש אמונה, חטר מגזע הכהנה,
הטפסר הגדול הר"ר **אברהם כהן** נרו יאיר כשמש ממורח.
מקום משכן כבודו **פארים** הבירה.

הֵן הַיּוֹם הַזֶּה בְּנַפְשִׁי עוֹז הִרְהַבְתִּי,
מִנְחַת רָשׁ מִפְּרִי עֵטִי לְךָ הִקְרַבְתִּי,
כְּפִי מָךְ עֶרְכִּי, לֹא כְּפִי רוֹם תְּהִלָּתֶךָ:
רוֹב צִדְקוֹתֶיךָ בְּזִכְרוֹנִי תַּעֲלֶינָה,
וּבְקִרְבִּי קוֹל תּוֹדָה לְךָ תַּשְׁמִיעֶנָה,
עֲצוּם מִסַּפֵּר פָּרָשַׁת גְּדֻלָּתֶךָ:

דֶּגֶל חַסְדְּךָ עַל עַם אֶבְיוֹן הֲרִימוֹתָ,
בְּעִיר כְּלִילַת יוֹפִי בֵּית מִדְרָשׁ הֲקִימוֹתָ,
לְהָרִים קֶרֶן הַתּוֹרָה יָרְדָה פְּלָאִים:
שָׁם זָרְמוּ עָבוֹת גִּשְׁמֵי נִדְבוֹתֶיךָ,
בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכְּךָ, נוֹדְעוּ עִקְּבוֹתֶיךָ,
לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים, לְהַרְנִין נִדְכָּאִים:

כְּפֶלֶג בְּצִיּוֹן מַעְיְנֵי יְשׁוּעָה בָּקַעְתָּ,
סָבִיב לִבְאֵרְךָ עֵץ חַיִּים נָטַעְתָּ,
יַךְ שָׁרָשָׁיו יִפְרַח מֵרֵיחַ מָיִם:
אַשְׁרֶיךָ אַבְרָהָם! אַב הֲמוֹן נִקְרֵאתָ,
כֹּהֵן צֶדֶק לְעוֹלָם מְאֹד נִתְעַלֵּיתָ,
יֶתֶר שְׂאֵת וָעֹז לְתוּשִׁיָּה כִּפְלָיִם:

* * *

וְעַתָּה בִּנְדִיב לִבְּךָ הִגְדַּלְתָּ מְזִמּוֹת,
הָיִיתָ בְעוֹזְרֵי לְהוֹצִיא אוֹר תַּעֲלֻמוֹת,
סֵפֶר רִקְמָה לְרַב יוֹנָה גְּדוֹל כְּנָפָיִם:
עַל זֶה יוֹדְעֵי לָשׁוֹן כְּבוֹדְךָ יָרִימוּ,
נְבוֹנִים עֲטֶרֶת צְבִי עַל רֹאשְׁךָ יָשִׂימוּ,
בִּרְכָתָם שַׁי יוֹבִילוּ מְלֹא חָפְנָיִם:

בָּרוּךְ אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לִשְׂפַת עֵבֶר גּוֹאֵל,
הֵקִים גְּבִיר כְּאָז בְּדוֹר הַנָּגִיד רַב שְׁמוּאֵל,
כָּמוֹךָ תָּמַךְ דּוֹרְשֶׁיהָ בְּרוּחַ נְדִיבָה:
אוֹר תִּפְאַרְתָּהּ עוֹד יָהֵל שִׁבְעָתַיִם,
הוֹד יָפְיָהּ יָפִיץ כְּאוֹר נֹגַהּ קַרְנַיִם,
לֹא תֵלֵךְ עוֹד קֹדֶרֶת שַׁמָּה עֲזוּבָה:

בִּתְשׁוּאוֹת חֵן כּוֹנַנְתִּי שִׁיר עַל יֶתֶר,
וִיקַר שִׁמְךָ אָשִׁית לְרֹאשׁ רִקְמָה כְּכֶתֶר,
לְעֵינֵי נְבוֹנֵי עָם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:
כָּלְתָה נַפְשִׁי לְשַׁחֵר פָּנֶיךָ בִּתְשׁוּרָה,
תֶּעֱרַב לְפָנֶיךָ וְתִכּוֹן כְּמוֹר וּקְטוֹרָה,
אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם תַּעֲמוֹד לְמִשְׁמֶרֶת:

יובל שי בנפש להבה, למנחת זכרון מזכרת אהבה,

מאת

דוב בער גאלדבערג.

* * *

אומר המגיה, מעת אשר חכמי בני ישראל ודורשי פקודת ה׳ לא ישוטו עוד כל ימי חייהם במי ים התלמוד האדירים, והם ולעיריהם אוהבים לנוע בכל עלי יער החכמות והמדעים, נתגלה לנו תושיה מחכמות אבותינו בימי קדם, אשר הלכו גם הם בשבילי הידיעות בזמן אשר חשך ואפלה היה בארצות המערב, והם אנשי השם אשר חיו בערי הברבריא, בארץ מצרים ובספרד תחת ממשלת הערביים, ועלו להשכיל עד למעלה בחכמת הלשון וההגיון והתכונה והרפואה. ובניהם אשר קמו אחריהם והדור הקרוב אליהם הלכו בעקבותם ובנו יסוד חכמתם על יסודם, והם פרחו על מי התבונה עד כי באו ימי גלותם והצרות השיגום ובהלות רבות אפפום, אז נתמעטו הידיעות אחת לאחת ואין שיור רק התורה הזאת עם התלמוד ופירושיו, וחבורי הראשונים אלו ונטלטלו מיד אל יד עד כי הוסגרו במאסר ובבתי כלאים הוחבאו ולא נגה עוד אורם אלינו והיו כמסוס נוסס. — אך לכל זמן ועת לכל חפץ, וקם דורנו דור דעה והזמן הופיע אשר אומר לאסורים היקרים ההמה, תצאו ממסגר, כי באה שנת גאולתכם, שנת פקודתכם משיבת עולמים. ויצאו כבר מקבריהם מספרי ראשי המדקדקים אשר אמרו ללשוננו קום צא מתוך ההפכה: ספרי ר׳ יהודה חיוג, מחברת מנחם בן סרוק ודונש, מחברת הפרחון, פתרון תשעים מלות לר׳ סעדיה גאון, ס׳ השם וס׳ שפת יתר להראב״ע; ומפרושי התורה, פירוש הקצר על שמות ומגלת אסתר להראב״ע, פי׳ רד״ק על בראשית; ומחכמת עיונית: ס׳ האמונה הרמה להראב״ד, העתקת המורה מאלחריזי, פירוש הכספי והנרבוני על המורה נבוכים, ס׳ יקוו המים לר״י אבן תבון; ומחכמת התכונה: ס׳ העבור לר׳ אברהם בר חייא, ומלבד אלה עוד קבוצי העתקות שונות לאין מספר אשר קבצו חכמי דורנו בבכורי העתים וחמדת כרמים ובאבני ציון ובבית האוצר ובחלוצי צבא ובספרי אסופות כאלה. וגם חכמי העמים אשר לא מבני ישראל המה שטו בספרי קדמונינו הכתובים בלשון ערבי וקטפו מלילות מפרושי רבי סעדיה גאון ורבנו יונה ור׳ תנחום הירושלמי. —

גם אנכי מילדי העברים זה דרכי בקדש לטהר העומדים מקבריהם משמץ ודופי ולהלביש אותם מחלצות למען יבואו טהורים בעדת ה׳ בקהל קדושיו, ולכן כאשר הקרה ה׳ לפני **ספר הרקמה** לר׳ יונה בן גנאח אשר נפשי חשקה בו זה ימים לא כבירים, לא שלותי ולא שקטתי עד אשר יצא לאור וישמחו אוהבי לשון עבר בבגדי רקמות החמודים האלה.

ואתם בני עמי! אל תשמעו אל קול הסכלים והטפשים אשר בתיהם מלאים זהב וכסף ואומרים אל המוציאים לאור חבורי קדמונים: „מה לכם תדכאו את אחיכם בחבורים אשר כבר שבענו מטובם ואכלנו את פריהם, הלא את כל חמדתם לקחו הדורות הבאים אחריהם והם הראו את כחם ועצמם, ולמה תרגיזו ארץ ועצומיה לעורר ישני עולם אשר תחייתם לא לעזר ולא להועיל?" כי לא מחכמה פערו הבוערים את פיהם וזה דרכיהם כסל למו. כי זה דרך כל חכמה וקנין ועניין, כל איש ואיש אשר יולד על ברכם ויונק מחלבם ילך משכיל אל שכיל וישיג מעלה אשר לא השיגו הוריו ומולידיו, כי הם סקלו המסלה למען יבואו הבאים אחריהם אל החכמות פנימה, וכל שרשי הידיעות אשר שתלו האבות בעצב ויגיעה, פרחו פרח בימי בניהם והם קצרו את פרי עמל אבותם; וזה גם תהלוך לשון עברי, השרשים והצמחים אשר נטעו ר׳ יהודה חיוג ור׳ יונה בן גנאח בכרם ישראל היו לגפן אדרת להקמחים ולהבאים אחריהם והם אכלו יגיעת אבותם והצליחו בעבודה אשר החלו אחרים; הלזה נאמר, דברי האבות לָמָּה הם לנו? אם יאמר איש אל איקלידוס אשר הניח יסוד חכמת ההנדסה ובצלו עוד נחיה בחכמה הזאת, מה לך פה, כי ישנת, וכחך כבר אכלו זרים? הכי נאבד ספרי ארסטו על הטבע בעבור כי רוב דבריו בטלים ומבוטלים כעת? הלא כל עם ועם אל חכמיו ידרוש ואל זקני דור ודור, אף אם אין עוד רוח בהם, ולמה נגרע אנחנו ולא נביט אל מקור חכמת חכמינו ולהחיותו כיום הזה? זאת תשובתי בכלל על החבורים של ישני עפר הקדושים אשר הקימו והרימו אוהבי החכמה וקדמוניות ישראל מבתי כלאם, ועתה אדבר בפרט על החבור היקר הזה אשר אנכי נותן לפניכם היום, ואומר כי זה המקרה קרה לכל ספרי חכמי ישראל הנכתבים בלשון ערבי, אשר למיעוט ידיעת הלשון הזה ליהודים היושבים בארצות הנוכרים לא נתפשטו חבורים האלה ונשארו כחמדה גנוזה בידי יחידי סגולה — אף אם קצתם נעתקו ללשון הקדש — וזאת הסבה כי נאבדו מאתנו כמה וכמה חבורים מספרי ר׳ שמואל בן חפני ור׳ שמואל הנגיד ורב שרירא ורב האיי ורב סעדיה ואחרים. והבאים אחריהם קמו וזרעו זרועיהם על אדמתם ועשו גנות ושתו מיינם ולא זכרו הראשונים אשר מטובם שבעו טוב, ומהם עושים באמונה וקראו

* * *

[illegible] כל מה שהעתיקו מחבורי זולתם, ורק ס' האמונות והדעות וס' חובות הלבבות וס' המורה וס' הכוזרי לגודל חביבתם והוד תפארת מחבריהם הם לבדם נשארו מיתר הפלטה והנם היום בידי עם ועם. ולכן נחזיק טובה לרד"ק אשר אזן וחקר ושאב מבאר חפרוה שרי הדקדוק ר' יהודה חיוג ור' יונה גנאח, כי בלעדו נשכחו הם וספריהם, והוא עשה עיסה בלולה מקמחם ודבשם כמו שאמר עליו חכם אחד „קימחא טחינא טחין." ואם רוב דבריו במכלול ושרשים לא לו המה ונלקחים מחבורי ר' יהודה ור' יונה וכמו שכתב בעצמו בפתיחת ספרו, בכל זאת יראה הקורא כמה דברים נחמדים נמצאים בחבור הזה אשר לפנינו בדקדוק הלשון בפירושי המקרא ודברי חז"ל אשר לא העתיקם הרד"ק אשר ירש את כל כבודו וגדלו. ולכן לא יאמר אדם עוד חבורי הראשונים המה למותר, כי דרך כל מעתיק דבר מן הדברים כדרך מלקט שבלים ופרחים מן שדה לא לו אשר לא ילקט רק למלא בטנו כי ירעב ויקטוף אורות אשר נחמדו רק למראה עיניו, ואחרים יבואו אחריו כמעולל אחרי הבוצר וימצאו די והותר לרוות נפש. וכאשר נגלו בספר הרקמה הזה דעות וסברות בחכמת הלשון ובבאורי המקראות אשר נתפזרו בזמננו כדבר החדש, אף כי אמר הרד"ק בפתיחת ספרו מכלול „יש בהם דברים הרבה שלא לצורך ושילמוד המלמד בלתם מה שיצטרך לו", כמו כן יגלו עוד מטמוני מסתרים בדרך בינה אם חכמי זמננו לא יתרשלו במלאכתם ולא ירפו ידיהם להנחילנו ירושת אבותינו. —

והנה החבור הזה העתיקו מוציאו לאור החכם דוב גאלדבערג נ"י מן כתב יד המונח בפאריש No. 490 וערך העתקתו עוד הפעם למול כ"י השני אשר שם No. 473 וכתב לו כל השנויים על ספר, אכן רוב השנויים הללו אינם כי אם השמטות אשר השמיט הכותב הראשון או האחרון ולזה שתלתי אותם בשדה הרקמה בלתי שום להם סימנים להכירם והמעט מהם ובפרט בעמודים הראשונים הליב להם יד המוציא לאור והנחתים כמו שהיו. ועל אודות מקצת מאמרים קשים להבינם וניכר בהם חסרון דבר או טעות כתבתי כפעם בפעם אל המ"ל לעיין היטב בשני הכ"י, ועיין ולא מצא דבר מאומה למלאות החסרון, אשר על כן קרוב לי לגזור אומר כי כל הכ"י האלה הן של N. 473 הן של No. 490 נעתקים מכ"י אחד ושגגתא כיון דעל על. והסופרים מעלו מעל בדברי המחבר מחסרון ידיעה או מהתרשלות ידים ובזה השגיאות והחסרונות הרבו להכיל, ותקנתי הכל כפי אשר חנני ה' דעה, וציינתי המלות היתרות בסמן ( ) והחסרות בסמן [ ] למען יכיר הקורא למי הם ויעשה בהם מה שלבו חפץ. ועל השגיאות בעקראות שמתי עיני עליהם לתקנן ולא העירותי עליהן כי רבים הן, אך במקום הצורך ובמקום הנראה וניכר לעין שהיתה לפני המחבר נוסחא אחרת במקראי קדש לא שלחתי את ידי לתקן והעירותי על נוסחתנו. כל דבר קטן שהוספתי בחבור לבאר הדפסתי באותיות מיוחדות — הנקראות אותיות רש"י — למען לא יתערבו דברי עם דברי המחבר, ולכל דבר גדול שמתי לו מקום בתוך הערותי. על המאמרים הקשים העירותי באצבע וגם שאלתי עליהם ליודעי לשון, ובפרט אהובי החכם יצחק בער, בעל תורת אמת, עמד על ימיני לסעדי, והערותיו המשכילות ימצאו חן לפני מביני דעת, ואשלם לו בזה תודה — כי זה פרי עמלו — לעיני בני עמי.

עוד היה לסעדי הספר היקר מעשה אפד להחכם האפדי, ובא לידי כאשר כבר הודפסו כ"ד שערים הראשונים ולכן קבלתי באוריו והשגותיו על השערים הראשונים האלה ואספתים הביתה בההוספות אשר בסוף החבור, ושאר באוריו והשגותיו העמדתי על מקומם הראוי להם בגוף החבור, ולא הרימותי מן הספר ההוא רק הנוגע לדברי ר' יונה, אך כי כל דבריו קודש קדשים הם לה' וראוים להעלותם על מזבח הדפוס. וקראתי גם' מנחת שי כי ר' אלישע בר אברהם חבר ס' מגן דוד אשר השיג בו על ס' מעשה אפד, אך לא ראיתי ספר זה ואיננו בעירי ולא ידעתי אם דחה גם השגות של האפודי על ר"י כמו שדחה את השגותיו על רד"ק. וכן איננו מצוי בעירי הס' הנכבד Thesaurus שחבר געזעניוס והעתיק בו העתקות רבות מן ס' השרשים של ר' יונה.

ולסוף מלין עוד אגלה בקהל את צדקת החכם אברהם כהן בפאריש הנודע לעמוד לימין אביון וחסדיו עברו ארחות ימים בקרית דוד, כי הוא הוא אשר משך את יונה ממצולת ים השכחה, ומכספו וזהבו כדב ואמר לצפון הגלה. על זאת החכמים יהללוהו, וה' יברכהו ויגדלהו לעולם ועד.

פראנקפורט על המיין חדש מרחשון תרי"ו לפ"ק.

רפאל בן שמעון קירכהיים.

תולדות רבינו יונה·

מן קורות ותולדות וארץ מגוריו של ר' יונה לא ידענו דבר, מלבד מה שספר לנו בספריו, והמקרה הזה קרה לרוב חכמי ישראל, אשר קורות חייהם ותהלוכתם עלי אדמות נדמה בתהפוכת הזמן, ורק רוחם ומדעם, מחשבותם ורעיונם קמו נצבו בחבוריהם אשר הניחו לברכה בקרב הארץ. והנה החכם המפואר שלמה מונק בפאריס כבר הפיץ בשנת 1851 הקדמת ר"י בלשון ערבי עם העתקה צרפתית ולוה אליה הערות שונות ומועילות על תהלוכת לימוד הדקדוק ועל חכמינו אשר גדלו והצליחו בחכמה הזאת ממאה השביעית לד' אלפים, על ספרי הקראים וידיעתם, על תולדות ר"י וחבוריו ועל קורות ר' שמואל הנגיד ובנו ר' יוסף הלוי; על כל אלה כתב בעולם חכמתו וידיעתו, וכאשר ספרו זה אשר העתיק גם ללשון אשכנז החכם פירסט „בעלי המזרח" הוא בידי רוב חכמי ארצנו, לכן לא אריך את כל הבורו הזה עוד הפעם מלשון אל לשון. רק אלך אל העינה לשאוב מבורו מה שנוגע אל ר' יונה ואוסיף בו כהנה וכהנה ממה שמצאתי בספר הרקמה אשר עמלתי בו להפיצו בישראל.

רבינו יונה, המכונה בלשון ערבי אבו אלוליד מרואן אבן גנאח, היה מקום מושבו בקרטבה אשר בספרד [1]) ונולד במאה השמינית לד"א (990 — 985) וזה העלה החכם מונק ממה שכתב (רקמה 185) „וכאשר גזר האלהים בגלותנו מקרטבה אל סרקסטה מפני המלחמות אשר באו עליה"; כי המחבר היה בזמן ר' שמואל הנגיד, כאשר נאמר אחרי כן, והוא ברח למליקה „לאחר שנפסקה מלכות בני בן אביעמר וגברו סרני פלשתים ונדלדלה מדינת קורטבה וברחו יושביה, יש מי שברח לסרקסטה — ועוד זרעם שם עד היום — ויש מי שברח לטליטלה — וזרעם נכר שם עד היום" (ס' הקבלה להראב"ד), וזה היה בלי ספק בשנת 402 לחשבון הישמעאלים — 4772 — כאשר זולימן בן אלחכם ואילו הברברים צרו על קרטבה והדבר והרעב כבד בעיר, וללכדוה בשנת 403. וסופרי קורות הערבים כתבו כי מספר גדול מן יושבי העיר ברחו משם בעת המצור (דה"י מן אבן אלאתהאר כ"י) ואז ברח גם ר' יונה מקרטבה לסרקסטה, וכבר יצא אז שמע גדלו בעולם באשר שאלוהו שם פרושי המקראות (רקמה שם); ולפי השערה הזאת היה אז גדול בשנים כבן עשרים או יותר, וא"כ נולד המחבר קרוב לשנת 4752, אבל לא הרבה לפנים, כי בס' הרקמה מכנה את שם רב האיי אשר מת בשנת 4799 בכנוי „זכרונו לברכה", א"כ בהכרח כתב את חבורו זה לאחר מות רב האיי, וסמוך לימי זקנתו, כאשר אמר (XI) „ולהיות לי עוד לעזר לעת הזקנה אשר השקפנו עליה", ואם נשער כי היה אז כבן ששים שנה, א"כ נולד ר"י באמצע מאה השמינית לד' אלפים.

---

[1]) רקמה 185, ושם 11 אמר: ומהם אנשי ארצנו ר"ל ספרד, וכן קראו אותו האפדי „הרופא ר' יונה בן גנאח מקרטבה".

*

* * *

ר' יונה ירד במצולת החכמה וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובדעת, ויהגה בתורת אלהים, בספרי התלמוד ובספרי לשון עברים וערבים בהגיון ובחכמת הרפואה[1]; גם חכמת השיר והמליצה למד בנערותו לפני המשורר יצחק בן ס ה ל (רקמה 123), אכן משך את לבו ממנה כאשר ראה כי לא נלאה עליו רוח גבורה בדרכי השירים, כאשר אמר (שם 185) „שאתם יודעים שהשיר אינו ממלאכתי והפיוט איננו מעסקי ואינני מתיחס אליו ולא ידוע בו[2], אך אמרתי בימי הבחרות חרוזים הם נמצאים אצלי ונודעים לי". חכמת הפלוסופיא הידוע בזמנו לחכמת אריסטו לא מצאה חן בעיניו[3] כנראה מבאורו על הפסוק עשות ספרים הרבה אין קץ (שם 161), אכן עולם שקידתו וחריצתו מימי עלומיו היה במקראי קדש ודקדוק לשון עברי, וכנראה מהערה אשר כתב החכם עוואלד בהעתקותיו מזקני לה"ק (127) היה רבו ר' יצחק בן גקטליה[4]. בדקדוק לשון עברי הלך בדרך סלולה אשר דרך ר' יהודה בן דוד המכונה אבו זכריה חיוג בפעלים הנחים והכפלים, ויגדלהו וינשאהו מכל חכמי הלשון אשר היו לפניו „וסמך על דברי ר' יהודה בשתי המשפחות הנזכרות ולא זכר מהם בתוך ספריו כי אם קצת דברים במקום הצורך" (דברי ר"י אבן תבון

---

1) ונודע את שמו בין הרופאים הערבים כמו שכתב מונק בשם אבן ביתר ואציבעה, וחיבר בחכמת הרפואה כתאב אלתלכיץ — ספר כולל הקצר — על הסמים הנפרדים ועל המדות והמשקלות הנמצאות בידי המרקחים. — ודע כי רוב חכמי ישראל אשר על פיהם אנו חיים בעדן גן החכמות היו רופאים, והחכמה הזאת נתנה טרף לביתם, ועד דור אחרון אם נתמנה רב ודיין לא קבלו שכר, וכן כתב הרב החכם רשב"ץ במגן אבות „וידוע הוא כי תחלת תשובינו לפני חכמים לא היה כדי לישב בראש, כי נכסים היה לנו ומלאכת הרפואה היה לנו אשר החכמה ההיא תחיה בעליה דרך כבוד בארץ אדום, אבל בעון הדור נגזר שמד באותן ארצות והכתנו כל נכסינו שם — ודי לנו בזה פתח התר במה שנהגנו בו כדי שתהיה תורתנו אומנתנו — ואלו היה מלאכת הרפואה מספקת בארץ הזאת אשר נשתקענו בה לא באנו לידי מדה זו" עכ"ד. ועל מקצת רבני זמננו השוכבים על מטות שן ותשוקיהם בכסף ואין תורה ואין עבודה כבר אמר חכם אחד (עלי המזרח משנת 1849 עמוד 810) כי אין לוקחים אלא שכר בטילה.

2) ונראה מזה כי טעה מי שמיחס הפיוטים הנמצאים בסדור תלמסאן וראשי חרוזיהם מ ר ו ן לר' יונה בן גנאח.

3) החכם מונק כתב בהערותיו לרס"ג כי ראה באקספרד מורה הנבוכים בכ"י בלשון ערבי, והוא נכתב כחמשים שנה אחרי מות הרמב"ם ובסוף ח"א אחרי דברי המורה „ואחרי כן אשוב להשגם עם הפלוסופים במה שאמרוהו מקדמות העולם" כתוב בגליונו מידי הכותב את הכ"י — אבל לא החליט מונק אם הם באמת דברי הרמב"ם או נעתקים מדברי זולתו — אלה הדברים בלשון ערבי „ואינני מתפאר להיות היחיד אשר השתדל להשיב על דבריהם, כי כבר קדמוני בזה אחרים כמו רבינו האי, אהרן בן סרגאדו, אבן גנאח, אבן אלעאקי ובן חפני הכהן ור' דוסא ואביו רבינו סעדיה גאון זכרם כלם לברכה, וגם אנכי בעזרת שדי אשיב עליהם בראשון משני אשר תחלתו ההקדמות". ונראה מזה כי ר' יונה כתב מאמר כנגד המאמינים בקדמות העולם.

4) ורד"ק הביאו במכלול בשם יצק, והחכם שטיינשניידער מצא את שמו נפרש ר' יהודה בן בלעם עה"ת, כ"י באקספורד (חלוץ ח"ב 61), ור' משה בן עזרא בספרו הערבי הזכיר חרוז זה ממנו — הביאו החכם דוקעס „נחל קדומים"
אהב והם ישנאו אשלים וילחמו, אשק על יד והם יכו לחיים.
גם נזכרו בכ"י באקספרד האזהרות אשר חיבר ר"י גיקטליה.

* * *

בהקדמתו) וכן אמר ר"י (XIII) „ובעבור דעתנו שסברתו היא האמת יצאנו בעקבותיו והלכנו אחריו ולא אללנו לבוא עד תכלית במה שזכרו והטיב בו"; אכן לא כסה על שגגותיו וכתב עליו השגות בספר ההשגה, ועל זה חרו עליו חכמי דורו וכתבו השגות על השגותיו[1]) כנראה מן הספרים אשר כתב להשיב על הקמים עליו, ובתוכם החכם ר' שמואל הנגיד כמו שכתב הפרחון בהקדמתו „והיה בדורו אדם גדול בישראל שמו רבינו שמואל הנגיד חרה לו עד מאד על שתפש את רבו וגלה שכחותיו ושגגותיו ומהר להשיב על דבריו", ועל זה כתב ר"י אבן תבון בהקדמתו לס"ה „ויתאזרו חיל למלחמה, להוציא לאור תעלומה, ויהיו מנצחים במלאכה, ויערכו בה מערכה לקראת מערכה". ור' שמואל הנגיד הוא המקנא אשר אמר עליו ר' יונה (שם 185) אבל „המקנא החולק עלי בשאלות ההשגה הוא מיחס קצת הענינים אשר הבאתי אל אנשים מאנשי מזרח אשר לא נבראו עדנה".

ר' יונה היה הראשון אשר הביא חכמת לשון עברי על מתכונתה ואל השלמות הזה אשר מתפארים בה האחרונים וכמו שכתב החכם דוקס „ר' יהודה יסד דקדוק לה"ק ור' יונה הציב דלתיה" (נחל קדומים 11); כלליו וגדריו בנוים על הכתוב בספרי הקדש, על מלאכת הגיון ודרכי החכמה (בדרשי בכתב התגלות). המדקדקים הערבים היו לו לעינים, אבל לא בא אל שעריו כי אם זכרון שם סבויהם (רקמה 157), ולו העמיק החכם עוואלד גם בספר הרקמה לא היה מביא מופת שספרי דקדוקי הערבים היו שגורים בפיו מן המשל אשר הביא ר"י (50) „עמר הכה את זיד, (כמו שכתבתי שם בשמו), כי בכל כלל חדש בעמק הלשון אשר הניח בספרו דרש דרש אל הערבים, כי אחים הם, וכשר בעיניו להתגלל על זה בעיני חכמי דורו כמו שכתב בענין סמיכת השמות שדרך העברים לידחק המם אחרי נפלה בהסמך כאשר ידחקו הערב גם כן הא הנקבה בקריאה אחרי נפלה ויש שידחקו עוד בה מלה שלמה ואמר: ואל תחשוב עלי כי אני מביא דברי הערב ודעותם בלשונותם בספרי זה ובזולתו להתחזק בהם על דעת העברים, אך להראות הפתאים וזולתם מן המתחכמים אשר הם סבורים בעצמם כי הם יודעים והם ערומים כי זה אשר אומר שיתכן בלשון העברית יתכן גם כן בזולתה מן הלשונות. — בכל חכמתו ורוחב בינתו לא סמך על השערתו ויסודותיו וכלליו והשתדל מימי עלומיו להתאבק בעפר הבקיאים בלשון (142) ואמר „כי יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת" (197) ולכן המסורה היתה בעיניו ליתד במקום נאמן; וגם לקח לפעמים מופת על הנחותיו וכלליו משמוש הלשון בתלמוד (207 ועוד) ומנקודותיו (124) וזה כנגד מה שכתב ר' זרחיה בספר הצבא[2]), ומן התלמוד הביא ראיה על גדל מעלת החכמה הזאת ויקר ערכה כנגד אנשי דורו המתרשלים בידיעת לה"ק

---

[1]) וגם בדור אחרון כתב ר' מאיר בר' יהודה השגות על ס' ההשגה כמו שהערותי על זה (185)

[2]) על מה שאמר ר"ת שיש לומר מן בגד שהוא טלית בבֶגדו בסגול תחת הב' כמו בעמדו במֶרדו כתב ר"ז בס' הצבא במדה ח' „ולא הבינותי בדקדוקו זה ואנו אין גורסין אלא במרדו בחירק תחת המם ואין לנו קבלה בנקוד המשנה והגמרא"

* * *

„בעבור גאותן במעט אשר יבינו מחכמות התלמוד" ואמר עוד: אבל חכמת השמוש והדבור היא להם מן הדברים אשר מנאסים בהם וכמעט שלא ישימוה מן האפיקורסות[1]) (V).

ר' יונה כתב ספריו הנודעים לנו ואשר קראם בשמם בס' הרקמה בלשון ערבי, וכולם נמצאים באוצרות ספרי אקספרד[2]) מלבד ס' ההשלמה.

1. כתאב אלמסתלחק — ספר ההשגה — השגות על ספר הנוח והכפל מר"י חיוג.
2. כתאב אלתשויר — ספר ההכלמה — בו השיב אחור כל טענות אשר טען ר" שמואל הנגיד על ס' השגה. ור' יונה נשא מאד מעלת ספרו זה „אשר נתגלגלו בו סדורים רבים מסדרי הלשון אשר לא יוכל המעיין בחכמת הלשון לעמוד בלעדיו".
3. רסאלה אלתנביה — ספר ההערה — כתב לאחד מאוהביו להשיב לאיש ריבו, לא נודע שמו — על טענותיו בכתאב אלאסתיה — ספר השלמה — אשר כתב כנגד ס' השגה.
4. כתאב אלתקריב ואלתסהיל — ספר הקרוב והישר — לפרוש למתחילים בחכמת הדקדוק מה שנראה להם עמוק וקשה להבין בספרי ר"י חיוג. כן כתוב הוכן הספר הזה בראש הכ"י (מונק).
5. כתאב אלתסויה — ס' ההשואה — להשיב על טענות שונות כנגד ס' ההשגה.

כתאב אלתנקיח — ספר דקדוק — וחלקהו לב' חלקים כמו שעשה אחריו גם הרד"ק, והם:

6. כתאב אללמע — ספר הרקמה — והוא החבור הזה.
7. כתאב אלאצול — ספר השרשים.

---

[1]) וכן אמר האפודי על חכמי זמנו „ובזמן הזה רואה אני חכמי ישראל וגדוליהם מתרשלים מאד מהמקרא ודי להם לקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ועדיין אולי, ואם תשאלם על פסוק אחד לא ידעו מקומו איו וגם יחשבו לסכל מי שיטריד זמנו במקרא כי התלמוד הוא העיקר, והחולי הזה כבד מאד בצרפת ואשכנז". והרעת הכוזבת הזאת פרחה עוד לפני מאה שנים בארצנו עד כמעט היתה יד רבני ארץ גוברת להחרים את הפילוסוף האלהי רבינו משה בן מנחם זצ"ל על אשר תרגם את התורה בשפת נקיה בלשון ארצנו, ובימיו חכמת דקדוק ל"ע החלה למצוא מקום בלב העברים והיה למשל בפה הרבנים: כל מדקדק רשע ואפיקורס.

[2]) ובקובץ כ"י באוצרות ספרי באזעל נמצא אגרת מן ר' יעקב אבן בקודה המכונה רומאן הספרדי אורח קוסטנדינא אשר כתב להחכם יוחנן בוקסדארף מיום ב יז שבט שנת ירוין מדשן ביתך (שנ"ד) ובידי החכם כרמולי העתקה מן האגרת הזאת וז"ל שם „וספרי הר' יונה והם ס' הקרוב והישר וספר ההשגה וספר ההערה וס' ההשואה, הנם בידי מועתקים על ידי מלשון ערבי לעברי." — ועוד שם „אלו הם הספרים אשר בידי: ס' הנוח והכפל להר' יהודה חיוג, ערבי ולה"ק, ס' הקרוב והישר וס' ההשגה וס' ההשואה להר' יונה ערבי ולה"ק, ס' הרקמה וס' השרשים להנזכר לשון הקודש וכתיבת יד", וההעתקות האלה לא נודעו אנה הם נעלמים.

* * *

אלה שבעה[1] חבוריו נעתקו ס' הרקמה והשרשים מר' יהודה אבן תבון, והעתקתו מס' הרקמה נמצאה באוצרות ספרי פארים ופרמא והעתקתו מס' השרשים לא נמצאה כי אם בוואטיקאן אשר ברומא והשיר הזה כתב המעתיק בראשיתו[2].

הן בתבתי לך שלישים — על מחברת השרשים
לעות אחרי אל לדעת — דעת עליון בם וקדושים
היו בלשון קדר נכתב — כים על ספר ומפורשים
העתקתים ללשון עברי — כי היא לאל קודש קדשים
מאל אשאל לעזור כי בו — מסעד ועזור לנפשים
ליהודה בן שאול עבדו — כי הוא הנדרש לדורשים
הנותן ליעף כח — און וגבורה להלשים.

ובסוף העתקתו אמר[3] ,,ואומר כי ראיתי לספר הזה שהוא ספר השרשים שלש העתקות העתיק ממנו החכם ר' יצחק ב"ר יהודה ברצלוני ז"ל מאלף עד למד גם הרב ר' יצחק הלוי ז"ל העתיק ממנו גם כן מאלף עד למד גם ראיתי ממנו העתקה שלישית למעתיק נקרא ר' שלמה בן פרחון ז"ל העתיקו כלו ואינני יודע מאיזה מקום היה אך אמר שהעתיקו בפלרמו וראיתי כי זה ר' שלמה ערבב סדרי הספר והוסיף בו דברים מעצמו שאינם דברי המחבר ממדרשות ורפואות ועניינים אחרים כפי שעלה ברעתו ולא הבדילם מדברי המחבר וכל מי שמעיין בספר הוא סבור שהם דברי המחבר וזאת חטאת גדולה ועול כי היה לו להעיר על זה ולזכור את כל אשר איננו מדברי המחבר בפרוש כי אינם מן הספר ועוד כי חסר מדבריו ומפרושיו ומדקדוקיו ומליצותיו במקומות רבות ושנה גם כן דבריו במקומות והפסיד מליצתו וראיתי להעיר על זה כדי להציל המחבר והמעיין בהעתקתנו זאת יעמד על מה שזכרתי גם הרב ר' יצחק הלוי[4] לא העתיק כל דבריו על סדר במה שהעתיק אך היה במלקט מדבריו מה שהיה רוצה ומניח מה שהיה רוצה להניח אבל לא הוסיף על דבריו ולא שנה במה שהעתיק והעתקת החכם ר' יצחק ב"ר יהודה הולכת על סדר דברי המחבר יותר משתיהן כי לא הוסיף על ענייני דבריו ולא גרע א'ע'פ' שהיה מקצר המליצות במקומות מעט והעתקתו טובה מההעתקות אשר זכרתי מפני שהעתיק כסדר ולא שנה ואומר עוד כי ראיתי שנמלט למחבר הספר הזה משער בחר בנין הנפעל שהוא כסף נבחר לשון צדיק והבואתי מכסף נבהר גם משער שמט נשמט לו בנין הפעיל שהוא תשמט ידך לא נמצאו בספרי החבור ואינני יודע אם נמלטו למחבר או לסופר הראשון כי אין מצל השגגה והשכחה עכ"ד.

ונראה מזה וגם מהקדמת הפרחון כי מחברתו הוא הוא ההעתקה מס' השרשים לר"י עם החסרונים הנזכרים מר"י אבן תבון, וגם מקצת דברים מס' הרקמה מצאו בו מקום, אבל העתקתו לא תואר ולא הדר לו

---

1) הראב"ע בראש יסוד מורא כתב ,,מספר ספריו עשרה'' והחכם מונק ראה כ"י מיסוד מורא וחסר בו התיבה ע ש ר ה.

2) בשיר הזה העתק החכם דוקעס מקובץ אחד מספרי ר"ד אפענהיים.

3) נעתק מכ"י בוואטיקאן להחכם מונק מאת ערנעסט רענאן.

4) ר"י אבן תבון בהקדמתו לרקמה הזכיר ממנו ס' ה מ ק ו ר.

* * *

ביחוס העתקת אבן תבון. ורד"ק העתיק אף הוא במכלול ובשרשים [illegible] וכלליו וקיצר במכלול במקום שהאריך ר' יונה כמו באותיות השמוש [illegible] והאריך במקום שקיצר והוא בשער הפעלים, וכן ביופי סדורו ודרך [illegible] הפשיט רד"ק בגדי רקמה וכל דבריו — מלבד שרשי הפעלים והשמות — באו בעירבוביא ולא סדר לעניניו. ואם ספרי הקמחים חשכו מאור ספרי ר"י וחופשה לא ניתנה להם עד היום הזה, בכל זה דברי ר"י נזכרים ועשו רושם בספרי הלשון למן היום אשר זרח שמשו על הארץ — מימי הר"י בן בלעם*) עד ר"ש מנורצי, וכל הפותרים דברי התורה על פי חכמת הלשון והגיון עלו בשעריו (שער כד — לה) ולקחו פרי חמדותיו. גם חכמי הקראים לקחו מפיו תורה כנראה מס' המבחר. והנה החכם האפודי הלך עם הר"י משער לשער ושקע דבריו באפדו כאבני חפץ ואמר: „ר"י העלה פנינים מים החכמה וחבר בה ספרים כספירים", אבל השיג עליו בקצת יסודותיו ובפרט על כללי שמוש אותיות התוספות בשער ו' ועל חלופו מלה במלה בכתבי קודש בשער כ"ח, כי תהלוכת הלשון וגדרו והסכמהו לטבע הנמצא הם היו לר"י ליסוד בנינו, ולא לקח מעלה יתירה ללשון המקרא לאמר לא נמצא בדבריו לא חסיר ולא יתיר וכפל הדברים כדרך המליצה והשיר, ובזה האפודי נטה את אהלו מחוץ למחנו, כאשר כתבתי דבריו בהערותי ובהוספות. —

ואלה שמות החכמים והספרים המובאים בס' הרקמה:

רבינו סעדיה הפיתומי ראש הישיבה, וממנו: ספר חכמת הלשון — כתאב אללגה —; פתרון שבעים מלה — תפסיר אלסבעין — והחכם דוקס המוציאו לאור מצא בהעתקתו תשעים מלה והחכם גייגר מצא נ"א (ראה בצייטשריפט שלו ח"ה 324); פירוש לס' יצירה.

רב שרירא, רב האי, רב שמואל בן חפני ראש הישיבה, חפץ ראש כלה, מנחם בן סרוק, ר' יהודה בן דוד וספריו: אותיות הרפיון וספר בעלי הכפל, דונש בשם המשורר, אבו אלוליד בן חסדאי, יצחק בן סהל, יעקב ובניו, ר' יהודה בן חניגא, ר' יצחק בן כלפון המשורר והוא אשר נזכר לשבח מן אלחריזי בתחכמוני פי"ח, אבו יוסף בן חסדאי, אבי שירה היתומה אשר הוציאה לאור החכם דוקס בנחל קדומים, מר יעקב החוגג הליוני, ודברי תלמידי מנחם (126) בלי הזכרת שם (ראה בהוספות).

ספר הקולות – כתאב אל מצותאת — (7) והביא ר"י מאמר ממנו בס' הקרוב והישר, שהעתקתיהו בהערה 3 עמוד 51, ונראה משם כי ר"י לא ידע שם מחברהו.

---

*) ר' יונה לא פתח שער מיוחד למלות הענינים, אבל עניניהם ואופן תשמושיהם נמצאים מפוזרים בשעריו ור"י בן בלעם קבץ אותם איש איש ממקומו וסידר אותם בספרו הקטן ספר אותיות הענינים.

מכתב

מהרב הנכבד החכם המפואר מוהר"ר שמואל דוד לוצאטו הי"ו מורה חכמה ודעת בעיר פאדובה·

לכבוד אלופי ומיודעי הר"ר רפאל קירכהיים, נרו יאיר שבעתים, כשמש נחלי השמים, אמן.

ברוך ה' אלהי ישראל, אשר לא השבית גואל, לחכמת אבותינו, ולבינת קדמונינו, ויקרא דרור לכל ספר פֶּלֶא, ולאשר בחשך אמר הִגָּלוּ, ויצאו ממצפוניהם אשר שם נסתרו, ועלו מקבריהם אשר שם נקברו, הטובים המונים, ספרי הראשונים, אמוראים וגאונים, פוסקים ומדקדקים, מפרשים ומבארים, וחוקרי מחקרים, ומגידי הקורות, ובעלי שירים וזמירות, תהי ברכת ה' על כל חכם לב העמל בהם להעתיקם, ומשגיאות המעתיקים לזקקם, ועל כל נדיב לב אשר על כספו לא יחוס, להביאם לבית הדפוס, למען מעין החכמה יפוץ.

ומי לנו גדול כר' יונה אבן גנאח, אשר היה חכם בחכמת הרפואה והפילוסופיאה, וגדול בחכמת התורה והתלמוד והעמיק הרחיב חקירתו בכל חלקי חכמת לה"ק, ובכל חלקי ספרי הקדש, וכתב ספרים גדולים ונכבדים, אשר היו לתהלה ולתפארת בפי כל הקדמונים, וגם גדולי חכמי האומות בדורנו זה חפשו דבריו במטמונים, ונטעום בספריהם כנטעי נעמנים.

אפס כי לבב ר' יונה היה תמים עם אלהינו אלהים אמת, ולא היה מן הצנועים, על כן לא נמנע מלחוות דעתו על קצת מלות הנמצאות בספרי הקדש, אשר לפי דעתו היה ראוי להיות שם מלות אחרות, ורא"ע (אשר כתב דברים אחרים הרבה יותר מזה קשים וזרים) כתב בכמה מקומות מספריו כי ספרו ראוי להשרף, וזה היה בלי ספק אחת מן הסבות שלא נתפשטו ספרי ר' יונה ולא נדפסו, וקצתם נאבדו (ראה עמוד 149).

ועתה ברוך החכם הענו הר"ר דוב גאלדבערג אשר העתיק הספר היקר הזה ספר הרקמה לר' יונה מתורגם עברית על ידי ר"י אבן תבון, מן הכ"י אשר בעיר פריש; וברוך החכם המפואר, נדב נדיבות יען, הר"ר אברהם הכהן נ"י אשר פזר נתן לצורך ההדפסה; וברוך אתה לה' ידידי היקר, אשר בחריצות ושקידה נפלאה הארת מחשכי הספר בהערות מלאות בינה ותושיה, יראו משכילים וישמחו. וברוך החכם המופלא ר' שלמה מונק אשר סלל ופנה הדרך לפניך בספרו מלא חכמה וכליל יופי על ר' יונה ושאר מדקדקים קדמונים; ירחם ה' עליו ואור עיניו ישיב לו, למען ישוב להאיר עינינו בחכמתו הרחבה והעמוקה, אמן.

ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך בתוספת קצת הערות כה וכה, וברשימת קצת טעיות שנפלו בדפוס או בכ"י למען טהר מכל סיג וחלאה, מלאכת אביר המדקדקים זלה"ה.

עמוד II שורה י"ב „והתעשקו בה עשק מעט בשין כמו בפסוק שם הבאר כי התעשקו עמו. גם כי לא הרי העשק ההוא כעשק הזה, ור"י אבן תבון היה מעט פידאנטי (ואולי מזה נמשך שבנו ר' שמואל לא היה נוהג בו כבוד כראוי, כמו שהתרעם עליו בצוואתו) ואע"פ שלא היה בורח מלשון חכמים בשעת ההכרח (וכמו שהעיד למטה) מכל מקום כל מה שהיה יכול לתפוש בלשון המקרא היה עושה, וכן תראה למטה עמוד VIII שו' ח, כשתפק, שהשתפקו בשין ולא בסמך, ובעמוד XIV ויחש בשין, לא ויחס.

עמוד 5 ולענין המסרה שהבאת בהערתך בדף הזה, אין ספק אצלי כי מלות דתקנתא לתקנתא לא עבדינן אינן על פי דרכן ודבורן של בעלי המסורות, ואין זו מסרה, אלא תוספת המגיה יעקב בן חיים, וידוע כי לא כל ההגהות הגליוניות מבעלי המסרה יצאו; ועל פסוק לא יהיה לך אלהים אחרים כתב בעל אור תורה: והמדפיס כתב על מלת פני בן דינו למאן דיליף רזא, ודברי רוח הן עכ"ל. הרי מבואר שהיה ידוע לו כי מה שכתב בגליון אינם תמיד דברי המסרה אך הם לפעמים דברי המדפיס (המגיה הנ"ל). ואחר שר' יונה אומר (עמוד מא) שבעלי המסורת הביאו המלות שלא ישתנה בהן הפתח באסף, ולא העירו על סבת הדבר, הרי זו ראיה שאין למעלה ממנה שהמלות דתקנתא וכו' אינן מן המסרה, אבל נוספו אחרי זמנו של ר' יונה. וגם יעקב בן חיים אולי לא מלבו אמרן, אבל לקח אותו מס' הפרחון שכתב בריש דף ד': חוץ מן ויאמר וילד כי כבר נשתנו מן

* * *

ויאמר וילך ותקנתא לתקנתא לא עבדינן, ובסוף חלק הדקדוק כתב: הוי יודע כי המקרא לא תשנה המלה שני שינויין כגון ויאמר וילך וכו׳ ודומה הוא למה שאמרו תקנא לתקנא לא עבדינן עכ״ל. סוף דבריו מוכיחין כי לא מצא כן במסרה אבל הוא (הפרחון) אחר שלמד הדבר מספרו של ר׳ יונה, מדמה ענין לענין, ואומר כי זה דומה למה שאמרו (בתלמוד) תקנתא לתקנתא וכו׳. וכבר טעה בזה גם בעל מ״ג לתורה, והביא (דף יג) מלות דתקנתא וכו׳ כאלו הן דברי המסרה.

לשער א. בקיאות המחבר בפילוסופיאה היונית הביאתו לידי טעות בעניני גזרת המלות, כי חשב שהפשוט הוא קודם תמיד למורכב, וא״כ השם המופשט המורה על המקרה לבדו הוא קודם לשם התאר המורה על העצם ועל המקרה יחדיו, ולפיכך אמר כי אפל נגזר מאפלה וקודר מקדרות ואלמן מאלמנות יקרה מן קרחת וגבח מן גבחת, וכן כל כיוצא בזה, וכל זה יצדק בחכמת ההגיון, המדברת על המושכלות (בעגריפפע Idee) בבחינת מה שהן בעצמן, ולא יצדק בחכמת הלשון המדברת על המושכלות בבחינת הוצאתן בדבור. והנה המדקדק ישיב לבעל ההגיון ויאמר: ממקום שבאת; אם הפשוט קודם למורכב אם כן אלמן קודם לאלמנות, כי אלמנות הוא שם מורכב מן התאר אלמן ומן את הטורה על המקרה המופשט מנושאו, ואפל קודם לאפלה וחכם לחכמה, כי אפלה וחכמה כוללים ה״א נוספת, המורה גם היא לפעמים על המקרה המופשט מהעצם. ומה לי אם הקדרות היא מושכל אחד פשוט, והשחור היא מושכל מורכב מעצם ומקרה? הנה להיות המקרים בלתי עומדים בעצמם, ולא יתראו לנו אלא מחוברים עם נושאיהם, היה בהכרח שבני אדם התבוננו תחלה על המקרה המחובר לעצם וקראו לו שם, והוא שם התאר, ואחר זמן הפשיטו המקרה מנושאו וקראו לו שם, והוא שם המקרה; ומזה נמשך כי שמות התאר הם על הרוב יותר פשוטים משמות המקרה, כי תחלה אמרו שחור ואח״כ שחרות, ותחלה אמרו חכם ואח״כ חכמה. והנה שם המקרה נגזר משם התאר, הפך מה שאמרת. וזו ראיה גדולה על היות הלשון המצאת בני אדם, ולא בריאת הבורא; שאם היתה הרכבת המלות פעולת הבורא, היה עושה כדבריך, והיה גוזר המורכב מן הפשוט, והיה עושה שמות המקרה בלי שום אות נוספת על אותיות השרש, ומהם היה בונה שמות התאר בתוספת קצת אותיות שמושיות — וגם השמות המורים לא על המקרים אלא על העצמים כגון שור, חמור, בגד, צמר, הם לדעת ר׳ יונה בלתי נגזרים, זולתי שמות בני אדם, כגון שמעון לוי יהודה, והאפדי אמר כי שבא גלעד והמצפה ואבן העזר וזולתם. והאמת הוא כי לא היה לו לר׳ יונה להוציא מן הכלל שמות בני אדם, אבל היה לו להבדיל בין שם דבר, המורה על כל אישי המין בשוה, כמו שהם שור חמור בגד צמר, ובין שם פרטי המיוחד לאיש מאישי המין, כמו שהם שמעון לוי יהודה גלעד והמצפה וחבריהם. כי אמנם כשבאו בני אדם לקרוא שם לאדם מיוחד או למקום מיוחד, לא הוצרכו להמציא לו שם חדש מכל וכל, אבל קראוהו על שם איזה מאורע, או על שם תכונה פרטית שהיתה באיש ההוא ובמקום ההוא, ושם אשר כזה הוא בהכרח נגזר ממלה אחרת הנוהגת בלשון; אבל כשבאו לקרוא שם לכל הבהמות והעופות ולכל איבריהם ולכל הצמחים והמתכות והאבנים, ולכל שאר העצמים המפוזרים בעולם, ועדיין לא היו יודעים תכונות העצמים ההם, יתכן שהוצרכו לחדש לכל אחד מהמינים שם חדש ובלתי נגזר ממלה אחרת. ועם כל זה אין להכחיש שקצת משמות העצמים הם נגזרים ממלות אחרות; אבל דעת רבים מחכמי הגוים, האומרים כי כל השמות נגזרים מן הפעלים, היא בטלה בלא ספק. והנכון כי יש שמות הנגזרים מן הפעלים, ויש פעלים הנגזרים מן השמות, ויש שמות ופעלים הנגזרים מן הקולות שאדם מוציא מפיו בטבעו, לפי מעמד גופו ונפשו, ויש נגזרים מן הקולות שהגופות אשר סביבותיו משמיעים לאזניו.

מאמר פְּעֻלָּה וכו׳. גם כאן ר׳ יונה הולך בשיטתו שהפשוט קודם למורכב, ולפיכך המקור המורה על הפעולה בלי הגבלת שום זמן, הוא לדעתו יותר קדמון מהמלות המורות על הפעולה עם הגבלת זמנה אם עבר ואם עתיד. אבל אנו רואים בהפך בהרבה לשונות, שהמקור איננו הקלף היותר פשוט שבפעל, כגון בארמית המקור מן הקל יש בראשו מם נוספת (מִקְטַל), ובשאר בניינים יש בסופו ה״א נוספת (לְקַטָּלָה, לְהִתְקַטָּלָה), ובלשון רומי יש בסופו אותיות RE ובלשון פרס ואשכנז אות נו״ן. ובלשק הלוי הוא המלה היותר קצרה בין מלות הפעל (פְּקֹד, לְדְ, רֵד), והעבר יותר קצר ויותר קדמון מן העתיד, כי יִפְקֹד יש בו אות נוספת, ולא כן פָּקַד.

* * *

עמוד 8 שיטה לא לפנימה (מ״א ו ל). אגב ריהטא לא ראית כי מלת לפנימה היא כתובה ביחזקאל מ׳ י״ו אחר מלת אליהמה, ואין כוונת ר׳ יונה על הפסוק אשר לינת, וצריך למחוק (מ״א ו ל), כי אמנם מלת לפנימה אין בה ה״א נוספת אחר אותיות הכנוי, כמו שהוא הענין במלת אליהמה. וכאן שכח ר׳ יונה להביא מלת גויותיהנה (יחזקאל א יא), שיש בה ה״א נוספת אחר הכנוי הֶן. ויש עוד ה״א נוספת אחר הם והן באותיות השמוש: בָּהֵמָּה בָּהֵנָּה, כָּהֵמָּה כָּהֵנָּה, לָהֵמָּה לָהֵנָּה, מֵהֵמָּה מֵהֵנָּה, אלא שבכל אלה המ״ם דגושה והה״א בלירי כמו בכנוי הנפרד הֵמָּה הֵנָּה. ואחר שמצאנו בָּהֵמָּה כָּהֵמָּה וחבריהם, ולא בָּהֵמוֹ כָּהֵמוֹ, רחוק הוא מה שר׳ יונה אומר שיתכן לומר ג״כ אֱלֵהֵמוֹ וְרַגְלֵהֵמוֹ והדומה לזה.

שם שיטה ט׳ וי״ג הוא עושה היוד שרשית במלת יַעַן, והמ״ם שרשית בְּלְמַעַן, ולדעתי גם יען גם למען משרש עָנָה, עיין משתדל שמות כא י.

שם שיטה י״ט אמירת עֲבוּר תחת בַּעֲבוּר איננה השבת הדבר אל עיקרו, כי המלה מעיקרה לא היתה אלא בבי״ת, וכיא מלשון ויאכלו מעבור הארץ, ואמרו שאדם עושה דבר מה בעבור דבר מה, כגון ויולא עמו בשון ויתן להם ארלות גוים בעבור ישמרו חקיו, והכוונה כדי שיבואהו ממעשהו הפרי הזה, והוא שישמרו חקיו, ואח״כ הרחיבו שמוש המלה, ואמרוה גם במקומות שאין הכוונה על הפרי העתיד, אלא על הסבה הקודמת, כמו בעבור אברהם עבדי. ויתכן ג״כ שאמרו לפעמים עבור תחת בעבור, כמו שאמרו ראשונה ישעו, במקום בראשונה, ששת ימים עשה ה׳ במקום בששת, וכן בלשון המשנה גָּ֫בֵל תחת בגלל.

שם שיטה כ״א הוא גוזר זוּלָתִי משרש זלת, והיו״ד נוספת, ולדעתי המלה נגזרת מן זוּ לָא, כי כמו שאמרו לוּלֵא ולוּלֵי תחת לוּ לֹא, כן אמרו בְּלִי תמורת בְּלֹא, ואח״כ אמרו בִּלְתִּי תמורת בְּלִי, וכן אמרו זוּלָתִי תחת זוּ לָא. וטעם זוּ לָא כמו אֲשֶׁר לֹא, (כי זוּ נגזר מן הארמי דִּי שעניינו אֲשֶׁר), ואח״כ השמיטו לפעמים היו״ד ואמרו זוּלַת. והנה לא נשאר זולת דלת עם הארץ, ענינו לא נשאר דבר שאיננו דלת עם הארץ. ואח״כ הרחיבו שמוש המלה, ואמרוה במקומות שלא ידלק בה הפירוש הזה.

עמוד 10. ר׳ יונה גוזר מַדּוּעַ מן מַה־דּוּעַ, כלומר מה דעתך בעשותך הדבר הזה וגיזיניוס באוצרו גוזר מדוע מן מַה־יָּדוּעַ (quid edoctus?), ואיוואלד בדקדוקו (עמוד 592) מפרש מה ידוע, מה נודע לך ומה נראה לך. וכל אלה דברי הבל, כי אמנם שמוש מלת מדוע איננו לדעת הסבה התכליתית (causa Finalis) אשר הניעה את רצון העושה (כי זה שמוש מלת למה), אבל הוא לדעת הסבה הפועלת (causa efficiens) איך היה שנהיה הדבר הזה, כגון מדוע לא יבער הסנה, מדוע בושש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (עיין אוצר השרשים לבן זאב), ואין כאן מקום כלל לשאלת מה ראית, או מה דעתך. ודעת גיזיניוס היא בטלה ג״כ מצד אחר. והוא כי יָדוּעַ יקרא הדבר הנודע, לא האיש היודע (edoctus), ואיוואלד תקן זה ופירש מה היה ידוע לך, כלומר מה ראית — וסוף סוף מה היא גזרת מלת מדוע? לא ידענו.

עמוד 12 שיטה י״ב וי״ג לאשמת העם טעמו על דרך אשמת העם. הפירוש הזה הבל הוא (והוא הפירוש השני שהביא ראב״ע), והנכון באופן שיאשם העם, שחטאת הכהן הגדול גורמת עונש על העם, וזה יתכן להבינו באחד משני פנים, אם שהעם נושא עון מנהיגיו ונענש על ידם, כטעם כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, ואם (כפירוש רש״י) שהעם תלויים בו שיכפר בעדם ויתפלל עליהם, ואם הוא עצמו חוטא, הרי הוא מקולקל, וכפרתו ותפלתו לא תועיל להם.

שם שיטה ט״ו וי״ו ונשאו בדרך מצרים, ר״ל על הדרך שעשה במצרים. כך פירשו גם יונתן ורש״י ורד״ק, ולדעתי הכוונה בדרך מצרים ממש, והשוט הוא תרהקה מלך כוש, ומלך אשור שמע עליו שילא להלחם אתו, ואז אמר בלבו להתרחק מירושלים, ואז הכה ה׳ את מחנהו. והנה ישעיה אומר כי ה׳ יעורר שוט על אשור, ויטה מטהו על ים סוף וישא את השוט על אשור בדרך מצרים, כי משם יצא עליו תרהקה. והזכיר מטהו בדרך מצרים. כנגד מה שאמר למעלה (פסוק כ״ד) ומטהו ישא עליך בדרך מצרים, כי אשור בא על יהודה ללכת משם מצרימה, וה׳ הביא עליו אויב נורא בדרך מצרים, ואיננו מלך מצרים שהיה נבזה בעיני סנחריב, ושהיה בדעתו לעלות עליו ולכבשו, אבל הוא מלך כוש שהיה מפורסם בדור ההוא בגדולה וגבורה.

**

מבוא השערים·

תקונים·

אחלה את פני הקורא לתקן את השגגות והשבושים הנמצאים בספר על פי התקונים האלה ועל פי התקונים אשר תקן החכם שד"ל·

עמוד.	שורה.	טעות.	תקון.
V	29	ומאמר עוד	ואמר עוד
VI	15	אנשים	אנשיה
"	16	רבותי	רבותינו
"	21	בועה	נבעה
VIII	1	התרא	תראה
"	10	ממנוע	ממנוע מה שאין בו מנועה ומלדחות וגו'
IX	10	העבריים	כאשר עשו העבריים
"	21	ומשאל	ושאמל
"	23	וללדקעלו	וללדקעא
"	24	ללעבד	לעבד
X	15	צ"ל אפכת אלרגל על אלאמר	
XI	15	סימן הפרור לפני התיבה כמהו צ"ל לאחריה	
"	16	הפעלים	הפעמים
"	18	שוב השמוש	שרוב השמוש
XII	10	פעלי הכפל	בעלי הכפל
"	13	מהשריש	מהשרש
"	15	לקחנו	קחנו
XIII	2	אינם טורח	איננו טורח
"	"	חלקיה	חלקיו
"	21	ואותיות גדולים	ואותות
XIV	1	מיעד	מעיר
"	8	אלתנעיה	אלתנקיה
"	23	החברים	החבורים
8	28	ואל אליהמה לפניסה כליון אחד וכן לקמן 40 שורה 6	
9		להערה 2 וגם הודה לו ר"י לקמן 221	
11	26	ר"ל ספרד הם דברי המחבר	
13	7	דה"א יב ג	דה"ב כ ג
14	8	אל אאל	אל חאל
19	21	סימן ( ) תמהה	
31	18	מתחיל אות ב	וצ"ל ב. והבית
33	1	ונסע	ויסע

* * *

עמוד.	שורה.	טעות.	תקון.
34	11	ואמר לא	ואמר לו ראה לקמן 217
46		סוף אות ה חסר הציון „ראה במכלול קכג"	
51	24	בעברות המדבר צריך להוסיף ראש המקרא אל חלן הלילה והוא עיקר ההקשה	
68	35	בן אמרי	בן עמרי
86		בהערה 2 נתחלף אות במאזנים וצ"ל: ובלאות צ"ב כתוב ר' חסדאי הלוי	
95	2	כי איש	כי אין
102	14	צ"ל: וכן אם תהיה הא הפעיל נופלת על אות גרונית	
109		בהחרוז ודעותן	ורעותן (וראה 177)
124	22	צ' לנקד אֵבֶל	כבר אָבֵל מצרים
"	23	אָבֵלָיו	אֲבֵלָיו
145	2	יבטל התקון [אביעזר] וצ"ל בירמיהו הענחתי (ירמיה כט כז)	
157		בהערה 2 צ"ל וכן פי' רד"ק	
159	21	ולהקרדמים	ולהקרדמים (ש"א יג כא) וההערה שם בטלה
194		בסוף ההערה צריך להוסיף ראה לעיל XI ושם הביא המחבר ג"כ ראיה זאת מלשון ערבי	
217		בהערה 1 צ"ל: וכ"כ ר' יונה לעיל 34 גם צ"ל שם „ואמר לו"	
208	9	צ"ל: מלבד נשי בני יעקב [שעורו לבד מנשי יעקב כמו] לבד מאיל	
"	10	צ"ל: הוא חרות על הלחות [שעורו חרות הוא] חתר נא בקיר [שעורו נא חתר בקיר].	

תקונים מן החכם שר"ל.

עמוד V שיטה 1 ומונה בשחורתו, צ"ל ומונה את עצמו בשחורתו (ענין הונאה ומרמה). או יִמּוֹנֶה (בנין הפעל) VI 15 מהכנתם צ"ל והכנתם. שם 20 עאי טעמו צ"ל מאי טעמא. שם 22 נשתנו — נשתנה. שם 25 בעו — בעיו VII 22 על פי — על פירוש. VIII 10 ההתעקשות — התעקשות. שם 13 ופרשוהו צ"ל יפרשוהו, והכוונה שאם לפעמים אנשי החכמה אומרים דבר בפלא שאדשוהו מדעתם. או פירוש נאמר שפירשוהו בדבר שאין בו נפקותא לענין דינא, אבל אינגו מסכים עם מה שנמצא במדרש ובאגדה, הקנאה מביאה את המקנאים להתעולל עליהם ולומר כי החדוש ההוא הוא חולק על דברי רז"ל. —

שם 15. אותם מאמרות, צ"ל מאומרי, כלומר המקנאים מונעים ומרחיקים את עמי הארץ מאותם החכמים האומרים הדברים ההם (הבלתי מסכימים עם המדרש) וגורמים להם למאוס החכמים ההם. כך תקנתי מסברה, ואח"כ עיינתי באוריגינאל ובהעתקת החכם מונק. וראיתי כי צ"ל מַאֲמִתַת. —

שם 32 בלאים פ"ד צ"ל פ"ב. IX 10 השוטי — השימי 24 שינהוגו — שינהיגו. X 11 רצו לומר — רצוני לומר. שם בהערתך נדפס בטעות מאבת, וצ"ל מאבם. XI 7 ורצונו זווג המלות, צ"ל ורצו. 21 ועמד באשר עמדו צריך לקרוא יַעֲמֹד. ש ם. להגאות — להתגאות. 24 תשיגם — תשיגני. XII 4 נופלת — נופלות. 19 המחסר — המחוסרים. 22 רצו לומר. צ"ל רצוני לומר. XIII ונעור צ"ל ונעיר. 23 ולכל — ובכל. 24 ומי שרואה הקדמתי לר' יהודה: הכונה מי שרואה שאני נותן קדימה לר' יהודה אע"פ שהיה בזמן קרוב אלינו, ואני מרומם אותו על שאר המחברים הקדמונים ממנו.

שם 26 הפליאנו צ"ל הפלֵאנו, והכוונה עשינו דבר זר ובלתי נכון.

שם 27 משנא צריך לקרוא משונא, והכוונה כי לפי מה שמחייב הצדק והמשפט, הוא (ר"י חיוג) משונא בדרכו וכו' מכל אשר היו לפניו.

XIV שיטה ד' מכבד על הזמן צ"ל מְכַבֵּד הזמן, והכוונה על המצוקת והדוחק שהזכיר למעה. שם שיטה י' ויחש במה צ"ל מה. שם שיטה יז עלמו צ"ל עלמי.

הקדמת המתרגם·

אחי מוסר קנה בינה ולמדה ולשמוע פקח אזון כבדה
למודים ערכו לך מערכת יסוד דקדוק במחברה חמודה
ישלם אל גמול טוב למחבר ולמליץ לבן שאול יהודה
רצני אל ותן לי עז והבה לסמכני בפי רוח נדיבה
והורני נתיב חכמה ובינה להתהלך ברחך ברחבה
ועזרני ולצדקה חשב לי עבודתי תכרה לי לטובה

(השיר הזה בכ״י פארים a. F. 490)

אמר המתרגם. ברוך (אתה) יי אלהי ישראל, אשר לא השבית לחכמה גואל, דורש להבין דרכה ודעת נתיבה שואל; ואם מעטו דורשיה, ומטו ידי שוחריה ומבקשיה, ותהי כאשה געולה ועזובה, ואשת כסילות בעולה ואהובה, ויום יום האולת הרה ויולדת, והחכמה עקרה ואיננה נפקדת, ויד הסכלות חזקה ורגל השכל מועדת, ואם התבונה, שכולה וגלמודה, חוללה ומרודה, יצאו בניה, ופסו אמוניה, וספו מביניה, תחת היותה דגולה מרבבה, מגברת חילים וצבא, ותלך האולת הלוך וגבור והחכמות היו הלוך וחסור, ויותר מהמה חכמת הלשון אשר היא ראש לכל החכמות, וסלם אל כל המעלות הרמות, ואם איננה קודמת במנין היסודי, היא הארן העמודי, וקודמת בסדר הלמודי, פרצו אוילים גדריה, והורידו לארץ שעריה, וקרקרו קירותיה, וערו יסודותיה, ושברו בריחיה ודלתותיה, עד רדת חומותיה, והסיגו גבוליה, והשחיתו יבוליה, ושונים שנו טעמה ושועלים חבלו כרמה, כרמה הסמדר, ופריה פרי עץ הדר, נחמד למראה ולהשכיל, וטוב למאכל ולהאכיל, ועבטו ארחותיה, ועותו נכוחותיה, ועקלו נתיבותיה, ועכתו מלותיה ותיבותיה, ויתעללו בה כרצונם, ויכחידוה תחת לשונם, ושחתו דבריה הנעימים, ולא עשו עמה באמת ובתמים, כי לא הבינו אל פעולותיה, ולא הכירו מעלותיה, ויהיו מלעיבים באנשיה, ומלעיגים לנוחליה ויורשיה, ויחשבוה כדברי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו, אשר על כן סרו מאחריה ואת דרכיה לא השכילו, עד אשר העיר האלהים את רוח אנשי מלחמותיה וגבורי מערכותיה, המה שרי צבאות ישראל חכמי גלות ירושלם אשר בספרד. וכראותם כי נעלמה ונבצרה, ויקנאו לה כי נסתרה, וגלו תעלומותיה, ובצרו חומותיה, והציבו גבולותיה, וסקלו מסלותיה, ויסדו יסודיה, ובנו ביתה וחצבו עמודיה, וגדרו פרצותיה, וקבצו נפוצותיה, והשיבו פזוריה, אל מושבותם, למשפחותם לבית אבותם. אך ארבעת ילדי הרפה רפתה רוחם מעליהם, ונעלמו מעיניהם, ובני שדה המכפלה לא באו בכפל רסנם, ולא נערו עליהם חצנם. ואלה שתי המשפחות נסתרה מהם דרכם, ולא ידע אנוש ערכם, עד בא המורה הגדול מורה צדק, ומחזיק הבדק, מגלה עמקות החכמה, גבור חיל ואיש מלחמה, יורע רעת קדושים, יועץ וחכם חרשים, ר׳ יהודה בן דוד המכנה חיוג ז״ל. ואשתכחת ביה חכמה יתירה, ורוח עצה וגבורה. הבין דרכם וידע מקומם, ועשה להם כאשר זמם, נלחם עמהם ויוכל, ומכל אשר היו לפניו שכל, משכם בעבותות תבונתו, ויביאם במסורת בריתו, ונגלו לו תעלומותם, ונתכנו לו עלילותם, וראה הליכותם, ובא עד תכונתם, והכיר מעבריהם, ועמד בסודיהם והשיבם על כניהם, והניחם על מכוניהם, והרים מכשול מדרכיהם, ויישר הדורי מהלכיהם, ורפא הרוסי בניניהם, וסתם פרוצי עניניהם.

ותשלם כל מלאכת עבודת הקדש, על ידי שומרי משמרת הקדש, בעזרת נאדר בקדש. ואחריו באו שני שרי צבאות החכמה, בכח גדול ויד רמה, רבנא שמואל הלוי הנגיד שר צבא ישראל ז"ל והחכם המורה ר' יונה המכנה מרון בן גנאח. ויצאו בעקבותיו, וישאו מדברותיו, ויאור להם באורו, ויהיו גבורי כח להכין דברו, ויתאזרו חיל למלחמה, להוציא לאור תעלומה, ויהיו מנצחים במלאכה, ויערכו בה מערכה לקראת מערכה, ותכן מלחמותם ודבריהם, הלא הם כתובים על ספריהם, ונזכרים בחבוריהם. ואחר אשר שבתו המלחמות, ונראה להם במלאכה עז והעצומות, חבר החכם ר' יונה מחברת בדקדוק לשון הקדש וחלק אותה לשני חלקים; האחד קרא ספר הרקמה והשני קרא ספר השרשים, כלל בהם רוב הליכות הלשון ועניניו ובניניו וסבותיו ועלילותיו ומוצאיו ומובאיו וסמך על ספרי ר' יהודה בשתי המשפחות הנזכרות ולא זכר מהם בתוך ספריו כי אם קצות דברים במקום הצרך. והספרים האלה חברם בלשון ערבית כלשון העם אשר היה יושב בקרבם, כי כן היו רוב חבורי הגאונים והחכמים בכל מלכות ישמעאל, בעבור שהיא לשון רחבה וצחה ולא יחסר המדבר כל בה ולשון הקדש אין בידינו ממנה כי אם הנמצא בספרי המקרא ואיננו מספיק לכל צרך המדבר, ועוד שאין ההמון מבינים אותה כי אם היחידים, וכל בני דורם היו מכירים בלשון ערבית, ועל כן בחרו לחבר את דבריהם בה. אך בני גלות החל אשר בצרפת ובכל גבול ארץ אדום אינם מכירים בלשון הערבית ויהיו להם הספרים האלה כדברי הספר החתום ולא יכלו להגיע אליהם כי אם אחרי העתקתם אל לשון הקדש. וזה כמה שנים נדבה רוח החכם ר' משה ב"ר שמואל הכהן בן גקטליה אותו והעתיק את שני ספרי ר' יהודה בן דוד הנזכרים בלשון הקדש לאחד מחבריהם ומבני נשיאיהם ויהיו בידם למשמרת לאות ולמזכרת עד אשר בא החכם ר' אברהם בן עזרא בארצותם ועזר להם גם הוא בענין הזה בחבורים קצרים, כלל בהם דברים נחמדים ויקרים, וגם החכם ר' יצחק הלוי נלוה אליו וחבר להם ספר המקור אסף בו כללים מועילים בשמ.. הלשון ובניני הפעלים, ומאז נטו קצתם אחרי המלאכה הזאת והתעשקו בה עשק מעט. אך פגעתי מהשוקדים על דלתותיה, אשר שמו אותות אותותיה, אנשים החלו לדרשה, וטעמו טעם דבשה, ובאשר ראו כי אורו עיניהם, ונפקחו אזניהם, נמשכו אחריה, ונכספו לעמוד על ספריה, ועלי שמו פניהם, להעתיק להם את שני הספרים האלה והרבו עלי רעים, למלאת את שאלתם, ולעשות את בקשתם, והם פגעו בי, עד אשר הטו את לבבי, ואני ידעתי כי העבודה כבדה והמלאכה קשה בעבור הדברים אשר זכרתים כבר בפתיחת העתקת ספר חובות הלבבות אשר יצטרך אליהם המעתיק והדברים ההם עם קצר הלשון קשים להעשות כי אם על ידי תחבולה גדולה ומחשבה ארוכה לבעבור סבב את פני הדבר, משני קצותיו וחבר. ובאשר הסכמתי לעשות רצונם נהגתי בהעתקת הזאת המנהג אשר נהגתי בהעתקת ספר חובות הלבבות והעתקת ספר תקון מדות הנפש וזולתם מן ההעתקות אשר העתקתי, ולא נמנעתי מהשתמש בלשון רבותינו ומבנות כבניניהם במקומות אשר לא הייתי יכול בהם לנטות מעליהם כפי אשר שמה מחשבתי בפי בעת ההיא, ובניתי גם כן במקומות מעטים בנינים שאינם נמצאים במקרא, אך אינם חוץ לדרך הסברא וההקשה, עשיתי זה בעבור הדחק המביא אליהם במליצה, כי קצר הלשון הנמצא בידנו דוחק את המעתיק להרחיב מעט גבולו ולרשת משכנות לא לו כדי שיובן ענין מליצתו על אפניו ותכנותיו, כי ראיתי אשר טוב למעתיק

לרחוק עצמו מעט בכנינים, מאשר ירדף אחרי המלות ויסתם הענינים, כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת המליצה על אפניה מן הלשון אשר יעתיקוה ממנה אל הלשון אשר יעתיקוה אליה ושלא ישתנה בה כי אם הלשון לבדה, אך ישאר הענין באשר הוא ככחו אז וככחו עתה, ואינם יכולים להזהר בזה כי אם המשכילים הנאמנים בשתי הלשונות ואשר כח בהם לדעת לעשות, כל שכן בהעתקת לשון הקדש, ומלאכת עבדת הקדש כי פעמים רבות באו המעתיקים, וישנו דברים עתיקים, וישלחו יד בספרי החכמים, וישחיתו דבריהם הנעימים, וישימום סתומים וחתומים, האלהים ישימנו מהנזהרים בדבריהם, הנשמרים מחטאת פיהם. ואל יאמר הקורא בספר הזה בלבו בקשות עליו מליצה או ענין כי לשון ההעתקה סתמתהו והיא העלימתהו כי הנו רואה אשר ספר עליו מחברו מעמק דבריו ורחק דרכיו ודקות עניניו כאשר הוא אומר בפתיחתו „והמעמיקים בחכמת לשון הערב מן העבריים והמהירים בה יודעים את זה.״ ואמר במקום אחד „ואשר יועיל בחכמתנו זאת תועלת גמורה הוא אשר יסיר העצלה מעליו ולא יקוץ ויהיה איש מוסר ושכל טוב משכיל ומבין ויהיה בטבעו ומוסרו הראשון נבחר מהרבה בני אדם״. וגם אמר עוד „ואני יועץ למעיין בספרי זה שלא יניח לקרא ספרי ר׳ יהודה ומה שקדם לנו אנחנו מן הספרים בענין הזה.״ ואמר על ספר ההכלמה כי לא יוכל המעיין בחכמה הזאת לעמד בלעדיו. וסדרתי הדברים האלה הנה בעבור שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים לבדם מבלי רב, ימלאם לבם להבין דברי החכמות מבלי מורה, וכאשר לא יבינו הדברים הם תולים בקשי לשון ההעתקה ואינם תולים בקצר דעתם וחסר בינתם, וזאת אולת גדולה וגאוה, כל שכן באשר ישנו המלות ויסלפו התיבות, ואין ספק כי בהשתנות המלות ישתנו הענינים כי הם הנושאים והמה הנשואים ודומים בזה למי שנאמר עליהם חטאת פימו דבר שפתימו וגו׳.
ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה שאם ימצאו בקצת מלות ההעתקה טעות שיבינו שהיתה מחמת שגגה וטרדת המחשבה שיתקנוה וידונוני לזכות בראותם כי הטעות ההיא לא עברה עלינו בעבור קצר בינה וחסר הכרה, כי אם מפני השגגה וטרדת הלב במליצה, כל שכן עם שגרת הלשון הערבי בפינו וברעיוננו והיותו לפנינו ונגד עינינו בעת העתקתנו. ואפשר שתהיה מחשבתנו טרודה במלאכה ונביא לשון זכר במקום לשון נקבה או לשון יחיד במקום לשון רבים או הפך זה והדומה לו ממה שהיה בן בלשון הערבי ולא שמנו לבנו עליו מפני המרוצה וטרדת המחשבה עם ארך המליצה. ומן הדין לדוננו לזכות בזה ובדומה לו בעבור מה שאמרנו, כי באגרת קטנה שכתב הכותב ההכם תקרה הטעות מחמת השגגה וטרדת הלב, כל שכן במלאכה ארוכה וקשה בזאת. והאלהים יורנו דרך הישרה ויהננו שפה ברורה וזה החלי בדברי המחבר אחרי אשר אשאל מאלוה האמצה והעזר.

עזרני אל נותן חכמה — במליצת ספר הרקמה
הנותן ליעף כח — ולאין אונים ירבה עצמה
בימי חרפי דתך על פי — ובשרעפי תהיה שומה
ורצה נרבות פי וסלח לי — על כל עון ולכל אשמה.

הקדמת המחבר·

אמר המחבר· תהלה לאלהי עולם אשר ברא את האדם ולמדו ההגיון והדבר, והורהו בם להודות באלהותו ולהשמיע אחדותו, והראהו דרך הטובה ופדעהו מדרך הרעה, ויחד הלשון העבריה מבין הלשונות ביתר שאת ומעלה יתרה, ונתן בה תורתו הקדושה, ובאר בה מצותיו הטהורות. אהללנו תהלה נשיג בה רצונו ותקרבנו אליו ותגיענו אל רחמיו; ואחרי כן אומר, כי בעבור אשר היתה מלאכת חכמת הלשון כלי לכל נדרש ומבוא אל כל נחקר, היתה היגיעה לגעת אל תכליתה ולעמוד על כל עניניה, והחפץ לבא עד קצה, ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם, והמלא והחסר, והלשון האמתי ולשון ההעברה, והנוהג והזר וזולת זה מתמורותיה חובה ודבר צרך; כי בעמוד על זה תהיה העמידה על כל הענינים הנחקרים, וכפי אשר מצאנו מן הקצר והחסרון יהיה חסר הבנת הנחקר בה וקצר דעת הנדרש. ועוד כי בעבור שהיה גמול הבורא יתעלה הטוב בכל אשר יקנהו האדם בעולמו, והנכבד בכל אשר יעתדהו לאחריתו, וההגעה אליו לא תשלם כי אם בעמוד על הכתוב בספרי הנבואה וקיום מצותם והזהרותם, ולא יתכן לעמוד על הכתוב בספרים האלה כי אם בחכמת הלשון, היתה חובת יגיעת האדם בתקון החכמה הזאת והתחזקו להשיגה ולהטיבה ולדקדק עניניה ולדעת עלילות מלותיה חובה גדולה יותר, והצרך אליה חזק מאד כפי יקרת מעלת הנדרש וגדלת ערך הנחקר, וכפי אשר התקים בנפשותינו והתברר בדעותינו מרוממות נותנם וגדלתו יתעלה ויתרומם. ובכל עת היו גדולי רבותינו ז״ל משתדלים בענין הזה ומזהירים עליו ומצוים להתעסק בו, כאמרם במה שחיבים בו האבות לבניהם „יודע לדבר אביו חיב ללמדו שמע ותורה צוה לנו ולשון הקדש״[1]). והראיה על שהבנת ספרי הנבואה לקיום התורה כמשפט לא תהיה כי אם בהבנת חכמת הלשון היטב והגעת התכלית מן הבאור עם מה שיעיד בו השכל מזה, הוא מה שאמרו רבותינו ז״ל (עירובין נ״ג) בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקימה תורתם בידם בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקימה תורתם בידם, ונאמר עוד (שם) בבני יהודה, שאנחנו אנשי הארצות האלה מהם ואנחנו חייבים ללכת בדרכיהם וללמוד ממעשיהם, מתוך שהקפידו על לשונם ומתנחי להו סימני נתקימה תורתם בידם. ואמרם ומתנחי להו סימני רצו בו קביעת הדקדוק והודעת העלות. וענין ההקפדה הנה היא השמירה והזהירות כמו שאמרו (סוף ב״ק) תנו רבנן מפסקי אילנות מפסקי גפנים מנקפי הגא מנקשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעל הבית מקפיד עליהן הרי זה של בעל הבית[2]). ומה יקרה תכמה תהיה זאת תועלתה,

[1]) כ״ה בתוספתא חגיגה פ״א, ובסוכה מ״ב חסר בנוסחתנו „ולשון הקדש״.

[2]) החכם המעתיק דלג פה דבר אחד מה שנמצא בדברי המחבר בלשון ערבי וז״ל „ובמקום אחר אמרו (ב״מ ע״ה) אמר רב יהודה אמר רב בני חבורה המקפידים זה על זה עוברין משום מדה ומשום מנין משום לווין ופורעין בי״ט וכדברי ב״ה ומשום רבית; כלומר אם בני חבורה המקפידין מזמנין זה את זה בסעודה לפעמים שהאחד נותן

ומסחר יהיה זה שכרו, כי המוכרו ואיננו קונהו מפסיד במכורתו ומונה בסחורתו, האלהים יצילנו מכזה וראיתי את העם אשר אנחנו עומדים ביניהם מתחזקים להגיע אל תכלית הכמת לשונם כאשר זכרנו, ממה שמחיב אותו העיון וגוזרת בו האמת; אבל אנשי לשוננו בדורנו זה כבר השליכו החכמה הזאת אחרי גויהם ושמו הענין הזה מחוץ לאזניהם והקלו בו ויחשבוהו מותר שאין צרך לו ודבר אין ראוי לפנות אליו ונשארו ערומים מהמורותיו ורקים מיפיו והתנצלו עדיו וחליו, עד אשר כל אחד מהם בוטה כחפצו ומדבר כרצונו, אינם משגיחים אל זה ולא מקפידים עליו כאלו אין ללשון סדר לשוב אליו ולא גבול לעמוד עדיו; רצו מן הלשון מה שהוא קל עליהם מענינו והספיק להם ממנו הדבר הקרוב אליהם לקחתו ולדרשו, אין מרקדקים בשרשיו ולא נזהרים בענפיו, ויש להם בלשון נאצות נמאסות ואמרות נתעבות. ואשר הקל מהם בחכמה הזאת יוהר, ובזה לענין הזה, הנוטים מהם אל מעט מחכמת התלמוד בעבור גאותם במזער אשר יבינו ממנו, עד אשר הגיעני על אחד מגדוליהם שהוא אומר על הכמת הלשון שהוא דבר שאין לו טעם, והעסק בה אין בו הועלת ולא הנאה ובעליהם ייגעו לריק, ודורשה עמל לבלי פרי שישיג ממנה. והקלו זה על נפשם בעבור שהם לומדים מה שלומדים מן התלמוד מוטעה וגורסים מה שגורסים ממנו מסלף, והם אינם מרגישים, בעבור שנעדרה מהם הקבלה ולא למרוהו מאנשי ההוראה; וכבר גרם זה לרבם להקל גם בן במסרת המקרא וההפרש אשר בין הקמץ והפתח ומלעיל ומלרע, אבל חכמת השמוש והדבור היא להם מן הדברים אשר מנחשים בהם וכמעט שלא ישימוה מן האפיקורסות. ולא כן ידענו גדולי גאוני התלמוד לפנים, כי הנה רבנו סעדיה גאון ז״ל היה משתדל ומגיע אל התכלה אשר היה יכול להגיע אליה ומשים מגמתו לעומת הענין אשר יוכל להשיגו בבאור הלשון והצעת שרשיו והודעת תולדותיו ברבים מחבוריו מה שהוא מיוחד לענין הזה בספרו הידוע בספר הכמת הלשון ומה שאיננו מיוחד לו. והנה רבנו שמואל בן חפני ראש הישיבה ז״ל מזהיר על הענין הזה הזהרה גדולה ומביא עדים בשבח אנשי הצחות והמהירים בחכמת הלשון והמכירים עלילותיו והמבינים מחלקותיו ואפני שמושיו ממה שאמר החכם[1] (איוב ל״ג ג׳) ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו, וממה שאמר הנביא (ישעיה כ׳ ד׳) ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, ומאמר עוד (שם מ״ט ב׳) וישם פי כחרב חדה, ומדברי החכם (תהלים מ״ה ב׳) לשוני עט סופר מהיר, וממה שאמר הנביא (ישעיה ל״ב ד׳) ולשון עלגים תמהר לדבר צחות, ומגנה המרפים ידיהם מן הענין הזה ומרמה אותם למי שנאמר עליהם (נחמיה י״ג כ״ד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם, ומחרפם כארמיים אשר ספר עליהם שלא רצו להניח לשונם, והם מתמידים עליה. והצחות בדבור והמהירות בחכמת הלשון לא תהיינה כי אם בעמוד על שרשיו ותכן שמושיו אשר אין חברינו משגיחים עליהם. ואמר ז״ל

לפני חברו פת קיבר והאחר פת יפה, או זה הביא לפני חברו יין טוב והאחר יין רע או שנהגו כן בדברים אחרים הרי הם ראוים לקרותם עוברין על כל אלה״. על זה העיר החכם מונק בספרו Notice sur Abulwalid וממנו העתקנו ההערות אשר נקראו בשמו.

[1]) בערבי ולי, והוראתו לפעמים איש קדוש, ידיד ה׳, ובשם זה חכמינו ז״ל הכותבים חבוריהם בלשון ערבי מכנים גדולי הראשונים ובכלל ספרי כתובים להבדילם מן הנביאים (מונק).

בחכמת השמוש, מאשר לא יוכל האדם לעמד שלא יצטרך לר״ת הנפעל וההתפעל והמקור וזאת היא חכמת השמוש עצמה אשר נשבחנה אנחנו ונשבח אנשיה. וראיתי אותו עם גדלתו ויקר מעלתו סומך על אנשי הדקדוק ברב המקומות ומודה להם ומביא ראיה מדבריהם כל שכן שלא היה מחטיאם ובוזה את חכמתם. ודינו אנחנו מה שהביאונו מדברי רבותי ז״ל באמרם בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקימה תורתם בידם בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקימה תורתם בידם. ודי לענין הזה יקר וגדלה ורוממות מה שיעד האלהים בו לנשא את עמו לעתיד בצחות והוא אמרו: ולשון עלגים תמהר לדבר צחות, ולא רצה באמרו ולשון עלגים הלועזים אשר אינם מדברים בעברית כלל, כי אלו היה זה היה אומר תמהר לדבר יהודית, אבל רצה הנלעגי לשון רצוני לומר הטועים בדבריהם, אשר אינם יודעים חכמת שרשי הלשון ואינם בקיאים בשמושיה כאשר הם רב אנשי דורנו זה, עם שאינם מכירים זה מעצמם, ועל כן אמר תמהר לדבר צחות, כלומר יהיה דבורה צח. והצחות לא תהיה כי אם בעמוד על מה שזכרנו מתקון חכמת שרשי הלשון והכרת שמושיה. והתמה הגדול מהם בהקלם בחכמה הזאת ובזותם אנשים ובמעוט הכרתם, כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק, והם רואים כי רבותי ז״ל משתמשים בו וטוענים בו בדבריהם וטענותם, כאמרם (ב״ק ג׳) מאי מבעה רב אמר זה אדם ושמואל אמר זה השן, רב אמר זה אדם דכתיב אם תבעיון בעיו שובו אתיו ושמואל אמר זה השן דכתיב איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו מאי משמע דלשנא דגלויי הוא כדמתרגם רב יוסף אכדין אתבליש עשו אתגליו מטמורוהי, ורב מאי טעמו לא אמר כשמואל אמר לך מי קתני בועה. ובטענות האלה סוד גדול מסודות הלשון, והוא שמבעה פועל ונבעו מצפוניו אשר הביאו שמואל נפעל, וכאשר נשתנו ממנו בבנין השנוי הזה, רצוני לומר שלא היה המבעה מבנין נבעו, כלומר שלא היה נבעה, מאן דב לגזור אותו ממנו, והוא אמרו מי קתני נבעה; וכן מפני שהיה אם תבעיון בעו פעל קל והיה המבעה כבד מאן שמואל לגזרו ממנו, והוא אמרו מי קתני בועה והיה השנוי אשר בין הכבד והקל אצל שמואל יותר רחוק מהשנוי אשר בינו ובין הנפעל אע״פ שהנפעל לא יהיה כי אם מהלשון הקל, וזה מפני שהפעל הקל לא יצא אל הכבדות כי אם בתוספת כאשר הנפעל לא יהיה כי אם בתוספת, ובעבור שהתדמו בתוספת היו אצלו קרובים בבנין; אבל רב מפני שהיה המבעה מהעבר והיה נבעו בלתי מתעבר היה אצלו משונה ממנו, וכל אחד מהם נטה אל דעת בפני עצמה. וזה מדקות הדקדוק ותעלומותיו היו רבותי ז״ל יודעים אותו ועומדים עליו ונזהרים בו, ואינני יודע מחכמי התלמוד בדורנו זה מי שעמד על מה שגלינוהו מסוד הטענות האלה. ואמרו רבותינו ז״ל במה שאמרה המשנה וכשהזיק חב המזיק, חב חיב מבעי ליה? אמר רבא האי תנא תנא ירושלמאה הוא דתאני לישנא קלילא (ב״ק ו׳); וגם זה מחכמת הדקדוק רצוני לומר ההפרש בין הקל והכבד. ובדבריהם הרבה כזה יש בו ראיה על גדל מעלת החכמה הזאת ויקר ערכה. ומה שיש בו ראיה עוד על זריזות רבותינו בלשון ודקדוקם בדבור אמרם אמר ר׳ אי איכא דמשייל להו לבני יהודה דדיקי לישנא מאברין תנן או מעברין תנן אכוזו תנן או עכוזו תנן (עירובין נ״ס) ואמרו על בני יהודה דדיקי לישנא ראיה על השגחתם עליה, וחייבין בה המתעצלים בענין הזה ללמוד מבעלי המסורת וללכת אחריהם ברב זריזותם וגדל חקרם ועצם טרחם ויגעם נפשם במנותם

המלא והחסר והכרתם הלעיל והלרע עד שהטריחו עצמם למנות הפסוקים אשר יתקבצו בהם אותיות אלפא ביתא, וזולת זה ממה שהשגיחו עליו מהקפדתם להזהר בספרים האלה הקדושים כאשר נמצאו בצורתם, כל שכן החכמה הזאת היקרה הנכבדת הגורמת להבין דברי אלהים העוזרת לעשות מצותיו המקרבת אל גמולו והמרחקת מענשו. ובעבור שהיה מעלת חכמת הלשון המעלה אשר ספרנו ומדרגתה המדרגה אשר זכרנו, הסכמנו לחבר בה ספר נקבץ בו שערים כוללים רב חכמת הלשון וסובבים רב שמושיה והעברותיה ותהלוכותיה ונזכר בו עוד רב שרשיה הנמצאים אצלנו במקרא ונבאר עמקיה ולא נניח במקרא מן המקורים ושמושי הפעלים דבר שתצא ממנו תועלת שלא נזכר אתו בספרנו זה ונבארהו באר היטב כפי יכלתנו והשגת כחנו. ואני מסכים להביא ראיה על פרוש קצת השרשים ממה שיזדמן לי מן הנמצא במקרא, ומה שלא אמצא עליו עד מן המקרא אביא עליו עד ממה שיזדמן לי מן המשנה והתלמוד והלשון הארמי, כי כל זה ממנהגי העבריים ללכת בזה על דרך ראש הישיבה הפיתומי ז"ל בהביאו עדיו על השבעים מלה[1]) המיוחדות במקרא מהמשנה והתלמוד ועל דרך זולתו מן הגאונים כרב שרירא ורבנו האיי ז"ל וזולתם; ומה שלא אמצא עליו עד ממה שזכרתיו ואמצא עליו העד מן הלשון הערבי לא אמנע להביא עד מן הגלוי ולא אזהר מקחת ראיה מהנראה ממנו, כאשר יזהר מזה מי שרעתו חלושה והכרתו מעטה מאנשי דורנו זה, כל שכן מי שהראה מהם הכשרות והתעטף ברדיד החסידות עם מעוט הבנת אמתת הדברים. וכבר ראיתי ראש הישיבה רבנו סעדיה ז"ל נוהג המנהג הזה ברב פרושיו, רצוני לומר שהוא מתרגם המלה הנכריה במה שדומה לה מן הלשון הערבי; וראיתי רבותינו ז"ל, והם העקר בכל דבר, מביאים עדים על פי המלה הזרה בלשוננו מן הדומה לה מזולתה מן הלשונות. ראיתי אומרים אמר ר' שמעון בן לקיש כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו שנאמר למס מרעהו חסד שכן בלשון יוני קורין לכלב למס (שבת ס"ג[2]) ואמרו עוד (יבמות נ"ד) במה שאמר הבורא באש ישרפו אותו ואתהן ואת אחת מהן שכן בלשון יוני קורין לאחת הן (ἕν) ואמרו עוד אמר ר' יוחנן משום ר' אלעזר ב"ר שמעון אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה שכן בלשון יוני קורין לאחת הן (שבת ל"א) ואמרו עוד במה שאמר הכתוב במשך בקרן היובל מאי משמע דהאי יובל לישנא דדכרא הוא דתניא אמר ר' עקיבה כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא (ר"ה כ"ו), לגליא היו קורין לנדה גלמודה כלומר גמולה דא מבעלה, לאפרקיא קורין למעה קשיטה לפרושי במאה קשיטה דאוריתא, לכרכי הים קורין למכירה כירה לפרושי בקברי אשר כריתי לי, ואמר ר' שמעון בן לקיש כשהלכתי לתחום קן נשריא היו קורין לכלה נינפי ולתרנגול שכוי לכלה נינפי רב יהודה ואיתימא ר' יהושע בן לוי מאי קראה יפה נף משוש כל הארץ ולתרנגול שכוי אמר רב ואיתימא ר' אלעזר מאי קראה מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה מי

---

1) החיבור הזה יצא לאור ע"י אהובי החכם דוקעס.

2) ועד היום נלאו חכמי הלשונות למצוא מלה זו בל"י והיותר קרוב מכל מה שנאמר על זה מה שכתב הרב ליפסער בעלי המזרח משנת 1848 דף 750 כי λαιμός הוא לשון תואר לגרון ערך ור"ל מתאר בשם הזה כלב רע (מונק).

שת כטוחות חכמה אלו הכליות או מי נתן לשכוי בינה זה תרנגול. הלא התרא אותם שהם מפרשים ספרי האלהים מן הלשון היוני והפרסי והערבי והאפריקי וזולהם מן הלשונות. וכאשר ראינו זה מהם לא נמנענו מהביא עד על מה שאין עליו עד מן העברי ממה שמצאנוהו דומה לו ונאות מן הלשון הערבי, מפני שהוא אחר הלשון הארמי דומה ללשוננו יותר מכל הלשונות, אבל עלילותיו ושמושיו והעברותיו והתלוכותיו הוא בכל זה קרוב ללשוננו מזולתו מן הלשונות, ידע זה מן העבריים המעמיקים בחכמת לשון הערב והמהירים בה וכמה הם מעטים. ולא נשתפק אנחנו במה שנביא ממנו עד מזה בכמי שהשתפקו בו רבותינו ז"ל מאשר זכרנוהו מעדיהם, אבל במה שראיתו יותר מבוארה ומופתו יותר חזק, לרעתי ההתעקשות אנשי דורנו ורוב התעוללם ומה שמביאתם אליו הקנאה, ממנוע מה שאין בו מדחה. כי רבים מן המקנאים באנשי החכמה בזמננו זה ובלבד בארצנו זה מביאה אותם הקנאה כהם עם הסכלות להתעולל עליהם בענין נפלא יחדשוהו ובפירוש נחמר, ופרשוהו בזולת הדברים התלוים במצות, ממה שאיננו כדברי המדרש וההגדה, והם אומרים זה חולק על מה שאמרו רבותינו ומגדילים זה עליהם ומנשאים אותו ומבהילים בו נגד עמי הארץ, עד שמונעים אותם מאמרות הדברים וגורמים להם למאסם מקנאתם באנשי החכמה, וסכלותם במה שאמרו רבותנו ז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו ואמרם עוד פשטיה דקרא להוד והלכה להוד; כי אין נמנע שיסבל הלשון האחד שני ענינים נכונים ויותר מזה כאשר אמרו ז"ל (סנהדרין ל"ד) מקרא אחר יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא לשני מקראות[1]) דבי ר' ישמעאל תנא הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים. ועוד בעבור מעוט השקפתם על פרושי רבנו סעדיה ופירושי רבנו שמואל בן חפני ז"ל הפשטיים ואם הם מגדילים כמו זה עליהם כל שכן שיגדילו מה שמביאים אותו לעד מן לשון הערבי. ויותר נפלא ומגנה מזה ממעשיהם ונגלה מסכלותם מה שהם חופשים עלינו עדת המפרשים ספרי האלהים בהביאנו עד מן המשנה, כעבור שהם מגנים אותה במה שנמצא בה ממלות זרות יוצאות חוץ להקשת הלשון כמו מה שנאמר לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה, אמרו כי זה טעות כי התו מן תרומה איננה שרשיה וכבר הנהיגוה בתרם ויתרום מנהג השרשיה, כי משקלם פָּעַל יִפְעוֹל וטענו עוד באמרם התחיל ויתחיל, כי ההיו בתחלה נוספת, כי הוא מן החל הנגף (במדבר י"ז); וכן אמרו באמרם (תענית פ"ג מ"ח) מתריעין ויתריעו מן תרועה כי הם מן וירע העם (יהושע ד' כ') וטענו עוד באמרם לא יופך בענין יהפך כאשר אמרו (כלאים פ"ד מ"ג) היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופך ואחר כן יזרע ואם צמחה לא יאמר אזרע ואחר כך אופך אלא הופך ואחר כך זורע. ואמרו עוד במה שאמרה המשנה (חולין קי"ג) מדיח ומליח[2]) שהוא טעות בשמוש וטעות בגזרה והוא שמליח ראוי להיות מענין במלח תמלח (ויקרא י"א י"ג) והמם בבמלח תמלח שרשיה והיא במליח נוספת מורה על הפועל הנלקח מן הפועל הכבד אשר על

---

[1]) כן הגי' בזתי כ"י וגם בכ"י ערבי וגרסת הגמרא דלן „מכמה מקראות" (מונק).
[2]) הגי' הזאת הביאה גם הראב"ע בלחות מ"ד ובפרושו לאסתר ח', י"ז, והפרחון ערך בוא וערך דוח, ורד"ק במכלול קע"ד, ב'. ומלאה החכם מונק באלפסי כ"י.

בנין הפעיל, והיה ראוי להיות ממליח על משקל הנני ממטיר לכם לחם; ואמרם מליח על דמיון מדיח אם כן טעות כי מדיח עלול העין מן ירידו את העלה (יחזקאל מ"ע ל"ח) והמם בו נוספת, ומליח אצלם מענין במלח תמלח וזה שנוי. כן טענו במלות האלה וכמה שדומה להם ביציאתם מן הנהוג בלשון. וגרמה להם זה עצלתם ופתיותם והתעלמם ממה שנפל במקרא מכמו הזרות הזה עם רובו ומעוט הקצתם והתעוררם לו. וככר זכרנו אנחנו ממנו כלל מורה על זולתו בשער יחדנוהו לו בחלק הזה הראשון מהבורנו זה (פרק ל') ואנחנו מרוממים מעלת המשנה ממה שחרפוהו בו מהטעות במלות האלה ונבאר דעת הקדמונים ז"ל ואפני מנהגם בהם ונאמר כי מהעברות בעלי הלשונות ומאשר מקלים על עצמם בהן באשר ירבה שמושם בדבר אפשר שיגרעו משרשו להקל כאשר העבריים בתן והך והט וצו וזולת זה הרבה, מאשר כבר נתברר בספר אותיות הרפיון[1] וספר בעלי הכפל ובארנוהו אנחנו בספר ההשגה וזולתו ונבארהו עוד בספרנו זה. ואפשר שיוסיפו במלה על שרשה כהוספתם האלף המונעת באשמאילה (בראשית י"ג ט') ובכי תשמאילו (ישעיה ל' כ"א) יורה על זה אמרו השומי השמילי (יחזקאל כ"א כ"א) ואמרם שמאל בואו המשך ואם היא נכתבת אלף בלתי מונעה; וכהוספתם הלמד בשלאנן ושלו (איוב כ"א כ"ג) והמם בנמבזה ונמס (ש"א ט"ו ט') אשר היה משפטו להיות נבזה אף על פי שאפשר בו פנים אחרים אני עתיד לזכרם בזולת המקום הזה (לקמן דף 25) וכהוספתם זולת אלה מאותיות התוספת ממה שאני עתיד לבארו והמנהג הזה נהגו הערב גם כן בלשונם מן ההסרון והתוספת ההסרון באמרם גד ורד והדומה להם ופרושם גר ורד והתוספת כהוספתם האלף המונעת באמרם שמאל ומשאל (רוח לפון) כי הוא מן שמלת אלריח (הרוח נשף מן לפון), השמל (ישופף) וכהוספתם היוד באמרם בהקטין ליילה וכהוספתם המם באמרם לאזרק (נחש) זרקם וללרקעלו רקעם (עפר שאינו מגדל צמחים) וכהוספתם הלמד בזה באמרם ללעבר עבדל. ואפשר שינהוגו העבריים האות אשר איננה שרשיה מנהג האות השרשיה כהנהגתם יוד יהודים והיא נוספת בו כי הוא נגזר מן אודה את ה' (בראשית כ"ט ל"ה) מנהג יוד יעץ באמרם מתיהדים כאשר נאמר ויתיעצו על צפוניך (תהלים פ"ג ד'); ושמו יוד מתיהדים והיא נוספת ולא שרשיה פא הפעל כמו יוד ויתיעצו כי כאשר רב שמושם ביהודים ורצו לגזור ממנו פיעל שמו היוד שלו כשרשיה ואמרו מתיהדים על משקל מתפעלים ושמו היוד ממתיהדים לנכח הפא ממתפעלים והיוד מן מתיהדים הוא יוד יהודה, ויוד יהודה יהא המה יוד והא על כן יהודוך (תהלים מ"ה י"ח) ושתיהן נוספות, כי היוד לעתידות והוא היא הא הודה הפעל החולף הכבד (הפעיל) והעתיד מן הודה יהודה לתפלה (נחמיה י"א י"ז) ויהודה השם הנקרא נלקח מזה העתיד, אך הנהיגו היוד במתיהדים מנהג פא הפעל, והנהיגו ההא הנוספת המורה על הכבד מנהג עין הפעל, והנהיגו הדלת מנהג הלמד, והיא על האמת עין הפעל והפילו פא הפעל האמתית אשר היא הו"ו ביהודה לתפלה, והפילו עוד למדו האמתית. וכן עשו בעלי המשנה בלא יתרום ואם תרם, כי כאשר רב שמושם בתרומה אמרוהו אומר הגמולה הזאת (ש"ב י"ט ל"ז) ואמרו תרם ויתרום כאשר נאמר גמל ויגמול. וזאת היתה דעתם במתריעין

---

[1]) הוא ספר אותיות הסתר או הנח לר"י חיוג אשר הוציא לאור החכם דוקעס עם ס' הנקוד מן הכ"י אשר באוצרות ספרי מינכען.

ומתחילין ויתריעו ויתחילו, כי כאשר הנהיגו תרומה מנהג הנמולה הזאת ומנהג גבורה והנהיגו תחלה מנהג קהלה גדולה (שם שם ז׳) ודומים להם, שמו השתי תוין מהם כשרש ואמרו יתריעו ויתחילו על משקל ויקהילו משה ואהרן (במדבר כ׳ י׳) ועל משקל יגבירו מן לשוננו נגביר (תהלים י״ב ה׳) אבל יופך היתה דעתם בו שראו להמיר הא הפך באלף ובא אפך על דמיון אמר, ובא עתידו יופך כאשר בא עתיד אמר יאמר ועתיד אכל יאבל וכתבם אותו בוו כאשר נכתב כי יובלו אתיקים (יחזקאל מ״ב ה׳) בוו על המבטא והוא מן אבל. וזה דומה למה שעשו העבריים באתחבר יהושפט (דה״ב כ׳ ל״ג) ובל מלבושי אגאלתי (ישעיה ס״ג ג׳) וזולתם בהמירם ההא מהם באלף. וכבר נראה בי דעת אנשי המשנה בתרם ויתרום וזולתם הדומים להם הוא דעת העבריים במתיהדים בשוה וכי דעתם ביופך רצו לומר בהפכם הא הפך לאלף הוא בדעת העבריים באגאלתי וזולתו, ומי שידין אלה לזכות ידין אלה לזכות, ואם לא, יהיה חומס ואיננו אוחז דרך הצדק ולא מודה באמת בי הם לומדים מהם ועושים במעשיהם והולבים אחריהם בדבור ובמעשה. ואיננו רחוק שיהיה אפך דומה ללשון הערבי רצוני לומר אמרם אפכתאל רגלען אלאמר בענין הפכתיו מעליו, וקורים לרוחות אל מתפכאת מפני שהן הופכות. וכבר מצאתי כהעברות האלה בלשון הערב, והוא שהם מסכימים שגזרת מכאן מן כאן יכון ושמשקלו מפעל, כי עקרו להיות מַכְוַן והניחו הו״ו בעבור שכבדה הנעתה עליהם והניעו הכף בפתחות ונהפכה הו״ו לאלף בעבור הפתח אשר לפניה עם נוחה. אבל הנהיגו מנהג פְעַאל פתוח הפא ושמו ממו בשרשיה בעבור רב שמושם בו, ואמרו מְכֻן וַאמְכִינָה על דמיון פְעַאל וַאפְעִילָה ועוד אמרו תְמַכַּנְת פי אל מַכַאן והנהיגו מנהג תְפַעַלְתְ והוא בעקר תְמַפְעַלְת, כי עקרו תַמַכְיַנְת במקום תְכַוַנְת כמו אמרם תְמַדְרַעְת במקום תְדַרַעְתְ (והיא הלבשה במין מלבש הנקרא מדרע. מונק) ואמרם תְמַסְכַּנְת במקום תסכנת כי הוא נגזר מן סכן (ל׳ עוני) וכמו אמרם עוד תַוְב מְמַרְגַל במקום מְרַגַל כלומר על מלאכה הַמַרְגַל בי הַמַרַאגִיל אצלם בגדים ממין בגדי השרד והיתה ההקשה לומר מְרַגַל, בי משקלו מְפַעַל ואמרם מְמַרְגַל הוא מְמַפְעַאל על משקל מְדַחְרַג אלא שמדחרג מְפַעְלַל וממרגל מְמַפְעַל, ושמו המם השניה מן ממרגל והיא נוספת כמו הדלת מן מדחרג והיא שרשיה והוציאו ממפעל ועקרו מְפַעַל מוצא מְפַעְלַל, וזאת היא ההקשה בתְמַסְכַּנְת ותְמַדְרַעְת. ואלו היו מקבצים מַכַאן כמשפטו ודינו, היו אומרים מַכַאוִן בי משקל מַכַאן באשר אמרתי על העקר מַפְעִיל וקבוץ מַפְעַל הוא מַפַאעַל, אך הנהיגו מנהג קְדַאל וַאקְדִילָה. וזה הוא עוד העברת מאמר העברים (נדרים כ״ח) נודרין לחרמין ולהרגין ולמוכסין בשם הפועלים מן מכס בעבור שדמו מכס למה שאמר הכתוב מביאים דאג וכל מכר (נחמיה י״ג י״ו) אע״פ שאיננו נמנע שתהיה המם במכס שרשיה ושיהיה מענין תכסו על השה ולא יהיה משרשו[1]). ואינם מדברים בדבר שלא כהקשה הנמצא במקרא עד שהם מכונים בו פנים אחרים. אבל אמרם מדיח ומליח רצו בזה השוות המלות וזוגם בי ממנהג העבריים לעשות כן, כאמרם את מוצאך ואת מובאך (ש״ב ג׳ כ״ה) ומוצאיו ומובאיו (יחזקאל מ״ג ב׳) נהגו מובא

---

[1]) ואין זה רחוק, כי כמו כן בערבי השמות מכס ומאכת אינן מגזרת כסס, וכן בל׳ סורי. אכן בכל ספרי השרשים השם מכס הוא נגזר מכסס על משקל ממר נגזר מן מרר (מונק).

והוא עלול העין מנהג מוצא והוא עלול הפא לזוג המלות, ועקר מובא מבוא; ובאמרם גם בן הרו והגו מלב (ישעיה נ"ג י"ג) ונהגו הגו והוא מקור פעל קל עלול הלמד, כי הוא מן והגיתי בכל פעלך (תהלים ע"ז י"ג) מנהג הרו והוא מקור פעל בכד (הפעיל) עלול הפא והלמד, כי הוא כמו ולהורות את בני ישראל (ורד"ק הביא סברה זאת בשם אביו), והערב עושים גם הם כן באמרם אני לאחיה באלעשאיא ובאלגדאיא (אלך אליו בכל ערב ובקר) ובקבץ קצתם[1]) בין מזאוראת והוא מן אל וזר ובין מאגוראת לזוג המלות והיה משפט הדבור להיות מַזְוָרָאת ורצונו זוג המלות באשר רצו בן באמרם אל גְדָאיָא בעבור שנהגוהו מנהג מלת אל עַשָאיָא ומאמר בעלי המשנה אם בן מליח הוא נהוג על מלת מדיח בעבור מה שזכרנוהו מרעת אנשי הלשונות בהשוות הדבור ואיננו טעות באשר חושב מי שאיננו יודע דקדוק הדברים. ועקרו ממליח וגרעו המם השרשיה לזוג הדבור. ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שגרעוהו, לא היו מונעים מה שהכשרנוהו. ובעבור סכלות הרבה אנשים אשר לא למדו חכמת לשון הערב במה שעובר אצלם בלשונם מההעברות וההשאלות ותשומת הדבר בזולת מקומו וזולת זה ממנהגיהם ממה שנוהגים גם כן העבריים בלשונם. במוהו אתה רואה אותי בעת אבאר שמוש נכרי ששמשו בו העבריים שאומר ברב הפעלים „ובבר עשו הערב גם בן באמרם כך וכך" כדי להראות למי שאיננו רגיל ולא ישתומם ממה שהכשירוהו העבריים. ואינני אומר שבל מה שוב השמוש בו יבון בו ההסרון ולא שהתוספת נבונה בכל מקום, ולא אחשב בי בכל דבר יבון לנהוג בבמו הזווג הזה וההשואה, אך זה מושב אל העברים ומעמד על מנהגם. על בן לך באשר הלבו ועמד באשר עמדו. ואני, יצליחך האלהים, עוזב האנשים האלה להגאות באולתם והסרון מוסרם ושב אל מה שיש בו תועלת בעזרת האלהים. — ואיננו נעלם מאחד מאנשי החכמה עצם הטרח אשר ימצאני בחבור הזה ורב היגיעה אשר תשיגם בו, וירע מי שתכונתו זאת בי לא עשיתי זה להתפאר ולא בונתי בו לקנות שם, אבל היתה בונתי בו להתקרב אל האלהים ולהגיע אל גמולו הטוב במה שאועיל מעניניו למי שאיננו יורעם, ואבאר מטעמיו למי שאיננו מבירם, ולהיות לי עור לעזור לעת הזקנה אשר השקפנו עליה והיה קורא אותה אפלטון אֵם השבחה[2]) ואשר יועיל בחבמתו זאת תועלת גמורה הוא המרחיק מעליו העצלה ולא יקוץ ויהיה איש מוסר ושבל טוב רגיל בחבמה משכיל ומבין ויהיה בטבעו ומוסרו הראשון נבחר מהרבה בני אדם; בי אני לא הגעתי אל ההבמה הזאת בי אם בהתמדת החקירה והעיון ובטרח תמיד לילי ויומי ובחשק שהיה נבנס לה בלבי וכאלו הייתי מהנבא בה בנבואה. ובבר קבצו רב שרשי הלשון אנשים רבים לפני, אשר נדבה רוחם לבקש החבמה ולהקר עליה ובל אחד מהם מְשַׁבֵּחַ על טרחתו ומְהַלֵּל על יגיעתו אע"פ שבלם סרו מני דרך הנבונה ונטו מני ארח הישרה בהניחם רב השרשים על בלתי מבוניהם ושומם אותם בזולת מקומותם, והוא

---

[1]) זהו מאמר באמרו ארגען מאזוראת עיר מאגוראת, שהוא מלאי עון ולא קבלו שכרם (מונק).

[2]) אפלאטון כתב זה בפהעדרס בסופו וכאשר חבורו זה לא נעתק אל לשון ערבי לא קרא המחבר המאמר הזה אלא בדברי זולתו, ואיננו רחוק כי העתק זה מס' גאליגוס אשר כתב בספרו De Pulsuum differentiis „ומי כותב זה החבור להתעסק בדברי שחוק שיש בו תועלת גם להכין לעצמי זכרונות לימי השכחה, לימי זקנותי" (מונק).

ששמו רוב האותיות השרשיות בלתי שרשיות, עד שסמכו בהרבה מן השרשים על אות אחת ושמו זולתי האות ההיא מאותותיו תוספת משרתות לה. והדמיון בזה ששמו השרש בנטה הטית לבדה ושמו הנון וההא נוספות בו בעבור שראום נופלת בויט ידו (ישעיה ה' כ"ה) אל תט באף (תהלים כ"ז ט') וזולתם ולא ידעו כי עילת נפילתם להקל וזה לרב שמושם בשרש הזה. וכן עשו בהזה סמכו בו על הזין לבדה ולא השגיחו אל האות הנבלעת בו ולא אל ההא וגם כן עשו בהכה כי סמכו על הכף לבדה ממנו ולא השגיחו אל הנון אשר בראישתה והשעורה נכתה ובהחטה והכסמת לא נכו (שמות ט' ל"א). וכן שמו השרש בסבב הסמך ואחת מאותיות הכפל ולא הרגישו בכפל הראשון בעבור נפלו ביסוב אותו (מ"א ז' כ"ג) וזולתו, ונהגו המנהג הזה בכל הפעלים פעלי הכפל. וכבר [הראה] ר' יהודה המופתים על טעותם בזה ובדומה לו מהפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל; אבל מה שהיה מן הפעלים השלמים כמו נתן ונדר והדומה לו ממה שהפא שלו נון שמו הפאים מהם שאינם מהשריש בעבור נפלם בקצת שמושיהם או הבלעם כאשר עשו בנטה וגם כן עשו בלקח בעבור נפול הלמד מן קח נא מפיו תורה (איוב כ"ב כ"ב) לקחנו ובואה (ש"א כ' כ"א) קחו לכם (בראשית מ"ה י"ט) והדומה לזה ולהבלעה ביקח. אבל נתן בעבור נפלה מן תן לי הנפש (בראשית י"ד כ"א) תנה את נשי ואת ילדי (שם ל' כ"ו) והדומה להם ולהבלעה ביהן, ונון נדר (בעבור) [להבלעה] בוידר יעקב (שם כ"ח כ') ונון נפל להבלעה ביפל. כן עשו ברב הפעלים המחסר הפאים או הלמדים כלם נהגו בהם המנהג הזה והלכו בהם על הדרך הזאת, כי אם ר' יהודה בן דוד לבדו נ"ע הוא החלת מי שהלך בזה הדרך הנכונה ונהג בו על נתיב האמת והכיר השרשי מן הנוסף בפעלים אשר אספם בספריו רצו לומר ספר אותיות הרפיון וספר בעלי הכפל אך מצאנו משגה במעט מהם כבר הקשינוהו עליו בספר ההשגה בפעלים בעלי אותיות הרפיון ובפעלים בעלי הכפל באשר נכתב בספריו. אבל הפעלים הנמלטים מן הרפיון ומן הכפל ומלות הטעמים לא זכר ר' יהודה מהם מאומה ולא שלח ידו בהם, ואנחנו ראינו לקבצם כלם בספרנו זה, רצוני לומר הפעלים השלמים והפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל ומלות הטעמים, וראינו לזכור בו מן השמות אשר אינם נגזרים, ממה שאין להם פעלים, מה שנתלה בו פרוש מועיל במו שמות המדות והשקלים והעופות והאבנים והדומה לזה ממה שהוצאתי פרושו מספרי החכמים הגאונים שהם כדי לסמך עליהם ברב סעדיה ורב שרירא ורב האיי ורב שמואל בן חפני ראש הישיבה וחפץ ראש כלה[1]) וזולתם מבעלי הפירושים[2]) והגאונים ז"ל עד שיהיה ספרנו מספיק בכל ותמעט יגיעת המבקש בו מקבץ רב שרשי הלשון הנמצאים במקרא בי אם מה שמנעה ממנו השכחה הממונה על

---

[1]) נזכר מן המחבר שורש ראה (כרם חמד ה' ל"ט) „ועל זה סמך חפץ ראש כלה בספרו במצות". ונזכר גם חפץ בן יצליח בשו"ת הרי"ף ק"ט, בהקדמת חובות הלבבות, מהרמב"ם בהקדמתו ליד חזקה, ובשו"ת פאר הדור ק"מ, וראה עלי המזרח משנת 1849 דף 247, 110, (מונק).

[2]) המחבר לא קרא גם את ר' יעקב בן אלעזר אשר חבר ס' השלם והוא היה קודם ר' יונה, כנראה מדברי רד"ק במכלל דף ה' ממה שהשיג גם על ר"י אשר יחס אליו (לקמן דף 41) הטעם על כי כל וילך וירד ויאכל ומאלה פתוח באתנח וס"פ: „וכבר קדמוהו בזה ר' יעקב בן אלעזר." ובאמת כתב ר' יונה שהוא המליא

האדם או טרדת הלב. אך מה שזכרו ר' יהודה בספריו ואשר זכרנוהו אנחנו בהשגה מן השרשים אינם טורח לבא עד תכלית חלקיה ולא לספר כל שמושיו בספרנו זה, רק נרמז אליו ונעור עליו בלבד למען ירדש הדורש בענינו ויקחהו המבקש ממקומו; עשינו זה בעבור כמה פנים, מהם האהבה לקצר כפי היכלה וההפץ לעזב האריכות אשר היא גורמת לקורא לקוץ, ומהם שאם הייתי עושה לא הייתי מוסיף ברובו על מה שזכרו בו ר' יהודה ועל מה שכבר זכרתיו אני מאומה וכאלו הייתי כותב דבריו ודברי ושונה ספריו וספרי ואחמס נפשי ואגרום שיקוצו המעינים וייגעו המבקשים בשנות דברים אשר כבר התכארו ודרוך בדרכים דרוכות, ומהם שלא אעלים נעם מה שחדש האיש הזה ושלא אסתיר מעלה מה שהוציא והפלא שהחל בו מן החכמה הזאת ר"ל חכמת השמוש כי לא קדמו אדם לזה ולא נהג בו נוהג ולא עבר על לב מחבר ולא נפל בנפש מאסף לפניו כאשר ספרתי עליו בהשגה ושלא אכסה אורו ואהיה חומס אותו ומפחית מעלתו. ולכל אשר זכרתיו, כל שכן אלה הפנים האחרונים כי הם הרעים והמגנים שבהם, נמנעתי מהשלים כל סעיפי השרשים הזה בספרי זה, ואני מפני זה יועץ למעין בספרי זה שלא יעזב לקרא שני ספרי ר' יהודה ז"ל ר"ל ספר אותות הרפיון וספר בעלי הכפל ושלא ירף מקרא מה שקדם לנו הענין הזה מן הספרים ר"ל ספר ההשגה וספר ההערה וספר הקרוב והישר וספר ההשואה וספר ההכלמה, כי בספר הזה רצוני לומר ספר ההכלמה הביאונו פרושים רבים לעניני ספרי ר' יהודה ועניני ספר ההשגה, ונתגלגלו לנו בו סרורים רבים מסררי הלשון והועלות רבות מחכמת הדקדוק העברי אשר לא יוכל המעין בחכמה הלשון לעמוד בלעריו, ויש בו עוד טענות רבות ומופתים עצומים ואותיות גדולים על שרשי הלשון ושמושיו ועלילותיו נראה מהם גדלת החכמה הזאת ויקר ערכה והתבאר גדל מעלת מי שידענה היטב ושפלות מי שנדחק בה מבלי הכרה ומאין ידיעה. ולכל אשר זכרתיו תשלם העמידה על חכמת לשון ספרי האלהים יתעלה ומי שרואה הקדמתי לר' יהודה בענין הזה אע"פ שהוא מעט קרובה על מי שקדם ודחקה עתו מהמחברים אל יחשב עלינו כי הפליאנו והגדלנו בו, פן יהמסנו ויפחית לנו מה שאנו מכירים מן האמת וצופנים מן הצדק, כי הוא מדרך מה שמחיב אותו הצרק משבח בדרכו וטוב בסברהו בחכמה הזאת מכל אשר היה לפניו, כי אין משבחים האומר לקדמת הימים ולא חומסין המוצא לקרבת העת, אבל ינתן לכל מה שהוא ראוי לו; עם אשר מופת ר' יהודה על סברתיו נגלה ואותו נראה, ובעבור דעתנו שסברתו היא האמת יצאנו בעקבותיו והלכנו אחריו ולא אצלנו לבא עד תכלית במה שזכרו והיטיב בו, אך מה שלא זכרו מן הפעלים השלמים ומלות הטעמים והשמות אשר אינם נגזרים

מדעתו העלה הזאת בדברים המוחלטים „ולא קדמנו אליהם בלעדנו" עד שאי אפשר לומר עליו שראה ס' השלם. ובאמת גם הראב"ע לא מנה את ר"י בן אלעזר בתוך זקני לה"ק, ורד"ק היה הראשון אשר קרא שמו על ספריו. — והנה לפנינו ר' יעקב ור' יונה אשר כתבו בספריהם כדבר חדש העלה הזאת כי ממנהגי העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקות מהברי לא באתנח ולא בס"פ ור"י תמה על בעלי המסורות שהביאו אלה המלות ולא הרגישו אל העלה אשר זכר, ונ"ל בסברה שלא היה לפני המדקדקים האלה המסורה קטנה על הפסוק ותתן גם לאשה ויאכל דאמרה „ויאמר ויאכל וכ' פתוחין אפילו באתנחתא דתקנתא לתקנתא לא עבדינן". על המסורה הזאת העירני סוכני החכם בעער.

מן הפעלים אכא עד תכליתם ואגיע עד קץ מגמתי בם, כפי הכח והיכלת. ואני מיער עוד בספרי זה על מה ששגה בו ר׳ יהודה והקשתיו עליו בהשגה ומבאר עוד מה ששכחתי להקשותו עליו שמה. ולא אקבל על עצמי להביא כל השרשים ולא לזכור כל התולדות, כי מה שאנו בו מכבר על הזמן אפשר שיבהילנו מהביא מעט ממנו ויטרדנו מזכור מקצתו. אבל אנחנו מקוים שיהיה ספרנו זה כולל רב מה שכוננו אותו והיתה מגמתנו אליו, ומאלהים נשאל לישרנו ועליו נבטח וממנו נבקש להורות אתנו וכו נעזר בזה ובכל דבר.

וקראנו ספרנו זה (כתאב אלתנעיח) ספר הדקדוק אשר ענינו החקירה והחפוש. ואני שואל מכל הקורא בו והמעין בעניניו לעזב מה שתלו בו אנשי דורנו זה מן הקנאה והעקשות והחזק בשקר ודבר בבני ארם והתעולל על החכמים, ויחש במה שמחדשים אותו מענין נפלא אל זולתם למען חמסם ועשקם. כי מי שיהיו בו המדות האלה המגנות הוא נמאס מאלהים ומגנה מבני אדם. ואינני חושב להנצל מן הטעות ולהמלט מן השגגה, כי טבע האדם חסר וכחו קצר, אך דיי שאשתויל ואגיע היכלת בו. ומה גדלה גנות הקורא בספרנו זה מאנשי התבונה, אם לא ידינני לזכות בטעות שיראה, וימחול לי משגה שימצאהו, והוא ראה עצם עמלי וטרחי בו. ואיננו דבר גדול שיפל בספר הזה הנכבד טעוה מחמת המשגה וטרדת לבי בעצם מה שאטריח עצמו בו ואל יטרף החסר לב מני טרף בהיות מעלתו נשאת מן הטעות ההוא, כי הרבה פעמים כותב הסופר המהיר ספר, וכאשר ישוב לראותו ימצא בו הטעות ותהיה מחמת המשגה וטרדת הלב כל שכן במה שהוא עובר על האדם בכמו החבור הגדול הזה אשר עניניו רבים ודרכיו עצומים, כי מי שנכנס במה שנכנסתי בו מן הדין לדונו לזכות אם ישגה ושלא להאשימו אם יטעה. והביאני להרבות בענין הזה מה שארעהו מרע מוסר אנשי דורנו ומעוט הכרתם כמצוקות בעלי החברים ודחק אנשי הסדורים והתמכרם לדבר בחכמים, כל שכן ממה שנסיתי באולתם ולא נמלטתי מרעתם. וחלקתי ספרי זה לשני חלקים, החלק הראשון נזכר בו שערים מן החכמה יתכאר מהם הרבה משמוש הלשון והעברותיו ומנהגיו ובניניו וזולת זה מעניניו וקראתי אותו בעבור רבי עניניו ספר הרקמה (כתאב אללמע) לרמות שעריו אל רקמות האדמה והמה המקומות אשר יהיה כהם מינים שונים מן הפרחים נלקח מרקמת הבגד אשר תהיה מצבעים רבים. והספר השני נזכר בו רב השרשים הנמצאים במקרא ועל כן קראתי החלק השני ספר השרשים (כתאב אלאצול). וזה החלי בזכרון כל אשר קבלתיו על עצמי בעזרת האלהים ואמצתו.

שער א·

אמר מרון בן גנאח, דע כי התחלות הדבור כולו, עברי וערבי וזולתם מן הלשונות, שלש, והם שמות ופעלים ומלות הטעם, אין לשון חסר מהם, ולא ימצא בו יותר מהם ולא יהיה בפחות מהם כאשר שמהו הטבע עליו. והשמות כמו בגד, צמר, קבר, שור, חמור, סוס והדומה לזה. והפעלים כמו אמר, בחר, שמר, הרג, נתן, שאל, יאמר, יבחר, ישמר, יהרג, יתן, ישאל, וזולתם. ומלות הטעם כמו גם, כי, רק, אך, והדומה להם. ונבאר העלה המחייבת לחשומת השם והסבה המביאה אליו והמצריכה אל הקדמתו ואחר כן נזכר העלה המחייבת לחשומת הפעל ונסמך לה העלה המחייבת גם כן לחשומת מלות הטעם. ונאמר כי כבר נתברר בעדות הדעות הברורות ונתקיים בראיות המחשבות הזכות, כי אין דבר זולת הבורא יתעלה כי אם עצם ומקרה בלבד, וכבר נודע כי העצם הוא העומד בעצמו הנושא את המקרים ושהמקרה הוא הנשוא בעצם בלתי עומד בעצמו. ונצטרכנו לשם, נשימהו לכל אחד מן העצמים להבדיל בו בין קצתם לקצתם, כאשר אמרנו שור, חמור, סוס, בגד, צמר, וזולתם. ועוד הצטרכנו לקרא שמות למקרים להבדיל בהם בין קצתם לקצתם, כאמרנו במקורים רצוא ושוב (יחזקאל א׳ י״ד), שמע שמע עבדך (שמואל א׳ כ״ג י׳), ירד ירדנו (בראשית מ״ג כ׳); ובשמות שאינם מקורים קדרות, עבדות, אפלה, קרחת, גבחת, הרג רב, אלמנות חיות והדומה לזה לספר בו על מה שיקרה העצמים מהמקרים. ואלה שני המינים מהשמות מושמים בהסכמה אינם נגזרים מדבר ולא נלקחים מדבר. ובעבור שהיה העצם יותר קדמון מהמקרה קדימה טבעית מפני שהוא הנושא אותו או המחדשו וידחקנו הצורך לשום שם לכל אחד מהעצמים להבדילו בו מזולתו, הקדמנו השם בסדר. ואם קריאת השם משתתפת לעצם ולמקרה יחד ומהשמות שמות מושמים בגזר, והם השמות הנגזרים לעצמים מהמקרים הנשואים עליהם, כאמרנו קדר הלכתי בלא חמה (איוב ל׳ כ״ח) הנגזר מקדרות (ישעיה נ׳ ג׳), כי לא אלמן ישראל ויהודה (ירמיה נ״א ה׳) הנגזר מאלמנות חיות (שמואל ב׳ כ׳ ג׳), ואפל לא נגה לו (עמוס ה׳ כ׳) הנגזר מחשך ואפלה (יואל ב׳ ב׳), קרח הוא (ויקרא י״ג מ׳) הנגזר מן וכי יהיה בקרחת (שם), גבח הוא (שם) הנגזר מן או בגבחת (שם), עבד אדמתו ישבע לחם (משלי כ״ח י״ט) הנגזר מן עבדות, שמע אנבי (שמואל ב׳ כ׳ י״ז) מן והיה אם שמוע תשמעו (דברים י״א י״ג), יורדי הים (תהלים ק״ז כ״ג) הנגזר מן ירד ירדנו (בראשית מ״ג כ׳), להוציא אל הורג בניו (הושע ט׳ י״ג) ועצומים כל הרוגיה (משלי ז׳ כ״ו) הנגזרים מן ביום הרג רב (ישעיה ל׳ כ״ה), וכבר נקבץ הגזר ואשר נגזר ממנו באמרו אם כהרג הרוגיו הורג (ישעיה כ״ז ז׳), והדומה לו ממה שיהיה שמות לפועלים או לפעולים, כי השמות האלה מושמים לעור בגזר מן המקרה הדבק בו, והמין הזה מהשמות מורה על העצם ועל

המקרה ביחד בעוד התחברות העצם עם המקרה והרבקו בו. אבל שני המינים הראשונים כל אחד מהם מורה על עינו מבלי עין חבירו אע"פ שאינו נפרד ממנו, כי אמרנו סוס מורה על עצם מבלי שיורה על מקרה אע"פ שהעצם אינו נפרד מהמקרה, ואמרנו הרג על משקל ארץ מורה על מקרה מבלי שיורה על עצם אע"פ שהמקרה אינו נפרד מהעצם. ומין שלישי מהשמות נקרא תואר מפני שמתארים בו כל אחד משני המינים הראשונים, כאמרנו זהב טהור (שמות כ"ה י"א), כל מום רע (דברים ט"ו כ"א), ביום הרג רב (ישעיה ל' כ"ה); הלא תראה איך תארנו זהב, והוא שם [עין] העצם באמרנו טהור והוא שם הפעל [גי' אפודי אשר הביא פרק זה במעשה אפוד דפ"ז „לתואר"] הנגזר לזהב משם מקרהו והוא טוהר כאמרנו וכעצם השמים לטהר (שמות כ"ד י'), וכן תארנו המום והוא שם עין המקרה ברע והוא שם הפעל [גי' אפודי לתואר] הנגזר למום משם מקרהו והוא רעה לא תמצא בך (שמואל א' כ"ה כ"ח), ותארנו הרג והוא שם עין המקרה ברב והוא שם הפעל הנגזר להרג משם מקרהו והוא כבוד עשרו ורוב בניו (אסתר ה', י"א). וכן נתאר אותם בשם הפעול גם כן, ונאמר בעצם ועל בגדים חבולים יטו (עמוס ב' ח'), ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד ל'); ובמקרה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים צ"ז י"א), ותארם בזרוע והוא פעול בו, אלא שאע"פ שהוא תואר הוא עומד מעמר ההגדה והשעור באמרו ולישרי לב שמחה, שיהיה שמחה זרועה; וכמוהו כל חשך טמון לצפוניו (איוב כ' כ"ו) וכן כשחר פרוש על ההרים (יואל ב' ב'). —

אמר מרון בן גנאח, בעבור שקדם מאמרנו ששמות העצמים אינם נגזרים והיה מאמרנו בזה סתם, צריך שנבאר הנה, כי כוונתנו היתה על שמות העצמים שאינם מדברים בלבד; אבל שמות העצמים המרברים הם על שני דרכים, שיהיו מועתקים או נגזרים, המועתקים כמו ערב וזאב (שופטים ז' כ"ה) שרי מדין, נחש העמוני (שמואל ב' י"ז כ"ז) חלדה הנביאה (מלכים ב' כ"ב י"ד) ודבורה אשה נביאה (שופטים ד' ד') והדומה לזה; והנגזרים כמו שמעון לוי יהודה זבולן נפתלי יצחק יעקב והרומה לזה.

מאמר בעלה המחיבת לתשומת הפועל והסבה בו·

אומר לשון הספר הוא לשון האם והלשון הנראה יותר. אומר כי העצם כיון שהוא מהדש את המקרה אינו נמלט חדושו לו מהיותו בזמן חולף או בזמן עתיד, ונצטרכנו בעבור זה לשום ממלות החדוש והוא המקרה, רצוני לומר המקור, שתי תכונות שונות מתחלפות תהיה כל אחת מהנה מורה בצורתה על הזמן אשר בו חדוש העצם למקרה ועשותו אותו, ושמו [ועשו] לזמן החולף אמר, שמר, גדל, יכול, יגור, יקוש, דִּבֵּר שִׁבֵּר, הגדיל, הקריב, וזולת אלה מהבנינים המורים על החליפה ממה שנתבאר בספר הזה. ושמו [ועשו] לזמן העתיד יאמר, ישמור, יאבל, יגדל, ידבר, ישבר, יגדיל, יקריב וזולת אלה מהבנינים המורים על העתידות, ואם כן המקור אשר הוא עין המקרה הוא יותר קדמון משתי תכונות הנלקחות ממנו לזמן החולף והעתיד, רצוני לומר הפועל החולף והעתיד; כי לא יעלה בלב שנאמר אָמַר או יאמר אלא אחרי הקדמת אֹמַר מלעיל, ותגזר אֹמַר ויקם לך (איוב כ"ב כ"ח) ולא שנאמר שָׁמַר או יִשְׁמוֹר אלא אחרי שעלה במחשבה שְׁמַר על משקל אֶרֶץ, או מִשְׁמָר מכל משמר נצר לבך (משלי ד' כ"ג), או שָׁמוֹר

כי אם שמר תשמרון (דברים י"א כ"ג), וכן לא נאמר גָּדֵל או יִגְדַּל אלא אחר שעלה במחשבה גַּדֵּל מלעיל, את גדלך ואת ידך (שם מ"ב כ'). אם כן הפעלים הם נלקחים ממקוריהם לא המקורים מהפעלים, וכן הפועל והפעול נלקחים מהמקור אשר הוא שם המקרה, אבל אי זה מאלה שתי התכונות קודמת, רצוני לומר, החולף והעתיד, הענין זה סובל שתי תשובות, האחת שיהיה החולף הוא הקודם, כי הפועל הנופל, ר"ל החולף, הוא ראוי, ר"ל כבר יצא אל ההויה, ואשר לא נפל עדין, ר"ל העתיד, הוא באפשר לא נודע היהיה אם לא, והראוי קודם לאפשר, כמו שאמר ארסטאטלים בעל חכמת ההגיון. והתשובה השנית היא מאמר אנשי הדקדוק הערבי, אשר ישימו העתיד קודם לחולף ויאמרו שלא יהיה חולף עד שיהיה עתיד, תאמר הוא יפעל, וכאשר ישלם פעלו תאמר כבר פעל. ובאלה שני הזמנים, רצוני לומר בחולף ובעתיד יהיה חדוש העצם למה שיחדשהו מהמקרים מפני שאין זמן שלישי עמהם. אך מה שזוכרים בעלי הדקדוק מהפועל הנמצא אשר הוא בעת הענין [כעת שקוראים אותו בלשון ערבי אלחאל] ויחדשהו העצם לדעתם בזמן עומד לא יהיה חולף ולא עתיד יֵיַחָשֵׁב ענין שלישי, איננו כי אם על דרך ההצעה והקרוב לתלמידים לא על האמת והברור, כי הפעל החולף נפרד מהעתיד בעתה [שהוא אלאן בלשון ערבי] אשר הוא הגבול בין שני הזמנים, ועתה לא יתחלק כי הוא כנקודה במלאכת חכמת השעורים, הנקראת הנרסה, אשר לא תתחלק, כי היא במחשבה עולה, ומה שהוא קודם עתה הוא חולף כבר, נפל וחלף, ומה שיהיה ממנו אחר עתה הוא העתיד, לא נפל ולא חלף.

המאמר על העלה המחייבת לתשומת מלת הטעם והצורך המביא אליו·

נאמר כי מלות הטעם כלים וקשרים לדבור אשר לא יתחבר כי אם בהם, והוא שחבור הדבור והרכבתו על שלשה דרכים, שיהיה עצם עם עצם, ר"ל שם עם שם, כאמרך ראובן אביך, שמעון אחיך, לוי דודך והדומים לזה; או עצם עם מקרה, ר"ל שם עם פועל, כאשר תאמר ראובן ברח, יעקב שמע, לבן הלך, לוי יבא, זבולן יצא והדומה לזה. ואלה שני הדרכים מהגזרות [מההגדות] נתחבר הדבור מהם בלתי מחבר, ר"ל בלתי מלת טעם. אחד מהם הדרך אשר התחבר בו העצם עם העצם, ר"ל השם עם השם, כאמרך ראובן אביך ושמעון אחיך, כי השם עומד בעצמו איננו חסר לזולתו; והשני הדרך אשר התחבר בו העצם עם המקרה, ר"ל השם עם הפועל, כאמרנו ראובן ברח, ויעקב שמע, ולבן הלך, כי המקרה כאשר ידבק בעצם ישפק לו [יהיה די לו] ויעמוד בו ויהיה נמצא עמו. אבל הדרך השלישי מהדבור הוא החסר [הצריך] אל מלות הטעם, כאמרנו ראובן בבית, שמעון בחוץ, ולא היה אפשר להתחבר ראובן לבית ולא שמעון לחוץ אע"פ שהוא עצם עם עצם אלא במלת טעם באמצע, בעבור הענין אשר בדבור, והמלה ההיא היא הבית. וכמוהו ראובן לא יצא, שמעון לא הלך, לא היה אפשר שיתרכב הנה העצם עם המקרה אלא במלה מרכבת אותם והיא מלת ההרחקה. וכבר התבאר כי הרכבת המאמר וחבורו על שלשה דרכים, אחד מהם אין צריכין בו אל פועל ולא אל מלת טעם, השני אין צריכין בו אלא מלת טעם, והשלישי אי אפשר לו בלתי מלת טעם. ודע כי לא יתחבר

ולא יתרכב שם עם מלת טעם ותהיה מהם גזרה [הגדה] עומדת בעצמה, לא יאמר ראובן לא, שמעון מן, לוי עם והדומה לזה, והיה זה בעבור שמלת הטעם מחברת לא מחוברת, ומרכיבה לא מורכבה, ואין באחת מאלה הגזרות שם אחר תחברהו המלה אליו ותסדרהו עמו, כי החבור לא יהיה כי אם משני דברים ומעלה. וכן לא יתרכב פעל עם פועל בלבד ותהיה מהם גזרה עומדת בעצמה, לא יאמר יצא עבר, ולא הלך שמר, ומה שמבטל את זה, כי הפועל מקרה אין שם עמו, ר"ל אין עצם בגזרה ימצא עמו והמקרה איננו נמצא כי אם עם עצם ואם לא לא ימצא כלל. ואין מה שאמר הכתוב חמק עבר (ש"ה ה' ו'), חלף הלך לו (שם ב' י"א) שובר מה שאמרנו, כי הפועל לא יתרכב עם הפועל מבלי שם שימצא עמו, כי בחמק שם נסתר בו והוא כנוי שב אל דודי וכן הוא בעבר, ובחלף עוד שם נסתר שב אל הגשם וכן הוא בהלך. וכן המאמר בויקח ויתן את העדת (שמות מ' כ'), ויקם וילך מנוח (שופטים י"ג י"א), ויבא ויעש ה' כאשר דבר (ירמיה מ' ג') וכל הדומה לזה ממה שיתקדם לו זכר ישוב אליו כנוי. וכן לא יתרכב הפועל עם מלות הטעם בלבד, לא יאמר הלך מן ולא בא עם, ובטול זה לשני פנים, אחד מהם הפנים אשר בטל בהם התרכב הפועל עם עצמו והוא שהפועל אין עמו שם, ר"ל שהמקרה אין עצם עמו והמקרה איננו נמצא כי אם בעצם, והשני הפנים אשר בטל בהם התרכב השם עם מלת הטעם והוא שהפועל אשר בגזרה הזאת אין עמו דבר אחר שתתחברהו עמו המלה המחברת, כי הלך איננו כי אם דבר אחר וכן בא, וכבר קדם כי האחד אין לו חבור כלל. וכן מלת הטעם לא תתרכב עם מלת הטעם, לא יאמר מן לא, ולא עם אל ולא הדומה לו, כי כל אחת משתי המלות מחברת ואין בגזרה דבר שיחברהו המלה האחת כל שכן מה שתחברנה שתיהן. והנה נראה ממה שהקדמנו זכרו כי השם מעלתו גדולה מהפועל כי השם ממציא הפעל והשם מתרכב עם השם מבלי הפועל ומבלי המלה. והתבאר עוד כי הפעל מעלתו גדולה מן המלה, כי המלה איננה כי אם בגלל השם והפעל בעבור שיתחברו ואם כן המה עלותיה והעלה מעלתה גדולה ממעלת העלול, ושהשם מתרכב עם הפעל מבלי מלת טעם כלל. ואין כונתנו באמרנו הנה כי השם ימציא הפעל, ולא כונתנו גם כן באמרנו בתחלת השער הזה כי חבור הדבור והרכבתו יהיה על שלשה דרכים, שיהיה עצם עם עצם, ר"ל שם עם שם, כאמרך ראובן אביך, שראובן המדובר הוא ממציא הפעל ושהוא העצם, אבל ר"ל האיש הנקרא בו וזה ממנו על דרך הרחבה. ודע כי הדבור המורכב יחלק לשני חלקים, שיהיה הגדה או שלא יהיה הגדה, ואשר איננו הגדה, יחלק לששה חלקים, שיהיה שאלה לדעת, כאמרך הקלך זה (ש"א כ"ד, י"ו), הכתנת בנך (בראשית ל"ז ל"ב); או קריאה, כאמרך הדור אתם ראו (ירמיה ב' ל"א), האשה המנאפת (יחזקאל י"ו ל"ב), האמור בית יעקב (מיכה ב' ז'), ויש שקוראים שמות הסתם מבלי הא כאמרו ארץ ארץ ארץ שמעי (ירמיה כ"ב כ"ט), ויהיה קריאת הידועים מבלי הא כמו אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל, יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ח'), שמע ישראל, עמי מה עשיתי לך (עמוס ו' ג') שמעוני אחי ועמי (דהי"א כ"ח ב'); או משאל [תאוה] כמו מי יתן החרש תחרישון (איוב י"ג ה'), מי יתן ידעתי ואמצאהו (שם כ"ג ג'), מי יתן כל עם ה' נביאים (במדבר י"א כ"ט); או בקשה למי שהוא גדול ממך, כאמרך הושיעה ארוני המלך (ב' מלכים ו' כ"ו), והתפלה אל

האלהים נוהגת המנהג הזה; או צווי כמו שמע ישראל (דברים ו׳ ד׳), עשה לך (במדבר כ״א ח׳); אשר תמצא אכול (יחזקאל ג׳ א׳), אמר לנער ויעבר לפנינו (ש״א ט׳ כ״ז), קום לך פדנה ארם (בראשית כ״ח ב׳); או הזהרה, כאמרם אל תלך בדרך אתם (משלי א׳ ט״ו), אל תעשה את הנבלה (ש״ב י״ג י״ב), ולא תביא תועבה (דברים ע״ז כ״ו). וכבר הוסיפו אנשים מבעלי הדקדוק על הענינים האלה ענינים אחרים הגיעו בהם חלקי הדבור המורכב עשרה חלקים, והחלקים ההם המוספים נכללים בכלל אלה הששה חלקים על כן עזבנו זכרם. וכבר גרעו אנשים והם בעלי הדבור מאלה הששה חלקים, והשוה שבדברים מה שבחרנוהו אנחנו.

ובעבור שהיו אותיות אלפא ביתא יסודות מיני הדבור, ר״ל השמות והפעלים ומלות הטעם, ראינו לזכרם ולזכור מוצאיהם. ודע כי קריאת השמות והפעלים ומלות הטעם בתחלת השער הזה התחלותם איננה על הדרך הזה אבל על דרך אחר, והוא שכונתי היתה שמה כדבור כולו, הדבור המורכב בכל כלליו, והיה דעתי שמה כיסודותיו ההגדה ושאיננה הגדה, ושמתי התחלות אלה שני החלקים: השם והפעל ומלות הטעם. ואתה דע לך.

שער ב׳

בזכרון מוצאי האותיות וספור קצת מה שמתיחדות בו׳

האותיות העבריות עשרים ושתים אותיות, ואין אנו צריכים לזכרם על סדרם בעבור שהן נודעות. ויש להן חמשה מוצאים, הרחוק שבהם אל הפנים אותיות הגרון והם ארבע, מקבץ אותם אחהע; והקרוב שבהם לחוץ אותיות השפה והנה ארבע, וקבצם בומף; ובין שני המוצאים האלה שלשה מוצאים, הקרוב שבהם אל הגרון מוצא אותיות החך והם ארבע, וקבצם גיכק; והקרוב שבהם לשפה אותיות השנים וקבצם זסצרש; ובין שני המוצאים האלה מוצא האותיות החמש אשר יקבצם דטלנת׳ ככה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה המוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה אבל בקצת הקרוב, והוא שעם דקדוק העיון ימצא קצת אותיות כל מוצא מאלה המוצאים יותר עליונה מקצתם, והוא שאותיות כל מוצא מהמוצאים האלה אינם שוות במוצא ההוא אשר יחוסם אליו, ואם לא היה כן לא היה לכל מוצא מהמוצאים זולתי אות אחת. והדמיון בזה כי אותיות הגרון והם אחה״ע כאשר נבחנם בצאתם מן הגרון נמצאם על שלשה פנים, רצוני לומר שיש להם שלשה מוצאים בגרון אחד, מהם קצה הגרון כמו מוצא האלף אשר איננה רפה שקוראים אותה הערב המזה. והוא שהאלף על שני דרכים, האחד מהם תהיה האלף בו נראת מוחשת כמו אלף אמר ואלף אכל ואלף ואל תאטר (תהלים ס״ט י״ו) פן יאנף (שם ב׳ י״ב) וקראהו אסון (בראשית מ״ד כ״ט), וכללו של דבר כל אלף שהיא נראת ראיה מבוארת תהיה נחה או נעה באיזה תנועה שתהיה, והיא נקראת המזה. והדרך השני הוא אשר תהיה אלף שלו נסתרת רפה כמו האלף אשר היא עין הפעל בהחמס קם (יחזקאל ז׳ י״א), רצוני לומר האלף הרפה אשר בין הקוף והמם, והיא הנראת במכתב בוקאם שאון בעמך (הושע י׳ י״ד) וכמו האלף הנסתרת בולרש אין כל (ש״ב, י״ב ג׳) הנראת במכתב באחד עשיר ואחד ראש (שם י״ב א׳) וכמו האלף הנסתרת. כדברו אל דוד בלט (ש״א י״ח כ״ב) הנראת במכתב בותבוא אליו בלאט (שופטים ד׳ כ״א) וכמו האלף הנסתרת בויאמר ה׳ לדג (יונה ב׳ י״א) הנראת

כמכתב במביאים דאג וכל מכר (נחמיה י"ג י"ו), ובכל פועל קל שעינו מאותיות האלה נפרד אלף נסתרת במכתב נראת בדכור כמו ושב אל המחנה (שמות ל"ג י"א) רר בשרו (ויקרא ט"ו ג') והדומה להם; וכאלה האלפין תקרא אלף בסתם. והאלף הנקראה המזה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וסמוכה לה ברחוק המוצא ההא. ואלה הם הפנים השניים מאותיות הגרון במוצאיהם והאלף מרחפה באויר שמה. והפנים השלישים מאותיות הגרון במוצאיהם הוא מוצא החת, והעין קרוכה ממנה. ועל הדמיון הזה נוהגים אותיות שאר המוצאים כי קצתם למעלה מקצתם ביחוסיהם, ואלו היתה מעלת כל אותיות כל מוצא במוצאם מעלה אחת לא היו מתחלפות והיו כולם על צורה אחת, רצוני לומר קול אחד. והדמיון כזה כי אילו היתה מעלת החת במוצאה ומדרגתה מהגרון היא מעלת האלף הנקראת המזה היתה החית היא האלף והאלף היא החית, ואם לא, מה היא המחלוקת ביניהם, אם איננו כאשר אמרנו כי קצת האותיות אשר הם ממוצא אחד גבוה למעלה מקצת במוצא ההוא. ודע כי הריש ואם היא משתתפת עם אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי ואם היא משתתפת גם כן עם אות הפריצה שהיא השין בשהיא נשמטת שמוט כי מוצאה קרוב למוצא הלמד והנון והם שלשתן, רצוני לומר הלמד והנון והרש, מכלל אותיות הדליקה, ואותיות הדליקה שבע, אלה השלש, רצוני לומר הלמד והנון והרש, והאותיות השפה שהם בומף, כי הדליקה כדבור איננה כי אם בקצה הרוק הלשון והוא סופו החד ובשפתים. וכאור זה כי מוצא הלמד מקצה הלשון נוגע כשרשי השִּׁנַּיִם המשנים הנקראים כלשון ערבי תַּנַאיַא. והקרוב שכמוצאים אליו מוצא הנון הנעה, אבל הנון הנחה מוצאה מהנחירים. ותכחן את זה אלו היית מחזיק כאפך בדברך בה היית מוצא אותה מתקלקלת. והריש בין מוצא הלמד והנון, ומוצא הלמד והריש והנון קרובים קצתם מקצתם אלא שהנון הנעה מִשְּׂפָה בגנון (כלשון ערבי גֻנָּה והוא קול מן הנחירים), והנון הנחה מהנחירים לבד ונקרא לשתיהן שם אחד בגלל מה שזכרתי לך ורצוני לומר בעבור קדמות שני הקולות, ואם איננו בעבור הם אינם ממוצא אחד אבל היתה הריש ראויה אצל הראשונים לשומה במוצא אותיות השריקה ואות הפריצה בעבור השתוף אשר זכרתי לך. אך הדלת והטית והתיו אע"פ שמוצאם מקצה הלשון ושרשי המשנים כמוצא הלמד והנון והריש הקצה ההוא איננו הרוק הלשון אך למעלה מן ההרוק מעט. ודע כי כאשר תרצה לבחון את האותיות במוצאיהם ומדרגותם, אפני המעשה בזה שתפתח פיך באלף ואחר כן תראה האות אשר תרצה לבחון אותה. והדמיון בזה כשתרצה לדעת מוצא העין תאמר אַע, ואם תרצה לדעת מוצא הביח תאמר אַבּ, ואם תרצה לדעת מוצא הקוף תאמר אַק, ואם תרצה לדעת מוצא הסמך תאמר אַס, ואם תרצה לדעת מוצא הלמד תאמר אַל. ודע כי קשה עליהם הרבה לסמך במלה אחת שתי אותיות שתהיינה ממוצא אחד לקשי הניב [הדבור] בו אך המנהג הנוהג סמיכת האותיות המתחלפות במוצאיהן כי זה יותר קל על הלשון. והדמיון בזה כי אינם מדברים בז"ס ולא בס"ז, ויש שימצא שצ ולא ימצא צש ויש שימצא חע ולא ימצא ע"ח ויש שימצא ט"ד ולא ימצא ד"ט, ואם ישמשו בו יהיה כבר, וזה יהיה כפי שיכבד עליהם או שיקל עליהם. ודע עוד כי לקצת האותיות ענינים מתיחדים בהם מבלי זולתם מן האותיות, כמו שהחית והעין לא ידגשו כלל מבין שאר האותיות, וכמו הבגדכפת שהיא בא בלשון העבריה על שני פנים האחד קל והשני כבד וכמו

שאותיות יהוא תרפינה מה שנופלת עליו מאותיות בגר כפת אלא מלות ידועות, וכבר בארו זה חכמי הסופרים על כן אין זכרו מועיל בספר הזה, וכמו מה שיש לאחהער מן העניינים המתחלפים והפנים המרחיבים, וכבר רמז רבינו סעדיה ז"ל לזכרון מעט ממנו בפרושו לספר יצירה וספר שמה כי יש לו בזה הבור כולל ולא ראינוהו אנחנו ולא הגיע אל ארצנו, על כן לא עזבתי לזכר בספר הזה קצת מאפניו בעבור שהוא נקשר בשמוש, וכמו מה שיש לאותיות ובכל מהמעשה בלשון ארונות וזה נכתב במסרה[1]), וכמו מה שיש לחית ולעין מהמעשה במלת מה כשהיא סמוכה להם וזה גם כן נמצא במסרה[2]) ואין טעם להאריך בספרנו זה בו. ולריש גם כן ענינים מתיחרים בתקונם אנשי טבריה, כי הם הצחים בלשון מכל העברים ויותר באור מכולם וכבר נזכר זה בספר הקולות הנקרא בערב כתב אַל מְצַוְּאתאת ועל כן נעזבנו אנחנו. ומהענינים שמתיחרים בו האותיות עוד, כי קצתם לא תהיה לעולם כי אם שרשיה עצמיה במלה אשר היא בה, ומקצתם יש שתהיה שרשיה במלה אחרת ותהיה נכרית נוספת או משרתת הטעמים [הענינים], וכאשר תפל שרשיה תהיה במעלת זולתה מהאותיות אשר לא תהיה כי אם שרשיה בכל מקום שהיא נופלת בו, ועוד שקצת האותיות יש שתהיה תמורה לקצתם ויהיה זה לצורך דוחק לא יתכן זולת זה, ויש שיהיה קצתם תמורת קצתם לבלי צורך, ואתה עתיר לראות קצתם מן הענין הזה בספרנו בעזרת האל.

שער ג׳

דע כי לא ירכר באות אחת לברה נפררת, כי ההחלת הדבור לא יהיה כי אם בתנועה כי לא יחלו בנח ותכליתו יהיה בנע כי לא יעמרו כי אם על נח. ואלה השני רברים לא יתקבצו באות אחת ולא ההיה המלה הנפרדת פחותה משתי אותיות, אות שיחלו בה ואות שיעמדו עליה. ורוב מה שמצאנוה מגעת אליו במקרא עשר אותיות כמו האחשררפנים (אסתר ח' ט') למשפחותיהם (יהושע י"ח כ"א) ותגיע בואו התוספות עשתי עשרה כמו והאחשררפנים (אסתר ט' ג') וכעלילותיכם (יחזקאל כ' מ"ד) וכתועבותיהן (שם ט"ז מ"ז) ואם יוסיפו על „וכעלילותיכם" אשר בו כנוי מי שאינו נמצא הואו, אשר יש שיוסיפיה העברים אחר מם הרבים שאינם נמצאים, הגיע המלה שתים עשרה אותיות והחיה „וכעלילותיהמו". וכן אם יוסיפו על „וכתועבותיהן" ההא אשר יוסיפו אותה העברים אחרי נון קבוץ הנקבות תהיה המלה גם כן משתים עשרה אותיות „וכתועבותיהנה" ומעט הוא שיניחו במלה ההא אשר לכנוי עם תוספות הואו כאשר אתה עתיד לראות אותו בעזר האל. ודע כי השתי אותיות לא יתרכב מהם כי אם שתי מלות בלבר כמו שמתרכב מן המם והגימל מג גם, ולא עוד. וכן השלש אותיות יתרכב מהם שש מלות ואפשר שיהיה קצתם מונח, כאשר יתרכב מן העין והבית והריש עבר, בער, ערב, ברע, רבע, רעב. וכן הארבע אותיות יתרכב מהם ארבעה ועשרים מלה משמשים במעט מהם ומניחים [ועוזבים] רבם כאשר יתרכב מהכף והריש והסמך והמם כרסם, כרמס, בסרם, כסמר, כמרס, כמסר, רכסם, רכמס, רסמך, רסכם, רמסך, רמכס, סמכר, סמרך, סרמך, סרכם, סכמר, סכרם, מכרס, מכסר,

---

[1]) מסרה פ' ויגש מ', א'.
[2]) מסרה פ' ויצא ל"א ל"ב. ודניאל ד' ל"ב.

מרכס, מרסך, מסכר, מסרך; ובאור זה בעבור שתתרכב מהשתי אותיות שתי מלות כאשר נכה השתי אותיות בשלש והוא מספר אותיות המלה השלישית יתרכב מהנה שש מלות וכן כאשר נכה השש מלות בארבע והוא מספר אותיות המלה הרביעית יתרכב מהנה עשרים וארבע מלות, ואלו היינו מכים העשרים וארבע מלות בחמש, רצוני לומר במספר ואותיות המלה החמשית, היה מתרכב מהם מאה ועשרים מלה, והיא ההקשה במה שמוסיף על המספר הזה.

שער ד׳

זכרון המעט בשרשי השמות והפעלים ומלות הטעם והרב שבהם·

דע כי הרכבת אותיות אלפא ביתא תהיה כאשר זכרנו על שלשה חלקים לשמות ולפעלים ומלות הטעם. לא ימלט דבור מאלה החלקים ולא ימצא בו יותר מהם. והשמות מה שראוי להיותם פועלים או פעול בהם, ומהם נפרדים כמו אדם, שת, אנוש, דוד, שלמה, משה, אהרן, מרים, גמל, חמור, אבן, סלע, בגד. ומהם מורכבים כמו חצר מות, יששכר, אברהם, בנימין, אביהוא, אבידן, אביעזר, אחימלך, אחירע, צלמות, עבטיט, קיקלון, בליעל, והדומה לו. והפעלים מה שיורה על זמן חולף או עתיד כמו אמר, יאמר, עבר, יעבר, שמר, ישמר, והדומה לזה. ואותיות הטעם הם מה שיורה על ענין בזולתו כמו אל, על, כי, גם, רק, אך, והדומה להם. והמעט שבשרשי השמות הנפרדים שתי אותיות כמו יד, עי שם עיר, יובל שי, גג, ווי העמודים, פה, שה, והדומה להם. והרוב שבהם חמש אותיות כמו צפרדע, צלפחד, שעטנז; ולא יעבור השם המספר הזה אלא אם יהיה בו תוספות. ויהיו עוד השמות הנפרדים על שלש אותיות כמו ארץ, בגד, צמר, גמל. ויהיו על ארבע אותיות כמו פלדש, פתגם, סרפד, ספרד, והדומה לזה. אבל השמות הנדבקים יהיו על אות אחת והם הכנוים כמו יוד עבדי וידי ורגלי ואזני; ואו עבדו וידו ורגלו ואזנו; וכף עבדך וידך ורגלך ואזנך בדברך עם הנקבה האחת; והא עבדה וידה ורגלה בספרך על הנקבה האחת שאיננה נמצאת עמך; וכמו המם אשר תספר בה על הרבים שאינם נמצאים עמך כמו תורידם לבאר שחת (תהלים נ״ה כ״ד), נבלעם כשאול חיים, (משלי א׳ י״ב) ופעמים יוסיפו עליה ואו כמו שאמרו הניעמו בחילך והורידמו (תהלים נ״ט י״ב), שיתמו כגלגל (שם פ״ג י״ד). ויהיו על שתי אותיות כמו נון ואו אזננו וידנו ורגלנו, וכמו הא מם ארוניהם ורגליהם ועבדיהם. ויש שיוסיפו על ההא והמם האלה הא כמו שאמרו ואל אליהמה (יחזקאל מ׳ ט״ז), לפנימה (מ״א ו׳ ל׳), ואיננו רחוק אצלי שיתכן לומר גם כן אליהמו ורגליהמו ועבדיהמו והדומה לזה, ואע״פ שאיננו נמצא במקרא הקשה מאמרו אל אליהמה; אבל כאשר הם רוצים בזה יגרעו ההא כמו שאמר עלימו, פנימו, אלימו, הרס שנימו בפימו (תהלים נ״ח ז׳), והעיקר שניהמו, בפיהמו, עליהמו, פניהמו, אליהמו, ואיננו נמנע שיושב הדבר אל עקרו. וכמו הא ואלף עליהא וידיהא ורגליהא אשר על אחריה ואחיקידהא (יחזקאל ט״מ ט״ו). וכמו כף והא עמכה, וידכה, ורגלכה, בדברך עם הזכר האחד. ותכלית מה שיגיע אליה השם השלישי בתוספות שבע אותיות כמו השתחויה, רצוני לומר בהשתחויתי בית רמון (מ״ב ה׳ י״ח) אבל הרביעי יגיע עד חמש אותיות כמו עכשוב, שרביט, זרזיף ארץ,

ברכוב המזבח, כרמיל, פרעוש, פילגש. ויגיע עד שש אותיות כמו שקערורות, פתיגיל. אך החמישי לא יגיע בתוספות יותר משש אותיות כמו ארפכשר, מפני שהחמש אצלם תכלית השרשים ולא סבלו רוב התוספות כאשר סבלו השלש בעבור מעט מספרם, ועוד מפני שהגיעו אצלם השלשים עד שבע אותיות בעבור שבאו אל פעלים שסיים בתוספות כמו השתחוה. והמעט בשרשי הפעלים שלש אותיות והרב בלי תוספת ארבע אותיות. והמעט בשרשי מלות הטעמים אות אחת ולא תהיה כי אם נדבקת כמו בית הדבק ולמד הקנין וכף הדמיון, באמרך בי״י יצדקו ויתהללו (ישעיה מ״ה כ״ה) לי״י הארץ ומלואה (תהלים כ״ד א׳) בי״י אלהינו (שמות ח׳ ו׳) ותהיה על שתי אותיות כמו אל, על, ותהיה על שלש אותיות שרשיות כמו יען אשר עזבוני (מ״א י״א ל״ג) ולא תעבר השלש אותיות כי אם בתוספות ותחסרה אות אחת מתכלית בנין הפעל כאשר חסרו הפעל אות אחת מתכלית בנין השם כי הפעל יותר חזק ממלה הטעם כאשר השם יותר חזק מהפועל כאשר התבאר קודם לזה. ומן הבא ממלות הטעם השלישים בתוספות אמרם למען כי הלמד בו תוספות; ואמרם בגלל, הבית הוספות; ואמרם ביען, הבית בו נוספת על יען; ואמרם לעמת, הלמד בו נוספת על כל עמת שבא (קהלת ה׳ ט״ו), וכל עמת פנים אחרים אני עתיד לזכרם במקום אחר. והלמד עם הפנים אחרים גם כן נוספת בו. ואמרם בעבור לבעבור כי הואו בהם למשך והלמד והבית נוספת. וכבר נהגו המשוררים לומר עבור במקום בעבור כמו שאמר המשורר והצדק בקש, ואל תהיה עקש, עבור לא תנקש. בלבות המורים. ויש אנשים מבעלי הדקדוק שתפשו עליו בזה[1]), ואין לתפוש בהשכח הדבר אל עקרו לצרך השיר וכן גם עושים בעלי לשון אחרת. ומן הבא עוד ממלות הטעם בתוספות אמרו זולתי כלב בן יפנה (דברים א׳ ל״ו) הואו למשך והיוד תוספות. עוד בו יורה אותך על זה אמרם זולת דלת עם הארץ (מלכים ב׳ כ״ד י״ד) מבלי יור. ואמרם עוד עין לא ראתה אלהים זולתך (ישעיה ס״ד ג׳). ואני חושב כי היוד בבלתי גם כן נוספת כאשר היא בזולתי, הלא תראה אותה נופלת גם כן באמרו אין קדוש בי״י כי אין בלתך (ש״א ב׳ ב׳) ונפלה יוד זולתי ויוד בלתי מן ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי (הושע י״ג ד׳) בעבור התקבץ שני נחים נסתרים ואלה השני יודין הם למדבר והוא האלהים יתעלה, אבל בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית י״ד כ״ד) אומר שהיא מלה מורכבת וטעמה התנאי, ופרושה חוץ מכך וכך וזולת כך וכך ואין כך וכך, כי טעם בל אין וטעם עד התכלית, והיה בבלעדי רק אשר אכלו הנערים והדומה לו טעם התכלית המותנה בו והיוד בו תוספות ותפל בחבר המדבר המלה לעצמו במו שנאמר היש אלוה מבלעדי (ישעיה מ״ד ח׳), ואין מבלעדי מושיע (שם מ״ג י״א), פרושם חוץ ממני. ובאשר יחבר בלעדי עם שם נראה יאמר בלעדי, מבלעדי מזבח ה׳ אלהינו (יהושע כ״ב י״ט) בלעדי אחזה (איוב ל״ד ל״ב) כי שעורו בלעדי אשר אחזה. וכן מדוע אצלי מורכב מן מה אשר היא לשאלה ומן דוע[2]), ואם

---

[1]) עיין אבן עזרא בפ׳ לך לך על פסוק וחיתה נפשי בגללך. והחרוז שהזכיר פה הוא משיר דונש שחבר בראש השגותיו נגד מנחם בן סרוק. עיין ליט. אריענט 1843 לד 228.

[2]) והחכם מונק בספרו Notice sur Aboulwalid p. 43 העיר על מה שכתוב ר׳ יהודה בן בלעם בספרו אותיות הענינים כ״י וז״ל: „מדוע מלה מורכבת מן מה ומן דוע שהוא שם הדעה . . . וזה שאמרתי שהוא מורכב על דעת המדקדק שהיה בבית המקדש (ירושלים) וגם הודה לו ר׳ יונה ב״ע.״ והמדקדק הזה הוא לדעת מונק החכם ירושלמי „לא ידענו שמו״ אשר מנה הראב״ע בין זקני לה״ק. והוסיף אני על

לא ימצא דוע, ופרושו מה דעת בכך וכך. ואיננו רחוק אצלי שיהיה מענינו אשא דעי למרחוק (איוב ל"ו ג'), כלומר אשוט במחשבתי, ויהיה דעי על משקל וישמע יהושע את קול העם ברעה (שמות ל"ו י"ז), וכאלו טעם מדוע מה נראה לך בעשותך זה, כלומר מה דעתך בו. וכבר הרכיבו העבריים עד והנה באמרם: אשר הם חיים עדנה (קהלת ד' ב'). וכבר חסרוהו יותר מחסרון הזה באמרם: את אשר עדן (שם שם ג'). וכבר הרכיבו עוד את עם הם ואם הן באמרם: והזהרתה אתהם (שמות י"ח כ'); באש ישרפו אותו ואתהן (ויקרא כ' י"ד).

שער ח·

דעת האותיות השרשיות והנוספות·

ככר נודע כי אותיות לשון העבריות עשרים ושתים אותיות. וצריך לדעת כי עשתי עשרה מהן שרשיות לא תפיל אחת מהנה תוספות בשום מקום, וכי עשתי עשרה מהן יש שתהיינה משרתות, רצוני לומר שיוספו על שרשי השמות והפעלים, ולא תהיינה שרשיות בשמות ההם או בפעלים אשר הם כהם אע"פ שהיו שרשיות במקומות אחרים. אבל האותיות השרשיות אשר לא תהיינה נוספות בשום מקום כלל הם הגימל והדלת והזין וההית והטית והסמך והעין והפא והצדי והקוף והריש. והאותיות אשר תהיינה נוספות הן משאר העשרים ושתים אותיות והן: האלף והואו והיוד והכף והלמד והמם והנון והשין והתיו. ואלה הם תוספות השמות והפעלים, אלא שהאלף והואו והיוד מהן אמות ההוספות, בעבור שהן אותיות המשך. ומיחדים קצתם בשמות מבלי הפעלים, כמו הביה והכף והלמד והמם, כי לא יאמר: בְּאָפַר ולא באכל ולא כאמר כאכל ולא לאמר לאכל ולא מאמר מאכל, כאשר יאמר בבגד צמר (ויקרא י"ג מ"ז), וכבגד עדים (ישעיה ס"ד ה') לאיש העשיר (שמואל ב' י"ב ד'), מאיש ועד אשה (יהושע ו' כ"א). ומה שאמר הכתוב אבל ארון האלהים העלה דוד מקרית יערים בהכין לו דוד כי נטה לו אהל בירושלים (דה"ב א' ד'), רצוני לומר בהכין לו דוד יש בו כנוי נסתר ושעורו העלה דוד מקרית יערים ויניחהו באשר הכין לו, כלומר במקום אשר הכין לו; וחסר המקום ונשאר אשר ועמד התאר מעמד המתואר כמו ובאשר חללים שם הוא (איוב ל"ט ל'), באשר כרע שם נפל (שופטים ה' כ"ז) ואחר כן חסר אשר כאשר יחסרוהו הרבה מזולת זה, כמו לכל יבא גבורתך (תהלים ע"א י"ח) לכל העיר האלהים (עזרא א' ה'). והראיה על ברור השעור הזה מה שאמר (דה"א ט"ו א') ויכן מקום לארון האלהים ויט לו אהל, ואמר עוד (שם) ויקהל דוד את כל ישראל אל ירושלים להעלות את ארון ה' אל מקומו אשר

דבריו כי אולי הוא הוא המחבר של ס' הוריית הקורא כ"י אשר הביאו ר' יוסף בן חייא הסופר מירושלים מתורגם בלשון ערבי ור' נתנאל בר משולם הפכו מלשון ערבי ללה"ק בעיר מיינצא (ואיננה העיר מגנצא על נהר רינוס כאשר חשב החכם צונץ בספרו zur Geschichte S. 111. כי אם מאנייא בארץ יון ונזכרה בס' שבט יהודה דף כ"ד) כמו שכתוב בראש ס' הוריות הקורא הזה. אולם הוריית הקורא הזה אשר באו בראשיתו דברים הנזכרים הוא באמת רק קיצור מס' טעמי המקרא, ואולי שניהם נלקחים מהוריית הקורא הראשון של מדקדק הירושלמי ולכן נאמרה גם ההערה הנ"ל בראשיתו. וגדול הערבוב בזה מה שנזכר ס' הוריית הקורא ב' פעמים בספר הזה עצמו.

הכין לו, והענין בזה כלו אחד, אם כן אין הבית נופלת על הפועל החולף כאשר חשב זולתנו, אף לא על השם הנסתר אלא שהוא ניכר, ובית בהשמה מהם (ויקרא כ"ו מ"ג) גם כן כמוה; ואתה עתיד לראות באור זה בשער באור עניני אותיות התוספות, בבארנו מקומות הבית מהם. וכן מה שאמר הכתוב כטוב לב המלך ביין (אסתר א' י') איננו פועל חולף כאשר חשבו אנשים אך הוא מקור, והוא כמו וכבא השמש צוה יהושע (יהושע ח' כ"ט), וכשוב דוד מהכות (ש"א י"ז כ"ז), ואלו היה ראוי להכנס הכף על הפעלים לא היה נאמר ויהי כמשיב ידו (בראשית ל"ח כ"ט) אך היו אומרים כהשיב ידו, ולא היה נאמר גם כן והיא כפורחת עלתה נצה (בראשית מ' י') אך היו אומרים והיא כפרחה פועל חולף, כי הפעל חולף יותר ראוי למקום הזה מהשם, אבל לא היה אפשר כי הלשון לא יכשירהו. ומה שמחזיק הדעת הזאת אמרו וכמו השחר עלה (שם י"ט ט"ו), כי אלו היה נוהג כמו זה היה אומרים וכעלה השחר וכמו עלה השחר[1]), כי המם והואו בכמו נוספות, כי הכף לקרוב ואין אמרו וכמו הנה לדמיון כאשר הוא באמרו כמו אש (תהלים ע"ט ה'), כמו שבלול (שם נ"ח ט') וזולתם אע"פ שהמם והואו ג"כ נוספות שמה, אבל השעור ובעלות השחר כלומר עם עלות השחר; ואלו היה אומר וכמו עלות השהר היה נכון. וכאשר הביאו הפעל החולף במקום המקור הפרידו בינו ובין כמו, כאשר תראה כי לא תכנס הכף על הפעלים החולפים; ואין המם והואו בכמו מפריד חזק, בעבור שהן נוספות אין עושין מעשה בענין ולא יתכן לומר וכמו עלה השחר. וכבר באה מלה אחת זרה מהסדר הזה, יתברך לך בשער שלה מספר השרשים, והיא לברם אלהים (קהלת ג' י"ח). ועל דרך הזה מחורות, ר"ל לברם אלהים וזרות בהכין לו דוד אין צריך לתפוש על המשורר[2]) מה שהביאו הרחק אליו באמרו ואל תתאו חמר, זמן ארוך נשמר. וריחו לא נמר. כשקט בשמרים ר"ל אמרו כשקט, כי המשקל מביא דוחק והשעור כאשר שקט.

וכבר קבצו האותיות השרשיות והאותיות המשרתות הרבה מהמחברים אשר היו לפני במלות (חברו בהם), מהם מאנשי המזרח ומהם מאנשי ארצנו (ר"ל ספרד) ושמו לכל מין מהם סימן בעבור שיקל על התלמידים לזכרם, ואחד מן המקבצים אותם מאנשי ארצנו מנחם בן סרוק כי הוא קבץ אותיות השורש על חט ספר גזע צדק וקבץ אותיות התוספות שמלאכתו בינה. וכבר טעה קצת המחברים בזה (והוא דונש בן לברט) ושם הדלית והטית מאותיות התוספות בעבור שראה אותם נוספות במה נצטדק, הזדמנתון. ולא ידע כי הם מאותיות התמורה ושהם באלה השתי מלות תמורת תו התפעל. וכבר בארנו איכות זה והרחק שהביא בעלי הלשון אליו באר היטב בשער זכה מספרנו ההשגה (אל מסתלחוק) ובקש שמה לדעתו. ואין אנחנו מניחים ספרנו זה בלי מרמוז אליו בו. וכבר הייתי מסכים לסמוך על שני הסימנים האלה ר"ל חט ספר גזע צדק ושמלאכתו בינה ולהסתפק בהם מפני שאין טעם בסימן אלא להקל זכרון האותיות על התלמידים, אלא שבקשו ממני קצת הבחורים לחדש להם סימנים אחרים והעליתי הדבר על עצמי מבלתי שאחשב שאביא בהם דבר חדש

---

1) על זה השיג הראב"ע „וזכת ולכו כמו רכו" (זכריה י' ח').
2) דונש, בשיר הנזכר למעלה דף 9, בהערה 1).

וקבצתי אותיות השרש על טקס עז גד חף צר וקבצתי אותיות התוספות על שלומי אך תבנה. ואנחנו זוכרים בשער הסמוך לזה מעט מנפילת אותיות התוספות בשמות ובפעלים על סדר נפלם בסימן הזה ומבארים עניניהם בעזרת האל.

שער ו׳

באור רב עניני האותיות התוספות וזכרון מקומותם.

ש. השין תבוא במקום אשר, בבמו: שככה השבעתנו (שיר השירים ה׳ ט׳), שבשפלנו זכר לנו (תהלים קל״ו כ״ג), שעלו מן הרחצה (ש״ה ד׳ ב׳), שאתה מדבר עמי (שופטים ו׳ י״ז), מי משלנו אל מלך ישראל (מלכים ב׳ ו׳ י״א), עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שופטים ה׳ ז׳), ומן הנתינים שנתן דוד (עזרא ח׳ כ׳), ובמה שדומה לזה.

ל. אבל הלמד יביאוה על השמות מבלתי הפעלים ותבוא לדמיון ולהודעת עין הדבר, כמו שאמר: אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם (ויקרא ד׳ ג׳), טעמו על דרך אשמת העם; וכמהו ובמים לא רחצת למשעי (יחזקאל י״ו ד׳), ואתה עתיד לראות פרושו במקומו בספר השרשים, והוא אצלי הנה תמורת הבית כי הבית היא משמשת בענין הזה, כאשר נאמר ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים (ישעיה י׳ כ״ו) ר״ל על הדרך שעשה במצרים וכבר באה הלמד בזולת המקום הזה ובזולת הענין הזה עוד במקום הבית, במו שאמר וישבו אתו לארץ (איוב ב׳ י״ג) ר״ל בארץ; ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא ל״ג ח׳) ר״ל בחרב; כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי (בראשית ד׳ כ״ג) ר״ל בפצעי, בחבורתי; ואולם לוז שם העיר לראשונה (שם ז׳ י״ט) כמו בראשונה; לאחרונה יסעו (במדבר ב׳ ל״א) ר״ל באחרונה; ונשמרתם מאד לנפשותיכם (דברים ד׳ ט״ו) כלומר בנפשותיכם כמו שאמר השמרו בנפשותיכם (ירמיה י״ג כ״א), ונשמרתם ברוחכם (מלאכי ב׳ ט״ו) נגפו ה׳ במעיו להלי לאין מרפא (דה״ב כ״א י״ח) מקום בחלי; וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה (שם ט״ו ג׳) ר״ל בלא אלהי אמת ובלא בהן מורה ובלא תורה; ויחפהו זהב טוב לככרים שש מאות (שם ג׳ ח׳) כמו בככרים שש מאות; ואיש משך בקשת לתמו (מ״א כ״ב ל״ד) כלומר בתמו; לרקמות תובל למלך (תהלים מ״ה ט״ו) כלומר ברקמות; והיה לפנות ערב ירחץ במים (דברים כ״ג י״ב), לעת ערב והנה בלהה (ישעיה י״ז י״ד), ותבא היונה לעת ערב (בראשית ח׳ י״א), לכלות דבר ה׳ מפי ירמיה (עזרא א׳ א׳) במו בפנות ערב, בעת ערב, בכלות דבר ה׳, בלומר בעת הואת; וכמוהו: והיה לפתע פתאום (ישעיה כ״ט ה׳) הוא במו וכי ימות מת עליו בפתע פתאום (במדבר ו׳ ו׳); וכמוהו: משגב לעתות בצרה (תהלים ט׳ י׳) כלומר בעתות, והשעור הזה בבית כמו בלילה ההוא (אסתר ו׳ א׳) ביום ההוא (שם ח׳). ויעמד שופטים בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר (דה״ב י״ט ה׳) כלומר בעיר ועיר; למכמש יפקיד כליו (ישעיה י״א כ״ח) כלומר במכמש; מתהלך בגן לרוח היום (בראשית ג׳ ח׳) בעת רוח היום, ורוח היום הוא קרות אוירו, וגזרתו מן ורוח לשאול (שמואל א׳ י״ו כ״ג), וככר אמרתי בספר ההשגה כי ההלוך הזה הוא לארם, והשעור וישמעו את קול ה׳ אלהים והאדם מתהלך בגן לרוח היום [נ״א כלומר בעת רוח היום], ואם תרצה לומר בהשבת רוח היום, או בפנות היום כי הרוח יהיה בו או קרות האויר. לשרת לפני הארון תמיד

(דה"א י"ו ל"ו), לדבר יום ביומו (דה"ב ח׳ י"ד), כלומר בדבר יום ביומו, כי עבודתם היתה מתחלפת כפי התחלפות הימים מחול וחדש ושבת ומועד; להעלות עלות — לבקר ולערב (דה"א י"ו מ׳), כלומר בבקר ובערב; ושמרת את החקה הזאת למועדה (שמות י"ג י׳) כלומר במועדה, וכמהו למועד חדש האביב (שמות ל"ד י"ח) כלומר במועד; על אשר מריתם את פי למי מריבה (במדבר כ׳ כ"ד) כלומר במי מריבה; הנה אני בונה בית — לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי ה׳ אלהינו (דה"ב ב׳ ג׳) כלומר בבקר ובערב בשבתות ובחדשים ובמועדי ה׳ אלהינו; ותוכחתי לבקרים (תהלים ע"ג י"ד) ר"ל בבקרים בלומר בכל בקר, וכמהו וחרדו לרגעים (יחזקאל כ"ו י"ו) ר"ל ברגעים; לקול צללו שפתי (חבקוק ג׳ ט"ו) כלומר בקול. ואמר במנין ביום אחד לחדש (נחמיה ח׳ ב׳) בלומר בחדש; ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר (זכריה א׳ ז׳) בלומר בעשתי עשר כמו שנאמר הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש (עזרא י׳ ט׳). ותבא הלמד על הפעלים בהרבה מקומות כמו לכלכם ישים שרי אלפים (ש"א כ"ב ז׳); פהחת למוסרי (תהלים קי"ו י"ו); וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה (שמות י"ד כ"ח) כי אמרו לכל חיל פרעה תמורת אמרו את הרכב ואת הפרשים, וכמהו ויואב ואבישי הרגו לאבנר (ש"ב ג׳ ל׳); וישאל המלך לאשה (מ"ב ח׳ ו׳); ויקח רב הטבחים לירמיהו (ירמיה מ׳ ב׳); ואשלחה לאליעזר לאריאל לשמעיה וג׳ ולאלנתן מבינים (עזרא ז׳ י"ו) כלם פעולים באמרו ואשלחה, וכמהו אל ישיא לכם חזקיהו (ישעיה ל"ו י"ד) הוא כמו אל ישאך אלהיך (שם ל"ז י׳), וכמהו ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם (נחמיה י"א ב׳), כי כל האנשים פעולים באמרו ויברכו העם; ועוד ויברכו כל הקהל וג׳ וישתחוו לה׳ ולמלך (דה"א כ"ט כ׳), כי מלת ה׳ במקום פעול, כי כן נפל הפעל עליה והוא ויברכו; וכבר חשבו קצת ראשי חכמי התלמוד[1] כי לשון ברכה לא יתעבר בלמד בעבור מעוט מה שימצא ממנו במקרא ומנע בעבור זה לומר בברכת המזון נברך לאלהינו בלמד אע"פ שהלמד כתובה בו במשנה, אמר ברכה בלמד לא אשכחן, והסכים לדעתו בזה זולתו מראשי החכמים ואמר וכן הלכה. וכבר אתה רואה אותה במקרא בלמד בשתי המלות האלה. ומן הבא עליו הלמד מהפעולים אומרו: וישם את הים לחרבה (שמות י"ד כ"א), כי החרבה פעול שני, וכמהו כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה (ישעיה כ"ה ב׳) שעורו ושמת קריה בצורה למפלה. ושמתי נהרות לאיים — אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור (ישעיה מ"ב ט"ו ט"ז), כי כל אחד מאלה פעול שני. וכמהו וימשחו לה׳ לנגיד ולצדוק לכהן (דה"א כ"ב כ"ט) ר"ל למד לנגיד ולמד לכהן, והשיעור וימשחו אותו לה׳ לנגיד ואותו הפעול הראשון אלא שהוא מהוסר; וכן ולצדוק פעול ראשון אבל לנגיד פעול שני וכן לכהן; וכמהו ויחשבה עלי לשבורה

[1]) כוונתו למה שהובא בס׳ הפרדס ל"א ב׳ וז"ל: הכי אמרי משמיה דמר רב כיפי בריה דרב שמואל דכי הוו עשרה ומזמנין צריך למברך לאמר נברך אלהינו שאכלנו משלו, ולא מיבעי לומר לאלהינו, מ"ט דכתיב שירו לה׳ גדלו לה׳ זמרו לה׳ בלמד וגם ברכה אשכחן דכתיב ברכו את ה׳ ויברך דוד את ה׳, ברכה [לא] אשכחן בלמד וכן הלכה והא דכתיב ברוכים אתם לה׳ לא תיקשי דהתם לא מצי למימר בענין אחר. וכן כתב תוס׳ ברכות מ"ט ב׳ נברך אלהינו גרסינן ול"ג לאלהינו בלמד (כמו שהיתה הגי׳ במשנה לפני ר׳ יונה) דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למד כמו שירו לה׳ אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון וכן מפרש בסדר רב עמרם.

(ש"א א' י"ג), ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ (ישעיה נ"ד י"ב). ומן הדומה למין הזה בא הלמד על הכלים הנקראים בלשון ערבי טריף אשר הביאו עליהם הפעלים לבר מביאים אל (על) הכלים אשר הלמדים שלהם תמורת הבית כאשר זכרנו כבר, כי כמו הכלים האלה דומים לפעולים כי הם פעול בהם, וזה באמרו: כה עשו ליום ביום (דה"ב כ"ד י"א), למחר יהיה האות הזה (שמות ח' י"ט), ויאמצו את רחבעם בן שלמה לשנים שלוש כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלוש (דה"ב י"א י"ז).

ואפשר שתבא על הענין [נ"א על תוכן הנקרא אל חאל בערבי] כי הוא גם כן פעול בו, אמרו: וחברת את חמש היריעות לבד ואת שש היריעות לבד (שמות כ"ו ט'), נפרדות, כלומר כל שש לבדם, והוא מחוסר מבדד ישב (ויקרא י"ג מ"ו) כמו שנאמר שכני לבדד (מיכה ז' י"ד), כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני, (תהלים ד' ט'), לבדד ישכון (במדבר כ"ג ט'). אלה הלמדין כלם לענין וכן הוא למר לבטח תושיבני, וכמהו בעיני: אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (ישעיה מ"ה א'), שוטח לפניו גוים, וגזרתו מן הרודד עמים תחתי (תהלים קמ"ד ב'). ומן הענין אמרו וישימם כעפר לדוש (מלכים ב' י"ג ז') אין ענינו להיות כך אבל שמם כעפר לדישה; לעבד ולמשא (במדבר ד' כ"ד), עבודה ומשא; ואתם תלקטו לאחד אחד (ישעיה כ"ז י"ב); וכל העם יצאו למאות ולאלפים (ש"ב י"ח ד') בענין הזה; ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם ולהושיע אדני לו (ש"א כ"ה ל"א), ענין אחר ענין כלומר שופך דם ומושיע לנפשו. וכמו הלמדין אלה, למר: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך (תהלים קי"ט כ') פרושו גרסה נפשי תאבה על משפטיך. — ותבא על ההכרה מפני שבה ענין הפעול, כמו שנאמר ותהי בפי כרבש למתוק (יחזקאל ג' ג') כרבש מתיקה: ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה (מלכים א' י' כ"ג), עשר וחכמה; כשקמים אשר בשפלה לרב (שם כ"ז), רב; וכעצם השמים לטהר (שמות כ"ד י'), טהר: לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (בראשית מ"א י"ט), רע; האם תמנו לגוע (במדבר י"ז י"ג) גוע; לאברהם למקנה (בראשית כ"ג י"ח), מקנה. כל זה הכרה פעולה; — ותבא עוד על המקור כי הוא הפעול האמתי כמו שנאמר לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה לקחת מוסר השכל — לתת לפתאים ערמה — להבין משל ומליצה (משלי א'); לדעת בארץ דרכך (תהלים ס"ז ג'); להגיד בבקר חסדך (שם צ"ב ג'); להיות פקידים בית ה' (ירמיה כ"ט כ"ו); היתה כל אחת מאלה המלות פעולה במה שיש בענין מהצווי והזרוז וההערה כאשר הוא מבואר בהם, וחושבים בני אדם שמאמרו להיות פקידים בית ה' מחבר בענין מה שיש לפניו ר"ל באמרו ה' נתנך כהן כלומר נתנך כהן בעבור כך וכך, ואין הדבר כן, אבל אמרו לו: ה' נהנך לראש ושמך כיהוידע כגדולתו ויקר מעלתו היות פקידים בבית ה' כלומר הפקד פקידים בית ה', מזהירו על זה. — וכמו הלמדין האלה שהם במקורים עשו בהם פעלים נראים והיו פעול בהם, אמרו: לא אוסיף לקלל עוד את האדמה ולא אוסיף עוד להכות את כל חי (בראשית ח' כ"א), מאן לשלח את העם (שמות ל' כ"ז), עד מהי מאנת לענות (שמות י' ג'); הלא תראה אומר לא אוסיף עוד ראות פניך (שם כ"ט), מאן בלעם הלוך עמנו (במדבר כ"ב י"ד) בלא למד. ומן הבא עליו הלמד מהמקורים אמרו: אמש אמר אלי לאמר (בראשית ל"א כ"ט), תרגומו אמר אלי אמור, והוא כמו אומרים אמור

למנאצי (ירמיה כ"ג י"ז) וכמהו וידבר ה' אל משה לאמר, ועוד אשר ברא אלהים לעשות (בראשית ב' ג'), אשר בראם אלהים עשה, כי ברא איננו יוצא מענין עשה כמו שדבר איננו יוצא מענין אמר ועל כן נאמר וידבר ה' אל משה לאמר כאילו אמר ויאמר ה' אל משה אמר או לאמר כמו שנאמר למה יאמרו מצרים לאמר (שמות ל"ב י"ב) כלומר אמור או כאלו אמר וידבר ה' אל משה דבר, מקור, כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א' ו') וכאלו אמר גם כן אשר ברא אלהים בָּרוֹא או בְּרוֹא או כאלו אמר אשר עשה אלהים (שמות י"ח א') עָשֹׂה או עֲשֹׂה. ומן הבא עליו הלמד מן הדבור העברי במקומות אשר הם בדבור הערבי מוטעמים בטעמי הפעול אמרם: אם תהיה לטוב לעם הזה (דה"ב י' ז'), אם תהיה טוב. הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאוד (שם י"ו ח') הוא תבנית לאמרו רכב ופרשים שנקרא בלשון ערב נעת והוא מוטעם בטעם הפעול כמהו ובלשון ערבי מנצוב; ועוד ואתה היה להם למלך (נחמיה ו' ו'), ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב (ש"א כ"ה ל"א) כל זה בלשון ערבי מוטעם בטעם הפעול שהוא בלשון ערבי מנצוב כאשר מליצים בעדו אצלינו במליצת הפעולים או בהבאת הלמד עליו. — ותבא גם כן הלמד על המוחל בו, אמרו: ולשרים למשפט ישורו (ישעיה ל"ב א'), ר"ל ושרים, וכמהו להקשיב מחלב אלים (ש"א ט"ו כ"ב). ותבוא עוד על הגדת המוחל בו כאשר נאמר השלשי לאבשלום בן מעכה (דה"א ג' ב'); בנף האחד לאמות המש (דה"ב ג' י"א) וחרב אויבך למשגת (דה"א כ"א י"ב); ועמהם כהנים למאה ועשרים (דה"ב ה' י"ב), אנוש לשברך (ירמיה ל' י"ב) אפניו שיהיה אנוש שברך כמו אנוש מכאובך (שם ל' ט"ו). — והבא על הפועל לדמותו במוחל בו בעבור שלכל אחד מהם ראשית הדברים אמרו: ולא יעבר עליו לכל דבר (דברים כ"ד ה'), ועוד: ויתנדבו שרי האבות וג' ולשרי מלאכת המלך (דה"א כ"ט ו'), ועוד: ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו (עזרא א' ה'); והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראשית א' ט"ו) תרגומו ויתחדשו מאורת וכמהו והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים (שם) תרגומו ויתחדשו אותות ומועדים וימים ושנים, כלומר כי אלה הדברים יתחדשו במצוע המאורת על כל פנים והאותות הם עלות שני המאורים ובואם בכל יום וההדרש הקדרות והדומה לזה, אבל המועדים הם זמני השנה מקר וחם וקיץ וחרף, והוא כשהשמש חונה ברובע מרבעי הגלגל יתחדש זמן זולת הזמן אשר יתחדש כשהיא חונה ברובע אחר ממנו; וכאשר תסובב כל רבעי הגלגל תשלם השנה ותחל לסובב מן הנקודה אשר החלה ממנה בתחלה ויתחדשו הזמנים ההם בעיניהם. והיום והלילה יהיו בזריחת השמש ובבואה, אם כן שני המאורת הם עלת הדברים כלם. ומה שאמר הכתוב והיו למאורת ברקיע השמים הוא כמו מאמרו בתחלה יהי מארת ברקיע השמים שוה אבל שנה אותם לנחץ. — ותבא הלמד עם לשון היה בזולת הפנים שהקדמנו לזכור אך לשנוי ולהעתקה כמו שנאמר ויהי לנחש, ויהי למטה בכפו, והיה לדם (שמות ד'), והיה לכנים (שם ח' י"א). ויש שתבא לענין הזה בעצמו (עם) זולת היה כמו וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות (ישעיה ב' ד'). ותהי הלמד לקנין כמו לאברהם למקנה (בראשית כ"ג י"ח), ר"ל למה לאברהם; לך אני וכל אשר לי (מ"א כ' ד'); ולך ה' חסד (תהלים ס"ב י"ג); לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד), השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (שם קט"ו ט"ז).

ותהיה כענין היוּ העוטפת כמו ויועץ דוד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד (דה"א י"ג א'), ר"ל וכל נגיד; הלוים בני ישוע לקרמיאל (נחמיה ז' ג') ר"ל וקדמיאל כאשר נאמר בנוסחא הראשונה (היא עזרא ב' מ'); לבני הורויה (שם) כלומר ובני הודיה. וכמו זה אמרו כי עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם (ישעיה נ"ט ב') כלומר ובין אלהיכם; וכמהו ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם (במדבר ל"ג ב') כלומר ומסעיהם, ועוד ואלה מסעיהם למוצאיהם (שם); ואפשר שיהיה כמוהם להקשיב מחלב אלים (ש"א ט"ו כ"ב) כלומר והקשיב; ועוד לכל העיר האלהים את רוחו (עזרא א' ה') כלומר וכל העיר האלהים. וממה שהלמד בו לעטף אמרו ויען עפרון החתי וג' לכל באי שער עירו לאמר (בראשית כ"ג י'). — ותהיה בענין על כך וכך או בעבור כך וכך כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד ג') כלומר עליהם; וכמהו פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטים ט' נ"ד); אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג); למתי אעתיר לך ויאמר למחר (שמות ח' ו') והטעם על מתי אעתיר לך ויאמר על מחר; וישאל המלך לאשה (מלכים ב' ח' ו'), שאל עליה; וכמהו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה (ש"ב י"א ז'); ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראשית מ"א נ"ה); הכפירים שאגים לטרף (תהלים ק"ד כ"א); ללכת אופירה לזהב (מלכים א' כ"ב מ"ט); על שרפו עצמות מלך אדום לשיד (עמוס ב' א') איננו רוצה ששם אותם כשיד בלבד וההיה הלמד לתכלית, אבל ששר בהם בנינו על דרך הנקמה, והלמד במקום בעבור, ואלו היה רוצה במאמר הזה תכלית שריפה בלבד, היה אומר לדשן או לעפר לא לשיד, אבל אמר לשיד מפני שהכנים עפרם בבנינו במקום השיד [1]). כי שאל נא לימים ראשונים (דברים ד' ל"ב); ושאלו לנתיבות עולם (ירמיה ו' ט"ז); איש איש כי יהיה טמא לנפש (במדבר ט' י'), בעבור המתים; הריבון לבעל — אשר יריב לו יומת — הוא ירב לו (שופטים ו' ל"א), בעבור עצמו. לנביאים נשבר לבי בקרבי (ירמיה כ"ג ט'), עליהם ובעבורם; הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישורו (ישעיה ל"ב א') ר"ל למד לצדק ולמד למשפט. — ותהיה בענין מן, כמו למד הבאים למלחמה (במדבר ל"א כ"א) ר"ל מן המלחמה; ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם (דה"ב א' י"ג), בא מהבמה אל ירושלים; וכמהו נסו לקולם (במדבר ט"ז ל"ד), כל בלים לזהב ולכסף (עזרא א' י"א), מן הזהב ומן הכסף; לעוף ולבהמה (ויקרא ז' כו) מן העוף ומן הבהמה; או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם (במדבר ט' י') הטעם מכם או מדורותיכם; ומכיר לקח אשה לחפים ושפים (דה"א ז' ט"ו) הטעם מחפים ושפים, ואשה הנה במקום נשים; בעשא בן אחיה לבית יששכר (מלכים א' ט"ו כ"ז) כלומר מבית יששכר: אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא (במדבר ל"א ד'), הטעם אלף ממטה מכל מטות ישראל; חדל להשכיל להיטיב (תהלים ל"ו ד') במקום מהשכיל מהטיב; ויחדלו לבנות העיר (בראשית י"א ח') במקום מבנות העיר כמו שנאמר ויחדל מבנות את הרמה (מלכים א' ט"ו כ"א) וכן ומבהלים אותם לבנות (עזרא ד' ד') במקום מבנות; ברוך אברם לאל עליון (בראשית י"ד י"ט) כמו מאל עליון; ברוך הוא לה' (רות ב' כ') כלומר מה'; כי את ה' עזבו לשמר (הושע ד' י') כלומר משמר; ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (ש"א ל' י"ז) ר"ל ממחרתם, והענין

---

[1]) וכן תרגם המתרגם: על דאוקידו גרמי מלכא דאדום וסדינון בגירא בביתא.

שהוא הרג בהם מתחלת הלילה עד ערב מחרתם כאשר אמר ברומה לזה ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת (במדבר י"א ל"ב). ונאמר במנין ביום אחד להדש (חגי א׳ א׳) כלומר מהחדש, וכמהו ביום עשרים וארבעה לחדש (שם) הלמד הנה במקום מן, וכמהו עוד ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול (נחמיה ו׳ ט"ו); ויתכן שתהיה הלמד במנין במקום הבית כמו שנאמר הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש (עזרא י׳ ט׳). וממה שהלמד בו עוד במקום מן אמרו יזקו מטר לאידו (איוב ל"ו כ"ז) פרושו יזק המטר מן אידו. — ותהיה במקום אל כמו למר כי לימים עוד שבעה (בראשית ז׳ ז׳); לנכח הצאן (שם ל׳ ל"א) כלומר אל נכח הצאן, וכבר נאמר נכחו תחנו (שמות י"ד ב׳), נכח ה׳ (שופטים י"ח ו׳) בלי למד, ובלא אל כמו שנאמר מול הגלגל (דברים י"א ל׳) ונאמר אל מול פני המנורה (במדבר ח׳ ב׳). ונאמר עוד לעמת המסגרת (שמות כ"ה כ"ז) ונאמר כל עמת שבא (קהלת ה׳ ט"ו). ונאמר עוד והנה איש עומד לנגדו (יהושע ה׳ י"ג) ונאמר ויעל כל העם איש נגדו (שם ו׳ כ׳). וכמו הלמד הזאת למד עברו ושובו משער לשער (שמות ל"ב כ"ז) כלומר משער אל שער. וימלא בית הבעל פה לפה (מ"ב י׳ כ"א) כמו בתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה (עזרא ט׳ י"א); מלפנים ולחיצון (מ"א ו׳ כ"ט) כלומר ואל החיצון; ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר (דה"ב ל׳ י׳), מדור לדור תחרב (ישעיה ל"ד י׳) דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמ"ה ד׳), כלומר מדור אל דור. והקמצות בלמד הזאת והשוא שוים. והענין באמרו מדור לדור הוא הענין באמרו מן העולם ועד העולם (דה"א ל"ו) כלומר תכלית העולם. וישליכו לארון עד לכלה (דה"ב כ"ד י׳) כמו אל הארון, ואפשר שיהיה הענין וישליכו בארון. וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב׳ ד׳) כלומר אל המלך, וכמהו ואשר דבר לי ואשר נשבע לי (בראשית כ"ד ז׳), לי דבר צור ישראל (ש"ב כ"ג ג׳), ותדבר גם אל בית עבדך למרחק (דה"א י"ז י"ז); מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה (יחזקאל מ"ז ט"ו), כלומר אל מקום כך; וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם (ירמיה מ"ד כ"ח) הוא כמו ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראשית כ"ב ט׳). ותהיה הלמד רחוקה אין לה מקום, כמו זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרמשת במים ולכל נפש השרצת על הארץ (ויקרא י"א מ"ו) הטעם וכל נפש השרצת (נ"א וכל נפש כי הוא עטוף על כל נפש ההיה), וכלי כסף מאה לככרים (עזרא ח׳ כ"ו) אפניו מאה ככרים; ואני ישב משומם עד למנחת הערב (עזרא ט׳ ד׳); ולא לך לכבוד מה׳ אלהים (דה"ב כ"ו י"ח); מרוע ארום ללבושך (ישעיה ס"ג ב׳); אנוש לשברך (ירמיה ל׳ י"ב); וארבעת האפנים למתחת למסגרות (מ"א ז׳ ל"ב) ר"ל מתחת; ויעל מעל ליונה (יונה ד׳ ו׳); מעל לגבול ישראל (מלאכי א׳ ה׳); מעל למדיו (ש"א י"ז ל"ט); מעל להחומה (נחמיה י"ב ל"א), מעל למגדל התנורים (שם), לשער אפרים (שם); מתחת לבית אל (בראשית ל"ה ח׳); עד מתחת לבית כר (ש"א ז׳ י"א), עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו (עזרא י׳ י"ד); למשפחות לבני קהת (יהושע כ"א כ"ו); מהר בעל חרמון עד לבוא חמת (שופטים ג׳ ג׳) אפניו עד בוא חמת כמו שנאמר עד בואך עזה (שם ו׳ ד׳); ויתנבאו עד לעלות המנחה (מ"א י"ח כ"ט); עד לכלות כל מלאכת עבדת בית ה׳ (דה"א כ"ח כ׳); עד לכלות העלה (דה"ב כ"ט כ"ח); וישליכהו לארון עד לכלה (שם כ"ג י׳) ר"ל למד לכלה; והכינותי את מלכותו עד לעולם (שם א׳ כ"ח ז׳); ועל טהרת לכל קדש (שם כ"ג כ"ח); והמתנשא לכל לראש (שם כ"ט י"א) ר"ל למד לראש.

וכבר הוסיפו באמצע השם ללא טעם שתחרשהו בו. אמרו שלאנן ושלו (איוב כ"א כ"ג), ואין הוספתה הנה נוהגת תמיד. וכבר הוסיפו במלות הטעמים בלמען ובלבלהי ובלבעבור, אלא שאפשר להההדש בקצתם טעם שלא היה בו זולתה. — ותהיה הלמד בענין התמורה והחלף במקום אמרך תחת כמו למד ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר (בראשית י"א ג') כאלו אמר ותהי להם הלבנה תחת אבן והחמר היה להם תחת החמר כמו שנאמר תחת הנחשת — אביא זהב (ישעיה ס' י"ז) וכמהו לקשש קש לתבן (שמות ה' י"ב) כלומר תחת התבן אשר היו נותנים; וקרוב לענין הזה למד על שרפו עצמות מלך אדום לשיד (עמוס ב' א') כלומר תחת שיד. וכמו הלמד הזאת בעיני הלמד והעלהו שם לעלה על אחד ההרים (בראשית כ"ב ב'), כי אני חושב שהאל יה' ויתעלה כאשר רצה להראות לברואים סבל אברהם ע"ה ולגמלו על סבלו דבר אליו בדבור משתתף לשני ענינים, אחד מהם מה שיבינוהו ההמון והשני מה שיבינוהו היחידים, הוא מה שאמר לו והעלהו שם לעלה, ענינו ההמוני הוא שנראה מפשט הכתוב ר"ל והקריבהו קרבן, ותהיה הלמד על הדרך הזה הלמד הבאה על הפעולים והיא כמו למד ויעלהו לעלה תחת בנו, אבל ענינו היחידי שיהיו ענינו והעלהו שם על אחד ההרים תחת עולה כלומר שארצה ממך העלותו אלי אל ההר כרצותי קרבן שתקריבהו לי[1]. וקדם לדעת אברהם הענין ההמוני, וכבר קדמה דעה האלהים יתברך כי הענין ההמוני אשר הוא יקרים אליו, אבל רצה להראות בני אדם סבלו ולגמלו עליו. וכאשר הגיע אברהם אל הענין שרצה האלהים ממנו והוא העלותו בנו אל ההר קראו יתברך מן השמים רב לך אברהם הרפה מן הנער. זאת היא, יצליחך האלהים, דעתי בו, והוא ענין נאה דק ומופלא לא הרגיש בו זולתי, נאות לחכמה, ומסכים למה שנוהג בו הלשון, וירחה בו מעלינו ערבוב מי שמחייב אותו בו המרת התורה. ויש אצלי בו ענין אחר נאה, והיא שאומר כי מין צווי הוא מה שאינו גזירה גמורה ותחומה, אך הרצון בו להתגולל לדבר ההוא בלבד לא שיהיה הרצון בו לגמרו ולהשלימו, ואם יהיה לשונו לשון חתימה וגזר דין על מה שהוא נוהג בלשון ולא יודע הסוד הזה מהמלות רק שיהיה בהערה מן המִצְוָה או בבחינה מן המִצְוָה. והדומה לזה מה שאמר אלהים לירמיה על בני יונדב והשקית אותם יין (ירמיה ל"ה ב'), אשר אין ענינו מבלי ספק והשקם, אך ענינו והראה עליהם לשתותו. ויהיה ענין והעלהו שם לעלה על הדרך הזה התגולל לדבר הזה, כלומר החל עשוהו, אלא שהוא ענין נסתר לא הרגיש בו אברהם אבל הרגיש בענינו הנגלה, והיה רצון הבורא יתברך מה שזכרנו בפנים הראשונים להראות סבל אברהם ושכרו.

ותבא הלמד על המקומות בענין למען והוא בערבי כי, כמו לסור, לשוב, להרגז בערמה (שמות כ"א י"ד), להטיבך באחריתך (דברים ח' י"ו) והדומה לזה כלומר למען היות כך וכך. אך למד אשר נטה לשבת ער (במדבר כ"א י"ד) למשגה בענין אל כלומר המגיע אל ישוב ער. ולמד מקץ עשר שנים לשבת אברם (בראשית י"ו ג') בענין מן כלומר מעת כך. ותהיה הלמד כענין בית בכמו אמרו והיה לפתע פתאם (ישעיה כ"ט ה') כלומר בפתע פתאם (במדבר ו' ט'), כמו ואם בפתע בלא איבה (שם ל"ה כ"ב); על אשר מריתם את פי למי מריבה (שם כ' כ"ד)

---

[1]) וזו דעת אחרים אשר הביא הראב"ע.

כלומר במי מריבה כמו שנאמר במי מריבת קדש (דברים ל"ב נ'). וככר התגולל לנו זכרון כמו הלמד הזאת בתוך זכרון מה שתבא הלמד בו לדמות ולהכיר. ותהיה הלמד בענין הכף כמו באמרו ולכל הכתוב בתורת ה' (דה"א י"ו מ') ר"ל וככל הכתוב. ותבא הלמד להגעת התכלה ולרבוי ולהפלגה בכמו אמרו ויפל מכושים לאין להם מחיה (דה"ב י"ד י"ג), וינצלו להם לאין משא (שם כ' כ"ה), ועבדו לעולם (שמות כ"א ו') לכלות דבר ה' מפי ירמיה (עזרא א' א'), נגפו ה' במעיו לחלי לאין מרפא (דה"ב כ"א י"ח) ר"ל למד לאין מרפא; כי הכהנים לא התקדשו למדי (שם ל' ג') כלומר כפי תכלית הדי, והמם גם כן נוספת על די ושעורו למן די, כי מן תהיה גם כן להגעת התכלה כמו ויהי מימים בימי קציר חטים (שופטים ט"ו א') ועוד ויהי מימים וילחמו בני עמון (שם י"א ד'); ותפתח המם[1]) כהפתח מם: כי למבראשונה (דה"א ט"ו י"ג) אשר עקרו להיות למן בראשונה. לדורותיכם חקת עולם תחגהו (שמות י"ב י"ד), עד סוף דורותיכם, וכמהו שמרים לכל בני ישראל לדורותם (שם י"ב מ"ב), תהרגו למשחיה (יחזקאל ט' ו'); וכמהו אומרו מקץ ימים לימים אשר יגלח (ש"ב י"ד כ"ו), כלומר תכלית הזמן ההוא; הדק לעפר (מ"ב כ"ג ט"ו) עד שהגיע אל התכלית הזאת, וכמהו ויצר לאמנון להתחלות (ש"ב י"ג ב') כלומר הצר לו הענין עד שהגיע אל החלי. — ויש שתבא הלמד להתחלת התכלה בכמו אמרו למימי אבתיכם סרתם מחקי (מלאכי ג' ז'); כי למבראשונה (דה"א ט"ו י"ג); וראמה וישבה החתיה למשער בנימן (זכריה י"ד י'), וכמהו מלבוא חמת עד נחל מצרים (מ"א ח' ס"ה); אך זה מאשר נקבצו שתי מלות הטעם (כ"א שני מסרתים), ר"ל מן, והיא להתחלת התכלה, והלמד, והיא למד התחלה (ומאשר נקבצו שתי מלות הטעם); ואם לא יהיה להתחלת התכלה אמרו מהר בעל הרמון עד לבוא חמת (שופטים ג' ג'), כי אם היו אומרים עד בוא חמת היה גם כן נכון או אם היו אומרים מהר בעל חרמון לבוא חמת בלא עד היה נכון גם כן כמו שנאמר מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה (יחזקאל מ"ז ט"ו), כי אלה הלמדין להגעת התכלה והם כעין אל וכמו למד אשר נטה לשבת ער (במדבר כ"א י"ו) כלומר אל ישוב ער; וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים (ירמיה מ"ד כ"ח) כלומר אל ארץ מצרים. ומאשר נקבצו בו שתי מלות הטעם עוד אמרו וישליכו לארון עד לכלה (דה"ב כ"ד י') כי אם היו אומרים עד כלה בלא למד או לכלה בלא עד היה נכון; וכמהו והכינותי את מלכותו עד לעולם (דה"א כ"ח ז'). אלה הלמדין כלם הגעת התכלה אבל שמנו מקצתם במה שקדם מדברינו (לעיל דף 17) רחוקה אין לה מקום, מפני שהיתה טענתינו אמרו עד, אשר הוא בתחלת הדבר, והגענו הנה לדבר עליה עד סוף הדברים כדי שלא נשאר דבר ממה שיש בו הועלת שלא נזכרהו. — ותבוא הלמד לשבועה בכמו לתורה ולתעודה (ישעיה ח' כ') נשבע ית' שמו בתורה כאשר נשבע בשמים באמרו כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'), וזה ממנו להגדיל מעלתה אצלינו. ומאשר הוא אצלי גם כן שבועה בלמד, אמרו וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתו לאמר למי ארץ (ש"ב ג' י"ב), נשבע באדון העולם על מה שבא אחריו, ואמרו תחתיו רוצה בו בסתר (וכ"כ רד"ק). — ותהיה הלמד במקום על בכמו ושרט לנפש (ויקרא י"ט כ"ח) ענינו על נפש, כלומר על מת,

[1]) ר"ל מ"ש של לא התקדשו למדי, ועיין רד"ק ביואל א', י"ז.

וכמהו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א'); ולנו הסגירו ביד המלך (ש"א כ"ג כ') כלומר ועלינו כמו שאמר ועלי להת לך עשרה כסף (ש"ב י"ח י"א); לנפש לא יטמא בעמיו (ויקרא כ"א א'); ואיש על דגלו לצבאתם (במדבר א' כ"ב); לצבאתם אתה ואהרן (שם א' ג') ר"ל על צבאתם; אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם (שם ל"ג א') כלומר על צבאתם וכמו שנאמר הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם (שמות ו' כ"ו), וכמו שנאמר ויתילדו על משפחתם (במדבר א' י"ח); והנה דגון נפל לפניו ארצה (ש"א ה' ג') כלומר על פניו וכמהו ויפל לאפיו ארצה (ש"א כ' מ"א), ועוד וישבה לפתח ביתה (משלי ט' י"ד) ר"ל על פתח ביתה כמו שנאמר על כסא מרומי קרת (שם); זבולן לחוף ימים ישכן (בראשית מ"ט י"ג); אחד הנה לשפת היאר (דניאל י"ב ה') כלומר על שפת היאר; והמתנשא לכל לראש (דה"ב כ"ט י"א) ר"ל למד לכל כלומר על כל ראש. ולמד לראש דחוקה כאשר זכרנו במקומו (לעיל דף 17); אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם (ויקרא כ"ב י"ח) על כל אפני נדריהם ונדבותם; ולקרנות מזבחותיכם (ירמיה י"ז א') כלומר ועל קרנות מזבחותיכם; והיה לכם לציצת (במדבר ט' ל"ט) כלומר על ציצת ר"ל על ציצת הכנף כמו שאמר ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת; וכאמרו והיה לכם לציצת כנוי שב אל אמרו פתיל תכלת ושעורו והיה לכם פתיל תכלת על ציצת הכנף, והוא שפתיל תכלת היה כרוך על הציצת. ויתכן שיהיה עוד שעורו והיה לכם ציצת ותהיה הלמד כמו הלמד הבאה על הפועלים כמו למד והיו למאורת ברקיע השמים וזולתו (לעיל דף 15) על דרך שיקרא הכל ציצת ר"ל הפתיל עם הציצת. והענין הראשון יותר חזק אצלי, ועוד כי מלת והיה לשון זכר והציצת לשון נקבה. ויכשר להיות מהשער הזה על אשר מריתם את פי למי מריבה (במדבר כ' כ"ד) כלומר על מי מריבה. — ותהיה הלמד במקום הא הידיעה בכמו אמרו אשר למלך נשען על ידו (מ"ב ז' ב') ר"ל אשר המלך; עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו עד לדבר הזה (עזרא י' י"ד) ענינו על הדבר הזה, ועד הנה במקום על. עד לשמים הגיע (דה"ב ט' כ"ח) במקום השמים. ואפשר שיסבל זה שיהיה ענינו עד הגיע לשמים. וארבעת האופנים למתחת למסגרות (מ"א ז' ל"ב) במקום המסגרות. שיר למעלות (תהלים קכ"א א') ר"ל המעלות כשאריתם. לזהב במשקל לזהב לכל כלי עבודה ועבודה (דה"א כ"ח י"ד), ר"ל הזהב אבל לזהב השני ענינו למלאכת הזהב וכמהו הזהב לזהב והכסף לכסף (שם כ"ט ב') הענין הזהב למלאכת הזהב והכסף למלאכת הכסף וזה הוא ענין והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים (שם) כלומר למלאכת העצים, והראיה על ברור זאת המליצה, ר"ל שיעורנו למלאכת הזהב למלאכת הכסף וזולתם, מה שאמר ולכל מלאכה ביד חרשים (שם כ"ט ה'). ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה (במדבר ל"ה ל"ג) הענין הדם. האזרח בני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה (שם ט"ו כ"ט) שעורו והגר הגר בתוכם. — וכבר שמשו בלמד במקום הא הקריאה באמרו שובו לאשר העמיקו סרה ((ישעיה ל"א ו'). ויכשר שיהיה עוד האזרח בבני ישראל קריאה וכן לגר הגר בתוכם. — ותהיה הלמד במקום אחר כך וכך בכמו אמרו אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו (ויקרא י"ג ז') כלומר אחר טהרתו.

ו. אבל הואו יביאוה בתחלת המלות לעטף בכמו את השמים ואת הארץ; גרן ויקב לא ירעם (הושע ט' ב'); מלאתך ודמעך לא תאחר (שמות כ"ב כ"ט);

כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו (ירמיה סוף י׳) ויו ואכלהו בענין כמו אחרי כן, כאלו אמרת אכלו ואחר כך אכלהו ויכלהו על דרך ההפלגה, ולויו העטוף משפטים נזכר אותם כשער ניחרדהו בספר הזה. ותהיה נוספת למשוך בשמות כמו גבור שכור ובכמו אומר שומר ובפעלים גם כן כמו שופט וחונן וסובב החולפים, על דמיון אשר עולל לי (איכה א׳ י״ב), ואת הנערים יודעתי (ש״א כ״א ג׳) ובישמור וביעבור ויזכור וזולתם מהפעלים העתידים. ותהיה דחוקה בתחלת המלה לכלי עטוף על הענין אשר לפניה כאמרו עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך (ש״ב ט״ו ל״ד) משפט שניהם אני. ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת הדרך אשר ילכו בה (נחמיה ט׳ י״ט); תת וקדש וצבא מרמם (דניאל ח׳ י״ג); ואיה וענה (בראשית ל״ו כ״ד); וחמש עשרה אמה קלעים לכתף (שמות כ״ז י״ד); ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי (דה״א ה׳ כ״ד); אליהם ויניחו את הכלים (יחזקאל מ׳ מ״ב); הן עד ירח ולא יאהיל (איוב כ״ה ד׳). ותהיה בענין כמו עם בכמו אמרו כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל (ש״א י״ד י״ח) כלומר עם בני ישראל; לא אוכל און ועצרה (ישעיה א׳ י״ג) כלומר עם עצרה על טעם שונא גזל בעולה (שם ס״א ח׳), וכמו הויו הזאת ויוסף היה במצרים (שמות א׳ ה׳) כלומר עם יוסף אשר היה במצרים. — ותהיה בענין כמו הפא אצל הערב ועניגה קרוב לאז בכמו טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים צאו ויצאו והכו בעיר (יחזקאל ט׳ ז׳) כלומר אז יצאו והכו; עלו הפעם כי הגיד לי את כל לבו ועלו אליה (שופטים ט״ז י״ח), אז עלו אליה; וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקרא כ״ה ל״ה), אז תחזיק בו; בצר לך ומצאוך וג׳ ושבת עד ה׳ אלהיך (דברים ד׳ ל׳), אז תשוב; כי יהיה לאיש בן סורר וג׳ ותפשו בו (שם כ״א י״ט), אז יתפשוהו; ככל אשר אני מראה אותך וג׳ וכן תעשו (שמות כ״ה ט׳), אז תעשו כן; והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא (דברים כ״ד ז׳), אז יומת; שור או כשב וג׳ והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקרא כ״ב כ״ג), אז יהיה עם אמו שבעת ימים; הנה חנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה (ש״א כ״ו כ״ב) כמו יעבר עתה שהוא קרוב בענין; אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה (ויקרא י״ב ב׳) אז תטמא; הלא מעט ימי וחדל (איוב י׳ כ׳) הרפה ממני אם כן, שהוא גם כן קרוב לענין. ושמואל ראה את שאול וה׳ ענהו (ש״א ט׳ י״ז), וכאשר ראה שמואל את שאול; כלא ולא אצא (תהלים פ״ח ט׳) קרובה לענין. ותנהג מנהג הפא עוד ויו בשערי החצר הפנימית וביתה (יחזקאל מ״ד י״ז) לביתה; מקיר העיר וחוצה (במדבר ל״ה ד׳) לחוצה; ופיהו מכית לכתרת ומעלה (מ״א ז׳ ל״א); מהיום ההוא ומעלה (ש״א ל׳ כ״ה); מן המלוא וביתה (ש״ב ה׳ ט׳). ויהיה ענינה ההיה כך וכך כמו הלא ארחץ בהם וטהרתי (מ״ב ה׳ י״ב), האין אני רוחץ בהם תמיד הטהרתי, כלומר הנרפאתי, זה הוא אצלי הענין האמת לא שהוא מספר מה שיעשה אחר כן כאשר חושבים אנשים, והראיה על בטול זאת המחשבה, שאין נעמן ולא זולתו מודה שיש בטבע המים וכחם לעשות זה, ועל כן הכחיש דברי הנביא, מפני שחשב עליו שהוא בטבע המים היה מרפא אותו, ואלו היה מודה נעמן שבטבע המים לעשות כמו זה, היה דברו הלא ארחץ בהם על העתיד ונכון (וכן הכיא לד״ק כשמו). ויהיה ענינה כל שכן כך וכך כמו לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כ״ח י״ז) הטעם לא יערכה הזהב כל שכן הזכוכית. ותהיה בענין כמו על כמו ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי (ש״ב ח׳ י״ח), על הכרתי; הרב

נתנה משכו אותה וכל המוניה (יחזקאל ל"ג כ') כלומר על כל המוניה ר"ל המוני מצרים אשר קדם זכרה. ותהיה לתנאי ותהיה אם נסתרת עמה ותצטרך אל תשובה ישלם כה הדכור כמו ואמרו לי מה שמו (שמות ג' י"ג) שעור הענין ואם אמרו לי מה שמו תשובת מה אומר אליהם; ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו (שם ד' כ"ג) ואם תמאן לשלחו התשובה הנה אנכי הרג; ואמרתם במה אהבתנו (מלאכי א' ב'), אם תאמרו במה אהבתנו אומר לכם הלא את עשו ליעקב; ולא יתן נא לעבדך (מ"ב ה' י"ז), אם לא תקח יתן נא לעבדך; ויאמר יהונדב יש יש תנה את ידך (שם י' ט"ו) ואם יש תנה את ידך; ולא ילך נא אתנו אמנון (ש"ב י"ג כ"ו), ואם לא תלך ילך נא אתנו אמנון; ואמר אך חשך ישופני (תהלים קל"ט י"א), ואם אמר אולי החשך יכסני; ודפקום יום אחד (בראשית ל"ג י"ג), ואם ידפקום; וכמהו ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ (ישעיה ל' כ'), ואם נתן ה' לכם ותשובתו ולא יכנף עוד מוריך ומה שלאחריו: ונתן מטר זרעך אשר תזרע את הארמה עד אחרית הענין, כלומר אם האלהים יסר אתכם בכך וכך יתן לכם המורה כך וכך. ותהיה תשובת התנאי עם הפעלים בלבד, בכמו ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקרא ו' כ"א), ימרק וישטף; אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראשית י"ג ט'), תרגומו אם תשמאיל אימין ואם תימין אשמאיל; ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקרא י"ט י"ב), זה אע"פ שהוא אזהרה יש בו ענין התנאי, כי השעור לא תשבעו וג' ואם תשבע והללת; ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד (ירמיה ד' א'); ואם נקבה תלד וטמאה שבעים (ויקרא י"ב ה'); ואם טהרה מזובה וספרה לה (שם ט"ו כ"ח); ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי את עמי (ירמיה כ"ג כ"ב), ישמיעו; אם בניך חטאו לו וישלחם ביר פשעם (איוב ח' ד') כבר שלחם ביד פשעם. ותהיה הויו כמו קודם כך כמו ויו ותבואת הכרם (דברים כ"ב ט'); ואני עתיד לבאר זה היטב באות הקוף מספר השרשים בזכרי פן תקדש המלאה הזרע. ותהיה הויו בענין כמו אחר שהיה כך באמרו וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים (ויקרא ט' כ"ב) ענינו אחר שירד כמו שאמרו רבותינו ז"ל באמרם (מגילה י"ח) ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הוראה דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ולימרה מקמי עבודה מי כתיב לעשות מעשות כתיב ולימרה בתר עבודה, דכתיב זובח תודה יכבדנני. — ותהיה להתחלה ופתיחת דברים בכמו ויהי בימי אהשורוש; ויהי בימי שפט השפטים (רות א'); ולו גוענו בגוע אחינו (במדבר כ' ג'); ולו אנכי שקל על כפי אלף כסף (ש"ב י"ח י"ב); ויתן לך האלהים מטל השמים (בראשית כ"ז כ"ח); ויאמר וקחו קמח (מ"ב ד' מ"א); ויען השליש את איש האלהים ויאמר והנה ה' עשה ארבות בשמים (מ"ב ז' י"ט); ועתה כבא הספר הזה אליכם (שם י' ב'); ויאמר אל בנתיו ואיו (שמות א' כ'); ובשנת אחת לכורש (עזרא א'); והן לא יאמינו לי (שמות ד' א'); ויאמר שמואל ולמה תשאלני (ש"א כ"ח י"ו); ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט' ב'). ותהיה הויו במקום או בכמו ומקלל אביו ואמו (שמות כ"א י"ז) ר"ל או אמו; וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח (דברים י"ז ג') ר"ל או לשמש או לירח;

וגנב איש ומכרו ונמצא בידו (שמות כ"א י"ו) ר"ל או נמצא בידו; עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת (נחמיה ח' ט"ו) הווין כמקום או. תנור וכירים יתץ (ויקרא י"א ל"ה), ר"ל או כירים; וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה (שם ז' י') ר"ל או חרבה. ותהיה הואו בענין כמו וכאשר היה כך וכך כמו ויואל משה לשבת את האיש (שמות ב' כ"א), וכאשר הואיל לשבת את האיש ויתן לו את צפורה בתו לאשה; וארע כי דבר ה' הוא ואקנה את השדה (ירמיה ל"ב ח') פרושו וכאשר ידעתי כי דבר ה' הוא ואקנה את השדה; ורומז באמרו וארע כי דבר ה' אל מה שקדם מדבר אלהים אליו: הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות, והוא כאשר בא אליו חנמאל כאשר אמר לו האלהים קנה המקנה בעבור שידע כי דבר ה' הוא. וכמהו וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ד), וכאשר שמע כי נשבה אחיו הריק חניכיו כלומר הכינם למלחמה; ועברה העברה לעביר את בית המלך (שמואל ב' י"ט י"ט), וכאשר עברו העברים את הירדן נפל שמעי לפני המלך; ויראו אנשי אשדוד כי כן ואמרו (ש"א ה' ז'), וכאשר ראו הענין אמרו כך וכך. ועוד והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה' (מ"ב ג' ט"ו), ועוד ויבא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה (מ"ב ט' ל') וכאשר שמעה; ונירם אבד השבון (במדבר כ"א ל') וכאשר ירונו אותם אבדו. ותהיה הואו להשוות בין שני דברים בכמו אמרו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כ"ה כ"ה), כלומר שהם שוים בערבות נפשם על הנפש העיפה; וכמהו דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה (שם כ"ז ט"ו); חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם כ"ו ט'); הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (שם כ"ו י"ד) דמה ההתהפכות העצל על מטתו עם התמדתו עליה ושאינו קם ממנה לעסוק בדבר כמו הדלת על צירה אשר הסוב עליו ולא תפרד ממנו. כעבור סופה ואין רשע (שם י' כ"ה), דמה מהירות אבוד הרשעים כמהירות עבור הסופה. ויש שמחסרים הואו הזאת וישלימו הענין זולתה כמו שנאמר ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (שם כ"ט ט"ו). ותהיה הואו בענין כמו כשיהיה כך וכך יהיה כך וכך, כמו שנאמר וחם השמש ונמס (שמות ט"ז כ"א) כשיהיה חם השמש היה נמס. ותהיה בענין כמו אבל הדבר כך וכך, כמו שנאמר ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר אכל (בראשית מ"ב י'), אבל אין הדבר כאשר אתה חושב אבל באנו לשבר אכל. והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעה וג' (דברים י"א י"א), כאשר אמר להם כי הארץ וג' לא כארץ מצרים היא וג' אבל היא ארץ הרים ובקעות. אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם (תהלים ז' ה'), אם גמלתי השולמים עלי רע אבל חלצתי הצורר אותי ריקם, ירדף אויב נפשי וישג, אמר כי לא שלם לשונאו כפעלו כל שכן שיגמול אוהבו רע; ואמרו ריקם, הוא תלוי בצוררי כלומר בלי חטא שאחטא לו ואמרו ואחלצה צוררי ריקם נכנס בין התנאי ובין תשובתו, ר"ל בין אם גמלתי ובין ירדף אויב נפשי. ותהיה בענין כמו אע"פ שהדבר כך וכך, כמו ואו וחכמת המסכן בזויה (קהלת ט' ט"ז). ותהיה סימן הרבים בפעלים החולפים והעתידים, בחולפים כמו אמרו שמרו, מה גדלו מעשיך (תהלים צ"ב ו') ובחולף אשר לנקבות גם כן או לבניהן אשר ילדו (בראשית ל"א מ"ג), ובעתידים יאמרו ילכו מחיל אל חיל (תהלים פ"ד ח') והוא בצווי כן. ותהיה הואו כנוי האחר שאיננו עמך, כמו חשך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר (משלי י"ג כ"ד). ותבא הואו בתחלת הפעלים

ההולפים ותעתיק ענייניהם ברוב המקומות אל העתידות כמו ויצאו וראו בפגר האנשים (סוף ישעיה), ונפקחו עיניכם (בראשית ג׳ ה׳) ופרו ורבו (שם ט׳ י״ז) והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל ל״ח כ״ג); ושמעו לקלך ובאת וג׳ ואמרתם אליו (שמות ג׳ י״ח). ויש שתהיה באה על הפעלים אשר המה חולפים חליפה גמורה כמו כאשר ראה כל הבא עליו ועמד (ש״ב כ׳ י״ב), והיה האיש ההוא תם וישר (איוב א׳) והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו וג׳ והשכים בבקר והעלה עלות וג׳ וברכו אלהים בלבבם (שם א׳ ד׳); והיה כאשר נלכדה ירושלם (ירמיה ל״ח כ״ח); והעמיד בבית אל את כהני במות אשר עשה (מ״א י״ב ל״ב); והיה לכם הדבר הזה (ירמיה מ׳ ג׳); ואבלהו ויכלהו (שם י׳ כ״ה); ובא ולן ושכב ארצה (ש״ב י״ב י״ו); ויצא אותה משרתו החוץ ונעל הדלת אחריה וג׳ ותלך הלוך ועקה (שם י״ג י״ח); והיה בהעלות חיל כשדים (ירמיה ל״ז י״א); ונתץ את במות השערים — וטמא את התפת — וירץ משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון — ושבר את המצבות ויכרת את האשרים — ושרף אשרה (מ״ב כ״ג ח׳ — ט״ו); והיה ה׳ עמו בכל אשר יצא ישכיל (מ״ב י״ח ה׳) לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה; ושמרתם את משמרת מצות ה׳ אלהיכם (יהושע כ״ב ג׳); ואמרו לא ישב ארון וג׳ (ש״א ה׳ ז׳). ובמקצת אלה הווין תהיה הפא הערבית ראויה. ותבא על הפעלים העתידים עתידים וחולפים ותשיב ענייניהם חולפים ולא תהיה אז כי אם פתוחה על הרוב כמו ואז ויהרגו בשושן (אסתר ט׳ ט״ו); ויחפרו כל מצרים (שמות ז׳ כ״ד); ויגברו המים (בראשית ז׳ י״ח) ויסכרו מעינת תהום (שם ח׳ ב׳); ויבאו אילמה (שמות ט״ו כ״ז). ואפשר שתהיה בשבא והם חולפים בענין כמו ואעידה לו עדים נאמנים (ישעיה ח׳ ב׳); ואבוס עמים באפי — ואוריד לארץ נצחם (שם ס״ג ו׳). וכבר בארנו זה בספר הקרוב והישר (כתאב אלתקריב ואלתסהיל) ואנו עתידים לבאר אותו עוד בשער וו העטוף (לקמן פ׳ י״ח) מהספר הזה. ותהיה נוספת לבדה באחרית המלות כמו בנו בעור (במדבר כ״ד ג׳), וחיתו ארץ (בראשית א׳ כ״ד) וחליו וקצף (קהלת ה׳ י״ו), ואם יתקפו האחד (שם ד׳ י״ב) בבאו האיש (יחזקאל י׳ ג׳), חבלתו חוב ישיב (שם י״ח ז׳) שעורו הבולת חוב ישיב. והיא נוספת עוד באמרו, דבר יום ביומו (מ״א ח׳ כ״ט); להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו (דה״ב ח׳ י״ד); עלת שבת בשבתו (במדבר כ״ח י׳), עלת חדש בחדשו (שם), הלא הראה שאמרו ובדבר יום ביום להעלות כמצות משה (דה״ב ח׳ י״ג), דבר שנה בשנה (מ״א י׳ כ״ה). ויוסיפו הואו באחרונה בפעלים העתידים אחר סימן הרבים כמו יאכלמו כקש, תביאמו ותטעמו (שמות ט״ו), ובחרונו יבהלמו (תהלים ב׳ ה׳). ויוסיפוה עם הנון בכמו ששון, ולצון, החשים אגמן באפו (איוב מ׳ כ״ו) כי הוא מן ואת האגמים[1] שרפו באש (ירמיה נ״א ל״ב); ורדף שלמנים (ישעיה א׳ כ״ג). ויוסיפו בכמו הקימותי, השיבותי, השיבונו, הקימונו, עד אשר אם הביאנם (במדבר ל״ב י״ז). וכבר הוסיפוה ביתרה, בענו מאד (במדבר י״ב ג׳), בלשון שקר ישנא דכיו (משלי כ״ו כ״ח) ובמקללוני (ירמיה ט״ו י׳) להפלגה. ואפשר שתהיה הואו בענו ודכו למד הפעל כאשר היא בשָׁלֵו (איוב ט״ז י״ב). — ומהווין מה שיאמר לה ואו העת כמו ויבא חושי רעה דוד העיר ואבשלם יבוא ירושלם (ש״ב ט״ו ל״ז) כלומר עת בא

[1]) ורד״ק כתב בשמו כי האגמים פרושו כמו מבצרים.

אבשלום ירושלים ובשעה שנכנס שם; ונח בן שש מאות שנה והמבול היה (בראשית ז׳ ו׳), עת שהיה המבול; כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו וה׳ נשא עליו את המשא הזה (מ״ב ט׳ כ״ה), עת שגזר עליו בכך ר״ל מה שאמר לו אליהו במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך. ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה והרעו במלחמה (ש״א י״ז כ׳), כלומר בעת צאתם אל המערכה והרעותם במלחמה. ויהיה ענינה אם לא, ענין כילא בערבי שהוא שלא יהיה כך וכך ואפשר שנאמר שהוא כמו פן יהיה כך וכך כמו אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם (מ״א י״ח מ״ד) שלא יעצרמה. ותהיה במקום כי כמו שאמר (מ״א י״א כ״ב) כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך, כלומר כי הנה אתה מבקש או כי הנך מבקש. ותהיה במקום הבית כמו ומראה ולא בחידת (במדבר י״ב ח׳); ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות (ש״א י״ח ו׳) ר״ל במחלוה כאשר נאמר (שם כ״א י״ג) הלא לזה יענו במחלות, ועוד (שם כ״ט ה׳) אשר יענו לי במחלות; ועוד (ישעיה י״ג ה׳) ה׳ וכלי זעמו, ר״ל בכלי זעמו; ועוד (דה״א ט״ז י״א) דרשו ה׳ ועזו ר״ל בעזו; ועוד (ישעיה מ״ח ט״ז) שלחני ורוחו ר״ל ברוחו, כאשר נאמר (זכריה ז׳ י״ב) ולבם שמו שמיר — אשר שלח ה׳ צבאות ברוחו; וזה פסוק וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים (ש״ב ה׳ י״א) ר״ל בעצי ארזים מפני שלא זכר לשלחם אליו בפנים אחרים, ולולי זה היה אומר וישלח [עצי ארזים].

מ׳. והמם תבא בתחלת השמות הכנויים על פעליהם לענין כמו משליך ומושלך, מקטיר ומוקטר, והמשכילים יזהירו (דניאל י״ב ג׳) המגלים בבלה (ירמיה מ׳ א׳) מגישים על מזבחי (מלאכי א׳ ז׳), היה מעמד במרכבה (מ״א כ״ב ל״ה), כל ראש מקרח (יחזקאל כ״ט י״ח), למשפטי אחהנן (איוב ט׳ ט״ו). והבא עוד בתחלת השמות אשר אינם כנוים על פעליהם ממה ששמשו בו וממה שלא שמשו בו כמו שאמרו והעביר אותם במלבן (ש״ב י״ב ל״א) עגל מרבק (ש״א כ״ח כ״ד) במרצע (שמות כ״א ו׳); במלמד הבקר (שופטים ג׳ ל״א); ילד מסכן (קהלת ד׳ י״ג) וזולת זה ממה שיתבאר בזכרנו ענייני השמות השלישים. וכבר באה המם נוספת בנמבזה ונמס (ש״א ט״ו ט׳) ועקרו נבזה; אלה הם דברי כל מי שהיה לפני, והטוב בעיני בו שאומר כי מבוה האר למלאכה, על משקל מרבה להכיל (יחזקאל כ״ג ל״ב) אשר הוא תואר לכוס, ואחר כן הכניסו כנפעל על התאר, ואם הוא בהוספת המם על הדעת שיש להם בהכנסתם הנפעל על השמות כמו שנאמר כי היתה נסבה (דה״ב י׳ ט״ו) והכניסו נון הנפעל על סבה, ואמרנו בכמו זה נפעל הוא על דרך העכרה כי על דרך האמת איננו נפעל, רק הוא על בנין הנפעל, כי הנפעל הוא פועל הפועל בעצמו ואין בשמות זה הענין. ויוסיפו המם באחרונה ללמד על הענין שנקרא אלחאל בערבי בכמו (שמות ג׳ כ״א) והיה כי תלכון לא תלכו ריקם, כלומר ריקים, והטעם לא תלכו בענין רקות ר״ל ריקים מהממון. ועוד (ישעיה נ״ב ג׳) חנם נמכרתם הוא בעיני נגזר מן הילדים אשר חנן אלהים (בראשית ל״ג ה׳) אשר פרושו נתן ומן חנונו אותם (שופטים כ״א כ״ב) אשר פרושו תנו אותם לנו, וטעם חנם מתנה בלא מחיר (וכ״כ הפרחון ורד״ק). — ומהממין המורות על הענין בעיני והחי הכנם באדם ובבהמה (שמות ח׳ י״ד), כלומר היה הענין הזה כולל את כלם. ויכשר בעיני מאד שיהיה

כמוה מם שבי דומם ובאי בחשך (ישעיה מ"ז ה') כי הוא כאלו אמר שבי דומה כמו שנאמר (תהלים צ"ד י"ז) שכנה דומה נפשי, אלא שהמם לענין, ואמר בחשך ר"ל בקבר כמו שנאמר (איוב י"ז י"ג) בחשך רפדתי יצועי, ועוד בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י' כ"א), אבל טוב ויחיל ודומם (איכה ג' כ"ו), עורי לאבן דומם (חבקוק ב' י"ט) הוא מבעלי הכפל בענין אחר. — והוספה המם על המקור באמנם (בראשית י"ח י"ג) והיא תמורת הא אמנה. ותהיה המם לבדה סימן לרבים בכמו (ש"ב כ"ב מ"ג) כטיט חוצות ארקם ארקעם, ויש שמחברים אליה הואו בכמו תמלאמו נפשי תורישמו ידי (שמות ט"ו ט'), ותהיה נוספת (עם הנון) בכמו מאשר שמנה לחמו (בראשית מ"ט כ"א) כלומר אשר שמנה לחמו, וכמו מאל אביך ויעזרך (שם שם כ"ה); ואני לא אצתי מרעה אחריך (ירמיה י"ז ט"ז) תרגומו ואני לא החלותי להתנבא בשמך, כלומר אתה הכרחתני על זה ולא התאויתיהו ולא הפצתי בו, ולמה הם מבקשים את נפשי ושונאים אותי על הנבאי; וכמו זה (מ"א י"ח ה') ולא נכרית מהבהמה, משפטו בהמה, אבל תרגומו הוא שלא תפסק ממנו הבהמה, והעקר מזה בהם כלם מכך. ויוסיפיה עוד עם הנון בממנו וממני וממך, כי הואו והיוד והכף הם השמות הנסתרים ובאה עליהם מם כפולה, הראשונה מהם נוספת כי אמרך ממני הוא כאמרך (ישעיה כ"ב ד') שעו מני, דברי עונות גברו מני (תהלים ס"ה ד'); ובאה מם נוספת על מני ושבה ממני, והיא ההקשה בממנו כי העקר מנו והובא עליה מם ושבה ממנו, והראיה על זה אמרם שמץ מנהו (איוב ד' י"ב), מאויבים מנהו (תהלים ס"ח כ"ד) כי אלו היו מהוסרים ההא היה נשאר ממנו; אבל ממך הוא מחוסר הנון מהשניה. ודגשות הנון אשר במאויבים מנהו לעמר עליה, כי אפשר שעושים זה במקומות כדי שתחזיק הסמיכה על האות ההיא הרגושה. וכבר נוספה עוד עם הנון מטרם שום אבן אל אבן בהיכל ה' (חגי ב' ט"ו), לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן (ישעיה ס"ה כ') (בו) ומלפנים ונאמר צדיק (שם מ"א כ"ו), עד ממחרת השבת השביעית (ויקרא כ"ג ט"ז), כי משפטם טרם שום אבן, לא יהיה שם, ולפנים כמו שאמר לפנים בישראל (רות ד' ז'), עד מחרת השבת כמו שנאמר וכל היום המחרת (במדבר י"א ל"ב). והוסיפו עוד במאין כמוך ה' (ירמיה י' ו') מאין כמהו (שם ל' ז') אלא שההבלע איננו נראה. ויש שיסתירו אחריה בין ויובן הענין זולתו באמרו (תהלים מ"ה ח') על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך, כלומר מבין חבריך, אם היה רצונו מבין הבריך הקבוץ כי הוא בלי יוד והרבה מן הקבוצים יכתבו בלי יוד כמו שאמרתי, ואם הוא רוצה בו אחד, הוא כמו דעת אלהים מעלות (הושע ו' ו') כלומר הרבה מעלות וכמו הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט י"א), כלומר יותר מחברך, וכדומה שהוא רמז אל שאול. ובחברך מנשים יעל — מנשים באהל הברך (שופטים ה' כ"ד) ר"ל מבין נשים. ויוסיפיה עם הואו להגיע בה אל הכנוים האלה בכמוני, כמוך, כמוהם יהיו עשיהם (תהלים קט"ו ח'), גם לי לבב כמוכם (איוב י"ב ג'). ואפשר שיגיעו אל קצת הכנוים האלה זולתם כמו שנאמר (במדבר ט"ו ט"ו) ככם כגר יהיה, ככם אלף פעמים (דברים א' י"א). ויש שיגיעו בהם עם כף הדמיון אל השמות הנראים כמו שאמר (איוב כ"ח ה') כמו אש; כמו עשב (תהלים נ"ב ה'); כמו שבלול (שם נ"ח ט'); ויבן כמו רמים מקדשו (שם ע"ח ס"ט). וכבר הוסיפוה בוכמו השחר עלה (בראשית י"ט ט"ו) להפריש בין הכף ובין הפועל החולף, כי השיעור קדמה עלה השחר ולא תבא

הכף על הפועל ההולך; ואין הכף הנה לדמיון כאשר הוא בכמו אש כמו שבלול, אבל היא לקרוב (ראה להלן לד 29). ויש שישמשו בה עם הנון במקום הבית בעבור שמוצאם אחד מהשפתות, ר"ל מוצא הבית והמם, אמרו והנה עם רב הולכים מדרך אחריו (ש"ב י"ג ל"ד), כלומר בדרך[1]) ונאמר עוד (יחזקאל כ"ז כ"ב) זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל, כמקום בנחלה כאשר אמר בתחלת הענין (שם מ"ז כ"ב) והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים.

י. והיוד יוסיפוה ראשונה בפעלים העתידים אשר יספר בהם על מי שאינו נמצא כמעמד ליחיד ולרבים, כמו ישמר, ישמרו, יעשו, ילך, ילכו. ויוסיפוה מעט בפעלים אשר יספר על הנקבות שאינן נמצאות במעמד כמו וישרנה הפרות (ש"א ו' י"ב), מגוי יעמדנה (דניאל ח' כ"ב), ויחמנה בבאן לשתות (בראשית ל' ל"ט). ויוסיפוהו בראש השמות כמו יגאל בן יוסף (במדבר י"ג ז'), ירמיהו, יהזקיהו, ואת ידלף (בראשית כ"ב כ"ב). והוסיפוה כאמצע המלות כלדריוש הדבר (עזרא י' י"ו) ובנלכה רחינה (בראשית ל"ז י"ז) כהאמינון אחיך (ש"ב י"ג כ'), כותגבהינה ותעשינה העבה לפני (יחזקאל י"ו כ'), ובוקראו למקוננות ותבואינה (ירמיה ט' י"ו) והדומה להם. ויוסיפוה ליחס בכמו משפחת האשריאלי, העזיאלי, השמעוני, הזכלוני (במדבר כ"ו) והדומה להם. ויוסיפוה ככמו המקום הזה לבלי יחוס ככמו לכני ושמעי לשוני לאזני ואראלי (שם), זכרי גבור אפרים (דה"ב כ"ח ז'). ויוסיפוה סימן לרבים עם המם או הנון בכמו מלכים ומלכין (משלי ל"א ג') וחיים וחיין (איוב כ"ד כ"ב) ואיים ואין (יחזקאל כ"ו י"ח) והדומה לזה. ויוסיפוה באחרית שמות הפועלים ואחרית המקורים בכמו מקימי מעפר דל, להושיכי עם נדיבים, המגביהי לשבת, המשפילי לראות (תהלים ק"י"ג), הישבי בשמים (שם ק"ח ג'), ההפכי הצור (שם קי"ד ח'), שכני בחגוי הסלע הפשי מרום גבעה (ירמיה מ"ט י"ו); חקקי בסלע (ישעיה כ"ב י"ו), עזבי הצאן (זכריה י"א י"ו), אסרי לגפן (בראשית מ"ט י"א); לא אבה יבמי (דברים כ"ה ז'), כלומר לא אבה יבם, זאת היא רעתי בו, כי כנוי הפעל הדבוק במקור לא יהיה כי אם נון ויוד[2]) כמו הלהרגני אתה אמר (שמות י"ג י"ד), המה יקרבו אלי לשרתני (יחזקאל מ"ד ט"ו) ואין נכון לומר להרגי ולא לשרתי ואלו היה רוצה זה היה אומר יבמני. והוסיפוה על בן באמרו בני אתונו (בראשית מ"ט י"א) והוסיפוה על הנפעל העומד בנאדרי בכח (שמות ט"ו ו'). והוסיפוה על התאר בביד כל נביאי כל חוזה (מ"ב י"ז י"ג) ומשפטו ביד כל נביא; וכמהו ואתה תדבר אל כל חכמי לב (שמות כ"ח ג'), משפטו אל כל חכם לב כמו שנאמר (שם) אשר מלאתיו רוח חכמה. ויוסיפוה לסימן הנקבה כאשר הספר על הנקבה האחת והדבר עמה כמו השמרי, תלכי, ויש שיביאו עליה הנון ויאמרו תשמרין תלכין וכה הדבקין (רות ב' ח'), עד מתי התחמקין (ירמיה ל"א כ"ב), עד מתי תשתכרין (ש"א י"ד). ויוסיפוה אחר סימן הנקבה בכמו רבתי עם, שרתי במדינות (איכה א'), אהבתי לדוש (הושע י' י"א). ויוסיפוה על הכף שהוא כנוי הנקבה כמו הסלח לכל עונכי הרפא לכל תחלואיכי

---

[1]) בכ"י שני יש בזה הוספה זרה מן המתרגם וז"ל: אך מפני שהיה לשון הספר בערבי כן רל' שאינו נמצא במעמד הלכנו עליו והלשון הזה שידקנו הוא הגדר הנכונה וכל הנמצא בספר זה כמשפטו. ונאמר עוד וג' (כדלעיל).

[2]) וזהו ג"כ דעת ר' משה הכהן הספרדי. וכתב על זה הראב"ע בפ' בלק (כ"ג י"ג) והנה שכח לתתי להלוך עמכם.

הגואל משחת חייכי המעטרכי (תהלים ק"ג ג' ד'). ויביאוה למשך בכמו פליט ושריד (מיכה ב' כ"ב) והדומה להם. וכבר הוסיפוה עם אותיות העתידות בקצת הפעלים אשר פאיהם יוד וכאלו כפלו הפאים ההם; אמרו (ישעיה ט"ו ב') על נבו ועל מידבא מואב ייליל, ובייליל שלש יודין סמוכות זו לזו במדבר, הראשונה יוד העתידות והשניה פ"א הפעל מונחת על דעת ר' יהודה[1], ויש לנו אנחנו בו מאמר אחד אנהנו עתידים לזכרו במקום אחד מהספר הזה, והשלישית היא קימת במדבר בלבד לא במכתב, כי היא נח רפה נסתר, והיא גם היא פא הפעל, וראוי שתחשב כפולה אם היא היוד הנעה אשר לפניה פא הפעל כאשר אמר ר' יהודה, אבל היוד הזאת הנסתרת לא זכרה ר' יהודה, וכמהו כלו ייליל ירד בבכי (שם ט"ו ג'), לכן ייליל מואב למואב כלו ייליל (שם ט"ז ז'). וכבר טעה ר' יהודה בקריאתו לכן ייליל מואב בנח היוד השניה ובצירי תחת בראשונה, אך הראשונה בשבא והשניה בצירי. וזה מאשר שכחנו לספק אותו עליו בהשגה; וכמהו על כן על מואב איליל (ירמיה מ"ח ל"א) האלף למדבר ושני היודין המה פא הפעל כפול; ומשבר רוח תילילו (ישעיה ס"ה י"ד); כי ייליליו על משכבותם (הושע ז' י"ד) כגרסת בן אשר, אבל בן נפתלי הוא קורא אותו: ייליליו ברפית היוד על העקר על משקל הלא דברי ייטיבו (מיכה ב' ז'), וכמהו וגבה ממרחק ייִדע (תהלים קל"ח). — ייִיף בגדלו (יחזקאל ל"א ז') בשוא תחת היוד הראשונה אשר היא לעתיד ובהירק תחת השניה והיא האחת משתי הפאים והיוד[2]) השניה הכפולה נחה רפה נסתרת איננה במכתב והיא נמצא בהילה (איוב כ"ט ג'), וזה קריאת בן אשר אבל בן נפתלי קרא אותו ייִיף על משקל ויז מרמה על הקיר (מ"ב ט' ל"ג). והוסיפוה עוד בואחרי מות משה, אשרי האיש. והוסיפוה בהוא ירה החצי, עד מקום ההצי (ש"א כ' ל"ו) וכאלו היא תמורת הכפל הנופל. וכבר הוסיפוה על מן באמרם סורו מני דרך הטו מני ארח (ישעיה ל' י"א), העמסים מני בטן הנשאים מני רחם (שם מ"ו ג'). ותהיה כנוי לאחד המדבר בכמו עשיתי, ראיתי, שמרתי, אמרתי (ובכמו עבדי אבשלום (ש"ב י"ד ל') בכ"י שני: בני בני שם י"ט א').

א. והאלף תבוא בראשי הפעלים העתידים לענין כשיספר האחד על עצמו אם זכר אם נקבה כמו שאמרו אעשה, אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו (בראשית מ"ו ל"א). ויוסיפוה עוד בראשונה ללא ענין בארוש ידושנו (ישעיה כ"ח כ"ח), כי אם אסוך שמן (מ"ב ד' ב'), ובאזרוע (ירמיה ל"ב כ"א) ואגרף (שמות כ"א י"ח) ואקדח (ישעיה נ"ד י"ב), והאזניחו נהרות (שם י"ט ו') ובאבעבעת (שמות ט' ט') ובמי אפסים (יחזקאל מ"ז ג'), וראיתן על האבנים (שמות א' י"ו) ובאספי השערים (נחמיה י"ב כ"ה) וזולתם. ויוסיפוה בואשמאילה (בראשית י"ג ט') וכי תשמאילו (ישעיה ל' כ"א) משקלם אפעילה תפעילו, כי הם משמאול בעשתו ולא אחז (איוב כ"ג ט'), השימי השמילי (יחזקאל כ"א כ"א), אם איש להימין ולהשמיל (ש"ב י"ד י"ט). אבל האלף הכתובה בשמאל היא במקום ואו המשך כאשר כתבוה ג"כ במקום ואו המשך בוהיו שאסיך (ירמיה ל' י"ו), ובאחם נשאים

---

[1] כס' אותיות הנוח שרש ילל (דף מ"ז): והנעלם לכן ייליל מואב, והמתנועע ומשבר רוח תיילילו. ורא' רדק במכלול דף ק"ד ב' אשר השיג על דברי ר' יונה.

[2] ראה רד"ק במכלול דף קל"ח ובמנחת שי על יחזקאל שם. ומה שכתב ר"י היוד השניה נעלמת בהילה אינכו כן בספרינו.

(נחמיה ה׳ ז׳). וכבר נכתבה האלף עוד במקום יוד המשך מימינים ומשמאלים באבנים (דה״א י״ב ב׳). והוסיפו עוד האלף בשני דודאי תאנים (ירמיה כ״ד א׳) כי היא כמו וישימו את ראשיהם בדודים (מ״ב י״ז) הלא תראה שהוא אומר הדוד אחד — והדוד אחד (ירמיה שם). והוסיפוה עוד בללאה חמשים (שמות כ״ו) כי היא כמו ובלולים יעלו על ההיכנה (מ״א ו׳ ח׳), אע״פ שפרשו ובללים חלונות, מפני שהיה עולה מחלונות ההם אל זולתם ומזולתם אל מה שאחריהם דמות לוליות אשר יתחבר בהם מה שהם בו כמה שיש אחריו וקראו להם שם כשם הלולאות.

כ. והכף יוסיפוה בראשונה לדמיון, בכמו והייתם כאלהים (בראשית ג׳ כ׳) כשמות אשר קרא להן אביו (שם כ״ו י״ח), כצבי מדח (ישעיה י״ג י״ד), והנה שכה כבשרו (שמות ד׳ ז׳), ותהיה להשוות בין שני דברים או דברים רבים ואז תהיה שנייה על הרוב כמו והיה כצדיק כרשע (בראשית י״ח כ״ה), כחטאת כאשם (ויקרא ז׳ ו׳), כחשכה כאורה (תהלים קל״ט י״ב), כקטן כגדול תשמעון (דברים א׳ י״ז), כי כמוך כפרעה (בראשית מ״ד י״ט) כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (מ״א כ״ב ד׳), ככם כגר יהיה (במדבר ט״ו ט״ו) כי כחלק הירד למלחמה וכחלק הישב על הכלים (ש״א ל׳ כ״ד), ויש שיהיה להם די בכף האחת כאמרם כמוני כמוך וכעמך עמי (דה״ב י״ח ג׳), ויש שישוו בין הדברים בלא כף כאמרם נזם זהב כאף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי י״א כ״ב). ותהיה לקרוב כמו ויפל מן העם כיום ההוא כשלשת אלפי איש (שמות ל״ב כ״ט), כחצות הלילה אני יוצא כתוך מצרים (שם י״א ד׳), ויהי כמשלש חדשים (בראשית ל״ח כ״ד), וכעת מותה ותדברנה (ש״א ד׳ כ׳), וכמו השחר עלה (בראשית י״ט ט״ו), וקרוב מזה ויהי כמשיב ידו (שם ל״ח כ״ט), כלומר כשיעור שהשיב ידו ובשעה שהשיב ידו, ועוד והיא כפרחת עלתה נצה (שם מ׳ י׳) כלומר בשעה שפרחה עלתה נצה. וממה שדומה למין הזה כמעט אויביהם אכניע (תהלים פ״א ט״ו), כלומר בזמן קרוב, וכמהו לולי ה׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו (ישעיה א׳ ט׳), לולי חסד האלהים היינו בזמן קרוב כסדום, וכמהו כמעט יעבר עבדך את הירדן (ש״ב י״ט ל״ז), כלומר כמעט שאהיה מת אחר עברי את הירדן ואמות כגרות, ויש בו הסתר, ובעבור זה אמר: ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי; וכמהו עוד כי יבער כמעט אפו (תהלים ב׳ י״ב). ותהיה לאמתת הדבר כבאלפים אמה במדה (יהושע ג׳ ד׳), אמרו במדה מורה כי הוא דבר ברור לא מקורב. ויתכן שנאמר בכמו זה עוד במה שאמר הבורא ית׳ כחצת הלילה אני יוצא (שמות י״א ד׳), ומה שמחזק הענין הזה אמרו ויהי בחצי הלילה (שם י״ב כ״ט) ברור ומקוים; וכמהו כי הוא כאיש אמת (נחמיה ז׳ ב׳) לא יכשר שיהיה אלא ברור. ומה שהוא דומה למין הזה אמרה והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו (מ״א א׳ כ״א) בעבור שרצתה לומר אחרי מותו ולא רצתה לקרוב זאת המות אבל אחר המות. ויכשר שיהיה כמהו ראו נא כטוב לב אמנון ביין (ש״ב י״ג כ״ח), לא רצה לומר כי אם אחר השלמתו טוב לבו ושמחתו, לא כאשר יהיה קרוב לכך. ותהיה נוספת איננה נותנת טעם בדברים באמרו ולאדם לא מצא עזר כנגדו (בראשית ב׳), כשגגה שיצא מלפני השליט (קהלת י׳ ה׳), ותדבר אליו כדברים האלה (בראשית ל״ט י״ז) כלומר הדברים האלה, וכמהו ותקראנה אתי כאלה (ויקרא י׳ י״ט), ר״ל האלה, הקורות האלה או הצרות האלה או הדומה לזה; והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים (יהושע ב׳ ז׳) הענין אשר

יצאו הרודפים; כמעט וגרים בה (דה״א ע״ז י״ט) הכף נוספת; והיא נוספת גם כן באמרו המה כדוי לחמי (איוב ו׳ ז׳) ואנחנו עתידים לפרש הפסוק הזה בשער הנון והגימל והעין מאות הנון. והיא עוד נוספת בבל עמת שבא (קהלת ה׳ ט״ו), כי המשפט שיהיה לעמת והוספה הכף עם הלמד והפרידוה. ויוסיפוה באחרונה בדברם עם האחד הזכר בכמו עבדך ורגלך ובנך, הקלך זה בני דוד (ש״א כ״ד י״ז), ויוסיפוה לבדה בדברם עם הנקבה האחת ויהא מעמדה בשבא. ויוסיפוה עם המם בדברם עם הזכרים הרבים בכמו ידיכם ורגליכם אביכם; בין עיניכם (דברים י״א י״ז); ועם הנון בדברם עם הנקבות הרבות באביכן החל בי (בראשית ל״א ו׳), ויתכן להוסיף ההא הנה עד שיהיה אביכנה כמו ולא תעשינה כזמתכנה (יחזקאל כ״ג מ״ח), הנני אל כסתותיכנה (שם י״ג כ׳). וככר הוסיפוה באחרונה מבלי שיהיה לה מקום בכסף ערכך, כערכך הכהן (ויקרא כ״ז י״ב ט״ו), כי השיעור כסף הערך, כערך הכהן, אבל הוספה בעבור המדובר עמו בלבד. ודע כי אע״פ שהיא למדובר עמו היא אות ואיננה שם ואין לה חלק בשמוש, כי השמוש לא יהיה כי אם בשמות; ורצוני לומר אין לה חלק כשמוש ואיננה שם כלומר שאיננה מצטרפית אליה כמו כף עבדך ובנך אבל היא נוספת. והוסיפוה לזרז את המדבר אליו, וכמהו בעיני עד בואך עזה (שופטים ו׳ ד׳[1]) ועד בואך מנית (שם י״א ל״ג); אין הכף הזאת הכף שמחברים אליה, אבל הענין בדביר הזה כענין באמרם עד לבוא חמת (שם ג׳ ג׳) והטעם עד מבוא חמת ועד מבוא עזה ועד מבוא מנית. ויוסיפוה על אני ויאמרו אנכי.

ת. והתיו יוסיפוה ראשונה בפעלים העתידים לענין כאשר הספר על מי שאתה מדבר עמו אם זכר אם נקבה אם זכרים אם נקבות, ותאמר תשמר, תשמרו, תשמרי, תשמרנה, או כאשר תספר על נקיבה שאינך מדבר עמה. כמו מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר (שופטים י״ג י״ג), או כאשר תספר על נקיבות שאינן עמך כמו ותדברנה הנצבות עליה (ש״א ד׳ כ׳), ותבאנה אל קרבנה (בראשית מ״א כ״א). ויוסיפוה בראש השמות ובאחריתם כמו תלבשת ותפארת. ויוסיפוה בראש השמות בלבד בכמו ותכריך בוץ (אסתר ח׳ ט״ו), מבין עם תלמיד (דה״א כ״ה ח׳), תאניה ואניה (ישעיה כ״ט ב׳). ויוסיפוה בסוף המקורים בכמו לכת, שבת לדת, יום הלדת את פרעה (בראשית מ׳ כ׳), בצדקתך אחיותך (יחזקאל י״ו כ״ג), ולקחת גם את דודאי בני (בראשית ל׳ ט״ו), ולקחת רצון מידכם (מלאכי ב׳ י״ג), זולת למד ולקחת אותנו לעבדים (בראשית מ״ג י״ח) לקחת לו משם אשה (שם כ״ח ו׳), כי למד ולקחת אתנו ולקחת לו משם היא למד בעבור שיהיה כך זכך או כדי שיהיה כך, ואין לטעם הזה בולקחת גם את דודאי בני ולקחת רצון מידכם פנים כל עקר; הלא תראה כי לא יכשר לומר המעט קחתך את אישי ובעבור שתקחי דודאי בני, אך יכשר: המעט קחתך את אשי עד שנתת את לבך שתקחי גם דודאי בני או לקחת דודאי בני, וכן לא יכשר לומר [כי אתם מרבים בכי ואנקה מאין עוד פנות את המנחה ובעבור לקחת רצון מידכם], אך אשר יכשר לומר: אתם מרבים בכי ואנקה להעדר פנוהו אל מנחתכם וקבול הרצון מידכם, כלומר והעדר קבול הרצון מכם. ובבר התבאר, כי ולקחת גם את

[1]) ודעת הראב״ע בה׳ לחות שהוא לנוכח אשר ידבר במשפט המדברים.

רוראי בני ולקחה רצון שני מקורים עטופים על שני מקורים, ושהלמר בהם היא פא הפעל והיה קודם תוספת כהם לקות כמו לקות את ספר התורה (דברים ל״א כ״ו[1]) וכאשר הוסיפו ההיו חסרו הואו בעבור שכבדה עליהם עם ההיו; ואפשר שיתכן להיות הענין בהם אחר על פנים אחרים. וכן ההו בצרקתך אחיותך תוספת על המקור, ר״ל על כי חפצתי צרקך (איוב ל״ג ל״ב), ומשפטו בְּצִדְקָתֵךְ אחיותך, אבל הלדת את פרעה היה קודם תוספת ההו בו על משקל הַגֵּד הֻגַּד לעברך (יהושע ט׳ כ״ד) והחחל לא חחלה (יחזקאל י״ו ד׳). — ויוסיפו ההו לבנין התפעל בכמו והתגרלתי והתקרשתי (שם ל״ח כ״ג), התהלך לפני (בראשית י״ז). ותהיה החיו תמורת הא הנקבה בכמו אם אתן שנת לעיני (תהלים קל״ב ד׳), שפעת אני רואה (מ״ב ט׳ י״ו) מכת בלתי סרה (ישעיה י״ד ו׳), נפל אשת (תהלים נ״ח ט׳), אשת יפת האר (דברים כ״א י׳), ושבת לנשיא (יחזקאל מ״ו י״ז), או בקלחת או בפרור (ש״א ב׳ י״ד). ותהפך הא הנקבה גם לחיו בהצטרפה בכמו מלכת שבא (מ״א יו״ד), יפת האר, וסרת טעם (משלי י״א כ״ב) ומה שרומה לזה. וכבר באה החיו תמורת הא בתרגלתי לאפרים (הושע י״א ג׳) משפטו הרגלתי מרברי רבותינו הרגילני לרבר מצוה, ואל תרגילני, כאשר המירו החיו בהא באמרם מאין הפגות (איכה ג׳ ס״ט) ומשפטו תפוגות על משקל תבונות. והמירו עוד ההא בתיו בתפוצותיכם (ירמיה כ״ה ל״ד). וכבר קבצתי המלות הזרות מן הספר הזה (שער ל״ט). והבית יוסיפוה בראש השמות לענין כלי או מחזיק כמו בבית אחר יאכל (שמות י״ב מ״ו), בשבתך בביתך (דברים י״א י״ח), בבגר צמר או בבגר פשתים (ויקרא י״ג מ״ז), והכה בכיור או ברור או בקלחת או בפרור (ש״א ב׳ י״ד). ואמרו מום בו (ויקרא כ״ג כ״א) מן השעור הזה, הושם ככלי למום והרבור יהיה לו שרש ואחר כן ירחב במה שרומה לשרשו. ומן המין הזה אמרם עלה ראש הפסגה (דברים ג׳ כ״ז), ענין עליה, ישתרגו עלו על צוארי (איכה א׳ י״ד) ר״ל כי העונות גברו עליהם ורבו, ואמרו מטרף בני עלית (בראשית מ״ט ט׳), גרלת ורבית, וכמהו ותעל אחר מגריה (יחזקאל ט׳ ג׳), כלומר גרלה אותו ורבתהו. ושרש אלה המלות אחר והוא נרחב בענינים באשר אתה רואה הנה וכאשר תראה עור במקומות מהספר הזה בעזרת האל. ואשר יסתעף מהבית אשר יהיה בענין הכלי אמרו למען תצרק ברברך תזכה בשפטך (תהלים נ״א ו׳), והיה באכלכם מלחם הארץ (במדבר ט״ו י״ט), כלומר בעת רברך ובעת שפטך ובעת אכלכם. ועור בהתורע יוסף (בראשית מ״ה א׳) בעת שהתורע אליהם. בכלות בשרך ושארך (משלי ה׳ י״א). וכמו הביתין האלה בית בהשמה מהם (ויקרא כ״ו מ״ג), אבל נפלה על שם מְחסר, בי לא יתכן שהפל הבית על הפעלים, כי השמה פעל שלא הוזכר שם פועלו כמו בל ימי השמה תשבת (שם כ״ו ל״ה), והועתקה קמצות ההא אל הבית והונח להא כרי להקל. והטוב בעיני שאומר כי בעבור שהוסרה מההא תנועתה והיא הקמצות נשארה נחה בטבעה, כי האותיות כלם נחות ער שיניעו אותם, וכאשר שבה ההא נחה הקלו השין ברחק בעבור הקבץ שני נחים; והשעור בעת השמה. ואיננו רחוק בעיני על הדרך הזה שיוכל המשורר לומר מאין רחק:

כשקט בשמרים. (דונש בחלוף הנזכר למעלה דף י״א)

כלומר עת אשר שקט על שמריו. — ויוסיפו הבית גם כן בענין מן כמו והנותר

---

[1]) זהו כנגד המסורה בירמיה ל״ב, י״ד. וידמה שצ״ל לקוח את הספרים (ירמיה שם).

בבשר ובלחם (שם ח' ל"ב), הענין מן הבשר ומן הלחם; ואם מעט נשאר בשנים (שם כ"ה כ"ב) הענין מן השנים. ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף בבהמה ובכל חית הארץ אתכם (בראשית ט' י') הענין מן העוף ומן הבהמה ומן כל חית הארץ. בגר ובאזרח הארץ (שמות י"ב כ') ר"ל מן הגר ומן אזרח הארץ, וכמהו אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר (ויקרא י"ז ט"ו); בקדשים לא יאכל (שם כ"ב ד') הענין מן הקדשים, וכמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט' ה'). ועוד כי שבעה ברעות נפשי (תהלים פ"ח ד'), ישבע בחרפה (איכה ג' ל'), הענין מן חרפה, מהרעות. ואע"פ שאין אנחנו מוצאים מן עם רוב הלשון הזה לא חסרוהו אלא לקצר הלשון. והחזקה שבראיות שהבית הזאת במקום מן בלי ספק אצלי בזה אמרם מדרכיו ישבע סוג לב (משלי י"ד י"ד) וכן ממעצתיהם ישבעו (שם א' ל"א). — על כן תאבל הארץ ואמלל כל ישב בה בחית השדה ובעוף השמים (הושע ד' ג'), ענינו מחית השדה ומעוף השמים; והנותר בשמן (ויקרא י"ד י"ח) כמו מן השמן; באשרי כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג), כלומר מרוב אשרי, עתקה בכל צררי (תהלים ו' ח'), הענין מכל צוררי כלומר בעבורם, וכמהו הנשא בעברות צוררי (שם ז' ז') כלומר בעבורם; ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם (יחזקאל ג' כ"ה) כלומר מתוכם; והוצאת בו (שם י"ב ה'), בקיר יחתרו להוציא בו (שם שם י"ב) ענינו ממנו. — ותהיה הבית במקום הא ההודעה בשמחו לפניך כשמחה בקציר (ישעיה ט' ב') משפטו כשמחת הקציר, וכמהו אם עוד רבות בשנים (ויקרא כ"ה נ"א), שעורו אם עוד רבות השנים, וכמהו ואף כי היום יקדש בכלי (ש"א כ"א ו'), משפטו יקדש הכלי, וכמהו לראתכם בדרך אשר תלכו בה (דברים א' ל"ג), ועוד ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם (מ"א י"ג ל"ד), משפטו שיהיה הדבר הזה כמו ויהי הדבר הזה לחטאת וג' (שם י"ב ל'). ותהיה בענין במו על, כמו כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמיה ב' י"ב) ר"ל עליה, כי הדם הוא בנפש יכפר (ויקרא י"ז י"א) ר"ל על הנפש, ויתכן שיהיה כמהו בשמחת בקציר כלומר על הקציר, והחיו בכשמחת על הפנים האלה תמורת הא. או הודע אליו חטאתו אשר חטא [בה (שם ד' כ"ג) משפטו] עליה כמו שנאמר ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (שם ד' י"ד); וישאהו במוט בשנים (במדבר י"ג כ"ג) כלומר על שנים. ותהיה הבית עוד לדביקה ולהעזר; היותה לדביקה כמו בית ותדבק נפשו בדינה (בראשית ל"ד ג'); פה על פה אדבר בו (במדבר י"ב ח'), כלומר אדביק דברי בו פנים בפנים; וכמהו רוח ה' דבר בי (ש"ב כ"ג ב') כלומר דבק בי; לא דבר ה' בי (דה"ב י"ח כ"ז). ומן השעור הזה בעיני בי ה' מה אמר וג' (יהושע ז' ח'), בי אדני ויש ה' עמנו (שופטים ו' י"ג) והיא להתחנה ולבקשת רחמים. ויש בדברים הסהר בו יהיה הדבוק והשעור, פנה בי כענין פנה אלי וחנני (תהלים כ"ה ט"ז) באשר נאמר ועתה הואילו פנו בי (איוב ו' כ"ח). אבל היותה לעזר בכמו ואני כותב על הספר בדיו (ירמיה ל"ו י"ח), ופעל בפחם ובמקבות יצרהו (ישעיה מ"ד י"ב), ואם בשנאה יהדפנו — ואם באיבה הכהו (במדבר ל"ה כ'), בכסף וזהב ייפהו (ירמיה י' ד'), ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות (קהלת ב' ג'). ומה שהוא עוד מהעזר אמרו (ש"ב כ"ג י"ז) הדם האנשים ההלכים בנפשותם, כאלו נעזרו על הליכתם בנפשותם כלומר סכנו בהם, וכמהו כי בנפשו דבר ארניהו (מ"א ב' כ"ג). ותהיה הבית ללא ענין בכמו בראשית ברא אלהים את השמים וג' כי ענינו ראשית ברא אלהים את השמים וגו' היה כך וכך, ואלו היה אומר ראשית ברא אלהים היה גם כן

נכון, כמו שאמרו ונסע דגל וג׳ בראשנה (במדבר י׳ י״ד) והוא כמו אמרו וישם את השפחות וג׳ ראשנה (בראשית ל״ג ב׳) וכמו אמרו והקריב את אשר לחטאת ראשנה (ויקרא ה׳ ח׳); ויהי בתחלת שבתם שם (מ״ב י״ז כ״ה) הוא כמו תחלת דבר ה׳ בהושע. ועוד בטרם לא יבוא עליכם (צפניה ב׳ ב׳) הוא כמו אני טרם אכלה לדבר (בראשית כ״ד מ״ה); הן בעודני חי עמכם (דברים ל״א כ״ז) הוא כמו עודנו מדבר עמם (בראשית כ״ט ט׳); ויכשר שיהיה כמהו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט׳ ה׳) כמו שאמר אל תלחם את לחם רע עין (משלי כ״ג ו׳) שתה מים מבורך (שם ה׳ ט״ו); ויתירו בית יוסף בבית אל (שופטים א׳ כ״ג) כלומר בית אל כמו שנאמר ויתורו את ארץ כנען (במדבר י״ג ב׳). הנה ה׳ אלהים בחזק יבוא (ישעיה מ׳ י׳) הבית תוספת וכמהו אך בה׳ לי אמר (שם מ״ה כ״ד), והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ״ג י״ג) ענינו והוא אחד; וצמחו בבין חציר (ישעיה מ״ד ד׳) ענינו בין חציר. אראנו בישע אלהים (תהלים נ׳ כ״ג) הבית תוספת, והיא גם כן תוספת באמרו כי התעיתם בנפשותיכם (ירמיה מ״ב כ׳), כי לא נפלה לו וג׳ בנחלה (שופטים י״ח א׳) הבית תוספת, וכמהו ובכל קהלך אשר בתוכך (יחזקאל כ״ז כ״ז) משפטו וכל קהלך; ויתנבא עד באו בניות ברמה (ש״א י״ט כ״ג) משפטו עד באו ניות ברמה. וכמהו בעיני בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (בראשית ט׳ ב׳) ענינו כל אשר תרמש האדמה וכל דגי הים, אלא שאמרו תרמש האדמה הוא מן הדברים ההפוכים אשר ינהגו בהם הפעולים מנהג הפועלים, ואמתת הדבר שיהיה כל אשר ירמש האדמה ושיהיה בירמש כנוי שב אל כל ותהיה האדמה פעול בה והפכו הדבור ושמו האדמה פועלת, וכמהו ישרצו המים שרץ נפש חיה (שם א׳) ושם המים פועלים בישרצו והאמת שיהיו פעול להם, ואתה עתיד לראות מזה הרבה בספר הזה. ותהיה הבית בענין כמו למען או בעבור כך וכך כמו התשחית בחמשה (שם י״ח כ״ח) כלומר בעבורם, באדם דמו ישפך (שם ט׳ ו׳) בעבור האדם ההוא הנהרג, וכמהו ונמתהו בנפש אחיו (ש״ב י״ד ז׳), ונמכר בגנבתו (שמות כ״ב ב׳) בעבור גנבתו ויתכן לומר בדמי גנבתו, והוא נחש ינחש בו (בראשית מ״ד ה׳) בעבורו, כלומר כבר עיין בנחשו בעבורו וידע כי הוא אצלכם ואל הענין הזה כון יוסף באמרו הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני (וזה הביא הראב״ע בשמו). את אשר עשה ה׳ בבעל פעור (דברים ד׳ ג׳) כלומר בעבורו ועל דברו רומז אל מה שזכר סמוך לזה כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור וג׳, — ותהיה הבית בענין תמורה כך וכך באמרו (עמוס ג׳ י״ב) בפאת מטה ובדמשק ערש, כלומר המורת המטה וחלף הערש, והוא גם כן המטה, יאמר כי הנצל מאויבם תהיה כהנצל מה שינצל מטרף הארי, כלומר לא ינצל מהם כי אם מכה או הרוג, הוא אמרו כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל הישבים בשמרון, והנה השלמת הדברים, ואחר כן אמר בפאת מטה ובדמשק ערש, כי זה תמורת מנוחתם ובטחתם וארך עמדם במטותם בתענוג ושלוה כמו שנאמר עליהם (שם ו׳ ד׳) השכבים על מטות שן וסרחים על ערשותם ושני המאמרים לעמוס. והערביים גם כן משתמשים כבית בענין הזה; אמר קצת משורריהם כאלו הוא מדבר עם אחד הבתים והוא בק מיושביו:

פלין ראיתך מוחשא לבמה אראך ואנת אהל[1]

כלומר זה תמורת זה. והוסיפו העברים הרלת ברמשק ערש כאשר יוסיפו הערביים **מא** במלות האלה והדלית הזאת בלשון הארמית כענין אשר והוא ענין **מא**[2]. ויכשר שיהיה מן השער הזה בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה' ח') כלומר נסכן בנפשותנו בהבאת הלחם וכאלו נתנוה תמורתו; ועוד הרם האנשים ההלכים בנפשותם (ש"ב כ"ג י"ז), כי בנפשותם הביאום (דה"א י"א י"ט), כי בנפשו דבר ארניהו (מ"א ב' כ"ג); ועוד בכסף מלא יתננה לי (בראשית כ"ג ט') כלומר תמורת וחלף ממנו, וכמהו אכל בכסף וג' ומים בכסף (דברים ב' כ"ח). ותהיה הבית לשבועה[3] באמרו וארא אל אברהם וג' באל שרי (שמות ו' ג'), ובאור זה כי הבורא ית' כאשר רצה להוציא את ישראל ממצרים ראה שיעמור משה ע"ה על עלת הדבר ואמר לא נראתי לאברהם וליצחק וליעקב וכרתי אתם ברית לתת להם את ארץ כנען ועתה כאשר שמעתי את צעקת בני ישראל זכרתי בריתי ובשרם שיצאו מעברות מצרים. אלא שהבורא ית' כאשר הוריע את משה ע"ה בהראותו לאבות ע"ה נשבע לו בשמו הנכבר כרי לחלוק לו מעלה ולגרל אותו אצל עצמו, כי לא נגלה אליהם מבלי מסך כאשר נראה למשה, והוא מה שאמר לו: באל שרי, ושמי ה' לא נורעתי להם, נכנס בין אמרו וארא אל אברהם וג' ובין אמרו וגם הקמתי את בריתי אתם ושאר הענין, והשבועה נכנסת בין שני הרברים כאשר תראה. ותהיה במקום ואו העוטפת בעבור שהיא ממוצאה כמו בית במחקק במשענהם (במדבר כ"א י"ח) הענין ומחקק במשענתם, וכמו ביה ופקרתי על כל מול בערלה (ירמיה ט' כ"ה) משפטו וערלה, כלומר ואיש ערלה, ותרגום ואפקר על כל מול וכל איש ערלה הטאתם, וכמהו לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו (בראשית כ"ג י"ח) כלומר וכל באי שער עירו. ותהיה עור בענין כמו ער כך וכך כמו שהיתה הואו בענין ער אשר יהיה כך וכך כאשר זכרנו לפנים (דף 23), וזה בכמו אמרו (איכה ד' י"ד) בלא יוכלו יגעו בלבשיהם, באור זה שהוא מספר הרחקת הגוים לנו ושהם חושבים אותנו כטומאה כאשר אמר סורו טמא קראו למו אבל הפליג בזה והגריל באמרו נעו עורים בחוצות נגאלו ברם בלא יוכלו יגעו בלבושיהם, יאמר כי הפחות שבגוים והטמאים שבהם כמו העורים אשר הם נעים בחוצות והם מגואלים ברם ער שלא יוכל ארם לנגוע בהם ולא להגיע בלבושיהם מטומאתם סורו טמא קראו למו; והפליא בספור העורים מפני שהעורים יותר קרובים אל הגאול מוולתם בעבור שאינם רואים ממה שיזהרו. וההיה בענין קורם כך וכך באמרו ויכל

---

1) כפי הנשמע מבואר ומבורר החלק הזה משיר ערבי על ידי החכם מונק בפרושו על חבקוק, והנה אין בידי החבור הזה וע"כ אשים תרגומו כפי העתקת אוהבי החכם ד'. יואל „הלא רואה אנכי אותך בק מיושביך תחת אשר ראיתיך ואת מיושב". ובמלות לבמה אראך נמלאה מה אשר הזכיר המחבר, והדלת בדמשק היא בלשון ארמית כמו מא בערבית ואשר בעברית.

2) ודמשק הוא לשון שקידה כמו ובן משק ביתי וכן פרשו הראב"ע ורד"ק.

3) הראב"ע הביא בשם ר"י כי הואו בושמי ה' לא נודעתי היא לשון שבועה כי בלשון ערבי יש ואו לשבועה, והשיג עליו כי שמוש הואו הזה לא מצינו בלה"ק, ונראה מזה כי נוסחא אחרת היתה לפני הראב"ע, כי רק תשמיש הלמד והבית הוא לשון שבועה (לעיל דף י"ט).

אלהים ביום השביעי (בראשית ד׳ ג׳) ובאמרו עוד (שמות י״ב ט״ו) אך ביום הראשון תשביתו שאור, ולרבותינו ז״ל בו פירוש אחר קרוב מזה (אין חלק). ותהיה אחר כך וכך באמרו בשבעתיכם מקרא קדש (במדבר כ״ח כ״ו) כלומר אחר שבעתיכם; ודבר יום ביומו (דה״ב ח׳ י״ג) כלומר יום ביום, כלומר יום אחר יום; ובעלת שבת בשבתו, זאת עלת חדש בחדשו (במדבר כ״ח), והווין האלה נוספות, הלא תראה שאמרו (ד״ה שם) ובדבר יום ביומו להעלות כמצות משה; דבר שנה בשנה (שם ט׳ כ״ד), כלומר חק שנה בשנה, כלומר שנה אחר שנה; כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעורו (דה״ב י״ב כ״ב) ובן אומרים הערב. —

ב. והנון יוסיפוה בראשי הפעלים העתידים לענין כשמספרים המדברים או המדברות על עצמן כמו נעשה ונשמע (שמות כ״ד ז׳); נחנו נעבר חלוצים (במדבר ל״ב ל״ב). ויוסיפוה לבנין הנפעל כמו נמצאו חמשת המלכים נחבאים (יהושע י׳ י״ז). ויוסיפוהו בתחלת השמות כמו נמרוד, מי נפתוח (שם ע״ו ע׳), כי היתה נסבה (דה״ב י׳ ט״ו) ויוסיפוה בסוף הפעלים העתידים אחר ואו הרבים כמו ישובון, יקומון, והיה כי תלכון (שמות ג׳ כ״א). וכבר הוסיפוה בעתיד המושב חולף בואו העוטפת הפתוחה נאמר (שופטים י״א י״ח) ויחנון בעבר ארנון. ויוסיפוה בפעל הנקבה האחד עתיד בכמו זכה תדבקין (רות ב׳ ח׳), עד מתי תשתבריין (ש״א א׳ י״ד), עד מתי תתחמקין (ירמיה ל״א כ״ב). ויסיפוה בסוף הפעלים העתידים לאחד הזכר, כמו יסובבנהו, יצרנהו (דברים ל״ב י׳), ולא יעברנהו (ירמיה ה׳ כ״ב) וארממנהו (שמות ט״ו ג׳), זבח תודה יכבדנני (תהלים נ׳ כ״ג), כל היום יברכנהו (שם ע״ב ט״ו), תברכני נפשך (בראשית כ״ז י״ט), משפטו תברכנני, והבלעה האחת מהאותיות הכפולות בשנית; כי משם אתקנך (ירמיה כ״ב כ״ד). ואם יאמר אומר כי הנונין האלה אשר ביסבבנהו, יצרנהו, יעברנהו, וארוממנהו, כל היום יברכנהו הם כמו הנונין אשר בקראנו אסון (בראשית מ״ב ד׳), אם לא אביאנו אליך אנכי אערבנו (שם) ולא ישמרנו בעליו (שמות כ״א ל״ו), ושאר השאר, ר״ל שהם לבנוי כמו אלה הנונין האחרות בעבור שהם שמים לפעמים כנוי האחר שאינו נמצא במעמד ואו לבדה במו וזה שמו אשר יקראו (ירמיה כ״ג ו׳), אויב ירדפו (הושע ח׳ ג׳), והא ואו כמו ישמרהו ויחיהו (תהלים מ״א ג׳) וישערהו ממקומו (איוב כ״ז כ״ג) ונון ואו בכמו המלות האלה הנזכרות, ואינו נמנע שישימו גם כן כנוי נון והא ואו? נאמר לו אלו היה הדבר כאשר אתה אומר היה נמצא הרבה כנוי מי שאינו נמצא במעמד נון והא ואו כהמצאו נון ואו הרבה, והלוך רב הכנוי על נון ואו ראיה על הנונין האלה במלות האלה אשר הבאתים נוספות גם כן כאשר הם ביכבדנני וזולתו. — ותבוא על הפעלים החולפים לאחד ולרבים, ובואה על הפועל האחד כמו יסור יסרני יה (תהלים קי״ח י״ח), משפטו יסרנני והבליע הנון הראשונה בשניה, וכמהו דנני אלהים (בראשית ל׳ ו׳), ועוד שאנן מואב (ירמיה מ״ח י״א) ושקט ושאנן (שם ל׳ י׳) וכפתו לא רַעֲנָנָה (איוב ט״ו ל״ב) ועל כן היה מלעיל (לפי שהוא פועל עבר) ואיננו רחוק שיהיה כמו אף ערשנו רעננה (ש״ה א׳ י״ו) אשר היא מלרע (כתכונת שם תואר), כי הטעמים יוציאו המלות מדרך באורם כמו (ירמיה כ״ב כ״ג) תשעים ושנה רוחה, מלעיל, משפטו שיהיה מלרע כמו בושה ודוגה ועוגה והדומה לזה מן השמות אשר עיניהם אות עלה[1]; ואפשר

---

[1]) עלה ערבית, חלה בעברית, ומכנה בזה אותיות הנוח.

שיהיה עלה זה היותם בסוף פסוק. וכבר נאמר אללי לי (מיכה ז׳) מלעיל ונאמר (איוב י׳ ט״ו) אם רשעתי אללי לי, מלרע. אבל הוספתה בפעל הרבים כמו אשר לא ידעון אבותיך (דברים ח׳ י״ו), צקון לחש (ישעיה כ״ו י״ו) ופרושו שפכו שיחם, והיא מלה שאולה מיצוק נחושה (איוב כ״ח ב׳) וצור יצוק עמדי (שם כ״ט ו׳) על דרך ולפני ה׳ ישפך שיחו (תהלים ק״ב א׳). ויוסיפוה על המקורים באבדן מולדתי (אסתר ח׳ ו׳), לחתן שם את ארון ברית ה׳ (מ״א ו׳ י״ט). וכבר דברתי בספר ההשגה בשער קבב במלת לחתן שם וג׳ מה שאיני צריך לשנותו הנה. והוסיפוה על התארים בידי נשים רחמניות (איכה ד׳ י׳), נטעי נעמנים (ישעיה י״ז י׳), ערשנו רעננה (ש״ה א׳) לעשתות שאנן (איוב י״ב ה׳), השאננים בציון (עמוס א׳), נשים שאננות (ישעיה ל״ב ט׳). ואין אלה השמות רבעים כאשר חשבו האנשים, כי הפעל הכפל לא יהיה בשמות הרבעים על הפנים האלה אבל הם נכפלים ממקום הפא והעין כמו קדקד ובקבק וערער והדומה לזה או שנכפל מהם הלמד השנית לבדה, כי כל שם רבעי הוא בעל שני למדין שונות זו מזו ואם תכפל הלמד השניה מהם תהיה המלה מחמש אותיות וזה כמו הכפל שקערורות (ויקרא י״ד), אשר היא הלמד השניה, כי הלמד הראשונה שלה היא העין ממנה ומשקלה פעלולות ברגשת הלמד הראשונה, כי עקרו פעללולות בשלש למדין על דרך הדמיון, הראשונה מהם נחה והבלעה בעבור נוחה בשניה הנעה, אבל במלה עצמה העין היא הלמד הראשונה והריש הראשונה היא הלמד השניה והריש השניה היא הלמד הכפולה. ואם יאמר כי שקערור שם המשי, לא ימצא בחמשי כפול כמהו; והוא אם כן רבעי כפול הלמד השניה, וכן אומר ברעמסס כי הוא כמו כן רבעי כפול הלמד השניה ורענן ושאנן כל אחד מהם שלשי כפול הלמד להשיג גזבר וטפסר. וממה שעוזר את דברינו בשאנן ורענן ושקערור ורעמסס שהם כפולים מהבנין השלשי ומהבנין הרבעי, כי השלשי הוא נכפל להגיע בו אל הבנין הרבעי כאשר הגיעו ברענן ושאנן בנין גזבר וטפסר ושהרבעי הוא נכפל עוד להגיע בו אל הבנין החמשי כאשר הגיעו ברעמסס בנין תחפנס ואשכנז והגיעו בשקערר בנין אגרטל (עזרא א׳) ואחשהר (דה״א ד׳ ו׳) ואתראל (דה״א ד׳ י״ו) ואם שקערור הוא בואו המשך, אבל הבנין החמשי אין טעם לכפלו ואת ראיה קיימת, וכבר עמד המופת בו כי רענן שלשי, כפול למד. ואוסיף את זה מופת, שאומר כי הכפלו כהכפל יום באמרו יומם ולילה, ואם אין אנחנו מוצאים רענן זולתי כפול כמצאנו יום; ואין האומר ברענן שהוא רבעי כי אם במאמר ביומם. ואם יאמר אומר למה לא תשים הכפל רענן ושאנן ורעמסס ושקערור וזולתם אשר כמהם כהכפל סבב ושעירו, והאמר ברענן שהוא רבעי וברעמסס שהוא חמשי כאשר תאמר בסבב שהוא שלשי, נאמר לו, כי המאמר המדוייק בסבב ושערו הוא שהוא שניי כפול, ואע״פ שלא מצאנו השער הזה כי אם כפול כאשר לא מצאנו רענן בלתי כפול. וכן דעת הערב גם הם בכמו סבב שהוא שניי כפול. ואתה דע לך. — והוסיפו אותה בתרחיב צעדי תחתני (ש״ב כ״ב ל״ז) ובשבענה בנים (איוב מ״ב י״ג), כי הענין שבעה, ובבשנה אפרים יקח (הושע י׳ ו׳) והיא כמו בושה והוא כנוי לבעל כמו שנאמר עליו וינזרו לבשת (שם ט׳ י׳). וכאשר הוסיפו הנון והניחו לשין מפני שהוא יותר קל עליהם, נפלה האות הרפה אשר היא עין הפעל ר״ל הואו, ופרוש הענין יבוש ישראל בעצתו בקחתו הבושת ר״ל הבעל. — והוסיפוה בכי את אשר ישנו פה

(דברים כ"ט י"ד), וזה להפריש בה בין שני הנחים, ר"ל השין והואו, אשר היא כנוי לאשר אינו נמצא במעמד, בעבור שהיה זה יותר קל עליהם מרגשת השין אם לא הוסיפוה או מהוספת נח רפה בין היוד והשין. והוסיפו הנון עם היוד אשר היא כנוי הפעל המדבר בכמו אכלני הממני (ירמיה נ"א ל"ד), ושמרני בדרך הזה (בראשית כ"ח כ'), ישקלני במאזני צדק (איוב ל"א ו'), יהלמני צדיק חסד ויוכיחני (תהלים קמ"א ה') השם הוא היוד לבדה והנון נוספת להשען עליה הפועל שלא יכנס בה שבר. ויוסיפוה בהשיב המדבר המקור בכמו הלהרגני אתה אמר (שמות ב' י"ד), אל תאיצו לנחמני (ישעיה כ"ב ד'), ואלהים אמר לבהלני (דה"ב ל"ה כ"א), אשר עשית עמדי לשלחני (ש"ב י"ג י"ו). וכבר הסירוה מן שתי מלות מהמין הזה, אין ההקשה נוהגת בהם, והם לא אבה יבמי (דברים כ"ה ז'), והיתה ההקשה על המנהג בשמוש יבמני, וכמהו בעיני לבלתי עצבי (דה"א ג' י'), ר"ל עצבני [1]. ויתכן שתהיה היוד ביבמי נוספת ושיהיה השעור לא אבה יבם כאשר אמרתי קודם לזה. ואומר הנה עוד בלבלתי עצבי שיהיה השעור בו לבלתי הביא עצבי או מה הוא שדומה; אך כאשר יחבר המדבר המקור אל פעלו יהיה המקור ההוא בלא נון ועין השעור בכמו בשלחי את חצי הרעב (יחזקאל ה' י"ו), בפתחי את קברותיכם (שם ל"ז י"ג), בקבצי את בית ישראל (שם כ"ח כ"ה); וכבר באה מלה אחת בשער הזה בנון, והיא כשובני והנה על שפת הנחל (שם מ"ז ז') והיתה ההקשה על המנהג בשובי. והערותי על זה שלא יטעון עלינו טוען במלה הזרה, ויראה שזה שובר לשעור. ויש אצלי במלת בשובני ענין אחר מופלא ונכבר אני עתיד להעמידך עליו בשער הכנויים מהספר הזה, ובשער השין והואו בבית מספר השרשים מהחבור הזה בע"ה (ראה רד"ק שורש שוב). — ויש שיוסיפו הנון במלה תמורת הנופל ממנה כאשר הוסיפו במעוזניה (ישעיה כ"ג י"א) כי משפטו מעוזיה ברגשת הזין, כי הוא קבוץ על הראש המעוז (שופטים ו' כ"ו), ומעוז מן בעלי הכפל מן בעזוז עינות תהום (משלי ח' כ"ח), ה' עזוז וגבור (תהלים כ"ד ח'), והיתה הנון במעוזניה תמורה הזין הדגושה בולאלה מעזים (דניאל י"א, ל"ח) והיתה ההקשה שיהיה מעזיה ברגשת. וזה הוא דעתם באמרם (איכה ג' כ"ב) חסדי ה' כי לא תמנו, כי הנון הזה בעיני תמורת הכפל, הרגש בתמו נכרתו (יהושע ג' י"ו), והראיה כי משפטו תַּמּוּ אמרו אחריו כי לא כלו רחמיו, כי החלק השני שב על הראשון. ואין פנים להיות הנון והואו בתמנו כנוי המדברים כאשר יחשב מי שאינו מבין ההקשה הזאת. וכן הוסיפוה עוד בשם ידבר עמנו (הושע י"ב ה'), ענינו ידבר עמו, בראית בית אל ימצאנו ושאר הענין. וכבר הוסיפוה עם ההא בידה ליתד תשלחנה (שופטים ה' כ"ה), ברגלים תרמסנה עטרת וג' (ישעיה כ"ח ג') משפטו הרמס כי הוא ספור על העטרה, ונאמר והיה כי תקראנה (שמות א' י') משפטו תקרא. ואם תושם מלחמה במקום מלחמות כאשר נאמר מפני המלחמה אשר סבבהו (מ"א ה' י"ז) יהיה תקראנה על אפניו ומשפטו. וכבר הוסיפוה ברבר עם הזכר אמר ואל תשלחנה בחילו (עובדיה א' י"ג) ר"ל ואל תשלח בחילו כי מדבר הוא עם הזכר ויתכן שיהיה כמהו תעוגינה לעיניהם (יחזקאל ד' י"ב) כלומר תעוג.

ה׳. וההא יוסיפוה על הפעלים השלישים הקלים ותעתיקם מהקלוה אל הכברוה כלומר תגרם לבא הממ על פעליהם ופעוליהם ותחרש ברובם ענין התעברות כמו

---

[1] וכ"כ הראב"ע כי היוד סימן הפעול וכל פעול לעולם בנון חוץ מן ב' מלות האלה.

הגדיל, הקריב, השמיד, השליך, הגביר. ותהיה ההא עוד סימן לנקבה בפעלים ובשמות. בפעלים כמו כי חכמה מאוד (זכריה ט' ב'), חגרה בעוז מתניה, ידיה שלחה בכישור (משלי ל"א), ובשמות כמו אשה חכמה (ש"ב י"ד ב') שחורה אני ונאוה, איומה כנדגלות (ש"ה ו' ד') וכחכמה, תבונה, מהומה, מבוכה והדומה לזה גם כן, כי אלה השמות בנויים על לשון נקבה. ויש שיוסיפו ההא על השמות הזכרים לבלי ענין הנקבה וללא טעם שתחדש בהם בכמו אמרו (יחזקאל מ' י"ט) וימד רחב מלפני השער התחתונה, ההא תוספת בו לבלי ענין הנקבה; ואיננו רחוק כי הטעם שבמלעיל להעיד על הענין הזה כאשר הוא אם לא תהיה בו הא והמסרה עליו „ליח רכוותיה בטעם מלעיל". וכמהו ואת מבוא המלך החיצונה (מ"ב ט"ז י"ח) ההא ללא ענין הנקבה, כי מבוא לשון זכר, והטעם בו גם כן מלעיל, והמסרת עליו „ליח רכוותיה בטעם מלעיל", וכמהו נחלה עבר על נפשינו (תהלים קכ"ד ד') ר"ל נחל וההא בו נוספת; וכמהו עוד (יחזקאל כ"ה י"ג) ודדנה בחרב יפלו, ההא נוספת על דדן ועל בן שכ הטעם בו מלעיל, ר"ל ברליח וזה בונפשו (ר"ל בנחלה עבר על נפשינו); וכמהו ויבא דוד נבה (ש"א כ"א ב') ההא נוספת על נב עיר הכהנים לבלי ענין הנקבה והוא גם כן מלעיל, וכמהו בטרם יבא החרסה (שופטים י"ד י"ח) ר"ל החרס ועל זה ספר עליו בלשון זכר באמרו יבא. ונאמר מחורב חורבה, אל הר האלהים חרבה (שמות ג' א'), והוסיפוה על נטעתיך שרק (ירמיה ב' כ"א) כולשרקה בני אתנו (בראשית מ"ט י"א), ועל יהץ (ישעיה ט"ו ד') בויהצה וקדמת (יהושע י"ג י"ח) ועל קרית בעל (יהושע ט"ו ס') כאמרם (שם ט"ו ט' י') ותאר הגבול בעלה — ונסב מבעלה; ועל אפק (יהושע י"ב י"ח) באמרם (שם ט"ו נ"ג) וינים ובית תפוח ואפקה; ועל לוז באמרם אל כתף לוזה (שם י"ח י"ג); ועל אתה סתר לי (תהלים ל"ב ז') באמרם יהי עליכם סתרה (דברים ל"ב ל"ח), ובזולת זה רב מאד, והוספה ההא בצנה ואלפים (תהלים ח' ח'), והוספה עוד באשה ריח נחוח (ויקרא א') וכצחה צמא (ישעיה ה' י"ג), והוספה על נגב באמרם נגבה לנחל (יהושע י"ז ט') ומן הכת הזאת הלוך ונסוע הנגבה (בראשית י"ב ט') ר"ל הנגב, ואין ההא הזאת במקום אל כאשר הושבים רב בני אדם ומשערים אותו אל הנגב כי כבר נאמר (דה"א כ"ו י"ז) לצפונה ליום לנגבה ליום, השיעור מזרחה, והשעור להנגבה להצפונה להמזרחה; [וכן] ישובו רשעים לשאולה (תהלים ט' י"ח) וקימו ההא עם הלמד אשר היא כמו אל בענין; וכמו זה בהקבץ הלמד עם ההא, אמרו ולשרקה בני אתנו ההא נוספת בנטעתיך שורק, וכאילו נאמר: ישובו רשעים לשאול, ולשורק בני אתנו. ומה שמחזק זה אמרם (ש"א כ"ג ט"ז) וילך אל דוד חרשה ואמרו גם בן בחרשה (שם שם ט"ו) בהודעה. ואמרו עוד ועבר הר הבעלה (יהושע ט"ו י"א) ואין טעם לאל במקום הזה, ואמרו (שם ט"ו כ"א) אל גבול אדום בנגבה; [ואמרו הלוך ונסוע הנגבה (בראשית י"ב ט')], ושעורו בנגבה, וכבר התבאר כי ההא הזאת איננה במקום אל אך המקור והוא ונסוע מתעבר אל הנגבה בלי מלת טעם.

וממה שהוסיפו בו ההא ללא ענין ונהפכה בו לתו אמתו (בראשית ל"ח כ"ה) החתמת והפתילים, הוסיפוה על ושמתיך כחותם (סוף חגי), ואפשר שהיה דעתם בו להפיל על החותם לשון נקבה. וממה שהוסיפו בו ההא עם הא ההודעה אמרו (יהושע ט"ו מ"ז) הימה הגדל וגבול, וכאלו אמר הים הגדול וגבול (כמו במדבר ל"ד ו'). וכבר נראה כי ההא נוספת במלות האלה ללא ענין נקבה וכי איננה בהנגבה ומה שהוא דומה לו במקום אל, אבל היא כמו שהיא באמרו

הנה ימים באים וג׳ מארץ צפונה (ירמיה כ״ג ח׳), וכמהו עוד שומר מה מלילה (ישעיה כ״א י״א), כי הוא כמו שומר מה מליל, וכמו שיתי כליל צלך (שם י״ו ג׳) והראיה על זה אמרם בלילה הוא (בראשית ל״ב כ״ג) בלשון זכר. וככר סר הספק כי היא נוספת ללא ענין תחרשהו, אבל מנהג ממנהגי העכרים כי לא יתכן לסבור בהא מארץ צפונה שהיא מקום אל ולא שהיא לנקכה. ויש שיביאו ההא הזאת על המקורים בכמו רגזה בטחות פשטה וערה וחגרה. על חלצים (ישעיה ל״ב י״א), כבא רגליך העירה (ע״א י״ד י״ב), רעה התרעעה (ישעיה כ״ד י״ט) השעור כבא רגליך, רוע התרועעה, רגז בטחות, מקור על דמיון שלח אצבע (שם כ״א ט׳), כי אם היה רוצה לדבר עמהן מלת הצווי היה אומר רגזנה על דמיון כי שמענה נשים (ירמיה ט׳ י״ט) והיה אומר פשטנה וערנה ותגרנה על דמיון לכנה שבנה (רות א׳ ח׳), חגרנה שקים ספרנה (ירמיה מ״ט ג׳). ויש לנו בזה בזולת הספר הזה ר״ל ספר ההכלמה הנקרא כתאב אלתשויר בערבי דברים ארוכים מאד. וכמו זה אמרו ולרבקה בו (דברים י״א כ״א), לטמאה בה (ויקרא כ״ב ח׳), לקרבה אל המלאכה (שמות ל״ו ב׳), לרחקה מעל מקרשי (יחזקאל ח׳ ו׳) וגם אמנה (בראשית כ׳ י״ב) לאשמה בה (ויקרא ה׳ כ״ה) ליראה את ה׳ (דברים י׳ י״ב) מיראתו אותו, לאהכה את ה׳ (שם י״א י״ד), ויספתי ליסרה אתכם (ויקרא כ״ו י״ח), כי טוב זמרה אלהינו (תהלים קמ״ז). ויביאוה גם כן על הצווי בכמו זכרה לי אלהי (נחמיה ה׳ י״ט), שמעה תפלתי (תהלים פ״ד ט׳) אספה לי (במדבר י״א י״ו), שלחה הנער אתי (בראשית מ״ג ח׳), קרבה אל נפשי גאלה (תהלים ס״ט י״ט). ואפשר שתחרש ההא הזאת טעם זולתי, טעם הפלגה והנהץ כמו הא לנועריה הנביאה (נחמיה ו׳ י״ג), ההא הנביאה להפלגה, כי נועריה זה הוא שמעיה בן דליה (שם ו׳ י׳) וקראוהו נועריה בעכור אמר לו גועד אל בית האלהים כאשר כנו שמעיה המתנבא הנחלמי (ירמיה כ״ט כ״ד), וסכר אני כי היה זה לרב מה שהיה תולה מבריאתיו אל החלום על ענין חלמתי חלמתי (שם כ״ו כ״ה); וכמהו מכשפה לא תחיה (שמות כ״ב י״ז) אינו רוצה בו הנקבה מבלעדי הזכר; וכמהו ובעד נכריה חבלהו (משלי כ׳ י״ו) ר״ל נכרי. ומהמין הזה ההא הבאה במספר הזכר בשלשה וארבעה וחמשה עד עשרה, כי היא להגעה ולחזק בלבד לא לנקבה כי לא יתכן שיפל מספר הנקכה על הזכרים; וכמהו אמרה קהלת (ז׳ כ״ז) התו בקהלת תמורת ההא אשר להפלגה, אבל באמרה נכנסה על מלת קהלה. ואפשר שיהיה גם כן הטעם בהא; וגם לנועדיה הנביאה הטעם הזה (ראה רמב״ע שם). ודומה להיו קהלת התיו אשר בהלא בעז מרעתני (רות ג׳ ב׳), כי הוא כמו ולנעמי מודע לאשה (שם ב׳ א׳). וממה שבא עליו ההא להפלגה אמרו השפלה הגבה (יחזקאל כ״א ל״א) והראיה ע״ז ועל שאינה לנקבה אמרו. והגבה השפיל בלשון זכר; וכמהו עוד נורא עלילה (תהלים ס״ו ה׳), כי נורא עלילה תאר אחרי תאר ופרושו הנורא העליון על בני ארם כמו שנאמר ונורא על כל סביביו (שם פ״ט ח׳), ועלילה נגזר מן ועוללתי בעפר קרני (איוב י״ט ט״ו) כי פרושו אצלי והעליתי עפר על ראשי, ומשרשו ומענינו אצלי במעל ידיהם (נחמיה ח׳ ו׳) על משקל והבאתי מרך בלבכם (ויקרא כ״ו ל״ו) אשר עקרו רכך וחסרו הכפל האחד ושמו ויו המשך תמורתו וכן עשו בבמעל ידיהם, והטעם בו כטעם בבנשאי ידי (תהלים כ״ח ב׳), שאו ידיכם קדש (שם קל״ד ב׳) (ראה לחות לרמב״ע אות ה׳). וממה שהוא ג״כ להפלגה אמרו ומאכלו בראה (חבקוק א׳ י״ו) משפטו בריא, התאר למאכל, ולא

יתכן שיהא תאר לנקבה מחסרה כמו שה (ויהיה כמו זה נראה כמו שפי' הראב"ע) או הדומה לה, כי החפץ בו הנה הכלל לא הפרט. וככר הוספה ההא עוד באמרו קול מלאככה (נחום ב' י"ד) וכאילו היא הנה תמורת היוד, ר"ל היור אשר בשובי נפשי למנוחיכי (תהלים קי"ו ז') והדומה לזה ומשפטו מלאככי. והוסיפוה עוד עליהם המדברים באמרו (ה"א ע"י א') המה עלים במעלה, ואין מקבר להמה (ירמיה י"ד י"ו), ונאמר ואל אליהמה (יחזקאל מ' ע"ז), לפנימה (ע"א ו' ל') הוסיפו ההא על אליהם [ועל פנים]. והוסיפוה עוד על הן באמרם לרבות הנקבות והעברת את נחלת אביהן להן (במדבר כ"ז ז') ואמרו ולהנה כנפים (זכריה ה' ט'), ואמר ואתנה צאני צאן מרעיתי (יחזקאל ל"ד ל"א) ונאמר עוד ואחנה ידעתן[1] (בראשית ל"א ו') ואמרו זמתכן (?) וזמתכנה (יחזקאל כ"ג מ"ט). וככר הוסיפו ההא על הא הנקבה והפכו הא הנקבה לחיו בעבור הקבץ שני נחים רפים וזה בכמו אמרם ישועתה לה' (יונה ב' י'), ארץ עפתה (איוב י' כ"ב), ולא עולתה בו (תהלים צ"ב י"ו), וסופתה יקצרו (הושע ח' ז'), בצרתה לי (תהלים ק"כ א'), כי היית עזרתה לי (שם ס"ג ח'), נפלאתה אהבתך לי (ש"ב א' כ"ו), כי החבאתה את המלאכים (יהושע ו' י"ז) דינו להיות החביאה וחסרו היוד ממנו והוא פועל חולף כעבור שהיה קל עליהם, כאשר יחסרוה הרבה פעמים מהפעלים העתידים בעבור שהיה קל עליהם גם כן ר"ל מן וַיַּדְבִּיקוּ גם המה (ש"א י"ד כ"ב) שדינו להיות וַיַּדְבִּיקוּ מפני שהוא נלקח מהדביק בראיה פתחת היוד המורה בו על הכבדות ובמה שרומה לו, ומיעשרנו המלך (שם י"ז כ"ה) אשר דינו להיות יעשירנו, ומן ויכום ויכתום[2] (במדבר י"ד מ"ה) בקצת הפנים אשר זכרתים בו בספר הקרוב והישר (כתאב אלתקריב ואלתסהיל), ומן וידרכו את לשונם (ירמיה ט' ב') אשר הוא מן הדריך בראית פתחת היוד ממנו. וכאשר חסרו היוד מן החביאה נשאר התבאה והוסיפו עליה ההא כאשר הוסיפו אותה בנפלאתה, והפכוה לתו בעבור הקבץ שני נחם רפים; וטוב מהמליצה הזאת שאומר שהפכו הא החבאה לתו כאשר הפכו ושברת ולא מיין (ישעיה נ"א כ"א) מן הא, ותו היא נפלאת (תהלים קי"ח כ"ג), ותו גשור ומעכת (יהושע י"ג י"ג) ותו שפעת אני ראה (מ"ב ט' י"ז) ותו עוד תהלת (ירמיה מ"ח ב'), ותו אם אתן שנת לעיני (תהלים קל"ב ד'), ותו כי אזלת יד (דברים ל"ב ל"ו) ושבת לנשיא (יחזקאל מ"ו י"ז) מן הא, והיא ההקשה ג"כ בישועתה וסופתה ועולתה והדומה לזה; וכאשר המירו התוין מההין ואמרו ישועת וסופת ועולת כמו היא נפלאת, כי החבאת, והתיו אות הזקה, שְׂדָה כאילו מן השורש והוסיפו עליה ההא כאשר מנהגם להוסיפה הרבה על השמות ואמרו ישועתה וסופתה ועולתה, כי החבאת, נפלאתה אהבתך לי; והמשפט באלף היא נפלאת בעינינו הרפה, להראות, כהראות אלף נפלאתה אהבתנו והרפוה. אבל מה שאמר ר' יהודה בכי החבאתה הוא יוצא מדרך ההקשה, ושאינו יודע לתו בו ענין, היה בעבור שנעלמה הקשתו ממנו, כאשר נעלם הרבה ממה שזמן לנו האלהים הבנתו והקרה לנו ידיעתו והעמידה עליו. ולא ישרו בעיני דברי האומר בפעלים האלה, אשר אנחנו אומרים שהם מוקלים מהפעיל, שבנינם הפעל בלתי מוקל ר"ל הִדְבִּק וְהִדְרִךְ וְהֶחְבָּא וישים הפעל עקר בבנינים, כי הדמיון הזה לא בא

---

[1]) גם כתוב ואתנה לאני (יחזקאל ל"ד י"ו).

[2]) שדינו להיות ויכיתום והראב"ע כתב כזה בשם ר' משה הכהן.

אלא בפעלים אשר הלמד שלהם מאותיות העלה כמו הרכה הראה הרוה העלה והדומה לזה; והעקר בפעלים האלה הפעיל, ונמנע זה שלא ידמו לפעלים בעלי האלף ר״ל הפלא עצה (ישעיה כ״ח כ״ט), השגיא, משגיא לגוים (איוב י״ב כ״ג) והדומה לזה, ובא כמעט מזעיר מהפעלים אשר העין שלהם מאותיות **העלה**, הדמיון הוזים (ישעיה נ״ו י׳) גם כן ר״ל כאת בריתי הפר (בראשית י״ז י״ד), והצר לך (דברים כ״ח נ״ב), הרע לעם הזה (שמות ה׳ כ״ג). והנכון בעיני שיאמר בכמו הצר הפר הרע כי הפתח בהם במקום הצירי כי התנועות פעמים רבות מתחלפות קצתם בקצתם, אע״פ שיש אשר יהיו דברים לבנין העלול לא ידמה לו בהם השלם. ומן הראיות החזקות על שהדין כהפר הצר והרע שתהיה בצירי כמו וְהֵפֵר כרית (יחזקאל י״ז ט״ו), נמלט היות הפר באתנח וסוף פסוק פתח, כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקות מהצירי כתוך הדברים, כמו פתחין ואתה בתוך ערלים תִשָּׁבֵר ותשכב (יחזקאל ל״ב כ״ח), אשר היא נעתק מן הצירי אל הקמצה, לא באתנח ולא בסוף פסוק, וזה כרוב שמושיהם כאשר עשו בוישכב וַיֵּרָדַם (יונה א׳ ה׳) שעקרו להיות כצירי על משקל עד אשר לא יֵרָתֵק (קהלת י״ב ו׳) והעתיקוה אל הפתח ולא נשתנה כעמוד עליו; וכאשר עשו בויגדל הילד וַיִּגָּמַל (בראשית כ״א ח׳) והוא באתנח, ובשבת וַיִּנָּפַשׁ (שמות ל״א י״ז), ובויִּתְנַק (ש״ב י״ז כ״ג), וַיֵּאָנַשׁ (שם י״ב ט״ו) ובזולת הרמיון הזה, כי כל וילך הוא פתוח באתנח וסוף פסוק וכן וירד וכן ויאמר ויאכל, ואלה הפתחים כלם נעתקים מצרי וכן פתחות ואון ותרפים הִפְצַר (ש״א ט״ו כ״ג), ומתניהם תמיד הַמְעַד (תהלים ס״ט כ״ד) נעתקות מצרי על משקל הַשְׁכֵּב אותם ארצה (ש״ב ח׳ ב׳), הרכב ידך על הקשת (שם י״ג י״ו). וכבר הביאו בעלי המסורות אלה המלות בכלל מה שלא ישתנה האתנח וסוף פסוק ולא הרגישו אל העלה הזאת אשר זכרנו אנחנו והעירונו עליה המונעת מהקמצות במלות האלה, ר״ל העתקת הצירי אל הפתח. וזה מכלל מה שנעורר מן התועלות ונחדש מן העניינים אשר לא ישתתף עמנו בהם זולתנו ולא קדמנו אליהם בלעדנו. ונמנעו העברים מהשיג מה שיצא מן הצרי אל הפתח אל הקמצות, מפני שדעתם בהעתקת ש ע ר א ר ץ וזולתו מהפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדרגה עליונה ובצרי חלק לפאר כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול חלק לפתחות כי הוא פתח קטן, וכאשר ירד מה שיצא מהצרי אל הפתח ממדרגתו לא ראו שישיבוהו אליה בעמוד עליו ובהפסק בו לדעת כי הוא יוצא משערו, כן הוא רוב דבריהם, אלא אם ימלט מהם המעט איננו שובר השער כמו עשני עָשָׂהוּ (איוב ל״א ט״ו) אין ראוי בקמצות (רק בצירי כמו לא ירחמנו עשהו (ישעיה כ״ז י״א) והוא בעמירה ועקרו הצירי, ואמרו (שם ס״ג י״ו) וישראל לא יַכִּירָנוּ בקמצות והוא באתנח ועקרו הצירי כמו ולא תשגני צדקה (שם כ״ט ט׳), ה׳ יצילנו (מ״ב י״ח ל׳). ואפשר שתהיה פתחת הרע לעם הזה מפני העין ולזה ראיה על שהפעל איננו נוהג כי אם בהרבה בלבד (?). ודע כי הפיר והפר והציר והצר והריע והרע בצרי ובחיריק אחד אצלם. וכן אמר ר׳ יהודה (בערך רוע) בזכרו ורעה עיניך (דברים ט״ו ט׳): והככר הריע או הרע. ואמר (בערך סית) באשר הַסִּתָה אותו (מ״א כ״א כ״ה) שרגשת התו בו יוצא מדרך ההקשה והרפיות היא ההקשה (ר״ל והיה ראוי להיות ברפה) הֵסַת או הֵסִית לזכר הֵסִיתָה לנקבה. והכשיר לומר הסת בפתח בכשרון הסית או הסת. וזה כלו קורא בשער. נשוב אל מה שהיינו מדברים בו. — וכבר הוסיפו עוד ההא על

ותבאתה[1]) לקראתי (ש"א כ"ה ל"ד) או על ותקרב ותבואה (ישעיה ה' י"ט), ואמרו תבואתה לראש יוסף (דברים ל"ג ט"ז) וכבר בארתי זה בהשגה. ופעמים רבים יוסיפו ההא על הפעלים העתידים אשר יספר בהם האחר על עצמו ואשר יספרו בהם הרבים על עצמם כמו אשמעה מה יצוה ה' (במדבר ט' ח'), אשמרה לפי מחסום (תהלים ל"ט ב'), אלכה לי אל הגדלים (ירמיה ה' ה'), ואקחה פת לחם (בראשית י"ח ה') ונשאלה את פיה (שם כ"ד נ"ז), הבה נרדה (שם י"א ז'); אבל בספר על האחר שאיננו נמצא במעמד או האחת מעט הוא שיוסיפוה, אלא שכבר אמרו ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה' י"ט), ותעגבה עליהם (יחזקאל כ"ג ט"ז), ותקרב ותבואה (ישעיה ה' י"ט), ואין זה נוהג. ואפשר שיהיה ותחמרה כחמר (שמות ב' ג') כמו ותעגבה עליהם. ויוסיפוה עוד על מלות הטעם כמו נגדה נא לכל עמו (תהלים קי"ו י"ז) כלומר נגד כל עמו והלמד דחוקה בלכל כאשר היא בוהמתנשא לכל לראש (דה"א כ"ט י"א), עד למנחת הערב (עזרא ט' ד'), מאה לככרים (שם ח' כ"ו), ויעל מעל ליונה (יונה ד' ו'). והוסיפוה עוד במי האיש הלזה (בראשית כ"ד ס"ה), כי העיקר האיש הלז. והוספה על אל נולדו להרפא (דה"א כ' ח'), לאנשים האל (בראשית ה' ז') באמרו אלה בני המדינה (נחמיה ז' ו') וזולתו, ואפשר שיהיה אל מחוסר מאלה. והוסיפוה באכזיבה (יהושע י"ח כ"ט) על אכזיב (שם ט"ו מ"ד). ויוספו ההא לקריאה בכמו הצבי ישראל (ש"ב א' י"ט) אשר פרושו פאר ישראל; האמור בית יעקב (מיכה ב' ז') תרגמו הנקרא בית יעקב; הדור אתם ראו (ירמיה ב' ל"א) האשה המנאפת (יחזקאל ט"ז ל"ב); האויב תמו חרבות (תהלים ט' ז') בן מי אתה הנער (ש"א י"ז נ"ח); יגער ה' בך השטן (זכריה ג' ב'); הישבת בגנים; (ש"ה ה' י"ג); הקהל חקה אחת לכם (במדבר ט"ו ט"ו); באי הרוח (יחזקאל ל"ז ט'); האזינו השמים (דברים ל"ב א'); עלו הסוסים והתהללו הרכב (ירמיה מ"ו ט'). ותהיה להערה מקוצרת מן הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג) כמו האם תמנו (במדבר י"ז כ"ח) תרגומו הא תמנו גויעה ומות, ופירוש אם במקום הזה אִז הכבדה בלשון ערב והוא במקום כי בלשון עברי אשר היא להגדה כמו כי ה' אלהיך (דברים כ"ג ט"ו), כי הגוים האלה (שם י"ח י"ד), כי את כל הארץ (בראשית י"ד ט"ו) וכמו אם זכרתיך על יצועי (תהלים ס"ג ז'), וההא להעיר כאשר אמרנו; וכמהו האם אין עזרתי בי (איוב ו' י"ד) תרגומו האם כי אין עזרתי בי. וכמו ההא הזאת הא „הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה" (מ"ב כ"ג י"ז), והוא כאשר אמר המלך מה ציון הלו אשר אני ראה, והוא לא היה יודע מה הוא, ענהו הקבר איש האלהים, והביאו ההא תחלה להעיר אותו על מה שהם עתידים להודיע אותו ואיננה להודעה. והנה לך ראיה שאמר מה הציון הלז ולא אמר מה הקבר הלז שהיה להם לענותו הקבר בהודעה, ולא אמר גם כן למי הציון הלז אבל אמר מה הציון הלז לדעת מהותו ונאמר לו כי קבר הוא; הלא תראה

---

[1]) בספרים כתיב ביוד ולא בהא והוא עפ"ה וגם לפי עצמו לקמן דף 46 שמביא שם מלה הזאת שנית ולא דבר מאומה מתוספת הא, ולכן נראה לאהובי האמת בעבור כי הוא ט"ס, כי גם אם היה בהא נוספת לא היה לו דמיון עם ותבואה ותבואתה כי לא היתה אז ההא רק במכתב ולא בקריאה כהא ואביאה אתכם (יהושע כ"ד ח') ועל קרי וכתיב לא יתחברו כללי דקדוק. ולכן גם הפרחין אשר העתיק תמיד דברי ר"י כמנהגו השמיט הפסוק. ועוד כי רא"ב בס' ההרכבה תמה על ר"י אשר אמר כי התו מקום יוד סימן הנמלאת אבל על תוספת הא של ר"י לא תמה, מזה נראה כי לא היה בנוסחתו.

כי מי שיאמר מה הציון הלז שאין עונין אותו: הקבר הוא לפלוני, כהא ההורעה, אך אשר יבשר לענותו כו שיאמר לו קבר פלוני. — ומההערה עוד אמרו העוד הזרע במגורה (חגי ב׳ י״ט) ענינו עוד הזרע במגורה כמו שאמר ועד הגפן וההאנה והרמון וג׳ וההא להערה; והזמן הזה היה הרש כסליו והוא קודם עת גמר הזריעה וקודם עת טעינת האילנות, והוא מה שאמר להם: שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי וג׳. — ויוסיפוה לשאלה לדעת, כבמו היש כלשוני עולה (איוב ג׳ ל׳) הרב רב עם ישראל (שופטים י״א כ״ו), ולהא השאלה לרעת משפטים אנחנו עתידים לזכרם בשער ניחד אותו לה (שער ל״ו). ותהיה להוכיח, ככמו המן העץ אשר צויתיך (בראשית ג׳ י״א), המלך המלך עלינו (שם ל״ז ח׳) הכוא נכוא (שם), האמור למלך בליעל (איוב ל״ד י״ח). ותהיה לקיים דבר ולאמתו, בכמו הנגלה נגליתי (ש״א ב׳ כ״ז), ההשפט ההשפט את עיר הדמים (יחזקאל כ״ב ב׳) הרואה אתה שכה העיר (ש״ב ט״ו כ״ז), ויהי הנקל לכתו (מ״א י״ו ל״א), הזאת ידעת מני עד (איוב כ׳ ד׳), הכי קרא שמו יעקב (בראשית כ״ז ל״ו), הכי אחי אתה (שם כ״ט ט״ו), היש כלב הנכאים (ירמיה כ״ג כ״ו), התעיף עיניך בו (משלי כ״ג ה׳). ויתכן שיהיה הא העוד הזרע במגורה כמו ההאין האלה. ויתכן שיהיה ענין הרואה אתה שובה העיר התראה שתעשה זה. ותהיה להודעה כמו הנער הלז (זכריה ב׳ ח׳), העבד העברי (בראשית ל״ט י״ז). ולהא ההורעה משפטים אנחנו עתידים לזכרם בשער (לו) ניחדנו לה. ותבוא על הפעלים ההולכים בענין אשר, בכמו ההרימו המלך (עזרא ח׳ כ״ה), ההשיב נשיב נבריות (שם ט׳ י״ד), העיר ההללה (יחזקאל כ״ו י״ז), וכל ההקדיש שמואל (דה״א כ״ו כ״ח), ההלכוא אתו (יהושע י׳ כ״ד), השבה עם נעמי (רות ב׳ ו׳), הבאה מצרימה (בראשית מ״ו כ״ז). וכבר באה לענין הזה בעצמו על זולת הפעלים, אמרו ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג׳ י״ג), ענינו אשר הוא יקרא, את השוק והעליה (ש״א ט׳ כ״ד) ענינו ואשר עליה כלומר ומה שעליה. ותהיה דחוקה בראש המלה אין לה מקום כותבן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית ה׳ (דה״ב ח׳ י״ו), פרושו מיום מוסר בית ה׳ ועד הנה כמקום מן. והיא עוד דחוקה כויהלטו הממנו (מ״א כ׳ ל״ג). ואפשר שיהיה משפטה דבקה כויהלטו ותהיה (ויחלטה) כנוי ללשון הנקבה ר״ל להפיל לשון הנקבה על אמרתו אחי הוא. ותהיה כמקום הבית אשר היא לכלי, כאמרם (עזרא ח׳ כ״ט) הלשכות בית ה׳ כלומר בלשכות בית ה׳, כאשר נאמר עליו (שם) להביא לירושלים לבית אלהינו. ותהיה המורת התו הנוספת בתחלת השמות אשר עיניהם מאותיות העלה כמאין הפוגיה (איכה ג׳ מ״ט) המשפט שיהיה תפוגות כמו תרומות תכונות. ויתכן שתהיה דחוקה כמו הא עד היום מוסד והא ויחלטו הממנו.

אמר המחבר, הנה זכרתי בשער הזה רוב מקומות אותיות התוספות ועניניהם והראיתיך איך יוסיפום על הפעלים והשמות ומלות הטעם, ובעבור זה קראו אותן אותיות התוספות לא שהן נוספות בכל מקום שנמצאות, אך בעבור שהן נוספות בקצת המקומות אע״פ שהן שרשיות במקומות אחרים; אבל האותיות אשר יקראו אותיות השרש בסתם לא תמצא מהן אות נוספת בשום מקום, אבל היא שרשית בכל מקום שהיא בו. ודע כי ברב שרעפי בקרבי (תהלים צ״ד) אם הוא בענין כמו שעיפי ישיבוני (איוב כ׳ ב׳) אינו כמהו בשרש, כי שעיפי שלש ושרעפי הריש בו שרש, כי איננה מאותיות התוספות; וכן אומר בותרבינה סרעפתיו (יחזקאל ל״א ה׳) כי אין שרשו כשרש בסעפתיו קננו (שם ל״א ו׳) אע״פ שהוא בענין כמהו.

ואומר עוד ברלת עמדי שהיה שרשה בה כי אין הדלת מאותיות התוספות, אך היא מאותיות התמורה כאשר יתבאר לך בשער הסמוך לשער הזה; ועמדי לשון אחר בענין עמי. ואתה דע לך.

שער ז׳.

באור תמורת קצת האותיות בקצתם.

דע כי אמות אותיות התמורה הן אותיות הרפיון, וכבר הובאו הדמיונים בתמורת קצתם בקצתם בספר אותיות הרפיון ובספר ההשגה. ויש שתמצא התמורה בזולתם מהאותיות אם מפני שהם קרובים במוצאיהם או שהם מתדמים בצורתם או בעבור אשר האות ההמורה בה יותר קלה עליהם או לזולת זה מרעותם.

א׳. האלף המירה אותה מההא באתחבר יהושפט (דה"ב כ׳ ל"ה) שעקרו התחבר כמו את האלהים התהלך נח, ובהארדש אדרש להם (יחזקאל י"ד ג׳) אשר עקר ההדרש כמו הנתן תנתן (ירמיה ל"ח ג׳), ובאשבים ודבר[1] (שם כ"ה ג׳) כי הוא מקור השכים, ובויקראו לפניו אברך (בראשית מ"ב מ"ג) אשר עקרו הברך, כי הוא מקור מן ויברך את הגמלים (שם כ"ד י"א), והענין שהיו קוראים להשתחות לפניו כאלו היה אומר לעם קרעו על ברכיכם כרעו; ובאשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו ו׳) אשר עקרו להיות השתוללו פעל חולף, ובכל מלבושי אגאלתי (ישעיה ס"ג ג׳) עקרו הגאלתי כמו הגדלתי, השמעתי; ובאת יהר האמון (ירמיה נ"ב ט"ו) אשר עקרו ההמון, ובאזכרה (ויקרא כ"ד ז׳) אשר עקרו הזכרה על דמיון הַפְּלָה כי הוא מהזכיר כמו הכרת פניהם (ישעיה ג׳ ט׳) מהכיר וכמהו רוח והצלה מהציל, ומשקל הכרה והצלה, הפעלה, כי הפאים שלהם והמה נונין נבלעות, יורה אותך על זה אמרם יִנָּכֵר שונא (משלי כ"ו כ"ד) וַיִּתְנַכֵּר אליהם (בראשית מ"ב ז׳), יְנַצְּלוּ נפשם (יחזקאל י"ד י"ד), וכמו הבנין הזה מאשר העין שלו מאותיות העלה כמו והנחה למדינות עשה (אסתר) עקרו הֲנָחָה ע"מ הפעלה, וכאשר היתה היוד עלולה (נסתרה) העתיקו תנועתה אל הנון, וכמהו עוד להנפה גוים בנפת שוא (ישעיה ל׳ כ"ח). — וכבר המירו האלף מההא במצאתי און לי (הושע י"ב ט׳) ר"ל הון, הלא תראה שהוא אומר אך עשרתי. וכבר המירו אותה מהוו כונרמו נאות השלום (ירמיה כ"ה ל"ז) כי הוא כמו נְוֹת כרת רעים (צפניה ב׳ ו׳) והוא קבוץ נוה משלה (ישעיה כ"ז י׳). ואומר כי האלף בבר המירוה מן היוד ומן הואו בפעלים הקלים אשר עיניהם מאותיות העלה ובשמות אשר עיניהם מאותיות העלה גם כן, כמו שב וקם וחש ורש מהפעלים[2] וכל השער שלהם, וכמהו דג ורש מן השמות, ונהפכו אלה העינין לאלף בעבור שהוא במקום תנועתם וכבר נפתח מה שלפניה, ויש שתתקיים האלף הזאת במכתב במקצת המלות באשר היא קיימת בדבור כמו וקאם שאון (הושע י׳ י"ד), ראמות לאויל חכמות (משלי כ"ד ז׳) ורמה בנויה על רם. והתקיימה עוד באחד עשיר ואחד ראש (ש"ב י"ב א׳) מביאים דאג

---

[1] ודעת הראב"ע בפ׳ מקץ (מ"א, מ"ג) שהוא אלף איתן ובטעות נדפס שם אשבם ושלוה תחת אשבם ודבר כמו שהגיה המלקט באוהל יוסף.

[2] והמירו הוו בשוב קום וחוש והיוד בריש באלף במכתב וכן בשמות רוש דוג אל אלף במכתב רש ודג.

(נחמיה י"ג י"ו) וזולתם מהשמות שהעין שלהם עלולה (לעיל דף 5 — 6). וכבר המירו האלף מאחת אותיות הכפל בימאסו כמו מים (תהלים נ"ח ח') אשר עקרו שיהיה כמו וימסו אסוריו (שופטים ט"ו י"ד) והוא על השלמות וימססו, והבליעו הנח בנע בוימסו אסוריו והמירו אותו באלף בימאסו כמו מים, וזה הוא דברי בעורי רגע וימאס (איוב ז' ה') ר"ל עקרו שיהיה כמו וימס לבב העם (יהושע ז' ה') ועקרו על השלמות וימסס, ובאשר רצו להשלים בנינו ראו שהמרת אחד מן הכפלים באלף יותר קל עליהם מהראותו. וכן אומר כאשר בזאו נהרים ארצו (ישעיה י"ח ב') שעקרו בזזו והמירו אחד מהכפלים באלף, והוא דברי בבלא יומו תמלא (איוב ט"ו ל"ב) שעקרו תמלל, כלומר תיבש ותכרת מוקטפת מלילת בידך (דברים כ"ג כ"ו) וממה שאמרו בברייתא מוללו ומריח בו (נדה נ"א). וכבר המירו האלף מהיוד באלפי שנאן (תהלים ס"ח י"ח) עקרו שנין כמו קנין כלומר שונים אלה מאלה, ובשגיאות מי יבין (שם י"ט י"ג), כי עקרו שיהיה כמו עליות מרוחים (ירמיה כ"ב י"ד). וכבר המירו האלף במכתב מהא ואע"פ שהדבור בהם שוה בכמו ושנא את בגדי כלאו (מ"ב כ"ה כ"ט), קראינה לי מרא (רות א' כ'). וכבר באר זה רבי ר' יהודה במאמרו הראשון מספר אותיות הסתר [כ"א ס' הרפיון] (דף ט') והביא שמה בכלל המין הזה ר"ל מה שיכתב באלף במקום הא כי הפושו כעגלא דשא (ירמיה נ' י"א) ואיננו נכתב כי אם בהא והמסורת עליו ליח דכוותא וכתב הא, אבל מפני שהגיענו על אחד הגדולים שהוא תופש על ר' יהודה בחשבו כעגלה דשא שהוא מדש חטים (דה"א כ"א כ') ואם הוא אצלו כתוב באלף, והוא חושב אותו—מכי דשאו נאות מדבר (יואל ב' כ"ב) וישים האלף אשר טעה בה שרשיה לא מומרת מהא כמו שאמר ר' יהודה, ויאמר כי פרוש דשא שהוא רועה הדשא וטועה בזה, ראיתי ואבאר לך אופן הטעות בזה, ואומר כי התאר לזכר מן הפעלים אשר הם מבעלי האלף יבא על משקל פָּעֵל כמו טמא, מלא, צמא, ויבא ממנו לנקבה ע"מ פְּעֵלָה כמו מלאה טמאה, צמאה, ורוח נכאה (משלי י"ז כ"ב) . דשאו נאות מן המין הזה מהפעלים, ויוצא מזה שיהיה התאר לנקבה מכי דשאו דִּשְׁאָה לא דשא, והתברר מההקשה הזאת כי כעגלה דשה מן דש חטים ואפילו אם יכתב באלף כאשר חשב ר' יהודה[1]. ודע כי זכרוננו המורת האלף בהא במכתב אין אנחנו חייבים בו ולא מוטל עלינו, כי כונתינו אינה אלא מה שהוא אומר בדבור ובמכתב יחד לא במכתב בלבד ולא הביאנו אותו הנה אלא בעבור מה שנתגלגל בו מן ההועלת הזאת. — וכבר המירו עוד האלף מהוו העוטפת הנופלת על הבית והמם והפא בין שתהיה אחת האותיות האלה נחה בין שתהיה נעה, והמרה עוד מהוו העוטפת הנופלת על כל אות נחה איזו אות שתהיה[2]; ואלה השתי תמורות אינם כי אם בדבור בלבד ולא במכתב.

---

[1]) המחלקת הזאת היא מחלקת דונש עם מנחם בן סרוק, אשר הביא כעגלה דשא בערך דש והשיג עליו דונש בעבור שהוא כתוב באלף, וגם מפני הענין, כי אם נכנה שם דשא מדיש היתה העגלה דלה נחה ורעה, ולזה אמר כי העגלה האוכלת הדשא נקראה דשא כאשר נקרא השור האוכל באבוס אבוס ככתוב משור אבוס (משלי ט"ו י"ז). והראב"ע בצחות מסכים עם הדונש שבלי להזכירו, ואמר דשא ע"מ מלא ולנקבה דִּשְׁאָה וכאשר האלף היא נח נעלם חסרו הכא בהתחברו שני נחים נעלמים.

[2]) ר"ל אם אחד מאותיות במף יבא אחר ואו החבור והוא מקובץ בשורק יקרא כמו אלף מקובץ, כמו וּפָתַח אהל מועד, ובה' אל תמרדו, וּסְמַךְ ידו, וכן כשיהיה אחריו

ב׳. הבית הומרה מהפא בשובך (ש״ב י׳ י״ו) ושופך (דה״א י״ט י״א; רפא סוטה ע״ב ב׳).

ג׳. הגימל הומרה מהכף באל יחסר המזג (ש״ה ז׳ ג׳) משפטו המסך, ממסכה יינה (משלי ט׳ ב׳).

ד׳. הדלת הומרה מחיו החפעל בהזדמנתון למאמר קדמי (דניאל ב׳ ט׳), וכבר בארתי בספר ההשגה בשער זכה ממנו בזכרי רחצו הזכו (ישעיה א׳) שעקרו הזכו והמירו הדלת בזין והבליעוה כאשר בארתי בספר ההשגה והעמדתי המופת עליו[1], יבקש מה שנאמר בו שמה. ויתכן לומר בדליות וריש הדר (בראשית ל״ו ל״ט) והדד (דה״א א׳ ב׳), דדנים (בראשית י׳ ד׳) ורדנים (דה״א א׳ ז׳), חמרן (שם א׳ מ״א) וחמדן (בראשית ל״ו כ״ה) וריפת (שם י׳ ג׳) ודיפת (דה״א א׳ ו׳), דעואל (במדבר א׳ י״ד) ורעואל (שם ב׳ י״ד) שהאחד מהם תמורת האחר כאשר קרה מהם בהדאה והראה, כי אשר נאמר בהם בתורת כהנים (י״א י״ד) בדליה ואשר במשנה תורה (י״ד י״ג) בריש שניהם שני שמות למין אחר בדברי קצת החכמים (חולין ס״ג); ואני עתיד לבאר זה באות הריש מספר השרשים.

ה׳. ההא המירוה מאלף ואחכם הוציא מתוכה (יחזקאל י״א ז׳) ר״ל אוציא; הושיע את עמי ישראל (ש״ב ג׳ י״ח) ר״ל אושיע. ובהחיו לאכל (ישעיה כ״ו ט׳) כי הוא מן אתא בקר (שם כ״א י״ד), ובהיך יוכל (דניאל י׳ י״ז) ובלהטיהם (שמות ז׳ י״א) כאשר באר אותו ר׳ יהודה במאמרו הראשון מספר אותיות הסתר כשאמר בלהטיהם כמו שהוא בלאטיהם כי הוא מן לאט את פניו (ש״ב י״ט ה׳) ודבר נכונה בזה; אבל חשבו עליו אנשים שרצה בדבר הזה כי בלאטיהם נמצא במקרא וישימוה טועה, ולא רצה אלא שעקרו בלאטיהם „ושהוא״ כמו בשוה, כי הוא מלאט את פניו, והומרו האלף בהא, ואחר כן אמר ויש שירפו האלף הזאת ויאמרו בלטיהם (שמות ז׳ כ״ב). וכבר המירו ההא פעמים רבות מאחד הכפלים בכמו זכה, חיה וחרה כאשר בארנו בפעלים שהלמד שלהם מאותיות העלה אשר הביאונום בספר המסתלחק (כ״א ההשגה), כי רחצו הזכו (ישעיה א׳) מענין זכו נזיריה משלג (איכה ד׳ ז׳) ואע״פ שאיננו מעקרו כאשר בארנו שמה, וכי וחיית ורבית (דברים ל׳ י״ו) מענין חיים כלכם היום ואע״פ שאיננו מעקרו, וכי כל הנחרים בך (ישעיה מ״א י״א) וחרה אף ה׳ מענין ושכן חררים (ירמיה י״ז ו׳) ואם איננו מעקרו. וההא המירוה עוד מחיו במאין הפוגות (איכה ג׳ מ״ט) משפטו תפונות כמו תרומות תבונות תשובות, והוא נגזר מן ויפג לבו (בראשית מ״ה כ״ו) על כן תפוג תורה (חבקוק א׳ ד׳) אשר פרושו רפיון ותלושת וספק. והמירוה עוד מהנון בלכל זנות יתנו נדה (יחזקאל י״ו ל״ג) משפטו נדן כי הוא אחד מואת נחת את נדניך (שם). והמירוה מן היוד אשר הוא כנוי הנקבה באמרו (נחום ב׳ י״ד) קול מלאככה כאלו אמר מלאככי, בעבור שההא גם כן לנקבה, וכאשר המירו עוד להיוד הזאת בתו באמרם (ש״א כ״ה ל״ד) ותבאת לקראתי, ומשפטו ותבאי.

ו׳. הואו הומרה מההא בכמו (משלי כ״ג ה׳) כי עָשֹה יעשה לו כנפים,

---

אות כח איזהו אות שיהיה כמו וּשְׁמַרְתֶּם וּקְרָאתֶם תְּדַעְתֶּם· ור׳ יהודה כתב הטעם בעבור היות הואו כבד על הלשון „וכן ירשו מקדמונינו דור אחר דור״.

[1]) ועופתיו הטה בלי ספק הראיות אשר הביא ר״ש פרחון שרש זכה מלשון התלמוד ע״ש.

בָּנֹה בניתי[1]) (מ"א ח' י"ד) כאשר בארנוהו וקרבנוהו בספר הקרוב והישר. ופעמים שיכתבו אותה ואו על המבטא. והומרה עוד מההא בלא שלותי (איוב ג' כ"ו) וזולתו.

ז. הזין הומרה מהסמך באל יחסר המזג (ש"ה ז' ג') עקרו המסך מן מסכה יינה (משלי ט' ב'), כלומר לא יעמד מבלי בשם. והומרה עוד מהריש בכמראה הבזק (יחזקאל א' י"ד). והומרה מהדלית אשר היא תמורת התו של התפעל ברחצו הזכו.

ט. הטית הומרה מתיו התפעל בכמו וילכו ויצטירו (יהושע ט', ד'), הצטידנו, אותו (שם ט', י"ב); מה נצטדק (בראשית מ"ד י"ו). וכבר הביאנו המופת הגמור על זה בשער זכה מספר ההשגה.

י. היוד הומרה מהו בארבע מלכיות (דניאל ח' כ"ב) והוא שהיוד הזאת היא בעיני תמורת תו מלכות ועקר המלה מלכותות והיה זה כבד עליהם. ובבר שמשו אנשי המשנה בכמו זה ואמרו בקבוץ פרפרת פרפריות (אבות סוף פ"ג) ועקרו פרפרתות והמירו התו ביוד, וככר המירו היוד הזאה באלף ואמרו פרפראות ובדבריהם שלש אוּמָּנִיּוֹת עושין מלאכה בע"פ עד חצות (פסחים פ"ד מ' ו') והוא קבוץ אומנות ועקרו אומנותות והפכו ואו אומנות ליוד והבליעוה ביוד המומרת מתו אומנות ונדגשה בעבור זה והניעו מה שלפניה בשבר כי השבר מהיוד ואלו היו משאירים הואו כאשר היא כמו שעשו העבריים במלכיות היה נכון. ואפשר שיהיה זה נמצא בקצת הגרסות, אבל גרסתנו באשר ספרהי לך. ואמרו בקבוץ תענית, תעניות, המירו התו ביוד והבליעו בה יוד תענית. וזאת היא הקשתי באמרם גלת עליות (יהושע ט"ו י"ט) בקבוץ את גלת עלית (שופטים א' ט"ו) ועקרו עליתות, והמירו והבליעו ההו בעליות על הפנים האלה מומרת בהא אשר היא למד הפעל. וכמהו עוד ואבדתם אֵת כל משכיותם (במדבר ל"ג נ"ב), בקבוץ ואבן משכית (ויקרא כ"ו א'), ועקרו משכיתוהם והמירו והבליעו. ויש לנו בתענית ועלית ומשכית הקשה אחרת עוד היא יותר ראויה להם, והיא שנאמר כי משפט תענית להיות תעניה ע"מ תאניה ואניה (ישעיה כ"ט ב'), וקרה לה מה שקרה באמרם שערוריה (הושע ו' י') ושערורות (ירמיה י"ח י"ג), יהודיה (דה"א ד' י"ח) ויהודית (נחמיה י"ג כ"ד), תחתיה (תהלים פ"ו י"ג) והחתית (דברים ל"ב כ"ב), והיא ההקשה בעליה ועלית ומשכיה ומשכית. ומשקל עליה פעילה כמו בצפיתנו צפינו (איכה ד' י"ז) ומשקל מַשְׂכִּיָה מַפְעִילָה על דמיון אני מנגינתם (שם ג' ס"ג), והבליעו יוד המשך ביוד הנהפכה מההא אשר היא למד הפעל. ועל הדרך הזאת יהיה עליות על אפניו, כי הוא קבוץ עליה, והיא ההקשה במשכיותם ותעניות וזולהם; אבל מלכיות היוד שלו תמורת תו מלכות. ואתה דע לך.

---

[1]) לפי הנראה יש בזה ט"ס וצ"ל לדברי ר"י, אשר אמר כי בשני הפסוקים האלה הוא הומרה מההא, עשו בוא וכן בכו, ובאמת מנה המסורה בנו בניתי מן חד חד ואו בסוף; אבל לא נמצאה נוסחא הזאת לא בכ"י ולא בספרי הדפוס, וגם ר"ש מנורלי אשר ידיו רב לו בעניינים האלה לא העיר מאומה על זה, גם רד"ק מביא בנה בהא במכלול קל"ד. ורי' חיוג כתב להפך „ויכתב הא תמורת ואו כמו בנה בניתי, כי עשה יעשה לו כנפים. ושאלתי את פי אהובי החכם בשער הבקי במסורה, ואמר לי, כי אין לסמוך על המסורה אשר תמכתי בה יתדתי לפי שיש בה כמה טעיות כמו שמנה ג"כ אלה וכתב וג', ודעתו בזה, כי נתחלף להסופר הפסוק במשלי עם אותו דיחזקאל ל"א י"א, עשו יעשה לו כרשעו, והוא מן ד' דכתיבין ואו עפ"ה, וכן נתחלף לו כך בנון בהפסוק השני וצ"ל בכו בכו (ירמיה כ"ב י'.)

כ. הכף הומרה מהבית בכי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכריה ב׳ י׳) משפטו בארבע בבית, וכמהו כרוח קדים אפיצם (ירמיה י״ח י״ז). והומרה עוד מהבית באמרו כאשר ילכו (הושע ז׳ י״ב) משפטו באשר ילכו, כלומר באיזה מקום שילכו, ובאמרו עוד וברמי בניך (יחזקאל ע״ז ל״ו). ויתכן שיהיה כמוהם כחצות הלילה אני יוצא (שמות י״א ד׳) והראיה על זה אמרו (שם י״ב כ״ט) ויהי בחצי הלילה. וכבר הומרה מן גימל בוכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ׳) ומשפטו וגנה. —

ל. הלמד המירוה מן הבית בוישבו אתו לארץ (איוב ב׳ י״ג), ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא כ״ו ז׳) והרבה זולתם, והמשפט בארץ, בחרב; וכבר זכרנו מהדומה לזה כלל מספיק בשער אשר לפני זה. והומרה מן הריש החרע מפלשי עב (איוב ל״ז י״ו) הוא אצלי כמו אם יבין מפרשי עב (שם ל״ו כ״ט) ר״ל הברקים המהפרשים ממנו.

מ. המם הומרה מן הנון בהתנים הגדול (יחזקאל כ״ט ג׳) ר״ל התנין. והומרה ממנה עוד במף תקברם (הושע ט׳ ו׳) הוא כמו נף (ישעיה י״ט י״ג), ובית הרם (יהושע י״ג כ״ג) הוא כמו הרן (במדבר ל״ב ל״ו), וכמהם (ש״ב י״ט ל״ח) הוא כמהן (שם י״ט מ״א), ובאמרו אנה המה מוליכות את האיפה (זכריה ה׳ י׳). והומרה מהא בכמו אמרם אביה (דה״א ג׳ י׳) ואבים (מ״א י״ד ל״א) שם איש.

נ. הנון הומרה מהמם באמרו והנה באו עד תוך הביה (ש״ב ד׳ ו׳), המשפט המה; ובמלכין (דניאל ב׳) וחיין (שם ז׳ י״ב), את קול הרצין העם (מ״ב י״א י״ג), לעשתרות אלה צרנין (מ״א י״א ל״ג), קח לך חטין (יחזקאל ד׳ ט׳), הנה ירעתין (ישעיה מ״ח ז׳), הלהן השברנה — הלהן תעגנה (רות א׳), ובשפופם (במדבר כ״ו ל״ח) שפופן (דה״א ח׳ ה׳), גרשום וגרשון (בראשית מ״ו י״א דה״א ו׳ א׳) והומרה מן הלמד בלשכה ונשכה (נחמיה י״ג ז׳ ח׳) ובמעין גנים (ש״ה ד׳ ט״ו) משפטו להיות גלים כמו גלת מים (יהושע ט״ו י״ט), והראיה על זה אמרו באר מים חיים והענין בהם אחד, אך ספר המעין בגלים לרוב המים היוצאים ממנו; וכן אומר כגן נעול (ש״ה ד׳ י״ב) שמשפטו שיהיה גל נעול כמו שנאמר מעין חתום, הענין אחד, ואם המלות חלוקות, וזה יאמר במלאכה הצחות ההרמות ר״ל השתנות המלות עם הרמות הענין. וכבר המירוה עוד באתנן זונה (דברים כ״ג י״ט) מן הא אתנה המה לי (הושע ב׳ י״ד). וכבר הומרה הנון מאחר הכפלים בלשמיר מעזניה (ישעיה כ״ג י״א) משפטו מעזיה ברגשות קבוץ על ראש המעוז (שופטים ו׳ כ״ו) והמירו הנון מאחר הכפלים, כי מעוז נגזר מעזוז וגבור (תהלים כ״ד ח׳), בעזוז עינות תהום (משלי ח׳ כ״ח). וכן אמרם חסדי ה׳ כי לא המנו (איכה ג׳ כ״א), ר״ל כי הנון בו המורת המם והעקר בו תמו ברגשות. וכבר המירוה בריש בנחום בענה (נחמיה ז׳ ז׳ ורחום בענה דה״א ב׳ ב׳). ויש שתומר בהא הנקבה בכמו הניה מסע ושריה (איוב מ״א י״ח), וילבש צדקה בשרין (ישעיה כ״ט י״ז), אתנה המה לי (הושע ב׳ י״ד) מן אתנן זונה.

ע. העין הומרה מהחית בעושו ובאו (יואל ד׳ י״א) רצה חושו.

צ. הצדי הומרה מזין ביחפץ זנבו כמו ארז (איוב מ׳ י״ז), רצה יחפז מכי לא בחפזון תצאו (ישעיה נ״ב י״ב), כלומר כי הוא ממהר תנועתו ואם הוא גדול כמו ארז; ואמרו כמו ארז ספור לזנב.

ק. הקוף הומרה מהגימל בויצקו את ארון האלהים (ש״ב ט״ו כ״ד) משפטו ויציגו, וזאת היא דעת התרגום באמרו ואקמו ית ארונא[1].

---

[1]) אבל וילקס לפני ה׳ ביהושע ז׳ בג הוא מגזרת לוק או יצק ולכן תרגם המתרגם ואתיבונון.

ש. השין הומרה מתו התפעל בלמה תשומם (קהלת ז׳ י״ו) כאשר אמרנו בהשגה יבוקש שמה לדעתו.

ת. והתו הומרה מאלף בבנוי לתלפיות (ש״ה ד׳ ד׳) כי הוא נגזר מפן תאלף ארחותיו (משלי כ״ב כ״ה) ופרושו למודים, כלומר שבנה אותו בנין עליון שיהיה למוד לעוברי דרכים; ועקרו אלפיות על משקל תחתיות ארץ (ישעיה מ״ד כ״ג). והערב גם כן עשו מה שרומה לזה באמרם תראת מן ורת והמירו הואו לתו, ובאמרם תכמה ותכאה[1]) כי החוין האלה מומרת מווין: והומרה התו מהא באנכי תרגלתי (הושע י״א) כי הוא ממין מה שאומרים רבותינו ז״ל מפני הרגל עברה, כאשר הומרה מכמו ההא הואת עוד במלת ותפוצותיכם (ירמיה כ״ה ל״ד) שעקרו והפיצותיכם כאשר אני עתיד לזכרו כשער המלות הזרות. והומרה מהא הנקבה בשפעת אני רואה (מ״ב ט׳ י״ו), אם אתן שנת לעיני (תהלים קל״ב) ושכרת ולא מיין, (ישעיה כ״א כ״א) ושבת לנשיא (יחזקאל מ״ו י״ח), כי אזלת יד (דברים ל״ב ל״ו) וכקטרת כי העקר ישימו קטורה (שם ל״ג י׳), וכתפארת כי הוא כמו מקל תפארה (ירמיה מ״ח י״ז), ובאיך לא עזבה עיר תהלה (ירמיה מ״ט כ״ה), וכנשאת זהב וכסף (מ״א י׳ כ״ב), וכמלת כמוצאת שלום (ש״ה ח׳ י׳), העקר נושאה זהב, מוצאה שלום, כמו הלכה היא (ירמיה ג׳ ו׳) ובזולת זה הרבה. ותומר מן הא הנקבה עוד בסמוך. והמירו התו מיוד כנוי הנקבה באמרם ותבאת לקראתי (ש״א כ״ה ל״ד) המשפט והבאי (לעיל דף 42). כי התו עוד לנקבה. כבר התבאר ממה שהביאונו תמורות האותיות קצתם בקצתם, אבל מה שהוא כמו פזר נתן לאביונים (תהלים קי״ב ט׳) ובזר עמים (שם ס״ח ל״א) וכמו עלץ לבי בה׳ (ש״א ב׳ א׳), נתעלסה באהבים (משלי ז׳ י״ח), ותעלוזנה כליותי (שם כ״ג ט׳) וכמו מכף מעול וחומץ (תהלים ע״א ד׳), וחטאי חמס נפשו (משלי ח׳ ל״ו), וכמו שחק וצחק, צעק וזעק, מצער ומזער וכל אשר ימצא לו שמוש וגזר ממה שרומה לזה, הנכון אצלי לאמר בו שהם לשונות שונות מאשר יושמו מומרים קצתם בקצתם, כי הכל משמש בו ואין מתיחדת אחת משתי המלות בדבר זולת האחרת. כי אחת מהנה ראויה שתהיה מומרת בחברתה יותר מן האחרת, ועל כן היה נכון אצלי שיהיו לשונות שונות, והוא הדין כמה שיראה בו ההפך, רצוני לומר כאשר נמצא פעל שמשתמשין בו על איזה סדר שיהיה מאותיותיו ומצאנו פועל אחר כענינו משתמשין בו גם כן ויראה מסדר השני פעלים כי האחד מהם הפוך מהשני, הנכון אצלי שיאמר בהם שתי לשונות שונות כי אין האחד יותר ראוי שיהיה הפוך מחברו מן האחד, כאשר נאמר רגע הים ויהמו גליו (ישעיה נ״א ט״ו), בכחו רגע הים (איוב כ״ו י״ב), למען הרגיע את הארץ (ירמיה נ׳ ל״ד) שהיא לשון בפני עצמה ואינה הפוכה מן גוער בים (נחום א׳ ד׳). וכן נאמר עוד בלשון גוער בים שאינה הפוכה מן רגע הים, ואם המלות קרובות אלה לאלה וענינם אחד. ואינני אומר שהוא מונע מן ההפך לגמרי, אבל אני בוחר בזה וכדומה לו מה שאמרתי לך; אך שלמה ושמלה, כשב וכבש וזולתי ממה שדומה לו מה שאין לו שמוש יאמר בו כי אחד מהם הפוך מן האחר. ואם יאמר בכל אשר תראה בו התמורה שהוא מומר קצתו בקצתו ובכל אשר יראה בו ההפך שהוא הפוך קצתו מקצתו, אינו מזיק. ואנשים מאנשי עיון מקפידין שתהיה מלה הפוכה מאחרת ושתהיה עוד מומרת מאחרת,

---

[1]) ורת ירש תראת ירושה; וכן עלה תכמה לשון עלינות; וכן סמך תכאה לשון סמיכה.

ומה שבארנוהו בהלפיזת, בהפוגות, וזולתם ממה שלא יתכן בו לומר שהוא לשון בפני עצמו, ומה שהראינוהו מתמורות הטית והרליה בחו החפעל יבטל דבריהם ודוחה טענתם ואין להם טענה, ואתה דע לך. —

אמר המחבר, מפני שהשתנות התנועות קצתם בקצתם מין תמורת האותיות קצתם בקצתם ראינו לסמוך לשער הזה זכרון קצת ממנו עד שיהיה חבורנו זה כולל רוב דיני הלשון בעזרת האל.

שער ח·

במה שישתנו תנועות מן קצתם אל קצתם·

דע כי מה שישתנה מהתנועות קצתם אל קצתם בא הקמץ במקום הפתח בכמו והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזקאל ט"ז ד') משפטו שיהיה כמו השכב אותם ארצה (ש"ב ח' ב'), ועוד נוסו הפני (ירמיה מ"ט ח') המשפט בהפנו שיהיה ההא בפתח כי הוא צווי מהפנה ערף (שם מ"ח ל"ט) ועוד והפדה לא נפדתה (ויקרא י"ט כ') בקמץ במקום הפתח כי הוא מקור הפדה ועוד כי משקל הכסף והזהב[1] (עזרא ח' ל') ומנת המלך מן רכושו (דה"ב ל"א ג') הם קמוצים ואם הם סמוכין והשעור שלהם פתח. וכבר שמו הקמץ במקום הסגול בכי היום ה' נראה (ויקרא ט' ד'). וכבר שמו הקמץ במקום חירק במשכי אותה (יחזקאל ל"ב כ') משפטו שיהיה כמו משכו וקחו לכם (שמות י"ב כ"א), וכמהו ושערו חרבו מאד (ירמיה ב' י"ב) ועוד סלכי עלינו (שופטים ט' י') שמחי ועלזי (צפניה ג' י"ד) קרחי וגזי (מיכה א' ט"ז) ועוד קרבה אל נפשי גאלה (תהלים ס"ט י"ט). וכבר שמו הקמץ במקום השורק אך במה שלא הוזכר פועל הרבה מאד כמו שדדה נוה (נחום ג' ז') הכרת מנחה ונסך (יואל א' ט'), כל ימי השמה (ויקרא כ"ו ל"ד) כליל תקטר (שם ו' ט"ו), שש משיר (שמות כ"ו), הראת לדעת (דברים ד' ל"ה). וכבר שמוהו במקום הסגול בואשעה בחקיך תמיד (תהלים קי"ט קי"ז), כד הקמח לא תכלה (מ"א י"ז י"ד) ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה מ"א כ"ג). וישימו השורק במקום הקמץ בכמו הללוהו כרב גדלו (תהלים ק"נ ב') מלא קמצו (ויקרא ב' ב') ולקרבן העצים (נחמיה י' ל"ה). ושמוהו במקום הפתח בכי גנב גנבתי (בראשית מ' ט"ו), זכר ה' לדוד את כל ענותו (תהלים קל"ב), משפט גנב שיהיה כמו יסור יסרני יה (שם קי"ח י"ח) וענוהו שיהיה על רמיון וכסיתי בכבותך שמים (יחזקאל ל"ב ז'); ויתכן שיהיה כמהו ואמר חלותי היא (תהלים ע"ז י"א). ודע כי כף וכסיתי בכבותך שמים איננה דומה בענין לכף בכלתך מחטא (יחזקאל מ"ג כ"ג) ואע"פ שהמקורים סמוכים לשניהם, והוא שהמכנה בכבותך פעול בו והמכנה בכלתך פועל בו, אבל נשתוה המבטא בהם בעבור הסמוך אליהם, וגם כן קורה בלשון הערב[2]. ושמוהו במקום

[1] בהעתקה אשר העתיק החכם עוולד מן ס' הרקמה בלשון ערבי בספרו Beiträge ꝛc. הזיג על מה שהביא המחבר משקל הכסף בקמץ מה שלא מצא בשום ספר, ולא ראה מה שכתב ר' שלמה נורצי במ"ש „בספרים מדוייקים כ"י הקוף בקמץ וכן כתבו ר"י בספר הרקמה וג'.״

[2] בהעתקת החכם עוולד כתוב פה „עחבת מן צרב זיד עמרא אשתומם על כי זיד הכה את עמר ונאמר כמו כן — מן צרב זיד עמרו על כי עמר הכה את זיד.״ והעיר המעתיק כי המשל הזה נמצא מלה במלה בספרי דקדוק הערבים ונראה מזה כי אלה הספרים היו שגורים בפי ר' יונה.

החולם בתהומות יכסיומו (שמות ט"ו ה'), וגם לא תעבורי מזה (רות ב' ח') ובישפטו הם (שמות י"ח כ"ו) ובתשמורם (משלי י"ד ג'). וכבר שמו הצרי במקום הפתח בתאהבי פתי (משלי א' כ"ב), כאשר בארנו בספר ההשגה וזולתו; ובמקום החירק בכמו ותלך ותתע (בראשית כ"א י"ד) ותכה מכעס עיני (איוב י"ז ז'), הנצו הרמונים (ש"ה ו' י"א), הפרו בית ישראל (ירמיה י"א י') הרעו האנשים האלה (שם ל"ח ט') הקרו רעתה (שם ו' ז') והצרתי לאדם (צפניה א' י"ז), אשר הרעתי (מיכה ד' ו'), משפטם הניצו, הפירו, הריעו, הקירו, והצירתי ואשר הריעתי על משקל הקימו והשיבו והביאו והקימותי והשיבותי. וכבר שמו החירק במקום הסגל במלת ובפרשכם כפיכם (ישעיה א') ארממך ה' (תהלים ל' ב'), וכבוד יערו וכרמלו (ישעיה י' י"ח), ותרץ את גלגלתו (שופטים ט' נ"ג) מאספכם אלהי ישראל (ישעיה נ"ב י"ב) רוח אלהים רעה מבעתך (ש"א ט"ז ט"ו), יהושע בן נון, שבן לילה היה (יונה ד' י') והיה אם בן הכות הרשע (דברים כ"ה). ושמוהו במקום הפתח במלת וגלגליו כסופה (ישעיה ה' כ"ח) והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל ל"ח כ"ג), ואף את דמכם (בראשית ט' ה') יבמתו (דברים כ"ה) שבה יבמתך (רות א'); הרב עם שדי יסור[1]) (איוב מ' ב') הוא מקור ועקרו שיהיה כמו יסור יסרני וכמהו החלו הערמות ליסוד (דה"ב ל"א ז') והערמות פעולות באמרו ליסוד ושעורו החלו ליסוד הערמות; עד השמידו כדבר ה' (מ"ב י' י"ז) בחירק במקום פתח, ועוד גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה ל"א ה'), אחרי הקצות את הבית, אחרי חלץ את האבנים (ויקרא י"ד ל"ג), והטוב בעיני בחלץ שיהיה מקור ושיהיה החירק בו במקום הפתח, וכמהו אפס כי נאץ נאצת (ש"ב י"ב י"ד). ושמוהו במקום הקמץ בנצרה על דל שפתי (תהלים קמ"א). ושמוהו במקום השורק במשחת מאיש מראהו (ישעיה נ"ב י"ד), כי מאתנן זנה קבצה (מיכה א' ז'), ופתחו שעריך (ישעיה ס' י"א) ובויישם בארון (בראשית נ' כ"ו). וכבר שמו הפתח במקום הסגול בזתתנה לזרע אברהם אהבך (דה"ב כ' ז'), בוראך יעקב גואלכם קדוש ישראל (ישעיה מ"ג א' י"ד), בעברות המדבר (ש"ב י"ז ט"ז) ובשאתה[2]) מדבר עמי (שופטים ו' י"ז) ועוד בשגם הוא בשר (בראשית ו' ג') ובקולי אל אלהים והאזין אלי (תהלים ע"ז ב'). ושמוהו במקום השבא לרחק הצורך בכמו נאמיתתהו (ש"ב א' י'), ואני אסבל נאמלט (דברים מ"ו ד'), ואשלם נחומים לו ולאבליו (ישעיה נ"ז י"ח). וכבר בארתי עלת זה בסוף מחברת הקרוב והישר[3]). ושמוהו במקום החירק לרחק האות הגרונית בכמו כאהלים —

[1]) בהעתקת עוואלד כתוב כה: ואפשר כי יסור הוא גם כמו גביר גבור, ומלת טוב היא כמו הטוב טוב (שופטים י"א כ"ה) ושעורו הדרך מוסר הוא שיריב האדם עם אל. וזה כתב ר"י כמו כן בספר הקירוב והישר, כתאב אלתקריב ואלתסהיל, אשר העתיק החכם הזה. והפרוש הזה הביא רד"ק בשרשיו בשם אביו ונמצא ג"כ בפי' לראב"ע על איוב.

[2]) „כ"ה בכ"י ובכתב עליו בגליון יפה בפתח בשין" כ"כ במנחת שי, וזאת השגת עוואלד.

[3]) וזה דבר ר"י גם בהעתקה קלרה הנזכרת: ומאשר כתב בפתח אמר איש אחד בספרו על התנועות כתאב אלמצותאת כי לא כתיב בקמץ לפי שכתב ולא המיתהו רק שאול נפל על חרבו (וזה הביא רד"ק בשם הקדמונים) ועל זה מתלוצץ ר"י ואמר אם כן למה כתוב ואכסך משי (יחזקאל ט"ז י"א) בפתח? ודעתו בזה כי העתיד יבוא על הפועל המולף אשר איננו חליפה גמורה כמו תהמת יכסימו וכן עם הואו בשבא ויהיה כפי ענינם עתידים וחולפים (כמו לעיל 24) וכן בזה משפט הואו בשבא אך לפי שבאה לפני א קשה על המבטא ונתהפכה לפתח כמו ואברכהו (ישעיה נ"א ב').

כארזים (במדבר כ"ד ו'), לאשר על ביתו (בראשית מ"ג י"ו), אם אעשה וג' לאדני (ש"א כ"ד ו'), בארני (שם), חסד לאלפים (שמות כ' ו'), תהיה לאדניה (שם כ"א ד'), אך בה' (במדבר י"ד ט'). ובבר שמוהו לבלי דחק במקום החירק עוד ביִירא והנה באר בשדה (בראשית כ"ט ב'). ובבר שמוהו במקום השורק בעבור הדחק הזה בעצמו בבמו יְאהבך וברכך (דברים ז' י"ג) והרגוני על דבר אשתי (בראשית כ' י"א), עקרם שהיו כמו ושמרך, ומצאהו צרות רבות (דברים ל"א י"ז); וכן ואמרתם כה לחי (ש"א כ"ה ו'), והלבתם בכל הדרך (ירמיה ז' כ"ג), ואמרנוה לענותו (שופטים י"ו ה'), עקרם שיהיו כמו וזכרתם את כל מצות ה' (במדבר ט"ו ל"ט), ושמרתם את משמרת (ש"ב י"א ו'). ושמוהו במקום הצירי בהֵשֵב אל תערה (יחזקאל כ"א ל"ס) וביאהבני אישי (בראשית כ"ט ל"ב), הבדל יבדילני (ישעיה כ"ו ג'); ומהמין הזה הוא וישראל לא יכירני (ישעיה ס"ג י"ו) אלא שהוא קמץ בעבור שהוא אתנח, וממנו עוד אין ראֵני (שם ט"ז י') אלא שהוא קמץ בעבור שהוא זקף. ובבר שמהו הסגול במקום החריק במלת אל תִּמחי (ירמיה י"ח כ"ג) ואל תמח חסדי (נחמיה י"ג י"ד), צור ילדך תשי (דברים ל"ב י"ח) ובאהבו את ה' (תהלים ל"א כ"ד), אחזו לנו שועלים (ש"ה כ' ט"ו) ובאספה לי (במדבר י"א י"ו). ושמוהו במקום הקמץ במבית אל מבטָחם (ירמיה מ"ח י"ג); ומקום הפתח במלת ובן ארם ייתַּחס (במדבר כ"ג י"ט) ובלממות אבתיכם תתנחלו (במדבר ל"ג כ"ד) ובמלת והטהרו (שם ח' ז') ובשכל ארם האריך אפו (משלי י"ט י"א), החזיקי בידם (ירמיה ל"א ל"ב), העמיקו לשבת (שם ס"ט ח') הסגול בהעמיקו במקום הפתח. ושמוהו עוד במקום הפתח בגש הלאה (בראשית י"ט ט') וייקץ נח (שם ט' כ"ד) ובויישם בארן (שם נ' כ"ו) וזולתם. ובבר שמו החולם במקום הקמץ במלת ולבה זעמה (במדבר כ"ג ז'), במצאבם אותו (בראשית ל"ב כ'). ובבר זכרתי בספר ההשגה וזולתו מהשתנות התנועות קצתם מה שאינני צריך להאריך הדברים הנה.

שער ט·

שער אחר מהתמורה·

יש שימירו העברים הדבר מן הדבר והן לעין אחת וזה יחלק לשתי מחלקות. האחת מהן תמורת הכל מן הכל והשניה תמורת הקצת מהכל. ותמורה הקצת מן הכל בבמו אמרו ויתן להם אביהם מתנות רבות (דה"ב כ"א ג'), כלל באמרו מתנות רבות ופרט באמרו לכסף ולזהב ולמגדנות, על דרך הבאור, והמיר הקצת מהכלל. ועוד (שם כ"ג א') ובשנה השביעית התחזק יהוידע ויקח את שרי המאות לעזריהו בן ירחם ולישמעאל בן יהוחנן וג' בברית. ועוד לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י' כ"א). ומנת המלך מן רבושו לעלות הבקר והערב (דה"ב ל"א ג') וכמו זה הרבה. אבל תמורת הכל מן הכל כמו אמרו ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפרשים (דה"א כ"ח י"ח) כאלו אמר ולתבנית הכרובים. ועוד וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה (שמות י"ד כ"ח), ועוד תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל (במדבר ח' י"ו), אמרו בכור כל תמורת פטרת כל רחם כאלו אמר תחת כל בכור כל. ומהתמורה עוד מה שיומר בו הנראה מהנסתר (פי' כינוי עם הידיעה) כמו אמרו ואתה כי הזהרתו צדיק (יחזקאל ג' כ') השעור ואתה כי הזהרת צדיק; ועוד בבאו האיש

(שם י׳ ג׳), ויבדילם אמציהו להגדוד (דה״ב כ״ה י׳); ויכן להם עזיהו לכל הצבא (שם כ״ו י״ד), עוונותיו ילכדנו את הרשע (משלי ה׳ כ״ב), ויכו האחד את האחד (ש״ב י״ד ו׳), ישנו עם אחד (אסתר ג׳ ח׳), יביאה את תרומת ה׳ (שמות ל״ה ה׳), לא היה משקל לנחשתם כל הכלים האלה (ירמיה נ״ב כ׳), ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב׳), אשר אנכי נתן להם לבני ישראל (יהושע א׳ ב׳), ויעשו גם הם חרטמי מצרים (שמות ז׳ י״א), את אשר בו הנגע (ויקרא י״ג נ״ז), ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים (דה״א י״ו מ״ב) ר״ל ועם הימן וידותון, והסתיר כתחלה ואחר כן המיר הנראה מהנסתר אלא שכבר זכרם בפסוק הראשון.

שער י׳

זכרון רב בניני השמות המוספים ואשר אינם מוספים הנגזרים ואשר אינם נגזרים·

קודם שאזכר מאומה מדמיוני השמות ובניניהם אומר שאינני מקבל על עצמי שאזכור בשער הזה מבניני השמות והתארים אשר להם פעלים מה שבא מהם על פעליהם, כמו אומר ועושה ובוחר ונאסף אל עמו ומתכבד ומדבר למשופטי ומשליך ומכלים והדומה לזה, מפני שהם מושגים בהקשה, אבל אזכור כו מה שהוא יוצא חוץ מהדרך הזה, ר״ל השמות אשר לא באו על פעליהם, כי תכונתם לא תשוגנה כי אם בשמע, ועור השמות אשר אין להם פעלים. ואומר כי כאשר תמצא בראש המלה אשר אינך יודע גזרתה אלף או מם או תו או יוד או נון ותהיה המלה אשר בראשיתה אחת מאלה האותיות שלש אותיות עמה ר״ל עם האות ההיא שימנה שרש בה כמו תלח והחן (דה״א ז׳ כ״ה) שמות אנשים. אצם הששי (שם ב׳ ט״ו) ואצר (בראשית ל״ו), יהץ (ישעיה ט״ו ט׳), ותכן, ונתר, וכן משק ביתי והדומה לזה. ואם ההיה מארבע אותיות באות ההיא אל תשים האות ההיא שרש במלה אשר היא בא אלא בראיה גמורה בעבור שהיא מאותיות התוספות, וכיון שהדבר כן מהוריזות שלא תשים אלפי אבנט וארגז ואחלמה וארגב ואצבע ואשנב ואשכר ואשפר ואת אחבן ואת מוליד (דה״א ב׳ כ״ט) וארפר (ישעיה ל״ו י״ט) ואשכל (בראשית ט״ו כ״א) ומה שהוא כמוהם שרש עד שיתבאר לך הגזר ותרע הרבר ברור שהוא מן השרש, ושתעשה גם כן כמו זה בתו תענך (יהושע י״ב כ״א) והארע (דה״א ח׳ ל״ה) ותדעל (בראשית י״ד א׳) ותחמס (ויקרא י״א ט״ו) ותרתנה (דה״א ב׳ מ״ח) שם איש והדומה לזה, והיוד ינשוף ויחמור (ויקרא ט״ו) וירחע (דה״א ב׳ ל״ד) ויעקן (שם א׳ מ״ב) והרומה להם. ובנון נפחות (יהושע ט״ו מ׳) נפחחים ונמרד (בראשית י׳ י״ג) ובמם מכמם (עזרא ב׳ כ״ז) ומה שהוא דומה לו. ושמתי אלפי ארגז ואחלמה וארפר נוספות על משקל אפעל עם שהם מאותיות התוספות ובן אלפי אבנט וארגב ואצבע וזולתם מן השמות אשר לא נודע להם גזרה, בעבור רוב בא האלף נוספת בשמות ובפעלים השלישים, כמו ואשמורה בלילה (תהלים כ׳ ד׳), באשמרת הבקר (שמות י״ד כ״א), אגרף, אזרוע, אפרוחים, אחמל, אקדח, אזרח, אכזב. הארדש ארדש, אשכים ודבר (ירמיה כ״ה ג׳), אזכרה, אע״פ שאלפי הארדש אשכם אזכרה מומרות מהאין על קצת ההקשות (אבל) בפעלים כמו הפעלים העתידים אשר יספר בהם המדבר על עצמו כשיאמר אעשה, אעלה, אומר אלי (תהלים ק״ב כ״ה), ואכלה מצוד בני (בראשית כ״ז כ״ב)

וכמו אלף אתחבר יהושפט (דה"ב כ' ל"ה) וכל מלבושי אגאלתי (ישעיה ס"ג ג'), אשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו ו'), אכביד את עלכם ואני אסיף (דה"ב י' י"ד[1]), כי האלפין האלה נוספות בפעלים האלה בתוספת ההאין בהם באו על שמוש הארמיים בהם כמו אתכריה רוחי (דניאל ז' ט"ו), אשתיו חמרא (שם ה' ד'), וצלם אנפוהי אשתני (שם ג' י"ט), אשתומם כשעה חדה (שם ד' י"ו), ואם תרצה אמור בהם שהם מומרות מהאין. וכאשר תמצא אות מאותיות התוספות מלבד האלף והואו והיוד במלה שיגזור מענינה מה שיסיר ממנה האות הנוספת שימנה נוספת כמו נון קרבן וממ אמנם כי הם מהקריב ומן אמנה אמן (ישעיה כ"ה א') וזאת ראיה קיימת. ואם תראה המלה אשר בראשיתה אחת האותיות אשר זכרנו ר"ל האלף והנון והמם והיוד והתו בת חמש אותיות באות ההיא גזור על המלה ההיא שהיא חמשית ושהאות ההיא משרשה כי התוספת לא תבאנה על בעלי הארבע מהשמות בראשונה אלא השמות הנגזרים מפעליהם כמו מכרסם מן יכרסמנה (תהלים פ'), מכרכר (ש"ב ו' י"ו), רק מחספס (שמות י"ו י"ד), ודוד מכרבל (דה"ב א' ט"ו) אכרסם אכרכר והדומה לזה. ואין למתעקש שיקשה עלינו בכמו מגפיעש (נחמיה י' כ') ומכנרבי (עזרא י' א') עד שיעמידנו על הגזרה וכיון שהדבר כאשר ספרנו הנכון שתחשב אלף אגרטלי (עזרא א' ט') משרשיה ושתהיה המלה חמשית, וזה דברי באחשתרן (אסתר ח' י') שהאלף שלו שרש אבל הנון אינה מהשרש והמלה חמשית. וכן אלגביש (יחזקאל י"ג י"א) מלה חמשית וכן אשכנז (בראשית י' ג') ואמרפל (שם י"ד א') וארגמן (שמות כ"ה ג') וארגון (דה"ב ב' ו'), כולם חמשים וכן האחשדרפנים מלה חמשית גם כן, אבל היא מלה מורכבת ר"ל כי אחשדר מלה חמשית ענינה השר הגדול או מה שרומה לזה אלא שהתרכבה עם פנים והיה ענין השתי מלות שרי הפנים כלומר היושבים לפני המלך ורואים אותו תמיד[2]) על ענין ראי פני המלך. ואם תהיה אחת מאלה האותיות שתגיע בה אל שש אותיות היא בה תוספת. ואם יחשוב חושב כי אחשתרנים מלה ששית אותיותיה כלם שרשיות ושאחשדרפנים מלה שבעית אותיותיה כלם שרשיות או שהיא ששית והאלף שלה מן השרש ונונה נוספת, יהיה זה רחוק מפני שהבנין החמשי הוא מעט בדבריהם בעבור שהוא כבד עליהם ולא היו עוברים ממנו אל הששי כל שכן השביעי; ואם יאמר שהם מלות פרסיות אפילו אם תהיינה כן לא ננהג בהם כי אם מנהג המלות העבריות בעבור שדברו בהם ולא היו מביאים ברמיוניהם מה שאיננו נוהג אצלם, ואלו היה כאשר חשב החושב היה הדין עליהם לחסרם ולהשיבם אל מנהג לשונם בהחסירם אותם מהדרך שהם עליו. וכל שכן שזה צריך להיות דבר כולל לכל הלשונות, כי כולם בנויות על דרך החכמה הנכונה אע"פ שלקצתם מעלה ויתרון על קצתם בענין הזה. ומה שמחזיק היות האחשתרנים עברי שם חמשי, משמשימים אותו שם באמרם ואת האחשתרי (דה"א ד' ו') כי לא לא קראו אלא בדבר נודע; וזה דברי בהתפנחס (ירמיה ג' י"ו) שהוא חמשי ושהתו שלו נוספת, ואת כדר לעומר (בראשית י"ד א') מלה מורכבת (חולין ס"ה). וצריך שתדע כי מן השמות מה שהוא על שני אותיות כמו עי גי שי יד ומהם מה שיהיה על שלש אותיות כמו אבן וקבר וגבר, ומהם מה שיהיה על ארבע אותיות

---

[1]) בספרינו אבי הכביד את עלכם ובכל נוסחאות הישנות מלא ל"ג נראה כנוסחת ר"י.

[2]) ושרים האלה קראו היונים עיני המלך, ראה חיי אפאללאניאוס א' כ"ח.

כמו בדקר (מ"ג ט' כ"ה) ושנער (בראשית י' י') וכרלח (שם ב') ומהם מה שיהיה על חמש אותיות כמו שמאבר (שם י"ד ב') פתשגן (אסתר ג') צלפחד (במדבר כ"ו ל"ג) צפרדע (שמות ח' ב'), אגרטל (עזרא א' ט'), ואין כדבריהם מלה ששיה כלה שרש. ודע כי השם השלשי יגיע בתוספת אל שבע אותיות כמו השתחויה והרבעי יגיע אל שש אותיות כמו פתיגיל (ישעיה ג' כ"ג) שקערורות (ויקרא י"ד ז') ולא יעברום. והחמשי לא יעבר השם בתוספה כי החמש אצלם תכלית השרשים ואין סובלת רוב התוספת, ועוד בעבור שלא עברו כארבע עם התוספת על שש מפני שהוא כבד עליהם היו על החמש יותר ראוים לכך והם יותר כבד עליהם; ויתבאר לך כל זה במה שאנו עתידים לזכור מן הבנינים בעזרת האל. ואראה שאסמוך למה שזכרתיו קודם זכרון הבנינים זכרון איכות מקצבם בפעלים ואיך תבחן בהם שרשם ותוספתם.

שער יא·

ידיעת הבנינים ומקצבם בפעלים·

דע כי כאשר תרצה לשקול מאומה מבניניהם בפועל, ר"ל כאשר תרצה לקצור מלשון פעל כמו בנינים ותהיינה אותיות בלם שרשיות, תשים לעומת האות הראשונה מן הבנין ההוא פא ושים עין לעומת אות השנית ושים למד לעומת אות השלישית, והקרא האות הראשונה מהבנין ההוא פא הפעל כי היא נכח פא פעל ותקרא השנית עין כי היא נכח עין הפעל ותקרא השלישית למד שלו מפני שהיא נכח למד פעל, ותהיינה תנועות דמיונך בתנועות דמיונם עד שישתוה משקלך עם משקלם בעבור שאתה עושה דמות דמיוניהם. הדמיון בזה שתשים דמיון אמר מהפעל פעל והקרא האלף מן אמר פא הפעל, המים עינו והריש הלמד שלו מפני שאלה האותיות נכח אותיות פעל כאשר אתה רואה: אמר, פעל. ותשים דמיון וה' שמע פֵּעֵל בצירי תחת העין. ואם יהיה דמיונם מבעלי הכפל כמו סבב ושדד תאמר גם כן פעל כי הכפל הראשון אצ"ם עין הפעל והשני למד שלו ולא נשארה ממנה שארית כדי שתכפול אתה אחת האותיות לעמת המותר, אבל אם יהיה בדמיונם מותר על פעל תכפל אתה דמיונך עד שתשים בו מותר כמותרם. הדמיון בזה כאשר יאמר לך, בנה לנו מפעל דמות חמרמרו או דמות הפכפך דרך איש (משלי כ"א ח'), כבר נאמר לך הוסף על אלה השלש אותיות שתי אותיות ומשפט הדבר הזה שתשתנה העין והלמד, כי כבר ידעת שכפלו הם עין הפעל והלמד שלו בחמרמרו ובהפכפך, ר"ל ששנו המם והריש אשר המה העין והלמד בחמר ושכפלו הפא והכף אשר המה העין והלמד בהפך ונצטרכת אתה לכפול עין ולמד פעל ותאמר בחמרמרו פעלעלו ובהפכפך פעלעל, והאמר בסגריר (שם כ"ז ט"ו) פעליל ובינופף (ישעיה י' ל"ב) יפעלל, כי הואו הוא עין הפעל והפא אשר היא הלמד כפולה. ואם יהיה דמיונם מלה רביעית כלה שרש, תכפל אותה בדמיונך למד הפעל פעם אחת כפי תוספת אותיותם על אותיות פעל כי אותיות הפעל יתמו קודם תם דמיונם. והדמיון בזה כאשר תרצה להביא מן הפעל כמו דמיון יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ'), תאמר יפעללנה תכפיל הלמד בעבור יתרון המלה על הפעל באות אחת והיא המם ותביא אות העתידות וכנוי הנקבה שאינה נמצאת עמך על הדרך אשר הביאו הם. וכן תאמר רטפש בשרו (איוב ל"ג כ"ה) פעלל, ובדמיון עכבר פעלל

וברמיון חלמיש פעליל, תכפיל העין בפעליל ותרגש כאשר כפלו הם הלמד בחלמיש ודגשו. והאמר ברמיון חבצלת פעללת והאמר בהאחשתרנים הפעלללנים בשלש למדין, הראשונה למד הפעל והיא לעמת השין והשתים נוספות לעמת התו והריש, כי אתה מביא בתחלה דמיון תחלת בנינים מלשון פעל, ר"ל שתביא דמיון האחש ותאמר בו הפעל ואחר תכפל את הלמד שתי פעמים במקום מה שחסר לך מאחריה דמיונם, ר"ל התו והריש, אבל אתה מבליע אחת מהשלש למדין והיא למד הפעל באחת משתי הלמדין הנוספות בעבור נוחה ולרוב הלמדין במלה, ואחר תוסיף הנון וסימן הקבוץ כאשר עשו הם. ולא כפלת הלמד והעין והאמר הפעלעלנים, כי תשים התו מן האחשתרנים במקום עין מן פעל והעין מן פעל כבר נשלמה בהית, כי דמיון האחש הפעל וכבר תמו אותיות פעל בלם ולא נשאר לך דבר שתשקול בו ונצטרכת לכפול הלמד עד שהגיעך אל הדמיון אשר כונת אליו. הלא תראה כי הפכפך מלה שלשית כפלות העין והלמד הגיעה בכפל חמש אותיות ואתה אומר במשקל פעלעל והכפל עוד הלמד והעין מן פעל, וכן כל אחד מן אגרטל וצלפחד מלה חמשית ואתה אומר במשקלה פעלל ופעלל בשלש למדין ותדגש הראשונה מהם בשניה, ואלו היית כופל ותאמר פעלעל, היה אצלך אגרטל וצלפחד על דמיון הפכפך וזה אינו דבר מקובל ולא נכון. ותאמר באחשדרפנים הפעללפנים, בשלש למדין ותבליע הראשונה הנחה בשניה הנעה, כי משקל האחשדר הפעללל, ואחר תרכוב עמו פנים כאשר עשו הם. ואם יהיה בדמיונם אות דגושה תדגש גם כן האות אשר לעומתך בדמיונך. והדמיון בזה שתאמר במשקל דבר ושבר דגושים פעל בדגשות העין מפני שאתה כופל העין ומבליעה כאשר עשו הם בבית וכאשר עשית מלפנים בדמיון חלמיש. ואם יהיה בדמיונם אות רפה נוספת למשך תביא אותה אתה בדמיונך במקום אשר הביאוה הם ותשים השרשיה לעמת השרשיה והנוספת לעמת הנוספת. ודמיון זה שתשקול הבדיל והקריב בהפעיל ותביא היוד בין העין והלמד כפי עשאוה בדמיונם. ואם תרצה שתשקול תלמיד ותרשיש תאמר תפעיל ותוסיף תו ויוד כאשר הוסיפום ובמקום שהוסיפום. ואמרנו במשקל תרשיש תפעיל בעבור שאין אנו יודעים גזרתו ושהתו מאותיות התוספות נוהגים בזה על הסדר אשר קבענו לפנים. ואם תרצה לשקול פליט ושריד תאמר פעיל ותאמר בשכור וגבור פעול בדגשה העין, ותאמר בדמיון כרכמיש פעלליל ובדמיון תינוק תפעול ובדמיון ילקוט יפעול ותאמר בדמיון מדבר ומשבר מפעל, וזאת היא ההקשה בכל אשר יבא לידך מזולתם מהדמיונים.

ואחר אשר הקדמנו אלה הקדמות אחל לחבר מה שיעדתיו לחברו מן הדמיונים והבנינים ונזכר בשער הזה מהם המון מספיק ומורה על מה שלא זכרנו, כי לא הספקנו לכלול את כולם. וכבר אמרתי כי מן הדמיונים אשר אינם נוספים שלשים וארבעים וחמשים. ואומר עתה כי הבנין השלשי יבא על דמיונים נחלקים, יש ממנו מה שיבא על פעל מלעיל אך שיהיה בשש נקודות והוא הרב, אם בחמש והוא המעט, והיא היתה ההקשה בכל כאשר זכר ר' יהודה בספרו הנקוד (דף 183) ושם העלה בזה רוב הצרי על הנחים הרפים אלא שפתח גדול ופתח קטן יש שיפלו גם כן על נ"ח רפה כאשר רמז בו ר' יהודה במאמרו הראשון מספר אותיות הסתר ובארנוהו אנחנו בס' הקרוב והישור ונבארהו עוד בספר הזה בשער אשר נזכר בו המלות הזרות היוצאות חוץ מדרך ההקשה.

פֶּעֶל וממה שבא על פעל בשש נקודות ארץ אבן ערב ועליו רוב השער, ומן השער הזה זרע וקמח אלא שהריש והמם פתוחות בעבור העין והחית שהן גרונית. ומאשר בא בחמש נקודות והוא דרך ההקשה פֵּעֶל אל עֵבֶר האפוד (שמות כ"ח כ"ו) וחשב אפדתו (שם כ"ח ח'), מצח אהרן (שם כ"ח ל"ח) ולצלע המשכן (שם כ"ו), אלא שהצדי והלמד פתוחות בעבור החית והעין, ונסך רביעית (שם כ"ט) אצל המזבח (ויקרא א' י"ו), או בשתי או בערב (שם י"ג מ"ח), או לעקר משפחת גר (שם כ"ו מ"ז), עקב אשר עשה (ש"ב י"ב ו'); והתאר ויבא הלך (ש"ב י"ב), ויקרא שמו פ ל א[1] (ישעיה ט' ו'), גדול יתֶר מאד (ישעיה סוף נ"ו). ארך אפים (שמות ל"ד) ארך האבר (יחזקאל י"ז ג') לא נשתנו, כי שער ארץ לא נשתנה בסמוך כי אם מעט.

פֶּעֱלָה ומן הבנין הזה פיעלה בשבר הפא ופעלה בפתחותה כי לשון נקבה יבא על הזכר כמו בלגה (נחמיה י"ב ה') שם איש, שמלה, חמאה, שטנה, פטרה, ונתתי את הר שעיר לשִׁמְמָה ושממה (יחזקאל ל"ה ז'), ושלמה (בראשית ל"ו ל"ו) וסלכה (דברים ג' י') שם מקום. ומן הבנין הזה אצלי ממה שעינו מאותיות העלה, וגיד ברזל (ישעיה מ"ח ד'), רביעית ההין, ותר וסים (ירמיה ח' ז') והדומה להם, משפטם שיהיו על משקל ארץ והניחו היוד ושמוה עלולה והניעו מה שלפניה בשבר להורות עליה בעבור העלמה, כי השבר מן היוד; וממה שיברר אצלך הדעת הזאת, אמרם בקבוץ עַיִר ושלשים עֲיָרִים להם (שופטים י' ד') וקבוץ על פעלים כמו בגר בְּגָדִים. ומן הבנין הזה עוד ממה שהלמד עלולה בו הרבה בָּכֹה (עזרא י' א') והתאר פתי יאמין לכל דבר (משלי י"ד ט"ו) היוד בו תמורת הא; ומן הבנין הזה עוד נרד וכרכם (ש"ה ד' י"ד), כי אני חושב אותו שהוא מוקל מבנין ארץ וחבריו; ועוד ולא תשא עליו חטא (ויקרא י"ט י"ז) אלא שהאלף רפה, ועוד ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'), ושמא השתנות תנועת הפא שלו בעבור שהיא אלף. ואפשר שיהיה פְּעֵל בנוח העין בנין מבניניהם השלשים, ואיננו מוקל מבנין ארץ אך בנין בפני עצמו יצא על דמיון הערבי. —

פֵּעֶל ויבא על פעל דגוש העין מלעיל כאמרם ושם האחד סֶנֶּה (ש"א י"ד ד'), אֵלֶּה הדברים, ואפשר שתהיה ההא באלה נוספת.

פֵּעֶל ויבא השם על פעל מלרע ולא יהיה כי אם בארבע נקודות כשהוא שלם כמו תֵּבֵץ (שופטים ט' נ') שם מקום ותבל שם משמות העולם, ואפשר שיהיה כמוהם ואין קול ואין קָשֶׁב[2] (מ"ב ד' ל"א) בעבור שלא היה על משקל והקשיב קשב רב קשב (ישעיה כ"א ז') והיתה הקוף בקמץ גדול בעבור שעמדו בו. ואפשר שיהיה שם משמות הפועלים ופרושו ולא מקשיב, כלומר ולא שומע כאלו אמר לא מדבר ולא שומע. וההואר הֵילֵל בן שחר (ישעיה י"ד י"ב). ומעלולי הלמד על כל גאה ורם (ישעיה ב' י"ב), רעה רוד (מ"א ד') אלא שהם בחמש נקודות ושניהם תוארים. והשם הגמור חלפו עם אניות אבה (איוב ט' כ"ו).

פְּעֵל ויבא על פעל כמו זאב, שכם, והסנה איננו אכל (שמות ג' ב') ויתחפש באפר (מ"א כ' ל"ח), והתואר אל גוי שליו (ירמיה מ"ט ל"א), ואפשר שיהיה מוקל מן שלו הייתי (איוב י"ו י"ב). ונכנס בבנין הזה דבלה, תאנה, לבנה, תכלת,

---

[1]) ובספרינו בשש נקודות, ראה מ"ש שם.

[2]) כ"כ היא הנוסחא בספר ירושלמי אשר סמך עליו המחבר כמו שכתוב רד"ק בשרש קשב.

שחלת (שמות ל׳ ל״ד). ויש שיגיעו תחלת הבנין בקמץ חטף לפאר המלה כאמרם חֳרָם ובית ענת (יהושע י״ט ל״ח).

פְּעַל ויבא על פעל כמו דבש, פרת, קנז (בראשית ל״ו י״א) חדד (שם כ״ה ט״ו) ותעל השלו (שמות ט״ז י״ג), כי הנה הסתיו (ש״ה ב׳ י״א), בגדי השרד (שמות ל״ט מ״א), נאחז בסבך (בראשית כ״ב י״ג), על ערש דוי (תהלים מ״א ד׳), ופניך הלכים בקרב (ש״ב י״ז י״א) וישב דוד במצד (דה״א י״א ו׳), וירד הגבול משפם (במדבר ל״ד י״א), אחרי הספר (דה״ב ב׳ י״ו), אין נחלת לחמם (ישעיה מ״ז י״ד) יחכה ה׳ לחננכם (ישעיה ל׳ י״ח). ונכנס בבנין הזה עלטה, קערה, חטאה גדלה (שמות ל״ב ל׳); ויתכן שיכנסו אלה והדומה להם בבנין אבק ועפר, ונכנס בהם שפטיה (ש״ב ג׳ ד׳), עזריה (ירמיה מ״ג ב׳), חסדיה (דה״א ג׳ כ׳).

פְּעָלִי בשבר הפא כמו איתי בן ריבי (דה״א י״א ל״א) חצרי הכרמלי פערי הארבי (ש״ב כ״ג ל״ה), נחרי הבארתי (שם שם ל״ז), והשתנת התנועה אפשר שהיא בעבור האותיות הגרוניות. והתאר מוכיח אדם אחרי (משלי כ״ח כ״ג). ואתה עתיד לראות פרושו בשערו מספר השרשים מחבור הזה בעזרת האל; ואנחנו עתידים לזכרו עוד בשער הזה בזולת הדמיון הזה בעבור הפתח בו.

פְּעַלְנָה כמו חשבנה (נחמיה י׳ כ״ה).

פְּעָלָה כמו בני חֲגָבָה[1] (עזרא ב׳ מ״א, נחמיה ז׳ מ״ג).

פָּעָל כמו אבק ועפר (דברים כ״ח כ״ד), דגן, אטר, ברד. והתאר חכם, רשע, איש חלק (בראשית כ״ז י״א). ונכנס בבנין הזה דג, וחשם בסד (איוב י״ג כ״ז) והתאר רש עשה כף רמיה (משלי י׳ ד׳).

פַּעָל ברגשות כמו אכד וכלנה (בראשית י׳ י׳), מפדן ארם (שם כ״ה), ופנג ודבש (יחזקאל כ״ז י״ז), בני גזם (עזרא ב׳ מ״ח), בני הרמכים (אסתר), כרוב אדן (עזרא ב׳ נ״ט). ונכנס בבנין הזה בלהה, בלהות אתנך (יחזקאל כ״ו כ״א), וקלסה, ועוד ונהתי יארים חרבה (יחזקאל ל׳ י״ב), מכל אשר בחרבה (בראשית ז׳ כ״ב), עקרו הרגשה לולא הריש; וכמהו אצלי ישא מדברתיך (דברים ל״ג ג׳) על משקל בלהות צלמות (איוב כ״ד, י״ז) אלא שבבלהות מוקל הלמד ועקרו הדגשה. והתאר גנב, וסלח, האשפים (דניאל א׳ כ׳). ויש מי שחשב כי וחרש לא ימצא (ש״א י״ג י״ט) וחרשים המה מאדם (ישעיה מ״ד י״א) כמו גנב וגנבים והוא נמנע מן הדגשה בעבור הריש, והביא ראיה על זה ממשיכת הה חרשים בקמצות, ויאמר לולא שהוא על דמיון גנב וגנבים לא היתה החת נמשכת בקמץ, אך היה על משקל חכמים המה (ירמיה ד׳ כ״ב), ואני אומר כי משיכת החית בקמץ איננו מודיע מהיות חרש על דמיון חכם, והוא שיהיה דעתם במשיכת חית חרשים בקמץ כדעתם במשיכת שין שלשים (שמות י״ד ז׳) וסמך סריסים (ישעיה ל״ט ו׳) בקמץ, אשר העקר בהם שיהיו בשבא, כי הם קבוץ שליש וסרים, כמו פליט פליטים, ושריד שרידים; והראיה שזה הוא הדין בסריסים ובסריסי והמלך (אסתר ב׳ כ״א) אמרו סריסי פרעה (בראשית מ׳ ז׳) בשבא. והמופת הפוסק על חרש שהוא על דמיון חכם ושדעתם בחרשים מה שזכרתי לך אמרם אבי גיא חרשים כי חרשים היו (דה״א ד׳ י״ד) בשבא ופתח בשניהם על העקר, וגם כן אומר בחרשי משחית (יחזקאל כ״א ל״ו),

---

[1] בספרי הדפוס קדמא חֲגָבָה ותנינא חֲגָבָה החית בח״ק, ובספרי ספרדים הביאם ר״ש בטנחת שי, שניהם החית בח״ק. ובכ״י של כ״ד (כיד ר״מ גאלדשמידט) שניהם חֲגָבָה.

בי הסברא בו כסברא באלה, והראיה על זה אמרו יועץ וחכם חרשים (ישעיה ג' ג') בשבא ופתח תחת החית (ראה למות ל"ז).

פָּעַל כמו ענר ונמר וחצר, גרב היתרי (ש"ב כ"ג ל"ח), על גבעת גרב (ירמיה ל"א ל"ט), יוחנן בן קרח (מ"ב כ"ה כ"ג) או בגזל (ויקרא ה' כ'), ולכתף השנית (שמות כ"ז ט"ו) גדר מזה (במדבר כ"ב כ"ד), מנעי רגלך מיחף (ירמיה ב' כ"ה), בני פסח (עזרא ב' מ"ט) מלוש בצק (הושע ז' ד') בני אטר (עזרא ב' י"ז), אצל בנו (דה"א ח' ל"ז). והתאר ערום ויחף (ישעיה כ"ב), מקל שקד (ירמיה א' י"א) ובשל מבושל (שמות י"ב ט'), ובל יאמר שכן (ישעיה ל"ג כ"ד), כבד מאד (שמות י' י"ד). ונכנס בבנין הזה ואת עלמת ואת מגרשיה (דה"א ו' מ"ה), ויהועדה הוליד את עלמת (שם ח' ל"ו). ויכנס בו עור אברה, חשכה, טרפה, והוא גם כן דומה לתאנה ודבלה. ויכנס בו עוד קהלתה (במדבר ל"ג כ"ג) שם מקום, כי הסברא בקהלתה כסברה בישועתה ועיפתה וזולתה. ואפשר שיהיה נד אחד (יהושע ג' י"ג), עט סופר (תהלים מ"ה ב') ועץ ארז (ויקרא י"ד ד') עלולי העין מהבנין הזה, אבל איני גוזר בזה, בעבור העדר הגזר בהם. ומן הבנין הזה מת והדומה לו והוא תואר ועקרו פַּיִת על משקל שָׁמֵן.

פֶּעֶל ויבא על פעל רגש העין כמו ובית פצץ (יהושע י"ט כ"א) את כלי השרת (במדבר ד' י"ב), העקר בריש הדגשת כי פעלו כבד. והתאר ושבח אני את המתים (קהלת ד') וכמהו ואם מאן אתה (שמות י' ד') קרוב ומהר מאד (צפניה א' י"ד) העקר בהם הדגשת, כי הם נלקחים משני פעלים כבדים ר"ל מאן בלעם (במדבר כ"ב י"ג) והאיש מהר (ש"א ד' י"ד) ולשונו כלו כבד ר"ל לשון מהר (אלא) [ולא] מה שאמרו אהר מהרו (תהלים י"ו ד'), ואולי יהיה מהר מאד (צפניה י"ד) ממנו. ויכנס בבנין הזה אדרת שער (בראשית ו' כ"ה) שחפת דלקת (דברים כ"ח כ"ב). יבלת (ויקרא כ"ב כ"ב), ועל דבשת גמלים (ישעיה ל' ו'), והעקר בו הרגשת, וכן בקרחת (ויקרא י"ג מ"ב), ונפתחה הריש בו בעבור החיה. וכן נפתחה הדלת בקדחה (דברים כ"ח כ"ד) בעבור החית וכן הפא בצפחת המים (ש"א כ"ו י"א) והלמד בצלחת (מ"ב כ"א י"ג). והתאר תהי נא אזנך קשבת (נחמיה א' ו'). וראוי שיהיה קשבת משער גנב וסלח; וכמהו ועל שפתיו כאש צרבת (משלי י"ו כ"ז) בא בקמץ מפני שהוא סוף פסוק, ופרושו כאש בוערת כי תרגום והיתה לבער (ישעיה ו' י"ג) ויהון לצרבא אע"פ שרעתנו אנחנו בלבער זולה זה.

פֶּעֶל ויבא על פעל מלעיל בקמצת הפא ובסגול תחת העין כמו אזן יחשב על משכבו (תהלים כ"ו ה') לא העשו עול (ויקרא י"ט ל"ה), ויבתר אתם בתוך (בראשית ט"ו י'), ואפשר שיהיה חטוף משער ענר ונמר, וכבר זכר ר' יהודה אלה השלש מלות (ואמר דף 186 ובמור אלה השלשה ואין להם רביעי) ואנחנו מחברים עמם מלה רביעית והיא מות והיים ביד לשון (משלי י"ח כ"א).

פָּעַל ויבא על פעל מלרע כמו קדר (בראשית כ"ה י"ג), יהונדב בן רכב (מ"ב י' ט"ו), והצלעות צלע אל צלע (יחזקאל מ"א ו') וחמר, ושכר, וענב, בכשיל וכלפות (תהלים ע"ד ו'), כל בן נכר (שמות י"ב מ"ג) ומיד בן נכר (ויקרא כ"ב כ"ה) פרושו בעל דעת נבריה, וכמהו ויסר את מזבחות הנכר (דה"ב י"ד ב') כלומר הנכריות מעבודת אלהים, אלהי נכר (יהושע כ"ד כ'), ובעל בת אל נכר (מלאכי ב' י"א), ולא תשתחוה לאל נכר (תהלים פ"א י'). והתאר נצבה שגל לימינך (שם מ"ה י'). ויתכן שיהיה מן השער הזה זאת נחמתי בעניי (שם קי"ט נ').

פְּעָל ויבא על פעל דגש העין כמו גחלים בערו ממנו (ש"ב כ"ב ט') לולי שהעקר בו הרגשה היתה הגימל בשבא כמו והצלעות צלע אל צלע (יחזקאל מ"א ו'). והתאר בנים כחשים (ישעיה ל' ט'). ואפשר שהשתנה תנועת הגימל והכף בעבור החית (הקמוצה) ולא היה עקרה הרגשת כמו שנאמר בקבוץ נאצה נְאָצוֹת גדולות (נחמיה ט' י"ח) בעבור האלף. ועוד שמעתי את כל נאצותיך (יחזקאל ל"ה י"ב) במשיכת הנון והאלף (ראה לקמן במשקל פְּעָל).

פֵּיעָל ויבא על פיעל בתוספת יוד. ואפשר שיהיה להשיג את פעל הרביעי כמו היכל ה' (ירמיה ז' ד'), ויבן היכלות (הושע ח' י"ד), עילם (בראשית י"ד), עיבל (דה"א א' כ"ב). ואפשר שתהיה יוד עיבל תמורת ואו עובל (בראשית י' כ"ח).

פִּיעָל ויבא על פיעל בחירק וביוד להשגה גם כן כמו עירד (בראשית ד' י"ח) שם איש, אלוף עירם (שם ל"ו מ"ג).

פִּיעֵל ויבא על פיעל ביוד להשגה, כמו ואת חילן ואת מגרשיה (דה"א ו' מ"ג).

פַּעָל ויבא על פיעל בדגשת כמו ויצר ושלם (בראשית מ"ו כ"ד), והדבר אין בהם (ירמיה ה' י"ג), הלא את הקטר (שם מ"ד כ"א), כסא שן (מ"א י' י"ח), בן אמר (דה"א ט' י"ב). והתואר עור ופסח (ש"ב ה' ח'), איש אטר (שופטים ג' ט"ו), דור עקש (דברים ל"ב ה'), אשר ארחותיהם עקשים (משלי ב' ט"ו), על שלשים ועל רבעים (שמות כ' ה'). ומהבנין זה אצלי המאנים לשמע את דברי (ירמיה י"ג י'), סעפים שנאתי (תהלים קי"ט קי"ג) על משקל העורים והפסחים (ש"ב ה' ו'). ונכנס בבנין הזה ים כנרת (במדבר ל"ד י"א), יפריש אולת (משלי י"ג י"ו).

פֶּעָל ויבא על פעל בדגשת כמו לאסר אסר (במדבר ל"ג), בני גבר (עזרא ב' כ'). והתאר הנני יסר בציון[1] (ישעיה כ"ח י"ו) ואכר וצמדו (ירמיה נ"א כ"ג). וכבר בא הדמיון הזה בעין במקום הפא כמו כִּכָּר. ואם יאמר כי גחלים, בנים כחשים מדמיון הזה ע"מ ככרים ויהיו שנוי תנועת הגימל והכף בעבור החית לא יזיק (וכ"כ רד"ק במשקל הזה).

פֹּעֶל ויבא על פעל מלעיל כמו בקר, גפר (בראשית ו' י"ד), רתם (מ"א י"ט ד'), נפך (שמות כ"ח) קשט סלה (תהלים ס' ו'), בבגדי חפש (יחזקאל כ"ז כ'). ויכנס בזה הבנין צרעה ואשתאול (יהושע י"ט מ"א) וקרחה, וכרות שפכה (דברים כ"ג ב'), אני חכמה שכנתי ערמה (משלי ח' י"ב) או חפשה לא נתן לה (ויקרא י"ט כ'), וחמטה וקריה ארבע (יהושע ט"ו כ"ד), טמאה (במדבר ה' י"ט) לחמלה עליך (יחזקאל י"ו ה') מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז' ד'), כי לשון הנקבה יכנס על לשון הזכר. ויתכן שאומר בְּקֹשֶׁט אמרי אמת (משלי כ"ב כ"א) כאשר אמרתי (דף 57) בנרד וכרכם, ר"ל שהוא מוקל מִקֹּשֶׁט סלה, וכי פֹּעֶל גם כן [נ"ל ואפשר שיהיה גם כן כי פְּעָל] ההטיף הפא ונח העין והלמד דמיון מהדמיונים השלישים בלתי מוקל כאשר אמרתי גם כן בנרד וכרכם. וכמו קשט אמרי אמת מהעלול התו ובהו (בראשית א' ב'), תחו בן צוף (ש"א א' א') אלא שהרפו הלמדין, והן הואוין, והגיע העינין מהם בשורק להורות על הוין הרפים, כי הקבוץ מהואו, והיה זה יותר קל עליהם מנח העינין והראות הלמדין עם נחם; וכאשר הניעו העינין נמשכה הקמצות אשר היתה בפאין כאשר היא בקוף קשט אמרי אמת

[1]) בספרינו בפתח וכ"ה על פי מסרה, ורד"ק במכלל מנה יסד בתוך קמצים וכתב במקלת ספרים הוא פתח.

ושבה חלם[1]). ותיטב בעיני בקשט אמרי אמת שיהיה מוקל מן קשט סלה, וכי בעבור שהקלו אותו, ר"ל הניחו עינו, נרחק החלם ושב קמץ גדול [חטוף], וכן הוא הטוב בעיני בתהו ובהו, תחו בן צוף שתהיינה משער בקר אערך לך, וכאשר הרפו הווין הנעו אשר לפניהם בקבוץ להורות עליה. ויתכן עוד בעיני בתחו בן צוף, תהו ובהו שתהיינה הווין בהם נוספות ושתהיינה למדיהם נופלות ויהיו עקרם תהיו בהיו על דמיון עזריקם בֹּכְרוּ (דה"א ח' ל"ח), ויהיה פְּעֻלַי דמיון מן דמיוני השמות השלישים; אך נרד וכרכם הטוב שיאמר בו שהוא דמיון בפני עצמו כמו ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'). — ומבנין בקר אצלי עוד כוש ופוט ולובים (נחום ג' ט'), אלא שנעלמו עיניהם ונקבצו שני נחים רפים, הואו הנוספת למשך בפעל והואו הרפה אשר היא העין וחסרו הואו הנוספת ונשארה הואו אשר היא עין השם וכן קרה בגיד וסים והדומה להם משער ארץ, ר"ל שהניחו העינין (ואמר העלולים) [עלולים]. והראיה על כי כוש ופוט והדומה להם משער בקר אערך לך אמרם בקבוץ שור שְׁוָרִים זבחו (הושע י"ב י"ב), ובקבוץ והכה בכיור או בדוד (ש"א ב' ד') בסירות יִבְּדֻדִים (דה"ב ל"ה י"ג), וקבצו על דמיון לבקרים אצמית (תהלים ק"א ח') אשר הוא קבוץ בקר אערך לך ועל דמיון כפרים אשר הוא קבוץ אשכל הכפר (ש"ה א' י"ד). — וממשער קשט אמרי אמת, גוי אחר בארץ (ש"ב ז' כ"ג), אוי לך מואב (במדבר כ"א כ"ט).

פֹּעֶל מלרע כמו ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב' כ"א), ואת כל ערב (דברים י"ד י"ד), רב החבל (יונה א' ו'), זוחת ובן זוחת (דה"א ד' כ'). ויתכן בעיני שיהיה ואת היותר החרמנו (ש"א ט"ו ט"ו) שם לא פועל. ויכנס בענין הזה החתמת והפתילים (בראשית ל"ט כ"ה), ואת היתרת על הכבד (שמות כ"ט י"ג), כי התו הנה תמורת הא, כי הדמיון הזה כבר בא בתוספת הא נאמר ולשרקה בני אתונו (בראשית מ"ט י"ב). ולשון הנקבה נכנס על לשון הזכר. וכמהו כי תועבה הוא (בראשית מ"ג ל"ג), וסחרה אמתו (תהלים צ"א ד'), וממנו סוללה (ש"ב כ' ט"ו) והוא תאר גובר; והתאר חָזוּ משה, יותר ממני (אסתר ו' י'), עולל ויונק (איכה ב' י"א). ואפשר שיהיה סהרה תאר גובר.

פֹּעֶל פֻּעֶל בחלם ובשרק קל כמו לוטן ושובל (בראשית ל"ו כ') ר"ל ושובל, ועובל (שם י' כ"ח), האמונים עלי תולע (איכה ד' ה'), שופר, שועל, גוזל, כומז, צוער, ויתנהו בסוגר (יחזקאל י"ט ט') בגרסת בן אשר, כי בן נפתלי יקראהו מלעיל. ואפשר שיהיה ואהלים כאשר המה (מ"ב ז' י'), ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח), איש לאהליו (שופטים ז' ח') מזה המין. ומה שמחזיק הסברא הזאת[2] שיהיה ואהלים ע"מ עוללים שאלו לחם (איכה) ושיהיה האחד אֹהֶל ע"מ שופר ועולל, שפך על עולל בחוץ (ירמיה ו' י"א) וזאת היא ההקשה בבאהליך; ועוד איש לאהליו ע"מ ועל גוזליו ירחף ולולי זה לא היה ואהלים באהליך לאהליו אבל (היא) היה כמו כי באֹהָלִים חשבו (ירמיה ל"ה ז') לחדשיו יבכר (יחזקאל מ"ז י"ב). ומן הדמיון

---

[1]) נראה מזה כי ר"י קרא קשט אמרי אמת בקמץ או בק"ח ולא מצאתי הנוסחא הזאת לא בספרי הדפוס ולא בכ"י של כ"ד וגם המ"ש לא הביאה.

[2]) בכ"י שני יש בזה הוספה משובשת: אמרם כי באהלים חשבו בקבוץ אהל ע"מ חדש וחדשים צריך שיהיה על הסברא הזאת. ואת היא סברה שניה, הביאה רד"ק במכלול, שיהיה אהל ע"מ קדש חדש.

הזה וארות לכל בהמה ובהמה (דה"ב ל"ב כ"ח). והתאר לב הותל הטהו (ישעיה מ"ד כ') אע"פ שהוא פתוח, עורי לאבן דומם (חבקוק ב' י"ט), טוב ויחיל ודומם (איכה ג' כ"ו), אלכה שולל (מיכה א' ח'), להכריות עולל מחוץ (ירמיה ט' כ'), כתאנים השערים (שם כ"ט י"ז), ורגל מועדת (משלי כ"ה י"ט), כהם יוקשים (קהלת ט' י"ב).

פֵּיעַל כמו ויעכר אלישע אל שונם (מ"ב ד' ח'). ויבא על פועל בצרי ודגש כמו ואת אִזֵּן שארה (דה"א ז' כ"ד). ונכנס בבנין הזה כסמת (שמות ט', ל"ב) קבעת (ישעיה נ"א י"ז).

פֻּעָל דגש, כמו והנה סלם (בראשית כ"ח י"ב), חפר גומץ (קהלת י' ח'). והתאר מעשה ידי אמן (ש"ה ז' ב'), והסנה איננו אכל (שמות ג' ב'), לקח מאתך (מ"ב ב' י'), לנער היולד (שופטים י"ג ח'). ואפשר שיהיה לב הותל (ישעיה מ"ד כ') מהבנין הזה ויהיה עקרו הרגשה והוקל כמו שהוקל פעלו והוא: התל בי (בראשית ל"א ז'), ועקרו הרגשת כמו ויהתל בהם אליהו (מ"א י"ח כ"ז). ואין היות לב הותל נפתח מונע מהיותו כמו דומם (חבקוק ב' י"ט) או כמו ידי אמן (ש"ה ז' ב') כאשר היות יון הזבל ומשך (בראשית י' ב') והוא ע"מ לב הותל בגרסת בן אשר בפתח בלתי מונע לו מהיותו שם ומהיותו משער שועל (נחמיה ג' ל"ה) ועוגב (בראשית ד' כ"א) וחושם (שם ל"ו ל"ד) וכומז (שמות ל"ה כ"ב) בן צוער (במדבר א' ח') קמוצים; וההארים שמות גם כן, אבל הם שמות נגזרים ממקרים.

פָּעִיל מלרע כמו צעיף (בראשית כ"ד ס"ה), סדין (משלי ל"א כ"ד), יושבת שפיר (מיכה א' י"א), הלבי רכיל (ירמיה ו' כ"ח), ודביד על גרונך (יחזקאל י"ו י"א) בחריש ובקציר (שמות ל"ד כ"א) וחג האסיף (שם). ומן הדמיון הזה צפה הצפית (ישעיה כ"א ה') התו תמורת ההא אשר היא למד הפעל כאשר אמרו ובנתיו בשבית (במדבר כ"א ל') והמירו מן הא שבה תו; ואמרו ויעברו ימי בכיתו (בראשית נ' ד'). והתאר איש שעיר (שם כ"ז י"א), אם שכיר הוא (שמות כ"ב י"ד), שריד ופליט (ירמיה מ"ב י"ז), כליל חמיץ (ישעיה ל' כ"ד). ואם איש עני הוא (דברים כ"ד י"ב), משקלו פעיל היוד הפוכה מהא בעבור רפיון ההא ושבר מה שלפניה ויוד המשך נסתרת בין הנון והיוד. ויבא הדמיון הזה כמו שהוא עינו מאותיות העלה חטוף ע"מ פעל מלעיל שבור העין כאשר בא וחרץ את גלגלתו (שופטים ט' נ"ג) חטוף מחריץ, ואפשר שלא יהיה חטוף מן פעיל, אבל היה בנין מבניניהם מפני שהם מיחדים העלול פעמים בבנין שלא יהיה בשלם, והענין בדמיון הזה שלמים כמו זית ושית ויין ואיל ועיש וקיץ, ואפשר שיהיה השבר בוחרץ תמורת סגול.

פַּעִיל דגש העין כמו פטיש, לפיד, ספיר, בכשיל וכלפות (תהלים ע"ד ו'), בני חטיל (עזרא ב' נ"ז). ויכנס בבנין הזה כצפיחת בדבש (שמות י"ו ל'). והתאר וצי אדיר (ישעיה ל"ג כ"א), הן אל שגיא (איוב ל"ו כ"ו), אביר (ש"א כ"א ז'), כביר (איוב ח' ב'), העיר העליזה (צפניה ב' ט"ו), עליזי גאותך (שם ג' י"א).

פְּעִיל הפא שבורה והעין דגושה כמו אשר נתנו חתיתם (יחזקאל ל"ב כ"ד), כי נתן חתיתם (שם). ויתכן שיהיה משקלו פעילית על שתהיה דגשת החו להבלע החו אשר היא עין הפעל בה; אך בעבור שנאמר כי נתן חתיתם בלשון זכר היה הטוב לומר שמשקלו פעיל לא פעילית. ויתכן לומר בגלת עלית

(שופטים ח׳ ט״ו) שמשקלו גם כן פעיל על ההו מומרה מהא עלה, כאשר אמרנו בצפה הצפית ותהיה הסברא בעליות (ירמיה כ״ב י״ד) על הדרך הזה בסברה אשר זכרנו במלכיות (לעיל דף 47), ר״ל שתהיה היוד הדגושה במקום שתי יודין אחת מהנה יוד המשך והשני תמורת תו עלית ויהיה משקלו פיעילות. ויכנס בבנין הזה בצפיתנו צפינו (איכה ד׳ י״ז) יוד המשך נבלעת ביוד ההפוכה מן ההא אשר היא למד הפעל.

פְּעִיל בשבא תחת הפא כמו מעיל, חזיר, שחין, ודביר בתוך הבית (מ״א ו׳ י״ט), בליל חמיץ (ישעיה ל׳ כ״ד), חנית, ספיר, ובנותיו בשבית (במדבר כ״א ל׳) התו תמורת ההא אשר היא למד הפעל; אך אמרם בשבי ילכו (ירמיה ל׳ י״ו) המאמר בו כמאמר אשר קדם במלת ואם איש עני (לעיל דף 62). ויכנס בבנין הזה קשיטה (בראשית ל״ג י״ט), והכפירה (יהושע ט׳ י״ז), שמיכה (שופטים ד׳ י״ח). ויכשר להיות מן הבנין הזה ארי, צבי, וגדי, והראיה על זה אמרם כנקבה תאמי צביה (ש״ה ז׳ ג׳) וגריה ע״מ פעילה בהבלע יוד המשך בואו השרש ורעי את גדיתיך (שם א׳ ח׳); אבל אמרו אריים וגדיים וצביים, ואריות על חסרון יוד המשך מן האחר. והתאר הוה גביר (בראשית כ״ז כ״ט).

פֵּעִיל בצרי תחת הפא כמו משלם חזיר (נחמיה י׳ כ׳), לוי ויהודה, ושמעי ורעי (מ״א א׳ ח׳), הר שעיר.

פּוֹעִיל כמו ואט אליו אוכיל (הושע י״א ח׳), אופיר ואת חוילה (בראשית י׳ כ״ט), אוביל הישמעלי (דה״א כ״ז ל׳), רוכיפת (ויקרא י״א י״ט) ולא דומיה לי (תהלים כ״ב ג׳), יוד המשך נבלעת ביוד אשר היא למד הפעל. וכמהו תושיה (משלי ב׳ ז׳), ועוד תפיני מנחה פתים (ויקרא ו׳ י״ד), ועוד אתה תומיך גורלי (תהלים י״ו ה׳) על ענין מנת חלקי וכוסי (שם). והתאר לך דמיה תהלה (שם ס״ה ב׳), פריה וענפה (יחזקאל י״ט י׳).

פְּעָלָל כפול הלמד להשיג גזבר (עזרא א׳ ח׳) וכמו פרחה (איוב ל׳ י״ב) והוא תאר.

פְּעָלוֹל כפול הלמד כמו ופעלו לניצוץ (ישעיה סוף א׳), ריח ניחוח (ויקרא)

פַּעֲלוּל בפתחות הפא כפול הלמד כמו ונאפופיה (הושע ב׳ ד׳), קבצו פארור (יואל ב׳ ו׳) כי הוא מן פאר אע״פ שנרפחה האלף והטעם בו כטעם בוככבים אספו נגהם (שם ד׳ ט״ו) כאשר זכרתי בספר ההשגה. ועוד ראיתי שערורה (ירמיה כ״ג י״ד), שעררת עשתה מאד (שם י״ח י״ג). והתאר הרים גבנונים (תהלים ס״ח י״ו). ויתכן שיהיה גבנונים פעלונים. ומן הדמיון הזה דגוש כמו שבלול (שם נ״ח ט׳). ויבא על פְּעַלּוּל כפול כמו חבקוק. ויבא על פַּעְלִיל כפול כמו סגריר (משלי כ״ז ט״ו). והתאר חכלילי עינים (בראשית מ״ט י״ב). ויבא על פִּיעָלָל בפול כמו אומלל (ישעיה י״ו ח׳) והוא תאר.

פְּעָלָה כמו עליו עלפה (יחזקאל ל״א ט״ו), כי הוא מן ויתעלף (יונה ד׳ ח׳), תתעלפנה הבתולות (עמוס ח׳ י״ג), והוא תאר. ובמהו תפתה (ישעיה ל׳ ל״ג) כי הוא מן ותפת לפנים אהיה (איוב י״ז ו׳) והוא שם. וכבר בארנו זה בס׳ השרשים.

פְּעָלֶה בשבר הפא כמו תחת אלון ולבנה (הושע ד׳ י״ג), מקל לבנה (בראשית ל׳ ל״ז) הוא הלבני בערבי והוא אילן גדול. ואפשר שיהיה כמהו אריה טרף (נחום ב׳ י״ג), והתאר צחה צמא (ישעיה ה׳ י״ג) ולולי החית, היתה דגושה

נראה בעבור ההבלעה כי היא מן צחיחה. ואפשר שיהיה כמהו אשה ריח ניחוח (ויקרא ב׳ ב׳) והוא שם.

פְּעוֹל בחלם כמו ערב כבד (שמות ח׳ י"ח), בחון נתתיך בעמי (ירמיה ו׳ כ"ז), לאגורת כסף (ש"א סוף ב׳). והתאר נקד וטלוא (בראשית ל׳ ל"ב), יתום, וחסון הוא (עמוס ב׳ ט׳), מדוע אדם (ישעיה ס"ג ב׳), ערום שאול נגדו (איוב כ"ו ו׳).

פְּעוּל בשורק כמו ויחנו באלוש (במדבר ל"ג י"ג), חמול (בראשית מ"ו י"ב), ממשק חרול (צפניה ב׳ ט׳); והראיה על שחרול מן הדמיון הזה לא מן הדמיון הרגוש ר"ל תנור ועמוד כאשר חושבים אנשים, אמרם בקבוץ חֲרֻלִים (משלי כ"ד ל"א) בהניע ההית בשבא ופתח, ולו היה העקר ברגשת הריש היתה תנועת החית בפתח כמו עמודים ותנורים או בקמץ בעבור המנע הרגשת בגלל הריש. והתאר שרוע וקלוט (ויקרא כ"ב כ"ג), נקד וטלוא, והנחש היה ערום (בראשית ג׳ א׳), מחשבות חרוץ (משלי כ"א ה׳). ונכנס בבנין הזה ענות גבורה ענות חלושה (שמות ל"ב י"ח), הגמולה הזאת (ש"ב י"ט ל"ז), העזובה (ישעיה ו׳ י"ב). ויבא מן עלול הלמד מוקל חטוף כמו ותרעינה באחו (בראשית מ"א ב׳) עקרו שיהיה ע"מ פְּעוּל והוקל ויתכן שיהיה בלתי מוקל מפעול אבל ע"מ ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ׳) והרפו הואו והניעו מה שלפניה בקבוץ להורות על הואו הרפה כי הקבוץ מהואו. ויתכן עוד שיהיה בנין בפני עצמו ואיננו על בנין ארד ונעמן ולא מוקל גם כן מן פעול. וממי הבנין הזה, ר"ל בנין פעול, ובית לבאות ושרוחן (יהושע י"ט ו׳) משקלו פְּעוּלֻ.

פַּעּוֹל בחולם ובשרק, שבור הפא, ודגש העין, כמו כנור, צפור, קמוש וחוח (ישעיה ל"ה י"ג) וכיור, וצנור (ש"ב ה׳ ח׳), פגול הוא (ויקרא י"ט ז׳), את הקשואים (במדבר י"א ה׳), עד קירות הספן (מ"א ו׳ ט"ו), שקוץ שמם (דניאל י"ב י"א), צפוי למזבח (במדבר י"ז ג׳) ותרבי רקחיך (ישעיה נ"ז ט׳), קבוציך (שם נ"ז י"ג) לשום חתול (יחזקאל ל׳ כ"א). ומן הדמיון הזה וכראש שבלת ימלו (איוב כ"ד כ"ד). וכבר הפילו הואו הזאת בקבוץ והורו עליה בקמצות שבע שבלים (בראשית מ׳ א׳) וזולתו; ואפשר שיחסרו הקמצות להקל כאשר עשו בשבלי הזיתים (זכריה ד׳ י"ב) ושמא היה זה להפריש. והתאר גבור ושכור, כל הבן הילוד (שמות א׳ כ"ב), בני שכליך (ישעיה מ"ט כ׳), לשמע כלמודים (שם נ׳ ד׳), למודי ה׳ (שם נ"ד י"ג). ויש לנו בערום שהוא תואר שתי סברות האחת שיהיה מהשער הזה הרגש יורה על זה אמרם בקבוץ כי עֵירֻמִּים הם (בראשית ג׳ ז׳) בהשאיר תנועת העין כאשר היא; והשנית שיהיה כמו עָרוֹם שאול נגדו (איוב כ"ו ו׳) ואם נשתנה התנועה כאשר היה. כי נעור ממעון קדשו (זכריה ב׳ י"ז) כמו נאור אתה אדיר (תהלים ע"ו ה׳) בדברי ר׳ יהודה וכמו ולא יכל יוסף (בראשית מ"ה א׳) בדברנו אנחנו, אבל ומאה צמוקים (ש"ב י"ו א׳) הוא תאר גובר[1]. ויכנס בבנין הזה

---

[1]) אגבר הוא בלשון ערבי שם תאר בפתח (ראה דקדוק לשון ערבי מן די זאצי ח"ב דף שפ"ב) והמחבר קרא ביחוד תואר גובר השמות אשר נקראו על שם אחד מהמקריים אשר נמצא בעצם ההוא ולא יפרד ממנו כמו שכתב המחבר לקמן: אקדח הוא תאר גובר, כי הוא נגזר מן אש קדחה באפי וזה בעבור קדיחותו וחכותו; ארמון הוא תאר גובר כי הוא נגזר מן רמה ידך, וכשם תאר גובר הביא למוקים, זכוכית, כתונתן, לבן, ירקרק, יקוס, ימין, שפיפן ועוד רבים כאלה; וכמו כן קרא רא"ב בפרק המינים שם המתגבר לשם אשר יתגבר בו אחד מהמקריים ומרוב התגברותו בו יקרא העצם ההוא בשם המקרה ההוא כמלת לבנה בעבור רוב הלבנות, השמש נקרא חמה בעבור התגברת החום וזכוכית בעבור זכותו.

בקרת תהיה (ויקרא י"ט כ'). ויבא בתוספת נון על הדמיון הזה כמו בצפר שמיר (ירמיה י"ז א').

פְּעוֹל קל בחלם ובשרק כמו אפוד, אזור, אטון מצרים (משלי ז' י"ו), אבוס בר (שם י"ד ד'). ואפשר שיהיה כמוהם ובעירם ובחסר (דברים כ"ח מ"ח). והתאר כי עירם אנכי (בראשית ג' י"א), בנים לא אמן בם (דברים ל"ב כ'), גם אמונים נוצר ה' (תהלים ל"א כ"ד). וכבר בא הדמיון הזה חטף עלול העין והוא אמרם (למקום שכו) עד בור הגדול אשר בשכו (ש"א י"ט כ"ב).

פַּעוּל פתוח הפא דגש העין בחלם ובשרק כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז' כ"ג), וכמן יורק (ישעיה כ"ח כ"ה), טבור הארץ (שופטים ט' ל"ז), הקטפים מלוח (איוב ל' ד') והוא במרומה לי שם העשב שאומרים לו בערבי מלאח וטעמו מלוח בדברי רוב המדברים. תנור וכירים (ויקרא י"א ל"ה), חמוקי ירכיך (ש"ה ז' ב'), חנניה בן עזור (ירמיה כ"ח א'). ויכנס בבנין הזה חבורה תחת חבורה (שמות כ"א כ"ה), ובשנת בצרת (ירמיה י"ז ח'), כפרת, פרכת לולי הריש היה נדגש. והתאר ובטחות למרגיזי אל (איוב י"ב ו') ושעורו משכנות מבטחות למרגיזי אל על ענין ובמשכנות מבטחים (ישעיה ל"ב י"ח); רחום וחנון ה' (תהלים ק"ג ח'), קנא ונקם (נחום א' ב'), אלוף נערי (ירמיה ג' ד'), תהיינה אזניך קשבות (תהלים ק"ל ב'), ברוב שכול (ש"א י"ז ח'), נשיהם שכלות (ירמיה י"ח כ"א), חלקי אבנים (ש"א י"ז מ'). ואפשר שיהיה כמו המין הזה וְשֵׂרִיָּהוּ (יהושע י"ט ו') ונמנעה הרגשת בעבור הריש. ויתכן שיחשב מהבנין הזה בהור ובהולה (יחזקאל ט' ו') בעבור המנע שנוי ביחו בקבוץ ובסמוך. אך בחורי ישראל (ש"א כ"ו ב') הוא פעול לא תאר והוא בענין אחר כלומר מבחר ישראל, והוא קבוץ רכב בחור (שמות י"ד ז').

פְּעוּל בחלם ובשרק כמו שאור לא ימצא (שם י"ב י"ט), כיאור מצרים (עמוס ט' ו'), יוציא אליך את העבוט (דברים כ"ד י"א), ככלוב מלא עוף (ירמיה ה' כ"ז), ברוב, סתור בן מיכאל (במדבר י"ג י"ג), צפו וגעתם (בראשית ל"ו י"א). ויתכן שיכנס בבנין הזה גבורה. הלושה. אנשי נטפה (עזרא ב' כ"ב), ישימו קטורה (דברים ל"ג י') והדומה לו. ויכנס בו עוד וכתבת קעקע (ויקרא י"ט כ"ח), כתנת, קטרת, נחשת; ועוד צלחית חדשה (מ"ב ב' כ'), זכוכית (איוב כ"ח י"ז) והוא תאר גוכר. ועוד ואת דם ואת כלובי (דה"ב ב' ע'). ומן השער הזה פרות, כסות, זנות, כי אם ראות עיניו (קהלת ה' י'), התו תמורת הא.

פְּעֻלְתָּא כמו נחשתא בת אלנתן (מ"ב כ"ד ח'). ויבא על פעלתן כמו נחשתן (שם י"ח ד') והוא תאר גוכר.

פִּיעוֹל בתוספת היוד — ואפשר שיהיה להשגת הבנין הרביעי ר"ל גבעל (שמות י' ל"א), גלבע (ש"א כ"א ד') — כמו קיטר (בראשית י"ט כ"ח), צינק (ירמיה כ"ט כ"ו), שיחור (דה"א י"ג ה'), מי השלח (ישעיה ח' ו'), שלחה בכישור (משלי ל"א י"ט), אריות ותמרת (מ"א ז' ל"ו).

עֲפוּל הפוך מפעול, ומחיתי את כל היקום (בראשית ז' ד'), כי הוא אצלי נגזר מן קם יקום ר"ל כל הקמים בעולם כלומר כל הנמצאים והוא תאר גוכר.

פְּעֻלָּה בדגש הלמד וקבוץ העין כמו סגלה (שמות י"ט ה') ועבדה רבה (בראשית כ"ו י"ד), קמה אלמתי (שם ל"ז י"ז), ואת הכבודה (שופטים י"ח כ"א), לאגדה אחת (ש"ב ב' כ"ה). והתאר פרה ארמה, עקבה מדם (הושע ו' ח'), אלה עבהה (יחזקאל ו' י"ג), כבודה בת מלך (תהלים מ"ה י"ד). ויבא על פְּעֻלָּה בשבר העין

ודגשות הלמד כמו שמטה, קהלה (נחמיה ה׳ ז׳). ויבא על פִּעֵלוּת בשבר העין ורגשות הלמד כמו כלמות עולם (ירמיה כ״ו ל״ד). ויבא על פִּעֵלֶת כמו וינהגהו ככבדת (שמות י״ד כ״ה).

פְּעִילֶת ביור וקלות הלמד כמו ושם בעל פקרת (ירמיה ל״ז י״ג), ספר כריתת (דברים כ״ד ג׳), ובמרירות (יחזקאל כ״א י״א), וארץ הריסתך (ישעיה מ״ט י״ט), עליצתם (חבקוק ג׳ י״ג).

פַּעְלוּת בפתחות הפא כמו עבדות, מרדות, מלכות, ילדות, פחזות, אלמנות חיות (ש״ב כ׳ ג׳), בני בצלות (עזרא ב׳ נ״ב).

פְּעלוּת בשבר הפא וקלות העין כמו רפאות (משלי ג׳ ח׳), סכלות מעט (קהלת י׳ א׳), שפלות ידים (שם י׳ י״ח). ויבא הדמיון הזה בדגשות העין כמו עקשות פה (משלי ד׳ כ״ד).

פַּעְלָנוּת במשך הלמד בקמצות כמו אלמנות חיות, וחרפת אלמנותיך (ישעיה כ״ד ד׳) והם סמוכים. והרחמנות פושטות בלשון עמנו. ותרגם אלמנות חיות, אלמנות החיים, על הענין, כלומר היו אלמנות בחיי בעליהן בעבור שנפרדו מהם. ויבא על פַּעֲלוּת בפתחות העין ודגשות הלמד, פתיות (משלי ט׳ י״ג). ויבא על פעלילות כמו חכלילות עינים (שם כ״ג כ״ט). ויבא על פעליליות כמו קוממיות (ויקרא כ״ו י״ג).

פּוּעַל קל[1]) כמו ואת חוקק (דה״א ו׳ ס׳) ונאמר עוד חוקקה (יהושע י״ט ל״ד).

פּוּעַל דגש כמו את הכתנת (שמות כ״ט ה׳), וכמהו אצלי כי את עול סבלו (ישעיה ט׳ ג׳) ועל כן בא בקמצות הבית כאשר בא כמלקט שבלים (שם י״ז ה׳) קמץ הבית מפני שחסרו ממנו ואו וכראש שבולת ימלו (איוב כ״ד כ״ד); וראוי שיהיה קודם הסמכו סֻבָּל. ויכשר שיהיה מהרמיון הזה כי גנב גנבתי (בראשית מ׳ ט״ו), את כל ענותו (תהלים קל״ב), התו בו מומרת מן ההא אשר היא למר הפעל. והטוב בעלה אריה מסבכו (ירמיה ד׳ ז׳) שיהיה גם כן מהרמיון הזה ושיהיה הקבוץ מחסר ממנו כאשר חסרוהו גם כן מן והלבשת אתם כתנת (שמות מ׳ י״ד), וישאום בכתֻּנתם (ויקרא י׳ ה׳), כי האחד מהם כתנת, ויטבלו את הכתנת (בראשית ל״ז ל״א). ומהדמיון הזה עוד לעמות אחד החלקים (יחזקאל מ״ה ז׳).

פְּעַלְעַל והוא תאר או תאר גובר כמו ירקרק, ארמדם, לבנה אדמרמת (ויקרא י״ג מ״ג), ארחות עקלקלות (שופטים ה׳ ו׳), כחלקלקות באפלה (ירמיה כ״ג י״ב), הפכפך (משלי כ״א ח׳).

פְּעַלְעוּל כמו והאספסוף (במדבר י״א כ׳), שחרחרת (ש״ה א׳ ו׳) ושניהם תוארים. והשם הגמור ולאסורים פקח קוח (ישעיה ס״א א׳) אך המלה נחלקת לשני חלקים במכתב והיא בעקרה אחת. וטעה המשורר באמרו:

יען לכל דורש, היה נר ונברש, באר ויפרש, ויפקח קוחי

וחשב אותם שתי מלות.

פְּעַלְעִיל עגלה יפה־יפיה (ירמיה מ״ו כ׳) והיא גם כן מלה חלוקה במכתב ועל כן לא נהפכה בה ההא אשר היא למר הפעל ביוד על ההקשה, אך נשארה במכתב ובדבור יחד, ועקרה שתהיה מלה אחת כי היא כפילת העין והלמד והיא תאר ויוד המשך מובלעת בלמד הכפולה.

פְּעַלְּנִית והיא תכונה מורה על הענין כמו וילכו אחרנית (בראשית ט׳ כ״ג), וכי הלכנו קדרנית (מלאכי ג׳ י״ד).

---

[1]) בספרינו חקקה בקמץ ודגש ובכ״י של כ״ד בקמץ ורפה.

פעלוֹן [בסגול ובשבר] כמו חברון, שמעון, פתרון, זכרון, זפרנה (במדבר ל״ד ט׳) ופישון וגיחון (בראשית ב׳), כי גזר פישון אצלי מן הארמי ר״ל פשו וסגו (תרגמו של פרו ורבו), וענינו הרבוי, וגזר גיחון בעיני מן יגיח ירדן (איוב מ׳ כ״ג), מגיח ממקומו (שופטים כ׳ ל״ג) וענינו היציאה והפריצה והמה שני תארים גוברים. והתאר הגמור שלטון, אביון, עליון, והבריח התיכן (שמות ל״ו), המים הזידונים (תהלים קכ״ד ה׳), וראשון, וחיצון. ויבא פעלון בדגשות העין כמו וכל ישראל צרים על גבתון (מ״א י״ו כ״ז), דניאל גנתון (נחמיה י׳ ו׳) ולשלש קלשון (ש״א י״ג כ״א), ותאר הגבול שכרונה (יהושע ט״ו י״א), והנה עלה כלו קמשונים (משלי כ״ד ל״א). והתאר אוב וידעני (דברים י״ח י״א). ויבא על פעלון בפתחות הפא כמו ורדף שלמנים (ישעיה א׳ כ״ג), התשים אגמן באפו (איוב מ׳ כ״ו), בעד החלון (בראשית כ״ו ח׳), כי גזר חלון אצלי מן ובמחלות עפר (ישעיה ב׳ י״ט) ומדברי התרגום חליל לוחין (שמות כ״ז ח׳) ומזה אמרו נקבים נקבים חלולים. ומשקל חלון על הדרך הזה פעלון והלמד שלו במקום שתי למדין כי הוא על דמיון בחצצון תמר (בראשית י״ד ז׳) והבליעו האחת בשנית והוא על השלמות חללון כמו חצצון. והתאר ארמוני (שם כ״ה כ״ה), הרים גבנונים (תהלים ס״ח י״ז). ומעלולי העין הנני אליך זדון (ירמיה נ׳ ל״א), בא זדון (משלי י״א ב׳). ומעלול הלמד קלון, גאון. ומן הבנין הזה חשמנה, צלמונה ועברנה (במדבר ל״ג). ויבא על פַּעְלְמוֹן דרכמונים (עזרא ב׳ ס״ט).

פָּעֲלוֹן בשבר הפא וקמצות העין כמו שכרון, עורון, שדפון, גליון גדול (ישעיה ח׳ א׳), קנמון (משלי ז׳ י״ז). ובפתחות הפא בעמק אילון (יהושע י׳ י״ב), שבת שבתון (שמות ל״ה ב׳), מלך לשרון (יהושע י״ב י״ח), ואפשר שיהיה כמוהם מצפן חנתן (שם י״ט י״ד).

פְּעָלוֹן כמו היא כסלון (שם ט״ו י׳), לבנון, והוא תאר גובר נגזר מכשלג ילבינו (ישעיה א׳ י״ח) בעבור שהוא מלבין בשלג היורד עליו. וכמהו הבוז לגאיונים (תהלים קכ״ג ד׳) ואם תנועת העין שונה, וגזרתו מן על כל גאה ורם (ישעיה ב׳ י״ב), ופרושו לגדולים והוא תאר, והוא אצל בעלי המסורת על דרך אחרת, מפני שאמרו בו: „כתיב מלה חרא וקרי תרתי״, והוא אצלנו כאשר ספרתי לך.

פְּעַלּוֹן בדגשות הלמד כמו אבדון ומות (איוב כ״ח כ״ב). ויש שיפילו הנון ממנו להקל ויהיה על פעלו כמו שאול ואבדה (משלי כ״ז כ׳).

פְּעִלּוֹן בשבר העין כמו בבקעת מגדון (זכריה י״ב י״א), ויבא בלי נון כמו מלך מגדו (יהושע י״ב כ״א), בבקעת מגדו (דה״ב ל״ה כ״ב).

פַּעֲלוֹן כמו ותפר האביונה (קהלת י״ב ה׳) יוד המשך נבלעה ביוד אשר היא למד הפעל והוא נגזר מן אם תאבו ושמעתם (ישעיה א׳ י״ט) כאשר יתבאר לך. ויבוא על פיעליון כמו קיקיון (יונה ד׳).

פַּעֲלָן כמו גרזן [ואינו מן הרביעים] כי גזרתו מן נגרזתי מנגד עיניך (תהלים ל״א כ״ג) אשר פרושו נגזרתי ונכרתי והוא הפוך.

פַּעֲלַנְיָה כמו ואקח את יאזניה בן חבצניה (ירמיה ל״ה ג׳) ויתכן שיהיה משקלו פעלליה ויהיה רביעי על בנין חבצלת השרון (ש״ה ב׳).

פְּעֻלְתוֹן כמו ויקבר בפרעתון (שופטים י״ב ט״ו).

פִּעְלָן בשבר הפא או בפתחותה כמו כבשן (בראשית י"ט כ"ח), זמרן (שם כ"ה ב'), יתרן (שם ל"ו כ"ו), בן שפטן (במדבר ל"ד כ"ד), בן עינן (שם א' ט"ו), אבצן (שופטים י"ב ח'), קרהן (יהושע כ"א ל"ב), פלטיאל בן עזן (במדבר ל"ד כ"ו), לפנות בקר לאיתנו (שמות י"ד כ"ז), והוא תאר גובר, והתאר הגמור על גנת הביתן (אסתר ז' ז') והוא תאר למתואר מָחסר, שעורו החצר הביתן או הדומה לזה. ועוד גוי איתן (ירמיה ה' ט"ו), נטעי נעמנים (ישעיה י"ז י'), זית רענן (ירמיה י"א י"ו), ערשנו רעננה (ש"ה א' י"ו) כי לא אלמן (ירמיה נ"א ה'), אלמנה, נשים רחמניות (איכה ד' י'). ואפשר שיהיה פתחות אלה הפאין בעבור שמקצתן אותיות גרוניות ובעבור שאחרי מקצתם אותיות גרוניות. ואמרתי ביתרן שהוא פעלן אע"פ שיש בתחלת אות מאותיות התוספות ולא אמרנו שהוא יפעל, לשני פנים, האחד מהם שגזרנוהו מן יתר שאת ויתר עז (בראשית מ"ט ג'), והשני ראינום שקראו איש יתרן, ואחר כן אמרו עליו ובני יתר (דה"א ז' ל"ח) בחסרון הנון, וידענו כי היוד שורש. ויתכן שיכנס בבנין הזה חלבנה (שמות ל' ל"ד). ויתכן שיהיה מהדמיון הזה קנין, בנין, וענין, וזה על זולת מה שזכר בהם ר' יהודה, כי הוא אמר בנון זאת האחרונה מכל אחת מהן שיהיה העין כפולה ומשקלה אצלו פִּעְלַע ועל רעתו בהגיגי (תהלים ל"ט ד'), וזה גם כן נכון אלא שאני נוטה אל היות המלות האלה פעלן מהיותם פעלע. ומה שמאמץ זה אצלי המרתם נון בהא כאשר נאמר והגזרה והבניה (יחזקאל מ"א י"ג) ר"ל והבנין, כאשר נאמר (שם) והבנין אשר אל פני הגזרה — וקיר הבנין — ומדד ארך הבנין; והומרה ההא מנון מפני שהיא נוספת כמוה.

פָּעְלָן הפא בקמץ או בשורק כמו קָרבן וְקֻרבּן (נחמיה י"ג ל"א) ושלחן.

פָּעְלָם, פֻּעְלָם בקמץ ובשורק כמו אֻמנם ה' (מ"ב י"ט י"ז), כי האֻמנם (מ"א ח' כ"ז), ואת הסלעם (ויקרא י"א כ"ב); ומן הדמיון הזה יומם ולילה. ויתכן שתהיה המם בו כפולה ויהיה משקלו פעלל על משקל אמלל.

פִּעְלָם בשבר על הרוב כמו שבו [כליהם ריקם (ירמיה י"ד ג')], חנם נמכרתם (ישעיה נ"ב ג'), כי הוא אצלי מן הנונו אותם (שופטים כ"א כ"ב), אשר פרושו חנו אותן לנו, וענינו מתנה הנתונה מבלי דמים ולא גמול. וכמהו ותהי הכנם (שמות ח' י"ד), ומשקלו פעלם הקשה על חנם וכאלו המם הזאת בריקם וחנם וכנם מורה על הענין. ואפשר שיהיה שבי דומם (ישעיה מ"ז ה') כמוהם על שתהיה הואו עין הפעל ותהיה המם לענין; ואפשר שיהיה המם כמו רומה נפשי (תהלים כ"ד י"ז) ותהיה המם תמורת הא הנקבה, אבל לאבן דומם (חבקוק ב' י"ט), טוב ויחיל ודומם (איכה ג' כ"ו) המה פועל (ראה לעיל דף 25, 26).

פְּעְלוֹם כמו פתאום והמם בו גם כן לענין וכמהו ולמלכם תועבת בני עמון (מ"ב כ"ג י"ד) והוא תאר גובר, והתאר כתמול שלשום (בראשית ל"א ב').

פעלי בקבוץ הפא בקמץ או בשורק כמו אחאב בן אמרי (מ"א י"ו כ"ט), חפני ופינחס (ש"א א' ג'), נחבי בן ופסי (במדבר י"ג ט"ו), שן והבנים (יחזקאל כ"ז ט"ו), בקי בן יגלי (במדבר ל"ד כ"ב). ומן הדמיון הזה נעמי (רות) אלא שקבוץ הפא נהפך אל העין. והתאר נכרי, ונכרים באו שעריו (עבדיה א' י"א). ונכנס בבנין הזה גפרית ומלח (דברים כ"ט כ"ב), ומדדו את תכנית (יחזקאל מ"ג י'), כרית (ירמיה ב' כ"ב), העיקר בריש הדגשות כי הוא נגזר מן יתבררו ויתלבנו (דניאל י"ב י') וכאשר הפילו הדגשות להקל נמשכה הקמצות ושבה חולם על סברת

ר' יהודה (ס' הכפל דף 164) במרת רוח (בראשית כ"ו ל"ה) והיא המורת הדגש. — ויבא בלתי קמץ כמו לבני ושמעי חצרון וכרמי (שמות ו' י"ז), פלטי (במדבר י"ג י'), חבני בן גינת (מ"א י"ו כ"א), זמרי (במדבר כ"ה י"ד). נחבי (שם) גדי (שם י"ג י"ב). והתאר או מי נתן לשבוי בינה (איוב ל"ח ל"ו) והוא תאר גובר.

פַּעְלִיָּה ואפשר שיהפכו ההא תו כמו תהתיה (תהלים פ"ו י"ג) ותחתיה (דברים ל"ב כ"ב) ובקבוץ תחתיות (ישעיה מ"ד כ"ג) ומן הדמיון הזה אצלי בצל דליותיו (יחזקאל י"ז כ"ג), האחת דליה ומשפטו דַּלְיִיָּה ע"מ תחתיה, והניחו היוד הראשונה מן דליה והטילו תנועתה על הלמד ואחר חסרוה וקבצוהו על דליותי והתאר והריותיו יבקעו (הושע י"ד א').

פַּעְלַי בפתחות הלמד ובפתחות הפא ובשברה כמו מהרי הנטפתי (ש"ב כ"ג כ"ז), רדי (דה"א ב' י"ד), שמי וידע (שם ב' כ"ח), הדי מנחלי געש (ש"בכ"ג ל'), חצרי הכרמלי פערי הארבי (שם כ"ג ל"ה), נחרי (שם ל"ז). והתאר ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה ל"ב ה') ועוד וכילי כליו רעים (שם ז'), מוכיח אדם אחרי חן ימצא (משלי כ"ח כ"ג) פרושו מוכיה הארם האהורני ימצא חן יותר מהמחליק לו לשון.

פַּעְלִית בלי קמוץ כמו באהריה הימים (בראשית מ"ט א'). אבני גזית (מ"א ה' י"ז) העקר בדגשת הזין והניחו אותה להקל, והוא נגזר אצלי מן כי נגזו ועבר (נחום א' י"ב) כי ענינו מהכריתה לא מהעברה כאשר חושבים אנשים (ר"י חיוג שרש גזז) וענין גזית סתות וכריתה, והראיה על זה לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת (שמות כ' כ"ה) כלומר מסתתה חצובה בברזל, ובין הענין הזה ובין ענין הנה נא גוזים (ש"ב י"ג כ"ד), ויגז את ראשו (איוב א' כ'), גזי נזרך (ירמיה ז' כ"ט) קרבה במין כי הכל כריתה. ויש שיפילו גם כן רוב חכמי הערב הגזזה על כל כריתות. ויבא על פַּעְלִית בשבר הפא כמו אשר נתנו חתיתם (יחזקאל ל"ב כ"ד), ואין רחוק שיהיה כמהו גלת עליה (שופטים א' ט"ו), כי כבר מצאנו הענין הזה בעלל כאשר יתבאר לך במקומו.

פִּיעוֹל כמו תירוש; והתאר תינוק, ויכנס בבנין הזה תלבשת (ישעיה כ"ט י"ז).

תִּפְעַל כמו תדהר ותאשור (ישעיה מ"א י"ט) וכמהו ולתימן אל תכלאי (שם מ"ג ו') כי הוא נגזר מן ימין והוא תאר גובר. ויכנס בבנין הזה ולצפירת תפארה (שם כ"ח ה'), תפארת, תפלצתך (ירמיה מ"ט ט"ו) על משקל כי לא תהיה תפארתך (שופטים ד' ט'), והוא בלתי סמוך, תפלצת ע"מ תפארת, והתאר תושב ושכיר (שמות י"ב מ"ה), ומן הדמיון זה אצלי תבל עשו (ויקרא כ' י"ב) עקרו תבלל נגזר מן בעמים הוא מתבולל (הושע ז' ח') ומן בלל ה' (בראשית י"א ט') אשר ענינו הפסד ושנוי. וכבר טעה בו ר' יהודה בספרו (ס' הנקוד דף 184) ששקלו בארץ. ודמיון תבל עשו אצלי מבעלי הכפל גם כן תמסם יהלך (תהלים נ"ח ט') עקרו תמסס כי הוא מן כמסס נסס (ישעיה י' י"ז), וימס לבב העם (יהושע ז' ה'). ויבא על תְּפַעֵל כמו תלשר (ישעיה ל"ז י"ג) שם עיר.

תְּפַעוּל כמו תדהר ותאשור (ישעיה מ"א י"ט), תבלול בעינו (ויקרא כ"א כ').

תַּפְעִיל כמו תרשיש. תכריך; והתאר מבין עם תלמיד (דה"א כ"ה ח'). ונכנס בבנין זה תאניה ואניה (ישעיה כ"ט ב'). ויכנס בו עוד החזיקו בתרמית (ירמיה ח' ה'). תכלית שנאה שנאתים (תהלים קל"ט כ"ב) והדומה לזה התו תמורה הא. (לעיל דף 30).

תפעל כמו וכתנת תשבץ (שמות כ"ח ד'). ויכנס בבנין הזה תרדמה ותוכחה ואפשר שיהיה תוכחה כמו תושב ושכיר.

תפעלל כמו ובתקוממיך אתקוטט (תהלים קל"ט כ"א), שרה תחוללכם (ישעיה נ"א ב') ושניהם תארים.

תפעול כמו לא נאוה לכסיל תענוג (משלי י"ט י'), תמרוק ברע (שם כ' ל'), ונתון תמרוקיהן (אסתר ב' ג'), תחנונים ידבר רש (משלי י"ח כ"ג), תהפכות בלבו (שם ו' י"ד), ואת תחלואיה (דברים כ"ט כ"ב). ויכנס בבנין הזה ותעלמה יוציא אור (איוב כ"ח י"א), והתאר ותעלולים ימשלו בם (ישעי ג' ג'), ותהלכת לימין (נחמיה י"ב ל"א), ואת בני התערבות (מ"ב י"ד י"ד). והקרוב אצלי כוהנה תחלואי רעב (ירמיה י"ד י"ח) שיהיה תאר לא שם כמו ואת תחלואיה. ויכנס בבנין הזה תרבות אנשים חטאים (במדבר ל"ב י"ד) ותזנות והדומה לזה התו תמורת הא.

יפעל בחולם ובשורק כמו בכלי הראים ובילקוט (ש"א י"ז מ') הינשוף (ויקרא י"א י"ז) ויהלום (שמות כ"ח י"ח).

יפעל כמו יצחק, ידלף (בראשית כ"ב כ"ב), יגאל (ש"ב כ"ג ל"ג), יבחר ואלישוע (שם ה' ט"ו), וישמא וידבש (דה"א ד' ג'), ישבק (בראשית כ"ה ב') תירוש ויצהר (דברים כ"ח נ"א). ויכנס בבנין הזה וידאלה ובית לחם (יהושע י"ט ט"ו) ויזרחיה (דה"א ז' ג'). ויבא על יִפְעֲלִי כמו יאתרי (דה"א ו' ו').

יפועל כמו ירוחם (ש"א א' א'), כלב בן יפונה (במדבר י"ג ו').

יפעילה בשבר היוד כמו יזליאה (דה"א ח' י"ח) שם איש.

יפעל, יפעלה כמו יעקב ויעקבה (שם ד' ל"ו) ותפתח היוד בעבור העין כי הוא פעל עתיד כמו יעמד.

יפעל כמו ארץ יעזר (במדבר ל' ב') ויפלט (דה"א ז' ל"ב).

מפעל כמו והעביר אתם במלבן (ש"ב י"ב ל"א), במרצע (שמות כ"א ו'), והמזלג (ש"א ב' י"ג), המכתש אשר בלחי (שופטים ט"ו י"ט), ויקח המכבר (מ"ב ח' ט"ו), עגל מרבק (ש"א כ"ח כ"ד), משען ומשענה (ישעיה ג' א'), מסוה (שמות ל"ד ל"ג), ויביאו מטוה (שם ל"ה כ"ו). ויכנס בבנין הזה בסתר המדרגה (ש"ה ב' י"ד), והמכשלה הזאת (ישעיה ג' ו'), משטמה (הושע ט' ז'), המכפלה, מרחשת, המהפכת (ירמיה כ' ב'). ויכנס בו עוד מתת אלהים (קהלת ג' י"ג) ועקרו מנתת, כי הוא מנתן והבליעו הנון הראשונה וחסרו השניה להקל. וממנו עוד מוקש, מופת ומועד (לקמן דף 71). והתאר לא יבא ממזר (דברים כ"ג ג').

מפעל כמו במלמד הבקר (שופטים ג' ל"א) מתן, מצב, מרע, משאבים (שופטים ה' י"א) מרבדים (משלי ז' י"ו), מטעמים (בראשית כ"ז ג'), מנעמיהם (תהלים קמ"א ד'); והתאר מלאך מלאכים. ודגשות הלמדין בקצת הבנין הזה כאשר יהיו בקבוץ, והנחתה מהקצת הוא לבלי עלה אך כפי אשר יקל עליהם או יכבד. ויכנס בבנין הזה ממלכה, אנשי המצבה (ש"א י"ד י"ב). ויש שמקילים הרמיון הזה ומניעים עינו בשבא ופתח כמו מרעלה (יהושע י"ט א') שם מקום. דבשת (שם שם י"א),

מפעל בשבר המם, כמו מכמש (ש"א י"ג ב'), משכן, משכב, גור ממכלה צאן (חבקוק ג' י"ז) ומשקלו מפעל ונכתב בהא במקום אלף, וקבוצו ממכלאת צאן (תהלים ע"ח ע'). ויכנס בבנין הזה מלחמה וממשלה ומרכבה, עד המפשעה

(דה"א י"ט ד'), מסגרת (שמות כ"ה כ"ה), מפלצת (מ"א ט"ו י"ג). ויכנס בו מורש ומורשה והדומה להם. ויכנס בו עוד ועליו כמבנה עיר (יחזקאל מ' ב'), ומחנה. והתאר מלצר (דניאל א' י"א), מצער (בראשית י"ט כ'), וחרש מצל (יחזקאל ל"א ג'), עקרו מצלל ע"מ מכלל יפי (תהלים נ' ב') אשר הוא תאר מבניך כללו (יחזקאל כ"ז ד'), כי הוא מן ונסו הצללים (ש"ה ב' י"ז), כאשר צללו (נחמיה י"ג י"ט); ועוד והייתי להם למשמר (יחזקאל ל"ח ז') על ענין לכן שמר לראשי אשימך (ש"א כ"ח ב'). ויכנס כבנין הזה עוד והוא תאר, אמרו יובילו שי למורא (תהלים ע"ו י"ב), והוא מוראכם (ישעיה ח' י"ג), וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת (ש"ב ט' י"ג) ותרגומו כל השוכני בבית ציבא; וכמו מודע לאישה (רות ב' א'), הלא בעז מדעתנו (שם ג' ב'), מולדת בית או מולדת חוץ (ויקרא י"ח ט'), ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'), התו במולדת ובמודעתנו להפלגה. ומן הרמיון הזה והם תארים ושמות פועלים אמרו הם מעזרים אתם (דה"ב כ"ח כ"ג), אשר אתם מחלמים (ירמיה כ"ט ח'), ויהרג במשמניהם (תהלים ע"ח ל"א), במשמניו רזון (ישעיה י' ט"ז), והערים המבדלות (יהושע ט"ז ט'), פרש מעלה (נחום ג', ג'), מעלה במה ומקטיר לאלהיו (ירמיה מ"ח ל"ה), כי האלהים מענה בשמחת לבו (קהלת ה' י"ט) משנה למלך אחשורוש (סוף אסתר), תחת מעשה מקשה (ישעיה ג' כ"ד), במעבה האדמה (מ"א ז' מ"ו), מרבה להכיל (יחזקאל כ"ג ל"ב), תבנית לשון נקבה לכוס. ואפשר שיהיה מהמין הזה המצפצפים והמהגים (ישעיה ח' כ') רצוני והמהגים. וכבר זכרנו בו בהשגה פנים אחרים שיתכנו בו גם הם, אבל אלה הפנים יותר ראוים לו. ומן העלול העין חנף ומרע (ישעיה ט' י"ז).

מִפְעֵל כמו מזבח, והתאר ילד מסכן (קהלת ד' י"ג). ואפשר שיהיה מן הבנין הזה שער מוקש ומופת. ויתכן שיהיה ממנו ועליו כמבנה עיר (יחזקאל מ' ב') ותחת מעשה מקשה (ישעיה ג' כ"ד) והדומה לו, אבל מאור והדומה לו מהשמות העלולי העין אשר פאיהם גרונית יתכן שיהיו מבנין מִפְעַל הפתוח הפא ושיהיו עוד מבנין מְפִעל השבור הפא. והתאר מן הדומה לזה ה' מעון אתה (תהלים ל'), מענה אלהי קדם (דברים ל"ג כ"ז); אבל מכון (שמות ט"ו י"ז) ויהיה מנון (משלי כ"ט כ"א) הוא מבנין מַפעל בפתחת המם וגזרת מנון מן ינון שמו (תהלים ע"ב י"ז) ונין ונכד (ישעיה י"ד כ"ב). ויבא על מַפְעֵלוֹת כמו אשר לא במסכנות (דברים ח' ט').

מִפְעָל דגש הפא, מקדש ה' (שמות ט"ו י"ז), השבת מטהרו (תהלים פ"ט מ"ה), והתאר מנזריך כארבה (נחום ג' י"ז). ויבא על מִפְעָלָיו כמו ויצא המסדרונה (שופטים ג' כ"ג).

מְפֻעָל דגש העין כמו ימך המקרה (קהלת י' י"ח), והוא המעזבה ולמכסה עתיק (ישעיה סוף כ"ג), האליה — המכסה (שמות כ"ט כ"ב), היעים ואת המזרקות (שם ל"ח ג') ואת המנקית (במדבר ד' ז'), ומבשלות עשוי מתחת הטירות (יחזקאל מ"ו כ"ג), אלה בית המבשלים (שם), ר"ל הקדרות ופעם זכרם בלשון נקבה ואמר ומבשלות עשוי ופעם זכרם בלשון זכר ואמר בית המבשלים כי הבית היא מקום לקדרות ולא מקום למבשלים ולא מעין להם שיתיחס להם, וראיה אחרת עוד, כי אמרו אלה אינו נופל כי אם על המבשלים לא על הבית כי לא יספר באלה על אחד אלא על רבים וכאשר יהיה הדבר כן אמרו המבשלים אינו רוצה כי אם הקדרות לא המבשלים וראיה עליהם אמרו: אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם, והרמז בשם אל המבשלים אשר הם הקדרות לא אל הבית, אבל בא בית בין

אלה ובין המבשלים הוא רחוק ואלו היה רוצה הבית היה זה בית המבשלים, והשעור אלה המבשלים כלומר הקדרות ואמרו ביה רחוק (פי׳ מיותר). — ואת כל המקטרות הסירו (דה״ב ל׳ י״ד), רוצה המחתות אשר היו מקטרים בהם לבעל. ונחלו מקדשיהם (יחזקאל ז׳ כ״ד) העקר בו הדגשות והיקל. ואפשר לומר בו שאיננו מוקל מדגשות שהיה ראוי, אך הוא בנוי על הקלות וכי מזוינו מלאים (תהלים קמ״ד י״ג) כמהו, אבל קלות ימך המקרה בעבור הריש, ומזה אמרו לא יהיה משם עוד מות ומשכלת (מ״ב ב׳ כ״א); בענין שכול כמו שכול ואלמן (ישעיה מ״ז ט׳). והתאר ואיש דעת מאמץ כח (משלי כ״ד ה׳) כלומר אמיץ, ועוד והוא ממלא על כל גדותיו (דה״א י״ב ט״ו) ענינו וענין והירדן מלא על כל גדותיו (יהושע ג׳ ט״ו) אחד.

מוּפְעָל כמו מקטר מגש (מלאכי א׳ י״א) רציהי מקטר, והעיר מלאה מטה (יחזקאל ט׳ ט׳), כלומר הטות משפט, מטות כנפיו (ישעיה ח׳ ה׳), מוצק אחד (מ״א ז׳ ל״ג) יציקה אחת כלומר שהם שוים, שבעה ושבעה מוצקות (זכריה ד׳ ב׳) פרוש יציקות, יצוקים ביצקתו (מ״א ז׳ כ״ד). ואין מעמד (תהלים ס״ט י״ג) עקרו מועמד על משקל מוקטר כלומר ואין מעמד, ויש לנו בו פנים אחרים תראה אותם.

מְפֻעָל במו ומיסד אבנים (מ״א ז׳ י׳) רוצה היסוד, מגפיעש משלם (נחמיה י׳ כ״א), מישר על המחקה (מ״א ו׳ כ״ה) כלומר על ההקק. והתאר אלופי ומידעי (תהלים כ״ה י״ד), ואסף המצרע (מ״ב ה׳ י״א), ואפשר שיהיה פעול ואפשר שיהיה שם החלי עצמו.

מַפְעִיל במו תהרגו למשחית (יחזקאל ט׳ ו׳), מימין להר המשחית (מ״ב כ״ג י״ג), והודי נהפך עלי למשחית (דניאל י׳ ח׳), ואת מוליד (דה״א ב׳ כ״ט), לדוד משכיל (תהלים ל״ב א׳), וכטל משכים (הושע ו׳ ה׳), ואני עתיד לבאר אפניו בשערו מאות השין. מפיץ וחרב (משלי כ״ה י״ח) ויכנס בבנין הזה ואבן משכית (ויקרא כ״ו) משקלו מפעיל והחו המורת ההא אשר היא למד שלו, וכמהו כי מרבית העם רבת מאפרים (דה״ב ל׳ י״ח) חצי מרבית (שם ט׳ ו׳), ועוד ועד הנה מרביתם (דה״א י״ב כ״ט), וממחצית בני ישראל (במדבר ל״א מ״ז) החוין תמורת ההאין אשר הם למדי הפעלים. ויכנס בזה עוד אני מנגינתם (איכה ג׳ ס״ג). והתאר והוא מעריצכם (ישעיה ח׳ י״ג) פי׳ נעריצכם כלומר אשר מאמינים עריצותם. כלב אשה מצרה (ירמיה מ״ח מ״א) בעלת צירים והבלים, נגזר מן צירים אחזוני כצירי יולדה (ישעיה כ״א ג׳), ועקרו מצירה על משקל מפעילה כאשר נאמר וכרקב בעצמותיו מבישה (משלי י״ב ד׳), אך נבנה על מֵצַר כמו מפר אחות בדים (ישעיה מ״ד כ״ה) שעקרו מפיר. ועוד רחם משכיל (הושע ט׳ י״ד) בעל שכול. ועוד יתן אכל למכביר (איוב ל״ו ל״א), מכביר תאר לאכל והלמד בו היא הלמד הבאה על הפעולים.

פְּעַלְתוֹן נחש עקלתון (ישעיה כ״ז א׳) והוא תאר נגזר מן על כן יצא משפט מעקל (חבקוק א׳ ד׳). ויבא מן העלול העין על פְּלִילִי בנפול העין ממנו בעבור עלילותו במו שפיפן (בראשית מ״ט י״ז), וגזרתו מן ישופך ראש (שם ג׳ ט״ו) והוא תאר גובר. ויבא על פעעל בבפל העין כמו ארדט (בראשית א׳ ד׳).

פעועל במו שפופם (במדבר כ״ו ל״ט) הצוצרה ברמה (הושע ה׳ ח׳), ואפשר שיהיה כמוהם גאואל בן מכי (במדבר י״ג ט״ו) ואפשר שיהיה מורכב כמו רעואל, פנואל (דה״ב ד׳ ד׳).

פְּעֹופֶל כמו בלהם הקלקל (במדבר כ"א ה') כי הוא אצלי מן נחשת קלל (יחזקאל א' ו').

פֶּעֱלְלוֹן כמו ושם אחתם הצללפוני (דה"א ד' ג'); ואפשר שיהיה מורכב, רצוני לומר שיהיה תחלתו מן ונסו הצללים (ש"ה ב' י"ז) ואחריתו מענין פנה או מה שרומה לזה.

אֶפְתְּעוֹל כשבא תחת התו אשהמוע (יהושע כ"א י"ד) וכקמצות התו עד אשתָּאול (שם ט"ו ל"ג) ואפשר שתהיה הקמצות בעבור האלף, ואפשר שיהיה אשתמוע מוקל מרמיון אשתאול.

מַפְעוֹל בחלם וכשורק, ופתוח המם כמו מטמון, משקוף, אם יתגדל המשור (ישעיה י' ט"ו), ויהי המבול (בראשית ז' י"ז) באשר כארנו בספר ההשגה, מסלול ודרך (ישעיה ל"ה ח'), כפות המנעל (ש"ה ה' ה'), המה רכליך במבלולים (יחזקאל כ"ז כ"ד), במחלויים רבים (דה"ב כ"ד כ"ה). וההאר וכל מערומיהם (שם כ"ח ט"ו).

מִפְעוֹל בשבר המם כמו מזמור לרוד, במשקול עשרים שקל (יחזקאל ד' י'), מכשול עונם (שם ז' י"ט), כמשלש חרשים (בראשית ל"א כ"ד), ופרשי מכמרה (ישעיה י"ט ח'). והתאר מגרול ישועות מלכו (ש"ב כ"ב כ"א), וכל עיר מבחור (מ"ב ג' י"ט); ויתכן שיהיו שניהם שמות. אבל ממגרל סונה (יחזקאל כ"ט י') שם כמו מגדול (ירמיה מ"ו י"ד).

נִפְעוֹל בשבר הנון כמו נמרד (בראשית י' ח') ובסגול תחתיה כמו מי נפהוה (יהושע ט"ו ט') ובפתחותה כמו נפהולי (בראשית ל' ח').

אֶפְעוֹל כמו אגרוף, אזרוע, אפרוחים, אהמל; ובשורק גם כן כמו ואתמול עמי (מיכה ב' ח'). אך אמרם ויהי כל יודעו מאתמול (ש"א י' י"א) ברגשות, נהגו בו מנהג הרבור הארמי. ודומה למין תבנין הזה ויהי באשמרת הבקר (שמות י"ד כ"ד), ואשמורה בלילה (תהלים צ' ד').

אֶפְעָל כמו אשפר אחר (ש"ב ו' י"ט), אשנב (שופטים ה' כ"ח), אקרח (ישעיה נ"ד י"ב) והוא האר גובר, רצוני אקדח, כי הוא נגזר מן כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב כ"ב), וזה בעבור קריחותו וזכותו. ויכנס בבנין הזה אצערה וצמיד (במדבר ל"א נ') והתאר אזרח (שמות י"ב י"ט). ויש שתהיה פתוח האלף כמו קריה ארבע (בראשית כ"ג ב'), ארפר (ישעיה ל"ו י"ט). אכשף (יהושע י"א א'). באשמנים כמתים (ישעיה נ"ט י'). ויכנס בבנין הזה אזכרה (ויקרא כ"ו ז'). וכבר בא במשנה אתקנה באמרם (גיטין פ"ג מ"ב) הכותב טופסי גיטין צריך שיניח וג' מפני האתקנה (בספרינו התקנה בלא אלף). ויתכן לומר באזכרה ואתקנה שאלפיהם מומרות מן ההין. והתאר ארבע במנין הנקבה, ואכזר (דברים ל"ב ל"ג) ואכזב (ירמיה ט"ו י"ח).

אֶפָּעָל כמו אלסר (בראשית י"ד א'). ואפשר שיהיה אלסר מורכב כאשר אליחבא השעלבני (ש"ב כ"ג ל"ב) מורכב.

אַפְעִיל כמו בתי אכזיב (מיכה א' י"ד), מחבל אכזיבה (יהושע י"ט כ"ט), הלא תראה שאמרו והיה בכזיב (בראשית ל"ח ה') לאור עמים ארגיע (ישעיה נ"א ד'), ועד ארגיע (משלי י"ב י"ט) בענין רגע. אחיק אל פני אחיק (יחזקאל מ"ב ג') עקרו אנתיק כאשר אבאר אותו בשערו בספר השרשים בע"ה. ויבא על אפעיל דגש העין פתוח הפא ואת האבטחים (במדבר י"א ה'). ויבא אל אֶפְעְלִי כמו אדרעי (במדבר כ"א ל"ג). ויבא על אַפֶּעל כמו אהלי אפדנו (דניאל סוף י"א). ויבא על אֶפְעלוֹן כמו אפריון (ש"ה ג' ט').

אַפְעלוֹן כמו אדרכנים (עזרא ח׳ כ״ז) [ויתכן שהאלף נוספת] והראיה ע״ז שהאלף נופלת בדרכמנים (שם ב׳ ס״ט ורא׳ה לקמן דף 77) ושניהם שלשים. וכמהו מעלול העין כי ארמון נטש (ישעיה ל״ב י״ד) כי הוא נגזר מן רמה ירך (שם כ״ו י״א) והוא תואר גובר ועקרו על השלימות ארומון ע״מ אדרכון. ויתכן שיהיה עלול הלמד ושיהיה עקרו ארמיון אך יהיה מענין אחר.

אַפְעֲלִי כמו אחסבי (ש״ב כ״ג ל״ד) ויבא על אֶפְעֶלֶת כמו אנחרת (יהושע י״ט י״ט).

אֲפַעְפּוּעָה כפול וחסר הלמד כמו אבעבעת (שמות ט׳ י׳) והוא אצלי נגזר מן כעה והוא שענין אבעבעת בועות מענין מים תבעה אש (ישעיה ס״ד א׳) כאשר תבעה האש את המים, כי דמו מה שתעשה הרתיחה במים מהנפח לבועות, ודומה לענין הזה אמרו נבעה בחומה נשגבה (שם ל׳ י״ג), כי דמו צאת ההומה לחוץ מאמצעיתה לנפח הקורה במים מחום האש. ויבא על אפעליות כמו אכזריות חמה (משלי כ״ז ד׳).

יוֹפֶעֶל כמו יוכבד (שמות ו׳ כ׳) יועזר (דה״א י״ב ו׳) והעיקר יהוכבד ויהועזר.

יוֹפָעָל כמו יוחנן (עזרא ח׳ י״ב), יוזבד (דה״א י״ב ד׳), יוידע (נחמיה ג׳ ו׳), ועקרם יהוחנן (עזרא י׳ ו׳), יהוזבד (מ״ב י״ב כ״ב) יהוידע (ירמיה כ״ט כ״ו). ויבא על יִפְעֲלֶה כמו יגבהה (במדבר ל״ב ל״ה).

תוֹפְעָלָה כמו תוגרמה (יחזקאל כ״ז י״ד).

הַפְעָלָה כמו הכרת פניהם (ישעיה ג׳ ט׳), רוח והצלה (אסתר ד׳). ומן העלול העין והנהה למדינות (שם ב׳ י״ח), להנפה גוים (ישעיה ל׳ כ״ח) עקרם הניחה הניפה. ומעלול הלמד הרבה ארבה (בראשית י״ו י׳) עקרו הרביה, ובמשנה ורמן טעון הזיה (זבחים פ״ה מ״א).

שער י״ב·

בניני רב שמות הרבעים·

השמות הרבעים יבאו גם כן על דמיונים שונים אבל מספרם מעט מן הדמיונים השלשים. ויבא השם מהם על:

פַּעְלַל שבור הפא כמו פלדש (בראשית כ״ב כ״ב), פהגם (אסתר א׳ כ׳), ברקר שלישו (מ״ב ט׳ כ״ה), סרפד (ישעיה סוף נ״ה), שנאב ושנער (בראשית י״ד א׳ וב׳), דנהבה (שם ל״ו ל״ב) הנון בזה ובדומה לו שרשיה כי לא מצאתי בדמיונם השלשים אשר גזרתם ידוע פִּיעֵל; והתאר טפסר (ירמיה נ״א כ״ז) מחרדת הגזבר (עזרא א׳ ח׳): ויבא אל המשקל הזה הלמדין שלו כפולות מן מקום פא ועינו כמו בחר הנרגר (במדבר ל״ג ל״ב), צנצנת (שמות י״ו ל״ג). ויתכן לומר במין השני מן השמות וכדומה לו מן הפעלים שהוא שלשי ולא רצו לקבץ בין הכפלים והפרידו ביניהם. ויבא על פיעלל בתוספת יוד כמו פינחס; ואפשר שיהיה זה להשיג בנין החמשי ד״ל נשתון (עזרא ד׳ ז׳) ואשכנז (בראשית י׳ ג׳) וארגון (דה״ב ב׳ ו׳). פִּעְלָל כמו כסלו (נחמיה א׳ א׳); ואם נאמר בכסלו שהוא שלישי מוסף ומשקלו פעלו איננו נמנע. ויבא פתוח הפא כמו וגנזכיו (דה״א כ״ח י״א), ברב שרעפי (תהלים כ״ד י״ט) פרנך (במדבר ל״ד כ״ה), שמגר בן ענה (שופטים ג׳ ל״א); והתאר כרפס (אסתר א׳) ותכלת (שמות כ״ה ד׳). פַּעְלָל כמו ברזל, ברמל, ופרדס; ומן הבנין הזה סבתכא (בראשית י׳ ז׳). פעליל, כמו כרמיל (דה״ב ב׳ ו׳) שרבים (אסתר ה׳ ב׳) זרזיף (תהלים ע״ב ו׳) שחצימה (יהושע י״ט כ״ב). ויבא על פעלל בפתח או בצירי

תחת הלמד כמו סמדר (ש"ה ב' ט"ו) ספרד (עובדיה א' כ'), חנמל (תהלים ע"ח מ"ז)
עמלק, פַּלֵּל כמו ערפל, עטלף (ויקרא י"א) חבצלת (ש"ה ב').
פְּעלול בשבא תחת הפא, רגש, הלמד כפולה בעבור הבלע למד השורש בה כמו
שקערורות (ויקרא י"ד ל"ז) עקרו פ ע ל ל ו ל בשלש למדין הראשונה מן השורש
והיא הובלעת והשתים כפולות. ויבא על פ ע ל י ל כמו סנפיר (ויקרא י"א). פ ע י ל י ל
כמו פתיגיל (ישעיה ג' כ"ד). פ ע י ל ל כמו שמירע (במדבר כ"ו ל"ב); ואפשר שיהיה
השם הזה מורכב. פ ע ל י ל בפתחת הפא ורגשת העין כמו עכביש (ישעיה נ"ט ה')
והתאר חלמיש (דברים ח' ט"ו). פ ע ל ו ל פתוח הפא ובחולם או בשורק, כמו כפתר
(שמות כ"ה ל"ג) רפסור (דה"ב ב' ט"ו), חרגל (ויקרא י"א כ"ב), פרעש (ש"א כ"ד
ט"ו), כרכב (שמות כ"ז ה') כרכם (ש"ה ד' י"ד), עכשוב (תהלים ק"מ ד'), קרסל
(ש"ב כ"ב ל"ז), פשחור (דה"א ט' י"ב) חרצבות למוחם (תהלים ע"ג ד'). והתאר
גלמוד (איוב ג' ז'). ויבא על הדמיון הזה כפול השתי למדין ממקום פאו ועינו
כמו בני בקבוק — בני חרחור (עזרא ב' כ"א). קרקר (שופטים ח' י'), ובערעור
וכבנותיה (שופטים י"א כ"ו). ויבא מקובץ הפא ולקדקד נזיר אחיו (בראשית מ"ט כ"ו),
גדגדה (דברים י' ז'). ויבא בשבר הפא כמו גלבע (ש"ב כ"א ד') והתאר גבעל
(שמות ט' ל"א). פ ע ו ל ל כמו בני חרומף (נחמיה ג' י'), חמוטל (מ"ב כ"ג ל"א)
מרדך בלאדן (ישעיה ל"ט). ויבא הדמיון הזה בדגשות כמו עדלם יבא (מיכה א' ט"ו).
פ ע ל י ל (הפא בחיריק) כמו כתליש (יהושע ט"ו מ'), ואפשר שהוא כמהו ב ע ל י ם
(ירמיה מ' י"ד) ויהיה פתחות הפא בעבור העין. פ ע ו ל ל מלרע, כפול ממקום
הפא והעין שלו כמו ערער (דברים ב' ל"ו). ויבא על פ ע ל ל מלעיל כמו ברלח
(בראשית ב'); ובפתחת הפא ודגשת העין כמו דמשק, ובשבר הפא חדקל (שם).
פ י ע ל ל בשבר הפא ויוד אחריה וקלה העין כמו פילגש, ואפשר שנכנסה היוד
הנה להשיג שמאבר (בראשית י"ד ב') וחרנפר (דה"א ז' ל"ו) החמשיים. פ ו ע ל ל
מוקל העין כמו שותלח (במדבר כ"ו ל"ה) ורגש העין (עוד) כמו רומשק (מ"ב י"ו י').
פְּעַלְלִין העין בשבא ופתח ודגשת הלמד השניה כמו ושעלבין (יהושע י"ט מ"ב).

וכבר הקלו ממנו הבית והניעו העין בפתח גדול ובא דמיון אחר במקץ
ובשעלבים (מ"א ד' ט') ועוד באילון ובשעלבים (שופטים א' ל"ה). ואין השם הזה
מקובץ ולא צעננים (יהושע י"ט ל"ג) גם כן מקובץ, אך שניהם על תכונת הקבוץ
כאשר אמרו לאחר מצרים, ואפרים, ומפים וחפים וחשים (בראשית מ"ו כ"א) והמה
על דמיון הקבוץ. ונאמר לבני ושמעי (שמות ו' י"ז) והם על תכונת היחוש ואינם
מיוחשים. והמם בשלעבים מומרה בנון כאשר הומרה בכמהם וכמהן (ש"ב י"ט
ל"ח ומ"א) והרם (יהושע י"ג כ"ו) והרן (במדבר ל"ב ל"ו). וסבר אני כי אליחבא
השעלבוני (ש"א כ"ג ל"ג) מיוחש אליו והמירו בו יוד שעלבין בואו מפני שהיה
כבר עליהם להקבץ שני שברים ושני יודין בו (ואפשר שאמרו בשעלבון שעלבין
והמירו היוד בואו ויחסו אליו השעלבוני) והוא יותר ראוי מכל מה שנאמר בו,
והוא מה שיורה ששעלבין איננו מקובץ והשאירו הנון והואו בו ביחוש כאשר
השאירו בחצרון כשיחשו אליו ואמרו החצרוני (במדבר כ"ו ו'). פ ע ל ל כפול
ממקום פא ועינו יירש הצלצל (דברים כ"ח מ"ב). פ ע ל ל ל כפול כמו רעמסס (שמות
י"ב ל"ז), האחת משני הלמדין שלו כפולה. ואפשר שיהיה כן להשיג בנין חחפנים
(מ"א י"א י"ט) החמשי, ויש שיניעו העין הזאת הנחה ויאמרו רעמסס ויהיה אז
על דמיון שעטנז אלא ששעטנז חמשי.

שער יג.

בניני רב שמות החמשיים.

והשמות החמשיים יבואו ג"כ על בנינים שונים אבל הם מתי מספר יותר מהשמות הרבעים ובא השם מהם על:

פעללל בפתחות הפא או בסגול תחתיה ובנוח העין ובשלש למרין על הרמיון תחת הראשונה מהם צרי ותחת השניה סגול כמו שמאבר (בראשית י"ד ב'), חרנפר (דה"א ז' ל"ו) פתשגן (אסתר). ויבא על פעללל בשלש למרין הראשונה מיבלעת בשניה על הרמיון ובשבא תחת הפא בהשתנות תנועת העין כמו צפרדע, צלפחר (במדבר כ"ו ל"ג), בעשתרא (יהושע כ"א כ"ז), אגרטלי (עזרא א'), אחרחל (דה"א ד' ח'), אחשתרי (שם ד' ו'); ויש שיהיה הרמיון הזה בתוספת נון כמו אחשתרן (אסתר ח'). ויבא בפתחות הפא ובנוח העין ובשלש למרין האחת מהנה מקובצת והשניה דגושה כמו וצלמנע (שופטים ח' ה'). ויש שתהיה הראשונה פתוחה כמו ובקבקר (דה"א ט' ט"ו). פעללל כמו כרבמיש (ישעיה י' ט'). פעללל בשלש למרין הראשונה מהם נבלעת על הרמיון בשניה כמו שעטנו (דברים כ' ב') שעשגו (אסתר ב' י"ד). ויתכן שיאמר בשתי המלות שהן משער אשכנז, תחפנס אלא שהתנועה נשתנת בעבור העין. אפעללל בשלש למרין הראשונה מובלעת בשניה על הרמיון ובנוח הפא ובפתחות העין כמו ארפכשר (בראשית י' כ"ב). פעללל בשבר הפא ובשלש למרין, הראשונה מונעת בקמץ או בשבא (מישה אל הפתחא) כמו אמרפל, ארגמן, ארגון (דה"ב ז') אשכנז (בראשית י' ג') תחפנים הגבירה (מ"א י"א י"ט), וכתב הנשתון (עזרא ד' ו'); העקר באלפין האלה ובתו תחפנים השבר על רמיון הנשתון. ושמתי אלפי אשכנז ואמרפל וארגמן והאחשתרי ואגרטלי זהב ואחרחל ותו התחפנס שרשיות ולא אמרתי שהן נוספות מפני שהתוספת אינה נכנסת על בנות ארבע מן השמות ובלבד בתחלה אלא אם נוהגים על פעליהם כאשר קדם זכרנו. ואם יאמר אומר למה לא תשים הנון בארגמן וארגון נוספת ונאמר בהם שהם רבעים, נאמר לו, מפני שמצאנו דמיון ארגמן במלה שאין בה נון ולא היה לנו מנוס מלומר במלה ההיא שהיא חמשית כמו אשכנז ותחפנס. ושמנו נונו לעמת הזין והסמך מהן ובעבור שהיה ארגמן לשון בארגון אמרנו גם כן בנונו שהיא שרשיה כמו נון ארגמן. ועור כי בעבור שהיה ארגמן על משקל אמרפל שמנו נינו לעומת למד אמרפל. ואם יאמר אומר למה לא תשים נון אחשתרן שרשיה ותאמר במלה בי היא שישית, נאמר לו מפני שאין ברמיוני השמות דמיון שישי מבלי תוספת, כי הרמיון החמשי מעט בדבריהם בעבור כבדותו והששי כל שכן יותר כבד אצלם וקשה עליהם, ואלו היה ברמיוניהם דמיון ששי לא היינו חסרים ממנו בדבריהם במלה שאין בה אות מאותיות התוספות, ואז היו נוהגים באחשתרן מנהגה או היינו מוצאים על דמיונו מלה שאין בסופה נון אפילו אם יהיה בתחלתה אלף או זולתה מאותיות התוספות כאשר מצאנו אשכנז ואמרפל ותחפנס, ונהגנו בארגמן וארגון מנהגם ברמיון ששמנו נוניהם במקום הזין והלמד והסמך. ועוד כי אלו היו משתמשים בשמות ברמיון שישי היו משתמשים בפעלים ברמיון חמשי כאשר אנחנו רואים אותם שהשתמשו בפעלים רבעים מפני שהשתמשו שמות חמשיים, כי הפחיתו הפעל מן השם אות אחת בעבור שהשם יותר חזק מן הפעל כי איננו צריך לו, ואין הפעל יכול לעמוד שלא יצטרך אל השם כאשר

כארנוהו קודם זה. ואין רחוק בהקשה שיהיה האחשתרי בנזרתו מעין האחשתרנים כאלו הוא מיוהס אליו ויורה גם כן עוד עם מה שהקדמנו כי נון האחשתרן נוספת. ואם יאמר למה לא השים אלפי ארגמן וארגון ונוניהם נוספות ויהיו שלשיים כאשר היתה אלף אדרכנים ונונו נוספת, ואלף ונון אפריון ואלף וחו אנחרת (יהושע י"ט י"ט), נאמר, הייך! טענת בטענה שאינה נמנעת בדרך הקשה ואין אומרה אומר דברים בטלים, אבל בחרנו היותם חמשיים בעבור בואם על דמיון אשכנז ואמרפל, ושהאלף איננה נופלת מאחד מהם במקום מהמקומות כנפול אלף אדרכנים (עזרא ח׳ כ"ז) מן דרכמנים (שם ב׳ ס"ט). ואתה דע לך. ויבא על תפעלל בשלש למדין הראשונה נבלעת בשניה על דמיון כמו תתפנס שם מקום[1] (ירמיה ב׳ ע"ו), ויש שתראנה השלש למדין כאשר נשקל אמרם וכתתפנחם חשך היום (יחזקאל ל׳ י"ח) ונאמר בו בפעל וכתפעללל.

שער יד·

כולל בשמוש בדרך קצרה·

דע כי הפעלים יחלקו למיניהם על שני דרכים, אחד מהם שלשי והשני רבעי. והפעל השלשי יחלק לשני חלקים אחד מהם מוסף והשני בלתי מוסף וכל אחד מן המוסף ושאינו מוסף יחלק לשני חלקים למתעבר ושאינו מתעבר, והמתעבר יהיה על שלשה דרכים, ממנו מה שיתעבר אל פעול אחר וממנו מה שיתעבר על שני פעולים ויש לך לסמוך על האחד מהם בלעדי השני, וממנו מה שיתעבר אל שני פעולים ואין לך לסמוך על האחד מהם בלעדי השני. ויחלק עוד השלשי מחלוקת אחרת על ארבעה דרכים, ממנו מה שהפא והעין והלמד שלו שונים זו מזו שלשתן, והוא הרוב, כמו אמר שמר ובחר והדומה לזה, וכמו המין הזה בשמות דבר ועפר ואדם; וממנו מה שהלמד שלו ממקום עינו והוא מעט מן הראשון, כמו סבב וכלל ושלל וכמו המין הזה מן השמות ושלל רב עמם (ד"ה ב׳ כ"ג), ונפל חלל (יחזקאל ו׳ ז׳), צחיח סלע (שם כ"ד ז׳). וממנו מה שהלמד שלו ממקום פא והוא מעט יותר משער סבב, כמו ושלשת תרד (ש"א כ׳ י"ט) ותשרש שרשיה (תהלים פ׳ י׳), וכמו המין הזה מן השמות שמש ירח (חבקוק ג׳ י׳), ותכריך ביץ (אסתר), אשר בו מום (ויקרא כ"א י"ו). וממנו מה שעינו מקום הפא וזה יותר מעט משרש ושלשת, כמו אדדם עד בית אלהים (תהלים מ"ב ה׳), ושישיתם את האיפה (יחזקאל מ"ה י"ג), וכמו המין הזה משמות כוכב אלהיכם (עמוס ה׳ כ"ו) והיו לטוטפת (דברים י"א י"ח), ששי ותלמי (במדבר י"ג ל"ב) חקקים בששר (יחזקאל כ"ג י"ד) ככר זהב (שמות כ"ה ל"ט), ככר לחם (משלי ו׳ כ"ו), ואלה המינים הכפולים הם אצל קצת חכמי לשון הערב שניים כפולים. והפעל השלשי אשר איננו מוסף הראוי ממנו על שלשה דמיונים, שיהיה על פָּעַל שמר גדל בחר או על פָּעֵל כמו והוא ידע ואשם (ויקרא ה׳ ג׳), כי זקן יצחק (בראשית כ"ז). כאשר אהב (שם כ"ז ט׳), לו חפץ ה׳ להמיתנו (שופטים י"ג כ"ג), עיני גבהות אדם שפל (ישעיה ב׳ י"א). או על פָּעֹל כמו ולא יכל יוסף (בראשית מ׳ ה׳) קטנתי מכל החסדים (שם ל"ב י"א), כאשר שכלתי (שם מ"ג י"ד), כי יגרתי (דברים ט׳ י"ט),

---

[1]) כן כתיב והקרי הוא תתפנחם בחית והוא מן ד׳ מלין דקריין ח׳ ולא כתיבין.

יקשתי לך (ירמיה נ׳ כ״ד). וכל אחד מאלה יקרא קל. והראיה על שפעל בצירי תחת העין קל כי פעל הפתוח העין הרבה פעמים ישיב בעמוד עליו פעל בצירי. ועוד כי העתיד מן פעל בצירי יש שיהיה על יפעל ויש שיהיה על יפעול, ואפשר שיהיה על שניהם יחד מפעל אחד באשר אמרו מן אם חפץ בנו ה׳ (במדבר י״ד ח׳) אם לא יחפץ האיש (דברים כ״ה ז׳) ואמרו גם כן ודרכו יחפץ (תהלים ל״ז כ״ג). וכן משתמשים הרבה מפעל הפתוח העין באשר אמרו מן שבת ישבות וישבת, ועוד כי פעל אשר בצירי באשר לא תהיה הלמד שלו אלף ויתחברו אליו בנוי המדבר ישיב אל פעל בפתחות העין במו שאמר בי חפצתי צדקך (איוב ל״ג ל״ב), בי חפצת בי (תהלים מ״א י״ב) ונאמר מן בי זקן יצחק (בראשית כ״ז א׳) הנה נא זקנתי (שם), הנה אתה זקנת (ש״א ח׳ ה׳); אך אם תהיה הלמד שלו אלף אפשר שישאר כאשר שהיה, במו בי מלתי מלים (איוב ל״ב י״ח), בי צמאתי (שופטים ד׳ י״ט). והראיה על כי פעול גם כן קל בי העתיד שלו יהיה יפעל באשר נאמר מן קטנתי, ותקטן עוד זאת (ש״ב ז׳ י״ט). אבל אמרם בעתיד ולא יכול יוסף (בראשית מ״ה א׳), ולא יבול לראות (ש״א ד׳ ט״ו) המירו בו היוד בואו והיה זה יוהר קל עליהם במלה הואת, כי ההקשה היתה נותנת שיהיה ייבל על משקל ייבש ייטב בי לא יירש (בראשית כ״א י׳) או ייבול על משקל יאותו לנו (שם ל״ד כ״ג), לא יצוק עליה שמן (במדבר ה׳ ט״ו). אבל מה שאמר ר׳ יהודה (דף כ״ח) כי הפעל מה שיבא על בנין פעלתי מבלי שידקדק הדקדוק הזה ויחלק החלוק הזה, אין זה טעות ממנו אע״פ שלא זכר גם כן ולא יכול יוסף, וזה היה ממנו להקל בענין. — והפעל השלשי אשר איננו מוסף, המתעבר (הוא פועל יוצא), כמו אמר שמר בחר אהב, ושאיננו מתעבר ממנו (הפועל עומד) הוא במו גדל, צחק, ובין כתפיו שכן (דברים ל״ג י״ב). כי זקן יצחק, קטנתי. אך הפעל השלשי המוסף הוא מה שאין בנינו כבנין הקל במו הפעל ופועל ופיעל ופֵעַל באשר ימנע הדגשות בעבור עלת אהחער בי האותיות האלה פעמים רבות ימנעו מהתגשות. וכל אחד מהמינים האלה יקרא כבד באשר בארו ר׳ יהודה בספר אותיות הסתר. ודמיון הפעיל, השליך, הקריב. ומן הפעלים עלולי הפא הוביש, הודיע, הוציא; ומן הפעלים עלולי העין הקים, השיב, הבין, ועקרם הקיים, השייב הביין. וכבר זכר עלתם ר׳ יהודה בס׳ אותיות הסתר. ויש שיבואו עוד בצירי במו והפר ברית (יחזקאל י״ז ט״ו), הפרו בית ישראל (ירמיה י״א י׳) הקרה רעתה (שם ו׳ ז׳), הנצו הרמונים (ש״ה ז׳), הרעו האנשים האלה (שם ל״ח ט׳) והרעו במלחמה (ש״א י״ז כ׳). ואפשר שימירו הצירי בפתח באשר עשו ביאהבני אישי (בראשית כ״ט ל״ב) הבדל יבדילני (ישעיה נ״ו ג׳) וזולתם. ואמרו והצר לך (דברים כ״ח נ״ב), את בריתי הפר (בראשית י״ז י״ד), הרע לעם הזה (שמות ה׳ כ״ג), אשר הסתה (מ״א כ״א כ״ה), הכנו והקדשנו (דה״ב כ״ט י״ט). וכל אחד ממיני הפעל המוסף יחלק עוד לשני חלקים למתעבר ושאיננו מתעבר. והמתעבר מן הפעיל במו בי לא המטיר ה׳ (בראשית ב׳ ה׳), והגביר ברית (דניאל ט׳ כ״ז), הפלא עצה הגדיל תושיה (ישעיה סוף כ״ח). ואשר איננו מתעבר ממנו כמו ופרעה הקריב (שמות י״ד י׳), מרעידים על הדבר (עזרא י׳ ט׳), עמדתי מרעיד (שם י׳ י״א), החפיר לבנון (ישעיה ל״ג ט׳), צרות לבבי הרחיבו (תהלים כ״ה י״ז), ויאכלו וישבעו וישמינו (נחמיה ט׳ כ״ה), אל תירא כי יעשיר איש (תהלים מ״ט י״ז), אם יזקין בארץ (איוב י״ד ח׳), הלבינו שריגיה (יואל א׳ ז׳), והמשכילים יזהירו (דניאל י״ב ג׳).

והמתעבר מן פועל כמו ואת הנערים יודעתי (ש"א כ"א ג'), מלשני בסתר (תהלים ק"א ד') עקרו מלושן מן לושן, לושנהי החולף, וחזרו הואו להקל והורו עליה בקמצות, ועוד למשופטי אתחנן (איוב ט' ט"ו) מן שופט, שופטתי החולף, ועוד זרמו מים (תהלים ע"ז י"ח) והוא פועל חולף על דמיון אשר עולל לי, כאשר עוללת לי (איכה א'). וההקשה באחד מן וימררהו ורבו (בראשית מ"ט כ"ג) שיהיה רובב בחולף, [ומן] יסובבה על חומתיה (תהלים נ"ה י"א) סובב. ופרוש זרמו מים עבות התיכו העבים מימיהם ועבות כמו עבים כאשר נאמר גם בן בקר לא עבות (ש"ב כ"ג ד'). ואשר איננו מתעבר מהבנין הזה בושם ומקורו יען בושסכם על דל (עמוס ה' י"א), ואיננו רחוק שיהיה מתעבר ולא יגיע התעברו אל הפעול שלו אלא באמרו על ואם איננו מתעבר [לא] בא על עמו (כבאו ב"ו) כמו ועתה שחקו עלי (איוב ל'), ומה שלא גזרנו בו באחת משתי הסברות להתעלם גזרתו ממנו. ודע כי פִּעֵל בצירי תחת העין או כפתח תחתיה הדגושים יְפַעֵל בצירי תחת הפא ופתח תחת העין או בצירי תחת שניהם עם קלות העין הם כולם בנין אחר, והמתעבר מהם מה דבר ה' (ירמיה כ"ג ל"ה), מי בקש זאת (ישעיה א' י"ב), וכבס בגדיו (ויקרא י"ג ו'), ומלט הוא (קהלת ט' ט"ו), ושבר את המצבות (מ"ב י"ח ד'), עוד למד דעת (קהלת י"ב ט'), ברך את אברהם (בראשית כ' ד') ושרת את אחיו (במדבר ח' כ"ו), אויב חרף ה' (תהלים ע"ד י"ח). ואשר איננו מתעבר מהם פתח הסמדר (ש"ה ז' י"ג), ופתחו שעריך (ישעיה ס' י"א), לא פתחה אזניך (שם מ"ח ח') ושערך צמח (יחזקאל י"ו ז'), כי רותה (ישעיה ל"ד ה'), ורותה ארצם (שם שם ז') — ואם יאמר אומר כי שומך הפעיל מוסף כבר התבאר מתוספת ההא בו, אבל אמרך בִּפְעֵל ופִּעֵל הדגושי עין שהם מוסיפים וכן פועל, ארצה לשמיע טענתך בזה? נאמר לו, כי הפעל דגש העין אמרתי בו שהוא מוסף בעבור הכפל עינו, כי כל אות דגושה תחשב לשתים, אחת מהנה נבלעה בשניה. וכבר נחלקה חכמי הערב במוסף מכמו אלה שני הדמיונים ומקצתם שמוהו הראשון ומקצתם שמוהו השני, אבל פועל אמרתי בו שהוא מוסף בעבור תוספת הואו בו. ואם יאמר למה לא אמרת בפעל הקל גם כן שהוא מוסף בעבור תוספת האות הקלה והוא הנח אשר בין הפא ובין העין והוא אף במבטא. וכן הוא עוד בפעל החולף, רצוני לומר קטנתי ויכולתי ובִפְעֵל ר"ל חפץ וה' שמע והדומה להם? נאמר להם, כבר ביאר ר' יהודה בס' אותיות הסתר (דף 28) הטענה בשומו פעל הקל שבבנינים, ואמר שזה בעבור נפל הנח אשר בין הפא והעין ממנו בעתיד (ותציג פא הקטולא בזנא כתב ותאמר אפעל) ושהפועל והפעול ממנו בלא מם, ושם פועלתי ופעלתי אשר דגש העין ופעלתי אשר איננו דגש בעבור עלת אהחע"ר כבד, בעבור שהנח קיים בעתידים או דגשות בעיניהם, ועוד בעבור היות הפועל והפעול ממנו בתוספת מם; ושם הפעיל כבד בעבור תוספת ההא בו ושהפועל והפעול ממנו בתוספת מם. וכבר התבאר כי הפועל הכבד הוא המוסף, כי מה שנוסף בו יותר כבד ממה שלא נוסף בו, ובאשר הדבר כן מה שהקשה לנו האומר בקריאת פעל מוסף איננו בדין, כי הנח אשר בין פא ועינו יפול ממנו בעתיד וכן יפול עוד מעתיד קטנתי והוא ותקטן (ש"ב ז' י"ט) ומן עתיד חפץ והוא יחפץ (דברים כ"ה ז'), אבל זולתם מן הבנינים ממה ששמנוהו אנחנו מוסף הנחים יתקיימו בעתידיהם או הדגשות אשר בעיניהם.

ויחלק השלשי עוד מחלוקה שלישית לשלם ולעליל, והשלם הוא אשר

נמלט מאחת מאותיות העלה, והם האלף והואו והיוד וההא, כמו שבר ושמר ובהר וגדל. והעלול הוא מה שלא נמלט מהם והוא על ארבעה דרכים שיהיה עלול הפא בלבד כמו אמר ואבד וירד וישב, או שיהיה עלול הפא והלמד כמו ולא אבה ה׳ (דברים י׳ י׳), ומצות אפה (בראשית י״ד ג׳) ירה בים (שמות ט״ו ד׳), ויעה ברד (ישעיה כ״ח י״ז), מה יפית ומה נעמת (ש״ה ז׳ ז׳), וכבר זכר ר׳ יהודה כי ההא לא תרפה כשתהיה פא אך היא נרפית כאשר היא למד הפעל; ודומה למין הזה העלול קצות הדמיון ר״ל מה שנעללה פא ולמד שלו מה שהיה מהפעלים פאו יוד והלמד שלו אלף ר״ל יצא, ירא, והוא שהפעלים אשר למדיהם א הם דומים לפעלים אשר למדיהם ה, ברפיון הלמד בלבד, ואינם דומים להם בהתהפך א בפעלתי מהם אל י כהתהפך ה אליה ובנפלה מן המבטא בפעלו; כי תאמר מן אפה וירה אפיתי ויריתי, יתהפך הה אל י, ותאמר מהם אפו וירו ותפול ההא מן המבטא ומשפטם אפיו ויריו כמו דליו שוקים (משלי כ״ו ז׳), צור חסיו בו (דברים ל״ב ל״ז), נטיו רגלי (תהלים ע״ג ב׳), והאמר מן מצא וקרא מצאתי וקראתי ותשאר האלף הרפה והיא נמצאת במבטא ובמכתב, ותאמר מצאו קראו ותראה הלמד אשר היתה רפה. או שיהיה הפעל עליל הלמד בלבד כמו עשה, ראה, בנה, קנה ודומה למין הזה עוד שעד קרא וברא ומצא וחטא על הפנים אשר זכרהים קודם זה, ר״ל ברפיון בלבד לא בהפוך בפעלתי, אלא שאפשר שתהפך האלף הא בקצת הפעלים החולפים ותהפך אז ההא ההיא ליוד בפעלתי וינהג הפעל מנהג בעלי ההא כאשר קרא בוצמת והלכה (רות ב׳ ט׳) וזולתו. או שיהיה עין הפעל מאותיות העלה כמו קם, שב, רץ והדומה להם.

ויחלקו השלשיים עוד מחלוקה רביעית למשיג ולבלתי משיג. ואשר הוא בלתי משיג הוא מה שבא על הבנין השלשי ולא יצא אל בנין אחר בתוספת שתוסף בו, כמו אמר שמר ובהר; והמשיג הוא מה שהוסיפו בו מן הפעלים השלשים אות מאותיות הסתר או זולתם מן האותיות, והוצא בתוספת ההיא אל הבנין הרביעי בהוספתם ההא על שפר באמרו ברוחו שמים שפרה (איוב כ״ו י״ג), כי שרש המלה שפר כי הוא מן אף נחלת שפרה עלי (תהלים י״ו ו׳), הנותן אמרי שפר (בראשית מ״ט כ״א), אך ההא נוספת בו להשיג הבנין הרביעי, ר״ל כרסם, מחספס, והוא כלכל את המלך (ש״ב י״ט ל״ג), ובתוספת ההא עוד על תחר באמרם תחרה, מתחרה בארז (ירמיה כ״ב ט״ו), ואיך תתחרה את הסוסים (שם י״ב ה׳), כי מתחרה ותתחרה משיגים בהא בנין מכרסם תכרסם, יכרסמנה חזיר (תהלים פ׳ י״ד) מכרבל במעיל (דה״א ט״ו כ״ז); ובתוספת הא גם כן בהשתחוה להשיג התמהמה, שהשרש בהשתחוה היא שחה, כי הוא מן ישחנה (משלי י״ב כ״ה) ונהפכה בו הא שחה ואו כאשר נהפכה הא שלה לואו בלא שלותי (איוב ג׳ כ״ו), ואחר כך הובאה עליו הו התפעל וכפלו הלמד בעבור ההשגה ונאמר השתחוה להשיג התפעלל כמו חשתי ולא התמהמתי (תהלים קי״ט ס׳), ובתוספת ההא גם כן בלחלכה יצפנו (תהלים י׳ ח׳) להשגה ועקרו אלף כי הוא אחד מן חלכאים (שם י׳ י׳). ובתוספת הלמד בואמלל (הושע ד׳ ג׳) להשיג רטפש בשרו (איוב ל״ג כ״ה), כי הוא מן מה אמלה לבתך (יחזקאל י״ו ל׳), ובכפלם למדי רב הפעלים עלולי העין להשגה גם כן כמו כונן למשפט (תהלים ט׳ ח׳) חללה ידו (איוב כ״ו י״ג) והדומה לזה. ודע כי ההקשה בעתיד שפרה שיהיה ישפרה וכן הוא עתיד תחרה, מתחרה בארז, יתחרה, ואיך תתחרה את הסוסים על דמיון יכרסמנה.

ואין ירשנה סלה (תהלים כ׳ ד׳) מן השער הזה ר״ל שההא איננה להשיג כאשר אמרנו כו בספר ההשגה, כי אין בבנין הרביעי מה שעינו רגושה כמו שין ירשנה, אבל ההא נוספת בו על ידשן לבלי השגה כאשר הוספה בואקראָה (ש״א כ״א ט״ו) על ואקרא. ואין דעתם גם כן בתוספת ההא הזאת הנה כדעתם בואשלחה (ברא׳ית ל״ה ב׳), אשמעה מה ידבר (תהלים פ״ה ט׳), אשאלה מכם שאלה (שופטים ח׳ כ״ד), אך כהוספת ההא בהשפלה הגבה (יחזקאל כ״א ל״א), מכשפה לא תחיה (שמות כ״ב י״ז) וזולתם ר״ל להפלגה (לעיל דף 39). ויתכן שנאמר עוד כן בהא ואיך תחחרה את הסוסים והא מתחרה בארז, ר״ל שתהיה בהם להפלגה לא להשגה ושתהיה הסברה בהם שהעקר בהיות הרגשת כמו ירשנה. וזה מה שצריך לסבור בירשנה סלה כאשר הוציאו לנו ארך המחקר ורב הדקדוק בדבור. וכבר מצאתי בדברי רבותינו ז״ל מה ששמשו בו בהוספת ההא להפלגה וזה באמרם שמא יתעלפה (שבת ט׳) ר״ל שמא יעטף כי הוא כמו אמרם מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכדומה שמת (ב״ב קיו?), אבל המוסיף מן הפעלים אשר עיניהם מאותיות העלה יהיה על שני דרכים, אחד מהם בכפל הלמד כמו כונן למשפט (תהלים ט׳ ח׳), בססו מקדשיך (ישעיה ס״ג י״ח), כי בושש משה (שמות ל״ב), חוללה ידו (איוב כ״ו י״ג) ומה שדומה להם, הווין הן העיינין ומשקלם פעלל משיג כרסם, כלכל את המלך (ש״ב י״ט). והדרך השני יהיה בכפל הלמד והפא, והעין אוכרת עם הכפל הזה כמו טלטל, הנה ה׳ מטלטלך טלטלה גבר (ישעיה כ״ב י״ז), כלכל, הלחל, כמו לא יכלכלוך (דה״ב ו׳ י״ח), ומי מכלכל (מלאכי ג׳ ב׳), נלאתי כלכל (ירמיה כ׳ ט׳), ותתחלחל המלכה (אסתר ד׳), כי מטלטלך מן ויטילו את הכלים (יונה א׳ ה׳), ומי מכלכל את יום בואו מן ולא יכילו גוים זעמו (ירמיה י׳ י׳), והתחלחל מן אם מפני לא תחילו (שם ה׳ כ״ב).

והפעל הרביעי יחלק מחלקת ראשונה לשני חלקים אחר מהם כפול והשני בלתי כפול ואשר איננו כפול הוא מה שיהיה כמו מכרבל (דה״א ט״ו כ״ז), יכרסמנה (תהלים פ׳ י״ד), פרשז (איוב כ״ו ט׳) רטפש (שם ל״ג כ״ה). והכפול הוא מה שהלמד שלו ממקום פא ועינו כמו מפזז ומכרכר (ש״ב ו׳ י״ו) והוא כלכל את המלך (שם י״ט ל״ג), וכלכלתי אתך (בראשית מ״ה י״א) וטאטאתיה במטאטא השמד (ישעיה י״ד כ״ג) וסכסכתי מצרים (שם י״ט ב׳), לולי התמהמהנו (בראשית מ״ג י׳) וקרקר כל בני שת (במדבר כ״ד י״ז) המצפצפים (ישעיה ח׳ י״ט), כי כל אחד מאלה הפעלים והדומה להם הושמה הלמד שלו ממקום פא ועינו, כי משקל כולם פעלל ע״מ כרסם כאשר הושמה הלמד בסבב ושלל וכל השער שלהם מן הפעלים השלישים ממקום העין ואלה בבעלי הארבע דומה לאלה בבעלי השלש. ואנשים מאנשי דקדוק הערב ישימו הדומים לפעלים האלה בלשונם שלשים וחושבים כי כפל הפא בעבור שלא רצה לחבר בין שתי כפלים, ואל הדעת הזאת עשינו אנחנו בספר ההשגה במלת וגלגלתיך מן הסלעים (ירמיה כ״א כ״ה) ומה שדומה לו ממה שיש לו גזרה מן השלשי, אך מה שלא מצאנו לו גזרה מן השלשי אנחנו שמים אותו רבעי על כל פנים כמו וכלכלתי וסכסכתי והדומה להם, ואנשים מהם ישימום שניים כפולים ממקום הפא והעין. ויחלקו עוד הפעלים הרבעים לשני חלקים אחרים למתעבר ולבלתי מתעבר, והמתעבר מהם הוא כמו יכרסמנה חזיר מיער, פרשז עליו עננו, מכרבל במעיל בוץ, רטפש בשרו, וכלכלתי אותך, וסכסכתי מצרים, וטאטאתיה במטאטא השמד. ואשר איננו מתעבר הוא כמו ביום נטעך תשגשגי

(ישעיה י"ז י"א), מכרכר בכל עז (ש"ב ו' י"ד). ודע כי אותיות הסתר לא תהיינה כל עקר בבעלי הארבע אלא אם יכפלו הפעל ההוא כמו וטאטאתיה וכמו וכלכלתי. ויחלקו הפעלים כולם מחלקת אחרת לשני חלקים לאשר חלף מן הזמן ולאשר לא חלף, וכאשר תאמר עבר, שמר, כרסם, יצא, שב, קם, בנה. ודע כי כל אחד מהבנינים האלה לאשר חלף מן הזמן וכאשר תאמר ישמור, יעבור, יכרבל, יכרסם, יקום, ישוב, בתוספת היוד, או אעבור אשמור בתוספת האלף, או נעבור בתוספת הנון, או תעבור בתוספת התו, ידע כי הבנינים האלה לאשר לא חלף מן הזמן, כי אית"ן הם אותיות העתידות מיוחדים לעתיד, ויתכן שיהיה בזמן העומד והיותם עתידים על המנהג הנודע מהם, אבל היותם בזמן העומד כמו אמרו ויבוא חושי רעה דוד העיר ואבשלום יבוא ירושלים (ש"ב סוף ט"ו) כלומר בעת באו ירושלים (ראה לעיל 24), כי הפעל הוא נבנה על הזמן בדמיונים פעל לחולף ויפעל, לאשר אתה בו ולאשר לא היה עדין, וכן אפעל ונפעל ותפעל, כי התוספת הארבע במציאת הפעל בלתי חולף אלא שהוא ראוי לשני עתים למה שאתה בו ולמה שעדין לא היה. תאמר ראובן יאכל, ויתכן שיהיה בענין אכלו ושיאכל לעתיד כאשר יאמר ראובן אוכל כלומר שהוא בענין האכילה וראובן אוכל מחר, וכל אחד מהם בפני עצמו, אך בין הפעל העתיד ובין שם הפועל השתוף הזה אשר אתה רואה.

ודע כי אישי הפעלים נחלקים על שלשה דרכים, כי מהם מה שלא יהיה לעולם כי אם עובר כמו אמר, שמר, בחר, שבר, ומהם מה שיהיה עומד לעולם, לא יתכן שיהיה מתעבר כל עיקר כמו גבר, גדל, צחק, צמח, צץ המטה פרח הזדון (יחזקאל ז' י'), וגלתי בירושלם וששתי בעמי (ישעיה ס"ה י"ט); ומהם מה שיהיה על שני פנים שיהיו מתעברים במקום ולא יהיו מתעברים במקום אחר ויאמר בהם פעלתי הדבר ופעל הדבר עצמו, כמו נטיתי ידי (משלי א' כ"ד) זה מתעבר, וכארח נטה ללון (ירמיה י"ד ח') בלתי מתעבר; כי בקקום בקקים (נחום ב' ג') מתעבר, גפן בוקק (הושע י') בלתי מתעבר; וקרמתי עליכם עור (יחזקאל ל"ז ו') מתעבר, ויקרם עליהם עור (שם שם ח') בלתי מתעבר, אמרו הנה עור הוא פועל בויקרם והוא אם כן בלתי מתעבר, הלא תראה שהוא אומר והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה, וכאשר בשר הנה פועל וכבר היה פעול באמרו והעליתי עליכם בשר, כן עור הנה פועל אע"פ שהיה פעול בוקרמתי עליהם עור. ורב הפעלים המתעברים הם מתעברים לפעול אחד, ויש שמתעברים קצתם אל שני פעולים כאשר נאמר המצמיח הרים חציר (תהלים קמ"ז י"ח), הודע את ירושלם את תועבותיה (יחזקאל י"ו ב'), הודיעני ה' קצי (תהלים ל"ט ה'), ויחשבה עלי לשכרה (ש"א א' י"ג), אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור (ישעיה מ"ב י"ו), לא ישלם הדבר בכל אחד מאלה הפעלים בפעול האחר בלתי השני בעבור הענין אשר היתה אליו, הבונה בהם שיתכן בדברים לסמוך בקצתם על פעול אחד, ר"ל כי אלו היה בדברים: המצמיח הרים בלבד היה זה מספיק מבלי חציר, כי הוא יתעלה מצמיח ההרים חציר ועצים כאשר נאמר ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה (בראשית ב' ט'), ואם יאמר אומר המצמיח הרים בלבד יהיה הדבר מספיק בעצמו. — ונמצא מן הפעלים המתעברים אל פעולותיהם אל פנים אחרים ר"ל שלא יגיע הפועל אל הפעולים מפעל אחד אבל משני פעולים, וזה כמו אמרו מוצאי בקר וערב תרנין (תהלים ס"ה ט'), אין הרננה במוצאי בקר וערב אבל היא לבני אדם במצוע הבורא

ית'; והטעם שהוא יתעלה שמו מביא בני אדם בּמה שהוא מחדש בכל ערב ובקר מן האותות לשבח ולרנן לו, כלומר שהוא משים אותם לשבחו ולרנן לו בערב ובבקר, והרננה לא נגמרה [אלא] במצוע שני פועלים ר"ל הבורא ית' והנבראים; וכמהו תכין לבם תקשיב אזנך (שם י' י"ז), פירוש תשים אזנך שתקשיב, וההקשבה תגמר מהבורא ומהאזן; וכמהו עוד להקשיב לחכמה אזנך (משלי ב' ב'), גם אויביו ישלם אתו (שם י"ו ו'), כלומר ישימם שישלמו אתו, וההשלמה תגמר במצוע הבורא ית'; ועוד החושבים להשכיח את עמי שמי (ירמיה כ"ג י"ז) והשכחה תגמר מן המשכיחים והשכחים.

ויחלקו אישי הפעלים גם כן מחלוקת אחרת לשני חלקים לנגזרים מן החדושים ולנגזרים מן השמות אשר אינם חדושים. והנגזרים מן החדושים כמו ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג' ז'), יסר יסרני יה (תהלים קי"ח י"ח), אכל תאכל (בראשית ב' י"ו), שחה תשחו (ירמיה כ"ה כ"ח), כי אלה הפעלים נגזרים מחדושיהם, ר"ל מן מקוריהם (ראה לעיל דף 3) והוא שראיתי נגזר מן המקור ראה, ויסרני מן יסר ותאכל מן אכל ותשתו מן שתה, אבל הנגזרים מן השמות אשר אינם חדושים כמו בין שורתם יצהירו (איוב כ"ד י') הנגזר מן זית יצהר, כלומר ידרכו יצהרם, וכמו וירם תולעים (שמות י"ו כ') הנגזר מן ורמה תכסה עליהם (איוב כ"א כ"ו) וכמו וזנבתם אותם (יהושע י' י"ט), ויזנב בך (דברים כ"ה י"ח) הנגזרים מן זנב, לא תעולל אחריך (דברים כ"ד כ"א) הנגזר מן ונשאר בו עללות (ישעיה י"ז ו'), ויעפלו לעלות (במדבר י"ד מ"ד) אשר נגזר מן עפל ובחן (ישעיה ל"ב י"ד), כי יבער איש (שמות כ"ב ד') מן ושלח את בעירה (שם) וטענו את בעירכם (בראשית מ"ה י"ז), ודשנו את המזבח (במדבר ד' י"ג) הנגזר מן הדשן מן המזבח (מ"א י"ג ה') וכן ידשנה סלה (תהלים כ' ד') נגזר ממנו, ועוד לבבתני אחתי (ש"ה ד' ט') הנגזר מן לב ותרגומו פלחת לבי בחצי עיניך; אמרתי אפאיהם (דברים ל"ב כ"ו) הנגזר מן פאה, והטעם אפזרם ואגלם על כל פאה; וברגליהם תעכסנה (ישעיה ג' י"ו) הנגזר מן העכסים (שם שם י"ח), יהמו יתמרו מימיו (תהלים מ"ו ד') הנגזר מן היה להם לחמר (בראשית י"א ג') ותרגומו יהמו מימיו עד שיתחמרו כלומר יתערבו מימיו בחמר וימזו בו לרב המיתם; מאלמים הנגזר מן אלמים (שם ל"ז ז'); ויבם אתה (בראשית ל"ח ח'), ויבמה (דברים כ"ה ד') הנגזרים מן יבמה יבא עליה (שם).

העתיד· ודע כי הפעל העתיד מן הפעל הקל, הנמלט עינו ולמדו מאותיות הגרון, כבר בא על יפעול בואו המשך כמו ישמור ויזכור ויעבור, אשר לא יבושו קוי (ישעיה מ"ט כ"ג), ויבוש מקורו (הושע י"ג ט"ו); ובא גם כן על יפעל בלי ואו כמו ישכב, ויגדל, ויפטר מפני שאול (ש"א י"ט י') ויפצר בם מאר (בראשית י"ט ג'), עם גדי ירבץ (ישעיה י"א ו'), ולא ירגז עוד (ש"ב ז' י'), מורם הרים ירטבו (איוב כ"ד ח') ירפד חרוץ (שם מ"א כ'), ועל קל נרכב (ישעיה ל' י"ו) ותקטן עוד זאת (ש"ב ז' י"ט), כי לא יירש (בראשית כ"א י'). ואפשר שישתמשו בשניהם בפעל אחד, ר"ל שיהיה העתיד מקצת הפעלים יפעול ויפעל יחדיו כאשר נאמר בעתיד נשך אם ישך הנחש (קהלת י' י"א) וגם כן כנחש ישך (משלי כ"ג ל"ב); ונאמר בעתיד שבת ויִשבת המן (יהושע ה' י"ב) וגם כן למה תשבת המלאכה (נחמיה ו' ג'); בעתיד נדר טוב אשר לא תדר משתדור (קהלת ה' ד') ונאמר גם כן וידר ישראל נדר (במדבר כ"א ב'); בעתיד חפץ כי לא אחפץ במות המת (יחזקאל י"ח ל"ב) וגם כן ודרכו יחפץ (תהלים ל"ז כ"ג); בעתיד טרף מן יטרף

כאריה (שם ז׳ ג׳) ונאמר ג״כ זאב יטרף (בראשית מ״ט כ״ז); בעתיד יבש זרעו יבוש תיבש (זכריה סוף י״א) וגם כן נאמר ויבוש מקורו (הושע י״ג ט״ו); כעתיד נדד ידוד ממך (נחום ג׳ ז׳) משקלו יפעול כי הנון נבלעת בדלת ועקרו ינדוד, ונאמר גם כן יתדד שנתי (בראשית ל״א מ׳) משקלו יתפעל ועקרו יתנדד ושתי המלות בענין אחד ואינם שני ענינים כאשר חשב ר׳ יהודה (ס׳ הכפל דף 164); ונאמר בעתיד בגד אל תבגוד (מלאכי ב׳ ט״ו) ונאמר גם כן מדוע נבגד (שם ב׳ י׳); בעתיד פשט ואת בגדי רקמתם יפשטו (יחזקאל כ״ו י״ו) ונאמר ויפשט גם הוא בגדיו (ש״א י״ט כ״ד); בעתיד הלך מפיו לפידים יהלכו (איוב מ״א י״א) ונאמר ולשונם תהלך בארץ (תהלים ע״ג ט׳), וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעלי שלישי אשר עינו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון וששניהם דבר אחד ואין אחד מהם יותר ראוי מן האחר. ואין הפרש בו אצל העבריים זולתי כפי שייטב בעיני המדבר או יקל עליו. אבל מה שעינו או למדו מהדמיון הזה אות גרונית לא יהיה עתידו כי אם יפעל בלא ואו על הרוב כמו יקרא, יסלח, ישמע, יגבה לב (משלי י״ח י״ב), יכאב לב (שם י״ד י״ג), יכעס, יבחר, ויגהר עליו (מ״ב ד׳ ל״ד), ואפשר שימלט מן הדרך הזה מעט מה שעינו בלבד מאותיות הגרון ובא על יפעול בואו המשך כמו נאות לכם (בראשית ל״ד ט״ו), יאותו לנו (שם שם כ״ב) עתיד, כי לך יאתה (מלוכה) (ירמיה י׳ ז׳); ומה אזעם (במדבר כ״ג ח׳) עתיד ולא זעם (שם); וינהם עליו (ישעיה ה׳ ל׳) עתיד, נהם (משלי י״ט י״ב). ואשר יצטרפו אלה הפעלים עם כנויי הפעולים מה שבא מהם על יפעול בואו המשך יהיה רבם בהדבקו בכנוי הפעול בו מנוקד עינו בשבא ותפל ואו המשך כמו ולא ישמרנו בעליו (שמות כ״א ל״ו), ואמרתי לא אזכרנו (ירמיה כ׳ ט׳), כי קבור תקברנו (דברים כ״א כ״ג), הן יקטלני (איוב י״ג ט״ו), יך ויחבשנו (הושע ו׳ א׳), ויהשם ה׳ (דברים כ״ט כ״ח), יפרצני פרץ (איוב י״ו י״ד), יתצני סביב (שם י״ט י׳). ואפשר שיבא מעט מהם בואו על עקרו כמו ושפתי חכמים תשמורם (משלי י״ד ג׳), ועל דרך הרגיל בו כי תשמרם (שם כ״ב י״ח). ויבא קצת השער הזה בקמץ חטף בעין להורות על הואו כמו הוא יהדפם (יהושע כ״ג ה׳), ואצרנה עקב (תהלים קי״ט ל״ג), אשר פי ה׳ יקבנו (ישעיה ס״ב ב׳), באותי ואסרם (הושע י׳ י׳), ודם ירדפך (יחזקאל ל״ה ו׳) בגרסת כן אשר אבל בן נפתלי קורים אותו ירדפך בשבא ופתח. אך מה שבא מהם על יפעל בלי ואו עינו יהיה בהדבקו בכנוי הפעול בו נמשך בקמץ גדול; ואיש אחר ישכבנה (דברים כ״ח ל׳); ילבשם הכהן (שמות כ״ט ל׳); ואתה תירשנה (שופטים י״א כ״ג); בצהרים יגרשוה (צפניה ב׳ ד׳); ישקני מנשיקות (ש״ה א׳ ב׳); פן תדבקני הרעה (בראשית י״ט י״ט); יאהבני אשי (שם כ״ט כ״ב). וכבר שב יזעמוהו לאמים (משלי כ״ד כ״ד) אל שערו ועקרו ולא בא על מה אזעם (במדבר כ״ג ח׳). ונמלטו מן שער יפעל מלות בהתדבקם בכנוי הפעול בו והובאו בשער יפעול כמו ובמקבות יצרהו (ישעיה מ״ד י״ב) אשר הוא בהפרדו ויצר ה׳ (בראשית ב׳ ז׳); לא יחנני (איוב י״ט י״ח) והוא בהפרדו יחן.

והעתיד מבנין הפעיל יהיה על השלמות והתום יהפעיל או יהפעל בחסרון היוד, כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה׳ (ש״א י״ז מ״ז), דלותי ולי יהושיע (תהלים קי״ו ו׳), ומשירי אהודנו (תהלים כ״ח ז׳), על כן עמים יהודוך (שם סוף מה), משלו יהילילו (ישעיה כ״ב כ׳), כי החולף ממנו הושיע, הודה, היליל, ודין העתיד שיסדר מה שיש בחולף מן האותיות, אבל הם ברוב דבריהם מחסרים ההא הזאת

להקל בעבור שהיא נוספת ומטילים תנועתה על אות העתידות ואומרים יַכְּרִית יַכְרִת וישמיד וישמד ויפיל ויפל, והעקר יהכרית יהשמיד יהפיל. — ודע כי יפעל באשר ידבק בכנוי הפעולים או בכנוי הפועלים ישוב אל יפעיל ביוד כמו אל תכריתו (במדבר ד׳ י״ח), וישליכו איש מטהו (שמות ז׳ י״ב), וישמידם ה׳ (דברים ב׳ כ״א), ישפילנה ישפילה, (ישעיה כ״ו ה׳); ואפשר שישאר באשר הוא כאשר נאמר אם תפרו (ירמיה ל״ג כ׳), אל נא אחי תרעו (בראשית י״ט ז׳), וְיַצִּרֵי להם (נחמיה ט׳ כ״ז), יבוא ויַשְׁעֲכֶם (ישעיה ל״ה ד׳).

והעתיד מן פִּעֵל או פִּעַל הרגושים יהיה על יְפַעֵל כמו ישבר, ידבר, ילמד ברגשות. והעתיד מן המוקל מהרמיון הזה לעלת א״הח״ע״ר מוקל גם כן, יְבָרֵךְ, ישרת, יחרף, וינער ה׳ (שמות י״ד כ״ח), כי נחש ינחש (בראשית מ״ד ט״ו) והדומה לזה. — והעתיד מן פועל יהיה יפועל במו עולל יעוללו (ירמיה ו׳ ט׳), ואת עפרה יחננו (תהלים ק״ב ט״ו), יסובבה על חומתיה (תהלים נ״ה י״א), ישופט, מן למשפטי אתחנן (איוב ט׳ ט״ו), יזורם, מן זרמו מים עבות (תהלים ע״ז י״ח).

והצווי מן הפועל הקל אשר עתידו יפעול בואו המשך יהיה פְּעוֹל כמו שמור ושמעת (דברים י״ב כ״ה), זכר אל תשכח (שם ט׳ ז׳); ואם יהיה העתיד על יפעל בלא ואו יהיה הצווי ממנו פעל בלי ואו גם כן כמו שכב על צדך (יחזקאל ד׳ ד׳), קרב אתה ושמע (דברים ה׳ כ״ז), תנועת עין הפעל בצווי כתנועת עינו בעתיד ברב הפעלים, כי אתה מצוה במה שלא היה. ואם תוסיף ההא אשר נהגו העבריים להוסיפה בצווי על פעול אשר בואו יהיה הצווי ההוא על פָּעְלָה במו שמור, שָׁמְרָה; זכור, זכרה; כרות, כרתה בריתך אתי (מ״א ט״ו י״ט), ומשנים אותו ממה שהיה כבר באשר אתה רואה, ולא נהגו להוסיף ההא עליו הוא נשאר על מתכונתו ולא מצאנו זה במה שיש בידינו מן הלשון כל עיקר; אבל אי אפשר להם שלא ישנו בנינו ועל כן לא יכשר בעינינו שנסבור כי פשטה וערה וחגרה על חלצים (ישעיה ל״ב י״א) צווי, וזה לשני פנים, האחר מהם מה שאמרנו משגרת דבריהם בבמו הצווי הזה על פעלה, והשני כי לא מצאנו מצווים קבוץ הנקבות בצווי האחד הזכר, אבל מצווים קבוץ הנקבות וקבוץ הזכרים והאחד והשנים בדבור אחד באשר יהיה הדבור ההוא מקור בלבד באשר הוא נודע ומפורסם ברבריהם ושמושיהם; ואלו היו רוצים הצווי אשר הוא בתוספת ההא מן פשט היו אומרים פִּשְׁטָה על דמיון זָכְרָה או פִּשְׁטָה בשבר הפא על דמיון שמעה ה׳ (תהלים י״ז א׳), כי העתיד מן פשט שמשו בו יפעול בואו המשך אמרו ואת בגדי רקמתם יפשוטו (יחזקאל כ״ו י״ו) ושמשו בו ג״כ בלי ואו אמרו ויפשט גם הוא (ש״א י״ט כ״ד). וכן אין רגזה בטחות (ישעיה ל״ב י״א) צווי, אך כלם [מקור]. ולא היה נמנע מדרך ההקשה היות פשוטה ועורה צווי לאחד הזכר בזולת הפסוק אע״פ שלא נשתנה מתכונתו ואע״פ שהעברים לא נהגו בכמו זה כאשר נכון היות ה׳ שמעה ה׳ סלחה (דניאל ט׳ י״ט) צווי מבלי שנוי, אבל בעבור שלא מצאנו כמו זה במאומה מדבריהם לא היה נכון אצלנו לסברו בפסוק מפני שראינו כי לנהוג בו בפסוק מנהג כל דבריהם יותר ראוי. וככר בא זר אספה לי (במדבר י״א י״ו), מכרה כיום (בראשית כ״ה ל״א), נצרה על דל שפתי (תהלים קמ״א ג׳) ומשער זכור ואל תשכח (דברים ט׳ ו׳) זכרה לי אלהי (נחמיה ה׳ י״ט[1]). והובאו

[1]) פי׳ שהם ע״מ יפעול והיה ראוים להיות בקמץ כמו זכרה לי אלהי, ולהיפך קרבה אל נפשי היה ראוי להיות בחירק לפי שהעתיד ע״מ יפעל ובא בקמץ.

בשער שמע ישראל, שלח ידך (שמות ד' ד'), ואתה שכב (יחזקאל ד' ד'), שמעה תפלתי (תהלים ל"ט י"ג), שלחה הנער אתי (בראשית מ"ג ח'), שכבה עמי (בראשית ל"ט כ"ב), ונמלט ג"כ ממנו (והוא זר) ערכה לפני התיצבה (איוב ל"ג ה') והוא שהפעול העתיד ממנו על פעול בואו המשך כמו היערוך שועך (שם ל"ו י"ט) והצווי הילך אחרי הפעל העתיד בקבוצו ובפתחותו, וראוי שיהיה הצווי מן הפעל הזה ^פיוד^ על משקל זכור אל תשכח וכאשר הוספה עליו ההא היה ראוי להיות העין מקובץ ע"מ זכרה לי אלהי. ובא זר ממנו[1]) ובא ג"כ זר קרבה אל נפשי (תהלים ס"ט י"ט) מהשער שלו והובא בשער זכרה לי אלהי. ורע כי עוזה אלהים (שם ס"ח כ"ט) משער זכרה לי, כי השרק כמו הקמץ והוא פעלה ועקרו על השלמות קודם תוספת ההא עזוז ע"מ זכור ואל תשכח. ואם יהיה פא פעל הקל אשר יצוו ממנו יוד או נון או למד יתכן שתחסר פא בצווי להקל ויאמר מן ירד רד או רדה בתוספת הא ומן ירש רש או רשה ומן נתן תן או תנה ומן לקח קח או קחה ועל העקר רד ירש, ים ודרום ירשה (דברים ל"ג כ"ג), לקח פר אחד (שמות כ"ט א'), אבל דעתם בהחסיר אותיות העלה להקל והנון משתתפת עם אותיות העלה בגנון אשר בה שנקרא בלשון ערב גנה והם נוהגים בה מנהגם בחסרון ובהבלעתה בשווין דומה לה כאשר עשו בויט משה את ידו (שמות י"ד כ"ז) כי חסרו הנון ממנו וחרשו במקומה נח רפה כעשותם בוירד וישב והדומה להם והעקר כויט וינט כי הוא מן נטה. וכבר הבליעו הנון בהטה כאשר הבליעו יוד יצק בכי אצק מים על צמא (ישעיה מ"ד ג') ויוד ויתיצב בהציבו משחית (ירמיה ה' כ"ו) וזולתם מאותיות הסתר. אבל הלמד נהגו בה המנהג הזה מן החסרון וההבלעה בשמוש לקח בלבד, החסרון בקח וקחנו וזולתם וההבלעה ביקח וזולתו כאשר נון נתן ביתן וזה בעבור שהיא משתתפת עם [התו] במוצא כאשר זכרנו קודם זה (בשער ב'). וכבר אמר אחד מראשי חכמי הדקדוק והוא אבו אל וליד בן חסדאי ז"ל[2]) כי יקח נלקח מזולת לקח וטען על זה שלא נהגו העבריים להבליע הלמד באות שאיננה דומה לה, ואני אומר כי הדבר הזה איננו יוצא חוץ מדרך ההקשה ולא רחוק ממנהג הלשון. אבל ר' יהודה אמר: ויבליעו הלמד אשר היא פא הפעל בעין הפעל כמו למד לקח ביקח ומקח שחד (דה"ב י"ט ז'). והיה רואה אבו אל וליד בן חסדאי ז"ל כי הנבלע ביקח נון לא למד, וכבר היו לי עמו בזה דברים ארוכים. — וכאשר יחסרו פא הפעל בצווי מנהגם להניח תנועת עין הפעל כאשר היתה בעתיד ועל זה נוהג רוב דבריהם כאשר אמרו מן יֵשֵׁב שֵׁב ומן יֵרֵד רֵד ומן יתן תן ומן יגש גש פגע בו (ש"ב א' ט"ו) ומן לא יירש (בראשית כ"א י') החל רש (דברים ב' כ"ד) וכן מה שדומה לו. ועוד כאשר יצטרף גם כן הצווי ההוא בכנוי הפעול בו תהיה העין על תנועתה קודם שתצטרף כאשר אמרו מן ישא שאהו אל אמו (מ"ב ד' י"ט) ומן יקח קחנו ועינך שים עליו (ירמיה ל"ט י"ב) ומן ידע בכל דרכיך דעהו (משלי ג' ו') כי לולא שחסרו היו אומרים נשאהו, לקחהו, ידעהו, ונשאר אחר החסרון על תנועתו. אבל ותנהו לרחמים (נחמיה א' י"א) הלך על לא יתנני השב רוחי (איוב ט' י"ח); וכבר

---

[1]) נראה שחסר פה קרב אתה ושמע (דברים ה' כ"ד) וכן הוא באותיות הנוח (דף 63) מר"י חיוג ונראה מכלול מרד"ק דף י"ז.

[2]) הביאו הראב"ע בצחות דף כ"ב, ובמאזנים דף ל"ב נדפס בטעות ר' יונה בן חסדאי.

קדמו רבריגו בלא יחנני כי הוא זר[1]) מהשער אשר לו. ויש שמשנים הסדר הזה אשר אמרנו כאשר אמרו בצווי מן יגש גש הלאה (בראשית י"ט ט') בסגול כי פעמים משמשים בסגול במקום הפתח כאשר זכרנו בזולת המקום הזה (לעיל שער ח') וכאשר אמרו וייקץ נח (בראשית ט' כ"ד) וייקץ יעקב (שם כ"ח י"ו) והמירו פתח גדול בפתח קטן והוא הסגול; ואמרו מלא יצוק עליו (במדבר ה' ט"ו) צַק לעם (מ"ב ד' מ"א) ומן לא יירש (בראשית כ"א י') עלה רֵשׁ (דברים א' כ"א) ונשתנה תנועת עין הפעל בצווי מתנועתו בעתיד.

והצווי מן הפעיל יהיה הפעיל או הפעל, ורבו יבא הפעל בלי יוד בהפרדו, ובדבקו בכנוי הרבים ישוב כלו אל הפעיל. אמרו בהפרד אל נקמות הופיע (תהלים צ"ד א'), הושע ה' את עמך (ירמיה ל"א ז') הודע את ירושלים (יחזקאל י"ו ב'), ומתניהם תמיד המעד (תהלים ס"ט כ"ד) בפתח מפני העין, השלך על ה' יהבך (תהלים נ"ה כ"ג) הרכב ידך (מ"ב י"ג י"ו), הקרב אליך (שמות כ"ח א') ואפשר שיבא בפתח אע"פ שאין הלמד אות גרוניח במו הוקר רגלך (משלי כ"ה י"ז) אלא שהפתח במקום הצירי. ואמרו ברבקו בכנוי השליכהו ארצה (שמות ד' ג'), הכריעהו (תהלים י"ז י"ג), הפילה לישראל (יהושע י"ג ו'), האשימם אלהים (תהלים ה' י"א). — והצווו מן הכבד הרגוש העין יהיה על פַּעֵל בדגשח באשר יהיה נמלט מן עלה אהחע"ר אבל כאשר איננו נמלט יהיה קל כחולף. נאמר דבר נא (שמות י"א ב') ספר אתה (ישעיה מ"ג כ"ו), סכל נא (ש"ב ט"ו ל"א); ואם ימנע הדגשח בחולף ימנע גם כן בצווי כאשר אמרו ברך אלהים (איוב ב' ט'), פרקו נזמי הזהב (שמות ל"ב ב'), וקרב אוחם (יחזקאל ל"ז י"ז). הצווי מפועל החולף בפחח או מן פועל בצרי, כי הדמיון הזה יש שיהיה בפחח במו אשר עולל לי (איכה א'), שמש זרחה ונודד (נחום ג' י"ז) ויהיה עוד בצרי במו ועונן ונחש וכשף (דה"ב ל"ג ו'), ועולל למו (איכה א' כ"ב). ואמר ר' יהודה (ס' הכפל שורש רבב) כי הפועל הנפרד מן וימררוהו ורבו (בראשית מ"ט כ"ג) שיהיה רובב וראוי להיות הצווי ממנו רובב כמו כן על הרבור החולף.

והפועל מן הפעל הקל יהיה פועל בצרי כמו אומר אני (תהלים מ"ה ב'), כי בוהר אתה (ש"א כ' ל'), ואפשר להיות בהירק בן שאול איבך (ש"ב ד' ח'), הנני אספך (מ"ב כ"ב כ') ואפשר שישביעו השבר הזה עד שתחחרש אחריו יוד כמו הנני יוסיף[2]) להפליא (ישעיה כ"ט י"ד). ויש שיהיה שם הפועל ממנו על פָּעֵל ושמח לאד (משלי י"ז ה'), מי ירא וחרד (שופטים ז' ג'), החפץ ימלא את ידו (מ"א י"ג ל"ג). ויש שיהיה שם הפועל ממנו על פעול בשרק כמו רב ועצום (שמות א' ט'), והנחש היה ערום (בראשית ג'), ובחולם גם כן במו בָּגוֹדָה אחוחה (ירמיה ג' ז') הוא כאמר בּוֹגֵדָה[3]) והוא מעלולי העין על דמיון פעל כמו חכם ורשע ר"ל קם ושב. ויהיה עוד על דמיון ירא וחרד כמו מת חד וכבר באר זה ר' יהודה. ואפשר להיות שם הפעל ממנו על זולת הדמיון הזה כמו שׁוּבֵי מלחמה (מיכה ב' ח'), כדמה בתוך הים (יחזקאל כ"ז ל"ב) עקרו אצלי פעול על דרך כי בך בטוח (ישעיה כ"ו ג') השכוני באהלים (שופטים ח' י"א). — ויהיה הפועל מן

---

1) כי הנה שהיא עין הפעל יתכן שתשאר על תנועתה בצירי יְחָנֵּנִי תְּנֵהוּ.

2) בספרינו חסר יוד עפ"ה.

3) והנכון שהוא תאר ע"מ גדולה קרובה ולא נשתנה בסמיכות וכ"כ הפרחון ואחריו רד"ק.

הפעיל מפעיל כמו משליך חבל (מיכה ב' ה'), מצמיח חציר (תהלים ק"ד י"ד). [ויתכן] להיות מפעל בצירי כמו מוצא רוח מאוצרותיו (תהלים קל"ה ז'). וראיתי זקנים מחכמי דקדוק תופשים על החזנים באמרם משב הרוח בצירי ומצריכים אותם לאמר משיב הרוח ביוד ויש בנהוג הפועל מנהג העתיד אצלי למחות כל שכן שכבר אמרו מוצא רוח בצירי במקום מוציא ביוד. ויהיה מן פִּעֵל הדגוש מפעל כמו המדבר אליך (ד"ב י"ד י'), ומשבר סלעים (מ"א י"ט י"א). וכבר בא שם הפעל מהדמיון בלי מם על פעל בשבר הפא כמו הנני יסד בציון (ישעיה כ"ח י"ו) ובפתחות הפא ובצרי תחת העין כמו ושבח אני (קהלת ד' ב'), כי אם מאן אתה (שמות י' ד') ושבה מם מאן בקמץ בעבור המנע הרגשות. ויהיה הפועל מן פיעל על מפועל כמו למשפטי אתחנן (איוב ט' ט"ו), ומחונן ענוים אשריו (משלי י"ד כ"א).

הפעול מן הקל יהיה על פעול כמו שמור לך (ש"א ח' כ"ד), רכב בחור (שמות י"ד ז'). ויהיה מן הכבד הרגש העין על בנין מה שלא הוזכר פועלו כמו נכברות מדבר בך (תהלים פ"ז ג'), המהלל בגוים (יחזקאל ל"ו כ"ג), מקבצת מעמים רבים (שם ל"ח ח'), מקטרת מר ולבונה (ש"ה ג' ו'), מעלפת ספירים (שם ה' י"ד), המעשקה בתולת בת צידון (ישעיה כ"ג י"ב). ויהיה מן הפעיל על מופעל כמו משלך אליך (ש"ב כ' כ"א), משכב על מטתו (מ"ב ד' כ"ב), ועקרו מהופעל וחסרו ההא להקל והוטלה תנועתה על המם וראיה זה אמרו מהקצעות (יחזקאל מ"ו כ"ב) שיש מלה מן המלות שתבא על העקר ועל התום. וכבר הבאתי המופת כי העקר בכל מופעל מהופעל וכי העקר בכל יופעל יהופעל בספר ההשגה וזולתו. ויהיה מן פועל מפועל קל, ר"ל משופט, מזורם, כמו לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב' ב') מהוללי בי נשבעו (תהלים ק"ב ט') תרגומו אשר הייתי חושב אותם מהוללים ישבעו בי מפתיחותי בעיניהם כאלו היו אומרים ישימני אלהים כפלוני אם יהיה כך וכך.

המקור מן הקל השער שלו שיבא על פעול כמו אם שמור תשמרון (דברים י' י"ז), זכור תזכר (שם ז' י"ח) אמר אמרתי (שופטים ט"ו ב'). כי בגד בגדו (ירמיה ה' י"א), ובהור אתו (ש"א כ' כ"ח), אכול ושבוע (יואל ב' כ"ו), יצא אצא (ש"ב י"ח ב'), שוב אשוב (בראשית י"ח י'), כי קום יקומו (ירמיה מ"ד כ"ט) עקרו קיום והניחו היוד והעתיקו תנועתה אל הקוף והפילו ואו המשך בעבור הקבץ השני נחים והפכו היוד לואו בעבור קבוץ מה שלפניה, ראה ראיתי (שמות ג' ז'), בנה בניתי (מ"א ח' י"ג) גלה יגלה (עמוס ז' י"א), כי עשה יעשה (משלי כ"ג ה'), הגו סיגים מכסף (שם כ"ה ד') ויש שימירו ההא הזאת בחו נאמר ראות רבות (ישעיה מ"ב כ'), אלות שוא (הושע י' ד'), שתות יין (ירמיה ל"ה ח'). ויש שיביאו עוד מקורי אלה הפעלים הקלים על פעול בשבא תחת הפא כמו ויכלה עמד (שמות י"ח כ"ג), ועמד פתח האהל (שופטים ד' כ'), עת ספוד ועת רקוד (קהלת ג' ד'), גם ענוש לצדיק (משלי י"ז כ"ו), למען זבוח (ש"א ט"ו ט"ו), הסבלת עשו (בראשית ל"א כ"ח) עשה צדקה ומשפט (משלי כ"א ג'), קנה חכמה (משלי י"ו י"ו), ראה פניך (בראשית מ"ח י"א), לבלתי ירא את ה' (יהושע כ"ב כ"ה), יקד יקד (ישעיה י' י"ו), וינאמו נאם (ירמיה כ"ג ל"א), שכול ואלמן (ישעיה מ"ז ט') ולא אדע שכול (שם מ"ז ח'). ויש שימירו ההא הזאת גם כן בחו, נאמר בלא ראות (במדבר ל"ה כ"ג) ומה יכולתי עשות (שופטים ח' ג'), וקנות בינה (משלי י"ו י"ו). וכבר שמשו בשניהם, ר"ל פעול בקמצות הפא ופעול בשבא בשרש אחד מפני

שהם אצלם שוים אמרו עָשֹׂה אלה לך (יחזקאל כ"ג ל'), למען עֲשׂה (בראשית נ' כ'); שְׁמֹעַ שמע עבדך (ש"א כ"ג י') הנה שְׁמֹעַ מזבח טוב (שם ט"ו כ"ב); עָנוֹשׁ יענש (שמות כ"א כ"ב), גם עֲנוֹשׁ לצדיק (משלי י"ז כ"ו), אמרים אמור למנאצי (ירמיה כ"ג י"ז), האמר למלך בליעל (איוב ל"ד י"ח); ושָׁתוֹת יין (ישעיה כ"ב י"ג), לבלתי שְׁתוֹת (ירמיה ל"ה ח') ואיננו סמוך, אבל הוא כאמרו רָאוֹת רבות (ישעיה מ"ב כ'), בלא ראות (במדבר ל"ה כ"ג); אָכוֹל ושתו (ישעיה כ"ב י"ג), לבלתי אֲכָל ממנו (בראשית ג' י"א). ויבא מהם עוד כמלת הצווי כמו שלח אצבע (ישעיה נ"ח ט'), אחרי שכב המלך (מ"ב י"ד כ"ב), כשכב אדני המלך (מ"א א' כ"א), בשפל קול הטחנה (קהלת י"ב ד'), בגוע אחינו (במדבר כ' ג'), רגזה בטחות (ישעיה ל"ב י"א) ההא נוספת על המקור כהוספתה בצוי; וממה שההא בו מן המקורים תוספת אמרם רעה התרעעה (שם כ"ד י"ט), מרדה מצרימה (בראשית מ"ו ג'), רדה והשכבה (יחזקאל ל"ב י"ט) אשר תנה הודך (תהלים ח' ב'), פשטה וערה וחגרה (ישעיה ל"ב י"א), ואפשר שיוסיפו התו עוד על המקורים כמו שנאמר מבלתי יכלת (במדבר י"ד י"ו), עד יבשת המים (בראשית ח' ז'), בצדקתך אחיותך (יחזקאל י"ו נ"ב). וממקורי הפעל קל ממה שבא גם כן על מלת הצווי אמרו הבט ימין וראה (תהלים קמ"ב ה') רציתי וראה, וכמהו לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב (קהלת ב' א') שעורו ואנסכה בראה בטוב ותרגומו ארגילה כשמחה ובראות טוב; למען היה לה ברק (יחזקאל כ"א ט"ו). — ויהיה המקור עוד מהם על מפעל בשבר המם כמו למשכב זכר (במדבר ל"א י"ז), למשכב דדים (יחזקאל כ"ג י"ז), משכב הצהרים (ש"ב ד' ה'), למקרא העדה (במדבר י' ב'), ומקח שחר (דה"ב י"ט ז') עקרו ומלקח, ומפתח שפתי (משלי ח' ו') [שעורו] מוצא שפתי, מקשה תעשה אתם (שמות כ"ה י"ח) הוא מקור במקום תכונת הענין וכמהו מקשה תעשה (שם כ"ה ל"א), כתמר מקשה המה (ירמיה י' ה') תרגומו המה כמו התמר מקשה, וכמהם אצלי עד היום מוסד בית ה' ועד כלתו (דה"ב ח' י"ו).

ויהיה עוד על פעלה בקבוץ הפא בקמץ או בשרק כמו כשמעתו ענך (ישעיה ל' י"ט), בבאם אל אהל מועד (שמות כ"ח מ"ג), ובקרבתם (שם מ' ל"ב), למשחה בהם (שם כ"ט כ"ט), ונתתי את עריכם חרבה (ויקרא כ"ו ל"ג) מקור במקום הפעול השני, ולדבקה בו (דברים ל' כ'), לטמאה בה (ויקרא י"ח כ'), לרחקה מעל מקדשי (יחזקאל ח' ו') בהעתקת הקבוץ מן הריש אל החית על מנהגם כאותיות הגרוניות הנעות, אך כאשר ינוחו הקבוץ נשאר במקומו כאשר קרה בלרחצה[1] (שמות ל' י"ח), ונאמר (בשורק) לחמלה עליך (יחזקאל י"ו ה'), או חפשה לא נתן לה (ויקרא י"ט כ'), ואפשר שיהיה הפשה שם ולא מקור. — ויש שיהיה המקור בשבר הפא הזאת כמו לשמצה בקמיהם (שמות ל"ב כ"ה) לרבעה אתה (ויקרא כ' י"ו), משחת אהרן (שם ז' ל"ה); לאשמה בה (שם ה' כ"ה) בפתחות בעבור האות הגרונית וכמהו לאהבה את ה' (דברים י"א י"ג), לאהבה את שנאיך (ש"ב י"ט ז'); ועוד ולא יוסיפו לדאבה עוד (ירמיה ל"א י"ב) הפתח הדלת בעבור האלף ועקרה השבר. ויבא מהם על פעלן בקמץ כמו באבדן מולדתי (אסתר ח' ו') או בפתח כמו והרג ואבדן (שם ט' ה'). ויבאו על מפעל כמו וכמסתר פנים

[1]) לפי הנראה קרא ר"י לְרָחְקָה בהעתקת הקבוץ מן הריש אל החית ובספרינו נשארה קמצת הריש במקומה ונקדה החית בק"ח לתפארת הקריאה כ"משכ ר"דק שם ומשפטו לְרָחְקָה כמו לְרָחְצָה. או שר"ל שהועתק הקבוץ ר"ל ח"ק תחת החית והריש נשארה בקמץ פשוט ובלרחצה נשארה במקומה בעבור שהיא במתנחתה.

ממנו (ישעיה כ"ג ג'), קום לך למסע (דברים י' י"א), על משקהו (בראשית מ' כ"א), כמהפכת אלהים את סדם (ישעיה י"ג י"ט), משאת כפי (תהלים קמ"א ב'). ובבר רבו המקור הזה באמרו למשאות אותה (יחזקאל י"ז ט') שלא במנהג ואפשר שיהיה זה בעבור השתנות אפני התעשקם בענין; ויש ששמים הדמיון הזה מבנין הפעיל ואיננו רחוק ולא ימנע גם כן היותו מן בנין פעל הקל בי לא באה המם בו לשרוח על הכבדות אבל היא המם הבאה על השמות והמקור מן השמות. ויבא עוד על מִפְעוֹל כמו ומשלח מנות (אסתר ט' י"ט), וכמהו כמבוא עם (יחזקאל כ"ו י"א) כמבואי עיר (שם כ"ו י'), ורבו גם כן המקור הזה; ואפשר שהיה בעבור רב צדדי המבוא וכמהו ומחה ממותי חלל בלב ימים (שם א' א') אבל העינין של אלה עלולות. ואיננו נמנע בממותי שנסבור ברבויו אפני ההעברה עוד והוא שנפש הטובע לא תמות בבת אחת. ויבא ממנו המקור על מפעול בפתחות המם כמו ומשא פנים (דה"ב י"ט ז') עקרו ומנשוא. — ויבא ממנו המקור עוד על זולת הבנין הזה, ר"ל שהוא על דמיון ארץ או על דמיון רחם רחמתים (שופטים ה' ל') אם יהיה במלה אות גרונית; אמרו פתח דבריך יאיר (תהלים קי"ט ק"ל) מקור ופרושו פתות דבריך, וכמהו וכפתחו עמדו כל העם (נחמיה ח' ה'), וכמהו שלו כל בגדי בגד (ירמיה י"ב א'), בבגדו בה (שמות כ"א ח'), וכמהו עוד הללהו בתקע שופר (תהלים ק"נ ג'), ועוד יען מעלו מעל (יחזקאל ט"ו ח'). קצף ה' על אבותיכם קצף (מלאכי א' ב'), אלה מקומות המקורים לא השם הגמור, כי אלו היו שמות היו גרודים [1]) אבל הם הנה סתם והם אם כן מקורים או שמות שומים במקום המקורים וכמו זה למען בצע בצע (יחזקאל כ"ב כ"ז), עשקו עשק וגזלו גזל (שם כ"ט), שערו שער (שם כ"ז ל"ה) וכעסתה צרתה גם כעס (ש"א א' ו') על ענין ויאכל גם אכל (בראשית ל"א י"ו), ואמרו עשקו עשק נוהג המנהג, וכמהו ואסף שללכם אסף החסיל (ישעיה ל"ג ד'), וממה שנוהג המנהג הזה אמרו ואספו אספה (ישעיה כ"ד כ"ב), צנוף יצנפך צנפה (שם כ"ב י"ח), ועוד נסגו אחור יבשו בשת (שם מ"ב י"ז). — והמקור מן הפעל הכבד הרגוש העין יהיה רגוש גם כן על דמיון מלת הצווי (שוה) כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א' ו'), קטר יקטרון ביום (ש"א ב' י"ו), ולמען ספר שמי (שמות ט' י"ו), אחר שלח אתו (ירמיה מ'). ויש שיוסיפו ההא על הדמיון הזה כמו ויספתי ליסרה אתכם (ויקרא כ"ו י"ח), כי טוב זמרה (תהלים קמ"ז). ומן העלול הלמד לדכא תחת רגליו (איכה ג' ל"ד), ונקה לא ינקה (שמות ל"ד ז'), אם ענה תענה אתו (שם כ"ב כ"ב), עד כלה (מ"ב י"ג י"ז). ויבא על פעול בפתחות הפא במו יסר יסרני (תהלים קי"ח י"ח), ורפא ירפא (שמות כ"א י"ט), קוה קויתי (תהלים מ' ב'). ויש שימירו ההא הזאת בתו במו על מחלת לענות (שם פ"ח), יום ענות אדם נפשו (ישעיה נ"ח ה'), ביום צותו (ויקרא ז' ל"ח) ואם לרמותני לצרי (דה"א י"ב י"ז), ואמר חלותי היא (תהלים ע"ז י"א) הוא

---

[1]) כן כתוב בשני כ"י ושאלתי את פי החכם מונק לפרש לי את שם גרודים ואמר שצ"ל גרורים והיה כתוב גם' הזה בלשון ערבי: לאכהא לו באנת אסמהא כאנת מגרורה ולכנהא הנא רעלקה. ור"ל שאלו היו שמות היה העתקתם בלשון ערבי בשמות הסמוכים, כי שם סמך בלשון ערבי נקרא מגרורה, אבל באמת הם בכאן שמות מקורים ובערבית העתקתם בשמות מוחלטים. ולפי דברי החכם הזה אין דברי ר' יונה פה רק לבאר דרך שמושם בערבי. ואולי גם המעתיק לא הבין הדברים כראוי והניח הדברים כמו שהמה בלי הבנתו וה' יודע.

מלעיל בעבור המלה הקטנה והוא היא. ויתכן שיהיה ויכרך ברוך (יהושע כ״ד י׳) כמו יסור יסרני ויהיה העקר בריש הרגשות.

ויבא עוד על פעול בשבר הפא כמו הרכ עם שרי יסור (איוב מ׳ ב׳), החלו הערמות ליסוד (דה״ב ל״א ז׳). ויהיה מן הפעיל או הפעל כמו גם הכלים לא ידעו (ירמיה ו׳ ט״ו), ולהכחיד ולהשמיד (מ״א י״ג ל״ד), ובהשכיל לחכם (משלי כ״א י״א), להנתיך (יחזקאל כ״ב כ׳), למה העברת העביר (יהושע ז׳ ז׳), עת להשליך (קהלת ג׳ ה׳) ובהקהיל את העם (במדבר י׳ ז׳), ובהאריך הענן (שם ט׳ י״ט), והשלך על האש (ירמיה לו כ״ג), השכם ודבר (שם ז׳ י״ג), הכט ימין (תהלים קמ״ב ה), אדם תועה מדרך השכל (משלי כ״א ט״ז). ואפשר שימירו ברמיון הזה הצרי בפתח כאשר נאמר ואון ותרפים הפצר (ש״א ט״ו כ״ג) כאשר עשו בצווי. ומן העלול הלמד הזנה הזנו (הושע ד׳ י״ח); ומן העלול הפא לעשות אותה והותר (שמות ל״ו ז׳). —

ויש שיבא על הפעלות כמו להשמעות אזנים (יחזקאל כ״ד כ״ו); וכמהו מעלול הלמד העלות (בראשית מ״א כ״ז) והרבות (דברים י״ז י״ו) והגלות (ירמיה כ״ד א׳) והדומה לזה, ועקרו הגליות והרביות והעליות וחסרו הלמד והפכו השורק חלם והעתיקו אל מה שלפני היוד. ודע כי על הידות הוא ואחיו (נחמיה י״ב ח׳) מן הדמיון הזה, והוא שעקרו שיהיה הודיות על דמיון להשמעות אזנים (יחזקאל כ״ד כ״ו) ומשקלו הפעלות, והפכוהו בהעתיקם היוד אשר היא למד הפעל הנהפכת מהא הודה אל מה שלאחר הוא אשר היא פא הפעל כעשותם בכשב וכבש ושמלה ושלמה והחליפו החולם בשורק והבליעו הואו ביוד והטילו התנועה המורה עליה על הדלת והניחו היוד להקל. אבל ענין המלה הוא כמו ענין אמרו על הודות והלל לה׳ (דה״א כ״ה ג׳) אלא שהודות חסר על משקל הרבות, והוידות שלם ע״מ להשמעות אזנים. וסבור הסברא הזאת בהרבות והעלות ושערם יותר טוב אצלי מסבור שתי הסברות אשר זכרם בו ר׳ יהודה. ועוור הסברא הזאת מצאנו להשמעות ועל הוידות והכל נכון בו. —

ויבא על הפעלה כמו הרבה ארבה (בראשית ד׳ י״ו) עקרו הרביה; ואיננו רחוק שיהיה משקלו הפעל כמו ואון ותרפים הפצר (ש״א ט״ו כ״ג) וכמו הוקר רגלך (משלי כ״ה י״ז), ואע״פ שהוקר צווי ככר ידעת כי כל צווי איננו נמנע מהיותו מקור. — ויהיה מן פועל החולף על דמיונו שוה כמו עולל יעוללו כגפן (ירמיה ו׳ ט׳), ואפשר שיהיה כמהו יען בושסכם על דל (עמוס ה׳ י״א). — ומן המקורים מה שיבא על בנין מה שלא הוזכר פועלו כמו כי גנב גנבתי (בראשית מ׳ ט״ו), את כל ענותו (תהלים קל״ב), כי הגד הגד (יהושע ט׳ כ״ד), והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת (יחזקאל י״ו ד׳). ויש שיוסיפו ההא על הדמיון הזה כמו רדה והשכבה (יחזקאל ל״ב י״ט). ויש שיוסיפו עליה עוד התיו כמו שנאמר יום הלדת (בראשית מ׳ כ׳), הלד ע״מ הגד והתו נוספת כתוספת ההא במלח והשכבה.

העתיד מן הפעלים הרבעים יהיה על יפעלל כמו יכרסמנה (תהלים פ׳ י״ד), אנכי אכלכל (בראשית נ׳ כ״א) וכן יהיה מן המשיגים אותו מן השלישים כמו ואיך תתחרה (ירמיה י״ב ה׳) כי המשיג והמושג שוה במשקל, ואם יהיה המשיג עלול העין יהיה [המושג] גם כן על המשקל ההוא. וכבר אמרנו בזולת המקום הזה כי המשיג את הרביעי מן השלישי העלול העין יהיה על שני מינים, אחד מהם כמו עד יכונן (ישעיה ס״ב ז׳), יחולל אילות (תהלים כ״ט ט׳), ינפף ידו (ישעיה י׳ ל״ב) והדומה לזה. והשני הנה ה׳ מטלטלך (שם כ״ב י״ז), ומי מכלכל

(מלאכי ג׳ ב׳) ומשקלו הכל יפעלל, מפעלל, אלא שהעין הפועל אובד מן המין הכפול, והווין ככמו הפעלים האלה ר״ל בכמו יכונן ויחולל וינופף הם עיניהם.

הפועל ממנו יהיה על מפעלל כמו מכרכר (ש״ב ו׳ י״ד), מקרקר (ישעיה כ״ב ה׳), מכרסם. ומן המשיג מתחרה בארז (ירמיה כ״ב ט״ו); והמשיג מעלולי העין משובב נתיבות (ישעיה נ״ח י״ב), מחוללת תנין (שם נ״א ט׳), ומי מכלכל (מלאכי ג׳ ב׳), הנה ה׳ מטלטלך (ישעיה כ״ב י״ז).

הפעול מהם יהיה על מפועלל כמו מכרבל במעיל (דה״א ט״ו כ״ז), דק מחספס (שמות י״ו י״ד); ומן המשיג העלול העין מחולל מפשענו (ישעיה נ״ג ה׳), אל ארץ משובָבָת (יחזקאל ל״ח ח׳), בא לשון הזכר מן הדמיון הזה בקמץ ולשון הנקבה בסגול באשר בא איל וצבי (דברים י״ד ה׳) בקמץ ובא גם כן אילת (ירמיה י״ד ה׳) בסגול.

הצווי מהם יהיה על פעלל כמו כרסם, כרבל, חספס; וכן המקור ולכלכל את שיבתך (רות ד׳ ט״ו). ומעלול העין המשיג ונלאיתי בלכל (ירמיה כ׳ ט׳), ערער תתערער (ירמיה נ״א נ״ח), לחרחר ריב (משלי כ״ו כ״א), כי יכשר להיות עלול העין באשר יכשר להיות מבעלי הכפל. והוסף ההא על הדמיון בזה ויאמר טלטלה גבר (ישעיה כ״ב י״ז); ויש שיהיה בתוספת המם בלא הא כמו שנאמר במטאטא השמד (שם י״ד כ״ג). והוא מן המין השני על חלל אילות (איוב ל״ט א׳), לצודד נפשות (יחזקאל י״ג י״ח), לשובב יעקב (ישעיה מ״ט ה׳), ומשקלם גם כן פעלל כי הווין הן העינין.

ממה שישיג הפועל מן הבנינים לענין הנפעל וההתפעל ומה שלא הוזכר פועלו. אך מה שלא הוזכר פועלו מן הפעלים השלשים בין קלים בין כבדים, רצוני לומר הכבדים הדגושי העין בלבד, הוא בא על פועל דגש העין, כי הבנין הזה, ר״ל בנין מה שלא הוזכר פועלו מהפועל שאיננו מוסף, מוציא הפעלים הקלים אל הכובד. וכבר בארתי זה בזולתי הספר הזה. תאמר מן הפעלים הקלים כי ארמון נטש המון עיר עזב (ישעיה ל״ב י״ד), ולקח מהם קללה (ירמיה כ״ט כ״ב). ותאמר מן הכבדים הדגושי העין ואם בכלי נחשת בשלה (ויקרא כ״ה ו׳), יאשר בארץ (תהלים מ״א ג׳), על המנהג הזה נוהג מה שלא יוזכר פועלו מן הכבדות אלא אם תמנע מזה עלת אה חע״ר כמו לא נחמה (ישעיה נ״ד י״א), לא רחמה (הושע ב׳ כ״ה), טרף טרף יוסף (בראשית ל״ז כ״ג) והדומה לזה; או שיהיה עלול העין כמו לא זרו ולא חבשו (ישעיה א׳ ו׳) או שתהיה המלה זרה כמו כי מאיש לקחה זאת (בראשית ב׳ כ״ג). וכבר בארתי זה תכלית הבאור בזולת הספר הזה והוא ספר ההכלמה. ואם יהיה מה שלא הוזכר פועלו מן הכבד אשר על בנין הפעיל יהיה על דמיון הופעל כמו והשלך מכון קדשו (דניאל ח׳ י״א) כן הנחלתי לי ירחי שוא (איוב ז׳ ג׳), ופעלו שוה בדבור לפעול הפעיל כמו יהיו משלכים (ירמיה י״ד י״ו). וכבר בארתי זה בספר ההשגה וזולתו. ודע כי הפעול אשר לא הוזכר פועלו הלקוח מן הפעל הדגוש העין שוה בדבור עם הפעול אשר הוזכר פועלו, בעבור שההולך מהם שוה בכובד, ודמיון זה כי בתער מלטש (תהלים נ״ב ד׳) שוה בדבור עם נכבדות מדבר בך (תהלים פ״ז ג׳), כלומר שמלטש על משקל מדבר, כי ההולך מכל אחד מהם בנוי על הכובד. והקרוב במלטש שהוא פעול שלא הוזכר פועלו כי הכובד אינו נמצא בשמוש הלשון הזה והטוב בו אם כן שנאמר שהוא מה שלא הוזכר פועלו, והקרוב במדבר בך שיהיה פעול הוזכר פועלו, כי הלשון

הזה בא אל הכובד; ויתכן בכל אחד מהם שיהיה פעול שלא הוזכר פועלו ושיהיה פעול שהוזכר פועלו ושיהיה לטש הכבד נמצא כבת כמצאנו פִּלַּטֵּשׁ, והוא הדין במעטה לטבח (יחזקאל כ״א כ׳), ותוכחת מגלה (משלי כ״ז ה׳) והדומה לזה, ר״ל שיתכן לומר בהם מה שנאמר במלטש וכמדבר. והפועל שלא הוזכר פועלו מהפעלים הרבעים יהיה על פועלל והעתיד שלו יפועלל; תאמר כורסם יכורסם, רטפש בשרו (איוב ל״ג כ״ה) ירוטפש, ופעולם יהיה מפועלל כמו דק מחספס (שמות ט״ז יד), מכרבל (דה״א ט״ו כ״ז). ויתכן שיהיה הבנין הזה למה שנזכר פועלו גם כן כאשר קרה בכתער מלטש, נכברות מדבר בך וביהיו משלכים. והוא מן המשיג העלול העין על הדמיון הזה גם כן כמו באין תהומות חוללתי (משלי ח׳ כ״ד), ולפני גבעות חוללת (איוב ט״ו ז׳), ביום הבראך כוננו (יחזקאל כ״ח י״ג). אבל

הנפעל כבר הביאנו המופת בזולת הספר הזה, כי לא יהיה כי אם מן הפעלים הקלים כצרך מכריח, ואין אנחנו צריכים לשנות הדברים ההם הנה. והנפעל העומד הוא הפועל בעצמו ולא יתעבר הנפעל אל פעול אלא שבנינו יש שיהיה עוד לזולת ענין הנפעל ויתעבר אל פעול, ואם תהיה מלתו הנפעל, באמרו ההלצו מאתכם[1] (במדבר ל״א ג׳), אשר נשברתי את לבם (יחזקאל ו׳ ט׳), ביום המשח אותו (במדבר ז׳ י׳), ואת כל ונוכחת (בראשית כ׳ י״ו) וזולתו וכבר בארנו זה בספר ההשגה והבאנו המופתים עליו בזולת הספר ההוא והוא ספר ההכלמה. וכבר מצאתי עוד בנין כנפעל עם הפועל אשר לא הוזכר פועלו וכאלו הוא גם כן כנראה נפעל מתעבר, והוא אמרו נגאלו בדם (ישעיה נ״ט ג׳); ויתכן שיהיה כמהו אלה נולדו להרפא (דה״א כ׳ ח׳) על שעקרו נולדו ע״מ נגאלו וחסרו היוד והטילו הנועתה על הנון. ותכונת הנפעל בפעלים אשר עיניהם ופאיהם נמלט מאותיות הסתר שנונה פא הפעל ותוסף לפניה נון כמו נכרת, נשמר, נכחד. והעתיד ממנו יהיה כהניח הנון הזאת והבלעה כפא הפעל כמו יכרת, ישמר, יכתב. והצווי ממנו בתוספת הא בתחלתו והבלע הנון כמו השמר, המלט. והמקור יהיה גם כן כמהו, ר״ל בהניח נון הנפעל והבאת ההא עליה בעבור המנע ההתחלה בנח והבלע הנון כמו (ואתה המלט המלט) כי המלט אמלט (ש״א כ״ז א׳) ואתם הנקה תנקו (ירמיה כ״ה כ״ח), ביום המשח אותו (במדבר ז׳ י׳), הכרת תכרת (שם ט״ו ל׳). ואפשר שלא יניחו הנון ולא יצטרכו להביא ההא כאשר עשו במלת ונחבה לא יוכל (ירמיה מ״ט י׳) אשר היא מקור (נכנה על תשלומה) כמו אמרו חדר בחדר להחבה (מ״א כ״ב כ״ה), כי כאשר הניחו הנון מן נחבא אשר היא מקור הביאו עליה ההא והבליעו הנון ואמרו להחבה וההבלע לא יראה בחית, אבל ונחבה לא יוכל לא הניחו ממנו הנון ועל כן לא הביאו ההא והענין והחבה לא יוכל. ויש שיהיה הנפעל על בנין אחר זולת נפעל ר״ל שיהיה על נפעול כמו נמול אברהם (בראשית י״ז כ״ו) עקרו ננמול ע״מ נפעול מן ונמלתם את בשר ערלתכם (שם י״ז י״א), והוא חולף; וכמהו ונהפוך הוא (אסתר ט׳), ועוד ונעתור להם (דה״א ה׳ כ׳) הם בענין נמול-אברהם והם כולם חולפים.[2] ואפשר שיהיה כמוהם ונחתום בטבעת המלך (אסתר ח׳ ח׳). והעתיד מן הבנין [הזה]

---

[1]) ולדעת הרד״ק איננו מתעבר רק כאילו אמר החלצו מקלתכם אנשים וכן נזכרתי כוא לדעתו פועל עומד ואת במקום מן וכ״כ הראבע במאזנים דף נד, ודעת הפרחון שהנון יתירה.

[2]) וכ״כ הראבע במאזנים דף נג בשם ר״מ הכהן, ולרד״ק הם בינונים.

ראוי להיות יִפָּעֵל בשבר היוד והנעת הפא בקמץ ותבלע נון הנפעל בה. והמקור הִפָּעֵל בהניח הנון ותוספת ההא והבלע הנון אחר כן כמו כי הִנָּתֹן ינתן (ירמיה ל"ב ד'), הֵאָסֵף יאסף (ש"ב י"ז י"א), לְהֵרָאֹה בשלה (ש"א ג' כ"א); וביום הראות בו (ויקרא י"ג י"ד) בהמיר ההא בתו, וכמהו כהגלות נגלות (ש"ב ו' כ'), רציתי כהגלות. ועוד ובהעלות הענן (שמות מ' ל"ו), ועוד בהתעות שכור (ישעיה י"ט י"ד). ויכשר עוד שיהיה העקר בהראות הראיות, ובכהגלות כהגליות, וכהעלות בהעליות ובהתעות כהעתיות על משקל הנבאות ואמרו איש מחזינו בהנבאתו (זכריה י"ג ד'), ותהיה המופת הואו והתו בשער הזה בהוספתם בשער להשמעות אזנים (יחזקאל כ"ד כ"ו) ואז לא תהיה משער נפעול (רק שם). ואפשר שלא יניחו הנון בבנין הזה עוד ולא יביאו ההא כמו נקרא נקראתי (ש"ב א' ו') נשאל נשאל (ש"א כ' ו'), ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג), כי נכסף נכספת (בראשית ל"א ל'), אך נגוף נגף הוא (שופטים כ' ל"ט), אם נלחם נלחם בם (שם י"א כ"ה), בשחר נרמה נרמה (יהושע י' ט"ו), הנגלה נגלתי (ש"א ב' כ"ז). ויש שימירו ההא הזאת בתיו בכמו כהגלות נגלות (ש"ב ו' כ'), רציתי נגלות והוא רצוני לומר נגלות תמורת (כהגלות) [הגלה]. ומן הבנין הזה כהנרף עשן תנרף (תהלים ס"ח ג'), בהתוך כסף (יחזקאל כ"ב כ"ב), המול ימול (בראשית י"ז י"ג); וכבר בארתי איכות זה באות הנון מספר השרשים מן החבור הזה בשער הנון והדלת והפא.

אבל הנפעל אשר מן הפעלים אשר פאיהם גרוניות רוב הפאים ההן תבאנה בו נעות כמו ונאבל גריש (שמות כ"ב ה'), נאחז בסבך (בראשית כ"ב י"ג), על כן נאצל (יחזקאל מ"ב י'), נהרסו ממגורות (יואל א' י"ז), ונהפכו לדם (שמות ז' י"ז), נערמו מים (שם ט"ו ח'), ונאספו שמה (בראשית כ"ט ג'), נחרבו המלכים (מ"ב ג' כ"ג), ועליו רוב השער, ואפשר שינוח קצתם ויש שישיג הרפיות מה שתהיה מהם פאו אלף כמו ונאחזו בתככם (במדבר ל"ב ל'). אך מה שיהיה מהנפעל פאו יוד תהפך היוד ברוב הפעלים ואו כמו נורע, יורע, נולד, יולד, על הדרך הזה הולך רוב השער. ואפשר שלא תהפך היוד ההיא ואו אך נבלעת במה שיש אחריה הבלעם היוד אשר היא פא הפועל מן יתיצב בצרי נצב לריב ה' (ישעיה ג' י"ג), נצבו כמו נד (שמות ט"ו ח'), ויור יחמתני אמי (תהלים נ"א ז') בחית, הנחמים באלים (ישעיה נ"ז ה') ע"מ הנצבים, אלא שהחית לא תרגש. והעתיד מן המין הזה ראוי להיות בשתי יודין ר"ל ייצב ייחם כמו או ירה יירה (שמות י"ט י"ג), וייחל עוד (בראשית ח' י"ב). — ואיננו נמנע שיתכן עוד בהנתן, והאסף, והראה בשלה (ש"א ג' כ"א), והגלות והתעות, ובנשאול, ונשלוח, ונלחום והדומה להם ממה ששמנו אותו מקור לנפעול שיהיה גם כן מקור לנפעל, ושיהיה מקור נפעל בא על הִפָּעֵל וְהִפָּעוֹל כאשר תונח נונו או על נפעול כמו נכסף נכספת (בראשית ל"א ל'), אך נגוף נגף הוא (שופטים כ' ל"ט), נדמה נדמה (הושע י' ט"ו), ועל נפעל כמו ונחבה לא יוכל (ירמיה מ"ט י') כאשר לא תונח הנון, כאשר בא מקור פעל הקל על פעול ופעל זולתם מן הבנינים אשר זכרנום קודם לכן; אבל עתיד נמול אברהם, ונהפך הוא, ונעתור להם, לא יתכן שיהיה כי אם על יִפָּעֵל כאשר אמרתי (דף 93.) ומקורם על [הִפָּעֵל] אם לא תונח הנון ואם תונח יהיה על הִפָּעוֹל הקשה ברורה. וממה שנבנה בנין הנפעל מן השמות, ואם אינם נפעלים, כאשר נבנה גם כן מהפעלים מה שהוא על בנין הנפעל, אלא שהוא בלתי נפעל בעבור מתעבר כאשר זכרנו לפנים ובארנוהו בספר ההשגה זולתו, הוא אמרו כי היתה

נסבה (דה"ב י' ט"ו), הנון באה לבלי נפעל על כי היתה סבה אשר בנוסחא השנית (מ"א י"ב ט"ו). וכמהו ותבטחו בעשק ונלוז (ישעיה ל' י"ב) שם, כי איש טעם לנפעל בו [1]. ואמרם עוד אם נשאת נשא לנו (ש"ב י"ט מ"ג) אשר תרגמו אם שלח לנו מנחה ואם תרצה אמר אם נתן לנו מתן, ולא תהיה הנון על הדרך הזה נוספת וכאשר בארתיו בשערו מאות הנון מספר השרשים. ואמרם עוד אך נבהלה (צפניה א' י"ח), כלה ונחרצה (ישעיה י' כ"ג), ועד כלה ונחרצה (דניאל ט' כ"ז), כי נחרצה נעשתה (שם י"א ל"ו), ועוד וכתבואת רשע נעכרת (משלי ט"ו ו') אשר פרושו עבירה, מכה נחלה (ירמיה י"ד י"ז), ואין טעם לנפעל בשמות האלה, כי לא נפעלו בעצמם מאומה. וכבר שמשו במשנה על הדרך הזה, באמרם נברכת הכובסין (כ"ב פ"ב מ"א) כלומר ברכת הכובסין ובא נברכת ע"מ אם נשאת (ש"ב י"ט מ"ג), כי עקרו ננשאת בהראות הנון הנבלעת בשין ובהניח האלף. אבל

ההתפעל ככר בארנו בספר ההשגה וזולתו כי הוא בא על הפעל הקל והפעל הכבד, אבל רב באו יהיה על הפעלים הכבדים. ואיננו רחוק דברי מי שאמר כי ההתפעל מיוחד בבנין הכבד בלתי הקל כאשר זכרנו בכלל מה שהביאנו מן הדברים בהתפעל בזולת הספר הזה. ואין מצאנו וילכו ויצטירו (יהושע ט' ד'), הצטידנו אתו (שם ט' י"ב) שובר לדברינו בזולת הספר הזה, כי ההתפעל לא יבא בפעלים הקלים אשר עיניהם אות עלה בעבור רפיון העין [2]) בצידה שלח להם (תהלים ע"ח כ"ה) ובציר נאמן (משלי כ"ה י"ג), כי אלה השנים ר"ל צידה וציר אינם שני פעלים, אבל ראוי לחשוב ויצטירו הצטידנו אותו בכלל השרשים אשר העירונו עליהם שם אשר לא בא מהם זולת ההתפעל וחשבנו אותם שם מכלל הפעלים הכבדים, כי הכבדות נראה בהם. וההתפעל בפעלים אשר עיניהם נמלטות מן הרפיות בא התו לענין התפעל קודם פא הפעל ההוא אלא אם יהיה פא הפעל סמך או צדי או זין או שין כי התו תהיה אז מתאחרת מפא הפעל אלא אם ימלט [כ"א אם ינא זר] ממנו מעט. וככר פרשנו זה פרוש רחב ובארנוהו באר היטב בשער זכה מספר השרשים. אבל מה שיהיה מהפעלים תו התפעל קודמת לפא הפעל ההוא שיקרא התפעל והיה ראוי ליחד בשם הפתעל מה שהיה מהם תו ההתפעל מתאחרת מן הפא, ר"ל מה שיהיה פאו ס צז"ש, אך בעבור שהיה הפתעל וההפעל אחד בעברית, ונהג לפנינו ר' יהודה בהם זה המנהג, ר"ל שקרא הכל התפעל, נהגנו גם אנחנו כן כמנהג ההוא הודות לדבריו ורדוף אחרי דעתו. — ואי אפשר שלא להוסיף בתחלת הפעלים אשר יביאם התפעל; וזה בעבור נח תו התפעל או בעבור נח הס"צז"ש אשר הם פאי הפעלים, אשר יבאם הפתעל, ודמיון זה את האלהים התהלך נח (בראשית ו' ט'), אתחבר יהושפט (דה"ב כ' ל"ה) האלף תמורת הא, התחזק יהוידע (דה"ב כ"ג א'), התאמץ (שם י' י"ח), אשר התמכר (מ"א כ"א כ"ה), ובא והתפלל (שם ח' מ"ב), והתברכו בו גוים ובו יתהללו (ירמיה ד' ב'), קומי נא והשתנית (מ"א י"ד ב') (הצטידנו אתו יהושע ט' י"ב). וכאשר תתאחר תו ההתפעל מפא הפעל שהיא צ תהפך התו ט להקל על המבטא בזה ובעבור שהוא ככר לבטא בו בתו כמו ומה נצטדק (בראשית מ"ד ט"ז), וילכו ויצטירו — הצטידנו; גשמה יצטבע (דניאל ד' י"ב), וכאשר תתאחר תו התפעל

---

[1]) ולדעת רדק הוא פעל כפעל ופרושו בדבר כלוז.

[2]) דברי המחבר מבוארים יותר לקמן דף 96.

מפא הפועל שהיא זין תהפך לדלת לעלה אשר זכרתי כאשר בא הזדמנתון (שם ב ט). וכאשר פא הפעל היא סמך תשאר כאשר היתה ולא תשתנה כמו ויסתבל החגב (קהלת י"ב ה') בעבור העדר העלה אשר קדם זכרה. ובאור זה, כי הם הפכוה ט בנצטדק שלא תהפך הצדי ס אם היו משאירים אותה על מתכונתה ויהיה נצסדק, וכן הפכוה בהזדמנתן ד שלא תהפך הזין ס אם היו משאירים אותה על מתכונתה ויהיה הסתמנתון כי אין ביכולת הלשון זולת זה, ואין כויסתבל החגב והדומה לו דבר שייראו עליו מזה, ואיננו כן כוישתמר חקות עמרי (מיכה ו' י"ו) והדומה לו. ודע כי כן ההתפעל מה שיתעבר ורבו לא יתעבר, כאשר נאמר ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב (שמות ל"ב ג') כי נזמי הזהב פעול ויתפרקו, ונאמר והתנחלתם אתם[1]) (ויקרא כ"ה מ"ו) וזולת זה הרבה. והעתיד מן ההתפעל יהיה יִתְפַּעֵל בצרי ובפתח גדול כמו וישתמר חקות עמרי, ויסתבל החגב, יתהלל המתהלל (ירמיה ט' כ"ג), אל תתהדר (משלי כ"ה ו') כי על כל יתגדל (דניאל י"א ל"ז). וכבר בא על יתפעול בואו המשך, ירדף אויב נפשי (תהלים ז' ו') ואמר ר' יהודה כי עקרו יתרדף והוא מתעבר אל נפשי. והפועל מהתפעל יהיה על מתפעל כמו מתהלך בתמו (משלי כ' ז'), יתהלל המתהלל (ירמיה ט' כ"ג), ממתכבד (משלי י"ב ט'), יש מתעשר (שם י"ג ז'). — והצווי ממנו הִתְפַּעֵל בצרי כמו התחתן (ש"א י"ח כ"ג), התהלך לפני (בראשית י"ז א'), וגם בפתח כמו לך התחזק (מ"א כ' כ"ב). והמקור על תכונת הצווי שוה כמו כליל התקדש חג (ישעיה ל' כ"ט), להתהלך לפני ה' בארצות החיים (תהלים קי"ו ט') להתהלך לפני אלהים באור החיים (שם נ"ו י"ד), על כל הִתנדב (עזרא א' ו'), ואת התרגזך (מ"ב י"ט כ"ז). ויש שבא על התפעלות כמו ומן התחברות אליו (דניאל י"א כ"ג); ומן הבנין הזה אע"פ שעינו משונה[2]) אמרו עם התנדבות (עזרא ז' י"ו), כי הארמי שוה עם העברי בלשון הזה, הלא תראה שאמרו בפועל די כל מתנדב במלכותי (עזרא ז' י"ג). ומעלול הלמד בהתגלות לבו (משלי י"ח ב'), וכהתפלל עזרא וכהתודתו (עזרא י' א') עקרם התגליות, התודיות, על רמיון התחברות, אלא שהלמד עלולה וחסרה. וכבר שמשו במה שמתעבר מהתפעל בבנין מה שלא הוזכר פועלו, נאמר אחרי הכבס את הנגע, אחרי הכבס אתו (ויקרא י"ג נ"ה נ"ו) עקרו התכבס, וכמהו אחרי אשר הטמאה (דברים כ"ד ד') עקרו התטמאה, ונבלעה תו בטית, וכמהו לא התפקדו (במדבר א' מ"ז), התפקדו וכלכלו (מ"א כ' כ"ז). ואני רואה שהפעל ממה שמתעבר מבנין התפעל לא יהיה כי אחרי שובו אל מה שלא הוזכר פועלו, ר"ל אל מתפעל, ויאמר מותפרק או מוּפְּרַק בהבלעה, מותפקר או מופקד, מותכבס או מוכבס, מותטמאה או מוטמאה בהבלעה, וכבר אמרנו בזולת החבור הזה כי התפעל לא יבא על הפעלים הקלים העלולי העין ואל הענין הזה נטינו לפני זה (דף 95) באמרנו: וההתפעל בפעלים אשר עינידם נמלטות מן הרפיון הוא בא התו לענין התפעל קודם פא הפעל ההוא, כי הפעלים שעינידם רפות כלם קלים כשיהיו על בנין פועל, אלא אם תכפל הלמד שלהם יצאו אל הכבדות ויהיה על בנין פוֹעֵל

[1]) ולדעת רד"ק במכלול ע"ו לא מצאנו בנין התפעל כי אם בודד במועדיו, לא יבא אל בלעדיו, ופירש ויתפרקו מנזמי הזהב וכן והתנחלתם אותם, כמו מהם, והוא בלתי מתעבר, וכן ירדף אויב נפשי איננו כמו יתרדף אך מורכב מבנין הקל ומבנין פעל הדגוש.

[2]) ר"ל אע"פ שעי"ן פעלו שהוא הבי"ת בזה נקמץ תחת שבעברי הוא בשו"א.

ואמרנו קודם לזה: כי הצטירנו אחז איננו שוכר לדברנו זה אע״פ שבא מן צידה, כי צידה איננו פועל והצטידנו כנוי על הככרות ואין מן הדין לשפוט על שרשו בקלות כי אם בראיה, והוא הדין בוילבו ויצטירו; ונאמר הנה כי ההתפעל יבא על הפעלים המשוגים הכפולי הלמדים מן הפעלים העלולי העיינין כי הם כבדים גם הם בעבור השתנותם מבנין פעל על התנאי ההוא עצמו מהקדמת תו התפעל על פא הפעל כאשר לא תהיה הפא סוצ״ש; זאת היא ההקשה כמו ועתה אל תתלוצצו (ישעיה כח כב), וירא און ולא יתבונן (איוב יא יא), ממתקוממים בימינך (תהלים יז ז), מתעורר (ישעיה סד ו), מתחולל (ירמיה כג יט), ויתפצצו (חבקוק ג ה) וכדומה לזה. — ודע כי הפעלים אשר פאיהם יוד כאשר יביאם התפעל תהפך היוד בקצתם ואו כמו בהתודע (בראשית מה), יתוכח (מיכה ו ב), והתודה (ויקרא ה ה); וברוב השער תשאר היוד על מתכנתה כמו ויתילדו (במדבר א יח), ויתיצב (שם כב כב) ויתיעצו (תהלים פג ד). וככר בא הנפעל בקצת דבריהם על הנתפעל נאמר ונוסרו כל הנשים (יחזקאל כג מח) עקרו ונתוסרו, ונאמר אשת מרינים נשתוה (משלי כז טו), אבל בדברי רבותינו ז״ל הוא נוהג בו תמיד. —

אמר מרון, ככר זכרנו בשער הזה רוב שמוש הפעלים הנצולים מן הרפיון ומהכפל ואנחנו מורים בשמוש הפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל על שני ספרי ר׳ יהודה, ר״ל ספר אותיות הסתר וספר בעלי הכפל, ונורה בידיעת זה גם כן על ספרנו אנהנו בהשגה ואגרתנו הידועה בספר ההערה וספרנו בישור ובקרוב וזולתם ממה שחברנוהו בענין זה ולא יתכן להקיש ממה שזכרנו משמוש הפעלים השלמים על כל שמוש הפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל, כי מדרכיהם להתיחד שני המינין האלה בבנינים לא יהיו בזולתם אע״פ שיהיה להם הבנין אשר יש לו דומה בפעלים הנצלים מהם, ועל כן צריך לדרוש דבר זה מן הספרים המיוחדים לו, אשר הורינו עליהם, ואנחנו נסמוך לקדם זכרנו מן השמוש מה שהוא דומה לו, והוא זכרון קצת מה שיקרה בפעלים אשר תבואם אחת מאותיות הגרון אשר הם אהח״ע, כי הם שונים בשמושם בזולתם מן הפעלים ברוב הפנים.

שער טו׳

זכרון מה שיקרה בפעלים ובשמות אשר תבאנה בהן אות הגרון׳

דע כי לאותיות הגרון ענינים מיוחדים ופנים אשר אינם לזולתם מן האותיות. וראיתי ראש הישיבה הפיתומי ז״ל (הוא ר״ס גאון) אומר בפרושו לס׳ יצירה (פ״ד ה״ג בכ״י ואיננו הנדפס) שיש לו בהם חבור שלם אבל לא הגיע אלינו ולא ראיתיהו ואני זוכר מזה בשער הזה כללים בקצרה יורו על שאריתם בע״ה. ואומר כי כאשר יהיה פא הפעל אחת מן אות הגרון תהיה הפא ההיא כפעל

העתיד נעה ברוב המקומות ותהיה אות העתידות נעה כפתח אע״פ שיהיה הפעל קל אם תהיה תנועת הפא כפתח, או כסגול אם תהיה תנועת הפא בסגול, כמו ויערכו אתם מלחמה (בראשית יד ח) ויעברו אנשים (שם לז כח), ויחלמו חלום (שם מ ה), ויחנטו (שם נ ב), ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח), נעזבה נא (נחמיה ה י), ויהפכהו למעלה (שופטים ז יג), ואהרגה את יעקב (בראשית כז מא), יאסרהו בשנים עבתים (שופטים טו יג), אם תארגי (שם יו יג), אל תחרש (ש״א ז ח).

אענדנו (איוב לא); אל תחטאו בילד (בראשית מב כב), ויחרדו (שם שם כח), יהרסם (תהלים כח כח), יהלמני (שם קמא ה). ויש שימלט ממנו הרבה מן המנהג הזה ונוהג בנה הפא על העקר והנוע אות העתידות פעם בפתח גדול ופעם בסגול כמו אולי יחסרון (בראשית יח כח), ויעקבני (שם כז לו), עתה יחרדו (יחזקאל כו ח), ויעקשני (איוב ט כ), יתכנו (דברים כ ה), ויחלקו להם את הארץ (מ"א יח ו), נעצרה נא אותך (שופטים יג יו), ויעזרו אחרי אדניה (מ"א א ז), ונראהו ולא מראה ונחמדהו (ישעיה נג ב), עד אשר יאשמו (הושע ה טו). ואם תהיה העין הנושה לא תהיה הפא ההיא הגרונית כי אם נחה לעולם, במו ויחדלו לבנת (בראשית יא ח'), ויחפרו כל מצרים (שמות ז כד), לכה ונעברה (ב"א יד ו); וכן מה שיהיה מן הפעלים החולפים על דמיון הפעיל ופא הפעל גרונית תהיה נעה על הרוב בחולף ובעתיד, כמו העלית מן שאול (תהלים ל ד) אל תעלני בחצי ימי (שם קב כה) האריכו למעניתם (שם קכט ג) למען יאריכון ימיך (שמות כ יב), וזה וזולתו ממה שרומה לו הוא ממה שמקבצים בו העברים בין שלש אותיות נעות במלה אשר תבאנה בה שתי אותיות דומות זו לזו[1]) כאשר באר בה ר' יהודה בספר אותיות הסחר ואמר (דף 20) שאינם מקבצים ביניהם בכל מלה נמלטת מאותיות הגרוניות ומהפגש הכפל, וכבר המציאנו אנחנו בספר הקרוב והישור מלות רבות קבצו בהם בין שלש תנועות והמלוה ההן נמלטות מאחה"ע ומאותיות הכפל,[2]) אלא שתנועת האות הגרונית ותנועת הכפל המונע [חובה] ותנועת האות אשר איננה גרונית ולא כפולה במלוה ההן אשר הביאונים אנחנו ובזולתם הרבה איננה חובה, וע"כ היה קל עליהם לקבץ בהם בין שלש תנועות. ויש שתבא נחה על העקר כמו ושחטה שטים העמיקו (הושע ה ב) העמיקו שחתו (שם ט ט[3]), וה' העלים ממני (מ"ב ד כז), העלים לעתוה בצרה (תהלים י א). — ואם תהיה למד הפעל גרונית ההיה עינו בעתידו אשר הוא דבק בכנוי הפעול בו נמשכת בקמץ על המנהג בכל יפעל, כאשר זכרנו בשער השמוש (דף 84) בזכרנו ואיש אחר ישכבנה (דברים כח ל) וזולתו, כי עתיד כל פעל שתהיה הלמד שלו גרונית לא יהיה כי אם על יפעל בלא ואו, כמו ישלח, ישמע, יקרא, יגבה לב איש (משלי יח יב), וזה (בכנוי הפעול) כמו וישלחהו — וימצאהו איש (בראשית לז טו), ויקחהו (שם שם כד), אם לא יסחבום (ירמיה מט כ), ישמעני אלהי (מיכה ז ז), אם אשכחך (תהלים קלז ה), וישנאה אמנון (ש"ב יג טו), יקחהו ישאהו (דברים לב יא).

והצוי לאחד ולרבים מאלה הפעלים כשהוא דבק בכנוי יהיה במשך עין הפעל בקמץ, שמענו אדני (בראשית כג ו), שמעוני אחי (דה"א כח ב), ובקעהו (שמות יד יו), קום משחהו (ש"א יו יב), ספחני נא (שם ב לו), והיא ההקשה בכל יפעל אע"פ שלא תהיה הלמד שלו גרונית, רצוני שתאמר נְשָׁקֵנִי, יְרָשָׁהּ, לבשהו, נשקהו. ואם יהיה הפועל הזה ממה שיתכן לחסרו ויחסרהו, תשאר העין על הקמצות כמו שְׂאֵהוּ אל אמו (מ"ב ד יט), קְחֵנִי (ירמיה לט יב), דָּעֵהוּ (משלי ג ו). ואם תהיה עין הפעל גרונית יהיה עתידו גם כן על יפעל כמו שאל, ישאל, שחט.

---

[1]) כמו קללת, רננות, מללי, גללי (נחמיה יב לו).

[2]) כמו ותנקשי ולא תמלא (יחזקאל סוף כו) ושנים שניך (שופטים ה יב) ושדם מגרש (ויקרא כה לד), נֻבְּהַל (משלי כח כב) אלקטה (רות ב ז), שַׁמְּעָה (תהלים לט יג).

[3]) כ"ה בכ"י מדוייקים כמ"ש במ"ג וכ"כ המכלול דף ע' ב' העין בשוא לבדו.

ישחט, סערו יסער, בחן, יבחן. וכאשר ידבק בכנוי הפעול תהיה העין נמשכת גם כן כמו ולמה תשאלני (ש״א כח טז), כי ישאלך בנך (שמות יג יד) וישחטהו (ויקרא ט טו), יסעדנו (תהלים מ״א ד), וימינך הסעדני (שם יח לו), יגאלנו (ויקרא כה ז), ויבחרך (ישעיה מט ז). יסחבום (ירמיה מט כ); ואפשר שיניעו העין כשבא ופתח וזה מעט כמו ואנעלך תחש (יחזקאל טז י). ויהיה בצוי הדבק בכנוי הפעול נמשך גם כן סעדני ואושעה (תהלים קיט קיז). בחנני ה׳ (שם כו ב), קרבה אל נפשי (שם סט יט), (ראה לעיל 85), שבו וסחרוה (בראשית לד י), האותיות שאלוני (ישעיה מה יא); ואפשר שיהיה עתיד קצת מה שעינו גרונית על יפעול כמו יאותו לנו (בראשית לד כב), וינהם עליו (ישעיה ה ל), ומה אזעם (במדבר כג ח). ואפשר שיהיה ואנעלך תחש קורב דבקו בכנוי אפעיל, ויהיה אז אנעלך על משפטו. ואם לא יהיה הצוי מן המין הזה דבק בכנוי ויהיה צוי לרבים תהיה הפא פתוחה בעבור אות הגרונית כמו רחצו הזכו (ישעיה א טז), רחקו מעל ה׳ (יחזקאל יא טו), וסערו לבכם (בראשית יח ה), טענו את בעירכם (שם מה יז) בחרו לכם (יהושע כד טו), טעמו וראו (תהלים לד ט), לחמו בלחמי (משלי ט ה), ושחטו הפסח (שמות יב כא), ושאלו לנתיבות עולם (ירמיה ו טז). ויש שיתרמה הצוי הזה מן הפעל הקל לצוי מן הפעל הכבד אשר עינו גרונית גם כן, וזה בעבור המנע רגשות בו כמו אמרו מהרו ללכת (ש״ב ט״ו י״ד) נחמו נחמו עמי (ישעיה מ), בארו, מאמרו ובאר על הלחות (חבקוק ב ב). ומה שיהיה מן הפעלים אשר למדיהם גרוניות על דמיון פעלת או הפעלת בשבר ההא או הפעלת בקבוץ ההא בדבר עם הנקבה כמו לא זכרת (ישעיה יז י), וסגרת הדלת ויצקת על כל הכלים (מ״ב ד ד), את נטשת אותי (ירמיה טו ו), העשרת מלכי ארץ (יחזקאל כז לג), השלכת, כהשיב השלכת מקברך (ישעיה יד יט) אל לשון הנקבה, כי למד הפעל ההיא תונע בפתח. ותהיה התו אשר היא סימן הנקבה דגושה עוד כמו בה׳ אלהיך פשעת (ירמיה ג יג), ולקחת בידך (מ״א יד ג), ברב דרכך יגעת (ישעיה נז י), אשר שכחת אותי (ירמיה יג כה), הגעת למלכות (אסתר ד יד), השבעת עמים (יחזקאל כז לג), והמלח לא המלחת (שם טז ד); והיא ההקשה גם כן בנפעלת כמו ונכלמת (שם טז כז) ר״ל שתונע הלמד בפתח, ויאמר בדבר עם הנקבה נִשְׁכַּחַתְּ, נִלְקַחַתְּ והדומה לזה. ואם תומר התו בהא נפעלה בספור על הנקבה תונע הלמד עוד בפתח אלא שהתו תהיה קלה, וזה הוא ההפרש אשר בין הדבור עם הנקבה ובין הספור עליה בדמיון הזה, ר״ל דגשות תו הדבור עמה ורפיות תו הספור עליה כמו ונשכחת צור (ישעיה כג טו), ואת כל ונכחת (בראשית כ טז), וכבר פרשנו ונכחת בתחלת ספר ההשגה *) והביאנו המופתים על בירור סברתנו זאת והפלגנו בזה עוד בזולת הספר ההוא. וזה ההפרש אשר זכרנו בין הדבור עם הנקבה ובין הספור עליה איננו כי אם בפעלים אשר למדיהם נצלות מן הרפיות אבל הפעלים הרפויי הלמד אין הפרש בהם בין שני השערים האלה כאשר נאמר בדבר עם הנקבה נלאית ברב עצתיך (ישעיה מז יג), עוד אבנך ונבנית (ירמיה לא ד) ונאמר בספור עליה כי נשאת למעלה מלכותו (דה״א יד ב); אך ולקחת גם את דודאי בני (בראשית ל טו) הוא מקור עטוף על מקור והוא [נ״כ שני, קחתך כמו

*) ויהיה לפי זה ונכחת דברי משה כמו שפ׳ הראב״ע והפרחון וכן פי׳ הרד״ק: אלו היתה עלת ונכחת דברי אבימלך היתה התו דגושה, והנה היא רפה, והיא במקום הא הנקבה כמו ונשכחת צור.

ולקחת רצון מידכם (מלאכי ב יג) אשר הוא גם כן מקור עטוף על מקור] ר״ל פנות אל המנחה; והלמד מכל אחד מהם פאו והוא אם כן מקור שלם [1]). ואמרו ולבלתי קחת מוסר (ירמיה יז כג) מקור חסר, והחו בשניהם נוספת לבלי תמורת דבר כאשר היא בבצדקתך אחיותך (יחזקאל יו נב) חולתו, אלא שהחו בקחת מוסר אפשר שתהיה לתמורת החסרון, וכאשר השיבו עליו בולקחת גם את דודאי בני ובולקחת רצון מה שיהיה חסר ממנו השאירו התמורה ההיא כאשר היתה שלא ישתנה המקור, כאשר אמרנו שהם עושים כן בפעלים בעלי הכפל, ר״ל ביסב אתו (מ״א ז כג), ויסבו את העיר (יהושע ו יד) וביכת שער (ישעיה כד יב), ובל פסיליה יכתו (מיכה א ז) והדומה להם, כי כל אחד מן יסב ויכת חסר אחד מכפליו והעקר בהם יסבב ויכתת, ובאשר חסרו הכפל האחד מכל אחד מהם המירו ממנו מה שעומד במקומו בהשלמת הבנין בִּיסֹב הנח הרפה המוסף אחר יוד, וביכת דגשות הכף — כי ממנהג העברים התמורה בשני המינים האלה על דעת ר׳ יהודה, אבל אנחנו יש לנו בדגוש הזאת סברא אחרת אחה עתיד לראותה בשער ההבלעה (שער כב) — אך כאשר השיבו אל כל אחד מן יסב ויכת מה שחסר ממנו, באמרם ויסבו את העיר (יהושע ו יד), וכל פסיליה יכתו (מיכה א ז), ר״ל כאשר השיבו בית יסבב בויסבו והבליעוה, ותו יכת בויכתו והבליעוה השאירו הנח המומר בו בִּיסֹב באמרם וַיָּסֹבּוּ והדגשות המומר בה בִּיכַּת באמרם יֻכַּתּוּ אע״פ שהשיבו אל כל אחד מהם בהבלע מה שהיה חסר ממנו וסרה ממנו העלה המחייבת להוספת התמורה; ועשו העבריים זה שלא ישתנה הפעל העתיד ר״ל שיהיה פעל הרבים בנוי על פעל האחד שיקלו בלי הפרש ביניהם באיכות המשגת לפא כאשר היה זה כן בכל הפעלים העתידים מזולת המין הזה, וזה ממעשה העבריים ומנהגם והוא דומה למה שעושים הערב. וכבר נהגו בכמו זה והדומה לו בזולת המין הזה, וכבר זכרנו אנחנו זה עליהם בזולת החבור הזה לצורך שהביאנו אליו ביותר באור מן הדברים האלה וכל זה קורה בשער (?)

ועתה נשוב אל מה שהיינו עוסקים בו ונאמר כי משקל לקחת על מה שקדם מן הבאור פְּעֶלֶת בהקל על דמיון צֶלֶפֶת (דה״א ו מ ה[2]) שם עיר, והפתח בהקוף הוא בעבור החית. ומשקל צדקת מאמרך בצדקתך פְּעֶלֶת ע״ד דִּבְשֶׁת גמלים (ישעיה ל ו). ומה שיהיה מהפעלים האלה אשר הלמד שלהם גרונית ע״מ פועל יכשר בעינו הנעתה בפתח כמו לרוקע הארץ (תהלים קלו ו), רגע הים (ישעיה נא טו), בראף יעקב (שם מג א), ושסע שסע (ויקרא יא ז), ויש שיקרה זה במה שאין הלמד שלו גרונית והוא מעט כמו כי גוי אבד עצות (דברים לב כח). ואפשר שיונע בצרי מה שהלמד שלו גרונית על עקרו והתחדש בין העין ובין הלמד תנועה בפתחות בעבור האות הגרונית כמו אמרו כי שֹׁסֵעַ (תהלים סט לד), פותח את ידך (שם קמה יו); וחקרה התנועה הזאת גם כן במה שהוא על זולת דמיון פועל מה שהלמד שלו גם כן גרונית כמו אמרו פְּתַחַת יומה (דניאל ח ד), מפתח בית דוד (ישעיה כב כב), עשה ירח למועדים (תהלים קד יט), ורצע — במרצע (שמות כא ו). ומה שיהיה על דמיון פְּעֶלֶת כמו סכנת (מ״א א ב) ממה שהלמד שלו גרונית תונע העין והלמד שלו בפתחות כמו ורבקה שמעת (בראשית

---

[1]) ולדעת רדק במכלול דף פ״ס הוא מקור חסר והלמד לשמוש.

[2]) בספרינו צֶלֶפֶת, אמנם ר׳ יונה מביאו גם למעלה דף 59 בקמץ ומ״ס רפס כחברו דס״א ז׳, מ׳. וכן כתב מ״ג.

כו ה), לגפן סרחת (יחזקאל יז ו), ושסעת שסע (ויקרא יא ג). ומה שהוא על מִפְעֶלֶת מהשער הזה כמו כי משמרת (ש"א סוף כב) תהיה עינו ולמדו פתחות גם כן כמו רקח מרקחת (שמות ל כה), ואין משלחת (קהלת ח ח); ואם תהיה הפא מהדמיון הזה גרונית תפתח המם בו כמו אל המהפכת (ירמיה כט כו), ללחם המערכת (נחמיה י לד), כל מחמצת (שמות יב כ), מרחשת (ויקרא ז ט). ואם תפול אות ההודעה או האות אשר יעתיקו תנועתה אליה בחסרה על אות גרונית, תמנע האות ההיא הגרונית מהדגשות ותונע אות ההודעה או האות אשר נעתקה אליה תנועתה בקמצות כאשר לא תהיה האות היא הגרונית חית כמו אמרו שני העמר (שמות יו כב), האפוד (שם כח ו), העבד העברי (בראשית לט יז), העולה היא (קהלת ג כא), והאיש משה (במדבר יב ג), לָאחד (שם טו יב), לאפר (שמות כה ז) לאיש (בראשית מג ו), בָּאֵשׁ, הָהָר, בָּהָר; ואפשר שיניעו קצתו בפתח וזה מעט, כמו הַעִורים (ש"ב ה ו), עינים הייתי לַעִור (איוב כט טו); ובמסורת העברים קמץ העורים פתח (כל ספייא פתח וכל יהודייא קמץ). אבל אם נפל אות ההודעה על חית לא יניעוה כי אם בפתח בלבד כמו החדש הזה (שמות יב ב), את השעיר החי (ויקרא יו כא), כל גבורי החיל (יהושע ח יד). ואם תחסר אות ההודעה ונעתקה תנועתה על מה שלפניה, תונע האות אשר נעתקה אליה התנועה בפתח גם כן, כמו ויטמנהו בחול (שמות ב יב) לאפר ולחשן (שם כה ו), אשר לחרב לחרב (ירמיה מג יא), לחמש (בראשית מז כו), כחסר (שם כא כג), וכחול ארבה (איוב כט יח); אלה הפתחין נעתקין (האותות האלה) מאות ההודעה החסרה, כי העקר גבורי החיל, השעיר החי, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעלת (הבקר) [התמיד] השבתות החדשים (נחמיה י לד), ישבי החרבות (יחזקאל לג כד), ואם תחסר ההא יעתיקו תנועה אל מה שיש לפניה כמו אמרו אם לא אשר בחרבות (שם שם כז), בשבתות ובחדשים (שם מו ג), לשבתות ולחדשים ולמועדות (דה"ב ח יג), העקר בהם בהחרבות, בהחדשים, להחדשים. ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמץ חטף, החטפות בה במכתב ובלשון יחד או תהיה בלשון בלבד מבלי המכתב ותהיה האות הסמוכה לה גרונית, יעתיקו הקמצות ממנה אל האות הגרונית ותונע היא בקמץ גדול, כי לא יתקדם הקמץ הטף פתח גדול אלא אם תהיה האות אשר היא דגושה כמו וַאֲלַקֳטָה[1]) בשבלים (רות ב ב), יורה אותך זה נָקדם למד לחרשיו יבקר (יחזקאל מז יב) בקמץ גדול וזה בעבור החטף אשר אחריה ועקרו שיהיה בהיריק כמו שכן לשבטיו (במדבר כג ב), וכן העקר בקוף קסמי נא לי (ש"א כב ח) שיהיה בחיריק והונעה בקמץ גדול וזה בעבור החטף אשר אחריה אע"פ שהוא זר; ונָקדם עוד ואו וחלים רעים (דברים כח נע) בקמץ גדול בעבור החטף אשר אחריה ועקרו שיהיה שרק כמו ופראים עמדו על שפים (ירמיה יד ו). ונָקדם מם ואין מעמד (תהלים סט ג) בקמץ גדול בעבור החטף אשר אחריה ואם הוא זר, כי אפשר שיפארו בקמץ חטף מן המלות מה שרעתם להניעו בשבא ופתח כאשר בארתי (שער ל) בזכרי המלות הזרות, וכבר הכשרתי בואין מעמד בספר הקרוב והישור פנים אחרים טובים גם כן. ועקר מם ואין מעמד להיות בפתח גדול כמו מם וממעמדך יהרסך (ישעיה כב יט). וכמו מה שזכרנו ממה שתעתק בו הקמצות אל האות הגרונית אמרם מה תָּאֳרִי (ש"א כח יד) היה המשפט להיות כמו חָדָשׁו

[1]) הקוף בח"ק וכן מנקד הרד"ק במכלול דף ב' ובשרשים ובכ"י הנלאה המ"ג וכספרינו בזוא.

(מ"א ד כו); על מָאֳסָם את תורת ה' (עמוס ב ד) היה המשפט להיות כמו כְּאָמְרָם אליו (אסתר ג ה), וכמו זה ביום בָּחֳרִי (יחזקאל כ ה), היה מָעֳמָד במרכבה (מ"א כב לה), ערים מָחֳרָבוֹת (יחזקאל כט יב), ולכסא מָאֳחָזִים (דה"ב ט יח) היה משפטו להיות כמו שש מָשְׁזָר (שמות כו), אשר אתה מראה (שם כה ט), ומקור משחת (משלי כה כו); כי הָחֳלֵיתִי (ע"ב כב לד) היה המשפט כמו הָשְׁלַכְתִּי (תהלים כב יא), בושו והִכָּלְמוּ (יחזקאל לו לב), ולא הכלמנו (ש"א כה טו), מאשר לא הגלו (ירמיה ט ז), הבקעה העיר (ירמיה לט ב). יָעֳמַד חי (ויקרא יו י), יחרם כל רכושו (עזרא י ח) היה המשפט להיות החטף ביוד כמו כליל תָּקְטָר (ויקרא ו טז); לְמָשְׁחֵד למלך (ש"א טו) המשפט שיהיה כמו לִשְׁמָרְךָ בדרך (שמות כג כ), כי הוא קודם הסמכו אל הכנוי למשח עליהם מלך (שופטים ט ח). ואפשר שתנוח האות הגרונית ותשאר הקמצות במקומה כמו ועלה בָּאְשׁוֹ (יואל ב כ), יעלה בָּאְשָׁם (ישעיה לד ג). ואמר רָחְבּוֹ (שמות כה) והניחו החית ודגשו הבית; ונאמר יְהָחְתֵּל לא חתלת (יחזקאל יו ד) ולא נעתקה הקמצות אל החית בעבור דגשות החו אע"פ שקמצות ההא על דרך זרה כאשר זכרנו בשער המלות הזרות. ואפשר שמניעים בפתח מאותיות הגרון מה שעקרו להניע בשבא כמו עין הלמענך תעזב הארץ (איוב יח ד), כי היה עליהם השבא בו לכובד בעבור השבא אשר אחריו, וכמהו ממעשרו (ויקרא כז לא), המעלך מארץ מצרים (דברים כ), ונעלך לא בלתה (דברים כט ד), ממעיני הישועה (ישעיה יב ג), בעדך (ויקרא ט ז), בעדכם (איוב מב ח); וכזה קורה בהא השאלה לדעת הנופלת על אות גרונית ר"ל שיונע בפתח ואפשר שיניעוה בסגול כמו העבד ישראל, (ירמיה ב יד) וזה הוא ההפרש בין הא ההודעה ובין הא השאלה לדעת, ר"ל שהא הַעֶבֶד ישראל פתח והא הָעֶבֶד העברי (בראשית לט יז) קמץ והוא המנהג במה שדומה לו וכמהו הַעוֹדָם חיים (שמות ד יח), הַעֶצֶב נבזה (ירמיה כב כח), הַאֹרַח עולם (איוב כב טו), הַאַתָּה זה (בראשית כז כא) הַאִישׁ כמוני יברח (נחמיה ו יא), הַחִיִּיתֶם כל נקבה (במדבר לא טו); ובסגול הֶאָנֹכִי הריתי (במדבר יא יב), הֶאָנֹכִי לאדם שיחי (איוב כא ד) הֶהָיְתָה זאת בימיכם (יואל א ב), הֶאָמֹר תאמר (יחזקאל כח ט); וכן אם תהיה הא הפעול נופלת על הא גרונית והיה מקומה שבא, תנהג גם כן המנהג הזה מן הפתחות כמו הא העירתהו בצדק (ישעיה מה יג) ההחת כיום מדין (שם ט ד), כי המשפט בהעירתהו להיות כמו וַהֲשִׁמֹתִיהוּ (יחזקאל יד ח) לולי העין, והמשפט בההחת להיות כמו הֲסִבֹּת את לבם (מ"א יח לז) לולי החית. וכבר טעה המשורר *) באמרו

הֲעִירַת וחדשת אהבים   והלהבת והשקת קרבים

והניע ההא בשבא ופתח; וכבר השיבותי עליו זה בעלומי בעת שלמדתי לפניו.

ומה שיהיה מן ווי העטוף דינה להיות בשבא ונפלה על אות גרונית נעה בשבא ופתח ולא יוכל הלשון להניע האות ההיא בשבא המוחל בו בעבור הנוע מה שלאחריה, תונע הואו ההיא בפתח כמו ואחלל שרי קדש (ישעיה מג כח), ואשכרם בחמתי (שם סג ו), ויחר אפי בהם ואכלם (שמות לב י), ואמותתהו (ש"ב א י, לעיל דף 51), העקר באלה והחמה להם להיות בשבא, ואם ענין רובם

*) והוא מר יצחק בן מר שאול אשר היה רבנו בעניני השירים בימי נערותו בקרטבה מדברי המחבר לקמן שער יט.

החליפה (הענר) כי ממנהגיהם שיניעו הואו המורה על החליפה בשבא מוחל כמו אמרו ואתנה לחרם יעקב (ישעיה סוף מג), ואבוס עמים באפי — ואוריד לארץ נצחם (שם סד ו); והעקר באלה הווין השבאיות הקמצות, כי ענין הפעלים האלה החליפה, והומרה הקמצה בשבא, כי פעמים רבות יהיה הפעל העתיד במקום החולף, וכאשר היה דעתם להיות הפעלים אשר וויהם פתוחות בשבא, ונמנע זה לרוחק, הפכו השבא לפתח. וכבר בארתי זה יותר מהבאור הזה במחברת הקרוב והישור (לעיל 24 ולקמן פ׳ יח). והעלולה הזאת מכלל מה שלא הרגיש בו אדם זולתנו. ומה שהיה דינה מן ווי העטוף להיות בשורק כמו ושמרתם לעשות (דברים יא לב), ולמדתם אתם ושמרתם (שם ה א), וקראתם בשם אלהיכם (מ"ב יח כד) והרומה להם, והיה אחריה אות גרונית נעה בשבא ופתח, יומר השורק ההוא בפתח בעבור הכובד לבטא בו כמו וַעבדתם, וַעברתם, וַעֲנִיתֶם ודברת אליהם (מ"א יב ז), ואמרתם, ואכלתם, ואהבך וברכך (דברים ז יג), ועשה את חטאתך (ויקרא ט ז), ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב ב), ואסרנוהו לענותו (שופטים יו ה) ואסרתם את הפרות (ש"א ו ז), ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו (מ"א יז יב), ואכלהו (ירמיה סוף י), והעם הזה עצים ואכלתם (שם ה יד), הדין בווים האלה והרומה להם שיהיו בשורק והיה כבד להניע מה שלאחריה בשבא ופתח עם האות הגרונית, ואלו לא היתה גרונית לא היה בזה כבד אע"פ שהיתה מונעת בשבא ופתח כמו שנאמר יִתְבַּקְּשִׁי ולא תמצאי עוד (יחזקאל סוף כו), יְצַבֵּה שביך (שופטים ה יב) וזולתם רבים. — והלמד שדינה להניע בחירק הנופלת על השבא כמו למד לקרא לשבוים דרור (ישעיה סא), לשמרך בדרך (שמות כג כ), עת לקרוע ועת לתפור (קהלת ג ז) והרומה להם, כאשר היתה אות השבאית אשר אחרי הלמד גרונית מונעת בשבא ופתח תונע הלמד ההיא בפתח במקום החירק כמו למד ולאסורים פקח קוח (ישעיה סא), לאשר בחשך (שם מט ט), לאחוזת עולם (בראשית יז ח), לחטא בהנה (ויקרא ה כג), לעזור ולהכשיל (דה"ב כה ח), לעלות על מזבחי (ש"א ב כח), ולאביגיל (שם כה יד), האמרות לארניהם (עמוס ד); וזאת עוד היא עלת הפתח למד לא ד נ י לעשו (בראשית לב יט) כי העקר באלף הזאת שהיה מונעת בשבא ופתח וכאשר רפתה נשארה הלמד על פתחותה, וכך אני אומר בהפתח לה׳ אלהינו (דברים כט כט) ו ב י ת אך בה׳ במדבר יד ט) וכף מי כה׳ אלהינו (תהלים קיג ה); וכזה קרה עוד ב ב י ת בעבדה אשר תעבד (בראשית כט כז) מפני שהיא לסתם ואלו היתה להודעה היתה הביה קמוצה כי היה עקרה להיות בהָעבדה בקמצות ההא, ואלו היו מפילים ההא על מנהגם היתה הקמצות נעתקת אל הבית כאשר קרה ב ב י ת כי בָאש ה׳ נשפט (ישעיה סו יז) ובית בָּהר (שם כה ו) וזולתם; וְכן קרה ב ב י ת בערוץ נחלים (איוב ל ו), באכלכם מלחם (במדבר טו יט), ו ב כ ף כארזים עלי מים (שם כד ו) כי הם לסתם, אבל בחור כָּארזים (ש"ה ה טו) קמוץ הכף בעבור שהיא להודעה והעקר בו כהָארזים בקמצות ההא וכאשר חסרה ההא נעתקה הקמצות אל הכף, כי רוב דבריהם כן הוא בחסרון ההא הזאת; ואפשר שלא יחסרוה כאשר נאמר להעם הזה (דה"ב יז) להגדוד (שם כה י), להמזבח (שם כט כז). ואפשר שיניעו קצת האותיות האלה אשר עקרם החירק בסגול כמו ויהי בְּעזר אלהים (דה"א טו כו) משפטו שיהיה בחירק כמו ויהי בשמר יואב (ש"א יב טו), ועוד לָאליתה בניו (דה"א כה כז); ואפשר שתונע ב צ ר י כל שכן אם תהיה אחריה אלף רפה כמו

אמרו לֵאלהים (תהלים סו ג), כאלהים נעשה חיל (שם ס יד); ואפשר שיביאו הסגול במקום החירק אף אם לא תהיה שם אות גרונית כאשר עשו באל תֶּמחי (ירמיה יח כג), ואל תמח (נחמיה יג יד) והוא שהעקר בהם תמחה בחירק ובא ואל תמח חסר כמו יכל בשרי מראי (איוב לג כא) אשר עקרו יכלה, והיה משפטו שתהיה התו בחרק כמו יכל כשרי או בצרי כמו אל חפן (במדבר יו טו) ותז ותכה מכעס עיני (איוב יז ז) ובא בסגול; אבל אל תמחי היוד בו תמורת ההא כמאמר ר׳ יהודה*); אך הנעת התו ממנו בסגול צריך לשום אותה על הסברא הזאת שיאמר, כי באשר כבר עליהם השבר תחת התו עם שבר החת המירוה בסגול. ויתבן באל תמחי אצלי שיהיה חסר [הא] כמו ואל תמח ושתהיה בו היוד מוספת כאשר היא בהישבי בשמים (תהלים קח ג) ההפכי הצור (שם קיד ח), מלושני בסתר (שם קא ה), לא שתהיה תמורת ההא אשר היא למד הפעל כאשר אמר ר׳ יהודה, ולולא שתמחי חסר לא היו שמים בין התו ובין המם נח רפה [אלא] שמוה תמורת חסרון הלמד ולא השגיחו על תוספת היוד כי לא הוסיפוה אלא אחר שעבר דברם על התמורה.

וכאשר יבא הנפעל כפעל שפא אות גרונית תונע הפא ההיא כמו הנחמדים מזהב (תהלים יט יא), החרב נחרבו (מ״ב ג כג), נערמו מים (שמות טו ח) נאמנים פצעי אוהב (משלי כז ו); ויש שתהיה נחה כשאר האותיות שאינם גרונית כמו נחשבו לו (ישעיה מ יז), ונאמן ביתך (ש״ב ז יו), ותנוח עוד לדוחק כאשר תהיה עין הפעל ההיא דגושה כמו נהפכו בקשת רמיה (תהלים עח נז). ומהעניינים שמתיחדות בו האותיות הגרוניות שלא יהיו דגושות כי אם מעט, אבל החת והעין לא ידגשו אותם כל עקר.

ומה שיהיה מן השמות על דמיון פֹּעֶל מלעיל כמו שרש ישי (ישעיה יא י), חרש ימים (בראשית כד יד) ותהיה עינו גרונית, הפתח העין ההיא כמו תאר (שם כט יז), צהר (שם ו יו), ויכין וצחר (שם מו י) כמהר הבתולות (שמות כב יו), אבני שהם (שם כה ז), כזהר הרקיע (דניאל יב ג), על זה הולך השער חוץ מאהֶל, ועל בֹּהֶן ידו (ויקרא ח כג); וכן אם תהיה הלמד שלו גרונית תפתח גם העין כמו רֹמַח, ירבֹּע הקב (מ״ב ו כה), יקֹּח מרקחת (שמות ל כה), טֹפַח סביב (שם כה כד), היו עלי לטֹרַח (ישעיה א יד). ומה שיהיה מן השמות על דמיון אוֹצָר ושוֹפָר יחוֹתָם וההיה הלמד שלו גרונית תפתח בעבורה עין השם ההוא כמו כוֹבַע (שם יז ה), קובע (שם שם לח), ואפשר שיבא בקמץ כמו כקש נחשבו תותח (איוב מא כא) וזה בעבור היותו באתנח. ודע כי כובע וקובע אצל ר׳ יהודה (ספר הנקוד דף 190) קמוצים כמו תותח, אבל אנחנו לא ראינום בספרים אשר ראוי לבטוח בהם כי אם פתחין אלא שכובע בקצת המקומות מלעיל הוא וכובע נחשת (ש״א יז ה), וכובע ישועה בראשו (ישעיה נט יז) ובקצתם מלרע והוא מגן וכובע תלו בך (יחזקאל כז י), כלם מגן וכובע (שם לח ה). ובא כלם מגן וכובע קמץ מפני שהוא בסוף פסוק אך ונתן קובע נחשת על ראשו (שם יז לח) הוא ,,מלרע ולית דכוותיה" וכן צנה ומגן וקובע (יחזקאל כג כד) ,,מלרע ולית דכוותיה". ומה שיהיה מן השמות על דמיון ארץ ותהיה הלמד שלו גרונית

*) באותיות הנוח דף 119 וז״ל (בהוספה מה שחסר בנדפס שרש מחה) ,,ואל תמח (נחמיה יג יד) חסר. אל תמחי (ירמיה יח כג) נעלם למד הפעל בו יוד נעלם בעבור מה שיש לפניו הפך המנהג.״ וכן דעת רד״ק.

תפתח בעבורה עינו כמו זֶרַע רב (דברים כח לח), צמח בלי יעשה קמח (הושע ח ז), בצע כסף (שופטים ח יט). ואם תהיה העין גרונית תפתח הפא והעין כמו שַׁעַר, נַעַר, בהט ושש (אסתר א ו), סף רעל (זכריה יב ב), נחל, רחב לא מוצק (איוב לו יו), סבבני בכחש (הושע יב), מטעם המלך (יונה ג ז) ומה שדומה לו. ואפשר שימלט מזה מעט זר ויבא על עקרו כמו פטר כל רֶחֶם (שמות יג), מרחם משחר (תהלים קי ג) מרחם אמו (במדבר יב יב), אע״פ שאמרו רַחַם רחמתים (שופטים ה ל), הנשאים מני רָחַם (ישעיה מו ג), כל פטר רָחַם (יחזקאל כ כו), ברכות שדים וָרָחַם (בראשית מט כה) (והריש קמוצה מפני ההפסק, מכלול קסח) על הלוך השער, וזה מן החזק שבמופתים והגדולה שבראיות כי שער משער ארץ. ומן הזר גם כן מן המנהג אע״פ שהוא על עקר השער לֶחֶם אלהיו (ויקרא כא יז. וכל לחם במקרא); וכבר נמלט ממנו גם כן, והשיג שער צֶלַע אל צלע (יחזקאל מא ו) ורם ענב (דברים לב יד), אמרו והיא הפכה שֵׂעָר לבן[1] (ויקרא יג י) לשער הצהב (שם לו), אך ישֵׂעָר הרגלים (ישעיה ז כ) הוא על המנהג, וכל זה משער ארץ. ומה שהוא מן השמות על דמיון עֵשָׂו ושלל ותהיה עינו חית יבא פתח כמו אחר ואחת ואחד, ואין המלות האלה מחברי שער ונער כאשר חשב ר׳ יהודה, אבל הוא בשומו אותן זרות מהם בהיותם מלרע[2]). ואין שער וחבריו בנין בפני עצמו זולת בנין ארץ כאשר חשב עוד ר׳ יהודה, אבל הוא מבנין ארץ, אך הוציאו ממנו היות עינו גרונית, והראיה על זה אמרם פטר רֶחֶם, וָרַחַם רחמתים, אבל רחם רחמתים הוא על הלוך השער בהעתק דמיון ארץ אליו בעבור האות הגרונית, אך פטר רחם הוא על עקר השער אלא שהוא זר מן ההלוך. וכבר באה מלה אחת זרה מאחר ואחת ואחר בהיותם פתחין ובאה קמוצה והיא סָחָר וראוי לחבר אליה רָחָב הזונה ולחבר אליה עוד רחב לזכר אשר לשון הנקבה שלו אל ארץ טובה ורחבה (שמות ג ח), והראיה על זה אמרם רְחַב נפש (משלי כח כה), כי לולא שהיה קודם הצטרפו (הנפרד) מלרע לא היה משתנה בהצטרפו (בסמיכות); אבל קהל וזהב ורעב ונהר הם על שעריהם ר״ל שער שָׁלָל עֵשָׂו לא שנתה אותם האות הגרונית אל הפתחות כאשר שנתה אחר ושני חבריו בעבור שהיתה האות ההיא חית ואינם זרים משער שער כאשר חשב ר׳ יהודה כי שער משער ארץ.

ומה שהיה מן המקורים חסרי הפאים אשר על דמיון שבת ורדת ולכת לקוח מפועל שהלמד שלו גרונית תפתח העין עם הלמד ההיא בהתחבר התו עמו, כמו אמרו ודעת קדושים (משלי ל ג), קחת מוסר (ירמיה ה ג), עת לטעת (קהלת ג ב), לפחת עליו (יחזקאל כב כ), לגעת בך (ש״ב יד י); אך אמרם צֵאת השאבת (בראשית כד יא) בעבור רפיון האלף, וזה עוד ראיה על ששער וחבריו משער ארץ וחבריו, אך הוציאו אל הפתח האות הגרונית, אע״פ שהם מהפעלים אשר פאיהם יוד, ודעת וקחת ועת לטעת על מקצב שער וחבריו, ודעת מפעל שפאו יוד וקחת מפעל שפאו למד ולטעת מפעל שפאו נון, אבל

---

[1]) והוא בלשון משקל פֹּעַל וראה לקמן פ׳ יט.

[2]) וז״ל בספר הנקוד דף 182 „וכמלה מזה השער (שער, נער, מחץ, נעל) שש מלות אלו שבע שהם מלרע והם נהר, זהב קהל, מהר, רעב, אחר, אחת, ואולם נכר וקהל זהב ומהר ורעב ידמו כלם למלת עשן וחבריו והם בקמצין, ואולם אחר ואחת ואחד אינם כמו עשן וחבריו ולא כמו שער וחבריו בעבור היותן פתחין ומלרע" וראה לקמן פרק יט.

אמרנו שהם על דמיון ארץ ושער ואם הם אלה מקורים מחסרים ומומרים בעבור שהקצב אחד. ואין אמרם רום עינים ירחב לב (משלי כח ד) בהצטרף רחב לא מוצק (איוב לו יו), ולא אמרם לבלתי קחת כסף (מ"ב יב ט) בהשתנות בהצטרף אע"פ שאין משתנה שער ושערו בהצטרף שובר לשער שער, כי יש מלה זרה שתהיה שמורה ולא תלך תמיד ההקשה עליה. אך לא נקפיד על המשוררים בכמו זה בדחק המשקל, על כן אין אנחנו מגנים דברי המשורר עדי גאל תגלי כאשר גנה זולתנו (ראה לקמן פ' יע). ומה שיהיה מן השמות על דמיון קשבת לקוח מן פעל שהלמד שלו גרונית, העין והלמד ממנו פתוחות, כמו קדחת, וגבחת, וצרעת, וקרחת.

ומה שיהיה מן הפעלים העתידים המחסרי הלמדין אשר על דמיון ויפן כה (שמות ב יב), וירף ממנו (שם ד כו), לקוח מפעל שהפא שלו גרונית יהיה פא הפעל ההוא המחסר ואות העתידת פתוחין כמו ויען, ויעל, ויחץ את הילדים (בראשית לג), ואלה פעלים קלים ומתרמים בכבדים מן המין הזה כמו ויעל פר ואיל (במדבר כג ל); ואפשר שתהיה אות העתידות בו שבורה על משפטה ותהיה הפא פתוחה כמו ויחן את פני העיר (בראשית לג יח), ויחר אף ה' (שמות ד כד): אך ויחד יתרו (שם יח ט) המשפט אצלי שיהיה נח הפא והיא החית, אך נפתחה בעבור היותה גרונית[1], והראיה על מה שאמרתי מהיותו על דמיון וישב ישמעאל (ירמיה מא י) וישת מן היין (בראשית ט כ) משני דברים, אחד מהם דגשות הדלת שלו כדגשות בית וישב ותו מן וישת, כי אלו היתה הסברא בו כסברא ויחן את פני העיר היתה הדלת שלו קלה כקלות פא וירף ממנו ופא וייף בגדלו (יחזקאל לא ז), כי המשפט בוייף שהיה על משקל וירף ממנו ונעללה היוד אשר היא פא הפעל; והדבר השני נקדם הדלת בשבא כעשותם בבית וישב ישמעאל ותו וישת ולא נקדו כן פא וירף ולא נון ויחן. והביא ר' יהודה[2]) אל יחד בימי שנה (איוב ג ו) עם יחד על עפר ישכבו (שם כא כו), ואני אומר חיי! שהענין יאות לו אבל ההקשה מונעת ממנו בעבור מה שזכרתי מדגשות הדלת ונקודה בשבא. ואם תהיה עין הפעל מן הפעלים האלה המחסרים גרונית תפתח בעבורה הפא כמו ותלך ותתע (בראשית כא יד), ותכה מכעס עיני (איוב יז ז). ומה שיהיה מן הפעלים העלולי העין פאו עין או חית או שתהיה הלמד שלו עין או חית או ריש, פא הפעל ההוא ברוב דבריהם מונעת בפתח[3]) כמו ויאסף דוד (ש"ב כא טו) ותחש על מרמה (איוב לא ה), ותנח התבה (בראשית ח ד), וינע לבבו (ישעיה ז ב), ויצר עליה (מ"ב יז ה), ויסר אליה (שופטים ד יח), ויגר את הגזה (שם ו לח). ואפשר שיביאוהו בקמצות על עקרו כמו ויאסף אלי (ישעיה ו ו). ואלה פעלים קלים; וכבר הנהיגו הפעלים הכבדים מן המין הזה העלול העין המנהג הזה כמו ויעבר ה' (בראשית ח כא), ויער ה' (מ"ב יז יג), ותרע לעשות (מ"א יד ט), וירע העם (יהושע י כ), ותגח בנהרתיך (יחזקאל לב ב), וינח ה' להם (יהושע כא מג), ותסר בגדי אלמנותה (בראשית לח יד). ומה שיהיה

---

1) הביאו רד"ק במכלל דף קכו ע"ב.

2) חסר בנדפס כמו שנחסרו כמה שרשים מאותיות הנוח. ודעתו הביאו גם הראבע ורשי שם.

3) אלה הם דברי ר"י באותיות הנוח דף 60 והוסיף נהם „כי יתכן שהכנד על הלשון לקבן על מה שיש לפניו על כן פתחוהו".

מ׳ הנפעל הפא שלו גרונית ימנע מן הדגשות בצוי ובעתיד ויונע מה שלפני הפא בצרי כמו ואתם הֵאָסְרוּ (שם מב טז), אחיכם אחד יֵאָסֵר (שם מב יט), ואתה בן אדם האנח (יחזקאל כא יא), ויאנחו בני ישראל (שמות ב כג), האנק דם (יחזקאל כד יז), יאמן נא דברך (מ"א ח כו), ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג) והדומה להם.

שער יז׳

בזכרון התעברות הפעלים והמקורים.

דע כי הפעלים המתעברים מתעברים אל פעוליהם על שלשה דרכים; האחד מהם שלא יתעברו אלא במלה ולא יתכן לחסרה; והשני שיהיה ההתעברות פעם במלה שיביאוה על הפעול בו ויתכן להפילה ופעם מבלי המלה ההיא, והראיה על הפעול בנפול המלה יהיה בהתבונן (יבין מן הענין); והשלישי שיתעברו פעם במלה שיתכן להפילה ופעם במלה שלא יתכן להפילה. והמלות הנופלות על הפעלים יהיו על שני דרכים, אם׳ מלה שיתכן להפילה כמו את, והלמד, ואל אשר היא בענין הלמד, ואם מלה שלא יתכן להפילה כמו הבית וכמו על, אך מה שהתעבר מהם במלה שיתכן להפילה ובזולת המלה ההיא כמו אמרו כי הרג שאול את כהני ה׳ (ש"א כב כא), ויואב ואבישי הרגו לאבנר (ש"ב ג ל) זה במלה, ובבלתי מלה כי באפם הרגו איש (בראשית מט ו), יהרג בברד גפנם (תהלים עח מז); ואמרו והכתיו והצלתי מפיו (ש"א יז לה) בבלי מלה, ובמלה הכיתי אתכם בשדפון (עמוס ד ט); ונאמר צוני ה׳ אלהי (דברים ד ה), ככל אשר צויתני (שם כו יד) בלי מלה, ובמלה כי כן צוה אותי (מ"א יג ט), תורה צוה לנו משה (דברים לג ד), כאשר צוה ה׳ אל משה (שמות טז לד); וינחהו אהרן (שם) [בלי מלה, והנח אתו (שם טז לג) במלה], וירץ עשו לקראתו ויחבקהו (בראשית לג ד) בלי מלה*), ובמלה ויחבק לו (שם כט יג); ונאמר ויפל על צואריו וישקהו (שם לג ד) בלי מלה, ובמלה וינשק לו (שם כט יג); ונאמר אנא שא נא פשע (שם נ יז) בלי מלה, ובמלה ועתה שא׳ נא לפשע (שם), ונאמר לא יאבה ה׳ סלח לו (דברים כט יט), ואמרו לא יאבה ה׳ לסלח (מ"ב כד ד), ונאמר וימאן אדום נתן את ישראל (במדבר כ כא), מאן בלעם הלך עמנו (שם כב יד), ואמרו עד מתי מאנת לענות (שמות י ג), כי מאן ה׳ לתתי להלך עמכם (במדבר כב יג), ונאמר לרבעה תבל הוא (ויקרא יח כג), ואמרו לרבעה אתה (שם כ טז), ונאמר ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לז ד) ואמרו כאשר דבר לך (דברים יב כ), וידבר ה׳ אל משה; ונאמר שמע קול תחנוני (תהלים כח ב) ונאמר וישמע אלהים את קול הנער (בראשית כא יז) ולא ישמעו לקול אביהם (ש"א ב כה), וישמע ה׳ אלי (דברים ט יט). זה הוא השער ועליו רוב דבריהם, ר"ל שכל פועל יגיע אל פעולו באות או בלמד או באל, וכי הוא מגיע אליו גם כן מבלי המלות האלה, ואלה וכמותם הם הפעלים המתעברים פעם במלה יתכן נפלה ופעם מבלי המלה ההיא. אבל הפעלים המתעברים פעם במלה שיתכן נפלה ופעם במלה לא יתכן נפלה כמו אמרו ואותנו אל תמרדו ואמרו בה׳ אל תמרדו (יהושע כב יט), וימרד בו (מ"ב כד א); ונאמר והתחתנו אתנו (בראשית

*) ר"ל שחסרה המלה ונתעבר בכנוי כמ"ש המחבר לקמן.

לד ט), ויתחתן לאחאב (דה"ב יח א); ואמרו לא תתחתן בם (דברים ז ג), ועתה התחתן במלך (ש"א יח כב); ונאמר כאשר לא נגענוך (בראשית כו כט) העקר כי נגענו אותך, והפילו המלה, ואמרו הנגע באיש הזה ובאשתו (שם כו יא); ונאמר ולא יכלו דברו (שם לז ד) שעורו דבר אתו או דבר לו וחסרה המלה ונחבר בכנוי, ואמרו רוח ה' דבר בי (ש"ב כג ב), פה אל פה אדבר בו (במדבר יב ח); ונאמר וירגמו אתו (ויקרא כד כג), ואמרו ירגמהו באבן (שם כ ב); ונאמר החפץ אחפץ מות רשע (יחזקאל יח כג), ואמרו כי לא אחפץ במות המת (שם יח לב), אם חפץ בנו (במדבר יד ח); ונאמר ריבה ה' את יריבי (תהלים לה), רבת ה' ריבי נפשי (איכה ג נח), ואמרו ריבו באמכם (הושע ב ד); ונאמר אל תלחם את לחם (משלי כג ו), ונאמר לכו לחמי בלחמי (שם ט ה); ונאמר שתה מים (שם ה טו), ונאמר ושתו ביין מסכתי (שם ט ה); ונאמר ויתנכלו אתו (בראשית לז יח), ואמרו להתנכל בעבדיו (תהלים קה כה); ונאמר ויקנאו אתו (בראשית כו טו), ואמרו ותקנא רחל באחתה (שם ל); ונאמר שמע קול החנוני (תהלים כח ב), וישמע אלהים את קול הנער (בראשית כא יז), ולא ישמע לקול (שמות ד ח), ואמרו וישמע בקולם (דה"ב ל כז); ונאמר הקשיבה לקול שועי (תהלים ה ג), הקשיבה ה' אלי (ירמיה יח יט), ואל נקשיבה אל כל דבריו (שם יח יח), ואמרו הקשיב בקול תפלתי (תהלים סו יט). אבל הפעלים אשר לא יתעברו כי אם במלה ולא יתכן לחסרה כמו אמרו עתה על מי בטחת (מ"ב יח כ), בטח אל ה' (משלי ג ה), הבטחים בה' (תהלים קכה), יען בטחך במעשיך (ירמיה מח ז). ואם יאמר אומר כבר אמרת בתחלת השער הזה כי הבית מן המלות אשר יתעברו בם הפעלים ולא יתכן לחסרה מן הפעולים כהכון חסרון את והלמד ואנחנו רואים שאמרו כי לא אחפץ במות המת בבית ונאמר החפץ אחפץ מות רשע וחסרו הבית, והרבה כזה ממה שהבאתי בשער הזה? נאמר לו כי הפעל הזה אשר טענת בו עלינו והדומה לו ממה שעברוהו אל פעולו בבית ובלתי בית, יש בו שתי לשונות שונות לאנשים, ושמושו משתנה בו, אחת מהנה הלשון אשר יתעבר בה בלתי בית, והשנית הלשון אשר יתעבר בה בבית, והאנשים אשר יעברוהו בבית אינם רואים לחסרה כל עקר, והראיה על זה מה שאמר הכתוב הבטחה באוצרותיה (ירמיה מט ד), הבוטחים על חילם (תהלים מט ז) ולא יתכן חסר בית באוצרותיה כאשר לא יתכן חסר על מאמרו על חילם אלא אם תחסר ותהיה במצפון, לא שיתעבר הפעל אל פעולו בלעדיה, כמו שקרה באמרו אנחנו פשטנו נגב הכרתי (ש"א ל יד), כי פשטנו לא התעבר אל הכרתי כי אם בעל, אך הוא במצפון, והראיה על זה העטף אשר אמרנו בעל*) וזה מופת פוסק על שחסרון הבית איננו נכון.

אבל התעברות המקור כאשר יושם במקום הצוי ידוע, כמו אמרו זכור את יום השבת (שמות כ ח), שמור את חדש האביב (דברים טז) והדומה לזה. ויש שיתעברו המקורים ואם לא יהיו במקום הצוי כמו אמרו אחר שלח אותו נבוזראדן (ירמיה מ), בלדת אתם (בראשית כה כו), בשאת אתו (שמות כז ז), בפקד אתם (שמות ל יב) למשאות אתה (יחזקאל יז ט), ביום המשח אתו (ויקרא ו יג) אלא שהמקור הזה ר"ל המשח, בנין הנפעל.

---

*) נראה שצריך להוסיף „אמרו ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב" (שם).

שער יז׳

הכנוים.

דע כי הכנוים משתנים בהשתנות השמות המכונים, כי מן הכנוים מהם שיהיה בכנוי לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי [לפעול בו ומהם מה שיהיה כנוי למחובר אליו ומהם מה שיהיה כנוי (בכ"י שני)] למדבר בו. וכל אחד מאלה הכנוים משתנה עוד מדרך הפרידה והקבוץ. וענין הכנוי הוא שתסתיר השם הנגלה ותבא כנויו וצפונו על דרך הקצור, ועל כן כנו רבותינו ז"ל הכנוי דרך קצרה בעבור קצורו. ומן הכנוים [מהם] דבקים ומהם נפרדים. וכנוי האחד המדבר, אם זכר אם נקבה, התו והיוד אשר בעשיתי וראיתי והדומה להם, וכנוי הרבים המדברים אם זכרים אם נקבות הנון והואו אשר בעשינו וראינו והדומה להם. וכנוי האחד הזכר אשר איננו נמצא במעמד מסתתר בפעלו ואיננו נראה, תאמר עשה וראה ולא יהיה באחד מהן סמן לפועל[1]. וכנוי לרבים אשר איננו נמצאים במעמד, אם זכרים אם נקבות, הואו אשר בבני ראובן בנו (במדבר לב לז) ובאו לבניהן אשר ילדו (בראשית לא מג) והדומה להם. וכנוי הנקבה האחת מסתתר בפעלה ואיננה נראה. וכנוי האחד הזכר המדבר בו תו משוכה בקמץ ואחריה הא רפה במבטא, ואפשר שתחקיים במכתב כאמרך עשיתה (ש"א יד מג) ראיתה (ש"ב יח כא), אבל הנקבה מעמדת בשוא בלבד. וכנוי קבוץ הזכרים המדבר בהם מם כאמרך עשיתם, ולנקבות נון.

ודע כי כנוי הפועל המספר עליו לא יֵרָאֶה לו סמן בפעלו החולף כשיתקדם זכרון הפּוּעַל[2]), אבל הוא במצפין, והוא מסתתר בפעל החולף ואיננו נראה בו כאשר אמרנו, והוא כאמרך ארני שאל את עבדיו (בראשית מד יט) בשאל כנוי מסתתר בו שב אל ארני, אלו היית מקבצו היה נראה והיית אומר ארוני שאלו, וכמהו בה׳ אלהי ישראל בטח (מ"ב יח ה) וכאשר תקבצנו תאמר בך בטחו ולא בשו (תהלים כב ו), וכאשר יתקדם הפועל (יראה הפועל) יהיה הפועל הקודם דק ולא ישוער בו כנוי כל עקר, כאשר נאמר אמר ה׳ מבשן אשיב (תהלים סח כג) כה אמר המלך צא (מ"א כ ל[3]). ואם תקבץ, תביא כנוי הקבוץ בין שיתקדם פועל הפועלים בין שיתאחר וזה על דרך הבאור כשיהיה הפועל קודם, אבל

---

1) וזה דעת ר"מ הכהן שגם העבר ליחיד נסתר צריך לכנוי הוא (לחות מה).

2) פירוש, כשנזכר קודם הפעל החולף הפּוּעַל שעשה הפעולה.

3) על ההבדלים הדקים האלה השיג האפודי פ׳ כו ואמר כי כל זה הוא התחכמות כמה שאין לנו עסק בו כי הוראת הפעלים כפי הבדליהם לא יחסר לא כנוי ולא שתכלול כנוי רצוני הכנוי אשר עליו חקירתנו כי הכנוי הוא השם הנסתר כמו שאמר ג"כ ר"י ואתה כשתאמר פעל ועשה לבד הנה אנחנו נאמר שזה הדבור בלתי נשלם וחסר הפועל ולא יהיה בו משפט כלל כי מה הוא השם הנגלה אשר אתה תסתיר בפעל או בפעלו, האמת כי הפעלים יכללו בהוראתם הנושאים אבל שהם בלתי מוגבלים ונגלים ולזה לא יהיה מהם משפט אם לא יתבאר הנושא, וההבדל שהשיג בין בה׳ בטח ובין אמר ה׳, וכי בבטח כנוי נסתר ולא באמר הוא ענין שאין לו שחר, ולא יוכל לתת הבדל מצד הלשון בין ה׳ אמר לשכון בערפל, ובין כה אמר ה׳, ועם העיון הטוב יראה כי לפי דרכו הענין נהפך כי כאשר הפועל קודם לשם הכנוי יותר נראה בפעול כי השם לא נזכר עדיין, וכאשר השם קודם לפעול הנה הוא בחלוף זה; ויראה מדבריו כי הוא זה כולו מדקדוק לשון קדר ולא נראה לו מבוא בלשוננו.

הפועלים הנראים אחר הכנוי הם תמורתו, ועשו זה בפועל הרבים בלבד שידע השומע מיד שהמדבר עליו יותר מאחד, כאשר נאמר וכל אשר שאלו עיני (קהלת ב י) הואו בשאלו כנוי עיני המתאחר והוא כנוי קודם הזכרון על דרך הבאור ועיני תמורת הכנוי. ונאמר בהתאחר הפועל ועיני ראו ולא זר (איוב יט כז) הואו בראו כנוי עיני (ראה לקמן 111) והוא שב עליהם. ונאמר עוד בהתקדם הכנוי על דרך הבאור והקריבו הקהל (ויקרא ד יד), והחרישו העם (מ״ב יח לו), ורוב דבריהם על דרך הזאת מהקדמת המכנה על המראה כפעל הרבים, כי ממנהגיהם ושמושיהם להקדים המכנה על הנראה עד שהם מכנים מה שאין זוכרים אותו כל עקר כאשר יהיה בדברים מה שיורה עליו, כמו שאמרו: העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו חתיתם לכל יושביה (יחזקאל כו יז) ר״ל לכל יושבי הארץ, וכנה מה שלא זכר קודם לכן ולא אחר כן, כי אין ספק בזה; וכמהו אצלי: בחורי און ופיכסת בחרב יפלו והנה בשבי תלכנה (שם ל יז), רצה לומר ונשיה או כנותיה כאשר אמר אחריו: היא ענן יכסנה וכנותיה כשבי תלכנה, כלומר ונשיה כמו בנות ציון (ש״ה ג יא) וכך הסכרא בהנה בשבי תלכנה, אלא שהוא כנוי מה שלא הוזכר. וכמהו בכנוי: היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה (ירמיה כג יד); וכמהו עוד בן אדם אמר לה את ארץ לא מטהרה היא (יחזקאל כב כד), וכנה מה שלא זכר; וכמהו עוד, אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו (ש״א יו ז) והוא רומז אל שאול[1]) ולא היה נזכר במעמד. — וממה ששמשו בו כמכנה קודם המראה אמרו: לבלתי באו הכלים הנותרים בבית ה׳ (ירמיה כז יח) משפטו בא והואו היא כנוי הכלים אלא שהוא כנוי הזכרון; והוא עוד על הפנים האלה זר מדרך אחרת מפני שהיה ראוי לומר במם על הדרך הזאת בואם[2]) מהקדמת המכנה על המראה; ועוד הנני מאכילם את העם הזה לענה (ירמיה ט יד), ישנו עם אחד (אסתר ג ח), ואחריתה שמחה תוגה (משלי יד יג), עונותיו ילכדנו את הרשע (שם ה כב), ויכו האחד את האחר (ש״ב יד ו). ויתכן שתהיה ואו ויכו המורת הא כמו וישנו את טעמו (ש״א כא יד) כי הראוי בואו וישנו שתהיה תמורת הא כאלו אמר וישנה את טעמו.

ויש שיגרעו כנוי הקבוץ הקודם אשר אמרנו בו שמביאין אותו על דרך הבאור, כאשר נאמר ויבוא אלי אנשים (יחזקאל יד א), וקבל היהודים (אסתר י כג), ויאמר שרי סכות (שופטים ח ו), ויקרא השערים (מ״ב ז יא), ולא יהיה הגוי אשר לא יבוא שם נדחי עילם (ירמיה מט לו), ואיננו רחוק שיהיה הפועל והפועלים מכנים בכמו הפעלים האלה ושיהיה עוד באמר ה׳ מבשן אשיב (תהלים סח כג), כה אמר המלך צא (מ״א ב ל) כנוי קודם על דרך הנחץ כאשר היה בפעל הרבים, אך כנוי הרבים נראה וכנוי האחד נעלם מסתתר, כי יש שמכנים קודם הזכרון פעמים רבות כאשר אמרתי.

ופועל הנקבה האחת נוהג המנהג הזה, מסתתר הכנוי עם התקדם זכרו כמו אמרו ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן (שופטים ח לא), כי בילדה כנוי נעלם מסתתר שב אל ופילגשו, אבל ההא היא סמן הנקבה ואיננה כנוי. וכאשר יתאחר זכר הפועל הנקבה לא ישוער בפועל כנוי כל עקר כמו אמרו

[1]) ראה רד״ק שם.

[2]) או יבואו בעתיד וכתב באו עבר במקום עתיד.

ילדה מלכה גם היא (בראשית כב כ), כי ילדה בק אין בו כנוי כי אם על דרך העברה כאשר אמרנו בזכר על דרך הנתץ, אבל ההא בילדה מלכה סמן הנקבה. ואפשר שיגרעו הסמן הזה כאשר לא יפחרו מספק כאשר נאמר ילד שבר ואת תרחנה (דה"א ב מח), אשר הביא שפחתך (ש"א כה כז [1]).

אבל הפועל העתיד יהיה גם כן מסתתר בו כנוי הפועל האחד כשיתקדם זכרו כאשר נאמר אם ה' לא ישמר עיר (תהלים קכז), ויראה ברבים כמו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו (שם קה מה). ואפשר שיגרעוהו כאשר לא ייראו מספק כמו וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח א), אוילים יליץ אשם (שם יד ט), ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר יג כב). וכאשר יתאחר זכר הפועל האחד מפעלו העתיד יהיה הפועל ההוא בק כמו אמרו יבא אלהינו ואל יחרש (תהלים נ) ואם יחשב כי יש בו כנוי על דרך הנתץ אין זה מזיק. וכאשר יתאחר זכר הפועלים מהפעל העתיד יראה כנוים כפעל ההוא על דרך הבאור ויהיה השם הנראה אחר הכנוי תמורת הכנוי ההוא כאשר היה בחולף, נאמר יכבדו בניו ולא ידע (איוב יד כא), לא יאכלו הכהנים (יחזקאל מד לא), אם ישמרו בניך (מ"א ב ד).

ודע כי יתכן לומר בכמו הואו אשר בובל אשר שאלו עיני (קהלת ב י) ובכמו הואו אשר באם ישמרו בניך, ר"ל הואוין אשר בפעלים הקודמים, שאינם כנוים אך סמנים למשנים ולקבוץ כמו ההא אשר כילדה מלכה וההא אשר בפילגשו אשר בשכם ילדה לו, אשר הנה סמן הנקבה, ואם יחשב זה לא יהיה בפעל האחר הקודם כנוי מסתתר; ושני המאמרים נכונים אצלנו ואצל חכמי דקדוק הערבי במה שנוהג מדבריהם המנהג הזה. אכל הוא והיא והם והן ואני ואתם ואנחנו ואתן הם מלות לנחץ או כנוים נפרדים. ואם יהיה הפעל העתיד האחד המספר בו לנקבה יהיה הכנוי מסתתר בו גם כן כמו מכל אשר יצא וג' לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טומאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר (שופטים יג יד), בכל אחד מהפעלים האלה בנוי שב אל האשה אשר קדם זכרה באמרו מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר, והתוין כהתחלתן סמן הנקבה, ובזה ראיה חזקה על שההא בפעלה החולף לנקבה האחת סמן הנקבה לא כנוי. וכן אם יהיה הפעל העתיד לקהל הנקבות יהיה גם כן כנוים מסתתר בו כמו אמרו מגוי יעמדנה (דניאל ח כב), ויחמנה בבאן לשתות (בראשית ל לח), וישרנה הפרות [2]) (ש"א ו יב), והנון וההא סמן קהל הנקבות ואינם כנוי. וברוב דבריהם ישימו את העתיד כדמיון כזה התו אשר תהיה לעתידות פעל הנקבה האחת מחפצם לבאר כמו אמרם תכרענה ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג). וכנוי הפועל מסתתר גם כן בפעלו כמו כי המלך בוטח בה' (תהלים כא ח), שומר כל עצמותיו (שם לד כא), שמח לאיד (משלי יז ה), והוא גם בן בקבוץ נעלם, תאמר בוטחים ושומרים, השמחים אלי גיל (איוב ג כב), והיוד והמם סמן הקבוץ; והוא מסתתר גם כן בפועלה ובפועלות, כמו אש אוכלה

[1]) הנה קראו המדקדקים בא לשון זכר על נקבה ואמרו כי יש בו דבר נסתר וזה כי חסר פה נער, כמו שפחתך וכן ילד שבר שב על כלב ואינו חוזר על מעכה. וכן באשר בא לשון יחיד על רבים אמרו בא על דרך קצרה, ולפעמים נמשך אל יחיד כמו ויבא עד חברון, כל אחד ואחד, וכן ויקרא השערים, אחד מן השערים.

[2]) ואלה הם אלים לשון זכר ואלים לשון נקבה כ"ב רש"י והראב"ע. והרשב"ם הביא ג' פסוקים האלה, ויש להגיה בדבריו מגוי יעמדנה במקום „אגור יעפנה".

(ישעיה ל ל), האמרה אלי (מיכה ז י), הבטחה באצרותיה (ירמיה מט ד), בנות בוטחות (ישעיה לב ט), האמרות לאדניהם (עמוס ד), ההא סמן הנקבה, וכן הואו והחו סמן לקהל הנקבות ואינם כנוי.

וסמן האחד המדבר המחבר אליו הדבק בשמות ובמלות הטעם יהיה יוד כמו עבדי, לחמי, בני אבשלום (ש"ב יט) שעו מִנִּי (ישעיה כב ד) היוד לבדה במני היא השם ודגשות נונו שלא כדרך ההקשה, ואפשר שישימו השם הזה נון[1] כאשר הם בתחתני (ש"ב כב לז), הן בעודני (דברים לא כז) ודגשות נון בעודני שלא על דרך ההקשה. ושם הפועל נוהג המנהג הזה, ר"ל בהיות כנוי המדבר הדבק בו אשר איננו נפרד ממנו יוד לבדה כמו ה' רעי (תהלים כ"ג), גאלי חי (איוב יט כה), יצרי מבטן (ישעיה מט ה). ואפשר שיהיה נון ויוד כמו ישאני עשני (איוב לב כב), אין ראני (ישעיה מז י[2]). וכנוי מה שיהיה יותר מאחד יהיה נון ואו כמו בננו זה (דברים כא כ), מימינו — עצינו במחיר יבאו (איכה ה ד), עודינה תכלינה עינינו (שם ד יז). הנון הזאת הקלו לעולם כי אם באמרם ממנו כאשר יהיה הכנוי בו למדבר, ואומרים אנשי בבל נוהגים בממנו בספור המספרים על עצמם מנהג השעור כלו בקלות הנון והוא המשפט[3].

וכנוי האחד שאיננו במעמד אשר יחבר אליו ואשר יספר עליו יהיה ואו, תאמר עבדו, בנו, לחמו לרעב נתן (יחזקאל יח יז), ממנו פנה ממנו יתד (זכריה י ד); וכן שיהיה הא ואו כמו שנאמר ואיש שיהו (ש"א יד לה), ומעלתהו פנות קדים (יחזקאל מג יז), כלומר מעלותיו, מגן גבוריהו מאדם (נחום ב ד), כלומר גבוריו, ועיניהו על דרכיהם (איוב כד כג), כלומר ועינו, ועל מי לא יקום אורהו (איוב כה ג), אשבר מטהו (נחום א יג), ושמר תורה אשרהו (משלי כט יח), תחת כל השמים ישרהו (איוב לז ג), ובעד נכריה חבלהו (משלי כז יג), ודקרהו אביהו ואמו (זכריה יג ג) איש באחיהו ידבקו (איוב מא ט), בתי הבתולה ופילגשהו (שופטים יט כד), שמץ מנהו (איוב ד יב) מאיבים מנהו (תהלים סח כד). וכמו זה יכלכל מחלהו (משלי יח יד), ומקנהו פרץ (איוב א י), מכסהו (שמות לה יא) ומעשהו (שופטים יג יב), וחבריהם למדי הפעלים, כי למדי אלה הפעלים עלולות לא תראנה כל עקר.

וכנוי הנקבה האחת כאשר יספר עליה בין שיחבר אליו בין שיהיה פעול

---

[1]) ואז יהיה הדגש בעבור נון החסרה כי העיקר מִנְּנִי וכל כל מני נקרא בדגש כמו ומגלה מני (ישעיה לח יב) ולא מני (שם ל) ולרדק דגשות הנון מפני חטיפת המלה כי לא יתכן בלתי דגש אם לא יולד נח בין המם והנון.

[2]) וזה אם כנוי הפעול מחובר אל הפעל כמו ישאני, אשר נשא אתי, ראני, אשר ראה אתי מה שאין כן ברעי ובאלי אשר הכנוי הוא יחס הפעל ולא הפעול, ואין מלת בשובני (יחזקאל מז ז) יוצא מדרך ההקשה, כמו שחשבו אחרים, כי לדברי ר' יונה בשובני הוא פועל יוצא כמו בשוב אתי כמו שכתב לקמן בסוף הפרק וראה רד"ק שרש שוב.

[3]) וכן כתבו הראב"ע (בראשית ג כב; שמות א ט) ורי' בן בלעם בספרו על אותיות הענינים: „ושמעתי, כי יש בנוסחאות של בבל כל ממנו [בדגש] לשון יחיד הוא ושאיננו במלא דגש יהיה לשון רבים כמו מנהג נון הרבים אלהים יחננו ויברכנו". ולכן במלא בתלמוד בבלי (סוטה לה) אל תיקרי ממנו אלא ממנו והגירסא נכונה, ורש"י ותוס' בערכין טו והערוך והמעריך ערך בעל לא ירדו לעומק הענין וכבר העיר על זה ר"ש מכורלי במ"ג פ' שלח לך.

בו יהיה הא נראית (ר"ל במפיק) כמו אמרו על ביתה ועל שדה (מ"ב ח ה), ותינק את בנה (ש"א א כג), אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כז). ואפשר שירפו ההא הזאת להקל כמו שנאמר עונה בה (במדבר טו לא), בחטאה בשגגה (שם כח), ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא) לבנות לה בית בארץ שנער (זכריה סוף ה').

ובנוי הרבים הזכרים אשר אינם במעמד הדבק בשמות ובמלות הטעם יהיה מ׳ כמו זאת עינם בכל הארץ (זכריה ה ו), ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם (מיכה סוף ב) ויברך אותם (בראשית א כב), להם לבדם (איוב טו יט). ויהיה הכנוי הזה בנקבות נון. ואיננו רחוק אצלי שיתכן לומר (גם בנקבות) מלכיהם ועיניהם וראשיהם, וההקשה על זה באמרו ישפטו אותהם[1] (יחזקאל כג מה) וברא אותהן בחרבותם (שם מז), ואת חלבהן (ויקרא ח טז), ונטע גנות ואכלו את פריהן (ירמיה כט כח) [ועשו גנות ואכלו את פריהם (עמוס ט יד)], כקוץ מנד כלהם (ש"ב כג ו), קצב אחד לכלהנה (מ"א ז לז), לבדהן (בראשית כא כח). — וכאשר יתחבר הכנוי הזה בקבוץ יהיה הא ומם כמו אדניהם, גמליהם, עבדיהם וסוסיהם, פניהם, ואפשר שיהיה מם ואו כמו הרום שנימו בפימו (תהלים נח ז) רציתי שנימו, ישר יחזו פנימו (תהלים סוף יא), שפתימו יכסומו (שם קמ י), שיתמו נדיבמו — כל נסיכמו (שם פג יב), כי כאשר הם מחסרים ההא מהכנוי הדבק ברבים ממנהגם שיסמכו אל המם ו', כאשר אתה רואה. ויש שעושים כזה גם כן בכנויים הדבקים במלות הטעם ובשמות הנפרדים, כי הם אומרים אליהם, עליהם, פיהם, וכאשר יגרעו ההא יסמכו אל המם ואו ואומרים: אז ידבר אלימו באפו (שם ב ה), הרם שנימו בפימו (שם נח ז), רציתי בפימו, עלימו יתעלם שלג (איוב ו טז). ואם ידבק הכנוי הזה בקהל הנקבות אשר בו"ת[2]) יהיה הם כמו למשפחותיהם, שדותיהם, חרבותיהם; ואם החוסר ההא תוסף בואו כמו ננתקה את מוסרותימו (תהלים ב ג) והיה קודם הואו מוסרותיהם. — ואם יתחבר הכנוי הזה לפעלים ההולפים והעתידים יהיה מם כמו אם הרגם (תהלים עח לד) אל תהרגם (שם נט יב), יהרסם ולא יבנם (שם כח ה). ואפשר שיהיה מו כאמרו לכן ענקתמו גאוה (שם עג ו), יאחזמו רעד — יכסיומו — יאכלמו כקש (שמות טו) ובחרונו יבהלמו (תהלים ב ה).

ודע כי כנוי הפעול בו אם לאחד אם לרבים אם לזכר אם לנקבה, בין שיהיה העושה בו פעל או מקיר יתכן בו שיהיה דבק ושיהיה נפרד; והדמיון בזה, כאשר יפול הפועל החולף לאחד שאיננו במעמד או פועל הקהל שאינם במעמד על כנוי הפעול בו או בהם, יהיה הכנוי (והוא) בדבריהם על שני דרכים, או נפרד כאשר נאמר אשר דבר אתו אלהים (בראשית כא ב), כי כן צוה אתי (מ"א יג ט), והקטיר אתם (ויקרא ז ה), צרר רוח אותה (הושע סוף ד), אשר נשא לבן אתנה (שמות לה כו); או מחובר כמו כל איש אשר נשאו לבו (שם כא), ושחטו פתח אהל מועד (ויקרא ג ב), וגאלו מיד חזק ממנו (ירמיה לא י), עבדי

[1]) ההקשה היא רק מן אותהם לבד אשר באמת הוא שלא כמנהג וכל הפסוקים האחרים הם כמנהג הלשון, וכן היא פעם בל"ז ופעם בל"נ לכן כתוב פריהם ופריהן, רק פעל עבר לנקבות בא לפעמים עם מם כמו שכתב ראב"ע על ויגרשום (שמות ב יז) שלא תתערב המלה עם נון הנוסף לעתיד, וכן כתוב ויאזרום (ש"א ו י), סתמום פלשתים וימלאום עפר (בראשית כו טו), קשרם, ענדם (משלי ו כא).

[2]) ר"ל בשמות נקבות אשר ברבים והן תו כמו משפחות, שדות, חרבות.

רמני (ש"ב יט כז) אכלני הממני בלעני (ירמיה נא לד), הוא עשנו (תהלים ק ג), אשר גאלם (שם קז ב), וראך ושמח בלבו (שמות ד יד), הוא עשך ויכננך (דברים לב ו), ושנאה — ושלחה מביתו (שם כד ג). ויש שישימו כנוי האחד שאיננו במעמד הפעול בו הדבק בפעל החולף על שני דרכים, אם שיהיה ו לבדה כאשר כתבנו קודם לכן, כאשר נשאו לבו (שמות לה כא), נתנו אלהים (בראשית לא ז), אשר לא דברו ה' (דברים יח כא) זולתם; או שיהיה הו כמו וקראהו אסון (בראשית מד כט), שמח שמחהו (ירמיה כ טו), וצבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז כ). אך בפעלים אשר למדיהם עלולות הם הו בלבד, כמו אשר צוהו (בראשית ז ה), אשר לו הים והוא עשהו (תהלים צה ה), לאשר קנהו מאתו (ויקרא כז כד). וטועה מי ששם ההאין האלה למרין, כי למדי הפעלים העלולי הלמדין לא תראנה כל עקר, אבל אפשר שיהפכום יוד כאשר קרה בכי בך חסיה נפשי (תהלים נז ב), דליו שוקים (משלי כו ז) כנחלים נטיו (במדבר כד ו). וכנוי האחד שאיננו במעמד הפעל בו וכנוי הקהל שאינם במעמד הפעולם בהם וכנוי המדבר בהם או המדבר בו וכנוי המדבר או המדברים מחובר ומפורד בנפל פעל הקהל עליו, יהיה כאמרם במפורד והקטירו אתו בני אהרן (ויקרא ג ה), והביאו אתו (שם ד יד), ואכלו אתם (שמות כט לג), ונחמו אתכם (יחזקאל יד כב), והרגו אתי (בראשית יב יב), ואמרו במחובר ארזים לא עממהו (יחזקאל לא ח), המה בנוהו (נחמיה ג יג), המה קרוהו (שם ג ג), אשר תלאום שמה (ש"ב כא יב), ולא הרגום (יהושע ט כו), אשר רדפום בו (שם ח כד), וכל סתום לא עממוך (יחזקאל כח ג), סבוני גם סבבוני (תהלים קיח יא), מדוע קראני אלה (ירמיה יג כב), זדים הליצני (תהלים קיט נא). ואם יהיה הפעל החולף הנופל על כנוי הפעול בו או בהם למדבר או למדברים יהיה כן על שני דרכים, אם נפרד כמו ועשיתי אתם לגוי אחד (יחזקאל לז כב), והוצאתי אתכם (שמות ו ו), וקבצתי אתכם (ירמיה כט יד), הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו (בראשית יז כ), ברכנו אתכם (תהלים קכט ח); ואם מחבר כמו כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות (יחזקאל יא יו), אדבר דבר ועשיתיו (שם יב כה), והשמותיהו לאות (שם יד ח) והבאותיהו בבלה (שם יז כ). ואני לא הכאבתיו (שם יג כב), ברכנוכם מבית ה' (תהלים קיח כו), עד אשר אם הבאנם (במדבר לב יז), לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה (ש"א כה ז), ולא עזבנהו (דה"ב יג י), ואסרנוהו לענותו (שופטים יו ה), וברכתיה והיתה לגוים (בראשית יז יו).

ואם יהיה הכנוי הפעול בו למדבר עצמו ויהיה מפורד תאמר הכיתי אותי, פצעתי אותי, ואם תחבר תאמר הכיתיני, פצעתיני, כאשר נאמר לי יארי ואני עשיתני (יחזקאל כט ג) בחבור הכנוי. — ואם יהיה הפעל החולף הנופל על כנוי הפעול או הפעולים למדבר בו או למדבר בהם יהיה הכנוי גם על שני פנים, אם שיהיה נפרד כמו וקדשת אתם (שמות כח מא), ורחצת אתם (שם כט ד), וחטאתמו (?) [וחטאת אותו (יחזקאל מג כ], למה רמיתם אתנו (יהושע ט כב); או שיהיה מחבר כמו ולא נטשתני (בראשית לא כח), כי אם זכרתני (שם מ יד), הצום צמתני (זכריה ז ד), ולמה העליתנו (במדבר כ ה), וכפרתהו (יחזקאל מג כ), ואתה לא מצאתה (בראשית לח כג). ובדבר עם הנקבה יהיה גם כן על שני דרכים, אם שיהיה נפרד כמו ותשחרי אותם (יחזקאל יו לג), ותשליכי אותי (יחזקאל כג לה) או שיהיה מחבר כמו ותתנים בהעביר אותם להם (שם יו כא), ותקחי את בגדי

רקמהך ותכסים — ונתחיהו — ותוכחים להם (שם יו יח). — ואם יתחבר כנוי הפעל בו בפעל הנקבה החולף יהיה גם כן על שני פנים אם נפרד או מחובר. אם יהיה הכנוי לאחד אשר איננו נמצא במעמד יהיה על שני דרכים, אם שיהיה הכנוי ההוא נפרד ויהיה אותו, או שיהיה מחובר ויהיה על שני דרכים, או שיהיה הו באמרם ומיכל בת שאול אהבתהו (ש"א יח כח), אשר הרגתהו (שופטים ט כד), תהום רוממתהו (יחזקאל לא ד), חיה רעה אכלתהו (בראשית לז לג) צרה החזיקתהו (ירמיה נ מג), גמלתהו טוב (משלי לא יב), על צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו (יחזקאל כד ז); או שתהיה ו בלבד במו אמרם ולא שופתו עין איה (איוב כח ז), כאשר גמלתו (ש"א א כד), כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (רות ד טו). ואם יהיה הכנוי לנקבה האחת אשר איננה במעמד תהיה ה רפה כמו אמרו צרה וחבלים אחזתה (ירמיה מט כד), לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה (יחזקאל יד טו), וידו חלקתה להם בקו (ישעיה לד יז). והדין בהא הזאת להראות, וכבר עליהם. ואם יהיה הכנוי לקהל הזכרים שאינם במעמד יהיה על שני דרכים, אם שיהיה נפרד ויהיה אותם כאשר נאמר ובלעה אתם (במדבר יו ל), או מחובר ויהיה ם כמו על בן נצרתם נפשי (תהלים קיט קכט), כי רחל גנבתם (בראשית לא לב), אש שרפתם (ישעיה מז יד); ואם יהיה לאחד המדבר בו יהיה גם כן על שני דרכים, אם נפרד או מחבר, והכנוי הנפרד אותך בהנעת הכף בקמץ גדול ולנקבה כהעמדתה [אֹיתָךְ]. ואם יהיה הכנוי לקהל המדבר בהם יהיה אתכם כמו ושכלה אתכם — והמעיטה אתכם (ויקרא כו כב), ולנקבה אתכן. ואלו היית מחבר היית אומר ושכלתכם והמעיטתכם ולנקבה בנון. ואם יהיה הכנוי למדבר ויהיה נפרד, יהיה אותי, ואם יהיה מחבר, יהיה ני כאמרו ששזפתני השמש (ש"ה א ו) ורוח נשאתני (יחזקאל ג יד), רוח אל עשתני (איוב לג ד).

ובן יבואו אלה הכנוים הפעל בהם עם הפעל העתיד על שני דרכים גם כן, או שיהיו נפרדים או שיהיה מחברים. ואם יהיה הכנוי לאחד אשר איננו במעמד או לאחת אשר איננה במעמד ויהיה נפרד, יהיה הכנוי ההוא אותו או אותה, ואם יהיה מחבר יהיה על שלשה דרכים אם הו לזכר הא לנקבה ואע"פ שלא תהיה האלף נמצאת במכתב או ה מעמדת בלבד, או שיהיה נו לזכר והוא הרוב ונה לנקבה, או שיהיה לזכר ו בלבד; אמר בהו לזכר ימצאהו בארץ מדבר (דברים לב י), וישערהו ממקומו (איוב כז כא), ישמרהו ויחייהו (תהלים מא ג), בכסף ובזהב ייפהו (ירמיה י ד), הלמד נופלת מן יחייהו ומן ייפהו והדומה להם בעבור רפיונה ועלילותה כאשר קדם מדברינו בזולתם. יגאלהו חשך וצלמות יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ה), לרצונכם תזבחוהו (ויקרא יט ה). ולנקבה ואקרע את הממלכה — ואתנה לך (מ"א יד ח), ויתקעה בבטנו (שופטים ג כא), וישנאה אמנון (ש"ב יג טו), בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקרא ו ט), וימצאה מלאך ה' (בראשית יו ז), אז ראה ויספרה (איוב כח כז), ויוציאה מחיקו (שמות ד ז) בהעמיד ההא (במפיק). וזה הפעל, רצוני לומר ויוציאה, ויספרה אע"פ שהוא חולף בואו הפתוחה, אם תחסר ממנו הואו ישאר עתיד גמור; ועל הדרך הזה יתכן שנכנים והקטירו אתו בני אהרן (ויקרא ג ה) חולתו בפעלים החולפים אע"פ שהוא עתיד בואו השבאית, כי אם תחסר ממנו הואו ישאר חולף גמור. — ואמרו בנו לזכר פן יקראנו אסון (בראשית מב ד), אם לא אביאנו אליך (שם מד לב),

אנכי אערבנו מידי תבקשנו (שם מג ט), ה׳ יסעדנו (תהלים מא ד). ולנקבה ואני אתננה לכם (ויקרא כ כד), ומכה נפש בהמה ישלמנה (שם כד כא), ואם גאל יגאלנה (שם כז יג). ונאמר בואו לבדה, וביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט), וזה שמו אשר יקראו (ירמיה כג ו), אויב ירדפו (הושע ח ג), ורשתו — תלכדו (תהלים לה ח), עוונותיו ילכדנו (משלי ה כב). אבל הנקבה בנקבה אשר כנוי הזכר שלה הו בשני פנים, ר״ל בה וא ובה מעמדת.

ואם יהיה הכנוי לקהל אשר אינם במעמד ויהיה מחבר יהיה ם בלבד כמו אל ההרגם (תהלים נט יב), זאב ערבות ישדדם (ירמיה ה ו), אל מחוץ למחנה תשלחום (במדבר ה ג), לא תאכלום (ויקרא יא מג); ואם יהיה נפרד יהיה אותם. [ואם] יהיה הכנוי לאחד המדבר בו או ליותר מאחד יהיה גם כן על שני דרכים אם מחבר או נפרד; ואם יהיה נפרד ויהיה לאחד יהיה אותך, ואם יהיה מחבר יהיה בך (והא) כמו ואעשך לגוי גדול ואברכך (בראשית יב ב), יברכך ה׳ מציון (תהלים קכח ה), יודוך עמים (שם סז ד), שפתי ישבחונך (שם סג ד) והדומה לזה. ואם יהיה ליותר מאחד ויהיה נפרד יהיה אתכם ואם יהיה מחבר יהיה כם כאמרו הוא יבא וישעכם (ישעיה לה ד), יקומו ויעזרכם (דברים לב לח). ואם יהיה כנוי הפעול בו לאחד המדבר או ליותר מאחד יהיה גם כן על שני דרכים אם שיהיה נפרד ויהיה לאחד אותי וליותר מאחד אותנו, או מחבר ויהיה לאחד ני בלבד כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים קב כה), אל תמשכני עם רשעים (שם כח ג), יאחזוני ימי עוני (איוב ל יז). וליותר מאחד נו בלבד כמו יחיינו מימים (הושע ו ג), ה׳ יצילנו (מ״ב יח לב). ואם בא הכנוי הפעול בו עם פועל הפועל יהיה גם כן אם נפרד כמו ה׳ יוצר אותה להכינה (ירמיה לג ב), ואת הלוים משרתי אתי (שם לג כב) או מחבר כמו ואת הלוים הכהנים משרתי (שם כא), כה אמר ה׳ עשה (שם ב) קדוש ישראל ויוצרו (ישעיה מה יא), וגאלו ה׳ צבאות שמו (שם מד ו), כל יודעו מאתמול (ש״א י יא), העשו יגש חרבו (איוב מ יט), וישכח ישראל את עשהו (הושע ח יד), ונלוז דרכיו בוזהו (משלי יד ב), אשר היית משקהו (בראשית מ יג), ההא והואו במלות האלה הם הכנוי כאשר בארנוה בזולתם; המוליכך — המאכלך מן במדבר (דברים ח יו), ה׳ רעי לא אחסר (תהלים כג א), כמעט ישאני עשני (איוב לב כב), אמרת אין ראני (ישעיה מז י). ואם יתחבר בפעל הפועלה ויהיה נפרד, יהיה אותי, אותו, אותה, אותם, אותך או אתכם. ואם יהיה דבק יהיה י או ו או כ או כם או ם לבדה כמו ותשאהו אמנותו (ש״ב ד ד), יועצתו להרשיע (דה״ב כ״ב כ״ג) ותגל יולדתך (משלי כג כה), תרשיש סוחרתך (יחזקאל כז יב), חפרה יולדתכם (ירמיה נ יב), הובישה הורתם (הושע ב ז). ואלה הכנוים אע״פ שהם מחבר אליהם במבטא הם פעול בהם בענין.

והתחבר הכנוי הפעול בו בצווי יהיה אם נפרד כמו הורד אותם אל המים (שופטים ז ד), ויבם אתה (בראשית לח ח); או מחבר הניעמו בחילך והורידמו (תהלים נט יב), והינקהו לי (שמות ב ט), ואכלוה מצות (ויקרא י יב), הורדהו אלי (בראשית מד כא), לאמר תפשהו (מ״א יג ד), השליכהו ארצה (שמות ד ג), וקראנה באזנינו (ירמיה לו טו), במה נשלחנו למקומו (ש״א ו ב). ואם יהיה לפעל שני פעולים, לא יהיה האחד כי אם נפרד בכל השערים האלה, כאשר נאמר בצווי (חנונו) חנונו אותם (שופטים כא כב), ופירושו חנו לנו אותם. וכן אם יהיה הכנוי הפעול (הוא) לפועלים עצמם לא יהיה כי אם (יהיה) מפורד גם כן כמו

וירעו הרועים אותם ואת צאני לא רעו (יחזקאל לד ח), ויראו שטרי בני ישראל אתם (שמות ה יט). והכנוי הבא עם המקור יהיה שני מינים, אם שיהיה כנוי הפיעל או שיהיה כנוי הפעול בו; ואם יהיה כנוי הפועל האחד או יותר מאחד לא יהיה כי אם מחבר כמו בשלחי את חצי הרעב (יחזקאל ה יו), ובדברי אותך אפתח את פיך (שם ג כז), בדברם אל פרעה (שמות ז ז), בדברה אל יוסף (בראשית לט י), באמרם אליו יום ויום (אסתר ג ד), ובשחטם את בניהם (יחזקאל כג לט), בשנותו את טעמו (תהלים לד א); ואם יהיה כנוי הפעול בו יהיה על שני דרכים, אם שיהיה נפרד כמו לרשת אתה (ויקרא כ כד), לרשת אתם (דברים יב כט), בלדת אתם (בראשית כה כו), בהעביר אותם להם (יחזקאל טו כא), בשאת אתו (שמות כז ז), ובחור אתו (ש"א ב כח), או מחבר כמו לא תאחר לשלמו (דברים כג כב), וה׳ חפץ דכאו (ישעיה נג י), ועשית סירתיו לדשנו (שמות כז ג), ולא יכלו דברו (בראשית לז ד), לא תוכל עשהו (שמות יח יח) ההא והואו שהיהם לכנוי כאשר קדם מבארנו, ותכל להשקתו (בראשית כד יט), ולא יסף עוד לדעתה (שם לח כו), ולזרתם בארצות (תהלים כו כז), לא מאסתים ולא געלתים לכלותם (ויקרא כו מד), ואם לרמותני לצרי (דה"ב יב יג) יוצר אותה להכינה (ירמיה לג ב), אשלח אותם לשחתכם (יחזקאל ה יו), להבריאכם (ש"א ב כט) כלומר שתבריאו עצמכם, לבלתי שלחם (שמות ט יז), הלהרגני אתה אמר (שמות ב יד), אל תאיצו לנחמני (ישעיה כב ד), וישבו להכעיסני (יחזקאל ח יז), קחם על זרועתיו (הושע יא ג) הוא כמו קחתם כענין קחת אותם, כי כבר אמרו ולקחת אתנו לעבדים (בראשית מג יח) והפרידו; ואמרו לקחתך לו לאשה (ש"א כה מ) וחברו, וענינו לקחת אותך לו לאשה, ואיננו כמו המעט קחתך את אישי (בראשית ל טו) כי הכף בקחתך את אישי סמוך אליה והוא כנוי הפועל והכף בלקחתך לו פעול בה. ואמרו לתת אתנו ביד האמרי (דברים א כז) והפרידו, ואמרו למען תתם ביד (דה"ב כה כ) וחברו וענינו תת אותם ביד; ואמרו עוד ולתתך עליון (דברים כו יט) כלומר ולתת אותך עליון ואינם כמו בתתך לו לחם (ש"א כב י"ג), לתתם למפלגות (דה"ב לה יב), כי הכף בתתך לו לחם סמוך אליה והיא כנוי הפועל וכן המם בלתתם למפלגות סמוך אליה גם כן והיא כנוי הפועלים [1]). והמה יקרבו — לשרתני (יחזקאל מד יו), בשובני והנה על שפת הנהל (יחזקאל מז ז) פרושו בהשבתי, כלומר כאשר הושבתי, ובלשון הזה משתמש למתבודד ולמתעבר בבנין אחד, אומרים שבתי וראה תחת השמש (קהלת ט יא), ולא שבו אל ה׳ (הושע ז י) וזה בלתי מתעבר, ואמרו הנני שב שבות אהלי יעקב (ירמיה ל יח), ושב שבותם (צפניה ב ז), בשוב ה׳ את שיבת ציון (תהלים קכו א), בשובי את שבותם (ירמיה לא כג), ופרוש הכל השבה וכבר בארנו זה באר היטב בס׳ השרשים מן החבור הזה והבאנו מופת על שגגת ר׳ יהודה במלות האלה [2]), והראיה על אמתת דברינו בבשובני אמרו ויולכני וישבני

[1]) לשונו כי פירוש בתתך לו — בהיות שנתת לו, לתתם למפלגות — בהיות שנתנו, כמו פירוש טוב תתי (בראשית כט יט) תת אני, ופירוש בהוציאם (שם יט יז) כאשר הוציאו, ועיין רש"י בראשית יט כא. והנה הכנוי בכל אלה הוא כנוי של הפועל וכן כנוי הם של לתתם הוא מוסב על הפועלים הם הלוים שבפסוק הקודם, ופירוש זה עיקר לפי תוכן הלשון.

[2]) כי לדעתו (שרש שוב) כל אלה הם ענין אחר ענין השקטה והנחה ואינם מתעברים וראה לחות מ"ע ורד"ק שרש שוב ושם טעות הדפוס והמקום „והיה לו לומר לפי סברת ר׳ יונה בשובי" צ"ל לפי סברת ר׳ יהודה. ורד"ק הליץ בעד ר׳ יהודה ממה דכתיב לא אבה יבמי, לבלתי עצבי, ולא העיר על דברי ר׳ יונה לקמן „רק מלים זרים" וג׳ וראה לעיל דף **112**.

על שפת הנחל ואחר כך אמר בשובני, ואלו לא היה בשובני מתעבר והיה הכנוי לפועל, היה אומר בשובי, כי השני שערים על הדרך הזה הם נוהגים, ר"ל כי כנוי הפועל המתחבר אל המקור יהיה יוד כאמרו בשלחי את חצי הרעב (יחזקאל ה יז), באמרי לרשע (שם ג י"ג) והדומה להם, וכנוי המדבר הפעול בו באשר (היתה) יהיה דבק במקור יהיה נ' כאמרו הלהרגני אתה אמר (שמות ב יד), אל תאיצו לנחמני (ישעיה כב ד) והדומה להם; רק מלים מועטים זרים בא בהם כנוי המדבר הפעול בו יוד בלבד, והם אמרו לא אבה יבמי (דברים כה ז) משפטו יבמני, כי הכנוי פעול בו. ואם יאמר כי הוא כנוי הפועל כמו ובדברי אותך אפתח את פיך (יחזקאל ג כז) ויושם הפועל ליבמה, יהיה שקר, כי אע"פ שהיבם משער הסמוך [נ"א המצטרף] הפועל מיוחש אליו לבדו מבלתי היבמה כאשר נאמר ולקחה לו לאשה ויבמה. ויתכן שיהיה החפץ ביבמי יבם מקור ושתהיה היוד נוספת ומהם אמרו ועשית מרעה לבלתי עצבי (דה"א ד י) משפטו עצבני, ומהם לתתי להלוך עמכם (במדבר כב יג) משפטו לתתני, כי כמו הכנוי הזה לא יהיה כי אם לפועל כאמרו אשר לתתי לו בשרה[1] (ש"ב ד י) וכבר בארתי בספר ההשגה כי העקר בתת תנת, כי הוא מקור מן נתן על משקל גשת מן נגש, רק כי הנון אשר היא למד הפעל הוסרה להקל וזה לרוב השמוש בו, והיה המשפט בלתתי להלוך עמכם לתנתני, התו הראשונה עין הפעל והפא מחסרת והנון הלמד שלו והתו השניה נוספת למקור כתוספת התו בגשת ובקחת ובשבת וברדת והדומה להם ובהרבות והעלות והגלות, יום ענות אדם נפשו (ישעיה נח ה) ואם לרמותני לצרי (דה"א יב יז) על דעת מי שישים התו נוספת, וכן היה ראוי להיות כנוי הפעול אחר הוספת התו בלתת נון ויוד כאשר הוא בואם לרמותני לצרי, ואלו היה הכנוי הזה נפרד היה ואם לרמות אותי כמו לצות אתי נגיד (ש"ב ו כא). בין והשכל.

שער יח·

זכרון משפטי ואו העטוף·

כאשר תהיה ואו העטוף במלה גבוהה ר"ל מלעיל תהיה הואו ההיא ברוב דבריהם קמוצה כאמרם הוציא לחם וָיין — קנה שמים וָארץ (בראשית יד יט), צפנה ונגבה וקדמה וימה (שם יג יד), אני ואתה (שם לא מד) אני והוא (שם מא יא), יין וקיץ (ירמיה מ יב), זהב וכסף (שמות כה ג), שור וכשב ועז (ויקרא ז כג), ועגל וכבש (שם ט ג), אתה והם (במדבר טז טז), עם גדול ורם (דברים א כח), מה לי ולך (שופטים יא יב), מקיר העיר וחוצה (במדבר לה ד), שלמה וצדק (דברים כה טו), מיום ההוא והלאה (ש"א יח ט), וָלא ילך נא אתנו אמנון (ש"ב י"ג כו). ובמה שיעטף מן הפעלים וחיו את בניהם וָשבו (זכריה י ט), כן הוא רוב דבריהם. ויש שיבא קצתם בשבא כאמרו ואתם אספו יין וָקיץ וְשמן (ירמיה מ י), ונשים וָטף וסרסים (שם מא טז), ויין וְשמן ובקר וָצאן (דה"א יב מ), כל חלב שור וְכשב (ויקרא ז כג), עם גדול וְרב ורם כענקים[2] (דברים ב כא).

---

[1]) ראה לעיל 27 ונראה מזה כי ר' יונה לא שכח הפסוק לתתי להלוך עמכם מה שטען הראב"ע שם על ר' משה הכהן.

[2]) מן מה שלא הביא ראיה מן הפסוק עם גדול וָרב ורם (דברים ב י) שהוא בקמץ ותכלה, נראה כי בספרי ר"י היה גם הוא וְרב מנוקד בשוא כמו בפסוק כ"א וכן הוא בספרים ישנים כמו שכתב ר"ש מנורצי.

ואין היות ושמן, וכשב, ורב בחברה מוציא אותם מחבריהם, כי הטעמים מקרים בדבור ואינם מטבע הלשון[1]) והנה אתה רואה שאמרו אתה וְהֵם (במדבר יז יז) בקמץ והוא בחברא[2]). ואם תהיה ואו העטוף במלה שפלה, ר"ל מלרע תהיה בשבא כמו ונשים וטף וסרסים (ירמיה מא יו), מה לי ולכם (ש"ב טז י), איש ואשתו (בראשית ז ב), קטן וגדול (איוב ג יט). ואם תפול ואו העטוף על אות נחה נראית תקרא אלף נחפזת (אלף מקוין) כואו וקראתם בשם אלהיכם (מ"ב יח כד), ושמרתם ועשיתם (דברים ד ו), ובכן ראיתי רשעים (קהלת ח י). ואם יהיה במקום הנח (הנסתר) הנראה הזה אות גרוניה נעה בשבא ופתח יהפך הקבוץ פתחה בעבור שהמבטא בו בקבוץ קשה עליהם, כאשר נאמר וַאכלהו ויכלהו (ירמיה סוף י), המשפט לחפז ולקבץ כמו ורגמהו (דברים כא כא). אך הפתח ואו ואמותתהו (ש"ב א י) כבר בארתי העלה בו במחברת הקרוב והישר (ראה לעיל דף 45, 54) והזכרון מה שיקרה בפעלים ובשמות אשר תבאנה בהם האותיות הגרוניות מהספר הזה (לעיל 103). ואם יהיה הנח הנראה יוד, תרפה היוד ותנע הואו בשבר להורות על יוד הרפה, והיה העקר הואו להיות נחפזת או בשבא המוחל בה כאמרם וִירא מצוה (משלי יג יג), ויפת תאר (ש"א כה ג), וירחו (יהושע ו), ויהודה (שמות א ב) וישחקו לפנינו (ש"ב ב יד), וישבום מדרכם הרע (ירמיה כג כב), ויעידהו לאמר (מ"א כא י), ויסדתיך בספירים (ישעיה נד יא), וישב אל ה' וירחמהו (שם נה ז), ויאבד את אשור (צפניה ב יג), ויערו את הארון (דה"ב כד יא), וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב טו), כרמים ויגבים (ירמיה לט י), ויזניהו בן המעכתי (שם מ ח) ויזניה בן הושעיה (שם מב א). וטעה המשורר באמרו

באחותכם הדמיתם חברי עמוד רגע נשמות תוך פגרים
ובינותן ודעותן אדמות ומרבהת וציות ויְערים

בהראות יוד יערים; אך אין אנחנו מאשימים אותו בעבור דחק המשקל. — ואם

---

[1]) הזהר שלא תטעה בדברים אלה, לחשוב שהטעמים לא נחשבים בעיני גאונים, אלא דעתו, כי הטעמים אינם מעצם טבע הלשון רק ציונים הם לקורא הקורא דברי איש אחר להבין על ידם איך היתה כונת המדבר ואיך חבר ואיך הפריד דבריו, אבל המדבר בעצמו הוא אין לו צורך להוציא דבריו בטעמים וע"כ הטעמים הם להקורא ולא להמדבר וכמו שאמר החכם בעל הכוזר (ב עב) ע"ש. ובהקדמת אפדי הוסיף עליו: והנה המליצה עוזרת הסופר עם אנשי כנה"ג הטעמים ללשון הספר הזה המקדש שישלם גם כפי האפשר מה שחסר מזה הדבור בכתב מהדבור על פה וכבר הגיע משלמות הזה שהנה תמצא מאה אנשים יקראו בכתוב כאלו הוא איש אחד פוסקים בעת אחת ומחברים קריאתם כאחד. ובפ"ז כתב עוד: והמליצה (עזרה) עוד הטעמים שיתנו עריבות לקריאה עד שיתן חשק בלב האנשים למקרא לערבות השיר אשר יתנוהו הטעמים וגם שיהיה למקרא עמידה וקיום ובשארת בכח הזוכר וההזדכרות, ואלה שתי סבות למציאת הטעמים זולת הסבה החזקה והעצמית שכבר קדמה.

[2]) אין דברי אלה הרב מספיקים, אבל הכלל האמתי כי כשבאו אותיות ובכ"ל על תיבה שנגונה בראשה והנגון הוא טעם מפסיק אז ינוקד ובכ"ל בקמץ תחת שוא, אמנם כשהטעם משרת ישאר השוא, והעד וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה ועב"ב וָכֶבֶשׂ (ויקרא ט ג), וָקֵדְמָה (בראשית יג יד), וכן וָלֶחֶם (ש"ס מב כג) היה דינם בשוא, ולהפך וְקַיִץ וְשֶׁמֶן (ירמיה מ י), וָסוּף (שם מא טו) היה דינם בקמץ ויוצאים מן הכלל ואין ללמוד מהם.
דברי החכם בעער בעל תורת אמת.

תהיה הואו הנופלת על היוד הנהה לחליפות (ר"ל להפוך העתיד לעבר) תהיה פתוחה ולא תרפה היוד כמו ואכלהו וַיְכלהו (ירמיה סוף י), וַיְעדהו אנשי הבליעל (מ"א כא יג). ואם תהיה היוד מונעת בחירק או בזולתו והיה דין הואו להיות בשבא מוחל בה תשאר השבא כאשר היתה כאמרו וִיעפו נערים וְיגעו (ישעיה מ ל), הן יבשו ויכלמו (תהלים לה ד), ויהפכו ארץ (איוב יב טו), ויבא כגשם (הושע ו ד), וישבו בארץ ויסחרו אתה (בראשית לד כא). ואפשר שיניחו היוד השבורה וירפוה ויעתיקו השבר אל הואו כאשר נאמר הן יעצר במים ויבשו (איוב יב טו*), וישערהו ממקומו (שם כז כא), ויללת אדירי הצאן (ירמיה כה לו). — ואם תפול ואו העטוף על במף נעה באיזו תנועה שתהיה תקרא הואו ההיא אלף נחפזת כאמרו ומלאו פני תבל (ישעיה כז ו), ומשמרתם הארץ (במדבר ג לח), ומתו גדלים וקטנים (ירמיה יו ו), ומת בהר (דברים לב מט), ובאו ורננו (ירמיה לא יב), ובא המלך דוד (ש"ב יו ה), ופגשו ציים (ישעיה לד יד). על המנהג הזה נוהג רבורם. רק המעט נאמר ראיתי רשעים קברים וָבאו (קהלת ח י), לבלתי תת יוצא וָבא (מ"א טו יז), מן המלוא וביתה (ש"ב ה ט), גפרית ומלח (דברים כט כב), ופיהו מבית לכתרת וָמעלה (מלכים ז לא), ומתו כל הצאן (בראשית לג יג), ברך אלהים ומת (איוב ב ט), ומתה ממותי חלל (יחזקאל כח ח) למען תזכרי ובשת (שם סוף סג). ואם ישבנו פה וָמתנו (מ"ב ז ד), חתו ובשו (ישעיה לז כז), הקבצו ובאו (שם מה כ). ואינני זוכר בעת ההיא שאחד מן הסופרים הוציא מן השער הזה מאומה, אבל ר' יהודה פסק הדין כי הואו הזאת לא תקרא כי אם אלף נחפזת ולא תקרא ואו כל עיקר. ודע כי כאשר יספרו על פעל [החולף] אשר איננו במעמד (או אשר איננו במעמד החולף) יביאו ואו העטוף הפתוחה על הפעלים העתידים ברוב דבריהם ויורה זה אצלם על החליפות וזה באמרם ויאכלו, וישתו, ויקומו, ויבא, ויאכל, וישת, וידבר ה', זה הוא מנהגם ברוב דבריהם. ואפשר שישנו המנהג הזה ויביאו ואו העטף אשר איננה פתוחה על הפעלים החולפים בספרם על אשר איננו במעמד כאשר נאמר ובא המלך דוד (ש"ב יו ה), ובא ולן ושכב ארצה (שם יב יו), ומלאו את המקום הזה (ירמיה יט ד), ואלו היה על שגרת דבריהם היה ויבא המלך דוד, ויבא וילן וישכב ארצה, וימלאו את המקום הזה. ויש שיהיה התבור בלי ואו לקצר כאמרם אדם שת אנוש (דה"א א) ושאר השמות ההם, ועוד שמש ירח (חבקוק ג יא) וזולתם הרבה. ומן העטף מה שיהיה בלא ואו גם כן ויאמר לו עטוף הבאור, והוא כאמרו: ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם (ויקרא יא כד) ואחר כן עטף לבאר ואמר לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה עד תם הדבר.

שער יט·

שער הסמיכה·

הסמיכה תהיה על שני דרכים אחד מהם סמיכה במבטא והשני סמיכה בענין. והסמיכה אשר תהיה בענין יאמר לה יחס, כי כאשר תיחס אדם אל מלאכה או משפחה או עיר כבר סמכתהו אליה. ואני עתיד ליחס למין הזה מן הסמיכה שער בפני עצמו (שער כא). אבל הסמיכה אשר במבטא, כסמבך מלה אל מלה לחבר אותה אליה, והסמיכה הזאת הרבה פעמים היא משנה המלה

*) וכתב רדק בשרשיו ובמכלול כי לא מצאהו בספרים המדויקים כי אם בשוא הואו וחירק היוד.

הסמוכה מכנינה, אם שתשתנה תחלתה בלבד או סופו או שתשתנה תחלתה וסופה, ואפשר שלא תשתנה המלה בסמכה אל השמות הנראים ותשתנה בסמכה אל הבנוים, ואפשר להיות בה הדבר בהפך. אבל השם אשר יקבץ ביוד ומם, ממו נופלת בסמיכה; ואפשר שישתנה תחלתו ואפשר שלא ישתנה, ואתה עתיד לראות בשער הזה כל זה כאשר זכרתי לך בעזרת ה׳.

ודע כי ההקשה והמשפט הנוהג שלא יכנס בין הסמוך והסמיך אליו דבר כי הסמוך אליו מהשלמות הסמוך והמה שניהם כשם אחד, אלא שלפעמים משנים המנהג הזה כמו שאמרו כל תשא עון וקח טוב (הושע יד ג) והמשפט כל עון תשא; ואמרו הלא כגעת בה רוח הקדים (יחזקאל יז י) ומשפטו הלא כגעת רוח הקדים בה; ונאמר וביום הראות בו בשר חי יטמא (ויקרא יג יד) והמשפט וביום הראות בשר חי בו יטמא; ונאמר מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעם אם משל בכם איש אחד (שופטים ט ב) והמשפט המשל שבעים איש בכם אם משל איש אחד בכם; ואמרו ויהי כנוח עליהם הרוח (במדבר יא כה) והמשפט כנוח הרוח עליהם; וה׳ ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי (ש״א כד כ), שעורו תחת אשר עשיתה לי היום הזה; אחר שלח אתו נבוזראדן (ירמיה מ א) שעורו אחר שלח נבוזראדן אתו. וככר הכשרנו באחר שלח אתו פנים אחרים וזה מעט בשמושם. ודע כי מה שהוא על דמיון

פֶּעֶל בשש נקודות או בחמש כי רובו לא ישתנו בהסמכו אל השמות הנראים כמו ארץ מצרים, דרך ים סוף (במדבר יד כה), ספר התורה הזה (יהושע א ח), שבט אפרים, ולא שבט אלוה עליהם (איוב כא ט); על דרך הזה הולך רוב השער. ויש שישתנה קצתו בהסמכו כהשתנות חֶדֶר באמרו יְּחַדְרֵי משכבך (שמות ז כח) וכהשתנות שֶׁגֶר שְׁגַר אלפיך (דברים כח יח) אע״פ שלא נשתנה באמרו וכל פטר שגר בהמה (שמות יג יב), וכהשתנות זרע באמרו כְּזֶרַע גד הוא (במדבר יא ז) אע״פ שלא נשתנה באמרו כְּזֶרַע גד לבן (שמות טז לא), וכהשתנות נטע ר״ל אמרו ועשה קציר כמו נָטַע (איוב יד ט) באמרו נְטַע שעשועיו (ישעיה ה ז), וכהשתנות בְּחֶסֶר ובכפן (איוב ל ג) באמרו ואוילים בַּחֲסַר לב ימותו (משלי י כא), וכהשתנות ולא נותר כל ירק (שמות י טו) באמרו וִירַק דשא (ישעיה לז כז). ואפשר שיהיה סמוך כלה דשא ירק לא היה (שם טו ו) אע״פ שהוא והדשא דבר אחד כאשר נאמר כירק עשב (בראשית ט ג), הדרך בזה כדרך אמרם מישני ארמת עפר (דניאל יב ב) והאדמה היא עפר עצמו. ואפשר שיהיה וירק דשא סמוך טוב ארחת יָרָק[1] (משלי טו יז), על הדרך הזה מהסמיכה, אפס כי לא יהיה לנו בו אז ֶ כי איננו משער ארץ. ואני תמה על ר׳ יהודה אמרו (ספר הנקוד 185) כי לא ישתנה מן השער הזה בסמיכה זולת הבל הבלים (קהלת א ב) ואחר כן אמר וזכור המלה הזאת כי אינני יודע לה שנית; אבל ויכלו המים מן החֵמֶת (בראשית כא טו) לא נשתנה ממנו בסמיכה כי אם המם לבדה והוא אמרו (שם) ויקח לחם וחמת מים[2]) כאשר נשתנה הקוף מן מַקֵּל שקד (ירמיה א יא)

---

[1]) ר״ל וירק דשא סמוך מן הנזכרת ארחת ירק, ואז איננו משער ארץ בשש נקודות.
[2]) וראב״ע המתרגם ספרי ר׳ יהודה חיוג שם עליו בהביאו מספח חמתך (חבקוק ב טו) וכן בשפה ברורה ל״ז ובצחות ל״ת שהראוי חֲמָתְךָ ואין מזה טענה עליו לדעת ר׳ יונה אשר הכניסו בענין חמת תניכים כמו שכתב רד״ק בשרש חמם ויחם, ולכן כתב פה כי חמת לא נשתנה בסמיכות כי אם המם בלבד.

באמרו מקל לבנה (בראשית ל לז) אע"פ שאמרו מקל תפארה (ירמיה מח יז) ולא שנו. ואשר לא נשתנה השער הזה בסמיכה, כי קצת מה שישתנה בסמיכה מן הדמיונים יהיה בהשתנותו על הדמיון הזה, ר"ל על דמיון ארץ, וכאשר היה הדבר כן היה ארץ ושערו ראוי אצלם שלא ישתנה בהסמכו אל השמות הנראים, והרמיון בזה אמרו בסמוך עשן בקצת המקומות כעשן הכבשן (שמות יט יח), ואמרם בסמוך וערל זכר (בראשית יז יד) בקצת המקומות ערל לב וערל בשר (יחזקאל מד ט); ואמרם בסמוך כבד מאד (בראשית יג ב) עם כבד עון (ישעיה א ד), ובסמוך ירך וכתף (יחזקאל כד ד) כתף הבית (מ"א ו ח), ירך המזבח (ויקרא א יא), ובסמוך גדר מזה (במדבר כב כד) וגדר אבניו (משלי כד לא), ובסמוך או בגזל (ויקרא כה כא) גזל גזל אח (יחזקאל יח יח), וחשב ר' יהודה כי לא ימצא על רמיון הזה, רצוני לומר מה שיהיה על פעל ובשיסמך יהיה על פעל כי אם ירך וכתף וגדר וגזל, והנה הבדנו אנחנו אליהם כבד וערל ונכנס בהם עשן במקצה המקומות. ולא הנהגנו ערל לב וערל בשר וכבד עון מנהג ארך אפים (שמות לד ו) וארך האבר (יחזקאל יז ג), מפני שמצאנום בהפרד וערל זכר, כבד מאד על משקל ירך וכתף ואחר כן ראינו אותם אומרים בהתחבר ערל לב וערל בשר, כבד עון על רמיון כתף הבית, ירך המזבח, ואמרנו שבנינם אחד אע"פ שכבר אמרו ואני ערל שפתים (שמות ו יב) כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם ד י) על העקר. ואיננו רחוק להיות ערל לב, כבד עון משער ארץ ובעבור זה לא נשתנה בהסמכו, כי איננו דבר נכרי שיהיה מדבריהם במלה אחת על פעל משקל ירך וכתף ויפעל על משקל ארץ, כי כבר אמרו יתר מרעהו צדיק (משלי יב כו) ע"מ ירך וכתף ואמרו עוד גדול יתר מאד (ישעיה נו יב) ע"מ ארץ ושניהם שני תארים בלתי סמוכים בענין אחד; וכן יתבן עוד לאמר בעלה עשן באפו (ש"ב כב ט) ובכעשן הכבשן (שמות יט יח), ר"ל שהם שני דמיונים בלשון אחת לדבר אחד ושבעשן הכבשן משער ארץ ושעלה עשן באפו כאשר יסמך יהיה עשן העיר (יהושע ח כ) על עקרו ושערו. ודע כי אין אנחנו מוחים על המשורר שנות מה שהוא על דמיון ארץ בהסמכו אל שם נראה, כי כבר מצאנו הרמיון הזה משתנה במקרא במקומות רבים בהסמכו אל השמות הנראים כאשר הקדמנו לזכור; ועל הסברא הזאת אמר המשורר והוא מר יצחק בן מר שאול זכרונו לברכה

קרב לבי וכליות מהימים   לשעשועי לרעי הנעמים

וסמך והקרב והכרעים (ויקרא א יג) אל שם נראה ושנה. וכבר אירע בביה הזה דבר נפלא ראיתי להעמידך עליו, והוא שרוב הגורסים אתו גורסים סגור לבי וכן ימצא ברוב הספרים ובן הייתי אני גורס אותו מפי זולתו, וכאשר קראתי השיר הזה לפני אומרו בזמן הבחרות השיב אלי קרב לבי ואמרתי לא ראיתיהו בבל הספרים בי אם סגור, אם בן מאין נבנס השנוי הזה? והגיד לי ז"ל כי שבח בשיר זה יעקב ובניו*) וששלח אותו לו מארצו אל קרטבה ובא אל המשבח ור' יהודה בן חניגא ור' יצחק בן בלפון המשורר אצלו והיה קשה בעיניהם השתנות והקרב והברעים בהסמך (ורצו) וראו להמיר המלה בסגור על דרך התקון

*) והוא לדעת מונק בהערותיו (דף 79) ר' יעקב בן גו הנזכר בקבלת הראב"ד ע"ש ולפי שהיה עושה לדקות עם העניים אשר היו רגילים לסמוך על שולחנו כמו שכתב הראב"ד קראו ר' יונה בכנוי אלאנזאל מה שחסר בהעתקה העברית אשר לפנינו.

והפסידו הענין אמר לו, ונכתב השיר בקרטבה על השנוי ההוא וההמרה. וספר לי ר׳ יצחק בן סהל הלמסאני נ״ע, כי ראה במצרים אנשים מאנשי הדקדוק תופסים על המשורר בדבר הזה והיו חושבים עליו כי אמרו בעבור שהיה חושב כי מה שאמר הפסוק יִקְבָּ לבו (תהלים נה כב) מענין והקרב והברעים והמשורר נקי מכל אשר חשדוהו בו. וכאשר יסמך שער ארץ אל הבנויים ישתנה כאמרך ארצי ארצו ארצך ארצם קברי קברו קברך קברם וכן כל השער. — ומה שיהיה דמיון

פָּעָל בשני קמצין מלרע כמו שלל ועשן ובקר וחלב הוא משתנה כהסמכו על השמות הנראים והמכונים, כאשר נאמר ואכלת את שְׁלַל אויביך (דברים כ יד), עשן העיר (יהושע ח כ), בקר זבח השלמים (במדבר ז פח) ודי חלב עזים (משלי כז כז), ויעל עשנו (שמות יט יח), כה יעשה לבקרו (ש״א יא ז), ואת כל שללה (דברים יג יז), שתיתי ייני עם חלבי (ש״ה ה); ונאמר בסמוך נקם אקח (ישעיה מז ג), ואנקמה נקם אחת (שופטים יו כח), פרושו ואנקם מהם נקם אחת משתי עיני, ואמרו אחת הוא סמוך אליו, ר״ל שנקם נסמך אליו ואחת עוד סמוך בענין אל אמרו משתי עיני, ואיננו תבנית (זה תאר מוסב על נקם) כאשר חשבו אנשים לשתי פנים, אחד מהם כי נקם לשון זכר ואין מוציאים תבניתו בלשון נקבה, והשני שהוא סמוך במבטא כסמיכת נקם ברית (ויקרא כו כה), ואין לדבריהם פנים להתכן אלא אם נבקש להם תחבולה שנהיג נקם אחת מנהג מה שנסמך מן המספר בעדם אל הספור באשר אתה עהיד לראות כמהו בשער הזה, ועם זה הוא ענין חלש, עם שנקם לשון זכר כאשר אמרנו. — ומשער שלל אצלי אמרו אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (ש״ה ה ב) כי אם היה סמוך וקנה בֹשֶׂם (שמות ל כג) היה בְּשׁמי בקבוץ הבית בקמץ כמו קדש. קָדשי ושרש שרשי; ואם היה סמוך וקנמן בֶּשֶׂם (שם) היה בִּשׂמי בשבר הבית כמו קבר וקברי או בפתההה כמו שמן ישמני, אם כן הוא סמוך בָּשָׂם על דמיון שלל ודבר, תאמר כהם שְׁלָלִי, ואת כל שללה (דברים יג יז), כן יהיה דברי (ישעיה כ יא). ואפשר שיהיה בשמי נמלט משער ארץ ובא זר, כאשר נמלט עוד וסגר דְּלָתָיד (שם כו כ) אשר היה משפטו להיות כמו ויקב חר בדלתי (מ״ב יב י) והוא שבעבור שהיה שער ארץ ושער שלל שלשים היה קל עליהם להוציא כל אחד מהם אל חברו במלת ידועות כאשר יצא בשמי ודלתך משער ארץ אל שער שלל ויצא ענף משער שלל באמרו עַנְפכם תתנו (יחזקאל לו ח) אל שער ארץ, כי ההקשה היתה שיהיה על דמיון ואסף שְׁלַלְכם (ישעיה לג ד) ובא על דמיון ארצכם שממה (שם א ז). ומשער שלל עוד זהב נהר וקהל ורעב ואינם נמלטים משער שער וארץ כאשר חשב ר׳ יהודה, כי שער משער ארץ כאשר בארנו קודם זה (105) כי הם משתנים בהסמכם בהשתנות שלל, נאמר מנהר מצרים (בראשית טו יח), וזהב הארץ (שם ב יב), ולמה הבאתם את קהל ה׳ (במדבר כג). ומה שהוא על

פָּעֵל מלרע ויהיה עלול הלמד כמו עֲלֵה נדף (ויקרא כו לו), על החזה (שם ז ל), שדה, קנה וסוף (ישעיה יט ו), נוה משלח (ישעיה כז י), הוא משתנה בהסמכו אל השמות הנראים, נאמר והנה עֲלֵה זית (בראשית ח יא), חזה התנופה (שמות כט כז), בִּשְׂדֵה פלשתים (ש״א ו א), קנה המדה (יחזקאל מ ה), בנוה שלום (ישעיה לב יח), נוה רעים (ירמיה לג יב). ואם יסמך אל בנוי האחד אשר איננו במעמד או האחת אשר איננה במעמד לא ישתנה, נאמר לא יבל עָלֵהוּ (יחזקאל מז יב), איש שדהו

(בראשית מז כ), ואת נוהו (ש"ב טו כה), ירכה וקנה (שמות כה לא) ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כב). משפט ההא להראות. וכן אם יסמוך אל כנוי האחד המדבר לא ישתנה גם כן כאשר נאמר את שדי אשר בענתות (ירמיה לב ז), והוא הדין בהסמכו אל כנוי המדברים. ואם יסמך אל כנוי הרבים אשר אינם במעמד ישתנה כאשר נאמר יהיה נְוֵהֶם (יחזקאל לד יד), על נוהן (ירמיה כג ג). ואם יהיה הדמיון הזה מן הנמלט מן העלה (ר"ל אם הלמד איננה עלולה) כמו זקן ושבע (בראשית כה כח), ותתקע את היתד (שופטים ד כא) יאמר בהסמכו אל השמות הנראים זְקַן ביתו (בראשית כד ב), שבע רצון (דברים לג כג), את יתד האהל (שופטים ד כא), חצר המשכן (שמות כז ט), ערל שפתים (שם ו יב), כבד פה וכבד לשון (שם ד יו), על זה הדרך השער מהשתנות על התאר הזה, כי אם מלים מעטים באו זרים, נאמר בהסמך ירך וכתף (יחזקאל כד ד) וגדר מזה (במדבר כב כד) או בגזל (ויקרא ה כא), יֶרֶךְ המזבח (שם א יא) כֶּתֶף הבית (מ"א ו ח) יֶגֶדֶר אבניו (משלי כד לא), גְּזֵל את (יחזקאל יח יח); ואפשר שיהיה כמוהם ערל לב וערל בשר (שם מד ט), כבד עון (ישעיה א ד). ואפשר שלא ישנו הדמיון הזה בהסמך כמו שאמרו ועפו בְכָתֵף פלשתים[1] (ישעיה יא יד). ומשער ירך וכתף אצלי אמרו על כן קראו שמה אָבֵל מצרים (בראשית נ יא) כי שמשו בלשון זה באבל בשש נקודה על דמיון ארץ, כאשר נאמר אבל כבד זה (שם) ושמשו עוד באבל על דמיון ירך וכתף, אלא שלא שנו אותו באמרם אָבֵל מצרים והוא סמוך, כאשר לא שנו ועפו בכתף פלשתים והוא גם כן סמוך; ובזה עזר גדול על סבור עֲרֵל לב וערל בשר שני בנינים ושערל לב וערל זכר איננו סמוך, אבל הוא משער ארץ אשר לא ישתנה ממנו כי אם מעט, כאשר אבל כבד ואבל מצרים שני בנינים. ולשון התלמוד הלשון הזה, ר"ל לשון אָבֵל מצרים בבלתי הסמיכה גם כן בגרסת חכמי ארצנו „בשתכפוהו אֲבֵלָיו" (מועד קטן יח[2]). — אך בהסמך הדמיון הזה אל הבנוים אמרו תחת יְרֵכַי (בראשית כד ב), ירכה וקנה (שמות כה לא), פרץ גדרו (ישעיה ה ה), כתפי משכמה תפול (איוב לא כב). וכבר באו ארבע מלות על

פָּעֳל מלעיל ממה שעינו אות עלה ונהגו בהסמכם מנהג זר גם כן, והמלות ההם הם אָוֶן יחשב על משכבו (תהלים לו ה). ויבחר אתם בתוך (בראשית טו י), לא תעשו עול (ויקרא יט טו), מות וחיים (משלי יח כא), ונאמר בהסמכם בְּעָוֶל רכולתך (יחזקאל כח יח), אל תוך הים (שמות יד כג), אחרי מות אישך (רות ב יא). אך און אינני זוכר אותו נסמך אל שם נראה, אבל בהסמך השמות האלה אל הכנויים אמרו וישב עליהם את אונם (תהלים צד כג), מחשבות אונך (ירמיה ד יד), כל אשר בתוכו יטמא (ויקרא יא לג) בעולו אשר עשה (יחזקאל יח כו). ומה שהוא על

[1]) וכתב בן אשר, הביאו המכלול דף קסו, כי בא בן מפני פא פלשתים, ר"ל בא מוכרח להפסיק מעט שלא יבולע פא בתף עם פא פלשתים.

[2]) מזה נראה ג"כ שהמשנה היתה מנוקדת בימי המחבר וכן כתוב בהקדמת מעשה אפוד (סוף הדרך הח') „ולזה תמצא כל ספרי המשנה הקודמים כתובים עם הנקוד והטעמים" ובפ' כ"ו כתב ובכל הגיעני אל כל זה מה שראיתיו במשניות מדויקות ומנוקדות שנכתבו זה סביב לשלש מאות שנה בבקעת חמאר, וכן הרשב"ן במגן אבות כה כתב וכן במשניות הקדומות המנוקדות וג'.

פֶּעֶל מלרע כמו לְבַב עקש (תהלים קא ד), לשער הצהוב (ויקרא יג לו), צלע אל צלע (יחזקאל מא ו), ואין עמו אל נֵכָר (דברים לב יב) יש ממנו מה שלא ישתנה בהסמכו אל הנראה כאשר נאמר אלהי נכר הארץ (דברים לא יו) והיה נכר מלעיל בעבור קרבתו למה שהוא מלעיל רצוני לומר הארץ[1]. ויש ממנו מה שישתנה כאשר נאמר בהסמך לבב עקש כִּלְבַב דויד אביו (מ"א יא ד), לבב־אנוש (תהלים קד טו), ובסמוך לשער הצהוב ויחל שְׂעַר ראשו (שופטים יו כב), את שער ראש נזרו (במדבר ו יח); והוא ישתנה גם כן בהסמכו אל המכנה כמו שנאמר ענבימו ענבי ראש (דברים לב לב), ושערה לא הפך (ויקרא יג ד), יגלח את כל שערו (שם יד ט), ושערך צמח (יחזקאל יו ז), אך שְׂעַר כעדר העזים (ש"ה ד א) הוא סמוך שְׂעַר מלעיל כמו ושער הרגלים (ישעיה ז כ) אלא ששְׂעַר לא נשתנה כי שערו לא ישתנה בהסמכו אל השמות הנראים וזהו ההפרש אשר ביניהם ולא היה לבבו שלם (מ"א טו ג), אבל על צלעו האחת (שמות כה יב) הוא סמוך ולְצֶלַע המשכן (שם כו כ) אשר הוא משער ארץ והוא על דמיון ארצו. — ומה שהוא על

פֹּעֶל מלעיל כמו קדש ובקר ושרש וחדש או פֹּעַל בפתחות העין כמו תאר ורמח וכבע — כי מצאתי כובע [בקצת] המקומות מלעיל ובקצתם מלרע (לעיל דף 104) — הדמיון הזה לא ישתנה בהסמכו אל השמות הנראים. כאשר נאמר לחדש שנים עשר הוא חֹדֶשׁ אדר (אסתר ח יב), ובישר לבבך (דברים ט ה), שרש (ישעיה יא י), וכובע נחשת (ש"א יז ה) וכובע ישועה (ישעיה נט יז), כתאר בני המלך (שופטים ח יח) בפעל כפיו נוקש רשע (תהלים ט יז). ואם יסמך אל הכנויים ישתנה ויאמר שרשי פתוח (איוב כט יט), חדשה ושבתה (הושע ב יג), טרחכם ומשאכם (דברים א יב), מה תָּאֳרוֹ (ש"א כח יד) בהעתקת הקבוץ במלה הזאת אל האות הגרונית כאשר בארנו בזולת השער הזה[2] (לעיל דף 89) וכן רמחי ורמחו בקבוץ הריש, כי הקבוץ הזה דבק בשם ברוב בהסמכו וקבוצו; בהסמכו כאשר אתה רואה, ובקבוצו כאמרם חֳדָשִׁים, בקדשים לא יאכל (ויקרא כב ד), כי באהלים השבו (ירמיה לה ז), חמרים חמרים (שמות ח י) בקבוץ חמר מים רבים (חבקוק ג יד), ואפשר שיפילו הקבוץ הזה מן הקבוץ (בל"ר) להקל כאשר לא תהיה הפא גרונית, כאשר אמרו ותוכחתי לַבְּקָרִים (תהלים עג יד) בקבוץ בקר. ואמרו בקבוץ אשכל הכפר (שה"ש א יד) כְּפָרִים (שם ז יג), ואמר בפעל כפיו (תהלים ט יז) רב פְּעָלִים (ש"ב כג כ), ואמרו בקבוץ רחם גחלי רחמים (תהלים קכ ד), ואמרו וְהָרְמָחִים והמגנים (נחמיה ד י) בקבוץ רמח, אך כאשר סמכום אל הכנוים אמרו רמחיהם וקשתתיהם (שם ז) בקבוץ על העקר על דמיון חרשיכם ומועדיכם (ישעיה א יד). אבל אמרם אִמְרֵי מאל (איוב כ כט), אֲמָרֶיהָ החליקה (משלי ב יו) איננו רחוק שיהיה זולת ותגזר אֹמֶר (איוב כב כח) ר"ל שיהיה קבוץ אמר על משקל קבר, או קבוץ אמריה כאשר קבצו שנה על שנים ומלה על מלים אִלְּמָה על אֲלֻמִּים; ואיננה רחוק גם כן שיהיה קבוץ ותגזר אמר בחסר

[1]) או שחסר הכנוי כאלו נאמר אלהי נכר נֵכַר הארץ (רד"ק במכלול קסד).

[2]) והנני מבטל הפי' הראשון שכתבתי שם בענין לרחקה כי כוונתו בעתקת הקבוץ ר"ל מ"ק אל האות השניה הגרונית וכן כתב לקטן שער. ל"ה שכל אות שיהיה דגנה להיותה חטף ואחריה אות גרונית שהם מעתיקים החטפות אל האות הגרונית ומנקדים האות אשר העתקה החטפות ממנה בקמץ גדול כמו מה תארו.

ואו המשך, והוא יותר ראוי אצלי כי לא מצאנו אמר על משקל קבר. וזה הוא דברי גם כן בונהלת אמרו מאל ר"ל שחסרו ממנו ואו המשך [1]) כאשר חסרו ואו יבסר גמל (ישעיה יח ה) מן יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב טו לג) וכאשר חסרו ואו נכח השלחן (שמות כו לה) מן נכחו תחנו (שם יד ב), כי נכחו יצא (יחזקאל מו ט), וכאשר חסרו ואו חזק ממלכות (חגי ב כב) באמרם ה' חוקי (תהלים יח ב), ואו כפר מן כפרים, ואו בקר מן בקרים כאשר אמרנו לפנים. ועל זה הולך השער בנפול הואו מן האחר בהסמכו אל הכנוים. ומן הקבוץ עוד בהסמכו אליהם ולהמירה בקמץ ברוב, אלא מה שבא זר מזה (נ"א שנמלט מזה) כהמלט ופָעֳלוֹ לא יתן לו (ירמיה כב יג) כי הוא סמוך, כי פֹעַל פעל בימיכם (חבקוק א ה) והיה משפטו להיות כמו הגיחי בכל פָּעֳלָד (תהלים קמג ה); ונמלט מן המנהג הזה (בלשונו כלו) כאשר בא זר מן הדמיון הזה בלשונו כולו יתאֲרו מבני אדם (ישעיה נב יד) והמשפט להיות במו מה תָּאֳרִי (ש"א כח יד), אך בהסמך הרבים אל הכנוים אי אפשר שלא יפול הואו ויעמד הקבוץ.

ומה שיהיה על רמיון פועל ממה שהוא עלול הלמד, ישתנה כסמכו אל השמות הנראים במו כאשר תשתנה ימי עָנִי (איוב ל יו) באמרו אם ראה תראה בְּעָנִי אמתך (ש"א א יא), והיא ההקשה בחולי ובזולתו כמוהו, והיה זה בעבור שהם משנים זה פעמים בשאינו סמוך להקל, כאשר נאמר גם כל חֳלִי (דברים כח סא), ראה עני (איכה ג); ומן המין הזה על יְפִי חכמתך (יחזקאל כח ז) וחסרו הקבוץ ממנו להקל. וכאשר יסמכו פֹעַל אשר הוא מלרע, לא ישנוהו, נאמר חֹתֵן משה (שמות יח א), אני חתנך יתרו (שם ו), ויחזק בו חתנו (שופטים יט ד), נשאר החלם בחתנו ולא נשתנה. וכאשר יסמכו

פּוֹעַל הקמץ מלרע כמו אוצר וגורל וחותם לא ישתנה כהסמכו אל נראה או אל מכנה; נאמר אוֹצַר ה' יבא (יהושע ו יט), יראת ה' היא אוצרו (ישעיה לג ו), גורלך תפיל בתוכנו (משלי א יד), אתה תומך גורלי (תהלים יו ה), ותחתם בחתמו (מ"א כא ח); ולא ישתנה גם כן בקבוץ כאשר נאמר גורלות, אוצרות, אל אוצרות שלג ואוצרות ברד (איוב לח כב), ונשארה הואו בכל זה אע"פ שהשיג קצתן השנוי בנקוד [2]), אלא שאמרו בקבוץ ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה יז ח) על יבלי מים (ישעיה מד ד) וחסרו ממנו הואו כאשר חסרו הקבוץ מהוכחתי לבקרים (תהלים עג יד). וכאשר יסמכו מה שיהיה על

פַּעַל מלעיל מה שעינו אות גרונית כמו שער ונחל ושערם אל שם נראה לא ישנו אותו ברוב דבריהם, נאמר שַׁעַר עירו (בראשית לד כד), נחל מצרים (יהושע טו ד), ושער הרגלים (ישעיה ז כ), זעף ה' (מיכה ז ט). וממה שנוהג המנהג הזה אמרו ולבלתי קַחַת מוסר (ירמיה יז כג) וכן ודעת קדושים (משלי ל ג), ודעת אלהים מעלות (הושע ו ו) הלא כגעת בה רוח הקדים (יחזקאל יז י) כי משפטו הלא כגעת רוח הקדים בה בסמוך געת אל רוח; אך ותהי סַחַר גוים (ישעיה כג ג) דעתי בו כי זה הוא בנינו קודם הסמכו על משקל דבש וחלב (ש"ס ד י"א). וכבר תפשו על המשורר באמרו

עדי נָעַל רגלי ומכנסי שׂורדי

ושנה ביה חלוץ [הנעל] בסמכו אל שם נראה, והוא מן שער שַׁעַר ולא

[1]) ראה דברי המגלה לשפת יתר לראב"ע סימן 3.

[2]) כמו אוצר ה', שופר תרועה, כוכב אלהיכם, העין הפעל בפתח.

נשתנה; אבל טען המשורר מוהוי ספחי גוים ולבעל דינו לומר בספחר גוים מה שאמרנו אנחנו עתה כו. ואלו היה טוען כהתכן אמרו עדי נְעַל רגלי כמה שאמר הפסוק לבלתי קְחַת כסף (ע"ב יב ט) היה זה אצלי ממה שיתכן לומר בדחק השיר*), ובאור זה כי כבר בארנו קודם זה כי נעל ושער ושערם מכלל שער ארץ ושהאותיות הגרוניות הוציאם ממנו, ואמרנו עוד כי דעת וקחת והדומה להם משער שבת ולכת והוציאם ממנו האותיות הגרוניות (לעיל 126), ואמרנו ששבת ולכת על קצב ארץ ושדעת וקחת על קצב שער נעל והתדמו השערים כאשר תראה, וכאשר שנו קַחַת מוסר בסמכו אל שם נראה באמרם קְחַת כסף והוא על משקל שער ונעל ודומה לו ביציאתו משער שבת ולכת כיציאת שער ונעל משער ארץ, אשר לכת ושבת על מקצבו, כן לא ימנע השתנות שער ונעל וחבריהם בהסמכם אל שם נראה כל שכן בדחק השיר, וזה דבר מבואר ונראה. והמבוארה שבטענות בהתכן עדי נעל רגלי וכמוהו בעת הדחק מה שאמר בפסוק בסמוך רַחַב לא מוצק (איוב לו יו) רום עינים וּרְחַב לב (משלי כא ד) ושנה, וזאת ראיה מספקת. ואם יאמר אומר אם העברים משנים מה שהוא משער שער בסמכו אל השמות הנראים למה הכשר זה למשוררים בעבור הדחק במשקל ולמה לא תכשירהו בדבור? נאמר לו מפני שלא נהג בשמוש העברים בו בשנוי, אך בא בדבריהם זר. —

וכאשר יסמכו ושער הרגלים (ישעיה ז כ), שער עירו (בראשית לד כ) ושערם אל המכונה יאמר שְׂעַר כעדר העזים (ש"ה ד א), ולא יכילו גוים זעמו (ירמיה י י), ויעמד הים מזעפו (יונה א טו), וחלצה נעלו (דברים כה ט) ונהג בו מנהג ארץ. ואם יהיה מן הבנין הזה מאומה ממה שעינו גרוניה מלרע הוא משער שְׁלַל והשתנה בהסמך כאשר נאמר ·נְהַר מצרים (בראשית טו יח), וזהב הארץ (שם ב יב), קהל ה' (במדבר יו ג). ומה שיהיה על

פָּעִיל בקמצות הפא וקלות העין כסדיו וצעיף ורביד הוא משתנה בהסמך כאשר נאמר רְבִיד הזהב (בראשית מא מב), ותסר צעיפה (שם לח יט). ואם יהיה דגוש העין כמו פַּטִּישׁ וספיר ולפיד לא ישתנה כאשר נאמר ולפיד אש (שם טו יז), אַבִּיר הרועים (ש"א כא ז), אבל אֲבִיר ישראל (ישעיה א כד) יתכן לומר בו שהוא קודם הסמכו גם כן קל על דמיון הן גביר (בראשית כז לז); ויתכן לומר עוד בו שהקלו אותו ושנוהו בהסמך בלבד כאשר עשו בחלמיש ר"ל אמרו מצוּר הַחַלָּמִישׁ (דברים ח טו) אשר הקלו אותו ושנוהו בהסמך באמרו ושמן מֵחַלְמִישׁ צור (שם לב יג) וכאשר עשו עוד בבַּלָּהוֹת אתנך (יחזקאל סוף כו) ואמרו בַּלְהוֹת צלמות (איוב כד יז), ועשו זה בהסמך מפני שהיה כבד עליהם להכביד בם לאריכות השם, כי הסמוך אליו מהשלמת הנסמך והכל שם אחד. ומה שיהיה על

פַּעִיל חטוף היוד מלעיל כמו זית וקיץ ושית ואיל ועיט ושיש ישתנה בהסמכו כאשר נאמר ארץ זֵית שמן (דברים ח ח), וביין חלבון (יחזקאל כז יח), מסכה יינה (משלי ט ב), באיל האשם (ויקרא ה יו), שיתו ושמירו (ישעיה י יז). ומה שיהיה על

פֹּעֶל דגוש כמו עור ופסח (ויקרא כא יח) אטר (שופטים ג טו) דור עקש

---

*) אבל הראיה מן סחר גוים איננה מספקת לדעת המחבר אשר לדעתו הוא ע"מ רבש.

(דברים לב ה) לא ישתנה בהסמכו; נאמר עִקֵּשׁ לב (משלי יז כ), אטר יד ימינו (שופטים כ יו); וכן לא ישתנה*) גם כן למה שיהיה על פִּעָל כמו בכר ואכר, כאשר נאמר כִּכַּר זהב טהור (שמות כה לט). ומה שיהיה על

פַּעוּל ברגשות כמו תַּנּוּר וְעַמּוּד לא ישתנה, כאשר נאמר והנה תנור עשן (בראשית טו יז), ולעמוד ברזל (ירמיה א יח), אלוף נעורי (ירמיה ג ד), אלופי ומיודעי (תהלים נה יד). וכן לא ישתנה עוד מה שיהיה על

פִּעוֹל בשבר הפא ובדגשות העין כמו כנור וצנור וכיור וקמוש כאשר נאמר כִּיּוֹר נחשת (שמות ל יח), זכרי גִּבּוֹר אפרים (דה"ב כח ז). ומה שיהיה על פיעול כמו צינק (ירמיה כט כו) ומי השילח (ישעיה ח ו) לא ישתנה, כאשר נאמר קיטר הארץ בקיטר הכבשן (בראשית יט כח). ומה שיהיה על

פֻּעַל בקבוץ הפא ודגשות העין ישתנה בהסמכו אל הכנויים בהסרו הואו ממנו והורות עליה הקמץ כאשר שנו ויטבלו את הכתנת (בראשית לז לא) באמרו ויפשיטו — את כֻּתָּנְתּוֹ (שם כג), פשטתי את כתנתי (ש"ה ה ג) והוא ההקשה בכי את עול סֻבֳּלוֹ (ישעיה ט ג) ר"ל שהוא קודם הסמכו סֻבּוֹל אבל בהסמך הדמיון הזה אל השם הנראה לא ישתנה. ומה שהוא על

פְּעֹלֶת כמו קטרת לא ישתנה בסמכו אל שם נראה כאשר נאמר קטרת סמים (שמות ל ז), והשתנה בסמכו אל הכנוים כאשר נאמר ושמני וּקְטָרְתִּי (יחזקאל טז יח). ומה שיהיה על

פֵּעוֹל כמו אזור ואבום לא ישתנה בהסמכו אל השמות הנראים כאשר נאמר ואזור עור (מ"ב א ח) אבום בעליו (ישעיה א ג), אטון מצרים (משלי ז יו), נשא אפוד בד (ש"א כב יח), עם אלון מצב (שופטים ט ו). והשתנה בהסמכו אל הכנויים כאשר נאמר על אבוסך (איוב לט ט); ואפשר שיהיה אבוסך קבוץ ובא בלא יוד כאשר בא מאיבי תחכמני מצותך (תהלים קיט צח) בלא יוד והוא קבוץ והם שנים הסרים במסורת, וכאשר ויבאני חסדך (שם מא) קבוץ בלא יוד „וליה דכוותיה חסר", וכאשר היה העבר עיני — כדרכך חייני (שם לז) קבוץ בלא יוד, והמסורה עליו שלשה חסרין; ובא במסורת דברך (שם כה) חסר יוד כתיב הד מי"ג, וכאשר בא במסרה ירך (שם לב ד) „חמשה חסרין". —

ומה שיהיה מן הקבוץ אשר הוא ים תפול ממנו בהסמך ותשתנה תחלתו ברב, כאשר נאמר בקבוץ דמים קול דמי אחיך (בראשית ד י), ובסמוך מים, ממי המבול (שם ז ז), ובסמוך רועים, רעי צאן (שם מז ג), ובסמוך גמלים, מגמלי אדניו (שם כד י), ובסמוך מגנים, מגני נחשת (מ"א יד כז), ובסמוך שמחים כל שמחי לב (ישעיה כד ז) ונפלה המם והשתנה החלתו, ובסמוך יראים, יראי אלהים (שמות יח כא), דשנים, כל דשני ארץ (תהלים כב ל), זקנים, זקני העיר (דברים כא ג), זקניכם ושוטריכם (שם כט י), ובסמוך החפצים ליראה את שמך (נחמיה א יא) דרושים לכל חפציהם (תהלים קיא ב) ואתה עתיד לראות פרושו במקומו (הביאו הראבע שם). ובסמוך לבנים, נלבנה לבנים (בראשית יא ג) לא תגרעו מלבניכם (שמות ה יט) ונפלה המם ונשתנה תחלתו (תחלת רבו). ויש שלא ישתנה תחלת הדמיון הזה כאשר נאמר שְׂמֵחֵי רעתי (תהלים לה כו),

---

*) כונתו לא ישתנה דגשות העין אל הקלות אבל ישתנה קמצות העין בהסמך אל הפתחות כמו כִּכַּר וכו'.

חפצי צדקי (שם כז), שבחי אלהים (תהלים יט ח). ויצאו זקניך (דברים כא ב) זקינינו וכל ישבי ארצנו (יהושע ט יא) רק חטאי ירבעם (מ"ב י כט), שני גדיי עזים (בראשית כז ט), וזה היה טעם באמרו על לחיי עמים (ישעיה ל כח), ואפשר שירחקו המם אחרי נפלה בהסמך כאשר נאמר אילים צמר (מ"ב ג ד), סגים כסף היו (יחזקאל כב יח), באלים השערים (שם מ לח), שני טורים רמנים (מ"א ז מב), המשפט אילי צמר, סיגי כסף, באילי השערים, טורי רמונים, ודחקו המם אחרי נפלה בהסמך, וזה הוא הטעם באמרו וה' אלהים*) הצבאות ה' זכרו (הושע יב ו) שמשפטו להיות וה' אלהי הצבאות ה' זכרו, וכמו זה אמרו במצלחים נחשת (דה"א טו יט) להשמיע ברחק המם, ועור מים ברכים (יחזקאל מז ד) כי משפטו להיות מי ברכים כמו מי אפסים מי מתנים (שם ג), אבל דחקו אחרי נפלה על דעת שיש להם, כאשר ידחקו הערב גם כן הא הנקבה בקריאה אחרי נפלה. ויש שירחקה עוד בה מלה שלמה. ואל תחשוב עלי כי אני מביא דברי הערב ודעותם בלשונותם בספרי זה ובזולתו להחזק בהם על דעות העברים, אך להראות הפתאים וזולתם מן המתחכמים אשר הם סבורים בעצמם כי הם יודעים והם ערומים מן הדעה, כי זה אשר אומר שיתכן בלשון העבריה יתכן גם כן בזולתה מן הלשונות.

אבל קבוץ הנקבה אשר בות לא יפול ממנו מאומה בהסמך, אך היא משתנה; נאמר בסמוך וכל היתדת למשכן (שמות לח כ) כל יְתֵדֹת המשכן (שם לא), ובסמוך וְגִדְרֹת לצאנכם (במדבר לב כד) גִּדְרֹת צאן (שם יו), ובסמוך כְּתֵפֹת עשו לו (שמות לט ד) כִּתְפֹת האפוד (שם כח יב), ובסמוך וכל הַבְּאֵרֹת אשר חפרו (בראשית כו טו) בֶּאֱרֹת חמר (שם יד י); ונאמר ויחפר את בארה המים (שם כו יח) ולא שנה; ובסמוך ושדיך לְאַשְׁכֹּלוֹת (ש"ה ז ז) שדיך כְּאַשְׁכְּלוֹת הגפן (שם ו ט) וכמהו אשכלה מררת (דברים לב לב) כי אשכלת סמוך אל מררה, כי כאשר זכר הגפן והענב ספר על אשכלתיו שהם אשכלת מררת לא אשכלת ענב ואין מררה הבנית לאשכלת כאשר חשבו אנשים ותרגומו אשכלות המררה כלומר מררות החיים והם כיסי המרה הארומה, רצוני לומר שאינם אשכלת ענב אבל הם אשכלות המררות וזה על דרך הדמיון והמשל; ואפשר שיהיה מררת דבר אחר בפני עצמו כאשר נאמר על מצות ומרורים יאכלהו (במדבר ט יא). ונאמר בסמוך מן הבתים מן הַחֲצֵרֹת (שמות ח ט) וּבְחַצְרֹת בית האלהים (נחמיה ח יו); ונאמר בסמוך ברבות בחשבון (ש"ה ז ה) ברכות מים (קהלת ב ו) ולא שנו באשר לא שנו (אחת) הקבוץ הזה ברב המקומות כאשר תראה אחרי זה בע"ה. ונאמר בסמוך לשני הַמִּקְצֹעֹת (שמות לו כט) לִמְקֻצְעֹת המשכן (שם כו כג), ושנו ואמרו עוד בארבעת מקצעת החצר (יחזקאל מו כב) ולא שנו כאשר אמרו בקבצם מקצוע קבוץ הזכר וסמכוהו אל ארבעה מקצועי החצר (שם כא) ולא שנוהו גם הוא. אבל בסמוך הקבוץ הזה אל הכנוים יאמר הוא יבנה ביתי וחצרותי (דה"א כח ו), חצרתיו בתהלה (תהלים ק ד), וכל יתדתיו (שמות כז יט), את מיתריו ויתדתיה (שם לט מ), ומקצעותיו לו (יחזקאל מא כב) ולא שנו, ונאמר על גגו ובחצרתיהם (נחמיה ח יו) ושנו. ונאמר בהסמך תעשה כֻתֳּנֹת (שמות כח מ) כָּתְנוֹת עור (בראשית

*) בספרים כתוב אלהי הצבאות ואין מי שהעיר על נוסחא אחרת, אחר על כן נראה שכוונת ר' יונה על הפסוק בעמוס ט ה ואדני אלהים הצבאות הנוגע בארץ, אחר הקריאה אלהים היא לפי הנקוד והכתיב הוא השם הויה.

ג כא). ומה שיהיה מן הקבוץ הזה קמוץ העין כמו ברכות, וגבעות, משתנה בהסמכו, נאמר בסמוך מקפץ על הגבעות (ש"ה ב ח) שחו גִּבְעוֹת עולם (חבקוק ג ו), ובסמוך בִּרְכוֹת לראש צדיק*) (משלי י ו) בִּרְכֹת שמים ברכת תהום — ברכת שדים (בראשית מט כה); ונאמר בסמוך ישבו במצדות (ירמי כא ל) וישב במצדות עין גדי (ש"א כד) ולא שנו, וכן אמרו עוד ובאו במערות צרים (ישעיה ב יט), מנאות התורה (נחמיה יב מד), מניות הלוים (שם יג י) ולא שנו; ולא שנו גם כן ועשית קערתיו (שמות כה כט). אך מה שהוא אחד מן הדמיון הזה ממה שיש בסופו הא הנקבה, ההא ההיא תהפך תו בהסמך וישתנה תחלתו באמרו בסמוך נשמה נשמת רוח חיים (בראשית ז כב), ובסמוך אשה חכמה, אשה חכמת לב (שמות לה כה); וכבר אמרו מַעֲרַת ערלם (ש"א כב א) ולא שנו תחלתו. ומה שיהיה מן האחרים אשר בסופם הא הנקבה על משקל

פְּעֵלָה בצרי תחת העין בין שיהיה שם בין שיהיה תאר כמו אבדה וטמאה, שאלה אחת (מ"א ב כ) תהפך ההא גם כן תו ולא ישתנה תחלתו ברב המקומות כאשר נאמר לכל אבדת אחיך (דברים כב ג), גזלת העני (ישעיה ג יד), ואת הר ישראל ושפלתה (יהושע יא יז), טמאת השם (יחזקאל כב ה), טמאת הנדה (שם י) ברכת השלח (נחמיה ג טו), נבלתי יקומון (ישעיה כו יט), גפנך ותאנתך (ירמיה ה יז), גפנה ותאנתה (הושע ב יד), תחת בהמתם (במדבר ג מה), שאלתי ובקשתי — מה שאלתך (אסתר ז); ואפשר שישנו תחלת הדמיון הזה כאשר נאמר ואת בֶּהֱמַת הלוים (במדבר ג מא), או בְּנִבְלַת בהמה (ויקרא ה ב), אשה יראת ה׳ (סוף משלי), ויתן להם שאלתם (תהלים קו טו), תבא שאלתי (איוב ו ח). ונאמר בסמוך ותרדמה נפלה (בראשית טו יב) — ומשקלו תפעלה — כי תרדמת ה׳ (ש"א כו יב) ולא שנו תחלתו. אבל מה שיהיה על דמיון מַפְּעֵלָה כמו מסכה ומצבה אפשר שישנוהו ואפשר שלא ישנוהו נאמר מסכת זהבך (ישעיה ל כב), מגפת הסוס (זכריה יד טו), מַצֶּבֶת קבורת רחל (בראשית לה כ), מצבת אבשלום (?) כמהפכת אלהים (ירמיה נ מ) ולא שנו תחלתו, ונאמר את מַצֶּבֶת הבעל (מ"ב ג ב) ושנו; וכבר קרה בסמוך קבוץ הדמיון הזה גם כן כזה, נאמר את כל מגפתי (שמות ט יד) ולא שנה ונאמר ומצבות עוך (יחזקאל כו יא) ושנה; ונאמר בסמוך שנה בשנת מות המלך (ישעיה ו) ובסמוך הרה ויולדת יחדו (ירמיה לא ח) ורחמה הרת עולם (שם כ יז) והוא תבנית (שם תאר) לאמרו ורחמה; ונאמר בסמוך חוות קשה (ישעיה כא ב) אשה קשת רוח (ש"א א טו); ובסמוך שפה אחת (בראשית יא א) שפת רעהו (שם ז), ובסמוך מאה ופאה כי הם מן השער ונשתנתה החלת תנועתם בעבור האלף מאת ארנים (שמות לח כז) פאת ים (יחזקאל מז כ), כן הולך השער בהפך רוב הא הנקבה בהסמוך כתו ובהשתנות תחלת השם אל השבא המוחל בה, אלא שכבר אמרו פחת יהודה (חגי א) ולא החלו בשבא והניעו הפא בפתח בעבור קלותו, ואמרו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א ח) והניחו תנועת הפא על מתכונתה. ויהי כאיפה שעורים (רות ב יז), מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר (מ"ב ג ד), את עשרה השבטים (מ"א יא לא), עשרה כסף (ש"ב יח יא), ורחב עשרה אלף (יחזקאל מה א) ולא הפכו ההא תו, ואלה

*) בכ"י כתוב וברכות לראש משביר (משלי יא כו) והוא טעות המעתיקים כי שם כתוב וברכה, ובשגגות כאלה בחלופי הפסוקים תעו המעתיקים עד מאוד, ואני לא העירותי על אלה וכאלה רק במקום הצורך.

המלות סמוכות בענין ואם אינן סמוכות במבטא. ואמרו עוד בסמוך אלה אלתי אשר בזה (יחזקאל יז יט) ולא שנו תחלתו, ואפשר שיהיה זה מפני האלף. ומה שישתנה בהסמכו עוד מה שזכרוהו הסופרים בספר הקולות וזולתו ממה שאין אנו צריכים לזכרו בעבור פרסומו כמו השתנות משפט ומה שהוא על דמיונו בהסמך מן הקמצות אל הפתחות, וכמו השתנות מחנה ומה שהוא על דמיונו מן הסגול אל הצרי וזולת זה הרבה ממה שזכרו מי שקדמנו לא נאריך השער בהעתקו הנה כי אין כונתנו כאשר אמרנו במה שקדם לספר מה שבארוהו והטיבו, כי לא יתכן לנו לעבור על דבריהם לא במחשבה ולא בדברים, אבל אנחנו זוכרים מה שלא זכרוהו זולתינו או מה שזכרו וקצרו בו, אלה מה שאנחנו זוכרים אותו על דרך ההערה בעבור שיבקש במקומו בלבד; אבל אני רואה לבאר הנה מלה אחת זכרה ר׳ יהודה בלתי מבוארת, ובבר שאלני עליה רוב התלמידים, והמלה ההיא היא אמרו בשער אסף מן המאמר הראשון מספר אותיות הרפיון (דף 36) ,,ואם נרצה לומר מן אסף נפעל עומד (שם התאר) נאמר נאסָף נמשך בקמץ בכל מקום ואלו היה נסמך אל שם נראה היה פתח (ע״כ דברי ר׳ יהודה בנדפס) כאשר נאמן הוא קמץ בעבור שהוא בלתי סמוך, ונאמן רוח (משלי יא יג) פתח בעבור שהוא סמוך״. ובשער הזה מחקר אחד והוא שישאל השואל ויאמר והאיך גזר ר׳ יהודה על נפעל כאשר יהיה בלתי סמוך והוא בענין נפעל עומד שהוא משוך בקמצות וכבר נאמר ונאמן ביתך (ש״ב ז יו) והוא פתח וזולתי סמוך? נענהו שאינו נפעל עומד אך הוא פועל חולף על דמיון ונקרב בעל הבית (שמות ונשבר (שם יג) ונהפך ללבן (ויקרא יג יו). ושעור המלות האלה ויאמן ביתך, ויקרב ויהפך, וישבר. — וכבר נאמר בסמוך המעשר והתרומה, הביאו את המעשר (מלאכי ג י) אשר הם בצירי מעשר דגנך (דברים יד כג) בפתח, ויוסיף זה באור והלוים יעלו את מעשר המעשר (נחמיה י לט) בפתחות שין מעשר בעבור שהוא סמוך והנעת שין המעשר בצירי בעבור שאיננו סמוך. ומה שהוא מן המקורים על

פָעול כמו אומרים אמור (ירמיה כג יז) הוא משתנה בהסמכו כאשר נאמר יען אֱמֹר מואב (יחזקאל כה ח), ואם יהיה תואר ישתנה ג״כ כאשר נאמר חמוץ בגדים (ישעיה סג) ואין ספק שהוא קודם הסמכו קמוץ החית כי אין נמצא בתוארים פעול בשבא. ומה שהוא מן השמות העלולי הלמד על הדמיון הזה לא ישתנה בהסמכו, באשר נאמר בהסמך חזות קשה (ישעיה כא ב), וחזותכם את שאול (ישעיה כח יח), ובסמוך גלות לגלות המלך יויבין (יחזקאל א ב), בחמשה לחדש לגלותנו (שם לג כא), ועוד והגות לבי (תהלים מט ד), ויתנו בברותי ראש (שם סט כב), ומלאתי הגאיות רמותך (יחזקאל לב ה); אבל ושב שבותם (צפניה ב ז), כי אם ראות עיניו (קהלת ה י), ענות עני (תהלים כב כה), נדת דותה (ויקרא יב ב) והרוסה להם הם קודם הסמכם כאשר הם בהסמכם ר״ל על משקל פְּעוּל בשבא תחת הפא כמו פדות שלח לעמו (תהלים קיא ט), ואין כסות לאביון (איוב לא יט), זנות יין ותירוש (הושע ד יא) אך אמרנו בשמות האלה ר״ל חזות וגלות ושערם שהם על דמיון אומרים אמור בעבור שהם על משקלם והתוין על זה הם הלמדין, אבל עם דקדק העיון אינם אצלי כי אם על דמיון עבדות ומרדות אלא שהם חסרי הלמדין, והראיה על זה המנעם מהשתנות בהסמך כהמנע עבדות ומרדות מזה. אך המין השני מן השמות ר״ל פדות ושערו איננו נכון אצלי להיות אלא פְּעוּל בשבא כמו חלום אחד הוא (בראשית מא כו), שכול

ואלמן (ישעיה מז ט) וזולתם והתו בו תמורת ההא אשר היא למד הפעל ולא יכשר שיאמר בהם שהם פעלות כל עקר מפני שהם בשבא. ומה שהוא על דמיון

פְּעָל כמו דבש ושלו וקרב וכל יקר (איוב כח י) קצתו משתנה בהסמך אל הכנוים כאשר נאמר בסמוך דבש אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (ש"ה ה), ורבו לא ישתנו כאשר נאמר בסמוך כי כתב אשר נכתב (אסתר ח ח) מדינה ומדינה ככתבה (שם א כב) ואל היהודים ככתבם (שם ח ט) הכל בכתב מיד ה' (דה"א כח יט), ואע"פ שהוא: כי כתב אשר נכתב (אסתר ח ח) אגרת ובכתב מיד ה' מכתב, שם כתב כולל אותם כאשר כלל אותם בלשון הערבי. וכן לא ישתנה בסמכו אל השמות הנראים כאשר נאמר בסמוך והיה השרב לאגם (ישעיה לה ז) אגם מים (תהלים קיד ח), ובסמוך וכל יקר (איוב כח י) ואת יקר תפארת[1] (אסתר א ד). וכבר אמרתי בשער הבנינים (דף 58) כי מן הרמיון הזה וישב דוד במצר (דה"א יא ז).

ומה שיהיה על דמיון מועד ומופת ומוקש ומוקד לא ישתנה כאשר נאמר אהל מועד האלהים (דה"ב א ג), ונאמר בסמוך ואבן למוסדות (ירמיה נא כו) ומוסדות הרים ירגזו[2]) וארבעה שלחנות (יחזקאל מ מב) לשלחנות הכסף (דה"א כח יז) בהשתנות קמצות אל שבא ופתח, ונאמר בסמוך בְּתוֹכָחוֹת על עון (תהלים לט יב) וכסף תוֹעָפוֹת לך (איוב כב כה) תוֹכְחוֹת מוסר (משלי ו כג) כְּתוֹעֲפֹת ראם (במדבר כג כב), וענין וכסף תועפות לך הגדולה והרוממות בלומר רב ועצום. — ונאמר בסמיכת פה פי בהפוך ההא יוד, נאמר בפי כל עבדך אלה[3]), על פי ה' (שמות יז א) והיה פי ראשו (שם כח לב), בעברי פי פחת (ירמיה מח כח), מפיך ומפי זרעך (ישעיה סוף נט), וישם דבר בפיו (במדבר כג יו), ופיהו את פיך (ירמיה לד ג) ההא בפיהו לכנוי עם הואו. ויש שתפול היוד הזאת בסמוך המדבר השם אל עצמו בעבור הקבץ שני נחים רפים והוא אמרו כי פי המדבר (בראשית מה יב), וישם פי כחרב (ישעיה מט ב). ונאמר בסמוך שה תמים (שמות יב ה) אל הכנוי או שֵׂיי (דברים כב), ואיש שיהו (ש"א יד לה) בקיום היוד הנהפכה מן ההא, אך בסמכו אל המראה (אל שם נראה) לא נשתנה המין הזה מן השנוי כי אם שנוי אחר בנקוד, והוא כי שה כאשר נפרד הוא בשלש נקודות וכאשר יתחבר הוא בשתי נקודות, כי שה תמים בסגול נאמר שה כשבים ושה עזים (דברים יד ד). ונאמר בסמוך מה שהוא על משקל

פְּעָלוֹן הדגוש העין כמו תמהון ושברון ועורון וכליון, בשברון מתנים (יחזקאל כא יא), ובתמהון לבב (דברים כח כח), וכליון עינים (שם סה) בהקל העין והעמדתה בשבא; ואפשר שישאירו הדגשות כתכונתה עם שנותם הקמץ אל השבא כאשר נאמר בסמוך קנה וקנמון (ש"ה ד יד) וקנמן בשם (שמות ל כג).

וממה ששמשו בו בסמיכה שלא על דרך ההקשה סמכם המתואר אל התואר והוא כאמרם בני שלשים (בראשית נ כג) משפטו בנים שלשים[4]), ועוד

---

[1]) גירסת הראב"ע בלחות ל"ז ובפירושו לאסתר ו' ג' בפתח, אמנם בפירושו לקהלת י' א' כתבו גם הוא בקמץ.

[2]) בש"ב כב ח מוסדות השמים ובתלים יח ח ומוסדי הרים ירגזו וכצ"ל פה מוסדות השמים כי זה מן השערים אשר לא ישתנו בהסמכם.

[3]) לא ידעתי מקומו ואולי צ"ל כפי הנביאיך אלה (דה"ב יח כב).

[4]) והראב"ע שם פי' באמת בנים של שלשים ויהיו רבעים ולכן גם בני רבעים ישנו

בני רבעים ישבו לך (מ"ב י ל) ומשפטו בנים רבעים, ועוד אמרם בְּחֵיל כבד (מ"ב יח יז) בצירי תחת החת והמשפט בחיל בקמץ גדול תחתיה; ועוד בפתח ויקח יהוידע הכהן ארון אחד (מ"ב יב י) בשבא ופתח תחת האלף ודינו קמץ גדול; אל נְוֵה איתן (ירמיה מט יט) ומשפטו להיות כמו נָוֶה משולח (ישעיה כז י) כי איתן תואר לו; ועוד אנשי בני בליעל (שופטים יט כב) ומשפטו אנשים בני בליעל כאשר נאמר בזולת המקום הזה, והוא ההקשה בנטעי נאמנים (ישעיה יז י) ר"ל שהדין בו נטעים נאמנים כי נאמנים תואר; מי המרים (במדבר ה כג) המשפט המים המרים, כי המרים תאר למים; וכמהו עשה לך חרבות צרים (יהושע ה ב) בסמוך חרבות אל צרים והמתאר להם, והמשפט להיות כמו חֲרָבוֹת שניו (משלי ל יד), וכמהו מסל המצות אשר לפני ה' לקח חלת מצה אחת (ויקרא ח כו) [משפטו חלה מצה] כי מצה תואר לחלה, ואם יאמר בתו חלת שהיא תמורת הא כמו תו ושכורת ולא מיין (ישעיה כא כא) ותו אם אתן שנת לעיני (תהלים קלב ד) יהיה על דרך אחרת. ואם יושם גְּבַר תמים (שם יח כו) מלשון גָּבַר חכם בעוז (משלי כד ה) יהיה גם כן מן השער הזה, ר"ל משער מה שסמכו בו המתואר אל התואר והוא עוד זר משער ארץ בסמיכתו כאשר זר ממנו ובחדר משכבך (שמות ז כח) וזולתו ממה שזכרוהו קודם; ואם יושם לשון ארמית כמו איתי גְּבַר (דניאל ה יא) יהיה על אפניו. ודומה למין הזה אמרם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות (מ"א ז י) כי כאשר היה המספר הזה מודיע אורך האבנים לספר בעדם כאשר אתה אומר: אבנים עשריות ואבנים שמניות הקומו אותם במקום האורך, וספר בו ואחרי כן סמכו המהואר אל התאר (נ"א המספר אל הספור) על שמוש שהיו משתמשין בו, ואלו לא היה בדברים חסרון היה הקו להיות אבנים ארוכות עשר אמות, וכמהו וחוט שתים עשרה אמה יסב את העמוד השני (שם ז טו), ועוד וקו שלשים באמה יסב אתו סביב (דה"ב ד ב), וכמהו ארץ ארבע מאות שקל כסף (בראשית כג טו) הוקם המספר מקום הספור ואחרי כן סמכו המספר אליו והיה השער ארץ שוה ארבע מאות שקל כסף, ותחסרו השני תבניות והקימו אלה המספרים במקומם וסמכו אליהם כאשר היו סומכים אל שני התבניות; וכמהו וחלת לחם שמן אחת (ויקרא ח כו) בעבור שהיה אמרו שמן מְסַפֵּר על בלול בשמן אשר הוא ספור ללחם הוקם במקומו ואחר כן סמכו אליו המסופר. ואפשר שיסמכו אל סמוך אליו מְחַסֵּר והיו חושבים אותו כאילו הוא נמצא וסומכים אליו, כאשר אמרו נתנני ה' בידי לא אוכל קום (איכה א יד), כי אמרו בידי איננו סמוך אל לא אוכל קום, כי איננו ספור ולא במקום הספור ואיננו מאוחות בידי במאומה, אבל הוא ר"ל בידי סמוך אל סמוך אליו עולה במחשבה, והשעור בידי אדונים קשה או בידי אכזר והדומה לו, ואמרו בידי לא אוכל קום הגעת תכלית והפלגה בספור הענין, והשמוש הזה מקצורם וצחותם; ויותר נפלא מזה סמיכתם אל הכללים באשר יסמכו אל הספור כאשר יעמדו הכללים ההם במקום הספור, כאשר נאמר כי גאו המים מי שחו (יחזקאל מז ה), כי שחו פועל יפועל וזה כלל והוא מליץ בעד אמרם מים רבים.

וממה שנהג בדבריהם מנהג הסמוך ואיננו סמוך אמרו שומר מה מליל

לך יהיה פרושו כנים של רבעים ויהיו ממשים ותמה עליו המנחל אוהל יוסף כי לא מלכו מכניו של יהוא כי אם ארבעה, ולפה דברי החכם רוו"ה כפרושו הכנת המקרא לסוף ויחי.

(ישעיה כא יא) השוה מלתו והוא איננו סמוך למלת ליל שמורים (שמות יב מב) הסמוך; ועוד ואל המלכים אשר מִצְּפוֹן (יהושע יא ב) בשבא תחת הצדי והדין קמץ גדול; ועוד אין לשמור לְמַחְלְקֹת (דה"ב ה יא) בשבא תחת הלמד והוא סוף פסוק והמשפט הקמצות כאשר נאמר במקום אחר כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות[1]) (שם כג ח), ועוד דרך הירדן על הַמַּעְבְּרוֹת (יהושע ב ז) בשבא תחת הבית והמשפט הקמצות כאשר נאמר וְהַמַּעְבָּרוֹת נתפשו (ירמיה נא לב), והוא הדין עוד כי הרבה אפרים מִזְבְּחוֹת לחטא היו לו מזבחות לחטא (הושע ח יא), ועוד אמרו מְקוֹם אשר נתנו ריח ניחח לכל גלוליהם (יחזקאל ו יג). וממה שהנהיגוהו מנהג הסמוך אע"פ שאינו סמוך אמרם דרך השכוני באהלים (שופטים ח יא) המשפט השכונים באהלים, ועוד הוי משכימי בבקר — מאחרי בנשף (ישעיה ה יא) זה והדומה לזה איננו סמוך, כי הבית פוסקת הסמיכה ואין פנים בענין לסמכו, אך חסרו המם מזה והדומים לו להקל; ויותר מזה השותים במזרקי יין (עמוס ו ו), ואם יטה נוטה לשום אותו סמוך יהיה השתוי נעלם בלתי נודע וזה הבל[2]). וכבר נמנעו משנות דברים בסמיכה והיה הדין לשנותם בה וזה על דרך נכריה וצאת מן המנהג והשמוש, מהם אמרו בפרשת הנזיר לאחיו ולְאָחוֹתוֹ (במדבר ו ז) במשיכת האלף בקמץ כאשר היתה בְּאָחוֹת לנו קטנה (ש"ה ח ח) ומשפטו להיות כמו וְלַאֲחֹתוֹ הבתולה (ויקרא כא ג); ועוד הַאֲחֵיכֶם יבאו למלחמה (במדבר לב ו), ובאחיכם בני ישראל (ויקרא כה מו) במשיכת האלף מהם בפתחות כאשר הוא בכי אנשים אַחִים (בראשית יג ח) והמשפט להיות כמו והלחמו על אֲחֵיכֶם (נחמיה ד ח), ומהם עוד אמרו בָּגוֹדָה יהודה אחותה (ירמיה ג ח) והמשפט להיות על דמיון קרובה רחוקה גדולה ובא זר מהשער; ועוד אמרו קָטָנִּי עבה (מ"א יב י) משפטו קטני על משקל גרוני כאשר נאמר ואיש את קרבו (שמות לב כז) בקרבי אקדש (ויקרא י ג), וכאשר יסמך האחד המדבר אל נפשו יאמר קרובי וכן היה ראוי להיות קטוני ולא שנו הקוף והבליעו ואו המשך בנון, וכמהו ותהי שם המלחמה נָפֹצֶת (ש"ב יח ח) ומשפטה נְפוֹצָה על משקל גדולה ורחוקה וקרובה אם הוא מלשון כי נפץ העם (ש"א יג יא) ולא נשתנה כהסמך אך המירו ההא בתו, ואם הוא מלשון נפוץ היתה ההקשה להיות על דמיון כי אין בפיהו נכונה (תהלים ה י), ויתכן אצלי בו עוד להיות פועל חולף על דמיון והממלכה נָכוֹנָה (מ"א סוף ב), וכל מרעיתם נפוצה (ירמיה י כא), אך ההא נהפכה לתו כהפך הא ושבה אל בית אביה (ויקרא כב יג) הו ושבת לנשיא (יחזקאל מו יז) וההפך הא אזלה תו בכי אזלת יד (דברים לב לו), והענין כי כאשר נפוצה המלחמה על פני כל הארץ רבה אכולת היער בעם, על דרך והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאל נשקפה בעד החלון (ש"ב ו טז). ויתכן מן השער הזה ר"ל ממה שלא נשתנה בהסמך אמרו בצל דליותיו תשכנה (יחזקאל יז כג), והריותיו יבקעו (הושע יד א) כאשר הרות הגלעד (עמוס א יג) והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב) ממנו. וממה שלא נשתנה בסמיכה אמרו השקיתנו יין תרעלה (תהלים ס ה). — ומפני שהיה דומה לשער הזה אשר אנחנו בו מה שישתנה בהפרד ממה שהוא בהתחבר, כי כל סמוך מחבר וכל בלתי סמוך נפרד, ראינו לסמכו אל מה שזכרנו בשער הזה

---

[1]) גם שם גרסת הספרים כשנא.

[2]) לדברי המחבר פרוש הכתוב השותים יין במזרקים, ולזה הבית איננה נוספת כמו שכתב הראב"ע בשם ר' מרינוס ע"ש.

שער כ·

במחבר ובנפרד ובזכרון מה שישתנה ומה שלא ישתנה

דע כי רב מה שיבא בהתחבר ובהמשך הדברים פתח ממה שהוא על משקל ארץ או על משקל זולתו מן המשקלים והדמיונים ישתנה בעמוד עליו ובהפרד אל קמץ, ויש שיהיה הדבר האחר מזה בקצת המקומות נפרד בענין כמחובר; הדמיון בזה כי ארץ משתנה ברוב מקומות האתנח וסוף פסוק אל הקמצות ויש שיהיה עוד בהם פתח, ויקרה כזה עוד בזולת שער ארץ ובפעלים החולפים ממה שיהיה על משקל פֶּסֶל, ר"ל שיהיה בנפרד קמוץ כלו. ויש שישתנה דמיונים אחרים בעמוד עליהם אל הצרי והסגול ואל זולתם עוד באשר תראה אותו בשער הזה; ואלה המקומות נזכרים במסורת; ומשער ארץ מה שאינו משתנה כל עיקר ר"ל מה שלא יהיה לעולם באתנח וסוף פסוק כי אם פתח כאשר הוא בהמשך הדברים כמו נדר ותבן וספר ואפר ומלך ומלח, יצודו חרם (מיכה ז ב) ובטח, ובין עדר (בראשית לג יג) ועוד המאכלת כי אחריתו על דמיון ארץ*) אלה כולם וזולתם גם כן יבואו באתנח וסוף פסוק כאשר המה בזולת אתנח וסוף פסוק מהיות קצתם בצרי וקצתם בסגול וכבר זכרו זה והדומה לו במסורת חכמי הסופרים ואין ענין לזכרו הנה, יַדִּינִי שהערונו עליו לקחת אותו ממקומו, אבל מה שהצורך אביא אל זכרו הנה ממה שהוא בהפרד בחלוף מה שהוא בהתחבר הוא כמו השתנות רוב הפעלים החולפים והעתידים בהפרד מה שהם בהתחבר, וזה כאמרו בהתחבר יְבָרֶכְךָ בארץ (דברים כח ח) והיטבך וְהִרְבְּךָ (שם ל ה) בשבא ההא הכף ותחת הבית ונאמר בהפרד ושכב בשלמתו וּבֵרְכֶךָּ (שם כד יג), וברכך וְהִרְבֶּךָ (שם ז יג) בסגול; ונאמר בהפרד אביך קָנֶךָ (שם לב) וההקשה שיהיה בהתחבר קנך בשבא על משקל אשר קרך (שם כה יז), הוא עשך ויכננך (שם לב ו) כי הוא פועל הולך כמוהם, אפס כי הם שמשו בו בהפרד בסגול כמו שנאמר בהתחבר צור יְלָדְךָ תשי (שם לב יח) ובהפרד שמע לאביך זה יְלָדֶךָ (משלי כג כב), ונאמר בהפרד ושב — את שבותך וְרִחֲמֶךָ (שם ל ג) ע"מ ושכב בשלמתו וברכך והמשפט בהתחבר שיהיה בשבא ע"מ וברכך בארץ; ויאמר בהפרד כאשר השביעך (בראשית כ ו) והמשפט בהתחבר להיות בשבא ופתח, ונאמר כי לא אתך מָאָסוּ כי אתי מאסו (ש"א ח ז) בקמץ בהפרד והוא זקף כי הנפרד הרבה פעמים שיהיה בזקף. ונאמר בהתחבר כי גָבְרוּ עלינו (ש"ב יא כג) ובהפרד מאריות גָּבֵרוּ (שם א כג), ועוד ושמרו — את השבת (שמות לא יז) אכל בערים וְשָׁמָרוּ (בראשית מא לה), אשר בָּזָזוּ (במדבר לא לב) ואת כל חילם בָּזָזוּ (שם ט), וְטָהֵרָה ממקר דמיה (ויקרא יב ז) וכפר — וְטָהֵרָה (שם ח), לָקְטוּ לחם משנה (שמות טז כב) לפי אכלו לָקָטוּ (שם יח), וַיְחִי יעקב (בראשית מז כח) כאשר שמעת אתה וַיֶּחִי (דברים ד לג), וַיִּתְאַבְּלוּ העם (במדבר יד לט) ויתאבָּלו (שמות לג ד), באו מלכים נלחמו אז נִלְחֲמוּ (שופטים ה יט), מה יִקָּחֲךָ לבך (איוב טו יב) ומשם יִקָּחֶךָ (דברים ל ד), תרועה יִתְקְעוּ (במדבר י ו) ואם באחת יִתְקָעוּ (שם י ד), אשר תִּקְחוּ (שמות

*) וכן אמרה קהלת, לרדה, ותהי לו לאומנת אע"פ שבאין באתנחתא וס"פ אינן יוצאין משיטתן ונקודתן בסגול וכל ללכת בר מן חד פסוק שם הם שבים לָלָכֶת (קהלת א ז) ואין זולתו, והמחבר קצר דבריו ורצה בטעמי המקרא.

כה ג) ממחציתם תקחו (במדבר לא כט), באש ישרפו (ויקרא כ יד) באש תשרפו (שם ח לב), תשמרו להקריב לי (במדבר כח ב) אך את שבתתי תשמרו (שמות לא יג), ירחצו מים (שמות ל כ) ובקרבתם אל המזבח ירחצו (שם מ לב), וזאת החיה אשר תאכלו (ויקרא יא ב) אתה תאכלו (שם ג), ואדברה באזניהם (דברים לא כח) ואדברה (שם לב), ואת אלה תשקצו (ויקרא יא ג) ואת נבלתם תשקצו (שם יא); ובצווי ועתה הרגו — הרגו (במדבר לא יז), עמדו עמדו (נחום ב ט), בשלו את הבשר (ויקרא ח לא) ואת אשר תבשלו בשלו (שמות טז כג). והמקור למען ענתך לנסתך (דברים ח ג) ולמען נסתך (שם טז). בצאתך משעיר (שופטים ה ד) שמח זבולן בצאתך (דברים לג יח). ובשמות מקומך אל תנח (קהלת י ד) ברח לך אל מקומך (במדבר כד יא), שורך טבוח (דברים כח לא) בבכר שורך (שם טו יט), שדך לא תזרע (ויקרא יט יט) קצירך בשדך (דברים כד יט), ומטך אשר הכית (שמות יז ה) נטה את ידך במטך (שם ח ה), רעך ורע אביך (משלי כז י) שלמת רעך (שמות כב כח). נביא מקרבך (דברים יח טו) מחלה מקרבך (שמות כג כה), ושתי את גבלך (שמות כג לא) והרחבתי את גבלך (שם לד כד), על כל קרבנך (ויקרא ב יג) מנחת מרחשת קרבנך (שם ב ז), ואל אשה עמיתך (ויקרא יח כ) תשפט עמיתך (שם יט טו), והדבר נא אמתך דברי אמתך (ש״א כה כד), לא תתן חסידך (תהלים טז י) לאיש חסידך (דברים לג ח). ובכנוי אני ה׳ אלהיכם — כי קדוש אני (ויקרא יא מד). — וממה שישתנה בהפרד ממה שהוא בהתחבר אחד ואחת, כי רב מה שיבואו בהתחבר שתונע אלף (כל) אחד מהם (דברים כה ה) בפתח גדול אך בהפרד בפתח קטן וזה ידוע וגלוי. ודע כי רוב הנפרד יהיה באתנח ובסוף פסוק ויש שיהיה קצתו בזקף, ויש שינהגו הסגול ר״ל הטעם הסמוך לזרקא בהפרד מנהג אלה, כאשר נאמר ותשכח ה׳ עשך נוטה שמים ויסד ארץ (ישעיה נא יג) בקמץ גדול כאשר יהיה באתנח וסוף פסוק, ועוד וקבצתים מירכתי ארץ (ירמיה לא ח) ועוד הנה החיה ה׳ אותי כאשר דבר (יהושע יד י) בצרי תחת בית*) דבר כאשר יהיה באתנח וסוף פסוק, והמסורת עליו לית וכל אתנח וס״פ דכוותיה, ונאמר בחרו לכם היום את מי תעבודון (שם כד טו) בואו המשך כאשר יהיה בהפרד, ונאמר חמשים ללאת עשה ביריעה האחת (שמות לו יז) בפתח קטן כאשר הוא באתנח וסוף פסוק, ועוד טרם ישכבו (בראשית יט ד) בקמץ כאשר הוא באתנח וס״פ ועוד ויאמר עלי לשמואל לך שכב (ש״א ג ט) והם שלשה קמוצין ספרה אותם המסורה ושלשתם בענין עצמו, אחד מהם ויאמר לא קראתי שוב שכב (שם ג ה) והוא באתנח, והשני ויאמר לא קראתי בני שוב שכב (שם ג ו) והוא בסוף פסוק, והשלישי זה אשר זכרנו ונהגה המלה הזאת בסגול מנהגה באתנח וס״פ, וכמו זה עוד משם נסעו (במדבר כא יג). ודע כי מה שיהיה על משקל ארץ ותבוא עליו הא ההודעה והוא בזולת אתנח וס״פ כי הוא נשאר על בנינו, לא ישתנה ממנו כי אם ארץ לבדו כי הוא קרה לו דבר נפלא והוא שהם משנים אותו מן הפתחות אל הקמצות בהודיעם אותם, באיזה מקום שיהיה הפרד והתחבר, אמרו מן הארץ ההיא יצא אשור (בראשית י יא), ישבו לארץ ידמו

---

*) וכ״כ רדק במכלל סד ב וכ״ה בדפוס ישן ובמקלת ספרים כ״י מדוייקים כפי מה שכתוב במ״ש וכ״כ בטעמי המקרא: ויש אחד מהן במקרא אשר בא בסגול אחרי הזרקא ונקמץ בצירי הנה החיה ה׳ אותי כאשר דבר ביהושע ואין זולתו עכ״ל.

(איכה ג י), לגור בארץ באני (בראשית מז ד*). וכבר הנהיגו מלות בהתחבר מנהגם כהפרד, כאשר הנהיגו מלות בהפרד מנהגם בהתחבר, כאשר זכרנו בתחלת השער הזה מן המלות אשר לא תשתנינה, והמלות ההם כמו אמרו צור חָסָיוּ בו (דברים לב לז) הוא הדין להיות בשבא תחת הסמך כמו דליו שוקים (משלי כו ז), כי הוא מחובר בטעם בלתי נפרד ועוד כי בך חָסָיָה נפשי (תהלים נז ב) ועוד ישפוטו הם (שמות יח כו), לא תעבורי מזה (רות ב ח), ישליו אהלים (איוב יב ו). וממה שהוא דומה למין השער הזה מה שהנהיגו בו המחבר מנהג הנפרד והנפרד מנהג המחבר כתבם מם אשר הם פרוצים (נחמיה ב יג) והוא באחרית המלה בצורת המם אשר בתחלת המלות ובאמצעם וכתבם גם כן נון מן סערה (איוב מ ו) על הדרך הזה וכהפך זה כתבו מם לםרבה המשרה (ישעיה ט ו) והוא באמצע המלה בצורת המם אשר באחרית המלות.

שער כא·

זה שער הסמיכה היחשית·

דע כי היחש יקרא אל אבי האב ואל המשפחה ואל הארץ ואל המלאכה, ויש שיחושו אל זולת המשפחה למאורע או לדבר יפול למיוחש עם אשר יתיחש אליו; וכאשר תיחש אל שם נפרד תוסיף באחריתו יוד ליחס ותשנה תחלתו ואפשר שלא תשנה תאמר ביחס אל עבר לאברהם העברי (בראשית יד יג), ואל גבל, הגבלי (יהושע יג ה) ואל אדום, ארומי (דברים כג ח), ואל רכב רכבי (ישעיה לו כד), דן הדני (שופטים יג ב), גד בני הגדי (במדבר לד יד), אשר האשרי (שופטים א לב); ואמרו על דרך זרות ואל האשורי (ש״ב ב ט) אמר בו התרגום ועל בית אשר, מכיר מכירי (במדבר כו כט), שאול השאולי (שם כו יג), חמל החמולי (שם כו כא); אבל היחש אל ימין הוא הימני (מ״א ז כא) שלא על דרך ההקשה וכן היחש אל שמאל השמאלי (יחזקאל ד ד) שלא כהקשה גם כן, ואפשר שהיתה דעתם ביחש אל ימין ימיני להפריש בינו ובין היחש אל בנימין כאשר אמרו איש ימיני (אסתר ב ה) והנהיגו על השמאלי מפני שוה לעמת זה והיתה ההקשה להיות כמו הנוך משפחת החנכי (במדבר כו ה). וכבר מצאתי במשנה מה שדומה לשמוש הזה והוא אמרם במסכת פרה (פ״א מא) „אמר רבי יהושע לא שמעתי אלא שלשית, אמרו לו מה לשון שלשית, אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש אם אומר אתה שלישית לאחרות במנין וכשאתה אומר שלשית בת שלוש שנים. כיוצא בו כרם רבעי א״ל מה לשון רבעי, אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים", והפרישו בין שני הענינים בהשתנות השתי מלות. ואם יהיה בשם הנפרד מאומה מאותיות התוספות תשארהו כאשר הוא ותיחש אל הכל ותאמר ביחוש אל חצרון חצרוני (במדבר כו ו), זבולן זבולני (שופטים יב יב), ארמון ארמוני (בראשית כה כה), ישוב ישובי (במדבר כו כד), יכין יכיני (שם כו כב), יאיר יאירי (ש״ב כ כו). ואם תהיה התוספת ההיא דומה לסמן הקבוץ תגרענה ותיחש אל שאר השם כאשר אמרו

*) וכמו כן הָעָם (יחזקאל מה ו) הארזו (יהושע ג טו) ובקמץ הכל לפי שאין אותיות אע קובלים הדגש הראוי להיות אחר הא הידיעה.

ביחש אל מצרים מצרי (שמות ב יט) ואל ספרוים (מ"ב יז כד) ספרוי (שם יז, לא), ואמרו ביחש אל אפרים, האפרתי אתה (שופטים יב ה) גרעו היוד והמם והוסיפו תו על דרך הזרות ודמה ליחש אל אפרת הוא בית לחם (בראשית מח ז) כאשר נאמר ודוד בן איש אפרתי (ש"א יז יב*), אפס כי אמרו ביחש אל שעלבין (יהושע יט מב) שם מקום, השעלבני (ש"ב כג לב) ולא גרעו התוספת אשר היא דומה לסימן הקבוץ וכאשר בארנו איכות זה בזכרון בניני השמות הרבעים (דף 75). ואם יהיה השם אשר ייוחש אליו מורכב משני שמות הושמו שם אחד שלם ר"ל שלם שחבר ביניהם בנקוד או בחבור אם יהיה סוף השם הראשון ממה שלא ינקד ר"ל אם יהיה אות רפה תיחס אל כלל השם ההוא כאשר נאמר ביחש אל גלעד והוא שם מורכב משני שמות ר"ל מאמרו הגל הזה עד — על כן קרא שמו גלעד (בראשית לא מח) וחבר ביניהם בנקור ר"ל בשבא אשר תחת הלמד, והמקום הזה הוא ארץ הגלעד עצמו ואם נשתנה מבנינם (נ"א מבטאו) וכו נקרא האיש גלעד ונאמר ביחוש אליו הגלעדי (שופטים יא), מלכיאל המלכיאלי (במדבר כו מה), ישראל הישראלי (ויקרא כד י) אחירם האחירמי (במדבר כו לח) איעזר האיעזרי (שם כו ל), יחלאל היחלאלי (שם כו כו), יחצאל היחצאלי (שם כו מח), אשריאל האשריאלי (שם כו לא); וכן אם יהיה אחר משני השמות נלוה אל השני אפס הושמו שם אחד אע"פ שלא חבר ביניהם בנקוד ולא בחבור ייוחס גם כן אל כלל השם, אך כאשר יודיעוהו יודיעו המחבר אליו מהם בלבד כאשר נאמר ביחש אל בית לחם בית הלחמי (ש"א יו) ויוחש אל שני השמות והובאה ההודעה על השני מהם ונאמר ביחש אל בית שמש בית השמשי (ש"א ו יד), אבי עזר אבי העזרי (שופטים ו יא), בית אל בית האלי (מ"א יו לד); ואמרו האחירמי האיעזרי בהבאת ההודעה על השם הראשון מפני ששמו השני שמות שם אחד שלם ויחשו אליו על שני הפנים ר"ל שאמרו התשעי לחדש התשעי (זכריה ז א), אביעזר הענתותי (דה"א כז יב) והביאו ההודעה בתחלת השם כאשר שמו השתי מלות מלה אחת שלמה כמו גלעד וישראל והדומה להם, ופעם גרעו השם הראשון להקל ויחשו אל השני מהם בלבד כאשר שמו אותם במכתב שני מלות כאמרו ויהי איש מבן ימין (ש"א ט א) ואמרו איש ימיני (אסתר ב ה), וכן עשו ביחש אל אבל מחולה (שופטים ז כב) והוא שם מורכב משני שמות האחד מהם נלוה אל השני ר"ל שגרעו השם הראשון להקל ויחשו אל השני ואמרו ברזלי המחלתי (ש"ב כא ח). וכבר מצאנו בדברי רבותינו כשמוש הזה והקלות הזה ר"ל שאמרו ביחס אל בית לחם לחמיות באמרם מלודיות ועד לחמיות בחצי לוג (כלים פב מ"ב). ודע כי אמרם אבי העזרי ראיה על שאביעזר (יהושע יז ב) אינם אצלם שם אחד על השלמות ר"ל שאין חבורו גמור אבל הוא כמו בית שמש ובית אל ואם אינו נוהג

*) וכן כתב הראב"ע בפירושו בראש ס' רות על אפרתים: וזאת המלה פעם היא ליחס המקום הנקרא אפרת ופעם אחרת ממשפחת אפרים, ואפרת שם אשת כלב בן חצרן (דה"א ב יט) ונקרא המקום על שמה כמו מצרים עכ"ל וכתב החכם ר' וואלף היידנהיים ז"ל בס' העלמים: וזה לא יתכן שהרי יעקב לא היה חי במצרים כ"א שבע עשרה שנה וכלב נולד במצרים שהרי לא מכל נפ' ויגש עם הבאים ליעקב מצרימה, ומה גם לדעת רז"ל שאמרו כי אפרת היא מרים אמו של חור ואחות אהרן ומשה והיתה בתה של יוכבד שנולדה במצרים וא"כ לא יתכן כלל שיזכיר יעקב שם אפרת וכתיב ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם? ועוד איך יתכן שיקרא כלב שם עיר ע"ש אשתו אפרת בעודו במצרים ולא היה לו עדיין חלק ונחלה בארץ? עכ"ל.

בספר המנהג הזה. ואם יהיה בסוף השם יוד דומה ליוד היחש וירצו ליחש אליו יגרעו היוד ההוא ויביאו במקומו יוד היחש בעבור המנע קבוץ שני נחים רפים, כי יוד היחש רפה גם כן כאמר ביחש אל כמו זה לכרמי משפחה הכרמי לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני לגוני משפחת הגוני (במדבר כו). ואם יהיה באמצע השם המיוחס אליו אות כפולה יגרעו, אמרו ביחש אל שפופם השפמי (שם כו לח) כאלו יחשו אל שופם על דמיון היחש אל חופם באמרו החופמי ואל שוחם השוחמי (שם לט מב). ואם יהיה בסופו אלף נחה יניעוה כאשר אמרו ביחש אל פלוא הפלואי (שם כו ה), ואם בסופו הא רפה לנקבה תהיה במקומה יוד היחס ברוב דבריהם כאשר אמרו ביחס אל בריעה הבריעי (שם כו מד), תמנה (יהושע טו י) התמני (שופטים טו ו), צרעה (יהושע טו לג) הצרעי (דה״א ב כד), ואפשר שימירו ההא בנון ויביאו עליה יוד היחש כאשר אמרו ביחש אל שלה השלני פוה הפוני (במדבר כו כ כג) כי חסרו ההא מפוה והמירוה כנון ואחר כן חסרו הואו הנעה והשאירו ואו המשך בעבור שהיה זה יותר קל עליהם מאמרם הפיני על משקל השוחמי אלו היו מביאים אותו על העקר או מאמרם הפווי אלו לא היה ממירים, ואפשר שלא יחסרו ההא אך יהפכו אותה תו כאשר אמרו ביחש אל מעכה (בראשית כב כד) ויזניהו בן המעכתי (ירמיה מ ח), וכבר עשו זה קודם היחש עוד באמרם וישב גשור ומעכת (יהושע יג יג); ואמרו העזתי והאשדודי (שם יג ג) והפכו הא עזה לתו כי יתכן אצלם להפוך כל הא נקבה בבלתי הסמיכה תו כאשר אמרו ושכורת ולא מיין (ישעיה נא כא) אם אתן שנת לעיני (תהלים קלב ד); ואמרו ביחש אל מרשה (מיכה א טו) מיכה המרשתי (שם א א), נטפה (עזרא ב כב) הנטופתי (דה״א כז יג), אבל מחולה (שופטים ז כב) המחלתי (ש״ב כא ח), וכבר יחסו עוד אל צרעה הצרעתי והאשתאלי (דה״א ב נג), ואל נעמה (יהושע טו מא) צופר הנעמתי (איוב ב יא); אך אמרם לימנה משפחת הימנה (במדבר כו מד) אינו יחש אבל השאירו השם כאשר הוא והודיעו אותו אע״פ שהוא שם נודע כאשר הודיעו ארונה (ש״ב כד טז) באמרם הארונה (שם כד טז), שבט המנשה (דברים ג יג). ואם נסבור באמרו לכרמי משפחת הכרמי לחגי משפחת החגי וזולתם ממה שהוא דומה להם כזה*) לא יהיה רחוק. ואפשר שינהגו כנון באהרית השמות מנהג ההא כהסרם אותה כאשר אמרו ביחש אל נעמן הנעמי (במדבר כו מ) כאשר יחשו אל נעמה בחסרון ההא. ואם ייחשו אל שם באחריתו ואו רפה ישאירו הואו ויוסיפו אחריה נון כאשר אמרו ביחש אל שילו (שופטים כא כא) אחיה השילוני (דה״ב ט כט), ואל גלה (יהושע טו נא) אחיתפל הגילני מעירו מגלה (ש״ב טו יב).

ואם תקבץ השם המיוחש תביא עליו סימן הקבוץ ר״ל ים לזכרים ות לנקבות ותכפל יוד היחש כדי שתוכל להניעה בעבור שהיא נחה ויוד הקבוץ וואו נחים גם כן, ולא יקובץ בין שני נחים רפים ואחר כך תבליע אחת שתי היודין בשניה ויוציאם הלשון בפעם אחת כאשר נאמר אלהי העבריים נקרא עלינו (שמות ג ג), ופלשתיים מכפתור (עמוס ט ז), ובנקבה המצריות, העבריות, וכן עשו בנקבה האחת באמרם העבריה, נערה מואביה (רות ב ו), והיתה להם תרומיה (יחזקאל מח יב) כאשר רצו ליחש אל תרומה חסרו הא הנקבה כאשר

*) ר״ל שהיוד איננה ליחוס רק היא לשם והשאירו לשם כאשר הוא ולא כמו שאמר לעיל שגרעו יוד אחת מחמת הקבץ שני נחים רפים.

עשו בעת שיחשו אל תמנה ואמרו התמנה ואחר הביאו יוד היהם כפולה כדי שתהיה יכולת להניעה מפני שהיא נחה רפה והא הנקבה נחה רפה; ואמרו משאול תחתיה (תהלים פו יג), ועוד בה עשיריה (ישעיה ו יג) ואלו היו מיחשים אל תמנה או אל מעכה (אשר) היו אומרים התמניה והמעכיה בחסרון הא מעכה והא תמנה והבאת יוד היחס וסימן הנקבה כאשר עשו בחרומיה; ואם ימירו ההא כתו לא ירגשו היוד בעבור שאין צרך מביא לזה כי התו נחה נראה חזקה ואמרו עברית יהודית ישראלית אדומית מצרית עמונית חתית. ואפשר שיחסרו יוד היחש מקבוץ הזכרים מפני שכבד עליהם הקבץ היודים ואמרו פלשתים עברים ונסעו הקהתים (במדבר י כא), ישמעאלים, מואב והגרים (תהלים פג ז), בית הרכבים (ירמיה לה ה); ואפשר שימירו אחת היודין אשר ליחש בקבוץ באלף בעבור שהוא גם בן כבד עליהם מפני הקבץ היודין כאשר אמרו ההגריאים (דה״א ה י) הערביאים (דה״ב יז יא). ומאשר התיחשו אל זולת משפחתם למאורע כאשר אמר ואבי עמשא יתר הישמעאלי (דה״א ב יז) והיה זה למאורע אם בעבור שדר ביניהם כאשר יחשו עבד ארום אל גת (ש״ב ו י) והוא מבני מררי (דה״א יג יג) או לדבר זולת זה, והראיה על אשר יתר זה מישראל אמרו עליו ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי (ש״ב יז כה) וזאת ראיה מספקת (וכן כתוב בפרוש המיוחס לרש״י בדה״א ב יז). ואל הענין הזה נטה המשורר,

נא פנת יקרת וערב ממי פרת השבעתיך בתורת משה הקרחי
שאחותי תחשב ואזן לי הקשב ותשובה השב משיבת מדוחי

בלומר חברו של קרח והצריכה לזה קאפיה (החרוז) וכבר תפשו עליו בזה אנשי דורו (כי רצוני לומר) שיסמך הנביא עליו השלם לקרח וכן הוא דבר שצריך לתפשו עליו כי מן הדין שילוו אל הנביא לא שילוו אותו לזולתו; אך לא הרגישו הם לזה והרומה לזה מה שאמר זולתנו (פרעון מוסי) פרעה של משה, נ · אשר היה בזמנו. ומה שהוא דומה למה שזכרנו אמרם דואג הארומי, יחשו אותו אליהם בעבור מאורע, הלא תראה ספור כתוב עליו באמרו ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא — ושמו דאג הארמי אביר הרועים וג׳ (ש״א כא ח). ואפשר לבקש למשורר הזה התחבולה אחרת והוא שירצה כאמרו משה הקרחי היחס אל אבי [אביו] והתחבולה היא אשר זקנו וזקן קרח אחד כלומר אשר יתיחסו לזקן אחד (והוא קהת).

שער כב׳

זכרון ההבלעה וטעמה ומאיזה ענין התהיבה׳

דע כי השתי אותיות הדומות זו לזו כאשר תהיינה סמוכות במלה אחת ונחה הראשונה מהם יתכן להבליעה בשניה, וענין מאמרנו אות נבלעת כלומר אין לה תנועה מבדלת בין הנבלעת ובין אשר נבלעת בה, אך ישענו בהם בלשון משענה אחת כי המוצא אחד ואין הפרש ביניהם, וזה כאמרך רבו משערות ראשי (תהלים סט ה), רכו דבריו (שם נה כב), זחדו מואבי ערב (חבקוק א ח), עקרו רבבו ורככו וחדדו בנח האות הראשונה מהשתים הדומות זו לזו. ויש שמראים האות הזאת ולא יבליעוהו ואם יהיה נחה, אמרו סבבו את העיר (יהושע ו טו), ושממו עליה (ויקרא כו לב), ואפשר שלא יהיה עקר האות הנבלעת

הנה ויניחוה ואחר יבליעוה כאשר עשו בסבוני כמים (תהלים פח יח) אשר עקרו להיות כמו סבבוני בכחש אפרים (הושע יב) והניחו הדומה הראשונה והבליעוה כי לא יתכן להבליע אות נחה עד שתסור תנועתה כי הלשון איננו מוציא האות הנבלעת ואשר היא נבלעת בה כי אם הוצאה אחת והיא הראיה על אבוד התנועה מהאות הנבלעת, וכאשר עשו בכי חנני אלהים (בראשית לג יא) אשר עקרו חננני כמו אכלני הממני (ירמיה נא לד) והניחו והבליעו; וכן אם תהיינה השתי אותיות הדומות זו לזו בשתי קצות שתי מלות, ר"ל שתהיה אחת מהנה בסוף מלה והשנית בתחלת מלה שסמוכה אליה, ואין ספק כי הראשונה מהם נחה כי לא יעמדו על נע ושהשניה נעה כי לא יחלו בנח, כי כאשר יהיה כן ולא יבדיל ביניהם טעם יתכן להבליע הראשונה, ודמיון זה אמרך יהושע בן נון. וראיתי מאמר שמיחשים אל ראש הישיבה רבינו סעדיה הפיתומי ז"ל אמר בו שיש מן העברים מי שמבליע נון בן ומהם מי שמראה אותה, והנון ההבלע בכל מה שדומה לזה טוב בעיני, ההקשה עליו בזה אמרו בו ירוץ צדיק (משלי יח י), ואזל לו (שם כ יד) זה שבתה הבית (רות ג ז), צרר רוח (הושע סוף ד), שלח חשך (תהלים קה כח), ואין מה שיש תחת הריש והזין והלמד והחו מן הטעמים[1]) מונע מן ההבדל כאשר חשבו אנשים שהיו אומרים כי הכונה בטעם הזה למנוע ההבלע, ואין הדבר כן כי הטעם איננו מבדיל בין שני המלים והיא גם כן נמצא הרבה במה שלא תחכן בו ההבלעה כמו בערף כלב (ישעיה סו ג), גרש לץ (משלי כב י), ועשק דלים (שם כח ג), פוטר מים (שם יז יד), יקח לב (הושע ד יא), הנה לו (שם ד יז), מי חכם ויבן אלה (שם יד י) וזולת זה הרבה, והוא אם כן במלים ההם לבלי מה שחשבו, וכמו־זה ישושום מדבר וציה (ישעיה לה) יתכן להבלע מם ישושום במם מדבר, וכמהו עור הביטו אליו ונהרו (תהלים לד ו [2]) יתכן אלי להבלע ואו אליו בואו ונהרו; ומן המופתים החזקים על שהוא נבון, מה שהזהירו עליו רבותינו ז"ל (ברכות טו) לבאר כל שתי אותיות דומות נופלות בקריאת שמע על הדרך הזה ולהראותם ר"ל בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואברתם מהרה, על לבבכם, הכנף פתיל, אתכם מארץ[3]), וזאת ראיה גלויה כי הבאור טוב מן ההבלע בקריאת שמע בלבד וכאשר יהיה הבאור יותר טוב ההבלע אינו אסור אך מעלתו פחותה, ועוד כי מה שיחדו בזה ק"ש ראיה כי הוא מותר בזולתו, והיה ההבלע אפשר בכל המלות האלה אע"פ שהטעם מפריד בקצתם בין שתי אותיות הדומות כאשר הוא מפריד בין הכנף ובין פתיל ובין אתכם ובין מארץ, מפני שקריאת שמע קוראים אותה

---

[1]) ר"ל שני טעמים וכ"כ רד"ק במכלול דף פ' וראה מ"ש לדברים ד לג וליחזקאל כ"ב ל. ודעת המדקדקים שקריאת מלות האלה לא מלעיל ולא מלרע לגמרי רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים, ודעת החכם בער בספרו תורת אמת דף כא כי טעם מרכאות בפסוקים האלה וכאלה אינן אלא געיות כקראות העמדות ובאות על תיבות יוצאות בצרי ומלעיל, כדי שיגעה בהן הקורא ויעמיד את תנועת הצרי שלא תבוטא ותשמע כסגול וכן בתיבות יוצאות על אות גרונית ע"ש.

[2]) ובשני פסוקים האלה אין שני טעמים אף כי נפגשו ב' אותיות דומות, ולזה דעת המחבר ה"ס שיתכן בהן ההבלע אף במקום שנפרדים בשני טעמים.

[3]) הרב המחבר הביא הפסוקים האלה כסדר המקרא ובנוסחת השאלתות פ' עקב, ובגמרא הם שלא כסדרן כמו שהעיר הרב רא"ג.

בעת התפלה בלי טעמים מפרידים בין קצת מלותיה לקצתם. וההבלע גם יתכן אצלי בכל שתי אותיות שהן קרובות במוצא אע"פ שאינם מתדמות כשיהיו בשתי קצות שתי מלות כאשר אמרנו, ודמיון זה ויתן לי את מערת המכפלה (בראשית כג ט) כי יתכן בעיני להבליע הנון ויתן בלמד לי בעבור קרבתם במוצא למי שהוא רוצה בזה, [וכן] לך אל — נמלה עצל (משלי ו ה) ועוד אם נא מצאתי חן בעיניך אל — נא (בראשית יח ג) איננו רחוק אצלי הבלע כל אחת מהשתי למדין בכל אחת מהשתי הנונין, וכמו זה מארץ זכרם (תהלים לד יז), יחפץ זנבו (איוב מ יז), כי יתכן אצלי הבלעת הצדי בזין בעבור אשר מוצאם קרוב או שיהפכו הצדי לזין ויבלעוה בה, וכן אמר בכסף וזהב (תהלים קה לז) ובמה שדומה לו; וכן לא אמנע מהבליע האות הנחה במה שסמך לה כשיהיה מוצאה קרוב אע"פ שהם במלה אחת כמו והעבטת גוים רבים (דברים טו ו) כי הבלעת הטית בתו אחר הפכה לתו איננו נמנע מאצלי, וכמו זה והמעטתים (יחזקאל כט טו), ושחטתם בזה (ש"א יד לד), ובזה אקיש על כל מה שדומה לזה. ואמרתי שיתכן מבלי שאגזור בו, בעבור שלא פגעתי עד העת הזאת צח שאבטח בקבלתו בטחון גמור שאקבל ממנו המקרא, אבל אני סומך בדיקות המלות על הספרים המדויקים, וכבר בא לידי מהם מקרא ירושלמית ואחרת בבלית. ועל ספרי החכמים גם כן בטחוני בזה, וכבר ראיתי מהם ספרים לקצת הירושלמיים, ועל המסורת גם כן אני סומך בו; ואין מה שזכרתיו שלא פגעתי מחכמי הקבלה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור, כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי, אבל גרלנו בפאה הרחוקה הזאת אשר אין חפץ בה, ועל כרחי לא ראיתי מי שזה תארו; ובלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי הקשה על הבלעתם נון בן נון, כי מן ההבלעה מה שמביאה עליו ההקשה כאשר אהה רואה, וממנה מה שבא שלא על דרך ההקשה כאשר תראהו בשער הזה עוד. ומה שבא עוד מן ההבלע על דרך ההקשה אמרו ונתנוך בידם (שופטים טו יג), הליועץ למלך נתנוך (דה"ב כה טז) ברגשות נון המדברים בעבור הבלע הנון אשר היא למד הפעל בה והעקר ונתננוך על משקל במה קבענוך (מלאכי ג ח), וכמהו ונתנו את בנתינו (בראשית לד טז) העקר בו ונתננו ע"מ וישבנו אתכם ולקחנו — והלכנו (שם), וכמהו ולנו בגבעה (שופטים יט יג) משפטו ולננו, בצל דליותיו תשכנה (יחזקאל יז כג) העקר בו תשכננה ע"מ דרכי תצרנה (משלי כג כו) והעמרנה (בראשית מא ג) תפלנה (יחזקאל ל כה), הנון הראשונה למד הפעל ר"ל מן שכן והשניה סימן קבוץ הנקבות, ובעונתינו נתנו (עזרא ט ז) העקר נתננו ע"מ נשמדנו (ש"ב כא ה), וכמהו כי עליך נשענו (דה"ב יד י) העקר [נשעננו], והתקדשו והכינו (שם לה ו) עקרו הכננו ע"מ הפרנו והצרנו מאת בריתי הפר (בראשית יז יד) והצר לך (דברים כח נג), ויכוננו ברחם אחד (איוב לא טו) עקרו ויכוננו השני נונין הראשונות מהעקר כי הוא עתיד כאשר כונן (ישעיה מח יג) כמו יכוננה עד עולם (תהלים פז ה) ונבלעה הנון הכפולה בנון באשר היא כנוי הרבים המדברים; ואמתו אל תבעתני (איוב ט לד) עקרו תבעתנני ע"מ זבח תודה יכבדנני (תהלים נ כג), וכמהו תברכני נפשך (בראשית כז יט), אך הן תוי שדי יעננני (איוב לא לה) אפשר שיהיה הרגוש בו בעבור הבלע ההא אשר היא למד הפעל ר"ל למד יענה וזה שלא כמנהג השמוש אע"פ שמצאנוהו רפה בקצת הספרים

כמשפטו; יסר יסרני יה (תהלים קיח יח) עקרו יסרנני כי הם מוסיפים הנון על הפעלים החולפים כאשר יוסיפוה על העתידים, וכבר בארתי זה קודם לכן; והשחתם (דברים ד כח) עקרו והשחתתם ע״מ והקרבתם והבלעה התו אשר היא למד הפעל בתו המדברים; אשר כרתו (במדבר כג יז) עקרו כרהתו ע״מ שמעת[1]); ובבאו נבעתי (דניאל ח יז) עקרו נבעתתי; גוער בים ויבשהו[2]) (נחום א ד) עקרו וייבשהו ע״מ ויעזקהו ויסקלהו (ישעיה ה ב), וכמהו וישרם למטה מערבה (דה״ב לב ל) עקרו ויישרם ע״מ וישברם וכן יכתב ויישרם [בקצת הספרים] בשני יודין, ושניהם ר״ל ויבשהו וישרם שני פעלים כבדים, אך וישרנה הפרות (ש״א ו יב), ויחמנה בבאן לשתות (בראשית ל) יתכן שיהיה כמו ויבשהו וישרם ר״ל פעלים כבדים אע״פ שאינם פתוחי היודין, וכבר העמדתי המופת הגלוי מדברי ר׳ יהודה (אותיות הנוח דף 56) על זה בזולת החבור הזה ר״ל ספר ההכלמה; ויתכן עוד שיהיו פעלים קלים ושיהיו היודין בהם לעתידות. ויש שכופלין האות ויבליעו הראשונה בשניה ויעשו זה פעמים רבות בעמוד על המלה ובהפסק הדברים כאמרו חדלו פרזון בישראל חדלו (שופטים ה ז) אין בחדלו הדגש מן הענין כי אם מה שיש בחדלו הראשון זולת ענין העמידה עליו[3]) ודגשוהו בעבור זה כדי שתחזק הסמיכה עליה, וכמהו ורעבים חדלו (ש״א ב ה), ואיש ברעהו יהתלו (ירמיה ט ד), ברק מרטה (יחזקאל כא טו) בצמא נשתה (ישעיה מא יז), רוח אלהים רעה מְבַעִתֶּךָ (ש״א טז טו) עקרו מְבַעֶתְךָ בסגול תחת העין ובשבא תחת התו ובהקל אותו ע״מ מלמדך להועיל (ישעיה מח יז), כי הרוח יבא בלשון זכר ובלשון נקבה כאשר נאמר ורוח גדולה וחזק, והונעה העין בשבר כי ממנהגם לעשות כזה כאשר עשו בסמך ומאספכם אלהי ישראל (שם נב יב) וכאשר עשו עוד במם אאמצכם במו פי (איוב טז ה) והנבואות לא נאמרו כי אם בלשונתם ועל כן תראה מיחשים שמושיהם אליהם — והדין להיות בסגול — והונעה התו בסגול בעבור העמידה עליו כמנהגה כאשר התבאר בשער המחבר והנפרד (שער ב) והכבידוהו בעבור הענין הזה ר״ל העמידה עליו. ויתכן שיהיה הכבד נון הן תוי שדי יענני (איוב לא לה) בעבור הענין הזה. ויש שידגשו הערב האות האחרונה מפנות שיריהם כאשר לא תהיה רפה בעבור העמידה. ויש שידגשו (הערב האות האחרונה) גם כן העקרים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה, כדגשותם קוף ונתקנוהו מן העיר (שופטים כ לג) מיראתם שתדמה לכף, וקוף ביקרותיך, (תהלים מה י), וקוף ולו יקהת עמים (בראשית מט י) וקוף עקשות פה (משלי ד כד), וקוף ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז כ) וקוף אם יקרך עון (ש״א כח י[4]) וקוף מקדש ה׳ (שמות טו יז) מיראתם בזה גם כן, וכדגשותם צדי ירבו עצבותם (תהלים טז ד) מיראתם שתדמה לסמך; וזאת היא דעתם בדגשות צדי ומחבש לעצבותם (שם קמז ג) וצדי נצרה על דל שפתי (שם קמא ג), נצרה כי היא חייך (משלי ד יג),

---

[1]) ר״ל אשר כרתי (ירמיה יא י) עקרו כרתתי ע״מ שמעתי.
[2]) ראה גם׳ ההרכבה אות ואו התיבות ויבשהו, וישרם, ויחמנה ובמנחת שי על וישרם.
[3]) ר״ל אין הפרש בין חדלו הראשון לשני מלבד כי השני באתנח ולזה דגשו הלמד כדי שתחזק הסמיכה עליה, ומזמן הרד״ק קראו המדקדקים הדגשים האלה „לתפארת הקריאה" כמ״ש במכלול ג ב.
[4]) ראה ס׳ הנוח לרי חיוג ופרחון שרש קרה.

ולא אריה בעצרתיכם (עמוס ה כא), וכדגשותם סין ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה) לכרוה מהתערבה בזין, וכבר בארתי את זה באר היטב בזולת הספר הזה. ומפני מה שזכרתיהו במלות האלה מיראה הספק צוו רז"ל (ירושלמי פ"ב דברכות) לבאר זין תזכרו ועשיתם ולהראותה ולצחצח בה, ולהראות סמך כי לעולם חסדו לצחצח בה גם כן, הזין מיראה שתתערב בסמך[1]) והסמך מיראה שתתערב בזין, כי הזין הנחה אשר אחריה כף קרובה במוצאה ממוצא הסמך וכן הסמך הנחה אשר אחריה דלת קרובה במוצאה ממוצא הזין, וכאשר הסמך הנחה אשר אחריה גימל קרובה כמוצאה ממוצא הזין, ויתבאר לך באמרך ותסגור הדלת (מ"ב ד ה), נשגב ה' (ישעיה לג ה). ויש שיכבידו העברים הריש בקצת המקומות (במכלול ס"ג נמנו כלם) אע"פ שיכבד עליהם זה ברב המקומות ועשו זה כדי שתחזק הסמיכה עליה בעבור כבדותה על הלשון מפני ההשנות אשר בה, וכבר בארתי מהות ההשנות הזה בזולת החבור הזה ד"ל ספר ההכלמה, והוא אמרם בעבור הרעימה (ש"א א ו) משפטו להקל הרש כי הוא מקור הרעים אך עשו כזה כאשר עשו בצרי ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג) אשר דגשוה והדין כה להקל כי הוא מקור הצפון כמו השליך, אבל הראיתם אשר בחר (ש"א י כד) יתכן שיהיה דעתם בדגשות הרש שלו ודגשות רש הראיתם כי שלח בן המרצח (מ"ב ו לב) היא הדעת הזאת עצמה ר"ל הסמיכה עליה; ויתכן עוד שיהיה דעתם כו באמרם הברב כח (איוב כג ו), הבדרך אבותיכם (יחזקאל כ ל) כדגשוה כי המה שאלה לדעת כמוהם וכבר בארתי את זה משמושם כשער השאלה לדעת (שער לו). ואמרו קשתותם תשברנה (תהלים לז טו) ודגשו השין בעבור שהוא יותר קל עליהם במלה הזאת בהקבצם עם השתי התוין מהקילה. ודע כי אין ממנהגם הכבד כל אות בשבא שיש בו ספק או כל אות שהמבטא כהקלה קשה עליהם, כי בעתים יכבר עליהם מה שהוא קל עליהם בעתים אחרים ובהפך, ועוד כי יראת הספק הזה ודעת חזק הסמיכה איננו דבר כולל את כולם אבל הוא לשון לעם מהם מבלתי עם, ומן המבואר כי הדעת הזאת היא למעט מהם, וע"כ בא הכבד במקומות מעטים כלשון העם ומנהגיהם, כי לא דבר עמהם כי אם בלשון שהיו נוהגים בו; אך דגשות תו ויהי כל יודעו מאתמול שלשם (ש"א י יא) הוא דומה לשמוש הארמיים באמרם מאתמלי ומדקמוהי. וכבר דגשו האלף שלא ע"ד ההקשה אע"פ שהוא ככר עליהם כרב המקומות באמרם תביאו לחם תנופה (ויקרא כג יז), ויביאו לו את המנחה (בראשית מג כו), ויביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח יח), אבל דגשות אלף ושפו עצמותיו לא ראו (איוב לג כא) הוא ההקשה[2]). וכבר דגשו הנון שלא

[1]) ובתוס' ברכות ע"ו ב' פי' צריך להתיז הזין שלא ישמע סין תשכרו למען שיהיה לנו שכר מצות, ועל מה שצריך להתיז חסדו פי' המבאר לירושלמי דברי רוח והבל. — וכבר כתב המחבר לעיל (7) כי אנשי טבריה היו הבקיאים בלשון מכל העברים, והוסיף על זה החכם האפדי פל"ב כי על דרך זה היה אצל הראשונים הבדל מה בין קול הסמך והזין והשין והיה אצלם הבדל בקול בין דברי סורר לכל איש שורר בביתו וכן בין הקוף והכף הדגושה ובין הואו והבית הרפה כמו שמבדילים ביניהם הישמעאלים היום, אבל שזה אם אמת אין לנו דרך אל השגתו והוא טעות לא יכול לתקן עד יבוא יורה צדק לנו וכבר יעד זה באמרו ולשון עלגים תמהר לדבר צחות.

[2]) כי הוא עבר מבנין פֻּעַל, וכן במסורה ד' אלפין דגושין; ור' משה בוטריל בפי' לס"י (פ"ב מ"ב) הביא רק ג' אלפין דגושין ואלו קרא דאיוב לא מנהון, וכתב: כל זה נודע הטעם בסוד הקבלה וכבר תוכר על זה הסוד ס' הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבלי; ור"ש מנורלו העתיק דבריו בפ' מקן וגרם וכבר תוכה על זה הסוד וג'.

כהקשה באמרו ואת ענבי נזירך (ויקרא כה ה), ענבי רוש (דברים לב לב), ירמיה [אביעזר] הענתתי (ש"ב כג כז), מנזריך כארבה (נחום ג יז). הן בעודני חי (דברים לא כז), עודנו הארץ לפנינו (דה"ב יד ו) משפטו להיות כמו עודינו תכלינה עינינו (איכה ד יז), ועניינו מה שאנחנו מתמידים כך, אבל דגשות נון אשר תדפנו רוח (תהלים א ד), שרותיה תעננה (שופטים ה יט) והדומה להם הוא השער*). וכבר דגשו הדלת מן אל יחד בימי שנה (איוב ג ה) שלא כהקשה כי הוא כמו אל תחד כבודי (בראשית מט ו) על משקל יקר יקוד (ישעיה י יז), ותדמע תרד עיני דמעה (ירמיה יג יז) והם כולם ע"מ מה ילד יום (משלי כז) ואע"פ שיתכן מזולת בעלי היוד (ראה חיוג ורדק ערש אחד); וכן דגשות טית עת לטעת (קהלת ג ב) שלא כהקשה שהוא כמו לתת לקחת לשבת לרדת, אם הוא כאשר מצאנוהו בקצת הספרים, כי מצאתיו בקצתם דגוש בספר דמשקי מדויק אע"פ שהוא ברובם קל ואם יהיה כבד הוא שלא כהקשה, אלא אם (ירבו) [יראו] בו להתערב בחו. וממה שבא דגוש שלא כמשפט וכמנהג אמרם וקנמן בשם (שמות ל כג) ברגש הנון והדין היה להקל אותה כי מה שיהיה בהפרד מן הדמיון הזה דגש יקלו אותו בהתחבר כאשר נאמר בהפרד אכה כל סוס בתמהון, ומשנה שברון (ירמיה יז יח), כליון חרוץ (ישעיה י כב) ונאמר בהתחבר ובתמהון לבב (דברים כח כח), בשברון מתנים (יחזקאל כא יא) ובליון עינים (דברים כח סה, בלי דגש), וכן היא ההקשה במר ואהלים וקנמון (משלי ז יז) להיות בהסמכו מוקל הנון; וכבר דגשו שלא כהקשה הרבה מן הקבוצים כמו גמלים שפנים מעטים מרבדים ומעקשים בחלקלקות עקלקלות מהתלות חשוכים מעקשות קטנים מים עמקים (משלי יח ד), וכבר נאמר מגלה עמוקות (איוב יב כב) בהקל, ואפשר שיהיה הדגשות הזה בעבור הבלע הנחים הרפים אשר הם למשך. ויש שיבליעו בבלתי האות הרומה אותיות הרפיון והמשך ונחי המשך גם כן ושלש אותיות חזקות, והשלש אותיות חזקות הם הנון והלמד והתו, אבל התו תבלע בבנין התפעל באמרם הכהן המטהר את האיש המטהר (ויקרא יד יא) עקרו האיש המתטהר והבלעה התו בטית, וכאמרו שמי מנאץ (ישעיה נב ה) אמר ר' יהודה עקרו מתנאץ, מדבר אליו (במדבר ז פט) עקרו מתדבר, ותנשא מלכותו (שם כד ז) עקרו ותתנשא, והטהרו (שם ח ז) עקרו והתטהרו, הנבאו בבעל (ירמיה כג יג) עקרו התנבאו ועל בן נרגשה הבית ואלו היה נפעל היתה קלה. והנון כשתהיה פא הפעל נון יכשר להבליעה בעינו כאשר הבליעו נון נפל ביפול ונון נדר בידור והדומה לזה; וכאשר יבליעו נון נפעל בפא הפעל בעתידות, ההקשה נוהגת תמיר, וכאשר הבלעה מן בכמו מבן שלשים שנה, מכל מלמדי (תהלים קיט צט), והוא בן בליעל מדבר אליו (ש"א כה יז) עקרו מן דבר, וכמהו מכרע על ברכיו (מ"א ח נד), מהר עשו מקטל (עובדיה א ט) עקרו מן קטל. והבלע הלמד בבלתי דומה לו והוא מעט, כמו הבלע למד לקח ביקח, ולמד מלתעות כפירים (תהלים נח ז) בושני כפירים נתעו (איוב ד י) עקרו נלתעו; והבלעתם אותיות הרפיות כבר באר זה ה' יהודה בספר אותיות הרפיון, וזה בכמו הציבו משחית (ירמיה ה כו), כי אצק מים (ישעיה מד ג) וזולתם הרבה מאד, אבל מה שלא זכר ר' יהודה מזה ולא רמז אליו הוא הבלע העניין הרפות במה שאחריהם כהבלע ואו לול בלמד

*) כי כל כנוי נו ליחיד נסתר הנון דגושה תמורת ההא הנסתרה וכן כנוי נה לנקבה.

ובללים יעלו אל התיכונה (מ"א ו ח[1]) ופירושו חלונות, והראיה על שהנבלע הזה ואו היא העין, שהוא ממין לולאות המשים (שמות לו יב), אע"פ שפירושם שם כהי אחיזה, כי הלול שם כולל לכל דבר שיגיעו ממנו אל מה שאחריו בין שיהיה בית אחיזה או חלון; ומשקל לולאות פועל, אות האלף בו נוספת כהוספה בדוראי תאנים (ירמיה כד), וכהבלע יוד ציץ בפטורי צצים (מ"א ו יח) וכהבלע האות הרפה אשר היא ואו ישר ממשוכה (מיכה ז ד) בכף לשכים בעיניכם (במדבר לג נה) וכהבלע יוד ציד [נ"ל ואו צוד] ברלת והיו לכם לצדים (שופטים ב ג) כלומר יהיו לכם מצודות תפלו בם, וכהבלע ואו וישאהו במוט (במדבר יג כד) ויקח — את המוטה (ירמיה כח י) מוטות עץ — מטות ברזל (שם כח יג) בטית והיה מֻטּוֹת כנפיו (ישעיה ח ח) כי הם נגזרים מענין כי ימיטו עלי און (תהלים נה ד) אשר הוא סמיכה ומשיכה; והבלע ואו תלונה בנון תלנות בני ישראל (במדבר יד כז), והואו הזאת היא עין הפעל והיא הנהפכת בפעל הכבד יוד ר"ל באשר הלינהם (שם יד כט) כאשר נאמר בני תמותה (תהלים קב כא) בואו ונאמר בפעל הכבד המית ביוד; וכהבלע אלף אכל והוא פא הפיעל בכף מכלת לביתו (מ"א ה כה) עקרו מאכלת ע"מ מהגרת שק (ישעיה ג כד), והרפתה האלף והבלעה כאשר הרפתה אלף אסר באמרו במסרת הברית (יחזקאל כ לז) עקרו מאסרת אלא שלא דגשו אותה, אבל דגשו אותיות המשך כמו הבלע יוד פעילה בכמו עניה סערה (ישעיה נד יא), שביה בת ציון (שם נב ב) מה אמך לביא (יחזקאל יט ב), כי שם ארם נחתים (מ"ב ו ט) משקלו פעילים ע"מ שרידים והבלעה היוד בהן; וכבר הבליעו היוד עוד בתאניה ואניה (ישעיה כט ב), ולא דומיה (תהלים כב ג), פריה וענפה (יחזקאל יט י), במשכיות כסף (משלי כה יא); וכהבלע [אלף] אליאתה (דה"א כה ד) במה שיש אחריה אחרי הפוך האלף יוד ואמרו אליתה (שם כה כז); והבלע ואו מתויאל (בראשית ד יח) אחרי הפכה יוד ביוד אחריה [מחייאל] (שם); והבלע ואו קטון בנון קטני עבה (מ"א יב י), אך הבלעם הנחים הנוספים להמורה הוא כמו הבלע הנח בַּפִּסִּית אחך בנו (ירמיה מג ג) ועקרו להיותה כמו מֵשִׁיב מְקִים, — והבלע הנח אשר אחרי פא שני פֵּיוֹת (שופטים ג טז) ביוד אשר בחרה כחרב פִּיּוֹת (משלי ה ד), וכן צריך שיסבור מי שיאמר בוהסג אחור משפט (ישעיה נט יד) שהוא עלול העין (מגזרת סוג) שרגשות הסמך שלו אינו כי אם להבלע כמו הנח אשר אחרי הא הוקם והושב בה, וזה שאני בוחר בוהסג אחור משפט[2]) ובינענו ולא הנח לנו (איכה ה ג) רצוני לומר בהנח לנו שעיקרו הונח מענין לא שקטתי ולא נחתי (איוב ג) ומבנין הניחו את רוחי (זכריה ו ח); ויש שרוגשים עוד נחי התמורה מחסרון הפעלים בעלי הכפל כאשר עשו בוַיַּסֵּב אלהים (שמות יג יח), ויסבו את ארון

1) ובספרים באו עם דגשות הלמד וכ"כ המנחת שי ורדק ופרחון בשרש לול.

2) ר"ל שהוא בוחר בדעת הזאת שהסג הוא הַפֹּעַל מגזרת סוג והדגש תמורת הנח הנעלם, וזה דעת הראשונה שכתב ר' יהודה בשרש סוג וז"ל: והסג אחור אם היה מזה השרש היה דגשות הסמך תמורת הנח נעלם הַפֹּעַל כי מנהג העברים להשים הדגש תמורת הנח הנעלם בפעלים השנים וג' ויתכן היות הסג אחר שרש אחר (מגזרת נסג) ע"כ, וכמו שדגש הסמך בהסג תמורת הנח נעלם כן דגשות הנון בהנח לנו, שעיקרו הונח מגזרת נוח. ובספרינו כתוב הונח בואו והנון רפה, וכן יִסֹּב שמביא המחבר בסמוך בלי ואו כתוב בספרינו בואו עם סמך דגושה, והמ"ש מלא בספרים מדויקים הִינַּח הנון נדגש עם הואו. אכן בכ"י של כ"ד שניהם בלא ואו ובדגש הנון והסמך כגרסת המחבר.

(ש״א ה ח), והיה הדין בויסב אלהים להיות אחרי היוד נח רפה תמורת הכפל הנופל כאשר הוא בְּיֻסַּף ברלתים ים (איוב לח ח) ויגל את האבן (בראשית כט י) והבליעוה בסמך, וזה ממה שלא הרגיש בו ר׳ יהודה[1]) אבל שם הרגשות עצמה תמורת החסרון מבלי שיחשב בזו שהוא להבלע הנח הרפה המומר בה, וכן אומר בעל כמון יֻסַּב (ישעיה כח כז) שכמו הנח הנוסף בלחם יורק (שם) ובמוסבת (שמות לט יג) נבלע בסמך שלו ועקרו להיות יוסב בנח רפה נוסף אחר היוד לתמורה באשר הוא ביורק, והיא ההקשה ביכת שער (ישעיה כד יב) ובדומה לו; ואין אמרי כי ר׳ יהודה לא הרגיש בו מחייב שמה שאמר בו איננו נכון, אך זה שאמרנו יותר ראוי במלות האלה ובדומה להם ויותר נכנס בדרך ההקשה מפני שהרגשות לא תהיה כי אם להבלע, וטוב שנאמר כי הנח הנוסף הוא הרגש משתהיה הרגשות ללא הרגש דבר (ראה לעיל 100).

שער כג׃

ממה שבחרו בו להראות, יותר מהבלע, ולהשלים, יותר מחסר׃

ככר בארנו בשער הקודם לשער הזה כי העבריים יכבד עליהם פעמים שתי אותיות דומות זו לזו סמיכות זו לזו במלה אחת והם מבליעים האחת בשנית כאשר ימצאו דרך לזה; ויש שמחסרים אחת מן האותיות הדומות ומספיקים בשנית כאמרם ונבזה בהם (ש״א יד לז); אך יש שמשנים זה ומראים השתי אותיות הדומות במקום אשר היו יכולים בו להבליע, וכן יש שמשלימים הבנין במקום אשר היה מנהגם בו להחסר כאמרם לגזז את צאנו (בראשית לא יט) וזולתו, ומזה אמרו כי אפפו עלי רעות (תהלים מ יג) אלו היו נוהגים בו מנהגם בזולתו היה על דמיון רבו משערות ראשי (שם סט ה), רבו דבריו (שם כה כב), וכמהו עוד דללו והרבו (ישעיה יט ו) היה משפטו על המנהג להיות כמו דלו עיני (שם לח יד), וכמהו סבבו העיר (יהושע ו טו), בזזו איש לו (במדבר לא נג), לאמר שממה (יחזקאל לה יב), וגללו את האבן (בראשית כט ג), המנהג על דמיון וחתו מנס שריו (ישעיה לא ט), וכמהו זקנים לא חננו (איכה ד ו), ואמרו כן שבתי זממתי (זכריה ח טו), והיה משפטו להיות כמו זמותי בל יעבר פי (תהלים יז ג), ונאמר והחתתי את עילם (ירמיה מט לז) והמנהג על דמיון והשמותי אני (ויקרא כו לב) כאשר נאמר החתת כיום מדין (ישעיה ט ג), ונאמר הרנינו לאלהים (תהלים פא ב) והמשפט להיות כמו הסבי עיניך (ש״ה ו ד), ונאמר לחננכם (ישעיה ל יח), עת לחננה (תהלים קב יד) והמנהג הילך על ההבלעה כאשר תאמר חנון יחנך[2]) (ישעיה ל יט), ונאמר אולי יחנן ה׳ (עמוס ה טו), ורב ההלוך על החסרון כאשר נאמר ונער לא יחן (דברים כח נ) אבל בחרו בו ההשלמה, ונאמר לגזז את צאנו, לשדוד את כל פלשתים (ירמיה מז ד) ומנהגם לחסר כאשר נאמר לרס את הסלת (יחזקאל מו יד) ולחג את חג הסכות (זכריה יד יז) לעוז במעוז

---

[1]) וז״ל שם שרש סבב: ושמו דגשות הסמך ויסב אלהים חלוף החסרון כאשר שמו הנח הנעלם אחר הנוספים חלוף החסרון — ושמו דגשות סמך על כמון יסב חלף החסרון כמו יכת שער ואלו היה הסמך רפה ואמרו יוסב גם הוא היה נכון כי הנח הנעלם שהוא אחר היוד חלף החסרון כאשר הוא הדגש חלף החסרון.

[2]) בכ״י חנה ותנכם.

(ישעיה ל ג); ואמרו אין נחלת לחמם (שם טז יד); וממנהגם לחסר כמו לבוש ואין לחם לו (חגי א ו), או כמו ונתתיך לבז (יחזקאל כה ז); ואמרו ושדדו את בני קדם (ירמיה מט כח) והראו, והמנהג היא ההבלעה והיה הדין להיות ושודו בואו המשך על דרך סוכו ציון (תהלים מח יג) או שדו בקמץ והבלעה על דרך רנו שמים (ישעיה מד כג).

שער כד·

הקבוץ והמשנה·

ונזכור הקבוץ הנה בקצרה כי בבר זכרנו קצתו בשער הכנוים (109) ונזכור עוד קצתו בשער לשון הזכר והנקבה (ל"ח). דע כי הקבוץ והמשנה מנחל אחד, והוא שהקבוץ איננו כי אם הכור דבר אל דבר ובן המשנה דבר אל דבר, אבל השנוי אשר בין שני המינים בכמות בלבר, והקבוץ והמשנה אם כן תחת סוג אחר ועל כן הכשירו העברים להביא קצת הקבוץ על דמיון מלת המשנה והכשירו ברוב המשנה שיהיה על דמיון מלת הקבוץ וכאשר הוא כן אינם מניחים אותו בלא סמן שיורה על המשנה באשר יתבאר זה בשער הזה. ודע בי כאשר יקבצו האחד הזכר אשר ישביל*), רוב קבוצם לו יהיה ים באשר תאמר גבר גברים ועבד עבדים וטבח טבחים ומשקה ומשקים ואופה אופים, ואפשר שיקבצוהו בות במו אב אבות ועל אבותם המולדים אותם (ירמיה טז ג); אך כאשר יקבצו האחר הזכר אשר לא ישכיל, הרבה פעמים מקבצים אותו בים ובות כאשר נאמר בקבוץ את המאור הגרל יהי מארות (בראשית א יד) ונאמר מאורים, בל מאורי אור בשמים (יחזקאל לב ח), ונאמר בקבוץ שבוע אחר (דניאל ט כז) שבעים (ויקרא יב ה) ועוד שבעה שבעות (דברים טז ט), ונאמר בקבוץ שדה שדים, על שדי חמר (ישעיה לב יב) ועוד ומן השדות (שמות ח ט); אבל כאשר יקבצו הנקבה האחת אשר תשביל רבו יהיה בות, כי באחה ממנו ברוב סמן לנקבה כאשר נאמר בקבוץ שפחה שפחות ובקבוץ מילדה מילדות וההלוך עליו, ואפשר שיקבצוהו בשני הסמנים אע"פ שלא הרוה בו אות לנקבה כאשר נאמר בקבץ נפש נפשים ונפשות (יחזקאל יג כ). ואם יהיה הקבוץ ההוא למה שאיננו משכיל ולא יהיה באחר ממנו סמן לנקבה יש פעמים שיקבץ בים על המכטא ובות על הענין כאשר נאמר בקבוץ הצפור החיה (ויקרא יד ז) שתי צפרים חיות (שם יד ד), ונאמר בקבוץ הצלע התיכנה (מ"א ו ח) צלעות וצלעים (שם פסוק ה ולד), ונאמר בקבוץ חצר חצרות (שמות ח יג) וחצרים (תהלים י ח), ויתכן להיות מהמין הזה ותור וגוזל (בראשית טו ט) בעבור אמרו שתי תרים (ויקרא ה ז) בתו כלשון הנקבה אע"פ שאמרו באחר ועשה את האחד מן התרים (שם יד ל) בלשון זכר, ואפשר שיהיה אמרו האחר בל' זכר בעבור מה שבא אחריו באמרו או מן בני היונה בל"ז גם כן. ואם יהיה באחר ממה שאיננו משכיל סמן לנקבה יקבץ בשני הסמנים יחדיו ר"ל בים על חסרון הסמן מן האחד ובות, כאשר נאמר בקבוץ שנה שנים ושנות דור ודור (דברים לב ז), ואפשר שיקבצו בין שני סמני הקבוץ במלה אחת ר"ל בין

---

*) אשר יש לו דעת, וכ"כ לקמן פרק לח.

הות והים כאשר עשו באת כל לחתים (יחזקאל כז ה) כאשר יוסיפו הים על לחות והיא הסברא ברבותים אלפי (תהלים סח יח); אך הסמן אשר יורה על המשנה כשיביאו מלת הקבוץ (אינם צריכין בו לסימן) הוא שני ושתי באשר נאמר ושתי חרים או שני בני יונה (ויקרא ה ז), אבל כאשר תהיה המשנה בזולת מלת הקבוץ אינם צריכין בה סמן כי בנין המלה יורה על המשנה כמו והידַיִם ידי עשו (בראשית כז כג), הואל קח ככרים (מ״ב ה כג), חמור חמרתים (שופטים טו יו), רחם רחמתים (שם ה ל), שנתים אחר המבול (בראשית יא י), וטמאה שבעים (ויקרא יב ה). בין הערבים (שמות יב ו) והרבה כמהו, אך הקבוץ אשר יהיה על הבנין הזה הוא לקחנו לנו קרנַיִם (עמוס ו יג), שבעה עינים (זכריה ג ט), ונעקש דרכים (משלי כח), שלש השנים (ש״א ב יג), בעצלתים (קהלת י יח *), וברב עצתיך ישעיה מז יג) וזולת זה.

א״ה. השערים הבאים עד שער ל״ה היו ליסוד מוסד להראב״ע ולרד״ק ולכל המבארים והפותרים דברי התורה על פי חכמת הלשון והגיון, וכמעט לא תמצא פרשה אחת בתנ״ך אשר לא יבואר בה דבר מן הדברים על פי יסודות והנחות הנמצאים בשערים האלה, ובכל זאת קם הראב״ע, אשר כסה לרעיוניו ותקילותיו במסוה הסוד והוא הראשון אשר נתן יד לפוקרים, בחמת רוחו על דברי ר׳ יונה בשער כ״ח ושפך עליו מרירתו „על מה שהזכיר בספרו יותר ממאה מלות ואמר כי כולם צריכים חלוף — וספרו ראוי להשרף״ (צחות עב), והוא ספר הזה אשר ממנו רוב חכמתו בדקדוק הלשון ובאוריו עד כי החכם אפודי אמר עליו (כפ׳ ז׳) „ומה שחידש בחבוריו מעט הוא״! הלא זה החכם הראב״ע אשר אמר כי נוספו בתורה כמה מקראות בזמן מאוחר, כי ספר איוב הוא ספר מתורגם, וחלק שני מישעיה נכתב בגלות בבל, וכאלו לו לבד נתנה החקירה החפשית קם וירה חצי שנונים על מה שפירש המחבר דברי הכתוב במקומות אשר ההכרח יאלצהו בדברים זולתם הראוים לכתוב במקומם, כמו שעשה לפעמים רש״י ז״ל כאמרו משאותיכם כמו משארותיכם (יחזקאל כ מ דברי שד״ל בכ״א ח״ד 136) ולא אחת ולא שתים קראו בעבור זה המהביל, ובפרושו על שמות יט יג „המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים״, וראה כל כנויי שבחים כאלה אשר אסף המבאר לשפה ברורה ט ורק בפרושו לתהלים עז ז נחה שקטה רוחו ואמר: חכם גדול חבר ס׳ נכבד רק שיש בו טעיות שאמר כי ידי מקום עיני. והרד״ק לא כן עשה, כי אם לפעמים נטה מדרך המחבר, לא העיז לדבר דבר כנגדו, וכן הפרחון העתיק בספרו מקצת דבריו ואין קול ואין קשב. והחכם המבאר הנזכר אשר לא ראה אז ספר הפרחון חשב בדעתו כי אי אפשר אשר הראב״ע ידבר דברי נאצות וגדופים כאלה על רבינו יונה וספרו, ואמר כי כוונתו על ר׳ יצחק בן ישוש, אכן האמת יצאה לאור וכונת הראב״ע על ר׳ יונה וספרו זה, רק הוא עומד לבדו ואין איש עמו לקנא קנאתו עד אשר קם בדור אחרון החכם האפודי אשר כתב בפרק כז במתק שפתים אלה הדברים,

„אמר יש שמביאין מלה מן המלות והחפץ בה זולתה ומכשירים זה בעבור התקבץ השתי מלות בסוג או במין או באיכות או בזולת זה מן הדברים ויש שיפול הדבר במקום הדבר ואע״פ שאינו מתקבץ עמו במשומה וג׳ וכבר האריך מאד לתת על זה משלים ודמיונות מהכתוב. וכבר נמשכו אחר דעתו רבים מהקדמונים והאחרונים מזולת הבדל שיתמו לכללים האלה. והרבה מהחכמים ז״ל בהרבה ממדרשיהם נמשכו אחר זה. וכבר הגיע מזה עד שאמרו שהשם הגדול המפורש הוא שם בן ארבע ילקח בכתוב מקום ע״ז והוא שם מונח על אלהים אחרים באמרו אז הוחל לקרא בשם ה׳ וכמו שכתב הרמב״ן ז״ל בחדושי שבועות [וז״ל שם על דף כט „ולפי מה שמצאתי בהגדת בראשית רבה ע״ז נמי מיקרי שם המיוחד שכך העלו שמה בימי דור אנוש דכתיב אז הוחל לקרא בשם ה׳״] והוא מקום פלא גדול. ואשר ראוי שתדע כי הנביאים והמדברים ברה״ק יתנבאו וידברו במשלים ודמיונות וכמו שנ׳ ממשל משלים הוא ואמר וביד הנביאים אדמה וכמו שכתב הרב ולכן מן ההכרח ללמוד הזה להביא במאמריהם שמות מושאלים ופעלים יורו בהנחתם הראשונה על זולת מה שיורו עליו אצלם ויקחו

*) ולדעת הראב״ע והאפודי הבאתי לקמן שער כו גם אלה הם שניות.

השמות המשותפים במאמריהם, אמנם זה במה שירצו להעלים מהגדת העתיד בהניחם המלות המושאלות והשתוף בשמות והפעלים כמו שהוא הענין ברוב מה שהגיד דניאל מהעתידות וקצת בדברי זולתו, וכן במה שירצה להכיר ולבאר מסודות החכמה האלהות והטבעיות הנקראים אצל החכמים מעשה מרכבה ומעשה בראשית ידברו גם בשמות המושאלים יקחו אותם על זולת הנושא הראשונה לעומק הענינים ההם וכי יקצרו גם המלות המונחות, וכן במה שיאמר במוסר והמדות ידברו גם לפעמים במשלים ודמיונות כמבואר בדברי שלמה, או במה שהוא מבואר מטבע הדבור שהוא משל כמו ומלתם את ערלת לבבכם, העיני האנשים ההם תנקר והדומה לזה, או במה שיאמר ע"ד הגוזמא כמו ערים גדלות ובצורות בשמים, והיה מספר בני ישראל כחול הים, ועל הענינים האלה ודומיהם ידקו הכללים האלה ויונחו המלות והחפץ בם זולת זה, אמנם שילקחו הכללים האלה כמוחלט כמו שעשה הוא, זר מאד וענין שההקש השכלי יחייב חלופו, כי נתן הכתוב עיר פרוצה אין חומה, ואם בעבור ההשתנות סוג בסוג ומין במין ילקח הדבר האחד תמורת זולתו והמספר האחד תמורת זולתו תתבלבל הבנת הכתוב וכמעט שתפול התורה. ולפי שבקצת זה שהביא מזה יראה בתחלת הדעת שסברתו מחויבת אפתח לך השער תכנס בו לידיעת האמת וכי סברתו בטלה בדבר הזה אשר אין לו שער". ואחר דבריו הלכתי לשער כח על מקום מושבותם.

שער כה·

מה ששמשו בו בחסרון·

דע כי העבריים הרבה פעמים מחסרים וגורעים מן הדברים מה שלא ישלם הדבר על דרך האמת כי אם להקל ולקצר בו, וזה כאשר ידע המדבר בו מה שהם רוצים. וממה שבא מחסר בדבריהם אמרו וימד שש שעורים — שש השעורים האלה (רות ג טו) בחסרון שם המדה, לא יצעק ולא ישא (ישעיה מב ב) ר"ל ולא ישא־קולו, וכמהו ישאו בתף וכנור (איוב כא יב) רוצה ישאו קול, ולצת לבדך תשא (משלי ט יב) ר"ל תשא עונך*) כלומר שחטאך ומעותך לא ישאם כי אם אתה לבדך ולא זולתך; ותשא הארץ מפניו (נחום א ה) ר"ל אימה כאשר נאמר נשאתי אמיך (תהלים פח יו); מי לה' אלי (שמות לב כו) כלומר יבא אלי או יגש אלי; ואמרתם לה' ולגדעון (שופטים ז יח) ר"ל חרב או נקמה לה' ולגדעון; ואהיה מאהל אל אהל (דה"א יז ה) השעור ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן; ובצור נחלים אופיר (איוב כב כד) רצה זהב אופיר, כי אופיר עיר ובא ממנה הזהב כאשר נאמר ללכת אופירה לזהב (מ"א כ ב); וישלח אבשלום את אחיתפל — מעירה מגלה (ש"ב טו יב) ר"ל ויקח את אחיתפל; כי לך יאתה (ירמיה י ז) רצה המלכות או היראה; כי יודע כל שער עמי (רות ג יא) כלומר כל יוצאי שער עמי או כל בואי; והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א יד) שעורו ירוצון רצוא וישובון שוב או רצוא רצו ושבו שוב, ואפשר ששמו המקור הזה במקום התאר והשעור רצות ושבות; לעזתים לאמר (שופטים יו ב) כלומר ויוגד לעזתים; באזני ה' צבאות (ישעיה ה ט) כל' אמר ה' צבאות; תדשא הארץ — עץ פרי עשה פרי (בראשית א יא) ר"ל ותוציא עץ עשה פרי כאשר נאמר אחריו ותוצא הארץ — ועץ עשה פרי (ראה לקמן בסוף פרק כח); ותכל דוד (ש"ב סוף יג) ר"ל נפש דוד על ענין כלתה לתשועתך נפשי (תהלים קיט פא); ותחס עליך (ש"א כד יא) ר"ל ותחס נפשי או עיני, כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים (שם יו ז) שעורו כי לא אשר יראה האדם כי אם אשר יראה ה' כי האדם יראה לעינים

*) בכ"י כתוב פה „מענין עותה ושתי המלכה (אסתר א יז), את אשר העוה (ש"ב יט כ)" ונ"ל כי דברים האלה כתב מעתיק אחד לבאר המלה „ומעותך" שכתב המחבר.

וג׳; ענתת לך על שדיך (מ״א ב כו) שעורו איש ענתות, וכמהו דמשק אליעזר (בראשית יג) שעורו איש דמשק ואמרו אליעזר אע״פ שהוא מאוחר כדבור הוא מוקדם בענין ושעורו אליעזר איש דמשקי; שנים חדשים בביתו (מ״א ה כח) ר״ל איש כביתו; וירץ כל המחנה (שופטים ז כא) משפטו כל איש המחנה, וכמהו וישם ה׳ — ובכל המחנה וינם המחנה (שם); ארור כנען (בראשית י כה) ר״ל אבי כנען וכן היו מכנים אותו כאשר אמר וחם הוא אבי כנען (שם י יז), ובמהו ואשתון הוליד את בית רפא ר״ל אבי אשתון כאשר נאמר קודם זה (דה״א ד יא) הוא אבי אשתון ואה״כ אמר ואשתון הוליד וג׳ ר״ל ואבי אשתון; ויך אלחנן — את גלית הגתי (ש״ב כא יט) ר״ל את אחי גלית הגתי כאשר נאמר (דה״א כ ה); לעיני חנמאל דדי (ירמיה לב יב) ר״ל בן דדי כאשר אמר עליו ויבא אלי חנמאל בן דדי (שם א ח); את ירבעל ואת ברן (ש״א יב יא) ר״ל ואת בן דן ר״ל שמשון וקצר כאשר עשה כעשתי עשר (דה״א כז יא) אשר עקרו על שתי עשר כאשר בארנוהו בשער המספר (שער מד); ויאמר ה׳ אל משה שלח ידך — למען יאמינו (שמות ד ד) שעורו ויאמר לו העשה האות הזה למען יאמינו או הדומה לזה מן הנסתר; שמרו מי בנער באבשלום (ש״ב יח יב) יכשר להיות החפץ בו שמרו מי ישלח ידו או מי יגע בנער באבשלום; אשר נאפה משובה ישראל — צדקה נפשה משבה ישראל (ירמיה ג ח יא) משפטו עדת משובה ואמרו ישראל תמורה מאשר לפניו, וכן משפט כי מרי המה (יחזקאל ל ב) כי בית מרי המה, וכמהו ויאמר זאת הרשעה (זכריה ה ח) כלומר בעלת הרשעה, ויתכן להיות השמות האלה במקום התוארים; כי מישראל והוא חרש עשהו (הושע ח ו) שעורו כי מעצת ישראל ואמרו והוא רומז בו אל המלך הנזכר קודם זה באמרו הם המליכו ולא ממני, והענין כי הבעל נעשה בעצת כלם ר״ל בעצת המלך והעם; ויחפרו — מים לשתות (שמות ז כד) שעורו להוציא מים לשתות; ואם שלש אלה לא יעשה (שם כא) ר״ל ואם אחת משלש אלה; לא הלין פעלת שכיר (ויקרא יט יג) משפטו לא ילין פעלה פעלת שכיר אתך וכאשר הוקח הסמוך אליו והוא לשון נקבה במקום הסמוך הוציאו הפעל כל׳ נקבה (וכ״כ רד״י). וכמהו מעוז לחם (משלי י כט) ר״ל לבעלי התום; בן חכם מוסר אב (שם) הענין יקח או ישמע, כי בה׳ נשבעתי כי אינך יוצא (ש״ב יט ח) ר״ל כי אם אינך יוצא, וכמהו תשבו לתוכחתי (משלי א כג) ר״ל אם תשבו, וכמהו ויש ה׳ עמנו (שופטים ו יג) אם יש, וצמית והלכת (רות ב ט) כלומר ואם צמית כי איננו מגיד לה כי תצמא; ותמאן לשלחו (שמות ד כג) ר״ל ואם תמאן, וחכמת המסכן בזויה (קהלת ט יו) ר״ל ואם חכמת המסכן, ואמר לשבח החכמה ולהזהיר עליה טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה, ואם חכמת המסכן בזויה היא טובה לו מן הגבורה ומועילה יותר (וכ״כ הראב״ע). ומן השער הזה אצלי אמר ונתן לכם ה׳ לחם צר (ישעיה ל כ) שעורו ואם נתן, וככר קדם באורנו לה בשער באור רב עניני האותיות התוספות (דף 22) בזכרנו הענינים אשר יתחלפו בואו; והשבתיך מזונה (יחזקאל יז מא) כלומר מהיות זונה וכמהו וימאסך ממלך (ש״א טו כג) מהיות מלך, ויסירה מגבירה (מ״א טו יג) מהיות גבירה, ונכחידם מגוי (תהלים פג ה) מהיות גוי, ונכריתנה מגוי (ירמיה מח ב) מהיות גוי, עמדו מכח נסים (שם מח מה) כלומר מבלי כח נסים, גם מיום אני הוא (ישעיה מג יג) ר״ל מלפני יום, כלומר קודם הזמן, נאור אתה מהררי טרף (תהלים עו ה) ר״ל

מלפני הררי כלומר קודם המקום, ודעת אלהים מעלות (הושע ו ו) הרבה מעולות, וכמהו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו יב), משבעה משיבי טעם (שם כו יו), הנחמדים מזהב — ונפת צופים (תהלים יט יא), רטפש בשרו מנער (איוב לג כה) יותר מימי הנוער, ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבחם (מ"א יד כב) הענין בהם כלם ובדומה להם יותר מכך וכך, אבל ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעיה ה ו) ענינו וימנעו מהמטיר עליו מטר כלומר שלא ימטירו עליו והוא משער והוא בן בליעל מדבר אליו (ש"א כה יז); ודומה לשער הזה אשר אנחנו בו אמרם טובם כחדק ישר ממסוכה (מיכה ז ד) פרושו כי הטוב אשר בהם כחדק והישר בהם רע ממסוכה כי מסוכה ואם הוא כתוב בסמך הוא כמו במשוכת חדק (משלי טו יט); מהיות משה (שמות יב ד) כלומר מדי שה; ופסיליהם מירושלים ושמרון (ישעיה י י) שעורו אשר הם גדולים מפסילי ירושלים ומפסילי שמרון; אנחנו פשטנו נגב הכרתי (ש"א ל יד) ר"ל על נגב הכרתי, לא אחת ולא שתים (מ"ב ו י) כלומר לא פעם אחת ולא שתים, ואת כל הארץ היא (ירמיה מה ד) שעורו לי היא והטעם שאני עושה בה כרצוני, פן יאמרו הארץ (דברים ט כח) כלומר יושבי הארץ וכמהו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית סוף מא), אלף ושבע מאות זהב (שופטים ח כו) בחסרון המשקל, היפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב (ירמיה ח ד) ר"ל היפלו דברי ולא יקומו אם ישוב דברי ולא ישוב, ישוב הראשון מן השיבה והשני מן ההתחמדה וזה הפך זה, וכמו השני אשר הוא בענין ההתחמדה כלה שב במרצתם (שם ח ו) פרושו כלם מתמידים במרוצתם, והטעם באם ישוב ולא ישוב הישוב דברי מעשות רצוני וחפצי בם ולא יעשה ולא יתמיד מה שהשבתי עליהם, והטעם באמרו היפלו כטעם באמרו לא נפל דבר אחד מכל הדבר הטוב (יהושע כא מג); הלוך וקנית בקבק יוצר חרש ומזקני העם ומזקני הכהנים (ירמיה יט א) שעורו מעשה יוצר חרש ולקחת עמך מזקני העם וג'; והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (ויקרא כה ו) השבת לא יהיה לאכלה אבל הטעם והיתה תבואת השבת לכם לאכלה; להטתה הדרך (במדבר כב כג) אל הדרך; אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (שם כג יז) הואו בם כנוי דבר חסר אם דבר או מה שדומה לו, כלומר אני רואה הדבר הזה הוה אחר זמן; כאשר ישבר את כלי היוצר (ירמיה יט יא) שעורו כאשר ישבר איש וג'; אם יחרש בבקרים (עמוס ו יב), אם יחרש איש בבקרים או אם יחרש החורש; ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר — והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי (דה"א ד י) בחסרון תשובת התנאי, אפס כי יש במלים האלה מוקדם ומאוחר והסרד ועשית לבלתי עצבי מרעה, ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם (ירמיה ד כג) השעור והבטתי אל השמים; ואתן להם יעברום (ירמיה ח יג) השעור ואתן להם מצות או חוקים; ואין אתכם אלי (חגי ב יז) שעורו ואין משיב אתכם אלי נאם ה', כלומר ולא מי שמורה אתכם את עברתי; כי אראה שמיך — מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח ה) אומר מה אנוש; הפיל פור — לחדש שנים עשר (אסתר ג ז) השעור ויפול הפור על חודש שנים עשר; שמר מה מלילה שמר מה מליל (ישעיה כא יא) ר"ל מה הלך מלילה מה הלך מליל או מה פנה מלילה או הדומה לו; והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו) לא דמה החלי עצמו לשלג אבל דמה לו מראה ידו בלבד והשעור והנה ידו מצרעת והיא לבנה כשלג; חלקו מחמאות

פיו (תהלים נה כב) השעור חלקו מחמאת אמרי פיו והמם במחמאת במקום מן; אע"פ שהיא פתוחה כאשר היא בכי למבראשתה (דה"א טו יג; לעיל 19), והטעם בו במו הטעם ברבו דבריו משמן (תהלים נה כב); נרדם ורכב וסוס (שם עו ז), נרדם איש או אדם ורכב וסוס; ותלבש אסתר מלכות כלומר בגדי מלכות; אנוש כחציר ימיו (שם ל ה) בימי חציר ימיו; לא אוכל און ועצרה (ישעיה א יג) לא אוכל נשא און או להביט אל און ועצרה; כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (בראשית מא נא) ואת כל עמל בית אבי; קראן לו ויאכל לחם ויואל משה (שמות ב כא) בחסרון ותקראנה לו ויאכל לחם; בקרבתם לפני ה׳ (ויקרא יו) בחסרון באש זרה והשעור בקרבתם לפני ה׳ באש זרה; אלהים יראני בשוררי (תהלים נט יא) יראני נקמה בשוררי כאשר נאמר אראה נקמתך מהם (ירמיה כ יב); ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה (בראשית כד כב) ר"ל ויקח האיש — וישם על אפה ושני צמידים על ידיה כאשר אמר ואשים הנזם על אפה; והמזלג שלש השנים (ש"א ב יג) בעל שלש כאמרו בעל פיפיות (ישעיה מא טו); ויענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (דה"ב לו ג) ר"ל ומאה ככר זהב או זולתו מן המספר; ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויגד ליעקב ויאמר (בראשית מח) השני פועלים חסרים האומר והמגיד; ואנכי שלוח אליך קשה (מ"א יד ו) כלומר נבואה קשה; כי איש בבנו ובאחיו (שמות לב כט) השעור כי שלחתם יד איש בבנו ובאחיו; ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול (ש"א כ ה) כלומר כי מנהגי לאכול עמו במועדים; לא עליך אתה היום (דה"ב לה כא) ר"ל לא עליך אתה באת או עלית היום[1]; ויסירהו מלך מצרים בירושלים (שם לו ג) הענין מהיות מלך בירושלים כאשר נאמר במלכים (ב׳ כג לג) ממלך בירושלים; וכהכי איש גדודים חבר כהנים (הושע ו ט) כלומר בן חבר כהנים; אל הכך שפר כנשר על בית ה׳ (שם ח) השעור שים אל חכך שפר ואומר הנה גוי בא ממרחק וידאה כנשר על בית ה׳ כאשר נאמר ישא ה׳ עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר (דברים כח מט); אשר לתתי לו בשרה (ש"ב ד י) שעורו אשר חשב או אשר בא או הדומה לזה; כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור (דברים כ יט) ר"ל כי יעזב האדם עץ השדה וכי הנה בענין כאשר, אמר בעת שתצור על עיר לא תכרות את עצה העושה פרי כאשר יעזבו אנשי העיר ויבאו מפניך במצור; ויקח ישי חמור לחם (ש"א טז כ) ר"ל משא חמור לחם, ויתכן להיות כמו חמור חמורתים (שופטים טו); ונתנו לך שתי לחם (ש"א י ד) כלומר שתי ככרות לחם; בעיר דלתים ובריח (שם כג ז) בעלת דלתים ובריח; הכל נתן ארונה המלך למלך (ש"ב כד כג) שעורו ארונה עבד המלך, ואפשר שיהיה המלך קריאה[2]); עד למחנה גדול (דה"א יב כב) משפטו עד אשר היה למחנה גדול כאשר נאמר ועתה הייתי לשני מחנות (בראשית לב יא), מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו (ש"ב ז כג) שעורו והורשת מפניהם גוים ואלהיו[3]); וימשחו לה׳ לנגיד (דה"א כט כב) משפטו וימשחהו אתו לה׳, אבל ארון האלהים העלה דויד — בהכין לו (דה"ב א ד) שעורו ושם אותו במקום אשר הכין לו דוד; ותשב באיתן קשתו (בראשית מט כד) שעורו גם כן

---

[1]) ורב יוסף תרגם סליקית וכן הסורי אתא ונקדו אתה· [2]) לשונו מגומגם וכוונתו כמו שפרש"י ורד"ק שארונה היה מלך יבוסי ולזה קראו הכתוב המלך. [3]) המכתון העתיק פי׳ מ י ד גוים ואלהיו.

במקום איתן, ואנחנו ה׳ אלהינו ולא עזבנהו (דה"ב יג) שעורו ואנחנו עבדנו ה׳, ואפשר שלא יצטרך לזה על דרך שיהיה ה׳ התחלה והגדה; איזה עבר רוח ה׳ מאתי (מ"א כב כד) השעור איזה הדרך כאשר נאמר בנסחא השנית (דה"ב יח כג). ובשנה השביעית התחזק יהוידע — עמו בברית (דה"ב כג) השעור ויבא אותם עמו בברית. כי אם בוא אתה — יכשילך האלהים (שם כה ח) שעורו פן יכשילך או למה יכשילך האלהים. וילך הלקיהו ואשר המלך (שם לד כב) שעורו ואשר שלח או ואשר צוה המלך כי כבר אמר למעלה ויצו המלך את חלקיהו — לכו דרשו את ה׳, ובענין הזה נאמר עוד כה אמר ה׳ אלהי ישראל הדברים אשר שמעת (מ"ב כב יח) השעור מדבר הדברים או עושה או מקום הדברים או הדומה לזה. אני פי מלך שמור (קהלת ח) שעורו אני מצוה או אני אומר לך או הדומה לו. והכהנים ירדו על ידיהם (ירמיה ה ל) השעור ירדו שוחד על ידיהם מענין וירדהו אל כפיו (שופטים יד ט) וזה על דרך העברת הלשון; מרעידים על הדבר ומהגשמים (עזרא ט י) אין אמרו ומהגשמים עוטף על הדבר כי אלו היה כן היה ועל הגשמים, אך יש בו הסתר דבר כאלו אמר ומרעדים מהגשמים; וכל ישראל כי לא שמע המלך (דה"ב י יו[1]) ר"ל וירא כל ישראל כאשר נאמר בנוסחא הראשונה (מ"א יב יו) או רוצה וכל ישראל ראו; ויאמר אליהם עוד שלשת ימים ושובו אלי (דה"ב י ה) ר"ל לכו עוד שלשת ימים כאשר נאמר בנסחא (השנית) הראשונה (מ"א יב ה), וכשלו איש באחיו כמפני חרב (ויקרא כו לז) שעורו כאשר יכשלו מפני חרב; בהשמה מהם (שם כו מג) שעורו בעת השמה וחסר עת והניחו ההא והעתיקו קבוצה אל הבית[2]) והעיקר בשין להדגש כי הוא כמו כל ימי השמה תשבת (שם כו לה) והוקלה לצורך בעבור נח ההא; והמה אם ישמעו ואם יחדלו (יחזקאל ב ה) זאת שבועה והגשבע בו מחוסר והשעור: חי ה׳ אם ישמעו וג׳, וכמהו אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם (שופטים טו ז) ויש בו עוד חסרון אחר והוא אם אשקוט כי אם נקמתי בכם. לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת (משלי יד ז) שעורו ואם לא בל ידעת שפתי דעת ותרגומו הרחק מאיש כסיל ואם לא בל ידעת דברי החכמים; אל תרבו הדברו גבהה (ש"א ב ג) השעור מלה גבוהה וחסרו המתואר והעמידו התאר במקומו; שנים שלשה גרגרי ראש אמיר (ישעיה יז ו) משפטו בראש חרש, וענין אמיר עליון וגבוה כאמרו את ה׳ האמרת וה׳ האמירך (דברים כו יז) והיא ההקשה באמרו כעזבת החרש והאמיר (ישעיה יז ט) או הדומה לזה, וכמו זה בא בחסרון המתואר והעמדת התאר במקומו אמרו לכל לא טהור (דה"ב ל יט) השעור לכל איש לא טהור, ועוד נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני (ישעיה סה) כלומר לעם לא שאלו לעם לא בקשוני; ועוד לאשר קנהו

---

[1]) וכן הוא בכ"י של כד ובכל ישראל כי לא ובספרינו נדפס בטעות וכל ישראל ראו כמו שהעיר בעל המנ"ש ודע כי גם הפתרון אשר העתיק מקצת דברי ר"י בקבוץ כתב פה וכל ישראל פ׳ וירא העם כן הוא בכ"י אשר לפני נעתק מכ"י דוויען ונדפס (ס׳ ע"ד) רצה המעתיק לתקן וכתב וירא כל ישראל (מ"א יב) פ׳ וירא כל העם ושחת בזה את כונת ר"י וכונת הפתרון.

[2]) ראה לעיל דף 31. ודעת החכם הנ"ל בפרושו על התורה כי נתחלפו בזה התנועות לפי משפטי אותיות אהח"ע, שלפעמים יבא בהן השוא הראוי לבא לפניהן, ותבא לפניהן התנועה הראויה לבא בהן כמו לַעְשֵׂר (דברים כו יב) במקום לְעַשֵּׂר ועוד אחרים ע"ש, וכן כתב המחבר לקמן שער ל כי ואמערס, יחנך, להפרכם, בהשמה, יש בהם התחלף התנועות והחכם הנזכר חידש כי זה רק משפטי אותיות אהחע.

מאתו לאשר לו אחזת הארץ (ויקרא כז כד), ויוסף אמר לאשר על ביתו (בראשית מד ד) [השעור לאיש], ועוד ותשב באיתן קשתו (שם מט כד) או במקום במושב איתן או הדומה לזה וכבר קדם זכרו; ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפרשים (דה"א כח יח) שעורו זהב לכרובים והעמידו התאר במקום המתואר, אבל אמרו הכרובים הוא תמורה מאמרו המרכבה[1]), אל תהי מרי כבית המרי (יחזקאל ג ח) שעורו אל תהי איש מרי, ויתכן שמרי תאר במו פתי יאמין (משלי יד יז). הנה צרפתיך ולא בכסף (ישעיה מח י) ר"ל ולא בכור בכסף, הנה בטני כיין (איוב לב יט) בנאד יין. לולא האמנתי לראות (תהלים כז יג) הוא מחוסר התשובה ושעורו כמעט שכנה דומה נפשי או אז אבדתי בעני או הדומה לזה. הזהב לזהב וג' (דה"א כט ג) השעור הזהב למעשה הזהב או למלאכת או לכלי הזהב. והכסף למעשה או למלאכת או לכלי הכסף והיא ההקשה בשאר המתכות. ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה וג' (ש"א יב ו) חסר ממנו עֵד כאשר אמר להם עד ה' בכם ואמרו הם עד ושנה הדברים לנחץ בהם ואמר עד ה' אשר עושה וג'; אוכלי שלחן איזבל (מ"א יח יט) ר"ל אוכלי לחם על שולחן איזבל כאשר נאמר ואתה תאכל להם על שלחני (ש"ב ט ז) וכמהו והיו באכלי שלהנך (מ"א ב ז) ר"ל באכלי לחם על שולחנך כלומר בכללם; וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה וג' (ש"א כד כ) יש בו הסתר דבר ושעורו וכי ימצא איש את איבו — ה' ישלם לו טובה וה' ישלמך טובה וג'; מה ידידות משכנותיך (תהלים פד ב) שעורי מה רב ידידות; ואת רעבון בתיכם (בראשית מב לג) שעורו ואת שבר רעבון בתיכם כאשר נאמר במקום אחר (שם מב יט) והוא שרעבון הוא שם הרעב עצמו כאשר נאמר ובימי רעבון ישבעו (תהלים לז יט). ויש שמחסרים פעמים רבות מלת הבאור כל שכן מן מבואר עטוף על מבואר לפניו בלא, ויהיה לא הראשון משמש במקום השני (מחברת מנחם 71) וזה עוד בכמו אמרו ה' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני (תהלים לח) והטעם ואל בחמתך תיסרני, וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעיה מב ח) ר"ל ולא תהלתי לפסילים, לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט) ר"ל ולא זקנים, כי לא לנצח ישכח אביון תקות ענוים תאבד לעד (תהלים ט) כלומר ולא תקוה ענוים, יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר (דברים לג ו) ואל יהי מתיו מספר, ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע (משלי לג) כלומר ולא דעת קדושים, כי לא כצורנו צורם ואיבינו פלילים (דברים לב לא) הטעם ולא איבינו פלילים כלומר אינם פלילים חכמים כמונו אבל הם כסילים; כי אז מהבקר נעלה העם איש מעל אחיו (ש"ב ב כז) שיעורו לא נעלה[2]), וטוב בעיני שיהיה ואשר יגאל מן הלוים (ויקרא כה לג) מן השער הזה ר"ל שיהיה שעורו ואשר לא[3]) יגאל מן הלוים כלומר והלוים אשר

---

[1]) ר"ל כרובים הוא הפוך רכובים, רכב אלהים. ראה יש"ר בבכורי העתים תק"ץ.

[2]) כוונתו בל' תמיה ולא ידעתי מה הכריחהו לזה. ובפרק הבא כתב המחבר איך לא עזבה עיר תהלה (ירמיה מט כה) שעורו איך עזבה, לא תשמור על חטאתי (איוב יד טו) תשמור על חטאתי כי לא אין לו טעם בענין.

[3]) על זה השיג האפדי ואמר „הוא זר מאד מההקש שתשמש בחיוב במקום השלילה אשר אי אפשר גם שילכו יחד ולכן אין ראוי להמשך אחר דעותיו באלה וכבר באר אותם בלא מלה שוללת. וכבר נמצא שולל אחד שהוא מחייב עב"פ והוא לא ישאירו עוללות (ירמיה מט ט) ויורה עליו סוף הפסוק אבל יודע תוכו מאיכות הדבור ובעל הטעמים הרגיש בזה" וכן כתוב בעובדיה הלוא יגנבו דים — הלא ישאירו עללות.

לא יגאל ביתו כי ככר אמר קודם זה גאלת עולם תהיה ללוים כלומר שיש להם לגאל בכל עת שירצו ואחר כן אמר ואשר [לא] יגאל מן הלוים מהם מה שמשכן יצא משכונו ביובל ואם יהיה התה חומה; ולאנשי הקבלה[1]) כיגאל פירוש שאין צריכים עמו שיהיה כו הסתר לא והוא שנוהגים בו מנהג יקנה כלומר ואשר יקנה מן הלוים יניחוהו ביובל, ושתי המליצות באות אל ענין אחד והוא שישוב הקנין לבעליו הלוי ביובל, אך האחת יותר דקה. ויש שמחסרים זולת מלת הביאור בהגדה מן ההגדות כאשר יתקדם זכרון המלה ההיא בהגדה אחרת דומה לזה וזה בכמו אמרו מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד) השעור יכפה חמה עזה והספיק להם הראשון במקום השני כי שתי ההגדות דומות זו לזו, וכמו אמרו עוד כאשר ילק הכלב תציג אתו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות (שופטים ז ה) לא ישלם הענין כי אם בתוספות תציג אתו לבד עד שיהיה על הסדר הזה וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג אתו לבד, וכמו רוח צפון תחולל גשם ופניו נזעמים לשון סתר (משלי כה כג) שעורו ופנים נזעמים תחולל לשון סתר, וזה מן הענינים ההפוכים כי המשפט שיהיה יזעם פנים, ויכשר שיהיה מן המין הזה זית רענן יפה פרי תאר (ירמיה יא יו) כלומר (יפה) פרי יפה (פרי) תאר, ויצטרף אל זה אמרו בישישים חכמה וארך ימים תבונה (איוב יב יב) כלומר ובארך ימים ועמדה הכית הראשונה במקום השנית. ופעמים רבים מחסרים אשר וזה בכמו אמרו והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ), נותן נשמה לעם עליה (ישעיה מב) לכל יבא גבורתך (תהלים עא יח), וכל יש לו נתן בידו (בראשית לט ד), ויזבחו — מן השלל הביאו (דה"ב טו יא) ויראו הצופים לשאול (ש"א יד יו), עזבו האלהים לדעת כל בלבבו (דה"ב לב לא) אל הכינותי לו (דה"א טו יב), ולא ימות מכל בני ישראל דבר (שמות ט ד), ואחרי לא יועילו הלכו (ירמיה ב ח), עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים (דה"ב כט לד) כלומר ועד אשר יתקדשו, עד רצתה הארץ את שבתותיה (דה"ב לו כא), להתחזק עם לבבם שלם (שם יו ט), המה יסד דויד (דה"א ט כב) השעור אשר יסד דויד, לכל העיר האלהים (עזרא א), על הוסד בית ה' (שם ג יא) שעורו על אשר הוסד, ואיננו רחוק שיהיה הוסד מקור על דמיון כי הגד הגד לעבדיך ((יהושע ט כט), יום הלדת את פרעה (בראשית מ כ) ואם תנועת הסמך משתנה, אפס כי הואו הנבלעה בהלדת נראת בהוסד. ויש שמחסרים קצת אותיות המלה להקל כמו ודן ויון (יחזקאל כז יט) רוצה ודדן, שרשת גבלות (שמות כח כב) ר"ל שרשרות, ימלט אי נקי (איוב כב) ר"ל איש נקי, ברחוץ הליכי בחמה (שם כט), ר"ל בחמאה, ואמרו ודבר חד את אחד (יחזקאל לג ל) אחד, ואפשר שיהיה חד מן המלים הארמיים כמו די דניאל חד מנהון (דניאל ו ג), ומקרני רמים (תהלים כב) ר"ל ראמים, ועלתה כאר כלה (עמוס ח ח) במקום כיאר כאשר נאמר בזולת המקום (שם ט ה), ואביגל (ש"א כה לב) במקום אביגיל, ואחותיך הגדלות (יחזקאל יו ס) במקום ואחיותך, והמדנים מכרו אתו (בראשית סוף לז) כמו ויעברו אנשים מדינים (שם לז כח), ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט) הוא כמו מדינים ישלח (שם ו יד) בית שן (ש"א לב) רוצה בית שאן, ואל תדם בת עינך (איכה ב יח) כמו בבת עינך וחסר הכפל האחד, ואם יטעון טוען עלינו במאמר המשורר

---

[1]) הפרוש הזה הביא גם רש"י ז"ל ולא ראיתיו לא בת"כ ולא בערכין לג.

בנות עיניו הדיבוני   בגאותם יריבוני

בקבוץ בת עינך ורצה להוציא מזה כי בת עינך איננו בענין בבת כאשר אמרנו, צריך שידע כי המשורר עשה זה בעבור שרמתה מלתו למלת בת אשר יקבץ אותו כאשר תקבץ [בנות] בת (אשר) ומחל על זה בעבור שלא נתכן לו במשקל זולת זה, וזה מה שקבלנו ממנו במאמרו זה, והערב עושים גם כן כמו זה, והמשורר הזה בעיני יותר יש לו מקום להנצל מן האחר שאמר

הלנצח אהי רואג לחצי בְבותיךָ וגם אירא חניתם

בהנעת הבית בשבא המותל בה בעבור דוחק המשקל והדין בה בקמצות כי בבה על דמיון במה וכאשר נאמר על במותיך חלל (ש"ב א יט) כן ראוי לומר בבותיך בקמצות והראיה החזקה על זה אמרו בבת עינו (זכריה ב יב) מבלי שנות הבית בסמיכה; והטוב בעיני בבבת עינו[1].

ובמה שיהיו עלולי העין שלהיאל (חגי א יב) כמו שאלתיאל (דה"א ג יז), שער השפות (נחמיה ג יג) במקום האשפות (שם), בתוא מכמר (ישעיה נא כ) כמו ותאו וזמר (דברים יד ה) בחסרון האלף והאלף הכתובה במקום הואו, והואו אשר קודם האלף למשך, עשה עש (איוב ט ט) כמו ועיש על בניה תנחם (שם לח לב), הה ליום (יחזקאל ל) כמו אהה (יואל א), ואפשר שתהיה האלף באהה תוספת. שה בריה (יחזקאל לד כ) במקום בריאה והסרה יוד המשך והפכה האלף יוד, ונאמר האם תמנו לגוע (במדבר סוף יז) וחסר הכפל האחד. ונאמר ונחלת בך (יחזקאל כב טז) ונחלו מקדשיהם (שם ז כד) והעקר ונחללת ונחללו כי הוא מן ובאו פריצים וחללוהו (שם ז כב), ונאמר וכעת צאת הקץ לימים שנים (דה"ב כא יט) עקרו ימימים כי הוא משנה ימים תהיה גאלתו (ויקרא כה כט) אשר פרושו שנה כאשר נאמר בענין הזה (דה"ב שם) ויהיה לימים מימים והסרה המם וחסרה היוד עמה, וימים תהיה גאולתו ע"מ תמים, וכאשר קבוץ תמים ומשנהו תמימים כן ראוי להיות קבוץ ימים ומשנהו ימימים והסרו על מאסם הקבץ הממים אע"פ שיקל עליהם קבוץ האותיות הדומות זו לזו במקומות רבים, ואע"פ שעשו בהמים הפוך מה שעשו בימים ר"ל שהוסיפו בו ים, והוא אמרו וביום החדש פר בן בקר תמימים (יחזקאל מו ו) והדין בו שיהיה תמים כי הוא ספור לפר בלבד, אלא אם יושם ספור לשניהם יחד[2]. ואל תתמה על חסרם קצת המלה כמו אמרם אי נקי במקום איש וזולתו ממה שזכרתיו, כי המלה באשר היא נוהגת בלשונה הרבה יקלו אותה, וזולת העברים עושים גם כן כמו זה; ויש שמחסרים יותר מן החסרון הזה עד שיספיק להם לזכור מן המלה אות אחת ממנה ספר זה עליהם סיבויהם[3].

ומחסרים פאי קצת הפעלים מן הצווי בכמו של נעלך (שמות ג) הנגזר מן ונשל גוים (דברים ז), ומן קח נא (בראשית כב ב) ומן תן לי הנפש (שם יד כא), ומן גש פגע בו (ש"ב א טו) והדומה לזה. וכבר חסרו הפא מן הפעל החולף בקח על מים רבים (יחזקאל יז ה) משפטו לקה, ואיבי תתה לי ערף (ש"ב כב מא) העקר בו נתתה, ובהיום רד מאד (שופטים יט יא) עקרו ירד מאד, ובאהבו הבו

---

[1]) כן הוא באמת בספרינו, ונוסחת ר"י בבת וכן נוסחת הכ"י בקעניקאט ופרוזון המדפס, ובכ"י בבבת.

[2]) ר"ל לפר ולבקר וכן פי רש"ן מלך, וזה יוצא חוץ מן ההקשה. ורפה בפרק הבא.

[2]) סבויה הוא שם בעל מדקדק לשון ערבי לפי דעת החכם מונק.

(הושע ד יח) עקרו אהבו מן כאשר אהב, ואנחנו עתידים לבאר זה בשערו מספר השרשים מן החבור הזה; ופעמים רבות משתמשים בחסרון בפעלים בעלי אותיות הרפויות ובפעלים בעלי הכפל כאשר הוא מבואר בספר אותיות הרפויות ובפעלים בעלי הכפל ובספר ההשגה. ויש שתדמה מלת מה שחסרה הלמד ממנו מן הפעלים העתידים הכבדים העלולי הלמד ומלת מה שחסרה הלמד שלו מן הפעלים הקלים העלולי הלמד גם כן כהדמות מלת ותכל כל עבדת (שמות לט לב), ותכה מכעס עיני (איוב יז ח) והלך ותתע (בראשית כא יד) אשר הם מחסרים מפעלים קלים, ומלת ויפן זנב (שופטים טו ד), ויקש את ערפו (דה״ב לו יג), ויזן את (יהודה) [ישבי ירושלים] (שם כא יא) המחסרים הכבדים וההפרש ביניהם יהיה בנקוד והוא שאות העתידה מן המחסרים מן הפעלים הקלים יהיה בצרי כמו ותכל ותכה ותו [הראשונה] ותתע כי הם והדומים להם בצרי, ואות העתידית מן המחסרים מן הפעלים הכבדים תהיה בסגול כיוד ויפן ויקש ויזן את (יהודה) והדומה להם, וכבר נאמר גם את תשכרי תהי נעלמה (נחום ג יא) בחסרון יוד היה, כי היוד הזאת היא לנקבה ועקרו תִּהְיִי כמו ולא תהיי לאיש (הושע ג ג) כי הוא מדבר עם נקבה אך מלת תהי לא תהיה כי אם ספור על הנקבה כמו אל נא תהי כמת (במדבר יב יב), אל נא תהי מריבה (בראשית יג ח) או דבור עם הזכר כמו אל תהי עד הנם (משלי כד כח); וכאשר הרבו המשוררים וכל שכן מר יצחק בן מר שאול נ״ע מהם מאמר יְהִי והם רוצים לומר יהיו להקל. ויתכן אצלי לומר ביוד תהי נעלמה שהיא עין הפעל ר״ל שהיא יוד היה ושסמן הנקבה נופל ממנו כנפלו מן והבוא עד שנוהיך (יחזקאל כב ד) אשר משפטו להיות כמו ותבאי בעדי עדים (שם יו ז); ואמרו עוד העשו לבלי חת (איוב מא כה) ועקרו העשוי וחסרו הלמד. ויש שיפילו הרבה עיני הפעלים העלולי העין כאשר יאמרו מהם פעלתי ופעלתם כמו וגלתי (ביהודה) [בירושלם] וששתי בעמי (ישעיה סה יט), וקמתי על בית ירבעם (עמוס ז ט), ושבתם וראיתם (מלאכי ג יח), והנה קמתם (במדבר לב יד); ופעמים רבות הם מחסרים ההאין ממקורי הפעלים הכבדים אשר על בנין הפעיל ומעתידיהם גם כן, לנחותם הדרך (שמות יג כא) אשר עקרו להנחותם כמו להנחותם בהדרך (נחמיה ט יט) כי הוא מקור אשר הנחני (בראשית כד מח), ומן לראתכם בדרך (דברים א לג), למרות עני כבודו (ישעיה ג ח) עקרו להמרות, לעביר את ביה המלך (ש״ב יט ח) להעביר, לחלק משם (ירמיה לז יב) להחליק, לביא אותו (שם לט ז) להביא, לשמד מעזניה (ישעיה כג יא) להשמיד, ולשבית ענוי ארץ (עמוס ח ד) ולהשבית, לסתר עצה (ישעיה כט טו) להסתיר, לחטיא את בשרך (קהלת ה) להחטיא, חסרו ההאין והעתקו פתחותם אל הלמדין; וכן פעליהם החולפים אשר הנחני, הן הראנו (דברים ה כד), כי המרו את רוחו (תהלים קו לג), העביר אחו (בראשית מז כא) כי החליק אליו (תהלים לו ג), אשר הביא (ש״א כה כז) והשביתו בניכם (יהושע כב כה), הסתירו פנים (ישעיה נט ב), השמדו ה׳ (דברים ד ג) אשר החטיא (מ״א טו כו) וכמהו לצבות בטן ולנפל ירך (במדבר ה כב) עקרם להצבות ולהנפל, והעתיד ממני ינחני במעגלי צדק (תהלים כג ג), יראני בשררי (שם נט יא), ויעברום עמם אל המלון (יהושע ד ח), לשונם יחליקון (תהלים ה י), יביא את קרבנו (ויקרא ז כט), אשר ימרה את פיך (יהושע א יח), אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ יז) בחסרון ההא גם כן ועקרם יהנחני יהראני יהעבירום יהחליקון יהביא יהמרה יהחטיא וחסרו ההאין והעתקו

תנועתם אל היודין, ואפשר שתתקימנה ההאין בכמו זה כאמרו כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה׳ (ש״א יז מז), יהודה לתפלה (נחמיה יא יז) וזה מבואר בספר אותיות הרפיון. ויש שמחסרין ההאין עוד ממקורי הנפעל ומעתיקים תנועתם אל מה שיש לפניה עוד כאשר נאמר בבא כל ישראל לראות (דברים לא יא) העקר בו להראות כמו וביום הראות (ויקרא יג יד) וכמהו לענת מפני (שמות י ג) עקרו להענת, ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז) עקרו ובהכשלו כמו ובהכשלם יעזרו (דניאל יא לד) ועקר יעזרו יהעזרו, בעטף עלל (איכה ב יא) עקרו בהעטף. ואם ינהגו המקורים האלה מנהג נשאל דוד (ש״א כ ו) ומנהג ונחבה לא יוכל (ירמיה מט י) לא תהיינה מחסרי ההאין. וכבר חסרו הא הפעל מאמרם בינתי בספרים (דניאל ט ב) מדוע אליו ריבות (איוב לג יג) משפטם הבינתי הריבות. וכבר חסרו ההא הזאת עוד כדברי ר׳ יהודה ממקורי הפעלים האלה העלולי העין באמרם בין הבין משלי כג), ריב יריב את ריבם (ירמיה נ לד) והדומה להם, וחסרוה גם כן לפי דבריו מן הצוי כאמרו כי אם שישו וגילו (ישעיה סה יח) והדומה להם, וזולתו אומר כי היוד בשני המינין האלה תמורת ואו ושהם מפעלים קלים.

וחסרו ההא עוד מאמרם כיום ההוא (יהושע י יד), ביום ההוא, ליום אשר אני עשה (מלאכי ג יז), לגר ולתושב (במדבר לה טו), בדרך אשר תלכו (דברים א לג), ולעם הזה (ירמיה ה כג) ומרבים כמוהם מן ההודעות והעקר בהם כהיום ההוא, בהיום ההוא, להגר ולהתושב, ולהעם הזה; ואפשר שיביאוה על העקר כאשר נאמר ויהי כהיום הזה (בראשית לט יא), ויבדילם אמציהו להגדוד (דה״ב כה י), ולהגרים הגרים (יחזקאל מז כב), מי כהחכם (קהלת ח), בהשמים (תהלים לו ו) ולהקדרמים *) להעם הזה (דה״ב י ז), מעל להחומה (נחמיה יב לא) להנהותם בהדרך (שם ט יט) כהחלונות האלה (יחזקאל מ כה), העולה להמזבח (דה״ב כט כז); ואמרו וחמור והאריה (מ״א יג כח) במקום והחמור וחסרו ההא, ועוד ושרף אשרה (מ״ב כג טו) במקום האשרה. וישרף עליו את בית מלך (מ״א יו יח) ר״ל בית המלך, ואצעדה (ש״ב א י) במקום והאצעדה, לעשיר (ש״ב יב ב) במקום להעשיר או לֶעָשִׁיר בצרי תחת הלמד ובחסרון ההא כי הוא כבר אמר ההלה אחד עשיר ואחד ראש והיה ראוי להיות השני ידיעה כי הדבר יהיה בתחלה סתם ואחר כך יודיעוהו לדעת שהוא אשר החלו בו, ונאמר בְּקֹדֶשׁ ובכליו (במדבר ד יו) ומשפטו בַּקֹּדֶשׁ בפתחות הבית ודגשות הקוף והעקר על ההשלמה בהקדש כמו בהדרך, וכמהו את עמוד הענן לא סר מעליהם בְּיוֹמָם — ואת עמוד האש בְּלַיְלָה (נחמיה ט יט), והמשפט בַּיּוֹם ובַלַּיְלָה בפתח תחת השני ביתים ודגשות היוד והלמד; להשתחוות לְמֶלֶךְ (זכריה יד יז) המשפט להיות תחת הלמד פתח גדול.

וחסרו ההא אשר לנקבה מן פחה באמרם להיות פחם (נחמיה ה יד) עקרו להיות פחתם כאשר נאמר הקרבהו נא לפחתך (מלאכי א ח) וחסרו ממנו הא פחה, וחסרו גם כן ההא מן מִלָּה יְשָׁנָה באמרם מלים ושנים, ומן מכה באמרם מן המכים (מ״ב ח כט) קבצו המלות האלה על חסרון ההא מן המכה, ומן פנה באמרו עובר בשוק אצל פנה (משלי ז ח) עקרו פנתה כמו אבן פנתה (איוב לח ו) וככר בארתי זה בשער כרה מספר ההשגה. ומחסרים פעמים רבות ואו הסדור באמרו אדם שת אנוש ושאר השמות (דה״א), ועוד שמש ירח (חבקוק ג י), כרשנא

---

*) כן הוא בהעתקה אשר לפני ואולי צ״ל הכן להלז (דניאל ט יו) וכן הוא במכלול דף מ״ג.

שחר ארמתא תרשיש וג׳ (אסתר א), אה מחלה — אביחיל בת אליאב (דה״ב יא יח), עקב ענוה יראת ה׳ (משלי כב ד) משפטו ויראת ה׳ בואו העטוף, ולולי מה שאמרו רבותינו [1]) בועד כרם זית (שופטים טו ה) היה ראוי לכנסו אל השער הזה כאשר אמר בו התרגום ועד כרמא ועד זיתא. וכבר חסרה יוד וצי אדיר (במדבר כד כד) מקכוצו ונאמר יצא מלכים מלפני כצים (יחזקאל ל ט) עקרו בציים כמו איים אשר האחד ממנו ישב האי (ישעיה כ ו). וחסרו יוד היחוש מן פלשתים ועכרים והגבלים וזולתם הרבה ואלה היודין הם לקבוץ והעקר פלשתיים עבריים וכושיים בשתי יודין האחת מהן ליחש והאחרת לקבוץ וככר הביאו אותם על עקרם באמרם ופלשתיים מכפתור (עמוס ט ז), אלהי העבריים (שמות ג יח), הלא כבני כושיים (עמוס ט ז). וכבר חסרו מם מן הקבוץ להקל מאמרו, ותפלטני מריבי עמי (ש״א כב מד) הרודד עמי תחתי (תהלים קמד), הייתי שחוק לכל עמי (מיכה ג יד) משפטם עמים וכן כתכם בעל המסורת (ג׳ דסבירין עמים); ובמהם התחכמני ראש השלשי (ש״ב כג ח) המשפט ראש השלישים כאשר בא בד״ה (א יא יא), וכמהו בחוט השני (ש״ה ד ג) ר״ל השנים כמו אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעיה א יח) ושנים זה מן הקבוץ אשר אין לו אחד. ומן השער הזה מעסים רמני (ש״ה ח ב) משפטו רמונים, ואפשר שיהיה יוד רמני ליחש ויהיה רמוני תאר לעסים אך הוא על הדרך הזה ממה שנצטרף מן המתואר אל התאר; ואפשר שיהיה [עסים] בלתי סמוך על דמיון גביר והדומה לו אע״פ שנאמר וכעסים דמם (ישעיה מט כו), אך רחוק שיתקבץ במלה אחת שני דמיונים כאשר נאמר אביר הרועים (ש״א כא ז) בדגשות ואביר ישראל (ישעיה א כד) בקלות ומן השער הזה אמרו משכימי בבקר — מאחרי בנשף (ישעיה ה יא) לא חסרו המם בעבור הסמיכה כי הבית פוסקת הסמיכה אבל הוא ממה שחסרוהו להקל. ועל הדרך הזה נאמר גמולי מחלב עתיקי משדים (שם כח ט), ועוד ואמרת לנביאי מלבם (יחזקאל יג ב) האלהי מקרב אני נאם ה׳ ולא אלהי מרחק (ירמיה כג כג). וכבר חסרו יוד הפעל מעתיד ר״ל מן יעשרנו המלך (ש״א יז כה), מן וידבקו גם הם (שם יד כב) ומן וידרכו את לשונם (ירמיה ט ב) ומן מחצרים בחצצרות (דה״א טו כד); וכבר חסרו יוד הפעל באמרם כי החבאתה את המלאכים (יהושע ו יז) היה משפטו החביאה וחסרו היוד להקל ונשאר החבאה והפכו ההא תו כאשר עשו בהא נפלאת בעינינו (תהלים קיח כג) ואחר כן הוסיפו הא שנית לנקבה כאשר עשו בנפלאתה אהבתך (ש״ב א כו) ובישועתה לה׳ (יונה ב י, לעיל 40) וזולתם. ויש שמחסרים מן הדבור מן כאשר עשו באמרם ושמן על ראשך (קהלת ט ח) הטעם מן על ראשך, וכעסים דמם (ישעיה סוף מט) עקרו מן דמם, ולא סרו מצות המלך (דה״ב ח טו) יתכן שהוא רוצה מן מצות כלומר לא סרו מן מצות המלך וחסר מן, ויתכן שיהיה ענינו ולא סרו מצות המלך מאמרו וסרת טעם (משלי יא כב) ולא יהיה בו על הענין הזה חסרון, הוא דמשק אליעזר (בראשית טו ב) יתכן שירצה בו מן דמשק אליעזר כאשר נאמר אלחנן [2]) בן דודו בית לחם (שם כג כד) כלומר מבית לחם, עד יקם גוי איביו (יהושע י יג) רוצה בו מן איביו, וירד הסלע (ש״א כג כה) ר״ל מן הסלע, השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו (שמות יט יב) שעורו מן עלוה בהר ומן נגע בקצהו, הזהר עשות ספרים הרבה (קהלת יב יב)

[1]) כונתו למה שאמרו (ב״מ פז ב) כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי.
[2]) בכ״י כתוב אלעזר בן דודו (ש״ב כג ט) ושם לא נאמר בית לחם.

ר"ל מן עשות (הביאו הרשב"ץ בפרוש אבות ג ד והאבדי בהקדמה), וכן נוהג שמוש הלשון הזה בדברי רבותינו ז"ל בלא מן כאמרו לא הזהרו כשרות לנשא לפסולין (יבמות פה) משפטו מלהנשא לפסולין; ולא מנע החכם במאמר הזה הרבות מן החכמות התוריות המקרבות אל האלהים ולא מזולתם מן החכמות המועילות המושגות באמת אבל מנע בו מהתעסק בספרים המביאים על דעת העוסקים בהם אל ידיעת ההתחלות והיסודות אשר חוקרים בהם על הויות בריאת העולם העליון והעולם התחתון כי הוא דבר שאין עומדים ממנו על האמת ולא יגיעו בו עד תכלית עם אשר הוא מפסיד התורה ומאביד האמונה ומיגע הנפש בלא תועלת ובלא קנאה כאשר אמר ולהג הרבה יגיעת בשר, ואל זה רמז החכם באמרו כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר, כלומר שהם דברים מיגעים בלתי משיגים, והיה הנכון אצל החכם להמסר לאלהים ולהמשך אחרי מה שצותה בו התורה ולהדבק באמונה כאשר אמר אחריו סוף דבר הכל נשמע וג' עד זה כל האדם, ולהניח מה שלא תשיג אמתתו. ומי שנטה בהזהר עשות ספרים הרבה אין קץ לצוות על עשותם ולהזהיר על קנותם לא למנע ולהזהיר מהם כאשר אמרנו אנחנו, איננו מוצא הנכונה מהרכה פנים, מהם מה שאמר אין קץ כי מן ההכל שיצונו בבקשת מה שאין לו קץ בלתי מועילה כי המבוקש ההוא בלתי מושג ובקשת מה שלא יושג יגיעה, ומהם עוד אמרם יגיעת בשר, ומהם מה שהוא מצינו אחר זה ומזהירנו על היראה בלבד באמרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, יאמר כי כללו של דבר וסוף כל מצוה שאצוך בהם את האלהים ירא, כי זה הטוב במה שידבק בו האדם וההמשך אחרי התורה במה שיתעסק בו האנוש. וכבר מנענו במאמר הזה מזולת זה ר"ל מזולת היראה והעיון בחכמות התוריות והוא מה שלא תושג תכליתו מן המבקשים ולא יגיעו אל הויתו ולא יעמדו על אמתתו. ונפל מן מאמרו עשות ספרים הרבה עם הזהר כנפלו מן עלות בהר ומנגע בקצהו כי אמרך הזהר עשות ספרים הרבה ר"ל ואתה [הזהר] מעשות הוא כאמרך השמר עלות בהר ר"ל ואתה [השמר] מעלות בהר ומנגע בקצהו בשוה, וזה מבואר וגלוי. וממה שיוסיף לו באור ופרסום מה שזכרנו משמוש רבותינו בו בלא מם ובענין המניעה לא בצווי לעשות, והוא אמרם לא הזהרו כשרות לינשא לפסולין ופרוש לא צוו הנשים שאין בהם [מום] להנשא לאנשים שיש בהם מום כלומר לא מנעו אותם מזה, ולא יכשר לפרש אותו לא צוו הנשים הנקיות מן המום להנשא לאנשים בעלי מומין בעבור השתנות הענין. ואמרו ויתר מהמה הוא רומז אל מה שקדם מאמרו דברי חכמים כדרבנות וג' אומר כי הטוב שבדרכי הכמה שתשתדל בעויבת יגיעת נפשך בבקש מה שלא תשג אמתתו ולא תגיע אל תכליתו מן ההכמות העליונות ושתטה אל היראה ואל עבודת האלהים ותדבק בתורה כאשר אמר ראשית חכמה יראת ה', ויתר במקום הזה תאר.

וכבר חסרו עוד מן מאמרו לבד ממכריו על האבות (דברים יח ח) כי מנהג אנשי הלשון לאמר לבד מן כך וכך כאשר אמרו לבד מאיל וצבי ויחמור (מ"א ה ג) או לאמר מלבד כך וכך כאשר נאמר מלבד נשי בני יעקב (בראשית מו כו) וחסרו מן במלה הזאת, ובאמרם עוד לבד על כל התנדב (עזרא א ו) והיה השעור מלבד כלומר מלבד גדל הנדבה. ודע כי המלה הזאת מכלל מה שקבצנוהו בספר הזה (19) ממה שנקבצו בו שני משרתים והוא שההקשה נותנת שיהיה מלבד כל התנדב בלי על, ותרגומו מלבד כל התנדב, והענין ששכניהם שלחו להם מנחה ועזרו אותם בזהב

ובכסף ובבגדים לצורך עצמם מלבד מה שהתנדבו בו לבנין הבית והוא אמרו וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב — לבד על כל התנדב, כלומר חזקו בידיהם בדברים האלה מלבד כל התנדבם וזה (על) [כל] שישרת לבד ויפל על, ויתכן כהקשה גם כן שישרת על ויפל לבד ויהיה ענין שיחזקו ידיהם באלה הדברים תוספת על התנדבם ומעשיהם זה מחזקם ידיהם והתנדבם הוא שעשו מה שצוה בו כורש באמרו: וכל הנשאר מכל המקמות אשר הוא גר שם ינשאוהו אנשי מקמו בכסף ובזהב — עם הנדבה לבית אלהים אשר בירושלים, והכריז בעמו לחזק את ישראל בדברים האלה עם מה שיהנדבו בו לבית ושישוב מישראל אל ירושלים מי שיעיר האלהים את רוחו לזה, וספר הכתוב שעשו מצותו שתי הכתות ואמר ויקומו שתי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית ה׳ אשר בירושלם, וזה ספור עשות ישראל מצותו, אבל עשות עמו מצותו וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם הוא אמרו וכל סביבותיהם חזקו בידיהם וג׳ ובארתי את זה באר הטיב בעבור מה שיש בו מן הקושי.

וכבר הסרו בי אם מאמרו אשר אין טוב באדם שיאכל ושתה (קהלת ב כד) רוצה כי אם שיאכל[1]) וחסר, והחפץ במאמר הזה למנוע מן קפיצת היד והציקנות על הנפש ממה שחנן האלהים את האדם כי הוא כחש בטובת האלהים וכפירת חסדו. ויש שמחסרים אות העתידות להקל כאשר בונבל כעלה כלנו (ישעיה סד ה) שעקרו וננבל כי הוא נפעל מן כנבל עלה (שם לד ד), וביצב גבלת עמים (דברים לב ח) בדברי קצת אנשי החכמה והוא מר יצחק בן מר שאול, ובידו גורל (עובדיה א יא) כדבריו גם כן, אלא מה שיסבלהו מן הלשון והענין מורה על החליפה על דעת ר׳ יהודה בו[2]) ועם זה ממה שלא ימנע שיתכן בו מה שאמר מר יצחק. ונפלה אות העתידות[3]) עוד בברוך ה׳ ואעשיר (זכריה יא ה) ובואענה את זרע דויד (מ"א יא לט), ואחללך מהר אלהים ואבדך (יחזקאל כח טז), וכבר בארתי זה בספר ההשויה, כמו שהוסיפוה ביילילו (הושע ז יד) ייליל (ישעיה טו ג) לא ייטיב (איוב כד כא) ממרחק יירע (תהלים קלח ו) כאשר אראהו ואבארהו בשער אשר אחרי זה. ויש שמחסרים כף הדמיון בכמו אמרם נזם זהב באף חזיר אשה יפה וג׳ (משלי יא כב), ועוד נזם זהב — מוכיח חכם על אזן שמעת (משלי כה יב) השעור כנזם, עיר פרוצה אין חומה (שם כה כח) שעורו כעיר פרוצה, ובמשלי הרבה מכזה, וכמהו גור אריה יהודה, יששכר חמור גרם (בראשית מט). ויקרה מזה חסר הכף מן כאשר באמרו שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך (שמות לד יח) רוצה כאשר צויתך (כמו שכ׳ שם כג טו), וכמהו כי אשר ראיתם את מצרים (שם יד יג[4]). ויש שמחסרים בית הדבוק ובית העזר כאשר עשו באמרו ורעו אתכם דעה והשכל (ירמיה ג טו) ר"ל בדעה והשכל, ירחצו מים (שמות ל כ) ר"ל במים, לא יטמא בעל בעמיו (ויקרא כא ד) רוצה בבעל בעמיו, וימת סלד לא בנים (דה"א ב ל) כלומר בלא בנים, ויצאה חנם אין כסף (שמות כא)

---

[1]) כמו שכתוב אשר אין טוב לאדם — כי אם לאכל ולשתות (קהלת ח טו).

[2]) כי לדעתו (דף 114 160) הוא מבעלי הכפל ידע.

[3]) כי האלף נח והואו פתוחה כואשיר וכואענה, וכאבדך כראוי אאבדך.

[4]) ובמסרת ויקרא ז׳, ל"ו מנה ה׳ אשר דסבירין כאשר, והמסרת ההיא צריכה תקון ואין פה מקום באורה (יצחק בער):

ר"ל כאין כסף כאשר נאמר באין חזון יפרע עם (משלי כט יח), רק הכסא אגדל ממך (בראשית מא) עקרו בהכסא.

וכבר חסרוה הרבה מן הכלים בכמו אין אלהים כל מזמותיו (תהלים י ד) כלומר בכל מזמותיו, מקטב ישוד צהרים (תהלים לא ו) בצהרים, אני תורתך שעשעתי (שם קיט ע) בתורתך, רק הכסף — נתנו אוצר בית ה' (יהושע ו כד), ואם בית אישה נדרה (במדבר ל יא), לזנות בית אביה (דברים כב כא), לא יעשה בית ה' (מ"א יב יד) רוצה בהם כולם בבית, ויקברהו ביתו (דה"ב לג כ) בביתו, זכרה ירושלים ימי עניה (איכה א ז) רוצה בימי עניה, אותי נהג וילך חשך ולא אור (שם ג) בחשך, וכמהו ואיביו ירדף חשך (נחום א ח), בישישים חכמה וארך ימים תבונה (איוב יב יב) ובארך כלומר ועם ארך ימים תבונה כאשר נאמר ברב עם הדרת מלך (משלי יד), כתוא מכמר (ישעיה נא כ) ר"ל במכמר, ופחדת לילה ויומם (דברים כח סו) בלילה וביומם, היוצא השדה (דברים יד כב) כלומר בהשדה, לנחותם הדרך (שמות יג כא) משפטו בהדרך כאשר נאמר בעזרא (נחמיה ט יט) וכאשר נאמר ינחני במעגלי צדק (תהלים כג). ומין אחר מן החסרון בכלים צאו ההר (שם ח טו), ויעקב נסע סכותה (בראשית לג יז), וילך עשו השדה (שם כז ה), לך פדנה ארם (שם כח ב), וילך חרנה (שם כח י) וישליכו אתו הבורה (שם לז כג) להוריד מצרימה (שם לז כה), ויעל על גזזי צאנו — תמנתה (שם לח יב), וייצא אתו החוצה (שם טו ה), נחלה מצרים (במדבר לד ה) ועבר צנה — ועלה אדרה ונסב הקרקעה (יהושע טו ג), חסרי ה' עולם אשירה (תהלים פט ב) נאספים מכמש (ש"א יג), כי הלך שמעי מירושלם גת (מ"א ב מא), וילך שפי (במדבר כג) כלומר והלך אל גבעה אחת מן הגבעות, וזה הרבה מאד במקרא והם כלם כלים מחסר מהם אל או הלמד ואינם פעול בהם, ולא ההאים אשר בויצא אתו החוצה וסכותה וזולתם במקום אל, בעבור שכבר אמרו לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום (דה"א כו יז) בהא ובלמד אשר במקום אל, וכבר בארנו זה במה שקדם מן הספר הזה (לעיל 38*). וכבר חסרו למד הסמיכה מזולת הכלים ככמו אמרם ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (ש"ב ד ב) כלומר לבן שאול, ועוד חלילה לאל מרשע ושדי מעול (איוב לד י) משפטו ולשדי, ואפשר שיהיה כמוהם לא יטמא בעל בעמיו (ויקרא כא ד) כלומר לבעל בעמיו או אפשר שמשפטו על בעל בעמיו.

ויש שמחסרים פעמים רבות הכנוים השכים על מה שלפניהם אשר לא ישלמו הדברים כי אם בהם בין שיהיו נראים בדבור או צפונים בלב, וזה כמו אמרו יתעלה שמו וחשקת בה ולקחת לך לאשה (דברים כא יא) שעורו ולקחתה לך בהא נראית כנוי האשה או שהיה ולקחת אותה וחסרו הכנוי הזה מהדבור והשאירוהו בלב; ארני המלך הרעו האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו הנביא את אשר השליכו אל הבור (ירמיה לח ט) שעורו את אשר השליכוהו או השליכו אותו, עד יום אשר נלכדה ירושלם (שם לח כח) שעורו אשר נלכדה בו, מגלחי זקן וקרועי בגדים (שם מא ה) משפטו מגולחים זקנם, וזקנם במקום זקניהם, וקרועים בגדיהם

*) וזה כנגד מה שאמרו ביבמות יג וב"ר פ' ס"ח „כל תיבה שצריכה למד בתחלתה הטיל לה הא בסופו". והחכם האפדי אשר העתיק דברי ר"י בקצור כתב פה (בהעתקה אשר לפני) „וכבר באה ההא בסוף המלה במקום למד האות במצרימה וסכתה ופדנה ותמנתה והדומים לאלה", וזה כנגד דברי המחבר פה וגם לעיל אמר „ואין ההא הזאת במקום אל באשר חושבים רב בני אדם."

כאשר נאמר קרוע כתנתו (ש"ב טו לב) כי הדבר לא ישלם והענין לא יקום כי אם בשב וסמך *), והסר השב אפס כי הוא כלב ולולי זה יהיה הדבור חסר, ונתכנה הסמיכה הנה והחסרון בעבור שכבר נודע שאיננו רוצה מן הזקן כי אם זקניהם ומן הבגדים כי אם בגדיהם. שה פזורה ישראל אריות הדיחו (ירמיה נ יז) משפטו הדיחוה או הדיחו אותה, הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נוקרתם (ישעיה נא) בחסרון ממנו וממנה, זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים (שמות יג ג) שעורו אשר יצאתם בו, באנו אל הארץ אשר שלחתנו (במדבר יג כז) שעורו אשר שלחתנו אליה או אשר שלחתנו לתור אותה או לרגלה, וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' (דברים ח ב) ר"ל אשר הוליכך בה. ומן השער הזה סמכו על זכרון קצת מה שצריך לזכרו כלו מבטחונם על שאנחנו נצרף אל הנזכר ההוא מה שיחסר ממנו ובכמו זה אמרו רז"ל „דבר שנאמר כמקצת והוא בכל" (מדה י"ח מל"ב מדות) הדמיון בזה סמך הכתוב על זכרון קצת שבעת גוים והוא רוצה כולם כאשר נאמר ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי (שמות כג כח) וסמך על זכרון שלשה גוים מכלל שבעה (הנזכרים בפסוק כג) הודעה והוא הדין לכלום; ומהם ונקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד טז) והנקב אין עונש עליו עד שיהיה בתכונת מי שנאמר בו ויקב בן האשה הישראלית את השם, וממנו עוד אשר יתן מזרעו למלך מות יומת (ויקרא כ ב) והענין אשר יתן ויעבור יחד באשר אמר ומזרעך לא תתן להעביר למלך (שם יח כא) והספיקו לו אמרו יתן כי מדבריהם שיסתפקו בדבר מהצטרכו לדבר, עד אשר יהיה הדבר אשר יסתפקו בלעדיו נופל; ושוה בזה המולך או זולתו מן הנעברים ובכזה אמרו רז"ל (מדה יט) „דבר שנאמר בזה והוא הדין לחברו"; ומזה סמכו באמרו ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך (דברים יב כז) מבלתי שיאמר חלבם הקטיר; וכמהו עוד רק חזק לבלתי אכול הדם (שם) מבלתי שיחבר אליו החלב מפני שיודע שאנחנו נחבר אותו אליו בעבור ההקדם הזהרת יתעלה מאכלם שניהם באמרו כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא סוף ג). ומן החסרון עוד מה שחסר ושנה מאפניו וזה באמרו כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה (שמות כב ה) ר"ל אוכל אשר בשדה כי כאשר אתה זוכר מה שיורה על הדבר הוא כזכרך אותו; וירב היער לאכל בעם (ש"ב יח ח) ר"ל וירב עץ היער כאשר קרה לאבשלום או וחרב היה היער; כשד שלמן (הושע י יד) נאמר שעקרו שלמנאצר וכן נאמר בנצרים (ירמיה ד טז) שהם מתיחשים אל נבוכדנאצר. וממה שדומה לזה מה ששמו בו בחסרון מלים באים מקצרים וחסרים לא יובנו אלא בתוספות, וזה כמו אמרו ישושום מדבר וציה (ישעיה לה) שעורו ישישו בם או אותם; הגידו ונגידנו (ירמיה כ י) שעורו ונגיד עליו, והוא שהם היו מסכימים להלשין בו אל המלך; בני יצאוני ואינם (שם י כ) ענינו יצאו ממני; כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו יט) הענין נתת לי; בשלם הבשר (מ"א סוף יט) כלומר בשל להם הבשר; שפטני ה' (תהלים ז ט) כלומר שפוט לי וכמהו דנני אלהים (בראשית ל ו) כלומר דן לי על אויבי בהכעיסם במלאת שאלתי; אל תגש בי כי קדשתיך (ישעיה סה ה) כלומר קדשתי ממך כלומר אני יותר טהור ממך; לא יגורך רע (תהלים ה ה) כלומר לא יגור אתך; לא עשיתם כלה (נחמיה ט לא) כלומר

*) רצונו כי אם כשזה הדבור וסומך כנוי הקנין של הנושא על הנשוא, ואם לפעמים חסר הכנוי, הוא במאמר אשר ידע השומע וישכיל בלבו למי הדבר.

לא עשית אותם כלה בענין עמם כאשר אמר אך אתך לא אעשה כלה (ירמיה ל יא) בענין עמך; פזר עצמות חונך (תהלים נג ו) כלומר חונה עליך, פן יאמר אייבי יכלתיו (שם יג ה) כלומר יכול לי; וילחמוני חנם (שם קט ג) וילחמו בי; תמלאמו נפשי (שמות טו ט) שעורו תמלא מהם נפשי בשבא תחת המם והוא עתיד כי מלאה הארץ חמס (בראשית ו יג) אשר הוא בענין בי נמלאה והראיה על זה אמרו ותמלא הארץ חמס על בנין נמלאה, וכן תמלאמו נפשי בענין תמלא מהם נפשי בקמץ תחת המם במו ותמלא הארץ חמס. ותזנים וגם לא שבעת (יחזקאל יו כח) שעורו ותזני אותם; פן תשבענו והקאותו (משלי כה כו) השעור פן תשבע ממנו; ושבעתם על שלחני סוס ורכב (יחזקאל לט כ) מסוס ורכב, ונאמר בהפרד הכנוי ושבעתם אתו (יואל ב יט) וכן אומר הערב גם כן שבעתי לחם ובשר, מלחם ובשר; והשיבני דבר (בראשית לז יד) והשב לי; לשמר את בריתו לעמדה (יחזקאל יז יד) ענינו לעמור בה כאשר נאמר ויעמד כל העם בברית (מ"ב כג ג), שבו וסחרוה (בראשית לד י) בלומר וסחרו בה; וישחטהו ויחטאהו (ויקרא ט טו) כלומר ויחטא בו; לפלמוני המדבר (דניאל ח יג) אני חושב שהוא מורכב מן פלני אלמני (רות ד). וממה שנכנס בשער החסרון חסרם ואו המשך מהפעלים העתידים ויורו עליה בקבוץ פום *) כאמרם לבו יקבץ און (תהלים מא ז) בחסרון ואו ויקבץ את כל אכל (בראשית מא מח) בעבור המשך הדברים; איש אחר מכם ירדף אלף (יהושע כג י) בחסרון ואו וכי ירדף גאל הדם (שם כ ה), יתמך דברי (משלי ד ד) בחסרון ואו יתמוך כבד (שם כט כג); הן לצדק ימלך מלך (ישעיה לב) בחסרון ואו ה׳ ימלוך (שמות טו), וחסרם אותה גם כן מהצווי בהמשך הדברים כאמרם הרים שנימו (תהלים כח ז), אזר נא (איוב לח ג), אמר נא לבית המרי (יחזקאל יז יב), אמר לה את ארץ וג׳ (שם כב כד), לך אתה מלך עלינו (שופטים ט יד). וככר חסרוה עוד מן המקורים נאמר לפני מלך מלך (בראשית לו לא), כי טוב אמר לך (משלי כה ז), בענש לץ (שם כא יא), בקרב איש (ש"ב טו ה), אך באשר לא יחסרו אמרו יען אמור מואב (יחזקאל כה ח), בקרוב עלי מרעים (תהלים כז ב), עד מלוך מלכות פרס (דה"א לו כ), גם ענוש לצדיק (משלי יז כו) וזה ידוע אצל בעלי המסורת והם קוראים האחד מלעיל והוא אשר נכתוב בו הואו והאחר מלרע; ויש שיחסרו אותה מן התארים עוד למשך הדברים כאשר נאמר ארך אפים יגדיל חסד (תהלים קמה ח) בהסרון ואו גרול העצה (ירמיה לב יט), וזה (גדול חסד) אם הוא כתוב בואו הוא מקבץ והואו איננה נחשבת בעבור נפלה מן המבטא, ועוד גרל חמה (משלי יט יט) בלא ואו, ועוד אהב טהר לב (משלי כב יא) וטהר ידים (איוב יז י) בחסרון ואו טהור עינים (חבקוק א יג); ומן השער הזה אמרו תועבת ה׳ כל גבה לב (משלי יז ד) הוא קודם הסמיכה גבוה ע"מ גדול וטהור והיה ראויה להיות מקבץ הבית בקמצות כאשר חסרו ממנו הואו ע"ד גדל חמה וטהר ידים וכבד עליהם זה וחסרו ממנו הקבוץ, ובמהו מגבה רוח (קהלת ז ח), וחסרוה עוד מן מלשני בסתר (תהלים קא ה) באשר הוסיפו היוד והניחו השין למשוך הדברים. וככר חסרוה מן השם המיוחס כאמרם (מואביות) אשרדיות עמניות (נחמיה יג כג). ומה ששמשו בו בחסרון עוד להקל חסרם ואו וידוע חלי

---

*) ר"ל קמץ חטוף וידענו מכמה מקומות בספרו שהרב קורא גם לקמץ חטוף גם לשורק קמץ שניהם קבוץ ראה לקמן סוף פ׳ לא. גם הבלמשי קרא לקמץ חטוף קמץ מלא פום, וגם לחולם קראו המדקדקים מלא פום (רא"ב בס׳ הרכבה מלת יכסימו).

מאמרו גם כל חֲלִי (דברים כח סא) וחולחם. וחסרם ואו ושמן יצרי (יחזקאל כז יז) מאמרו קחו צֳרִי (ירמיה נא ח) וחלתו, וואו לחם עני (דברים טז ג), ימי עני (איוב ל טז) מאמרו ראה ראיתי את עֳנִי עמי (שמות ג ז), אסירי עני וברזל (תהלים קז י); ואו עין ראי (איוב ז ח) מאמרו אל ראי (בראשית טז יג), והיא ההקשה באמרו והריקו חרבותם על יפי חכמתך (יחזקאל כח ז) ר"ל שחסרו ממנו ואו כלילת יפי (שם כז ג) וכליל יפי (שם כח יב) בעבור הסמיכה, אלא שחמסוהו בחסרם ממנו עוד הקבוץ המורה על הואו והוא כמה חרי האף הגדול (דברים כט כד) ובאל דמי (תהלים פג ב) ובואני עשה המלך שלמה (מ"א ט כו) ר"ל שעקרם חורי ודומי ואוני הקשה עליהם במה שקבצנוהו הנה מן הדמיון הזה. וממה שרומה למה ששמשו בו בחסרון להקל מה שמשפטו ההכבר כאמרם וארם מלאו את הארץ (מ"א כ כז) ומשפטו לרגוש הלמד כי הוא פעל חלף בבר, אכל מלאו בהקל הוא צווי מפעל קל באמרו מלאו ארבעה כדים (מ"א יח לד), ואמרו בצווי מן הפעל הזה הכבר ומלאו את החצרות חללים (יחזקאל ט ז) בהקל ג"כ וע"ב בא בפתחות המם, וכמהו קראו מלאו (ירמיה ד ה) ואמרו ובקשו ברחובותיה (שם ה א) משפטם והדומה להם הרגשות, ובקשו צווי מן בקש ה' לו (ש"א יג יד), ונאמר במקור פעל כבר בעננו ענן (בראשית ט יד) בהקל ומשפטו להכביד ע"מ ובדברי אתך (יחזקאל ג כו), ועוד בקנאו את קנאתי (במדבר כה יא), משפטו לרגוש ע"ד נפשי יצאה בדברו (ש"ה ה ו) כי הוא מקור אשר קִנֵּא לאלהיו (במדבר כה יג) והוקל כאמרו ויקנאו אתו (בראשית כו יד), ועוד מירי תבקשנו (שם טג ט), תהומות יכסימו (שמות טו ה), כי חרבך הנפת עליה ותחלליה (שם כ כה), ותאלצהו (שופטים יו יו), לבר מיושבי גבעה התפקדו ויתפקדו בני בנימין (שם כ טו), ויתילדו על משפחתם (במדבר א יח), וינקשו מבקשי נפשי (תהלים לח) ואביכן החל בי (בראשית לא ז), אם כהתל באנוש תהתלו (איוב יג ט), מי יתן בספר ויחקו (שם יט כג), בחקו חג — בחקו מוסדי ארץ (משלי ח כז), נסעה ונלכה (בראשית לג יב), ותתצו הבתים (ישעיה כב י), (ואת תעלותיה) ודליותיו שלחה לו (יחזקאל יז ז), שלחו באש מקדשך (תהלים עד ז), הננו אתנו לך (ירמיה ג כב) המלמד ידי לקרב (תהלים קמד), המבקשים (שמות ד יט), המלקקים (שופטים ז ו), המעשקה בתולת בת צידון (ישעיה כג ב), תעגנה לעיניהם (יחזקאל ד יב) המשפט בכל אלה ובהרבה מאד כמהם ההכבר והוקלו. ומן השער הזה אצלי ויזד יעקב נזיד (בראשית כה כט) כי פא הפעל והוא נון אובדת מן ויזד ומשפטו להרגש ע"ד ייצאל אלהים (שם לא ט), וכבר הקלו עוד מגבורתם בושים (יחזקאל לב ל) מבציר אביעזר (שופטים ח ב), מלמעלה החרם (שם ח יג), ומקצה אחיו (בראשית מז ב), מלאם יאמץ (שם כה כג), וישב דוד במצר (דה"א יא ז), נבדלו אל דוד למצר (שם יב ח), והלוים במלאכת (דה"ב יג י) ומחית בשר חי בשאת (ויקרא יג ט), ולשאת ולספחת (ויקרא יד נו), לגד שלחן — למני ממסך (ישעיה סה יא) פרושו למנין כלומר לקבוץ הרב והוא נגזר מן ואתה תמנה לך (מ"א כ כד) וזהו ענין לגד גם כן אצלי כלומר להמון והיה ראוי להיות למני דגוש כמו לגד, ומאת המעט תמעיטו (במדבר לה ח), כי אתם המעט (דברים ז ז), כי צו לצו קו לקו (ישעיה כח י) ואפשר שיהיה טעם בצו לצו כטעם במשער לשער (שמות לב כג), את המקלות (בראשית ל) ומקלו יגיד לו (הושע ד יב), וישא משאות (בראשית מג לד), העורים והפסחים (ש"ב ה ו) יעור פקחים (שמות כג ח), מגלה עמקות (איוב יב כב) כי הוא קבוץ עמקה

משאול (איוב יא ח), ומהשער הזה אצלי המבלי אין קברים (שמות יד יא) העקר כמם הדגשות*) כמו הייטב בעיני ה׳ (ויקרא י יט) כי הוא לשאלה לדעת גם כן ולולא זה היתה ההא כשכא ופתח כמו המבלי אין אלהים (מ״ב א ג); ומן המוקל עוד אלהים יחנך (בראשית מג כט) חנון יחנך (ישעיה ל יט) משפטו שיהיה היוד מיחנך בשכא ושתהיה החת מקובצה בקמץ ושתהיה הנון דגושה ע״ד אלהים יחננו (תהלים סז ב), שארית עמי יבזום (צפניה ב ט), וסלף בוגדים ישדם (משלי יא ג) והפכה המלה ממשפטה להקל; וממנו עוד ונבוה בהם עד אור הבקר (ש״א יד לו). וממה שרומה למה שקדם מן החסרון חסרם התנועות מאותיות שהיו חייבות להנוע והניחם אותם, כחסרם התנועה מסמך אל תֹּסְףְּ על דבריו (משלי ל ו) ומן שין קְשְׁטְ אמרי אמת (שם כב כא), ומן בית מעם מזבחי (שמות כא יד), ונח ה׳ מִזְּבְחוֹ (איכה ב ז), ובליל על מזבחך (דברים לג י), ותנועת דלת מכל חלבו את מקדשו (במדבר יח כט), כי המשפט באל תוסף להיות כמו אל תֹּסֶף דבר אלי עוד (דברים ג כו), ומשפט קשט אמרי אמת להיות כמו מפני קֹשֶׁט סלה (תהלים ס ו), והמשפט במזבחו ומקרשו שיהיה כמו וּמִקְדָּשַׁי תראו (ויקרא יט ל) וכמו אשר לפני משכנו (יהושע כב כט), ונתתי משכני (ויקרא כו יא); ובא אלה לפני מִזְבַּחֲךָ (מ״א ח לא) ואלו היית מעמיד הייה אומר מִזְבְּחֲךָ במשיכת הבית והנעת החת בסגל כאשר היתה תנועת חת ובליל על מזבחך (דברים לג י) בסגול; ותנועת שין שְׁהֵם בהמה המה להם (קהלת ג יח) שְׁהוּא עמל (שם ב כב), כי הנחת שני השינין האלה איננה גמורה כי הם מוחל כהם ולא יונח בנח, ותנועת בית גנבתי יום וגנבתי לילה (בראשית לא לט). וכבר כארתי ענינם באות הגימל מספר השרשים; ותנועת בית וככל בהמה לא תתן שְׁכָבְתְּךָ (ויקרא יח כג), ויתן איש כך את שְׁכָבְתּוֹ (במדבר ה כ) משפטם להיות כמו גְּבִירְתְּךָ גבורתו; ותנועת מם בְּהֶמְתְּךָ לא תרביע (ויקרא יט יט), תחת בהמתם (במדבר ג מה), כי בהמה ע״ם שאלה אכדה תאנה נבלה גנכה ומצאנו למד שאלה ונון תאנה ולמד נכלה מונעת בקמץ בהסמכם אל הכנוים כאשר נאמר והשימותי גפנה וּתְאֵנָתָהּ (הושע ב יד), נִבְלָתִי יקומון (ישעיה כו יט), שְׁאֵלָתִי ובקשתי (אסתר ז) מה שאלתך (שם) והיא ההקשה באכדה וגנכה וכן שמשו רבותינו ז״ל באבידה באמרם אֲבֵדָתִי מותרת. וממה שהונח מהרמיון הזה אמרו ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כב) המשפט בנון שתהיה פשוטה בקמץ, וכמהו והיא חֲבֵרְתְּךָ ואשת בריתך (מלאכי ב יד), וממה שהונח עוד בית נִתְבְּאִים במערה (יהושע י יז) ומם אתם נִטְמְאִים (יחזקאל כ ל) ובית והעם אשר המה נִבְּאִים (ירמיה יד יז) המשפט להיות בקמץ כאמרו אל נביאי ישראל הַנִּבְּאִים (יחזקאל יג ב), ומן המין הזה לבלתי השיב המלך את נִדְּחוֹ (ש״ב יד יג). ומן השער הזה אמרו אל גוי שְׁלֵו (ירמיה מט לא) משפטו להיות כמו שָׁלֵו הייתי (איוב יו יב). וממנה עוד אמרו ולאביו שלח כְּזֹאת (בראשית מה כג) לְזֹאת יקרא אשה (שם ב כג), בְּזֹאת יבא אהרן (ויקרא יו ג) כי מנהג העבריים כאשר יביאו על מאומה מן הלשון הזה הבית הנוספת או הלמד או הכף שיניעו אותו בקמץ כאשר נאמר ובחנוני נא בָּזֹאת (מלאכי ג י), בזאת וְכָזֹאת (ש״ב יז טו), הלא לָזֶה יענו (ש״א כט יא), אי לָזֹאת אסלח לך (ירמיה ה ז), כי כָּזֶה וְכָזֶה (ש״ב יא כה), ושחטתם בָּזֶה (ש״א יד לד) וּבָזֶה הנערה באה (אסתר ב); וממנו בהשמה

---

*) כ״כ לקמן פ׳ לו ופתחו ההא ולא דגשו המם ורא״ה מ״ג ורו״ה כמאור עינים.

מהם (ויקרא כו מג) העקר כהא הנעותה בשרק או כקמץ גרול כי הוא כמו כל ימי השמה (שם) וככר קדם דברנו כו (154); ומן השער הזה הַיְהַבִּיד כסא הוות (תהלים לד כ) הוא אצלי פעל עתיד ככר מבנין פועל ועקרו שיהיה הַיְחֻבְּרְךָ בהכתב ואו פועל כו כי עתיד פועל הוא יפועל ובסגול תחת הבית למשוך הדברים וכאשר היה זה התקבצו שני נחים אחר מהם ואו המשך הסרוהו והורו עליו בקמץ.

שער כו·

ממה שהוסף בו לנחץ ממה שאין צרך בדברים אליו·

יש שישנו הפעל או המלה לכלי צרך מביא אל זה בתבן הענין אבל על דרך הנחץ (ר"ל על דרך החזוק) ואפשר שיהיה הנחץ ראוי וזה בעבור מצוע שיהיה בין הפעל או בין המלה וכין מה שיבא סמוך להם מן הדברים וישנו הפעל ההוא או המלה ההיא בעבור הפסקם ממה שסמוך להם עד שיהיו הדברים מסדרים ועשו כל זה מחפצם לבאר. ויש שמרבים האחר אם לנחץ או להגדיל ענינו, ומזה אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם, ועוד ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי (המן אשר) באמרו ומעץ וג' מספקת מהצטרך אל ממנו לולי הנחץ*), וכמהו את ה' צבאות אתו תקדישו (ישעיה ח יג) אמרו את מספיק מהצטרך אל אתו ונשנה לנחץ, ועוד ובאחיכם בני ישראל איש באחיו (ויקרא כה מו) הוספת איש באחיו לבאר, כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו (ירמיה י כה) שנו ואכלהו לנחץ, [או] יאמר אמר שאכלהו אכילה אחר אכילה ויכלהו, ועוד הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו לנחץ; וילכו שלשת בני ישי הגדולים הלכו אחרי שאול (ש"א יז יג), ויאמר המלך אחשורש ויאמר לאסתר (ז ז), ובמשפטיך חטאו בם (נחמיה ט כט) שנה המשרת לנחץ, אבל ואני כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מג יד) שכלתי אשר בסוף הפסוק במקום אשכל כלומר כאשר שכלתי מיוסף אשכל מבנימין. וממה שנשתנה לנחץ עוד אמרו אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל, חמרים חמרים (שמות ח י) אמן אמן (במדבר ה כב), כל הקרב הקרב (שם יז כח) כדרך בדרך (דברים ב כז) מעלה מעלה מטה מטה (שם כח מג); ומן הנחץ אמרו כי כל העדה כלם קדשים (במדבר יו ג) אם היה אומר כי כל העדה קדשים היה מספיק אך שנה כלם לנחץ; וכמהו כל מלכי גוים כלם (ישעיה יד יח) כל בית ישראל כלה (יחזקאל כ מ) וכל שריך כלם (ירמיה ל ז), וממה שרבוהו לנחץ אמרו כי כוכבי השמים וכסיליהם (ישעיה יג י) ואין בשמים כי אם כסיל אחד ורבו אותו לנחץ שחברו לו הכוכבים אשר סביבותיו וקרא הכל כסילים כאשר עשו באמרם ואבדו בתי השן (עמוס סוף ג) ולא מצאנו כי אם בית השן אחד עשהו אחאב כאשר נאמר ובית השן אשר בנה (מ"א כ ג), אך חבר אליו בתים יקרים וקרא הכל בתי השן, וכאשר עשה באמרו ויפל על צואריו (בראשית לג ד) שקרא מה שיש סביבות הצואר צוארי וקבץ הכל צוארים, וכבר נאמר בלשון אחד בצוארו ילין עז (איוב מא יד) על צוארו (בראשית מא מב) ובמו זה ושוליו מלאים את ההיכל (ישעיה ו) והגי בינו ובין העי (יהושע

---

*) „ר"ל שאם נאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל בלבד היה מספיק" כבאור הזה אשר הוא כפל דברים היה כתוב בכ"י והבדלתי אותו מדברי המחבר, כי לדעתי כתב זה מעתיק אחד לבפרו. ולאה לדברי פרק הזה מנחם בן סרוק 71 — 70.

ח יא), והמשיתיו יסף עליו (ויקרא ה כד) כי הוא כאמרו חמישתו יוסף עליו (שם ה טז*) ועוד והנה הנגע עמד בעיניו — ואם בעיניו עמד הנתק (ויקרא יג ה לז) כי הם כמו והנה לא הפך הנגע את עינו (שם יג נה), זבח שלמים (ויקרא ג א) כי הוא כמו ושלם מריאיכם (עמוס ה כב) איל המלואים (שמות כט לא), ועוד תחתיו לאמר (ש"ב ג יב), נפשינו תחתיכם (יהושע ב יד), תחתיך יצע רמה (ישעיה יד יא) ועמדנו תחתינו (ש"א יד ט), ואם תחתיה תעמד הבהרת (ויקרא יג כג). וממה שרבו עוד לנחץ אמרו כמוצאי גולה (יחזקאל יב ד) משפטו כמוצא גולה כמו ואת מוצאך ואת מובאך (ש"ב ג כה) ועוד כמבואי עיר מבקעה (יחזקאל כו י) המשפט כמבא עיר כמו כמבוא עם (יחזקאל לג לא) אע"פ שיש בין שני הענינים מעט חלוק ועוד ומתה ממותי חלל (שם כח ח) ועוד למשאות אותו משרשיה (יחזקאל יז ט) קבוץ משאת כפי (תהלים קמא ב), ועוד ליל שמורים הוא (שמות יב מב) כי יום כפורים הוא (ויקרא כג כח), למשכב דודים (יחזקאל כג יז), כי טובים דדיך (ש"ה א ב), אתן את דודי (שם ז יג) כי הוא ירידות ואהבה, ועוד כי בן זקונים הוא (בראשית לז ג) בני הנעורים (תהלים קכז ד) ועוד בתולים ורחמים, אשת זנונים וילדי זנונים (הושע א). וממה שרבו אתו להגדיל ולרומם אמרם אלהים, ארונים קשה (ישעיה יט), כסף ישיב לבעליו (שמות כא לד), פר בן בקר תמימים (יחזקאל מו ו) רצה תמים והמסרת עליו בקר תמימים לית דכותיה (לעיל דף 157), ולא אמר אלוה עשי (איוב לה י) ישמח ישראל בעשיו (תהלים קמט ב), כי בעליך עשיך (ישעיה נד ה). היה הדין שיהיה עושך בלא יוד ובצירי תחת השין לולי שרצו בו מה שזכרנו לרומם ולנשא והוא הסברא גם כן כבעליך ודינו להיות בועלך ע"מ גואלך קדוש ישראל. וממה שרבו אותו לכבר ולנשא עוד אמרו אם שוב תשבון אתם ובניכם (מ"א ט ו) ר"ל אתה ובניך כי איננו מדבר כי עם אחד, וכמהו יען אשר עזבוני וישתחו — ולא הלכו בדרכי — כדוד אביו (מ"א יא לג) היה זה לגדל המלך כאשר הוא נוהג בלשון העברית.

וממה שהוסף לנחץ אמרו וראיתי אני דניאל (י"ב ה) אני לנחץ הכנוי אשר בוראיתי, וכמהו ופניתי אני (קהלת ב), אמרתי אני בלבי (שם) היה באמרו ופניתי וראיתי אמרתי מבלי אני די, ותקון הענין כאשר אמרתי [בלבי] תרתי בלבי (שם) [ומבלי בלבי היה די כמו שאמרו] קניתי עבדים ושפחות לולא שרצה לנחץ, וכמהו מי יתן מותי אני תחתיך (ש"ב יט), בנינו ובנותינו אנחנו רבים (נחמיה ה ב) כי אמרו אנחנו לנחץ הכנוי אשר בבנינו ובנותינו והוא כנוי המדברים, ואין אנחנו התחלה ורבים הגדתה כאשר הוא סובר מי ששם רבים מענין ולא רבית במחיריהם (תהלים מד יג), וטועה כי אין זה נכון בשמוש כאשר יתבאר זה מספרי ר' יהודה ומספרינו ג"כ, אך הטעה בעלי הסברא הזאת מה שראה מאמרו והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים ומאמרו עוד שדותינו וכרמינו אנחנו ערבים, ואין הדבר כן אבל זה ר"ל אמרו בנינו ובנותינו אנחנו רבים הוא מאמר כת מהם היה רישם גדול והיה להם טפול רב והיה אומרים בעת רב

*) וכן כתב בס' הגרשים (בלקוטים מן הכתב עד"ל בכ"ס ח"ה) חמישיתיו כלומר חמשו כמו וחמשיתו והיוד הנראית בו אינו לרבים אלא נוספת כאשר בעלת אחריו בואריו ביניו, אך רז"ל בענין טענו טענת אבד (ב"ק קח) אמרו התורה רבתה חמישיות הרבה בקרן אחד. ויש יוד נוספת כיוד והיא מתניך .קדוש, ירעש מקניך, ולא יכנף עוד מוריך, אלה כיודין נוספות ואינן לרבים.

חסרונם אבל אנחנו בנינו רבים לכה ונמכרה קצתם במזון, הוא אמרם ונקחה דגן ונאכלה ונחיה. וכמו בנינו ובנותינו אנחנו לנחץ אמרו אשר נשבענו שנינו אנחנו (ש"א כ מב). וממה שנשתנה בעבור האמצעים הפוסקים לסדר הדברים אמרו והיה המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת (שמות ד ט) שנה והיו בעבור הפסק אשר תקח מן היאור שבא באמצע הסדר לבאר, וכמהו ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר (יחזקאל י) ועוד בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי (זכריה סוף ח), וכמהו ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו (נחמיה סוף ד) בעבור שארכו הדברים שנה אין אנחנו, וכמהו והיה ערכך הזכר — והיה ערכך (ויקרא כז ג) שנה והיה ערכך בעבור אורך המצוע, ועוד ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב (בראשית מו) שנה ויאמר בעבור שבא באמצע במראות הלילה, וכמהו ועתה אם באמת ובתמים עשיתם — ואם כגמול ידיו עשיתם לו (שופטים ט טו) הנה נשלם התנאי והיה ראוי שיסמך לו התשובה והיא אמרו שמחו באבימלך והתמצעו בין התנאי ותשובתו דברים אחרים והם: אשר נלחם אבי עליכם עד סוף הענין, וכאשר ארכו הדברים שנה התנאי וחברו עם התשובה ואמר: ואם באמת ובתמים עשיתם — שמחו באבימלך; ועוד וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו (דברים יח ו) שנה ובא בעבור אורך המצוע.

וידמה למין הזה כפלם אות העתידות בוגבה ממרחק יידע (תהלים קלח ו) ואלמנה לא ייטיב (איוב כד כא), לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל (ישעיה יו ז), על נבו ועל מידבא מואב ייליל (שם טו ג), יילילו על משכבותם (הושע ז ד) בגרסת בן אשר, אבל בן נפתלי הם גורסים ביוד אחת, והיודין הראשונות בכל המלות האלה נוספות ואלו היו מחסרים אותם היה נשאר יֵדַע ע"מ יֵקַד יקר (ישעיה י טז) יֵיטִב יֵילִיל במו לא יֵיטִיב ה׳ (צפניה א יב) היודין לעתידות והנחים אחריהן פא הפעלים ואלו היו נראות הפאין האלה היו המלות יֵילִיל יֵיטִיב ע"מ יַשְׁלִיך באשר אמר ר׳ יהודה (ספר יצב דף 45) והיודין הראשונות בלכן ייליל כלה ייליל ובחבריהם הם נוספות והיודין השניות הן לעתידות, אך הנחים אשר אחר היודין האלה השניות הם פאי הפעלים ואלו היו היודין השניות פאי הפעלים כאשר חשב ר׳ יהודה לא היה לנחים אשר אחריהם טעם, ואלו אמר אומר כי הנחים האלה נוספים בפעלים האלה היה עליו לשומם נוספים גם כן ביקד יקר וישב ויצא ויטיב והדומה להם וזה מה שאי אפשר לומר, אבל על מואב איליל (ירמיה מח לא) הוא מורכב מן יֵלִיל ע"מ לא יטיב ה׳ ומן איליל ע"מ (לא) איטיב (בראשית לב יג) בלומר אפעיל והוא מספר ביליל ע"מ לא יטיב ה׳ על אשר מספר עליו באמרו אל אנשי קיר חרש יהגה, וכן אמרו ומשבר רוח תְּיֵלִילוּ (ישעיה סה יד) מורכב מן יֵלִילוּ ע"מ יפעילו ומן תְּיֵלִילוּ ע"מ תפעילו וזה מכלל מה שנעלם מר׳ יהודה. וממה שרומה למה שאנחנו בו מצד ההרכבה אמרו תְּאָכְלֵהוּ אש לא נפח (איוב כ כו) כי הוא אצלי מורכב מן אכלהו צווי לאש ומן תאכלהו ספור עליה וזכרו האש בצווי הזה בלשון זכר כאשר זכרוהו בלשון זכר באמרו עליה לא נפח וביצא מחשבון (ירמיה מח מה*). והצווי הזה יוצא מוצא הקריאה עליו כאשר יצא

*) ובמסורה שם ג׳ סבירין יצאה. ועל תאכלהו רפה ס׳ ההרכבה אות ת.

מוצא הקריאה עליהם גם כן תְּרָצְּחוּ כלכם (תהלים סב ד) בגרסת בן אשר אשר קוראים אתו מקבץ הרש[1], וממה שיצא מוצא הקריאה גם כן מהפעלים העתידים אמרו תבאתה לראש יוסף (דברים לג טז[2]). ומשער ייליל אמרו וַיְיִף בגדלו (יחזקאל לא ז) בהראות השתי יודין וזה בגרסת בן אשר כי היוד הראשונה נוספה על וייף, ובהראות היוד האחת בלבד בגרסת בן נפתלי, ומשקל וייף על הגירסא הזאת ר"ל בן נפתלי וַיִּשְׁבְּ ישמעאל (ירמיה מא י) וַיִּפְתְּ בסתר לבי (איוב לא כז) היוד לעתידות והנח אחריו פא הפעל והיא במקום השין מן וַיִּשְׁבְּ, אלה דברי ר' יהודה (כאש יפה דף 115) והוא הנכון והיוד הראשונה אם כן בגירסת בן אשר נוספת; אבל יהי אור (בראשית א) יחי המלך (ש"ב טז, טז) והדומה להם היה הדין שיהיו על משקל אל יֵשְׁטְּ אל דרכיה (משלי ז) וַיֵּשְׁתְּ מן היין (בראשית ט), ויפת בסתר לבי, וכבר עליהם נח ההא עם נח היוד והראותה והרפו היוד והניעו ההא בשבר בעבור שהיא אצל היוד ולהורות עליה בעבור העלמה כי השבר מן היוד, ומפני שהמבטא בהא הנחה והיוד הרפה אחריה נמנע, אך יוד העתידות שנו אותה, כי אם היו משאירים אותה על תנועתה היה מתחדש בינה ובין פא הפעל והיא ההא נח רפה והיה מתדמה לפעלים המחסרים אשר ישימו תמורת חסרונם כמו יכל בשרי מראי (איוב לג כא) והדומה לו, והמין הזה ר"ל אל ישט, וישב ישמעאל אין תמורה מחסרונן; וכאשר הונעה הא יהי בשבר ראוי להניע יוד העתידות בשבא המוחל בה לברוח מן ההדמות הזה; ולא יראו מן ההדמות הזה בהעמדה באמרו אמר וַיֶּהִי (תהלים לג ט) מי זה אמר וַתֶּהִי (איכה ג לז) וזולתם כי דבריהם נוהגים בזולת ההעמדה על השבא המוחל בה ונודע מזה כי הוא הוא.

אמר אבואל ולד כבר הקימותי בשער הזה ובשער אשר לפניו והוא שער החסרון מה שיעדתי בספר ההכלמה לבארו בחבור הזה מדעת העבריים בהיתחברך כסא הוות (תהלים צד כ) ובתאכלהו אש לא נפח וביהי אור יחי המלך. ודע כי פועל העבריים בכפלם יוד העתידות במלות האלה אשר קדם זכרם דומה לפעל הערב בכפלם אלף אַפְעַל המונעת באמרם אראק ואהראקה ולולי שנצא מענינינו הייתי מבאר איכות זה. ויתחבר אל השער הזה אמרם כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וינח לנו (דה"ב יד ו) דרשנו השני אין לו טעם; קול צפיך נשאו קול (ישעיה נב ח) הקול הראשון אין לו טעם; גם אנחנו גם אתה גם טפנו (בראשית מג ח) גם הראשון אין לו טעם, וכמהו גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע (שם מד טז), ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם נ ט), ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג) בהפלת אשר כי אין לו טעם בפרוש ובתרגום, וכמהו ויעשו אנשי עירו — אשר הישבים בעירו (ש"א יא כא), וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה (שמות כב טו), ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו (במדבר לב לח), איך לא עזבה עיר תהלת (ירמיה מט כה) בהוספת לא וכמהו כי עתה צעדי תספור לא תשמור על חטאתי (איוב יד) אמרו לא אין לא טעם בענין; מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה (ש"א כ י) בתוספת או וענינו מי יגידה לי מה שיענך אביך בו מן הקשות בעניני, וענה אותו יהונתן כה יעשה ה' ליהונתן וכה יסיף כי ייטב אל אבי הרעה עליך, בתוספת אל גם כן כתוספתו באמרו ויתן צמרתו אל בין

---

[1]) דלקריאת בן נפתלי תְּרַצְּחוּ בפתחת הריש ומולא הקריאה על הרש.

[2]) והוא לווי על דרך התפלה כאלו אמר בוא לראש יוסף ובא זר ע"מ תפעלתה לזכר, כ"כ ר' יהודה שרש בוא.

עבותים (יחזקאל לא) ובאין לחם חל אל תחת ידי (ש"א כא ה), והטעם אם יטיב אבי רעתך; עד אשר עד כה (יהושע יז יד) עד הראשון אין לו טעם ובמקרא מזה הרבה מאד, אבל אנחנו זוכרים מכל ענין קצת שיורה על מה שלא נזכר. ודע כי ממנהג העבריים ושמושיהם שיוסיפו לי ולו ולכם על דרך הנחץ בדברים, ומזה אמרם אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה ה), וילך לו אל ארצו (שמות יח כז), ונס לו מפני חרב (ישעיה לא ח), אבל יטעם לו (איוב יב) חלף הלך לו (ש"ה ב יא), קמו ועברו לכם (דברים ב יג), קחו לכם מלא חפניכם (שמות ט ח), וכבר נאמר בענין הזה וירא ויקם וילך אל נפשו (מ"א יט ג), חדל לך למה יכוך (דה"ב כה טז) לך לך מארצך, קח לך בשמים (שמות ל כג) סור לך מאחרי (ש"ב ב כב). וממה שהוסיפו בו אמרם ממנו וממני וממנה, והוא שהשם המכנה מכל אחד מהם הוא ו י ה ומשפט הדבור אם כן להיות מנו בדגשות הנון או מנהו בהספת ההא כאשר נאמר שמץ מנהו (איוב ד יב) ומני באחד המדבר כאשר נאמר שעו מני (ישעיה כב ד) גברו מני (תהלים סה ד) ולא מני (ישעיה ל) והיא ההקשה בנקבה אשר איננה במעמד ר"ל שיאמר מנה, ובקהל אשר אינם במעמד גם כן ר"ל שיאמר מנם, אך דברו בו בתוספת ההא ואמרו ומנוס אבד מנהם[1] (איוב יא כ) והשאירו הדגשות אשר היתה חייבת במנם אלו היו מדברים בו ואין בדבור בו אצלי מחאה[2], אבל דגשות הנון מאויבים מנהו היא בעבור ההעמדה, ואמרם אם כן ממנו וממני וממנה איננו כי אם על שנות מן. וכבר הוסיפו מן עוד באמרם ולפני מזה אלישיב הכהן (נחמיה יג ד) ואפשר שיהיה מהפך מן ומלפני זה; וכמו זה אמרם מימי הירדן (יהושע ד ז) מימי מצרים (שמות ח ב) כי השם הבלתי סמוך הוא מַיִם וכאשר יסמך נאמר מֵי הירדן ואמרם אם כן מימי הירדן מימי מצרים הוא כפול. ודע כי היוד והמם במים סימן הקבוץ כאשר הוא בעצלתים ימך המקרה (קהלת י יח) אשר הוא קבוץ עצלה תפיל תרדמה (משלי יט טו) כי אין טעם להיותו לשון משנה (לעיל שער כד) וכמהו לקחנו לנו קרנים (עמוס ו יג), את כל לחותים (יחזקאל כז ה) אע"פ שיש בלחותים שני סמנים לקבוץ ר"ל ותים, כי אין במים אם כן אחר סימן הקבוץ אות שרשית זולתי המם, ומן הדברים אשר לא יתכן להיות המם שם מאות אחת מבלהי השמות הנסתרים והכנויים הנדבקים ומן הראוי א"כ לחשוב באחד ממנו הנפרד המחשבי מם יוד — מ י — עד שיהיה השם המחשבי הנפרד על משקל שי ר"ל יובל שי (תהלים עו יב), מלך העי (יהושע ח) והיתה ההקשה אלו היה מדברים בקבוץ הזה על השלמות שיהיה על דמיון שמים (ר"ל מַיִים) כי אחרי אמרי גם כן בשמים הוא כאמרי במים ר"ל שהוא קבוץ[3] לא דברו באחד ממנו, וההקשה

---

[1]) „ובספרי דוקאנו (נ"ל דוקני) שהגיעו לידנו הוא רפה נון" כן כתוב בגליון הכ"י.

[2]) נ"ל ואין בדבור בו מהאה.

[3]) כדעת המחבר היא סברת רוב המדקדקים החדשים כי שמים ומים אינם שניות, ולא כן דעת האפדי ז"ל: ולפי שכל הבאים על דמיונם בכתוב יורו על השניות ידים ורגלים עינים ואזנים, שנים, להיותם שתי שורות, מתנים, ערבים, להיותם שני ערבים ביאת השמש וביאת אורו, וכן דרכים, והעד כמו שאמר הראב"ע ונעקש דרכים יפול באחת, צהרים לחזק האור בזמן ההוא להיות השמש בתכלית גבהו וטובו והאור אז כאלו הוא כפול (ראב"ע פ' נח) וכן ראוי שנאמר באלו שהביא שהם כולם יורו על השניות, אמנם מים כבר אמר בו הראב"ע להיות המים כולם מורכבים מהתחתונים שהם מימי הנהרות והעליונות שהם מי המטר. ובעצלתים אני אומר שיורה על השניות מצד כי התמוטטות

באחד שם ע"מ יר וירים, וכאשר היתה אחת מאותיות מים המהשבי מאותיות הרפיות ככר עליהם להניעה בקבוץ כהנעת מם שמים והרפוה והפילוה. וכבר התבאר כי מימי הירדן כפול וכי מי הירדן בלתי כפול וכי מים חסר, ושמשו בכפל ובהנחתו במים בסמכו אל השמות הנראים כאשר אתה רואה שהם אומרים מימי הירדן ומי הירדן[2], אבל בסמכו אל הכנוים לא הניחוהו מבלי כפל כל עקר, כי אלו לֹא היו כופלים אותו היה מתקלקל בסמכו אל כנוי המדבר וכנוי אשר איננו במעמד וכנוי המדובר בו באבוד סימן הקבוץ מהם, אמרו ולקחתי את לחמי ואת מימי (ש"א כה יא), ונתן מימיו (במדבר כ ח), ואם מימיך נשתה (שם כ יט), מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד), כל מקוה מימיהם (שמות ז יט), ולא יכון שנסבור שהמם הזאת השנית בכל אחת מהמלות האל היא מם ומים בכסף תתן לי (דברים ב כח) וכי היורין אחריהם סימן הקבוץ גם כן, כי כמו זה לא יקרה כי אם בקבוץ הנקבות כמו ושנותיך לא יתמו (תהלים קב כח) ובין דרותינו (יהושע כב כז), לדרתיכם, והדומה לו, ועוד כי כמו המם הזאת אשר היא לקבוץ לא תשאר בהסמך השמות אשר היא בהם אל הכנוים כאשר אתה רואה שהם אומרים בסמוך בנים בני יצאני (ירמיה י כ), בניך ובנותיך (דברים כח לב) בנינו ובנותינו (ירמיה לה ח) בלי מם וכן מה שדומה לו; ודומה לזה הכנסתם קצת מלות הטעם על קצתם לנחץ, וזה כהכנס הלמד על הבית בכי לבעבור (שמות כ כ) וכהכנסה על מן בלמן היום הוסדה (שם ט יח), למן עולם ועד עולם (ירמיה ז ז), למיום סור אפרים (ישעיה ז יז), למן עשרים שנה (דה"א כז כג), ולמקצת הימים (דניאל א יח) אע"פ שהלמד הנה להתחלה זמן. ויותר נפלא מזה הכנסתם הלמד ומן על הבית והן שלשתן להתחלה באמרם כי למבראשונה (דה"א טו יג), ונפתחה המם ואם הוא משפטה למן כהפתח מם הלקו מחמאת פיו (תהלים נה כב) שעקרו מן חמאת והיה המשפט שיהיה תחתיה צרי (ראה לעיל דף 19); וחמאת קבוץ חמאה ודבש (ישעיה ז טו) ע"מ חרפה וחרפות. וכבר נאמר ומקצתם יעמדו (דניאל א ה) ומקצת ימים (שם א טו) בלא למד, ובהפך זה הכניסו מן על הלמד במלמעלה ומלמטה מלפנים מלפניו ולחיצון,

---

והשפל התקרה ונמוכה ישובב עם לחולשתה בעצמה או לחולשת הכתלים אשר היו נסמכת עליהם וא"כ העלייה מחזק התקרה והעלייה מחזק הכתלים שתי אלה סבה אל נפילתה, אמנם הבית ידלוף והוא עפטוף המטר מהגג מצד העלייה בתקון הגג ושפועו כראוי וזאת העלייה קרא שפלות ידים באמת ר"ל שהידים בשפל ישכן. ולקחנו לנו קרנים להיותם שנים בכל בעלי קרנים אם לא מה שסופר מאחד הב"ח, אמנם לחתים להיות המניה בעלת שני צדדים וכל צד מורכב ומחובר מלוחות רבות ע"כ קרא הרבוי הזה בשם השניות ולזה אמר לחתים שמורה על הרבוי והשניות יחד כי לחות רבוי אחד והיוד והמם לזה הרבוי שהוא בשני צדדים. ושמים יורו על השניות ג"כ כי מלת שם תורה על המקום הקיים תאמר במי ומי שהוא שם כשהוא במקום מוגבל וקיים כי למי שהוא מתנועע לא יאמר שהוא שם אחר שהמקום בלתי רמוז אליו וקיים ולפי שאין בגלגל חלק ילדק בו שהוא שם להיותו בתנועה תמידית ושני קטבי התנועה היומית לבד קיימים ואפשר שיורמז אליהם ויאמר שהם שם, הנה מפני זה נקרא שמים המורה על השניות להיות תנועת על שני אלו הקטבים הקיימים:

2) הגאון רבינו סעדיה ז"ל אמר כי יש הפרש בין מי ובין מימי כי לשון מימי נזכר על המים הראוים לשתות ולשון מי על שאינם ראוים לשתיה ומצינו בירדן שהזכיר הכתוב את שניהם מימי ומי לפי שהירדן היו קצת מימיו ראוים לשתיה וקצת שלא היו ראוים (בחיי. פ' וארא).

מלמעלה החרס (שופטים ח יג), ונכנסה עוד על על בועל מעל ליונה (ד ו). וכבר נכנסה הכף על הלמד בכל עמת שבא (קהלת ה טו) כי המשפט במלה הזאת שתהיה כמו לעמת המסגרה (שמות כה כג) והכניסו הכף על הלמד והפרידם מלה בפני עצמה כאשר עשו בשל אשר יעמול הארם (קהלת ח יז) כאשר אבאר אותו בכלל מלות יוצאות חוץ להקשה (שער ל); ויתכן שיהיה עמת מלה בפני עצמה ושיהיה בל גם כן מלה בפני עצמו בלתי נפרדת מזולתה, ודומה זה הוספתם מן כואין — מבלעדי (ישעיה מה כא) מבלעדי מזבח ה׳ (יהושע כב יט) ובוהוא ישב ממלי (במדבר כב ה). ונכנסה הלמד עוד תוספת בואלכה לנגדך (בראשית לג יב) לנגד הבונים (נחמיה ג לז), ונכנסה לתוספת עוד במתחת לבית אל (בראשית לה ה), אל מחוץ למחנה (ויקרא ד יב), אל מנגב למעלה עקרבים (יהושע טו ג). כי לא תמנו (איכה ג כב) הנון נוספת וכאלו הוא תמורת הכפל הנבלע בסופו תמו, וכמהו אצלי אלא שהוא פעל מתעבר אמרו תמנו חפש מחופש, (תהלים סד ז) משפטו גם כן תמו ובאור התעברו ובאור הטעם בו הוא שאומר אמר הנביא על הרשעים: יחפשו עלות תמנו חפש מחפש תרגומו יחפשו על העולות ויחקרו עליהם והם משלימים וגומרים החפש ההוא המחפש כלומר שהם עושים העולות אשר מחפשים עליהם ואחר כן אמר מגדיל לעולות ההן וקרב איש ולב עמק כלומר כי עצותם ברע רחוקות ומחשבותם בו עמקות ר״ל שהם מרחיקים במחשבה ברע ויגיע בו עד תכלית ואחרי כן עושים מה שהגידו להם עצותם במחשבותם. וכבר הוסיפו היוד על מן במני אפרים — מני מכיר (שופטים ה יד), מני דרך — מני ארח (ישעיה ל יא). —

ויתחבר אל השער הזה מה שמביאים מן השמות הנראים במקומות אשר יאות כנוים בהם וכאילו היא תוספת ברבור, ועושים זה והדומה לו מהפצם לבאור, וזה כאמרו וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים (ויקרא יג ג) ואילו היה מכנה ואמר והסגירו היה מספיק, וכמהו וראה את הנגע — כי פשה הנגע (שם יג נא) ואילו היה מכנה היה נכון, וכמהו ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן (שם יד טו) ואלו היה אומר על כפו היה מספיק, וכמהו וצוה הכהן — בטרם יבא הכהן לראות את (הבית) [הנגע] ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית (שם יד לו) ואלו היו משמשין בו בכנוי היה על הדמיון הזה וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא לראותו ולא יטמא כל אשר בו ואחר כן יבא לראותו, אבל בחרו הנה בענינים האלה הבאור והראות על הכנוי, וכמו זה עוד אמרו והקריב אהרן את פר החטאת ושחט את פר החטאת (שם יו יא) ואלו היה מכנה היה אומר ושחטו בלבר, ובמלים האלה מוקדם ומאוחר ושיעורו והקריב אהרן — ושחטו וכפר בעדו ובעד ביתו; ועתה חי ה׳ וחי נפשך אשר מנעך ה׳ (ש״א כה כו) ואלו היה מכנה ה׳ השני היה נכון, אך בעבור שבא באמצע הדברים וחי נפשך התרחק הפעל ר״ל אשר מנעך והיה ההראות יותר טוב, ובזה אני מעליל הראות את פר החטאת ר״ל בעבור שבא באמצע הדבורים: וכפר בעדו וג׳ התרחק ושחט והיה ההראות יותר מבואר, וזה כדבריהם הרבה מאוד, אפס כי הכנוי והקצור רב יותר, ובמו זה אמרו ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה (זכריה ח ה) אלו היה מכנה ואמר משחקים בם היה נכון. וממה שהוסיף לנחץ ולצחות אמרו מי פעל ועשה (ישעיה מא ד) אין באמרו ועשה מן הטעם יותר ממה

שיש באמרו פעל אבל הוא צחות, וכמהו אמרו בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (שם מג ז) אין ביצרתיו ולא בעשיתיו יותר ממה שבבראתיו מן הטעם, ודומה לזה בחרתיך ולא מאסתיך (שם מא ט) וכי בכת אמרו בחרתיך היוב ולא מאסתיך, אבל הוסף במדבר לצחות ונחץ, וכן הקש על כל מה שיבא לידך מהדומה לו; ואם יאמר אומר אם לא יהיה בעשה זולת ענין פעל ולא יהיה גם כן ביצרתיו אף עשיתיו זולת ענין בראתיו למה לא היה הקצור יותר ראוי? נאמר לו כי הבאור במלאכה המליצה יותר צח ומהקן ולקצור גם כן מקומו מן הצחות.

וממה שהוסף בכונה והסכמה הוספתם היוד בקבוץ אשר בות כאשר סומכים אותן אל הכנוים בכמו בנות ואהות ושנות וחטאת ורמות ותעבות ונאצות כי כאשר יסמכו בנות אל כנוי המדבר בו הזכר יאמרו בנותיך בתוספת יוד על סימן הקבוץ ר"ל על הות וכאלו קבצו הקבוץ כאשר קבצו שני סמנים לקבוץ בעל כל לחתים (יחזקאל כז ה), רבותים אלפי שנאן (תהלים ס ח) וזולתו, וכבר בארנו הפנים בהיות רבותים קבוץ הקבוץ בשערו מאות הרש מספר השרשים. ונאמר בדבר עם הנקבה האחת בנותיך בשרה (יחזקאל כו ח) ובדבר עם הקהל בנותיכם, ובספר על האחד הזכר ויאמר אל בנותיו (שמות ב כ), ובספר על הנקבה האחת בנותיה (במדבר כא), אשר סביבתיה (בראשית כא מח), ובספר על אשר אינם במעמד כשיהיה כנוים הם בנותיהם, אך כאשר יהיה מם בלבד לא תוסף בו היוד כאשר נאמר לדורותם, מובחותם, מצבותם, ותלכו במעצותם (מיכה סוף ו), ונאמר ושנותיך לא יתמו (תהלים קב), ותקריבי ימיך ותבוא עד שנתיך (יחזקאל כב ד), ובענן חטאתיך (ישעיה מד כב), ונתצו רמתיך (יחזקאל יו לט), בקחתך את אחותיך (שם יו סא), אפס כי אחותיך חסר הלמד אך על השלמות הוא אחיותיך כאשר נאמר ואת אחי ואת אחיותי (יהושע ב יג), לשלשת אחיותיהם (איוב א ד), על זה נהג השער בדברידם, והמשפט נפול היוד כאשר נאמר ושאי כלמתך בצרקתך אחיותך (יחזקאל יו כב), על החם, ונאמר אשר פללת לאחותך (שם) על החסרון, ועוד והפלא ה' את מכותך (דברים כח נט) ולא נאמר מכותיך על המנהג, שיש מלה שבאה על העקר ותצא מהמנהג שהוסף בדבור, מה שההבארה הוספתו מן האותיות במלות אשר הם נוספות בהן בזכרנו אותות התוספות, וממה שהוא מוסף עוד נחי התמורה והאותיות הכפולות בפעלים העלולי העין והאותיות הכפולות הרגושות בעבור ההעמדה, וכל זה יהבאר מספר אותיות הרפיון וספר אותיות הכפל ומספרנו בהשגה וספרנו זה.

שער כו׳

מכוה שנשנה לצרך או דומה לצרך׳

יש ששונים המלה בקצת המקומות בעבור הצורך כי לא ישלם הענין כי אם בהשנות ההוא וזה כאמרו ויהי כדברה אל יוסף יום יום (בראשית לט י); ואותי יום יום ידרשון (ישעיה נח ב), לא היה אפשר לעמוד בלתי ההשנות הזה להקמת הענין יום אחר יום כלומר בכל יום, וכמהו בבקר בבקר (שמות ל ז) כלומר בכל בקר, ועוד ביום השבת ביום השבת (ויקרא כד ח) שנה שנה (דברים יד כב), ואפשר שיוסיפו בית ויאמרו שנה בשנה (ויקרא כה נג) ותהיה הבית כענין הא׳ בלשון

הערב כאמרם סנה פסנה בלומר שנה אחרי שנה, ויש שיוכלו לעמוד בלתי ההשנות הזה בקצת המקומות כאשר נאמר דינו לבקר משפט (ירמיה כא יב) והטעם בכל בקר, ועוד ועלות לבקר ולערב (עזרא ג ג), וקרוב מזה אמרו אלף למטה אלף למטה (במדבר לא ד) הטעם אלף מכל מטה, ובבר עמדו מבלי ההשנות הזה בקצת המקומות כאשר אמרו (שם) וימסרו — אלף למטה וישלח אתם משה אלף למטה; ומן השער הזה חמשת חמשת שקלים (שם ג מז), איש אחד איש אחד למטה אבתיו (שם יג ב). ודומה לזה אמרו איש איש על עבדתו (שם סוף ד) בלומר כל איש, ואפשר שיסמך על האחד ולא ישנה כאשר נאמר איש שה לבית אבת (שמות יב ד) ונאמר גם בן איש איש אשר יקלל (ויקרא כ ט) הענין איזה שיהיה, ובמהו איש איש מזרע אהרן (שם כב ד) ואפשר שלא ישנו בענין הזה כאשר אמר ואיש אשר ישבב, ואיש אשר ינאף (ויקרא כ) וקרוב מזה המנהג אמרם חלק בחלק (דברים יח ח). ר"ל חלקים שוים, ובמהו בד בבד יהיה (שמות ל לד [1]) ובהפך זה אמרו לא יהיה לך בביסך אבן ואבן (דברים כה יג) בלומר אבנים שונות זו מזו, ובמהו לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה (שם), ועוד בלב ולב ידברו (תהלים יב ג); ודומה לזה אמרו ביני ובין בני ישראל (שמות לא יז) ענין מלה הזאת המצוע בין שני דברים או בין יותר משני דברים ולא תבא לעולם כי אם שנויה (ר"ל כפול) כאשר אתה רואה או מקובצה כאשר יתחבר אליה כנוי או הבא נפרדת ויקבץ מה שיתחבר אליה מהשמות הנראים או ידברו בו בלשון משנה; ובאה שנויה באשר אמרנו ביני ובין בני ישראל, בין האור ובין החשך (בראשית א ד), ביני וביניכם ובין כל נפש חיה (שם ט טו), אך באה מקובצה באמרו ה' יהיה שמע בינותינו (שופטים יא י), בי המליץ בינתם (בראשית מב כג), ובא [נפרדת ויקבץ] מה שהתחבר לה מן השמות הנראים באמרו שמע בין אחיכם (דברים א יו), בין הגזרים (בראשית טו יז), ובין דרותינו (יהושע כב כז), אבל בלשון משנה מבין שני הברובים (שמות כה כב), ויוכיחו בין שנינו (בראשית לא לז). ויש שמשימים העבריים הלמד במקום בין השני השנוי ויעמד במקומו ויספיק בלעדיו כאשר נאמר והברלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה (ויקרא כ כה) בענין ובין הטמאה, ובין העוף הטמאה לטהר (שם) בענין ובין הטהר, ועוד בין טוב לרע (שם כז לג), בין דם לדם בין דין לדין בין נגע לנגע (דברים יז ח), בין קדש לחל (יחזקאל כב כו); ואפשר שיעטיפו המלה (ר"ל עם וא"ו העטוף) אשר בה הלמד כאשר יעטיפו בין השנוי באמרו ביני ובין בני ישראל נאמר בין האולם ולמזבח (יואל ב יז) כאלו אמר בין האולם ובין המזבח [ואלו אמר בין האולם למזבח] באשר נאמר בין הבהמה הטהורה לטמאה היה נכון. ובבר טעה המשורר [2]) ז"ל (לעיל דף 119) בהביאו בין בלתי שנויה ולא מומרת בלמד כאשר אמר המשורר

---

[1]) ויהיה פרושו משקל של זה כמשקל של זה כפרש"י אחד באחד יהיו זה כמות זה, אבל אם יהיה פרושו כל אחד ואחד ישקל לבדו כמו שפי' הראב"ע והפרחון אין בזה הספק מן אבן ואבן.

[2]) המדקדק ר"י בן בלעם בספרו על האותיות הענינים אשר רוב דבריו לקוחים מדברי המחבר הביא באות בין „וטעה אחד מגדולי השרים שבדורנו שלא הכפיל בין ואמר בקדושה שחיבר ורקיע הרקיע לבין מים ואדמתו והיה האמת שיאמר בין מים ובין אדמתו או בלמד בין מים לאדמתו". והשר שבדורו הוא ר' יצחק בן גיאות, כי כתב במלה שם ובבר טעה החכם שפירש ס' קהלת והוא מאנשי דורנו, והחכם דערנבערג הביא ראיות ברורות כי המפרש הזה הוא ריב"ג (במכתב עתי של גייגר ח"ג 407).

באחותכם הדמיתם חברי עמד רגע נשמות תוך פגרים
וביגותן ורעותן אדמות ומדברות וציות ויערים

ר"ל ובינותן ובין רעותן וכאשר לא נתקן לו במשקל הפיל בין וטעה, ואלו היה יודע היה אומר וביגותן לרעותן ויבא לו המשקל נבון וישלם הדבור והענין. — אכן מאמר הכתוב כי אם עונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלהיכם (ישעיה נט) הלמד הזאת היא במקום ואו העטוף באלו אמר ובין אלהיכם, וכבר בארנו זה בבאור טעמי אותיות התוספות וחברנו לו שם בני ישוע לקדמיאל (נחמיה ז מג) וזולתו (לעיל דף 16)

שער כח·

ממה שנאמר במלה והחפץ בה זולתה·

יש שמכיאין מלה מן המלה והחפץ בה זולתה ומכשירים את זה בעבור התקבץ משתי מלות בסוג או במין או באיכות או בזולת זה מן הדברים, ויש שיפול הדבר במקום הדבר אע"פ שאינו מתקבץ עמו במאומה וזה בעבור דעת שיש להם בזה זולת מה שזכרנו כאשר יבקש ימצא. מזה אמרו לעם נכרי לא ימשל למכרה (שמות כא ח) והחפץ לאיש[1]), והיה נכון בעבור בי העם אישים, ובעבור הדמיון כמין הזה נאמר גם בן הגוי גם צדיק (בראשית כ ד[2]), ונאמר ולקחתי את לחמי ואת מימי (ש"א כה יא) והקרוב בעיני שרצה בו את ייני, בי רחוק הוא מהדעת שיהיה האדם כילי במים או שיזכרהו[3]), ויתכן זה בעבור הרמותם במין המשקה, ואין מאמר עבדיה ואכלכלם לחם ומים (מ"א יח יג) מחייב לסתר דברינו שהמים לא יהיה אדם בילי בהם ולא יזכרם, בי מאמרו היה בעבור מעוט המים בעת ההיא כאשר אמרו רבותינו ז"ל בזה למה הזכיר המים מפני שהיתה מציאותו קשה בימים ההם בלחם (ירושלמי פאה דף ה). המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד יב) ר"ל השמן[4]) ושניהם תחת איבות הזכות והנקיון; וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי (ירמיה לג ח) במקום אשר עוו לי, בי העון והחטא תחת מין אחד הוא המרי והיציאה מן העבודה, ועוד וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פשעו בי (שם), ועוד והצילו גזול מיד עשוק (שם כב ג), ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש (שמות לב כ) במקום ויתך כי הזהב איננו נשרף

---

[1]) על זה השיג הראב"ע ואמר שמר הגאון וג' וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל וגו', ודעתו כי זה הפסוק על האב ידבר שלא יוכל למכרה לעם אחת זולת לבני ישראל וכ"כ האפדי והוסיף ואמר והאמרו לא ימשל ירמוז למי שיש לו ממשלה במכירתה לישראל והוא האב, ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאדם אחר והיה זה קבלה אצלם וסמכוה לזה הכתוב.

[2]) וכתב הראב"ע הגוי גם צדיק, בעד נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב כי הבאת עלי ועל ממלכתי וגו' ואל תשמע אל דברי חולם החולם המחליף מלה במלה שפי' הגוי איש.

[3]) איננו רחוק, כי המים יקרים במדבר כ"כ רד"ק, וכן אמרו ישראל למלך אדום ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם.

[4]) ומנחם פתר (ערך גל) זך ולא טהור כזהב ואיננו זהב כמשמעו וכמהו כוס זהב בבל ביד ה'. והאפדי אמר ראה במראה הנבואה שהיו מריקים מעליהם הזהב והיה משל ודמיון לשמן.

אך הוא נתך [1]) ונאמר זה בעבור שמעשה האש במה שישרף ובמה שיתך אחד. ויטחן עד אשר דק (שם) במקום ויכת כי הזהב לא יטחן אך יכת כאשר נאמר ואכת אתו טחון (דברים ט כא) והתקבצו תחת דקות החלקים; והביא את אשמו (ויקרא ה ז) במקום קרבנו וקראהו אשם מפני שמכפרים בו האשם, וכמהו ואשמים איל צאן על אשמתם (עזרא י יט), וכמהו וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן ובקר (דברים יו ב) קרא הצאן והבקר הנשחטים בפסח פסח כאשר קראם גם כן חג באמרו אסרו חג בעבותים (תהלים קיח כז), חגים ינקפו (ישעיה כט); וטמא ראש נזרו (במדבר ו ט) במקום שער ראשו כי הוא בראש, וכמהו הורידו לארץ ראשן (איכה ב י) כלומר שערן, אבל אמרו ולקח את שער ראש נזרו (במדבר ו יח) המשפט בו שער ראשו ואמרו ראש אין לו טעם; אשר יצא ממעיך (בראשית טו ד) במקום מחלציך, ואתם החרישון (שמות יד יד) במקום תעמדון [2]) כאשר נאמר דמו עד הגיענו אליכם (ש״א יד טו) במקום עמדו, ועוד וידם השמש (יהושע י יג) במקום ויעמד. עזובות ערי ערער (ישעיה יז ב) לא רצה ערער עצמה אבל רצה דמשק וקרא אותה ערער להודיע כי ענינה יגיע אל אחרית רעה עד שתהיה כערער [3]) המתבודדת מן הישוב במדבר כאשר נאמר ותהינה כערער במדבר (ירמיה מח ו) כלומר תהינה הערים האלה נשמות ועזובות הם וכל סביבותיהם עד אשר תהיינה כמו ערוער, ואל הדעת הזאת כון בכאן באמרו עזובות ערי ערער כלומר שדמשק תהיה כערער, והראיה על ברור סברא הזאת כי ערער איננה מערי דמשק אבל הוא מערי מואב כאשר נאמר למואב אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער (ירמיה מח יט). — גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס (שם לג כו) במקום אהרן, מפני שלא יתכן שרצה בו יעקב כפשוטו מפני שדוד מזרע יעקב, וזה מקום שני אישים לא יפול אחד מהם תחת האחר כמו אהרן ודוד נופל תחת יעקב, והחפץ בו גם כן זרע אהרן ודוד עבדי, ומה שנאמר קדם זה עוזר הסברא

---

[1]) „ואין צורך כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב" כ״כ הראב״ע והאפדי, ואין זה אמת כידוע מחכמת הבדלת המתכות, ושרפת המתכות היא המלאכה חדשה על ידי יסוד הרוח הנקרא אקסיגעניאום מעורב עם יסוד הרוח הנקרא הידראגעניאום וע״י שניהן יולדה שלהבת אש אשר תשרף כל המתכות היותר קשים ולא ישובו עוד לאיתנן ועוד בתחבולות אחרות אשר לא נודעו במדבר, ובלעדן לא ישרפו רק יתכו ואם נשתנו צורתן וגוכן בתערובות שונות עוד ישובו לקדמתן בתערובות אחרות ואין זה שריפה.

[2]) הפך ויצעקו בני ישראל כ״כ הראב״ע.

[3]) וכן תרגם רס״ג הביאו גענזעניאום ותרך קראהא מתל ערוער, ואין זה דעת רד״ק ודבריו כדברי האפדי וז״ל והחכמים ז״ל הבינו ממנו ערער ממש אמרו (במדרש ש״ה ו) עמוד בדמשק ומבריח בערער וג׳, וכתב על בירור סברתו כי ערער אינה מערי דמשק אבל הוא מערי מואב, ואני אומר כי מצאנו ערער לבני עמון כמו שאמרו ויכם מערוער ועד בואך מנית (שופטים יא לג) ואמר וחצי ארץ בני עמון עד ערוער אשר על פני רבה (יהושע יג כה), ומצאנו ערער לבני גד כמו שאמר ויבנו בני גד — ואת ערער (במדבר לב לד), ומצאנו ערוער אשר על שפת נחל ארנן (דברים ב לו), וגם כשיתעקש המתעקש ויאמר שכל אלה ערער אחד הוא לא יוכל להכחיש שלא היתה לבני גד והיא מארץ ישראל, ולפי שהיתה ערער על שפת נחל ארנון בכתב וארנן גבול מואב ובין מואב ובין האמורי על כן אמר בחרבן מואב אל דרך עמדי וג׳ ואמר ליושבת ערער המצרכות למואב שתעמוד על דרך ותצפה ותראה מפלת מואב וחרבנה ותשאל הנס והגולה על דרך השחק והלעג האם נמלטה מואב מיד שודדיה והוא אמרו שאלי נס ונמלטה ותאמר אליו מה נהייתה למואב במפלה הזאת.

הזאת והוא אמרו (שם לג יז) לא יכרת לדוד איש ישב על כסא ישראל ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עלה — כל הימים, ואחר כן אמר אם תפר את בריתי היום — גם בריתי תפר את דוד עבדי מהיות לו בן מלך על כסאו ואת הלוים הכהנים משרתי, וזכר דוד והכהנים ואחר כן שנה הענין ואמר הלא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר ה׳ בהם וימאסם — אמרו בה אמר ה׳ אם לא בריתי — גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס והוא ר״ל שתי המשפחות כאשר קרם זכרם ואין טעם לזכור יעקב הנה, כי לא יבון להיות יעקב משפחה בפני עצמו ודוד משפחה בפני עצמה כי דוד בן יעקב; וכבר התבאר כי יעקב הנה במקום אהרן[1]) והיה נכון זה בעבור החקבצם בגדולה ובמלבות.

ואת חמשת בני מיכל בת שאול (ש״ב כא ח) ר״ל מרב[2]) והיא אחותה.

כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה (מ״א ב כח) מקום שלמה מפני שלא חטא יואב שלא נטה אחרי אבשלום אבל חטא מפני שלא נטה אחרי שלמה וזה ממה שנוהגים בו הערב גם בן; והדרך הזאת אחז המשורר באמרו

כמו יוסף בצורתו ובשער אדניה

רצה אבשלום ואמר אדניה בעבור החרוז, וזה קבלנו ממנו בלמדנו שירו לפניו, וזכרתי לך דברי המשורר הנה כדי שיתאמץ אצלך דעתנו בשער הזה, וכבר רצה אחד מן האומרים שהם חכמים אשר לא הבין דברי המשורר באמרו ובשער ארניה לשום אותו מטעות הסופר ותקנו כפי אשר חשב והפסירו בהעתיקו דברי המשורר ובשער אדניה אל ושער אח ארניה, ולא אמר המשורר כי אם ובשער ארניה וכן למדנוהו לפניו בימי הבחרות וזה קבלנו ממנו בו, אבל ושער אח ארניה הוא נורד מן הרעת כעיר פרא ונמאס מהעדר הטובה[3]). והיתה יד ה׳ בכם ובאבתיכם (ש״א יב טו) רצה ובמלככם בעבור ההיחם בני אדם אל המלך כהתיחשם אל האב[4]). ראו נא לי איש מטיב לנגן (ש״א יו יז) כלומר בקשו. ויעל אביתר הכהן עד תם כל העם לעבור מן העיר (ש״ב טו כד) במקום ויעמר[5]).

---

[1]) לדברי רד״ק שם הביא המחבר „וכן נאמר בל״ב מדות של ר״א בן רי״ה במדת מדבר שנאמר בזה ואיננו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה וג׳ כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב תנהו ענין לאהרן" וזה חסר בהעתקתנו, ודרך המחבר להביא ראיה מל״ב מדות, כמו לעיל (164), והמדה שהזכיר היא מדה כ׳ ומן כיוצא בה חסר ולא הוזכר אם החלק הזה הוא דברי הברייתא או דברי המחבר. ורד״ק חלק הענינים זרע יעקב מהיות גוי וזרע דוד מהיות מושל, והראב״ע בצחות ע״ב פי׳ איך אמאס מי שהוא מזרע יעקב בעבור שאמרה התורה שלא יהיה מלך בישראל כ״א יעקב ועוד שיהיה ממשפחת בית דוד, ורמז בשפה ברורה ע ושם אמר בחרון אפו על המחבר „ואיננו כאשר אמר המשכיל כי דוד תחת אהרן וספרו ראוי להשרף". והראיה כנגד דברי ר״י היא דברי הכתוב בני יעקב ויוסף (תהלים עז).

[2]) וחז״ל אמרו סנהדרין יט מרב ילדה ומיכל גדלה וקראו על שמה ע״ד ילדו על ברכי יוסף.

[3]) וכתוב בגליון הספר „ושמעתי כי לשון זה משגה הוא ואמיתת לשון הערב בזה כך הוא ונמאס מהן שאת היענה פגיה" וגם זה עלוג לשון אין בינה. — והראב״ע בצחות ע״ב פי׳ לכן אמר הכתוב ואחרי אבשלום לא נטה לאחר דבר אחר כי יואב לא נטה עם אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וזה ג״כ חטא על שלמה.

[4]) וכדבריו פירש הרד״ק, וחז״ל אמרו ביבמות סג קא מחטאי שבני, והאפודי אמר שהיה מכת ה׳ עם כולם אבות ובנים יחדיו.

[5]) וחז״ל אמרו סוף פ״ז דיומא ובס״ע שנסתלק מן הכהונה.

מי עור כמשלם ועור כעבד ה׳ (ישעיה מב יט) במקום וחרש כאשר אמר מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח (שם) ויכון בעבור הקבצם במום. ובהתפנתם חשך היום (יחזקאל ל ח) בשין מקום השין בעבור שהצורה אחת (וכ״כ הרדק), ומן השער הזה ברך נבות אלהים (מ״א כא יג), ברך אלהים (איוב ב ט) מפני גדולת הבורא ית׳; ושם אחתו מעכה (דה״א ז ט״ו) במקום אשתו[1]; אמר ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד, אומר כי מכיר לקח שתי נשים האחת מעכה והשנית צלפחד משתי משפחות האחת חפים והשנית שפים והלמד הנה בלחפים ובלשפים במקום מן (לעיל 16) ואשה במקום נשים והשני במקום שנית וכבר הבאנו העדים על כל זה בספר הזה, ואח״כ אמר ותלד מעכה אשת מכיר בן, הלא תראה שהוא אומר מעכה אשה מכיר ואמרו אם כן ושם אחתו הוא במקום אשתו; אשר ימרוך למזמה (תהלים קלט כ) במקום יזכרוך, האמור בית יעקב (מיכה ב ז) במקום הקרוא. וזמורת זר תזרענו (ישעיה יז) במקום תטענו; וזרעו במים רבים (במדבר כד) במקום ושרשו; כי אם אל בית מלחמתי (דה״ב לה כא) במקום מקום מלחמתי ואמר הערב בכמו זה בית המלחמה; עד מלך מלכות פרס (דה״ב לו כ) במקום עד בא מלכות פרס או עד מלך מלכי פרס; ונהיה אנחנו וארמתנו עברים לפרעה (בראשית מז יט) קנין לפרעה[2] כאשר נאמר למעלה קנה אתנו ואת ארמתנו בלחם ונאמר גם כן אחריו הן קניתי אתכם היום ואת ארמתכם והטעם א״כ ונהיה אנחנו וארמתנו קנין לפרעה כי הארץ לא תהיה לעבדות כי אם לקנין; המזבח עץ שלוש אמות גבוה (יחזקאל מא כב) ר״ל השלחן כאשר אמר עליו בסוף הפסוק זה השלחן אשר לפני ה׳ ובאר התרגום באמרו מקבל מדבחא פתורא דאעא תלת אמי רומיה, וכבר שמשו בהפך זה וכנו השלחן מקום המזבח באמרו והמה יקרבו אל שלחני לשרתני (שם מד יו); נשבע ה׳ בנפשו (עמוס ו ח) במקום בשמו, וכמהו אשר לא נשא לשוא נפשי (תהלים כד) במקום שמי; השליכהו אל היוצר — ואשליך אתו — אל היוצר (זכריה יא יג) רצה בהם אל האוצר; אל יפל לב אדם עליו (ש״א יז לב) רצה לבך ועליך ונשאו מדבר אליו בזה וכנה בארם; וה׳ ישיב לאיש את צדקתו (שם כו כג) רצה ישיב לי את צדקתי ואמרו דרך ענוה; הלא בראש האנשים ההם (ש״א כט ד) במקום בראשינו ונמנעו לומר זה לנחש, וכמהו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר יו ד) הטעם אחה מעצם את עינינו ואת דעותינו מראות האמת, וכמהו כה יעשה אלהים לאיבי דוד (ש״א כה כב); וילך הלוי (שופטים יז י) במקום וישב הלוי; וגם דור העצמים תחתיה (יחזקאל כד ה) במקום העצים. ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך (שופטים טו טו) במקום ביום השלישי[3]

---

[1]) ולרד״ק והספרדי נמשך אשתו אל אחד מהנזכרים וכן תרגם רב יוסף ושום אחתהון.

[2]) ואין צורך כי העבדים קנין הם (הספרדי).

[3]) ורש״י ורד״ק פירשו ביום השביעי ביום השבת וזה רחוק, ויותר רחוקים דברי הספרדי אשר המליץ שבעת ימים אחרים לפני שבעת ימי המשתה והכתוב ויהי ביום השביעי ר״ל לביאת שמשון תמנתה אשר הוא ראשון לז׳ ימי המשתה ולקחו השלשה, אז תכף הלכו אליה ואמרו לה פתי את אישך (עיין דבריו היטב הרי״א) וכתב עוד והפלא עליו לפי דרכו איך לא אמר שישה שבעה מקום ארבעה? ובאמת השבעים והסורי תרגמו ביום הרביעי. והראב״ע בלאות השיג עליו ונראה שגרס בדברי המחבר הרביעי, וגם פרושו שם כדברי הכתוב איננו לפי סדר המקרא. ובעין סברת הספרדי כתב בשמו בן ר׳ תנחום הירושלמי בשם הקדמונים ואמר: הפרוש הזה הוא קריה אחרת ושותל דברי הכתוב.

והראיה על זה אמרו ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים ואח"כ אמר ויהי ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון, ואלו היה שביעי באמת היה אומר ולא יכלו להגיד החידה ששת ימים ואם איננו כן מה ענין אמרו שלשת ימים מבלתי שיאמר ששת, וראיה אחרת עוד אמרו ותבך עליו שבעת הימים — ויהי ביום השביעי ויגד לה, ואלו היה ביום השביעי באמת לא היה טעם לאמרו ותבך עליו שבעת הימים ואחר כן ויהי ביום השביעי ויגד לה, אבל הענין ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים כלומר כי חשבו בה והשתדלו בכל יכלתם להבינה ולהוציאה עד יום השלישי וכאשר היה בשלישי אמרו לאשתו פתי את אישך עד שיגידה לך ופתחו שאר השבוע כלומר מאחר שלשת הימים הנזכרים הוא אמרו ותבך עליו שבעת הימים, והדומה לאמרו ותבך עליו שבעת ימים, כלומר עד תום שבעת הימים, הוא מה שאמר הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות יב מ) כלומר עד תם המנין הזה מעת אמר אלהים לאברהם ידע תדע — ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה כלומר עד תום המנין הזה מעת המחזה. — וזה הדבר אשר מל (יהושע ה ד) במקום ואלה האנשים. ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם (יחזקאל מד יט) ר"ל ובצאתם מן החצר הפנימית אל החצר החיצונה[1]. ותאמר האשה התקעיה אל המלך ותפל על אפיה — ותאמר (ש"ב יד ד) ותאמר הראשון במקום ותבא[2] כי הדברים לא נפלו כי אם עם הביאה; קומו השרים משחו מגן (ישעיה כא ה) במקום שלחן, רומז אל ליל שנהרג בלשצר והוא בביה משההו; ושמחת עולם על ראשם (ישעיה לה י) במקום בלבם כי השמחה לא תהיה בראש כי אם בנפש, וממנהג העבריים שישימו השמחה והגילה [בלב] תמורת הנפש, ואפשר שרוצים בלב הנפש על דרך השאלה כאשר נאמר על כן שמח לבי (תהלים טז), וראך ושמח בלבו (שמות ד יד); אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש"ב יד יט) דבר הנה במקום שמע; ונתתי את כל איביך אליך ערף (שמות כג כז) במקום מנוס או נסים וזה דומה לאמרו הנני נותנך למגור (ירמיה כ ד) אבל מפני שהמנוס הוא בפנות העורף הוקם במקומו ומפני שהמנוס עם המגור הוקם במקומו גם כן; ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במדבר ג ד) במקום בחיי אהרן אביהן וזה דומה למה שאומר הערב (כאן דלך עלי רגל פלאן) היה זה על רגל פלוני כלומר בימיו, ויתכן להיות כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א יא) כלומר בפניך ובמעמדך; קח בידך מזה שלשים אנשים — ויקח עבד מלך את האנשים בידו (ירמיה לח יא) איננו רוצה שאחזם בידו או תפשם, אבל רוצה שנשא אותם עמו; כי נעים כי תשמרם בבטנך (משלי כב יח) מקום בנפשך או בלבך או בקרבך; והנה עבדי דוד ויואב בא מהגדוד (ש"ב ג כ"ב) במקום מהמלחמה או הדומה לזה כי הם היו הגדוד כאשר נאמר ולא אמרו לעלות עליהם לצבא במקום למלחמה (יהושע כב לג); אם זרחה השמש עליו (שמות כב) ר"ל מה שאמר בו התרגום אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי, וכמהו ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת (ש"ב יב יא) כלומר בגלוי; וככו את נחלתי

---

[1]) וכן תרגם יונתן ובמיפקהון מדרתא דקודשא לדרתא בריתא, ולרש"י ורד"ק הכפל לבאר, פירוש חצר המלוכה, חצר התלונה אל העם.

[2]) וכן ת"י לפי נוסחת הרד"ק ואתת, ואפשר אמר הכתוב קבול מהביאה וידלה בו תאמר הראשון שאמרה מה שראוי והכונה שיאמרו אותו המשתחוים לפני המלך.

(שם יד ז) זה על דרך משל והענין והמיתו את בני הנשאר; ונקרב בעל הבית אל האלהים (שמות כב ז) במקום ונשבע בעל הבית באלהים, ואפשר שיהיה הדבר בפשוטו בהסתרה ונשבע עד שיהיה ונקרב בעל הבית אל האלהים וישבע אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ותהיה הכונה באמרו ונקרב אל האלהים ככונה באמרו ועמדו שני האנשים — לפני ה׳ (דברים יט יז) והענין הראשון יותר צח ויותר קצר; בתוך עמי אנכי ישבת (מ״ב ד יג) זה על דרך המשל אני יקרה בלתי צריכה לאדם מפני יקרי וגדולתי כאשר אומרים הערב (פלאן פי דרוה קומה) פלוני במעלת עמו; ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו (בראשית כה כח) הטעם כי הוא מצליח בציד וכאלו אמר לא יסור הציד מפיו כלומר לא יסור מאכל אותו בעבור רבו אצלו וזהו כמו שאומרים הערב (פלאן מטעם אלציד) פלוני מאכיל הציד לרבו אצלו ומרחיבים בזה עד שאומרים (פלאן מטעם אלנשר לכתרא מא יציד) פלוני מאכיל הנשר לרב מה שהוא ציד, בלומר כאלו הוא מאכיל הנשר, והראוי שבפרושים אם כן באמרו כי ציד בפיו מפני שהוא מאכיל הציד. ולא עשה רגליו (ש״ב יט כה) כנוי אל בית הערוה [וכמהו] אמרו ושער הרגלים (ישעיה ז כ); דבקה עצמי לבשרי (תהלים קב ו) ר״ל לעורי על ענין צפד עורם על עצמם (איכה ד ח); אל תעזבני עד מאד (תהלים קיט ח) אין עד מאד נוהג על תעזבני אבל הוא נוהג על מלה אחרת ממה שסובב עליו ענין אל תעזבני והמלה ההיא היא סמכני או סעדני עד מאד, והסברא באל תעזבני עד מאד סמכני עד מאד כואל תצל מפי דבר אמת עד מאד (שם קיט מג) מפני שהוא בענין והבן בפי דבר אמת ועל כן נבון עמו עד מאד; ותקח את הבצק ותלש (שב יג ח) משפטו ותקח הקמח כי הבצק היא הלישה עצמה, אך הטעם ותקח הקמח[1]) ותלש.

וממה שדומה לשער הזה מה שנאמר במלת הכלל והחפץ בו הפרט[2])

---

[1]) ולדעת הרד״ק בצק על שם סופו כמו וטחני קמח, ויתרוצצו הבנים, ויצאו ילדיה, או אולי הלישה בלה״ק הוא מה שקראו החכמים ז״ל קיטוף (פסחים לו) וכבר אמר במקום אחר והנשים לשות בצק (ירמיה ז יח) כ״כ האפודי.

[2]) וזה אמר האפודי (שער כח) מתחלף לימוד הכתוב מלימוד בעלי חכמת ההגיון, כי חכמי ההגיון יאמרו אם החומה הכוללת (ר״ל משפט כולל) תקשר עם נושא הגזרה המחייבת תחייב הכללות ועם השוללת לא תחייבהו אבל היא חלקית, כי אמרך כל אדם חי כולל ואמרך כל אדם איננו חי חלקי; וגם יאמרו שהסתמית תלקח חלקית, ואין הענין כן בכתוב כי אמרו כל אלמנה ויתום לא תענון, אשר היא שוללת או מונעת, כוללת, כאלו אמר ולא אחד מן האלמנה והיתום תענון וכן לא תעשה כל מלאכה ולפעמים תלקח חלקית כי אמרו כל אחי רש שנאהו ירצה החלק הרב מאחיו וכן כל אדם כוזב, והמחייבת לא תחייב הכללית תמיד (כנראה מן ההקשות אשר הביא המחבר) ומפני הענין הזה במחוייבות אמרו חז״ל אין למדין מן הכללית וגם שהמחייבות הכללית לא תלקח בכתוב מוחלטת כי אמרו כל מפרסת פרסה — תאכלו, והנה הוא בתנאי שלא תהיה נבלה או טרפה, וכן הסתמיות לקחו כוללות כי יכה איש כי יגנב איש לקחו כוללים כל איש, אמנם לא תחשוב שיהיה זה תמידי שכבר יהיה הענין ג״כ בכתוב ע״ד שאמרו ההגיונים, כי אמרו כל פעל ה׳, כל אמרת אלוה הם כוללות ומחויבות. וצריך שתזכיר שתתפס הכוללת במלה אשר תקשר עמה החומה לא עם זולתה כי אמרו ויגדל שלמה על כל מלכי ארץ לא יחייב כללות הארץ אבל יחייב כללות המלכים מחלק מה מן הארץ והוא מה שסבוב א״י והשכנות אליה ואולי מי שחשב שמלך בכפה (מגילה יא) חשב זה כאלו אמר ויגדל שלמה על כל מלכי ארץ ואין הענין כן, והזר מזה אמרו כל עון תשא וכבר דקדקו החכמים ז״ל (נזיר יב) הדקדוק הזה כשהבדילו בין האומר הרי עלי קרבנות נזיר לאומר קרבנות הרי נזיר עלי וזה להתחלף המלה אשר נקשרת החומה עליה.

כמו כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כב) כלומר [לא] אחד משני המינים האלה; וכל אדם לא יהיה באהל מועד (ויקרא טז יז) כלומר ולא אחד מן האדם; בכל קדש לא תגע (שם יב ד) כלומר במאומה מן הקדשים; כי היא היתה אם כל חי (בראשית ג כ) ר"ל החי המדבר (המת) בלבד; ותמלא הארץ אתם (שמות א ז) ר"ל ארץ גושן בלבד; כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה (שם כב ט) או קצת מן הבהמה זולת אלה הנזכרים. והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל (ויקרא ז יט) יצא הבשר הנה מוצא הכלל והחפץ בו הפרט כלומר בשר קודש והחפץ בכל טמא הפרט בדבר מן הטמאות; כי כל שאור וכל דבש (שם ב יא) מאומה מהם; ועשיתם פסל תמונת כל (דברים ד כג) איננו רוצה תמונת כל הדברים אבל איזה תמונה שתהיה מכל הדברים; נפשינו יבשה אין כל (במדבר יא ו) [אין דבר אחר]; כי כל הנפש אשר לא תענה (ויקרא כג כט) ר"ל הגדולים והבריאים מהם בלבד; מברך רעהו בקול גדול (משלי כז יד) ענינו יש מי שיעשה כן, וכמהו נחלה מבהלת בראשונה (שם כ כא).

ומן השער הזה קראם החלק בשם הכל באמרם הנה חדש מחר (ש"א כ ה) לא חדש ולא שבת (מ"ב ד כג) והמלה הזאת ר"ל חדש איננה נופלת ברב דברי העבריים כי אם על כל החדש וקראו בה הנה תחלתו בלבד *). ומן השער הזה שומם החלק במקום הכל בכמו אמרם לא תשאר פרסה (שמות י כו) אינם רוצים כי אם איש אחד או מין אחד מן הבהמה בעל פרסה, ועוד עמר לגלגלת (שם טז טז) והם רוצים האיש כלו. ומן השער הזה עוד מה שנאמר בלשון מיוחד והחפץ בו הכלל וזה כאשר שמשו בקהלת בתחת השמש במקום תחת השמים. ועוד ורב שלום עד בלי ירח (תהלים עב ז) והוא רוצה כל הגלגל כמו שאמר עד בלתי שמים לא יקיצו (איוב יד יב), ועוד אשר יתן מזרעו למולך (ויקרא כ ב) והמולך הוא שם אחד מהבעלים לעם אחד ולא כון בו הנה הכונה הזאת אלא כונת הכלל ר"ל כל הבעלים ישם המולך במקומם; איפת צדק והין צדק (ויקרא יט לו) לא רצה אלה השני שעורין בלבד, אבל רצה כל השעורין, ומזה עוד אמרו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (ויקרא יא לט) והעוף נכנס בזה, ואמרו במצות שבת אתה ובנך ובתך — ובהמתך (שמות כ י) והעוף נכנס בזה עד ששליחת העוף בכתבים בשבת אסור לנו (ראה רד"ק על בראשית ח ז), והוא גם כן נכנס באמרו בהמתך לא תרביע כלאים (שם יט יט; ב"ק נד ב), וממנו עוד אמרו אמחה את האדם — מאדם עד בהמה עד רמש עד עוף השמים (בראשית ו ז) והביא אלה המינים תחת האדם ואינם באים תחתיו אבל השעור אמחה את כל היקום אשר הוא כולל כל אלה המינים כאשר אמר וימח את כל היקום — מאדם עד בהמה וג' (שם ז כג). וממה שנאמר בלשון המיוחד גם כן ורוצים בו הכלל, איש, כי יש שיהיה כולל לזכר ולנקבה לא יתיחד בו אחד מהם בלתי השני בקצת המקומות והוא הנה במקום אדם וזה בכמו אמרו מכה איש ומת (שמות כא יב), ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד אשה (שמות יא ז) כאלו אמר למאדם ועד בהמה. גם כבש כולל הזכר והנקבה, ונפלו על הנקבה בלבד בכמו אמרו ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה

---

*) והאפודי אמר הסבה זה כי נקרא היום הראשון חדש בהיותו הראשונה להתחדש הלבנה ונקרא אח"כ הכל בשם החלק ממנו.

(ויקרא ד לב), ובא על הזכר והנקבה באמרו אם כשב הוא מקריב את קרבנו (שם ג ז) כי יכול להיות זכר או נקבה בעבור שאמר לפניו ואם מן הצאן קרבנו — זכר או נקבה תמים יקריבנו והצטרך לומר אחריו אם כשב הוא מקריב את קרבנו להבדיל בין השה והעז הבאים תחת הצאן כאשר אמר אם כשב הוא מקריב — ואם עז קרבנו; וכן אומר בעז שהוא כולל הזכר והנקבה בקצת המקומות בראיות אמרו ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים — זכר או נקבה וג׳ וכאשר היה אומרו אם כשב הוא מקריב כולל לזכר ולנקבה כך אמרו ואם עז קרבנו כולל לזכר ולנקבה, כי שניהם נכנסים תחת אמרו ואם מן הצאן קרבנו — זכר או נקבה תמים יקריבנו; וכמהו בכלל אמרו אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה (שם יז ג) כי שלשתם כוללים הזכר והנקבה אפס כי העקר בעז שיהיה לנקבה כאשר נאמר עזים מאתים ותישים עשרים (בראשית לב טו[1]) ועוד ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאות (שם ל לה) כאשר העקר בשור וכשב שיהיה לזכר ומביאים אותם על הנקבה בקצת מקומות (כמו פטר שור ושה שמות לד יט). ויש שמרבדים בלשון המיוחד ותפצם בו הכלל גם כן על כל פנים אחרים זולת מה שזכרנו, והוא שיביאו בו הדבר על הרוב שבפנים אשר יבא עליהם ומניחים זכר המעט, ומזה מה שאמר הכתוב איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (דברים כג יא) והקרי יש שיהיה ביום וחיוב עליו מה שהוא חייב עליו בלילה, אך בעבור שרוב מה שיקרה בלילה הובא עליו והדין בהם אחר, וכמהו ובשר בשדה טרפה (שמות כב) ואפשר שתהיה הטרפה בזולת השדה אבל בעבור שרוב מה שתהיה בשדה הביאה עליו[2], ועוד כל אלמנה ויתום לא תענון (שם כב כא) ואסור ענוי בזולת האלמנה והיתום כאסור ענוי שני אלה אבל מפני שהם ברוב הענינים מעונים ואין עוזר להם זולת השם הביא לשון הענוי עליהם; ועוד אשר יצוד ציד חיה (ויקרא יז יג) והוא הדין לקנוי ונחון; ומה שאמר בבית חדש ועשית מעקה לגגך (דברים כב ח) הוא כמו זה גם כן, כי המעקה חובה בישן כמו החדש וחיוב הקונה כבונה, ומזה אמרו לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט) והוא הדין לכבש ולשאר חיה ועוף כאשר התרגום מוכיח (לא תיכלון בשר בחלב). ודומה לשער הזה אמרו מעשרה בנים (ש״א א), זה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט), אם יוליד איש מאה (קהלת ו), כי עתה כמנו עשרת אלפים (ש״ב יח), יפל מצדך אלף ורבבה מימינך (תהלים צא), כי טוב יום בחצרך מאלף (שם פד), שבע על חטאתיכם (ויקרא כו), תן חלק לשבעה וגם לשמונה (קהלת יא), כי שבע יפל צדיק (משלי כד), כי שבעתים יקם קין (בראשית ד כד) אין החפץ אלה המנינים בעצמם אך החפץ בהם הרוב וכן אמרו תחתים שנים ושלשים (שם ו טז) איננו רוצה שלש מעלות בלבד אך יותר מזה[3]) וכמהו שנים שלשים גרגרים בראש אמיר (ישעיה יז ו) ושנים שלשים סריסים (מ״ב ט לב), אבל מה שאמר החכם חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה (משלי ט) הוא בעיני על המנין הברור והוא שזה המנין רמוז בו בעיני אל שבעה הדברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרן

---

[1]) כמו שאמרו בב״ר פ׳ ע״ז עזים מאתים שהן לריבות עשרים תיישים.

[2]) מכילתא שם: אלא שדבר הכתוב בהוה.

[3]) לדברי חז״ל בסנהדרין ק״ח ובב״ר המנויים בכתוב על המנין הברור.

הפילוסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה[1]), וזה הדבר לא שמעת מעולם על אחד מהעבריים שזכרו או שהתעוררו עליו כאשר לא שמעתי על אחד מהם שזכר כל החמודות אשר הביאנום בספר הזה ובזולתו מספרינו אשר יקנאו בו המקנאים עליהם וחולקים עלינו בם וקצתם טוענים עלינו בהם וקצתם מיחשים אותם אל אומר שאיננו נמצא ולא ידוע מקנאתם בנו על מה שנזדמן לנו מזה.

ואני אספר לך במקום הזה קצת מה שאירע לי מזה עם אנשים מאוהבי, והוא ששאלני שואל בקרטבה על ענין עמוק מעניני המקרא והיה השואל אחד מאוהבי והיה הענין אשר שאלני עליו ממה שלא פרשו אדם לפני אשר הגיע אלינו חבורו, וכאשר אמרתי לו מה שהיה אצלי בו עמד ונשק על ראשי משמחתו במה שאמרתי לו; ובאשר גזר האלהים בגלותינו מקרטבה אל סרקסטה מפני המלחמות אשר באו עליה והיה זה השואל אותי בכלל הגולים אל סרקסטה, ואירע שבא אלינו מקרטבה אחר שנים רבות אבו יוסף בן חסדאי נ"ע ושאל אותי על הענין ההוא בעצמו ואמרתי לו המאמר ההוא בעצמו ונפלא עליו הרבה ושמח בו שמחה גדולה והשביעני באהבה שבינינו אם שמעתיו או ראיתיו לאחד מן הקודמים ואמרתי לו לא, ולא אמרו זולתי כל עיקר וכאשר נפרד ממני פגע בשואל תחלה ואמר לו כמתפאר עליו הנה הועלני היום פלוני תועלת גדולה במה שאמר הכתוב כך וכך וענין נפלא לא קדמו אליו זולתו והוא כך וכך, וכאשר החל לספרו לו קפץ להשלימו לו ואמר לו ככר שמעתיו לזולתו. והיה הענין אשר נשאלתי עליו ויקבר אתו בגי (דברים לד ו) והייתי סובר בו בעת ההיא מה שאני עתיד לזכרו לך באות האלף והתו מספר השרשים[2]) והיה המאמר ההוא מה שלא התעורר אדם לפני. ובמו זה בעצמו אירע לי בענין אחר עם אוהב אחר גם כן, אבל המקנא החולק עלי בשאלות ההשגה[3]) הוא מיחם קצת הענינים אשר הבאתי בו אל אנשים מאנשי מורח אשר לא נבראו עדנה; וגדול מזה ממה שנבחנתי בו מקנאת המקנאים וחפצם לדבר בי, שאתם יודעים שהשיר אינו ממלאכתי והפיוט

---

[1]) והפרחון אשר כל דבריו בשער החילוף נעתקים מדברי רבינו יונה בשער הזה העיר פה דברי הרב בדברי ר' יונתן (בגמ' שבת קי"ו) ופירש מספר השבעה על שבעה חומשי תורה.

[2]) וז"ל שם באות א ת (ונמצא בין הלקוטים מס' השרשים אשר זכרתים לעיל) ויראו שוטרי בני ישראל אותם, המם באותם כמו בגלל עצמם; ויקבור אותו בגי, הויו באותו הוא בגלל עצמו, כאלו אמר ויקבור עצמו, וזה יתכן שאמר משה הנביא לארץ בצווי הקב"ה שתפתח ותאספהו, ונפתחה בדברו ואספתו ותכס עליו הארץ ועל זה אמר ויקבור אותו, כלומר הוא קבר עצמו, וזאת היתה סברתי בענין זה עד אשר ראיתי סברת רז"ל בעלי המשנה (סוטה ע) שהוא בענין אחר ודחיתי דעתי מפני דעתם במשפט, עכ"ל. והעיר על זה החכם שד"ל: נראה שנעלם ממנו כי סברתו אשר דחה אותה היא סברת ר' ישמעאל ע"כ. וכן הפרחון בשרש את כתב „ונתפש מי שאמר כי ויקבר אותו כלומר ויקבר את עצמו"; ונראה מזה כי גם ממנו נעלמו דברי ר"י בספרי בפ' נזיר, וגם לא חשש על אשר המחבר עצמו והוא „המי שאמר" דחה הסברה הזאת. ודע כי גם הראב"ע בסוף פ' שמות כתב כדברי ר' יונה בזה.

[3]) כנראה מדברי האפדי פכ"א חבר ר' מאיר בר יהודה השגות על ספר ההשגה ואין זה המקנא הנ"ל רק הוא היה בעת מאוחר, וז"ל שם בענין ההתעברת ההתפעל „וכבר השיגו זה קצת האחרונים ונמצא המדקדק המעולה ר' מאיר בר יהודה כתב על זה: ועוד צריך אתה לדעת כי בנין התפעל לא תמצאנו פעל מאחר אם לא תהיה רוב הסבה ממנו ע"כ והאריך בזה בספרו השגת ההשגה אשר עשה לחלוק על קצת דעת ר' יונה בספרו ההשגה."

איננו מעסקי ואינני מתיחס אליו ולא ידוע בו ואינני אצלי גם כן בענין שארדוף אחריו או שאקפיד עליו אבל אנשא עצמי ממנו וארומם מאמרו, אך אמרתי בימי הבחרות חרוזים, הם נמצאים אצלי ונודעים לי, והגיעה הקנאה בקצת אנשים שכתב ממני חרוזה נאה בספר ויחס אותה אל אבן כלפי המשורר ונתנוה לקצת מבני טוליטולה, והגיד לי קצה מן התלמידים מן היודעים השיר לי כי היה בטוליטולה בקצת הימים עם אנשים שהיו קוראים השיר ההוא והם מיחסים אותו אל המשורר הזה הנזכר ואמר להם השיר ההוא לפלוני עלי ואני ידעתיו וממנו קבלתיו ולא האזינו אליו.

ומן השער הזה מה שהם משאילים מעשה אבר מן האברים לאבר אחר שאיננו לו[1]) כאמרם הדור אתם ראו דבר ה׳ (ירמיה ב לא) במקום שמעו, וכמהו ראה דבריך טובים (ש"ב טו ג) ואין נכון שתהיה הראיה הזאת כי אם ללב, ועוד ראה ריח בני (בראשית כז) במקום הריח כי זה ממינו שלא יראה אך יורח, ואמרו אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה (שמות ה כא) במקום באף פרעה ובאף עבדיו, אך מפני שלא היה חפץ הנה הריח אלא [הענין] נאמר בעיניהם והטעם שהפסרתם עניננו אצלם[2]). ודומה לשער הזה מה שהביאוהו אל הענין לא אל הלשון כאמרם אחבשה לי החמור וארכב עליה (ש"ב יט) אמר בלשון הנקבה על ענין הבהמה, ועוד אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב — כי שממות עולם תהיה (ירמיה נא סב) אלו היו מביאים הלשון על מלת המקום הזה היה אומר [יהיה] אך הביאוהו על ענין הארץ הזאת; אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כב כה) על ענין בגד רעך. וכמהו עוד מה שנאמר בלשון נקבה לענין העדה כמו ותהי ישראל (ש"ב כד ט). ומן השער הזה עוד מה שהביאו על המלה לא על הענין כאמרו אמרה קהלת (ז ט) וגם לנועדיה הנביאה (נחמיה ו יג), אמרו אמרה על מלת קהלת וכן לנועדיה הנביאה מובא על מלת נועדיה ואין נועדיה אשה כי כבר נאמר שהוא שמעיה בן דליה (שם ו י) וקרא אותו נועריה בעבור אמרו לו נועד על בית האלהים, ויתכן שתהיה ההא להגעה כמו הא מכשפה לא תחיה (שמות כב יז; לעיל דף 39). ומן השער הזה מה שהביא לשונו כלשון הסמוך לא על אמת ענינו, וזה כאמרם ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח (שופטים יח ז) משפטו יושב[3]) כי ההגרה היא על העם לא על המדינה כאשר אמר שקט ובטח (שם), אך אמר בלשון נקבה בעבור שהיה אצל בקרבה[4]), וכמהו קשה

---

[1]) והטעם כמו שכתב הראב"ע בסוף פ' שמות כי חמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמוח.

[2]) והראב"ע כתב בשם המחבר שבני נמאסים ונבאשים בעיניו כריח רע.

[3]) בהעתקת הפריזון כתב פה „חזר ואמר איננה" וזה נמשך לפסוק אחר אשר חסר שם והוא ושכר הבהמה איננה הביאו המחבר לקמן.

[4]) והנכון כדברי רד"ק שעם בא לפעמים בל"נ כמו וחטאת עמך, מדוע שובבה העם הזה, והמחבר בעצמו אמר לקמן שער לח וחטאת עמך בא בל"נ על דרך העדה. ובשער ל"ט כתב כי העברים משמשים בל"ז ובל"נ במה שאין דעת מן הנקבה ובכלל מה שאין בכונתו אמתית ר"ל מה שאין לו רחם כמו שמש אש רוח ובהלה, ולכן לא נתברר כוונת הר"י על כי דחק עצמו לקמן בדרך הנה פניהם של"ל המה, כי גם דרך מן המין הזה ונשתמש בל"נ כמו בדרך אשר בא בה (ישעיה לז) וכן אמר יוסף לא אתם שלחתם אתי הנה ר"ל דרך הנה. — ובענין והנה מנה במסורה ג' בקריאה.

גבורים חתים (ש"א ב ד) משפטו חתה או חתית, כי התבנית (התאר) לקשת לא לגבורים [1] קבץ בלשון זכר בעבור [שסמוך] אצל גבורים, וכמהו ושכר הבהמה איננה (זכריה ח י) משפטו איננו כי מלת אין הוא על השכר לא על הבהמה, אבל אמר בלשון נקבה בעבור שהוא סמוך לבהמה, וכמהו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה (שופטים יט יב) והמשפט היא, אך קבץ (נל"ר) בעבור הקרובה לערים המשוער בדברים והוא ששעור הדברים אשר לא מערי בני ישראל המה, ויתכן שיהיה קבוצו בעבור הקרבה לישראל והיה המשפט להיות המה על הסברא הזאת, אבל אמר בלשון נקבה כאשר אמר והנה באו עד תוך הבית (ש"ב ד ה), דרך הנה פניהם (ירמיה נ ה) בלשון נקבה והם רוצים בשניהם המה; וכמהו אמרו וישב וישלח שר חמשים שלשים וחמשיו (מ"ב א יג) משפטו שלשי תבנית לשר ואין פנים להיותו תבנית לחמשים כל שכן שכבר עטף באמרו וחמשיו, רק התבנית לשר כאשר נאמר שר חמשים אחר (שם) ולא נאמר אחרים וכבר בא בדברי הערב כמו זה, ודומה לזה אמרו תהומות יכסימו (שמות טו ה) בשורק מפני שהוא אצל השורק אשר ביוד ומשפטו חולם[2].

ומן השער הזה שומם קצת דמיוני הפעל במקום קצתם כמו ומשה יקח את האהל (שמות לג יז) במקום לקח וכמהו כי אדבר אל נבות (מ"א כא ה), אז ידבר (יהושע י יב), אז ישיר ישראל (במדבר כא יז), אז יעלה רצין (מ"ב טז ה), תהומות יכסימו, תערך לפני שלחן (תהלים כג), ומוסדת הרים ירגזו (תהלים יח), אעלה אתכם ממצרים (שופטים ב), ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד (ש"ב כח), וכל אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר (ירמיה נב ז), כי מי עמד בסוד ה' וירא וישמע את דברו (שם כג יח) ואלה כלם פעלים עתידים הושמו במקום הפעלים החולפים; וכבר שמו החולפים במקום העתידים בכמו שמעו עמים ירגזון חיל אחז — אז נבהלו (שמות טו יד), רבת ה' ריבי נפשי גאלת חיי (איכה ג נח), פן מצא לו ערים בצרות והציל (ש"ב כ ו) ענינו במקום ימצא, וכן והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך (דה"א יז יא), ומולדתך אשר הולדת (בראשית מח ו), כי עתה שלחתי את ירי ואך אתך ואת עמך בדבר (שמות ט טו) הענין שהייתי יכול לאבדך מתחלה, למען יראתם את ה' אלהיכם (יהושע סוף ד), כי עבדו בם גם המה (ירמיה כה יד) במקום יעבדו. ומזה שומם שם הפועל במקום הפעל החולף באמרם ופרעה חֹלֵם במקום חָלַם[3]) פעל חולף; כי כאשר השמים

---

[1]) ודעת הראב"ע כי שכר בא בל"ז ובל"נ ואין לו בזה דמיון.

[2]) וכ"כ רא"ב בס' ההרכבה שבא בשורק לזווג הקריאה לקריאת היוד בשם המדקדקים ובתוכם הרשב"ם שם, והשיג על זה החכם ז"ל בחמדת בית האוצר דף ע ואמר כי לא מצאנו זריות לזווג הקריאה אלא בשתי מלות כמו הרו והגו, ומוצאיו ומובאיו (אשר הביא הרשב"ם להקש על זה), אבל בתנועות מלה אחת לא מצאנו בזה אלא בהפך מצאנו לה"ק אוהבת ההתחלפות והשנוי בתנועת המלה כמו יתפוץ ואין אומרים יתפץ, יֶאֱהַב ולא יֶאֱהֹב, ע"ש דברי פי חכם חן ועל פי באורו שם יכונו דברי הפרחון פה.

[3]) וכן כתב הראב"ע היה חלם ועל ורבקה שומעת היתה שומעת וביאר דבריו הספדי פ"ע להורות כי אלו השמות לא ילקחו בכאן מצד שהם תוארים עד שיהיה נושא המאמר ופרעה חולם ונשואו והנה עומד אבל הוא שם הפועל ופרעה נושא המאמר, וחולם נשואו, וכן ורבקה שומעת, ולא ילקחו מצד היותם תוארים אבל מצד שהם שמות פועלים ולזה קצר בהם מלת היה אשר היא נכח על שמות הפועלים כי אמרנו לראובן הולך שם הפועל הנה הרצון בו שהוא עתה הולך או היה או יהיה ע"כ.

החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה (ישעיה סו כב) במקום אשר עשיתי וספר עליהם כחדשים וחדשה להסיר מהם הקדמות אשר מאמינים בו אנשי הקדמות, ועוד כמהו זמרי הרג ארניו (מ"ב ט לא) כלומר הֹרֵג, אמרה זה להפחידו וליראו כלומר רעה תהיה אחריח כנגדך כאשר היתה אחריח זמרי רעה. ומזה שומם המקור במקום הצווי[1]) כבמו זכור את היום הזה (שמות יג ג), שמור את חרש האביב (דברים יו) שמוע בין אחיכם (דברים א יו), עָמֹד פתח האהל (שופטים ד כ) וכן רגזה בטחות — פשטה וערה וחגרה (ישעיה לב יא); וכבר העמדנו המופתים הגלוים בזולת הספר הזה על כי עמר פתח האהל מקור, וכן פשוטה וערה ותגרה (לעיל 85). ואפשר ששמים המקור במקום הפעל החולף כאשר נאמר או השבע שבועה (במדבר ל ג) במקום נשבע, למן היום הוסדה (שמות ט יח) בענין אשר נוֹסְדָה ועל זה [לא] נראתה ההא[2]), ואפשר שתהיה עקרה להראות והרפוה כאשר נאמר עונה בה (במדבר טו לא), צרה אורה (ש"א כ כ[3]) ולא יהיה על זה הדרך במקום הפעל החולף; והכבד את לבו (שמות ח טו) במקום והכביד; נקהלו ועמור על נפשם (אסתר ט) מקום ועמדו, ילדה ועזוב (ירמיה יד ה) במקום עזבה. וכבר עשו הפך זה ר"ל ששמו הפעל החולף במקום המקור כאשר נאמר לבלתי שבו (ירמיה כג יד) במקום שוב. ולבלתי ראו (יחזקאל יג ג) במקום ראות. וכבר הושם המקור במקום השם באמרו והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א) כלומר רצות ושבות, ועוד והמים היו הלוך וחסור (בראשית ח ה) במקום הולכים וחסרים; וכבר הושם המקור במקום הענין באמרו ואהיה אצלו אמון (משלי ח ל) כי אמון מקור מענין ויהי אמן את הדסה (אסתר ב ז) והוא במקום הענין[4]) הנקרא אלחאל בערבי, וכמהו וילך והלם (ש"א יד יו), וכבר פרשנוהו בשערו; וכבר הושם המקור מקום הפעול באמרו לכן ישוב עמו הלם (תהלים עג י) כי הוא במקום הֲלוּם בקמצות ההא וכשרק, וכמהו לבזה נפש (ישעיה מט) הוא מקור[5]) על דמיון קְנֹה חכמה (משלי יו יו) ומשפטו לבזוי נפש. וכבר שמו המקור במקום הנפעל העומד באמרו גדול והפלא (דה"ב ב ח) כלומר ונפלא, ויתכן להיות במקום ופלא תאר. ומן השער הזה הביאם מקור אחד משני הפעלים הרומים בענין או הקרובים לו השונים בלשון (מביא המקור האחר) וזה באמרו וידבר ה' אל משה לאמר, אשר ברא אלהים לעשות (בראשית א), כי לאמר במקום דבר מקור כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א ו) ולעשות במקום ברא מקור[6]), וכבר התבאר טעם שתי הלמדין האלה בזכרנו אותיות התוספות (לעיל 15). וממנו עוד הביאם על המקור פעל

[1]) לפי שהמקור נמלא בעבר בעתיד ופועל ופעול וצווי לכן יבא לפעמים במקומם (אפדי סוף פ"י).

[2]) והחכם שד"ל בס' המשתדל מאן בזה שיהיה מקור שא"כ היה לו לומר למן יום ולא למן היום ודעתו שהוא בנין הִנְפָּעֵל, והוא אביו של בנין נפעל ורבו של הִתְפָּעֵיל. אשר ממנו הִתְפָּקְדוּ (שופטים כ טו).

[3]) והן מן י"ת מלין לא מפקין הא.

[4]) והוא הפועל הנמלא או הזמן העומד אשר לא חולף ולא עתיד כמש"כ המחבר לעיל 3, ולפי שאין לזמן הזה סימן בלה"ק בלתי מלות המליאות השתמש העברי בלשון העתיד במקום העומד כמש"כ הראב"ע על לדק ילין בה בישעיה א ועל הבית ימלא עשן (שם ו) ובזה פתר החכם הכספי דברי הראב"ע על ופרעה חולם.

[5]) מפני שהוא סמוך והראב"ע אמר שהוא שם תאר.

[6]) וכן תרגום רס"ג הביאו המבאר אהל יוסף, ועליו או על המחבר אמר הראב"ע: והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן. והכספי הביא שם דברי המחבר פה.

מבלעדי תכונתו כאמרם ערום יערים (ש"א כג כב), קטר יקטרון (ש"א ב יו), כי אם היו מביאים הפעל מהבונת המקור היו אומרים ערום יערום קטר יקטֵרון ועוד מוט התמוטטה (ישעיה כד יט), כי ההקשה היהה אם היו מביאים על המקור פעל מתכונתו לאמר מוט מטה, וכמהו רעה התרעעה (שם); וממה שנשתנה בו הפועל מן המקור אמרו והפדה לא נפדתה (ויקרא כ יט), שרוף ישרפו בשבת (ש"ב כג ז), כשול יבשלו (ישעיה מ ל), שרוט ישרטו (זכריה יב ג), לו שקול ישקל (איוב ו), החרב נחרבו (מ"ב ג כג), והחתל לא חתלת (יחזקאל יו ד). וממה שהוא דומה לזה אמרם הָלֹךְ אֵלֵךְ (שופטים ד ט) כי הפעל החולף מן הָלֹךְ הָלַךְ והפעל החולף מן אֵלֵךְ יָלַךְ כי הוא מן הליכי את הילד הזה על משקל והניקהו לי (שמות ב ט) וכאשר הפעל החולף הקל מן והניקהו לי יָנַק ראוי להיות הפועל החולף הקל מן היליכי יָלַךְ ועתידו אֵלֵךְ ועתיד הָלֹךְ אֶהֱלַךְ, כי ההא לא תרפה בתחלת הפעלים כאשר באר ר' יהודה אותו. וכבר שמו הפעל העתיד במקום המקור באמרם ויהי בעת יביא את הארון (דה"ב כד יא) ושמו הפעל העתיד במקום הביא מקור, והפכו וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן (ויקרא ו ז) במקום יקריבו; וכבר שמו השם במקום המקור באמר ועשו אחיו בא מצידו (בראשית כז ל) המשפט מצודו בוו המקור כי מצידו שם כמו ציד חיה (ויקרא יז יג). — וכבר שמו השם במקום שם הפועל (שם המקרה במקום התאר) כאמרו שובה משבה ישראל (ירמיה ג יב), אשר נאפה משבה ישראל (שם ג ח), וכבר הכשרנו בו בשער החסרון פנים אחרים (151). וכבר הושם השם עוד במקום הפעול בהרג הרג בתוכך (יחזקאל כו טו) המשפט בהרג הרוג ויכשר להיות כמהו וכסתה הצרעת את כל עור הנגע (ויקרא יג יב) בענין הנגוע. ומן השער הזה מה שבא על בנין הפעול והוא על האמת פועל כמו השכוני באהלים (שופטים ח יא) במקום השוכנים, ויהושע היה לבוש (זכריה ג ג) במקום לובש. כי בך בטוח (ישעיה כו ג) במקום בוטה, כצל נטוי (תהלים קב יב) במקום נוטה כמו שנאמר כצל כנטותו (שם קט כג), ובהפך זה מה שבא על בנין הפועל והוא פעול כאמרו ומלך ישראל היה מעמיד במרכבה (דה"ב סוף יח) במקום מָעֳמָד כאשר נאמר במלבים (א כב לה), הכמכת מכהו (ישעיה כז ז) המשפט מֻכֵּהוּ כאשר נאמר אם כהרג הֲרֻגָיו הרג (שם), ועוד למתעב גוי (שם מט ז) המשפט למתועב גוי כלומר לנמאס בגוים או על הנמאס בגוים כענין תעבוני כל מתי סודי (איוב יט יט), עמדתי מרעיד (דניאל י יא) במקום מורעד, וכמהו מרעידים על הדבר (עזרא י ט), וממנו עוד והסנה איננו אֻכָּל (שמות ג ב), אם הראה אתי לקח (מ"ב ב י), לנער היולד (שופטים יג ח), ורגל מועדה (משלי כה יט). כהם יוקשים (קהלת ט יב) הם כולם בענין פעולים כאשר נזכר בספר אותיות הרפיון (דף 34) ובספר ההשגה*). אבל מה שסמכנו עליו בהם בשער הבנינים מן החבור הזה הוא שיהיו תארים בלתי נעתקים מבנין אחר אך שיהיה אכל ולקח לנער היולד על דמיון ידי אָמָּן (ש"ה ז ב) ושיהיה מועדת ויוקשים לב הוּתַל (ישעיה מד כ) על דמיון עורי לאבן דומם (חבקק ב יט) כתאנים השערים (ירמיה כט יז), ויתכן בהוּתַל שיהיה משער לנער היוּלָּד, ידי אָמָּן, אך בא מוקל כאשר הוקל רוב לשונו ר"ל אם כְּהָתֵל באנוש תְּהָתֵלּוּ (איוב יג ט), הֵתֶל בי (שמות ח כט) אשר היה עקרם להכביד.

*) ראה בלחות מג סח ובפרושו על קהלת ט יב ודברי רוו"ה בהבנת המקרא על שמות ג ב. ור יהודה הביא שם רק ד מן השער הזה ולא חשב כנער היולד.

ודומה לשער הזה מה שבא עטוף על מה שאינו דומה לו, כמו אמרו ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה (שופטים ד כד) אמרו קשה תואר על משקל והדוה בנדתה (ויקרא טו לג), לבלה נאופים (יחזקאל כג מג), הרה ויולדת (ירמיה לא ח), והיא במקום המקור, והמשפט וקשה בחולם ע"מ כי עשה יעשה לו כנפים (משלי כג ה) ויהיה הדבור שוה, או שיהיה הולכה וקשה בעטוף תואר על תואר כאשר נאמר הולך וחזק (שמות יט יט), הולך וגדל וטוב (ש"א ב כו) הֹלֵךְ וְקָרֵב (ש"א יז מא), ואלה כולם תארים עטופים על תארים; וכמו הלך וקשה אמרו הלוך וגדול (דה"א יא ט) הלך וקרב, אבל וילך דוד הולך וגדל יתכן שיהיה וגדל תאר ושיהיה מקור. הסתר ואקצף (ישעיה נז יז) משפטו וקצוף בעטוף מקור על מקור. עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו (יואל ד יא) המשפט והקבצו, ושם הפועל החולף במקום הצווי, וכמו זה אמרו העמיקו לשבת (ירמיה מט ל), ועוד העמיקו לשבת יושבי דדן (שם מט ח) כי זה פועל חולף והוא במקום הצווי, וכבר שמשו בהפך זה, ר"ל שהביאו החולף על לשון הצווי באשר נאמר קולי אל אלהים והאזין אלי (תהלים עז ב) בפתחות הא והאזין ומשפטה שתהיה בסגול כמו ולא הֶאזין אליכם (דברים א מה), ויתכן שיהיה והאזין אלי מקור במקום הפעל החולף; כאשר עשה ביום הזה (ויקרא ח לד) במקום עשיתי; וארא כי על כל אדות אשר נאפה (ירמיה ג ח) במקום ותרא, כי הוא עטוף על אמרו ותרא בגודה אחותה יהודה.

וכבר הושם פעל החולף הקל במקום נפעל החולף גם כן באמרו ושער בנגע הפך לבן ושערה לא הפך לבן, כלו הפך לבן (ויקרא יג ג ד יג) במקום נהפך; גלה חציר ונראה דשא (משלי כז כה) כלומר ונגלה; כי מלאה הארץ חמס (בראשית ו יג), והעיר מלאה מטה (יחזקאל ט ט) במקום נמלאה*). וכבר הושם פעל החולף הכבד במקום נפעל החולף גם כן באמרו וּפִתְּחוּ שעריך (ישעיה ס יא) כלומר ונפתחו, ויתכן בופתחו להיות כמו וְפִתְּחוּ בקבוץ פום ע"מ וסגרו על מסגר (שם כד כב), וכמהו גם מאז לא פתחה אזנך (שם מח ח) כלומר נפתחה, ועוד פתח הסמדר (ש"ה ז יג), וכמהו אשר פגרו (ש"א ל כא) שעורו נפגרו ופגר מתרגום כי הרס תהרסם (שמות כג כד) אשר הוא ארי פגרא תפגרינון, וכאלו אמר אשר נהרסו, כלומר התעצלו מלכת עמו (וכן פרוש דוס), ואמרו כי היום ה' נראה (ויקרא ט ד) נפעל חולף מפני שהוא בקמץ במקום נראה נפעל עומד בסגול. וכבר שמשו במקור על בנין הפעל החולף באמרם שכל אדם הֶאריך אפו (משלי יט יא) ומשפטו להיות ההא פתוחה, וכמהו ביום החזיקי בידם (ירמיה לא לב) בסגול תחת ההא והמשפט לפתחה ועוד עד השמרם אותם (יהושע יא יד) בשבר ההא והמשפט לפתחו כאמרו עד השמידו אותכם (שם כג טו), ואין דומה לו במקרא, ר"ל לזה הפתות ההא (והוא כמשפט המקור) והמסורת עליו „ליח דכוותיה"; וכמהו גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא ה) אין טעם להיותם חולפים, ועוד אפס כי נאץ נאצת (ש"ב יב יד) משפטו לפחות נון נאץ ע"מ ואם מאן ימאן (שמות כב טז), ואמרו שמרו מן החרם (יהושע ו יח) במקום השמרו.

וכבר שמו יִפְעַל במקום יְפֻעַל ע"מ ישטף במים (ויקרא טו יב) וזה באמרו כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יַקְרִיב ממנה אשה לה' (שם ז כה) המשפט

---

*) גי' ספרחון וכן והעיר מלאה מטה פי' נטיה.

יקרב יפעל, ואם לא היה כן לא היה נאסר על הישראלי מן החלבים כי אם חלב הבהמה אשר יקריב בעבור עצמו בלבד, אבל החפץ מן הבהמה המותרת להקריב ממנה והוא אם כן במקום יקרב ע"מ ישתף כאשר אמרנו. וכבר הושם ההאר במקום הפועל באמרו כל הדברים יגעים (קהלת א ח) במקום מיגעים ונאמר אם תפרו את בריתי היום (ירמיה לג כ) והמשפט תופר כאשר נאמר גם בריתי תפר. ומן השער הזה ספר המדבר על עצמו בלשון אשר ידבר בו עם הנמצא במעמד כאשר נאמר חלקה אחת תמטר והחלקה אשר לא תמטיר תיבש (עמוס ד ז) במקום אמטיר, ובהפך זה דבר עם הנמצא במעמד בלשון המדבר על נפשו כאשר נאמר אלהי קדושי ולא נמות (חבקוק א יב [1]). ומן השער הזה דבר עם הנמצא במעמד בלשון הספור על מי שאיננו נמצא במעמד כאשר נאמר אם תגאל גאל ואם לא יגאל (רות ד ד) ומשפטו ואם לא תגאל [2]; וכמהו באשת נעוריך אל יבגד (מלאכי ב טו) והמשפט אל תבגד [3], ועוד ועד הם עומדים (נחמיה ז ג) והמשפט ועד אתם; גם אתם כושים חללי חרבי המה (צפניה ב יב) במקום אתם, עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז) [במקום מבוכתך], כי יבשו מאילים אשר חמדתם (ישעיה א כט) במקום כי תבשו כמו ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (שם), ואלם כלם תשבו ובאו נא (איוב יז י) ר"ל כלכם, והיתה חרפה וגדופה (יחזקאל ה יד) במקום והיית [כמו] והיית עטרת תפארת (ישעיה סב ג). ובהפך זה יש שמספרים על אשר לא נמצא במעמד בלשון אשר (לא) ידבר עם הנמצא במעמד, כאשר נמצא ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ואחר כן אמר ותשליך במצולת ים כל חטאתם (מיכה ז יט) במקום וישליך, ועור ומצור דבש אשביעך (תהלים פא יז) במקום אשביענו, מכל המקמות אשר תשובו עלינו (נחמיה ד ו) במקום ישובו. ומן השער הזה שומם כנוי אשר אינם נמצאים ואיננו נמצא במעמד במקום כנוי המדברים על עצמם כאשר נאמר ותשליך — כל חטאתם (מיכה ז יט) במקום חטאתינו, וכמהו היה זרועם לבקרים (ישעיה לג) במקום זרוענו כלומר היה עוזרנו, הלא תראה שהוא אומר אף ישועתנו בעת צרה (שם), וכמהו אמרו היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם (שם סוף סג) במקום בנו ועלינו, והרפתיך ממצבך וממעמדך יהרסך (שם כב יט) במקום אהרסך, ונאשאר אני (יחזקאל ט ח) במקום ואשאר, ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועתיו (הושע יא ג) במקום זרועתי, ואמרו קחם מקור סמוך אל כנוי אשר אינו במעמד כאלו אמר קחת אותם, אבל חבר המקור אשר הוא קח על לשון הצווי עם כנוי הפעלים; יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט) במקום אעטף, וכמו זה כי מקללים להם בניו (ש"א ג יג) [במקום לי] ונאמר זה לנשא הבורא ולהפחיתם. ובהפך זה שומם כנוי המספר על עצמו במקום כנוי אשר איננו במעמד כאשר נאמר בבאי לשחת העיר (יחזקאל מג ג) במקום בבאו, ואומר ישימו צניף טהור (זכריה ג ה) במקום ויאמר, אם לא נכחד קימנו (איוב כב כ) במקום קימם כאשר נאמר ויתרם אכלה אש. ומן השער הזה שומם הקהל אשר אינם במעמד במקום כנוי

---

[1] וההשער הזה הביא הפרחון בכל המקום אשר אזכיר את שמי (שמות כ כא) פי' תזכיר והמחבר השמיטה במשפט כמו שפירש הרשב"ע.

[2] והפרחון אמר „כי זה לשון כנוי ותרגית כי לא ר"ל אם לא תגאל כמו שיאמר אדם לחבירו אותו האיש ולא אתה". והטעם הזה הוא טעם ריך תלמות; והרשב"ע פי' ואם לא יגאל הגואל. [3] ורש"י והרשב"ע פירשו אל יבגד שב אל רוח הקדוש.

האחת אשר איננה במעמד כאמרם השמרים הם את דרך ה׳ ללכת בם (שופטים ב כב) במקום בה, וכהפך זה שומם כנוי האחת אשר איננה במעמד במקום כנוי קהל הזכרים אשר אינם במעמד כאמרם ותירוש יכחש בה (הושע ט ב) במקום בם וכמהו ויכו בה והכות את מואב (מ״ב ג כד) במקום בם.

ודומה לשער הזה הפך העבריים את הדבר בלשון אשר יטענהו טוען [נ״א יקראהו לו קורא] ואם לא יהיה באמת תארו, כקראם הבעלים אלהים, כאשר יקראום עבדיהם, וכקראום מי שהוא טוען הנבואה כזב נביא כאשר נאמר כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום (דברים יג ב) וכאשר נקרא חנניה בן עזור הכוזב על אלהים נביא (ירמיה כח), וכאמרו והכרתי ממך צדיק ורשע (יחזקאל כא ח) אע״פ שאין בם צדיק אך על טענה עמו לו (ר״ל שנקרא כן כפי עמו), וכמהו כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש (שמות כב ו) אין זה על האמת בכל עת אך על מה שיטען המופקד אצלו, וכן כי יתן איש אל רעהו חמור — ומת או נשבר או נשבה (שם) וזה על טענת השומר, וכמו זה מה שאמר הבורא יתעלה ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלאכי א יא) לא שהיא טהורה באמת אך כפי מחשבת מקריביה ודעתם וכונתם לא שהיא אצל הבורא על הענין הזה, ומזה עוד אמרו מקום אשר נתנו שם ריח ניחוח לכל גלוליהם (יחזקאל ו יג) לא שהגלולים מריחין דבר ומרגישים בו ונהנים ממנו אך על דעת עובדיהם, ומזה עוד אמרו ויפתוהו בפיהם (תהלים עח) לא שפתוים וכזבם עבר על הבורא יתעלה אך בא הספור על סברתם ותקנתם בסכלותם. ודומה לשער הזה אמרו ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שמה (איוב ב) לא רמז באמרו שמה אל הבטן הנזכר אך אל העפר אשר אליו הליכת כל החיים כאשר נאמר ואל עפר תשוב.

וממה שדומה למה שקדם מהשער הזה אמרו לא תזבח על חמץ דם זבחי (שמות כג יח) והדם לא יזבח, אבל רצה הכשבים אשר ישפך דמם כאשר נאמר אסרו חג בעבותים (תהלים קיח כז) ורצה הכבשים אשר נשחטים בחג; הוא יערף מזבחותם (הושע י ב) במקום יתץ, מן וערפתו (שמות יג יג), אשר פרושו חתוך ערפו, ובעבור שהיתה העריפה לבהמה כמו הריסת גופו הביא העריפה על הבנין במקום ההריסה, ואפשר לומר שיערוף מזבחותם מושאל מן יערף כמטר לקחי על ענין והגרתי לגי אבניה (מיכה א ו), והראשון טוב בעיני; וממנו דרך כוכב מיעקב (במדבר כד יז) רוצה מלך ונאמר כוכב על המשל כאשר נאמר על דרך השאלה למלך גם כן אריה טרף ברי גורותיו (נחום ב יג); כי אש יצאה מחשבון ולהבה מקרית סיחן (במדבר כא) רוצה חיל, וכן רוצים החיל גם כן באמרם הנה מים עולה מצפון (ירמיה מז). ומן ההשאלה וההעברה אמרם ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י), וממנה עוד כי ציד בפיו (בראשית כ ד) וככר קדם בארנו אתו (דף 182); ומן ההעברה לא תשיך לאחיך נשך כסף — כל דבר אשר ישך (דברים כ״ג). ומן השאלה כאשר ינתק הפתיל הנערת בהריחו אש (שופטים יו ט) שמו לו ההרחה ע״ד הרחבה גם כן בהרגישו באש, וזולת החי איננו מרגיש על האמת. ומן ההרחבה וההעברה אמרם יד ה׳ ועין ה׳ וזולתם מן האיברים המיוחשים אליו על ההרחבה וההעברה יתעלה הבורא ויתרומם; בעצבון תאכלנה (בראשית ג) והארץ לא תאכל אבל יאכל צמחה, וכאלו אמר בעצבון תאכל פריה או כחה, וכמהו אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה (ישעיה א),

ועוד כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים (יהושע כד יג); קרעו ולא דמו (תהלים לה טו) שאלה לדברים; יעמס לנו (שם סח כ) הלשון הזה הוא נוהג בטענות ונשא המשואות ושאלו אהז הנה בהרבות הטובות והמתנות: יעשן אפך (תהלים עד), עד מתי עשנת (שם פ ה) על ההרחבה, ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד) על המשל; למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (בראשית מז יט), והארץ לא תמות כמות החי אך תשם, ובדם ענבים סותה (שם מט יא) על הרמיון; ומן ההעברה אמרו כל חלב יצהר וכל חלב תירוש (במדבר יח) ועוד כליות חטה (דברים לב), ומן ההעברה אמרו אסירי התקוה (זכריה ט יא); ומן השאלה אמרו ושאבתם מים בששון (ישעיה יב ג), מגני וקרן ישעי (ש"ב כב ג) קפאו תהמת בלב ים (שמות טו ח), עד לב השמים (דברים ד) באשר אומרים הערב כבר השמים; כי לחמנו הם סר צלם (במדבר יד ט) על דרך המשל, והנה כסה את עין הארץ (במדבר כב ה) על ההעברה, כלומר פשט על הארץ, וכמהו ויכס את עין כל הארץ (שמות י טו) בעבור רבו; וקסמים בידם (במדבר כב ז) על השאלה, והענין שבחרו השעה בהליכתם אליו; ערים גדלת ובצרת בשמים (דברים ט) על ההעברה; כי מגפן סדם גפנם ומשרמת עמרה וג' (דברים לב לב) על ההעברה ושאלה; שבו וסחרוה — ויסחרו אתה (בראשית לד), ואת הארץ תסחרו (שם מב לד) זה העברה והרחבה, כי הארץ לא יסחרו עמה אבל סוחרים עם אנשיה. וכאשר יתערבו שני דבורים בא על האחד מהם מה שהוא לאחר כאשר יהיה בכמו ענינו דרך הרחבה, כי המדבר יבאר בו מה שהוא באחר אע"פ שלשונו משהנה כאשר אמר ואכלת שם לפני ה' אלהיך — מעשר דגנך תירשך ויצהרך (דברים יד כג) והיצהר והתירוש לא יאכלו רק ישתו, ומפני שהביאם עם מה שיאכל בא הלשון אחד, והטעם שיגיע אל בטנם; וכמהו למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (בראשית מז) והארץ לא תמות כאשר אמרנו לפנים, רק כאשר הביאה עם מה שימות בא הלשון אחד, והטעם שתאבד ותפסד כהפסד החי ואבדתו במותו; וכמהו ונהיה אנחנו וארמתנו עבדים לפרעה (שם) והארץ לא תעבוד, רק מפני שהביאה עם מי שיעבד בא הלשון אחד, והענין שתהיה קנין לו כאשר אמר קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ואמרו ונהיה אנחנו וארמתנו עבדים, ענינו קנין. וכבר שמשו בשתוף הזה במה שהוא יותר רחוק מזה אמרו מגן וכובע תלו בך (יחזקאל כז י) והכובע לא יתלה אך לובשים אותו, רק מפני שהביאו עם מה שיתלה בא הלשון אחד; ונאמר עוד תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי (בראשית א יא) ואמרו הדשא הוא נופל על הדשא והעשב, אבל עץ פרי הוא נשוא עליו מפני שתדשא הארץ ענין תוציא הארץ כאשר נאמר ותוצא הארץ דשא, וכבר הלצנו על הענין הזה קודם זה במליצה אחרת קרובה לזאת (דף 150); וכמהו עוד אמרו ונסב חומה ומגרלים (דה"ב יד ו) [ואמרו ונסב הוא נופל על חומה] בלבד אך מפני שהיה החזוק כולל לבל, עטף קצתו על קצתו כאילו אמר ונחזיק חומה ומגדלים. ומן השער הזה מה שיצא מוצא הצווי והוא הבלם והפחד (ר"ל סמניעה), וזה כאמרו לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם (שופטים י יד), ועוד איש גלוליו לכו עבדו (יחזקאל כ לט), ועוד בואו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע (עמוס ד ד) ושאר הענין. ומן השער הזה ספורם הדבר בתאר אשר יהיה בו אחר כן, אע"פ שאיננו תארו בעת ספרם אותו בו וזה כאמרו ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כה כב) נאמר בנים ולא היו אז ראוין לקרוא

אותם בנים, אבל בעבור שהיו באים לידי כן נקראים בנים קודם עת שיהיו ראוים לשם ההוא, ועל הדעת הזאת נאמר העוד לי בנים כמעי (רות א), וכמהו ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה (שמות כא כב) ואינם עדין ילדים, אך בעבור שהיה אפשר שיהיו ילדים הביאו להם הלשון ההוא, וכמהו ובגדי ערמים תפשיט (איוב כב) והערומים אין להם בגדים אבל יהיו ערומים אחר הפשטת בגדיהם, וכמהו יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה (דניאל ב כא) כי לא יהיו חכימין עד שיתן להם החכמה לא קדם לכן, וכן הדבר בלידעי בינה, כלומר כי יהיו ידעי בינה אחר שיתן להם המדע; ועוד אמרו יומת המת (דברים יז ו) כלומר אשר יהיה מת, ועוד מה נעשה לנער היולד (שופטים יג ח) אשר יהיה יולד, ועוד ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה (במדבר לה לג) והוא עדין לא שפך, כלומר אשר ישפך, ונאמר כן מפני שנשאוהו על אמרו ולא תקחו כפר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות וכאלו כבר שפך הדם ההוא. וכבר בארתי זה יותר מן הבאור בזולת הספר הזה, רצוני לומר ההכלמה.

שער כט.

שער אחר ממנו.

ונסמך לשער הזה מה שנאמר בלשון יחיד והחפץ בו לשון רבים ובהפך; ומזה אמרו ואתה הדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה (שמות כח ג) כלומר מלאתים, ואפשר שתהיה היוד בחכמי נוספה כמו שהיא בביד כל נביאי כל חוזה (מ"ב יז יג) וכאלו אמר אל כל חכם לב ויהיה אשר מלאתיו על משפטו; ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים (דה"א ז טו) ר"ל נשים; כה תאמרון לאיש יביש גלעד (ש"א יא ט) רצה אנשי גלעד, וכמהו ואיש ישראל נגש (ש"א יד כד), כי תקראנה מלחמה (שמות א), מפני המלחמה אשר סבבוהו (מ"א ה יז) במקום מלחמות, להעלת נר תמיד (שמות כג כ) במקום נרות, ותעל הצפרדע (שם ח ב) במקום הצפרדעים אבל רצה המין הזה, כי נשמרה מכנימן אשה (שופטים כא יו) כלומר המין הזה, שמן וקטרת ישמח לב (משלי כז) במקום ישמחו, וצדיקים ככפיר יבטח (שם כח) במקום יבטחו, בפיו יברכו (תהלים סב ה) במקום בפיהם, ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר יג כב), ויבוא אלי אנשים (יחזקאל יד א), ויבא אל הגוים (שם לו כ) במקום ויבאו, עד ה' בכם — ויאמר עד (ש"א יב ה), ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלום (ש"א טז ד) במקום ויאמרו, וצדקת צדיקים יסירו ממנו (ישעיה ה כג) במקום מהם, מאנה להנחם על בניה, כי איננו (ירמיה לא טו) ר"ל אינם, הלא דרכיכם לא יתכן (יחזקאל יח כט) במקום יתכנו (כמו שכתוב שם פסוק כה), ויפסחו על המזבח אשר עשה (מ"א יח כו) במקום עשו, וקבל היהודים (אסתר ט כג) במקום וקבלו, לכהנים המקדש (יחזקאל מה יא) במקום המקדשים, למינה תהיה דגתם (שם מז י) במקום למיניה, לתת חרב בידם (שמות ה כא) במקום בידיהם, וכמהו קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון (תהלים ה י), לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם (ויקרא כא ה), וירכבם על החמר (שמות ד כ) ר"ל על החמרים, ויליד ביתו הם יאכלו (ויקרא כב) ר"ל וילידי ביתו, מאת בכור בני ישראל (במדבר ג נ) ר"ל בכורי, וכמהו ואת פדויי השלשה — מבכור בני ישראל (שם ג מו), ויקח חזקיהו את הספרים — ויפרשהו (מ"ב יט יד)

המקום ויפרשם, ותצפנו (יהושע ב ד) ותצפנם ודברי ר׳ יהודה בזה נכונים, ויתכן כמהם במה שדומה לו ויהי לי שור וחמור וג׳ (בראשית לב ו) ר״ל אלה המינים, וכמהו כי אם הסוס אקור והחמור אסור (מ״ב ז י), ועוד זאב וטלה ירעו כאחד וג׳ (ישעיה סה כה) ומה שדומה לזה מה שיהיה האחד ממנו וקבוצו בלשון אחד במו ארבה כי הוא לאחד באמרו לא נשאר ארבה אחד (שמות י) ויהיה לקבוץ בכמו אמרו ובאו בדי ארבה לרב (שופטים ו ה), וכמו דגה כי הוא כן לאחד באמרו ויתפלל יונה — ממעי הדגה (ב ב) ויהיה לקבוץ בכמו אמרו והדגה אשר ביאר (שמות ז כא), ומן המין הזה איש כי יהיה לאחד ולקבוץ, בהסמכו אל משפחה לאחד, בכמו אמרו וירץ איש בנימן מהמערכה (ש״א ד יב) רצו בו איש אחד בלבד, וזה על דרך היחש, ועוד אמרו גדעון בן יואש איש ישראל (שופטים ז יד) וזה קרוב מן הראשון (ר״ל מן איש בנימן) כי הוא יחש גדולה כלומר שר ישראל, אבל היות איש לקבוץ בכמו אמרו ואיש ישראל הפך ויבהל איש בנימן (שופטים כ מא); ומן השער הזה אדם, כי הוא יהיה לאחד בכמו אמרו ועם אדם לא ינגעו (תהלים עג ה), וממנו עוד אנוש, כי הוא בכמו אמרו ואתה אנוש כערכו (תהלים נה יד), אשרי אנוש יעשה זאת (ישעיה נו ב), ויהיה קבוץ באמרו אנוש כחציר ימיו (תהלים קג טו). אבל מה שנאמר בלשון רבים והחפץ בו יחיד בכמו אמרו אדנים קשה (ישעיה יט ד), והגישו אדניו (שמות כא ו), כסף ישיב לבעליו (שם כא לד), מיד האלהים האדירים (ש״א ד ח), אך יש אלהים שפטים (תהלים נח יב), ודעת קדושים אדע (משלי ל ג), ישר יחזו פנימו (תהלים יא ז), אך רחוק יהיה ביניכם וביניו (יהושע ג ד), עד אנה תשימון קנצי למלין תבינו ואחר נדבר — נטמינו בעיניכם (איוב יח ב), אם שוב תשבון אתם ובניכם (מ״א ט ו), יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשית לא כט), נודי הרכם צפור (תהלים יא) איה אלוה עשי (איוב לה י), נסו ואין רודף רשע (משלי כח), בבואם יבא ובצאתם יצאו (יחזקאל מו י) ר״ל יצא; ומן השער הזה נעשה אדם בצלמנו (בראשית א כו), משכני אחריך נרוצה נגילה ונשמחה בך נזכירה (ש״ה א ד), אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג י). וכבר התגלגל לנו בשער (כח 183) מה שהוסף בו זכרון הרבה מכמו זה.

שער ל׳.

זכרון כלל ממלות זרות יוצאות חוץ מן ההקשה.

וממה שדומה למה שקדם זכרו מן המלות השומות בבלתי מקומותם, מה שמצאנו במקרא מן המלות היוצאות חוץ להקשה, ואנחנו זוכרים מהם בשער הזה כלל תהיה העמידה עליהם עזר בחכמת הדקדוק. מזה אמרו בבנותיך גבך (יחזקאל יו לא) ההקשה שיהיה בבנותך כמו בעשותך את כל אלה (שם) וכמו אמר בזניתך אחרי גוים (שם כג ל) כי הוא מקור כמהם, וכאלו רבוהו אע״פ שאין טעם להרבות המקורים כי הם שמות שומים לרב ולמעט ממיניהם, אלא שהעבריים אפשר שירבו קצת המקורים כאשר עושים הערב גם הם בלשונותם, ומן המין הזה בהזרותיכם בארצות (שם ו ח) ההקשה להיות בשבא תחת התיו כי הוא מקור מבנין נפעל כמו בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם (שם כא כט); ומן הזר אמר נלאית ברב עצתיך (ישעיה מז יג כי מן הראוי להיות עצותיך), ואפשר

להיות עצתיך קבוץ בפני עצמו ר"ל קבוץ עצה כאשר נאמר בקבוץ בעצלתים (קהלת י יח); וממנו עוד אמרו ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמיה ג ב), וכמהו ונשאו את זנותיכם (במדבר יד לג) ההקשה זנותך זנותכם כאשר נאמר ואת זנותך מארץ מצרים (יחזקאל כג כז) ושניהם שמות כמו פרות ושבות, ענות עני (תהלים כב), וכמו כן בזרות ושבות שביתיך (יחזקאל יו נג), וההקשה שביתך כאשר נאמר ושבתי את שביתהן, וכמהו עוד אמרו זמתך ותזנותיך (שם כג כט) משפטו ותזנותך, ועוד ביום גאוניך (שם יו נו) ומשפטו גאונך, ואכן טעם לרבוי בשמות האלה כי הם נוהגים מנהג המקורים, וכמו זה אמרו למנוחיכי (תהלים קיו ז) המשפט להיות למנוחך, ומן המין הזה אמרו בקדמותיכם (יחזקאל לו יא) משפטו שבא תחת התו ונפול היוד. ומן הזר אמרו ובפגרו מלכיהם בְּמותם (שם מג ז) ההקשה בשבא תחת הבית, וכמהו בַּהכין לו דויד (דה"ב א ד) המשפט בשבא תחת הבית, וכבר אמרנו בזולת המקום הזה כי שעורו במקום אשר הכין לו דויד, וממנו משתחויתם קדמה (יחזקאל ח יו) משפטו משתחוים. ומן הזר מה שנשתמשו בו בקמצות ואין לו פנים בהקשה, אפס כי רצו לפאר המלות ההם, וזה כאמרו והרקה המרקחה (שם כד י) כי מצאתיהו בספר ירושלמי בקמץ תחת ההא והוא על הדרך הזה שלא כהקשה ומצאתיהו בספר בבלי פתח על דרך ההקשה כי הוא צווי מבנין הפעיל כמו השלך על ה' יהבך (תהלים נה כג) אשר הוא צווי מהשליך, השכם בבקר (שמות ח כ) צווי מהשכים, וכמהו נסו הָפנו (ירמיה מט ח) ההקשה להיות בפתחות ההא כמו הרבו עלי (בראשית לד יב), וכמהו פנו אלי והָשמו (איוב כא ה) ההקשה להיות בפתחות על דמיון הסבי עיניך מנגדי (ש"ה ו ה[1]), ועניינו החרישו, והראיה על זה אמרו ושימו יד על פה, ומענינו משמים בתוכם (יחזקאל ג טו) כלומר מחריש, והמאמר בהרגש השין שלו[2]) כמאמר אמרו ר' יהודה בהרגש סמך ויסב אלהים (שמות יג יח) והרגש ויסבו את ארן ה' (ש"א ה ח) והדומה להם, או כמאמר אשר אמרנוהו בכמו הדגשות הזה בזולת המקום הזה (לעיל דף 147) והוא שהוא להרגש הנח הרפה אשר יוסיפוהו להמורה כמו הנח בויסך דלתים (איוב לח ח) ובויגל את האבן (בראשית כט י) ובדומה להם; וכמו זה רדה והשכבה (יחזקאל לב יט) הוא אצלי מקור על דמיון והחתל לא חתלת (שם יו ד) והמשפט בהם פתח תחת ההא, וכן רדה מקור גם כן כמו מרדה מצרימה (בראשית מו ג) ואיננו רחוק שיהיו שני צוויים; כמו זה והחתל לא חתלת מקור. ובא על בנין מה שלא נזכר פועלו מֻשכו אותה (יחזקאל לב כ) ההקשה להיות כמו מִשכו וקחו לכם צאן (שמות יב כא) כי הוא צווי כמהו, וכן ההקשה במָלכי עלינו (שופטים ט יב), שמחי ועָלזי (צפניה ג יד), קָרחי וגזי (מיכה א) [המשפט] שיהיו כלם בהירק כאשר נאמר ועלזו לפניו (תהלים סח ה). וממה שהקמצות בו שלא כהקשה האומר לצולה חָרבי (ישעיה מד כז), עלי הלבנון וצעקי, באה אתי הביתה וסעדה (מ"א יג ז), וכן הוא שלא כהקשה ושערו חרבו מאד (ירמיה ב יב), אך המשפט להיות כמו קִרבו שאו את אחיכם (ויקרא י ד). וכבר רצו אנשים שהם חושבים שהם חכמים שיוציאוהו במבטא[3])

---

[1]) בספרינו הסבי בקמץ, אך מיכעליס מצא בשני כ"י ערפורט הַסבי בפתח.

[2]) ר"ל דגשות השין בהשמו ויקרא ההא בקמץ חטף, ובספרינו אין השין דגושה והא בקמץ פשוט וכן מצא רד"ק בספרים המדוייקים (ראה שרש שמם).

[3]) ר"ל שהיו קוראים ושערו חרבו בקמץ פשוט והיו מפרשים אתו לווי מן הדגוש כמו פרקו.

בלשון מוצא הרבו המים (בראשית ח יג) ולשום משפט הרש הדגשות כאשר בפרקו נזמי הזהב (שמות לב ג) אע"פ שהיא סברא חלושה מאד, והראינו אותם המסורה עליו (ר"ל על ושעלו חרבו) „ליה דכוותיה" והראינום עוד המסורת על חרבו המים „שנים"*), ושבו לאחור. ואנשים אחרים גם כן רצו להוציא כרתו יערה (ירמיה מו כג) במבטא מוצא חרבו מאד (ר"ל נקמץ חטף) על שישימוהו צווי במהו, והראינום בזה דברים לאיש ירושלמי, אינני זוכר שמו, פרש בו הרגו הילה הנמשלים ביער, בלשון החולף כאשר אתה רואה, ואמר בו עוד כרתו יערה פועל חולף כמו שדד מואב ועריה עלה וג' (ירמיה מח טו) וזה תכלית הביאור. ומספר האיש הירושלמי ההוא דיקתי קריאת משבו אותה בקבוץ (ר"ל נקמץ פשוט), כי לא היה נמנע אצלי להיות המם שלו כמו מם אשר לא מָשְׁכָה בעול (דברים כא ג) לולא הוא בכמו המקומות האלה וזולתם יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת. וזה הספר הנזכר הביאו אצלנו מר יעקב החוגג הליונו מבית המקדש (ר"ל ירושלים), והיה בכתב ידו. —

ומה שהשתמשו בו בקבוץ שלא כהקשה אמרו יָהְפְדֵה לא נפרתה (ויקרא יט כ) והמאמר בו כמאמר והתחל לא תחלת והמשפט בו פתח תחת ההא כמו הרבו עלי מאד (בראשית לד יב); וכמהו הָחְרֵב נחרבו (מ"ב ג כג), אלא שהקמצות נהפכה בו אל החית כמנהג הלשון באותיות הגרוניות וההא גם כן מאותיות הגרון, אך מפני שהיה המנהג להניע כמו חת החרב בשבא ופתח ככמו אמרו ויכו את כל הנפש — הָחְרֵם (יהושע יא יא) והכניסו על ההא הקמצות על הזרות, היה כבד עליהם היות הקמץ בהא עם הנועת ההה, והיה זה קל עליהם בהא והתחל בעבור נח החית מפני דגשות התו. קָסְמִי נא לי (ש"א כח ח) היה משפטו להיות בשבר הקוף ונח הסמך על משקל אמרי לי (בראשית כ יג) שמעי בת (תהלים מה יא) ונהגו בו שני מנהגים יוצאים חוץ לדרך ההקשה, אחד מהם שהוציאוהו מוצא חרבו מאד, האומר לצולה חרבי, שמחי ועלזי, וזה זר יוצא חוץ להקשה (כי המשפט בכל אלה בחירק) כאשר אמרנו לפנים, והמנהג השני העתקתם הקמץ מהקוף אל מה שלאחריו ואיננה אות גרונית; וכמו זה גם כן עשו באמרן אהי קָטָבְךָ שאול (הושע יג יד) עקרו להיות בקמצות הקוף ובשבא תחת הטית ע"מ בְּבָרְחֲךָ מפני עשו (בראשית לה א), בשכבך תשמר עליך (משלי ו כב), והפכה אל הטית; ואמרו עוד אֶשְׁקְה נא (מ"א יט כ), אפשעה בה (ישעיה כז ד) בקמץ תחת השני שינין וההקשה שיהיו בשבא כמו נקרבה הלום (ש"א יד ל), אשמעה מה ידבר האל (תהלים פה), ואשלחה להגיד (בראשית לב ו) נשכבה בבשתנו (ירמיה ג כה); אבל יצא מן הזרות מוצא אשקטה ואביטה במכוני (ישעיה יח ד), ואשקלה לו את הכסף (ירמיה לב ט), וזאת היא ההקשה בכל פעל עתיד יהיה על יפעול שתפול הוו ממנו כאשר תוסיף עליו ההא ושתעמוד במקומה הקמצות בהתחבר הדברים, אע"פ שרוב השער הזה יוצא אל שער נשכבה בבשתנו נקרבה הלם, שיפילו ממנה הקמצות להקל (אף שהם על משקל יפעול) כמו אֶשְׁמְרָה לפי מחסום (תהלים לט), אֶזְכְּרָה אלהים (שם עז), ארדפה איבי (ש"ב כב לח), וזולתם הרבה מאד. ואמרו עוד ואֲלַקֳּטָה בשבלים (רות ב ב.

*) ר"ל חרבו המים וחרבו פני האדמה.

לעיל 101), אֶלְקֳטָה נא (שם ב ז) והוא יותר זר מררך ההקשה מאשקה נא (מ"א יט כ) כי עתיד נשק אע"פ שמצאנוהו שפתים יִשָּׁק (משלי כד כו) אין נמנע בהקשה שיתכן לומר ישוק גם כן ממנו, כי העתיד מן הפעל הקל יש שיבא על יפעל ויפעול כאשר בארנו בשער השמוש (דף 77) ואין אחד מהם יותר ראוי מן השני, אך עתיד הפעל הכבד אשר על דמיון פעל כמו לקט לא יתכן בו הקבוץ כל עקר, ועל כן אמרתי בואלקטה שהוא יותר רחוק בזרות מן אשקה נא; וכמהו בזרות וכרחוק וכמחוגה יְתָאֳרֵהוּ (ישעיה מד יג) והמסורת עליו „לית דכותיה קמוץ", אך יְתָאֲרֵהוּ בשרד (שם) על ההקשה בשוא ופתח; וממה שהוא רחוק גם כן מן ההקשה אמרו כי מאיש לֻקֳחָה זאת (בראשית ב כג), שִׁמְעָה תפלתי ה׳[1]) (תהלים י"ג לט), נִבְהָל להון (משלי כח כב). וככבר פארוהו בקמץ שלא בהקשה אמרו ולא תָעָבְדֵם (שמות כ ה), נלכה ונעבדה (דברים יג ז) בלי פאור, וכמהו ונעבדה את מצרים (שמות יד יב), נעבדנו אנחנו (שופטים ט כח), לא תעזבנו (דברים יד כז), נעמדה יחד (ישעיה נ ח) בלי פאור, וזה כפי אשר יהיה טוב בעניהם וקל עליהם; ופעמים רבות מפארים בקמצות מלות שאין טעם לפארם בהקשה ויהיה זה בהפסק ובסוף פסוק כמו אמרו לא עָמָד — לא יָשָׁב (תהלים א). ויש שיהיה עוד בבלתי אתנח וסוף פסוק כאשר עשו בושם שָׁפָט את ישראל (ש"א סוף ז), כי הוא טָרָף וירפאנו (הושע ו), וירח עָמָד (יהושע י יג), ובסְבָךְ עץ (תהלים עד ה) כי הוא כמו נאחז בסבך (בראשית כב יג ורא״ה מנחת ש״י) אשר הוא פתח, וכהם יָרָק שלמה (מ"א יא ב, רדק במכלול שרש פעל); אריה שאג (עמוס ג ח), ועשה ה׳ אשר זמם (איכה ב יז), ומקצת כלי (דניאל א ב), ומקצה ימים — ולמקצת הימים (שם טו יח) בקמצות הצדי בשלשתם והם סמוכים, ועוד משקל הכסף (עזרא ח ל[2]) בקמצות הקוף, ועוד מנת שועלים (תהלים סג יא) ומנת המלך (דה"ב לא ג), ובכתב בית ישראל (יחזקאל יג ט). ואמרו השבת מִטֳּהָרוֹ (תהלים פט מה) בפאר הטית בקמץ שלא בהקשה כי העקר שיהיה כמו מִקְדַּשׁ ה׳ (בראשית טז), והיה ראוי להיות בהסמכו אל הכנוי בקמץ גדול ובא חטף; ואמרו ושאר אחיהם (עזרא ג ח) בקמצות האלף והוא סמוך, ואמרו שאר ישוב שאר יעקב (ישעיה י כא) בקמצות גם כן. והערים החרבות — כן תהיינה הערים החרבות (יחזקאל לו לה לח) בקמצות החת מהם שלא כהקשה, וכן החדלתי (שופטים ט) בקמצות החת מהם שלא כהקשה[3]), וככבר בארתי הסברא בהחדלתי באר היטב בשערו מספר השרשים; וכן עשו בהבי המטפחת — יָאֳחֶז׳ בה (רות ג טו), כי הרבה פעמים מפארים בקמצות האותיות הגרוניות והאותיות אשר אינם גרוניות אשר עקרם לנוח, בהגיעה אותם בעבור דעת שיש להם בהגעתם כאשר הראיתיך ממעשיהם במה שעבר, ואין הפאר הזה ראוי בכל מה שהגיעוהו ממה שעקרו הנח, אבל זה שב אל חפצם ומעמד על הקל בעיניהם. ויתכן אצלי שתהיה הדעת

---

[1]) בספרינו השם בשוא לבד ויש ספרים בחטף פתח והאפדי בפ׳ יו בשער הלוי בת"ק כקריאת הרב המחבר, וכן מביאו גם הר"מ הנקדן וכן נמסר עליו במסרת כ"י „לית קמץ[חטוף".

[2]) כן הוא בספרים כ"י בקמצות הקוף ונדפסים בפתחות, ראה מ"ש, וכל אלה ראוים בפתח לפי שהם סמוכים.

[3]) וזה אם החדלתי הוא מבנין הפעיל הראוי בהם הֶחֱדַלְתִּי כמו השלכתי ואם הנה היא הנה השאלה היה מן הראוי לנקד החית בקמץ גדול כמו הֶהָיְתָה זאת בימיכם (יואל א) והחדלתי החית בק"ח, ולכן אמר שהיא לתפארת, וראה לקמן שער לה.

בקמצות חת החרב נחרבו (לעיל דף 197) הדעת הזאת ר"ל פארה (תפארת הקריאה) בעבור התנועה מבלי שתהיה הקמצות נעתקה אליה מן ההא כהא והפדה לא נפדתה, ויתכן זה גם כן בקמצות עין ואין מעמד (תהלים סט ג) והמם קמוצה מפני שמנהגם להניע מה שלפני האותיות האלה מפוארות כאשר תהיינה גרניות כאשר עשו בחו וכמחוגה יתארהו (ישעיה מד יג), כי הניעוה בקמץ גדול בעבור שפארו האלף בקמץ חטף. ואפשר שהיה דעתם בואחזי בה כדעתם בשמחי ועלזי, מלכי עלינו (לעיל 196) אלא שהעתיקו הקמצות אל החת מפני שהיה יותר קל עליהם.

ומן הזר אמרו בְּמַצַּאכם אתו (בראשית לב כ) ההקשה להיות בְּמָצְאכם בקמצות המם ע"מ כשמעכם את הקול (דברים ה כ) כי המם בו מן השרש לעמת השין מן כשמעכם, אך הלשון הזה ר"ל במצאכם אתו הוא ראוי להיות מן יצא כמו את מוצאך ואת מובאך (ש"ב ג כה), וכבר נטה קצת הזקנים לפרש אותו על הסברא הזאת והיה משער אתו במצאכם תפגשון אתו, וזה איננו קרוב לדעת, ואני חושב שעשו זה בעבור שהיה ככד עליהם שבא תחת הצדי עם שבא ופתח תחת האלף ומשכו הצדי בקמץ וכאשר היה זה נמשך הקמץ אשר במם ונהפך לחולם כהכרח כי לא יכול הלשון זולת זה; וכן זר ואת מְבָאֲד באמרו את מוצאך ואת מובאך (ש"ב ג כה) כי ההקשה להיות מבואך ע"מ יהי מקורך (משלי ה יח) כאשר נאמר כמבוא עם (יחזקאל לג לא); וכמהו ומוצאיו ומובאיו (שם מג יא), אבל הראשונים מקורים ואלה שמות; ואני סובר שהיה דעתם בשתי המלות לרדוף מה שלפניהם*) והיא סברת ר' יהודה בהם נ"ע. ומן הזר ותפוצותיכם (ירמיה כה לד) המשפט והפיצותיכם והפכו היוד ואו והמירו ההא כתיו (ראה רד"ק שם ובמכלול) כאשר עשו בואנכי תרגלתי לאפרים (הושע יא ג) כי הדין בו אצלי להיות הרגלתי נגזר מלשון המשנה כאשר אמרו עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל (מ"א פ"ב דתענית) ועוד לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה (שבת פ"א מ"ב) ובתפלה הרגילני לדבר מצוה ואל הרגילני לדבר עבירה, והטעם ואני הרגלתי אותם לקחתי אותם על זרועותי כענין ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט ד); אך ותפוצותיכם מענין ויתפוצצו הררי ער (חבקוק ג) וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג כט) אשר הוא שבר ורצוץ והפרד חלקים, מפיץ וחרב (משלי כה יח) שם לכלי אשר יהיה המעשה הזה בו, וממה שמחזק הענין הזה ויאמצהו אמרו ונפלתם ככלי חמדה. כעותיך צמתתוני (תהלים פח יז) המשפט צמתוני וכפלו התו והוו שלא כהקשה; וכבר נטה בו ר' יהודה אל סברה אחרת בספר אותיות הרפיון. בהם תבואתך טובה (איוב כב כא) המשפט תבואך והוסיפו סימן שני לנקבה כאלו המלה מורכבת מן תבואך ומן באתך. ויך שָׁרָשָׁיו (הושע יד יו) משפטו שרשיו בקמץ חטף תחת השין, כי האחד שֹׁרֶשׁ על דמיון חדש, וכאשר נאמר לֳחָדָשָׁיו יבכר (יחזקאל מז יב) כן יהיה ראוי שיהיה שֳרָשָׁיו על הדמיון הזה גם כן; וכן אומר בקדש קדשים (במדבר יח ט) כי משפטו להיות בקמץ חטף כמו בקדשים לא יאכל (ויקרא כב ד), ואיש את קדשיו (במדבר ה י).

---

*) ר"ל לזווג המלות וכמו שאמר ר' יהודה (דף 71): ויתכן שאומר כי מלת מובא רדפה אחר מלת מוצא להדמות לה במשקל, וכב"ל לא כמו שנדפס להראות לה. ובספרו הקרוב והישר — אחר העתק מקלת דבריו החכם עוואלד — כתב ר' יונה על מבאך ואת מובאך כי זיווג המלות רגיל בפי הערבים כמו שאמרו אני אלתבה באלעשאיא ואלגדאיא, אני אבוא אליו בערביים ובבקרים.

קרשך עשו שן בת אשרים (יחזקאל כז ו) הטוב במה שיאמר בה שהיא מלה חלוקה והחפץ בה קבוץ (לשון רבים ען) ברוש תדהר ותאשור (ישעיה מא יט) והפרידו התו מן האשור עם הביה הנוספת כאשר עשו בכל עמת שבא (קהלת ה טו) ובפקח קוח (ישעיה סא) ובעגלה יפה פיה (ירמיה מו כ) והוקל העין*); וזה היה דעתם באמרם בשל אשר יעמל האדם (קהלת ח יז) כי הדין בלמד שתהיה מחוברת באשר כהתחברות הלמד בשלמי הרעה הזאת (יונה א) במי עד שיהיה על הרמיון הזה בשל אשר כשוא תחת הלמד; ובעבור התחבר בשל באשר כהתחברות בשל במי, והשין בשלמי ובשל אשר יעמל במקום אשר ואשר טעמה בעבור כמו אשר עשה דוד את הישר (מ"א טו ה), אשר עשתה מפלצת (שם טו יג), באשר את אשתו (בראשית לט ט); והראיה שענין שין בשלמי הרעה הזאת אשר, אמרו באשר למי הרעה הזאת (יונה א ח) כלומר בעבור כי מצאתנו הרעה הזאת. ופרוש בשל אשר יעמל האדם בעבור מה שמיגע בו האדם נפשו מן החקירה והדרישה, הענין הזה כאשר אספר. אמר החכם וראיתי את כל מעשה אלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא, פרוש הבטתי בכל בריאות הבורא והנה בני הארם לא יוכלו לעמד על אמתת הויתם ולא יגיעו עד תכליתם ואם הם חושבים בנפשם זה בעבור ארך יגיעתם לחקר ולדרש אינם מגיעים אליו ואם ישתדל הגדול שבחכמים לדעתו לא יוכל, על זה הוספתי בפרוש ואם הם חושבים בנפשם זה כאשר ראוי לענין, ופרשתי החכם הגדול שבחכמים עם שאמרו החכם בסתם מפני שהוא הראוי לענין. ודע כי למד בשלמי ובאשר למי הן כמו למד הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו (ישעיה לב) ענינם בעבור כך וכך ועל אודות כך וכך וענינה וענין השין וענין אשר אחד (לעיל 12. 16); וזה ממה שנתקבץ בו שני משרתים (ר"ל שתי מלות הטעם) כהקבצם במלפנים ולהיצון (מ"א ו כט) אשר הוא כמו לפנימה ולחיצון, ובמלפנים ונאמר צדיק (ישעיה מא כו) ובזולתם הרבה ממה שזכרנו וממה שלא זכרנו (לעיל 19), ואין טעם לה במליצה, כי השין ואשר עומדים במקומה; וכן אומר בלמד בשל אשר יעמל האדם ופרושו בעבור אשר ייגעו בני אדם בו נפשם מן החקירה. — וכאשר חלקו מלות עקרן שלא תחלקנה כן חברו מלות עקרן שלא תחברנה כאשר עשו בעבטיט (חבקוק ב ו) ובזקיקלון (שם ב יו) ובותשכן באהלו מבלילו (איוב יח טו) אשר פרושו ישכון בבית זולתו, ובצלמות (שם י כב) ובמלים אחרים רבים.

ומן הזר אמרו הֻדַּשְּׁנָה מחלב (ישעיה לד ו) הנון למד הפעל כי הוא מן אכל ושבע ודשן (דברים לא כ) והדין בהדשנה בהקל הדלת ובשבא תחתיה ובקמצות השין הֻדַּשְּׁנָה על דמיון הֻשְׁלְכָה (יחזקאל יט יב), מעמים הוצאה (שם לא ח), אמלאה הָחֳרָבָה (שם כו ב) אלא שקמצות ההא מן החרבה נעתקה אל החית מפני שהיה יותר קל עליהם ומן הדמיון הזה והיא מעמים הוצאה וזה היה הדין בוהֻנִּיחה שם על מכונתה (זכריה ה יא) ר"ל שעקרו וְהֻנִּחָה על דמיון והופעלה ובא גם הוא זר (מורכב מן הפעל ומן הפעיל). ודע כי הדין אצלי שיהיה והניחה שם (שרש נוח) מן והניחו את רוחי (שם ו ח) ותהיה דגשות הנון על הדרך הזה בעבור הבלע

*) ר"ל עין הפעל והיא השין בעלת נח — אחרים אמר דינה להדגש כמו בותאזור.

כמו הנח המוסף בהושב כספי (בראשית מג כח), כי הובאו בית יוסף (שם מג יח) כאשר אמרנו (לעיל 146) בוהסג אחור (ישעיה נט יד) ואפניו על הדרך הזה שיהיה והונחה [הונח] ע"ד והוסרה מן הוסר והושבה מן הושב כספי. ויתכן לומר בהרשנה שמשקלו הותפעלה ושהמשפט בשין הרגשות כי בבנין הזה כבר בא באמרו לא התפקדו בתוכם (במדבר א מז), התפקדו וכלכלו (מ"א כ כז), אחרי אשר הטמאה (דברים כד ד) משקלו התפעלה, ועוד אחרי הכבס (ויקרא יג נה) עקרו התכבס; והענין באמרו חרב לה' מלאה דם הדשנה מחלב כענין באמרו ועפרם מחלב ידשן (ישעיה לד ז) וקלות השין של הרשנה על הפנים האלה כקלות קוף התפקדו ולמד ויתילדו (במדבר א יח); וְאֵסָעֲרֵם על כל הגוים (זכריה ז יד) היה משפט האלף אלו היתה המלה על עקרה להיות בסגול אֶסְעָרֵם (ראה ס' הרכבה אות וא"ו) כמו אלף ואשאלם וישבו דבר (ישעיה מא כח) והדומה לו בעבור נפלה על נח נראה, אבל מפני שנהפכה המלה מאפניה והתנועה פא הפעל והיא הסמך והיה דינה לנוח, התחדש בין האלף והסמך נח רפה כל שכן בהיות השופר תחת האלף והמשכה בטעם ונקדה האלף בצרי מפני זה הנח הרפה, והפכם המלה מאפניה הוא שהם הגיעו מה שעקרו הנח ר"ל הסמך; ואפשר שתהיה תנועת הסמך נעתקת אליה מן העין וכן השבא בעין נעתקת מן הסמך ואחר כן הגיעה הפתח עם השבא כאשר הוא מנהגם באותיות הגרון והפכם אלה השתי תנועות דומות להפכם כבש ושמלה והדומה לוה. וירמה לזה מה שעשו בבהשמה מהם (ויקרא כו מג) כי הדין היה להיות תחת הבית שבא והתו ההא קמץ והומרו השתי תנועות ואלה פנים נכונים בו זולת הפנים אשר זכרנום בזולת המקום (לעיל 154), וקרוב מזה מה שעשו בְּלְהַפְרְכֶם את בריתי (ויקרא כו טו) כי הדין היה הנעת הפא בצרי וההא בשבא ופתח. ודומה לזה שעשו בבהשמה מהם, אלהים יחנך בני (בראשית מג כט), הנון יחנך (ישעיה ל) כי המשפט ביחנך שיהיה יְחָנְךָ הקמץ תחת החית ע"ד שארית עמים יבזום (צפניה ב ט), וסלף בוגדים ישדם (משלי יא) ונהפך אל היוד. ויש לנו בואסרם מאמר אחר בספר השרשים.

וַיֶּחָלְקֵם דויד וצדוק מן בני אלעזר (דה"א כד ג) איננו נפעל, כי אם היה על בנין נפעל היה תחת היוד צרי כמנהג, וכאשר היה תחתיה סגול היה הנכון אצלי לאמר בו וַיֶּחְלְקֵם בשבא תחת החת על דמיון ונראהו ולא מראה ונהמדהו (ישעיה נג ג) וכאשר נטו להניע החית כמנהגם ברוב אותיות הגרון כאשר עשו בויחרדו זקני העיר (ש"א טז ד), ויארבו (שופטים ט לד), יהלמני צדיק (תהלים קמא ה) ורבים זולתם בחרו משכה בקמץ כאשר בחרו זה כמו כן בסמך ואסערם אשר היה עקרו להיות בשבא ע"ד ואשאלם. ודע כי הסגול ביוד ויחלקם הוא במקום פתח גדול ועקרו שיהיה כמו וַיְחַלְּקוּ את הארץ (יהושע יד ה) אבל הם מתחלפים בהרבה מקומות כאשר התבאר במה שקדם מדברינו (שער ח) ויש ששמים הסגול במקום החירק בכמו אל תמחי (ירמיה יח כג), צור ילדך תשי (דברים לב יח) אשר עקרם תמחה ותנשה בחירק, ובאל תמח חסדי (נחמיה יג יד) כי המשפט להיות כמו וימח את כל היקום (בראשית ז כג). ויש אנשים תמהים על דברי ר' יהודה בחשי (ס' נוח דף 125) „נפל הנון ושב במקומו נח דפה" אמרו האיך יתקדם לנח הרפה סגול אבל יתקדם לו צרי או קמץ גדול? ולא הרגישו לויחמו הצאן (בראשית ל לט) אשר משקל ויפעל*), והיוד שלו נקודה בסגול והוא נופל על הסברא

*) ובראוי וייחמו או וַיֵּחַמוּ כמו וישבו לאכל לחם.

הזאת והיא סברת ר׳ יהודה בו על נח רפה הוא פא הפעל. וכן הם נבוכים בדברי ר׳ יהודה בתחלת ספר אותיות הרפיות „כי אותיות הרפיות יש שתרפינה עד שתסתרנה ולא יהיה להם במבטא מראה ולא הרגש אבל מעיד עליהן השמע נוע מה שלפניה בקמצות או בפתחות או באחד מן השבעה מלכים בקמץ בכמו וקאם שאון (הושע י יד) אל נא רפא נא (במדבר יב יג), וכמו החולם בכמו שופר ועולם וכמו החירק בדויד ורביד וכמו הצרי בירדו וילכו״ ולא היו נמנע מהם גם הם לדמות בשורק כמו שונם (יהושע יט יח) ושועל (דה״א ז לו), אבל נפול הסגול ופתח גדול על נח רפה מפני שלא הביא ר׳ יהודה דמיון בהם במקום הזה מספרי אותיות הרפיות [היה נמנע מהם] אע״פ שדמה בהם בספר הנקוד באמרו כי ארץ ושערו זר בעבור נפול הסגול הפא כל אחד מהם על נח רפה, ואמר בשער ההוא עוד: דע כי שיפול פתח גדול וקטן על נח רפה, ודמה בפתח הגדול שער ונחל. ואנשי דורנו זה אין מיגעים מחשבותם ולא מטריחים על נפשותם בעמידה על סודות הספרים האלה אך הם עוברים עליהם הבטה וזה מעצלותם והלאותם לא הרגישו אל זה אשר הערותי אני עליו ורמזו להאשים ר׳ יהודה על אמרו באחד מן השבעה מלכים. וכבר מצאנו הפתח הגדול נופל עוד על נח רפה בזולת המין הזה וזה בכמו אמרו אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה כב), בנתי לרעי (תהלים קלט ב), אני קרתי ושתיתי (ישעיה לז כה), שבתי לירושלים (זכריה ח) ואנחנו קמנו (תהלים כ), זקנתי ושבתי (ג״א יב) כי פאי הפעלים האלה והדומה להם פתוחות ואחריהם נחים רפים מבוארים. ויזכר לברכה המורה ר׳ יהודה מה נתכנו דבריו באמרו במאמרו השנית (58) מספר אותיות הרפיון בזכרו הפעלים העלולי העין, אמר, והוא רומז אל עין הפעל „ויש שיפל הנח הזה מהמבטא והמכתב כאשר יאמר מהפעלים האלה ופעלתי ויהיה ענינו העתידות[1]) כמו וְשַׁבְתִּי בשלום (בראשית כח כא) וקמתי על בית ירבעם (עמוס ז ט), וגלתי בירושלים וששתי בעמי (ישעיה סה יט), ומשתי את עון הארץ״ (זכריה ג ט). ויתכן הענין הזה באמרו ויהיה ענינו העתידות ובכח דבריו שאם יהיה ענינו החליפה, עין הפעל ואם היא נופלת מן המכתב היא קיימת במבטא ואם יבא הפתח לפניו, וזה בכמו זקנתי ושבתי ר״ל ושבתי, ובכח דבריו עוד שהיא קים בקמתי ושבתי והדומה להם, כי לא חייב נפלו מן המבטא והמכתב יחד כי אם בכמו ושבתי בשלום וקמתי על בית ירבעם לפי שהיה ענין המלות האלה העתידות כי המלה בה תהיה מלרע, אך כאשר לא יהיה ענינה העתידות ולא יהיה בה ואו העטוף השבאית מלתה תהיה מלעיל והנה או יהיה קיים מבואר ואשר לפניו פתח כמו זקנתי ושבתי, ושבתי אל ירושלים, ואנחנו קמנו, לכן עתה שבנו אליך והדומה להם, ואם יהיה זה מזה דבר בקמץ הוא בהעמדה ובהפרד כמו עד פָּתְנִי (מ״כ ז ג) וזולתו; ולא היתה כונתנו בשער הזה לבאר כמו זה, אך הוא מקרה קרה בספר[2]). ואחרי זה נשוב אל השער.

ומן הזר אמרם הָכִּי המטפחת (רות ג טו), הבו לה׳ (דה״א יו כח) משפטם להיות הָבִי על משקל אך דַי עונך (ירמיה ג יג), דעו כי ה׳ הוא האלהים (תהלים ק ג) כי הוא צווי מן יהב ע״מ ידע, אבל בנו אותם על הצווי הנפרד אשר הוא

---

[1]) בנדפס „ועשינו לעתיד״ וצ״ל ויעשוה לעתיד או כמש״כ פה ויהיה ענינו העתידות.
[2]) ראה ההערה בסוף הפרק.

הב ע"מ דע ולא שנו בנין הב וזה זר. וממנו עוד אמרו כל מכבדיה הזילוה (איכה א ח) הסיתוך ויכלו לך (ירמיה לח כב) המשפט בהם להיותם (הזין והסמך רפויים) כמו הביאוה הביאוך, וכבר הבאתים בספר ההשגה וזכרתי עלתם בו. וממנו עוד אמרו יען אמרך את שני הגוים (יחזקאל לה י), באמרכם שלחן ה' (מלאכי א יב), באמרכם כל עשה רע (שם סוף ב), ביום אכלך ממנו (בראשית ג ה), והיה באכלכם (במדבר טו יט), ביום עמדך מנגד (עובדיה א יא) למרדכם היום בה' (יהושע כב יו), עד השמדך ועד אבדך (דברים כח כ מה), עד אבדכם מעל האדמה (יהושע כג יג), בעזבכם את מצות ה' (מ"א יח יח), והדין במלות האלה להיות (עין הפעל בשבא) על דמיון ובשכבך (דברים ו כ), בעברכם את הירדן (דברים כז), כתפשכם את העיר (יהושע ח ח) כשמעכם את קול השופר (ש"ב טו י); ויצא מוצא לשמרך בדרך (שמות כג כ), ואמר להרגך (ש"א כד יא), וההפרש אשר בין שער ובשכבך ובקומך ובין לשמרך בדרך כי הכנוים בשער ובשכבך סמוך אליהם והמה לפועלים והם בשער לשמרך בדרך פעול בהם. ומשער כתפשכם את העיר אמרו כקרבכם אל המלחמה (דברים כ ב), אבל זר כאשר זר באמרכם שלחן ה'; ויש בה עוד זרות אחרות והיא המשך קופו בקמצות כאשר קרה לסמך ואסערם (לעיל 201). ותגבהינה ותעשינה (יחזקאל יו נ) המשפט וההקשה ותגבהנה והוציאו אתו מוצא ידיו הביאנה (ויקרא ז ל), ואפשר שרצו בו להצמד הדבור (לזווג לותעשינה). ושאננך עלה באזני (מ"ב יט כח) ענין המלה הזאת כמו ושאונך (כי הוא מן שאה) ויצאה שלא כהקשה, ולא יכשר שתהיה בענין שאנן מואב (ירמיה מח יא) בשום פנים. עשו משוטיך (יחזקאל כז ו) משפטו להקל השין ולהיות שבא תחת המם כי הוא קבוץ כל תופשי משוט (שם כז כט). והיטבתי מראשתיכם (שם לו יא) מן הפעלים אשר פאיהם יוד משפטו והיטבתי על דמיון והשלכתי במקום היוד אשר היא פא הפעל ונפל היוד השנית (ר"ל יוד הפעיל) כאשר נאמר היטבת לראות (ירמיה א יב); ואם הוא עלול העין (שרש טוב) משפטו להיות והטיבותי כמו והשיבתי את ידי (יחזקאל כ כב) [או] בבלי יוד כמו והפלתי אתכם (ירמיה טז יג), והיה והיטבתי מורכב משני הלשונות וראשיתו עלול הפא ועל כן נכתבה בו היוד אשר היא פא הפעל ואחריתו עלול העין*). וכמהו והשבותים כי רחמתים (זכריה י ו) אלו היה מן הושיב על דמיון הוריד (מנחי פא) היה והושבתים כמו והושבתים על בתיהם (הושע יא יא) ואלו היה מן השיב (מנחי העי"ן) היה והשיבותים וכאלו, אם כן מורכב משתי הלשונות האלה. ומן הזר אמרו כי כפיכם נגאלו בדם (ישעיה נט ג) וכבר זכרתיו בשער השמוש (דף 93). ודע כי מן הזר עוד אמרם יאמר, ויאכל, יאחז בעקב פח (איוב יח ט) ועקרם להיות על דמיון יפעול כמו ואתה תאזור מתניך (ירמיה א יז), ולא נאסוף את תבואתנו (ויקרא כה כ), אבל בעבור שבחרו בפעלים האלה רפיות הפאים עם הראותם, ככד עליהם שיביאום על יפעול מפני הקבץ שני קבוצים בכל פעל מהם אלו היה אומרים יאמור ויאכול ויאחוז והעתיקו אל יפעל, והראיה על זה השתמשותם בצווי ממנו על פעול ר"ל אמר אל הכהנים, ואחז בזנבו (שמות ד ד), את אשר תמצא אכול אכול את המגלה (יחזקאל ג), והוא שהצווי נלקח מן הפעל

---

*) כנה יולא מדבריו שקרא והיטבתי מלא יו"ד קודם לטי"ת וכן העלה מ"ג וכן הנכון ע"פ מס"ק בש"א כ"ה, ל"א. ומס"ג יחזקאל ל"ג, ל"ב. אך שם לריך תקון.
(דברי המגיה בעער).

העתיד כאשר אתה מצוה במה שלא נפל, כאשר קדם זכרו (דף 85) והשתמשם בצווי מן אלה על פעול ראיה שעקרם יפעול, כי הצווי איננו כי אם מהם, ואלה היה עקרם האמתי יפעל כאשר הם עליו, היה הצווי מהם פְּעַל על המנהג בכל צווי שילקח מן יפעל וזה מבואר. — ומן הזר עוד אמרם צַק לעם (מ"ב ד מ"א) ההקשה צוּק בואו המשך כי הוא נלקח מן לא יצוק עליה שמן (במדבר ה טו) או צק לעם בחסר [יוד] מן וגם יִצַק בו מים (יחזקאל כד ג), אבל צק לעם יאות שיהיה מן יִיצַק בפתחות על משקל כי לא יירש (בראשית כא י), כאשר החל רֵשׁ (דברים ב כד) נלקח מן כי לא יירש אע"פ שאמרו עלה רֵשׁ (שם א כא) והמירו הפתח בצרי, ואיננו נמנע שנאמר כאמרם צק לעם בפתח ראיה שהם כבר אמרו בעתיד ייצק ע"מ כי לא יירש, והראיה על זה צאמרם יִיצַק דם המכה (ע"א כב לה) אע"פ שהוא בלתי מתעבר בסגול והסגול והפתח מומר זה בזה כאשר התבאר זה בזולת השער הזה (לעיל 52) והוא על הדרך הזאת בלתי זר. ומן הזר עוד אמרו גֹּשִׁי הנה (יהושע ג ט) גֹּשִׁי הלם (רות ב יד) כי הם נלקחים מן נגוש ונגוש נלקח מן יִגּוֹשׁ ולא בא העתיד מן נגש כי אם יִגַּשׁ ולא יגש ואם כן גֹּשִׁי זר, ואפילו אם היו משתמשים ביגוש לא היו משתמשים בנגושו אלא בעמוד עליו כאמרם עמדו עִמְדוּ (נחום ב ט), את ה' זְכֹרוּ (נחמיה ד ח); ואין נמנע לאמר שגשו הנה נלקח מן יִגַּשׁ ושצק לעם נלקח מן ייצק ע"ד יפעל אע"פ שלא נמצא שהשתמשו בהם במה שיש בידנו מן המקרא, אלא שזה היה משמוש העבריים ולולא זה לא בא הצווי כן, וכאשר הוא כן אינם זרים. ומן הזר עוד אמרו וַהֲבֵאתָהּ אל תוך ביתך (דברים כא יב), וַהֲבֵאתִי אלי (ש"ב יד י), פן תשבענה והקאת (משלי כה יו), והמתיה בצמא (הושע ב ה), והכתיו והמיתיו (ש"א יו לה), כי המין הזה משני מיני הפעלה העלול העין (הֵבֵאתָ או הֲבִיאוֹתָ) בעבור שנתחבר עם הכנוי הפעול בו שבה תנועת הואו אל תנועת הא המין השני אשר בא על העקר (ר"ל נא הה"א בחטף פתח כדרך המין השני) וההקשה כי המין הזה שלא בהקשה מפני אבוד עין הפעל ממנו, וכבר זכר זה ר' יהודה, ר"ל היותו שלא כהקשה.

אמר המגיה. מדברי ר' יונה ור' יהודה (עמוד 202) נראה ברור בשמש כי היו מנקדים קמץ קטני שבת שבתי בפתח, ופתי הפעלים האלה להיותם מוטעמים, אחריהם נחים רפים כמשפט הנקטלים, ולזה גם ר"י בן בלעם לא סר מדרכם והשיג בספרו על מלות העניינים על המפרש לס' קהלת — והוא רי"ץ בן גיאת לדברי החכם דערנבערג (לעיל 176) — על מה שאמר: כי שָׁם הוא קמוץ בעבור הנח הנעלם החסר ממנו, כי יחשוב שלא יבוא הקמץ כי אם על שוכן והפתח לא יבוא עליו, ואמר „והוא צריך שיעור משכנו וירא הפתחין שיש במלות ואכתבו שַׁמְנִי, אני שַׁרְתִּי וכל שער ונער שכלם הם פתחין.״ והחכם גייגר רצה להוכיח (מכתב עתו ח"ה עמוד 409) כי גם מדקדקים אחרים קראו קמץ קטני נקמץ, והם הראב"ע ור' יהודה הלוי ור' משה הנקדן. וכל ראיותיו אינן מבוררות רק דברי הראב"ע במאזנים ע, מג, לאות מת הם חזקים כראי מוצק וגלויים לכל כי נקד קמץ קטני נקמץ. ולזה אני תומה על כי הראב"ע אשר הלך בדברי המדקדקים אשר לפניו לא העיר והשיג אף פעם אחת על ר' יונה ור' יהודה וריב"ב אשר נטו מדרכו ודרך הפתחות פניהם; ועל זה שאלתי את ראש המדקדקים ושר חכמי עמי החכם שמואל דוד לוצאטו בפאדובה, לדעת דעתו בזה ועל מה בעלי המקטלים ראיותיהם הטבעו. וזאת תשובתו הרמה.

דע ידידי כי אחד מן הכללים החדשים אשר חנני ה' לדלות ולהעלות ממעמקי חכמת לה"ק הוא כי בלשון ארמי הקמץ (חוץ מאותו שבסוף תבה ואחריו אל"ף) לעולם

לא ישתנה לא לשוא ולא לתנועה; כגון מן כְּסַף בפתח יאמרו כַּסְפָּא, אבל מן נְחָשׁ שהוא בקמץ יאמרו נְחָשָׁא· ובלשון הקדש הקמץ הארמי ישתנה על הרוב לחולם, כגון בארמי דָּר ובעברי דור, בארמי נְחָשׁ ובעברי נְחֹשֶׁת, בארמי אֲזַל ובעברי אוֹזַל בארמי מְדִינָן מְדִינַת מְדִינְתָא ובל"ק מְדִינוֹת הַמְּדִינוֹת· ולפעמים הקמץ הארמי נשאר גם בלה"ק, כגון יְקָר כְּתָב שְׁאָר פִּתְגָם גָּלוּת, והקמצין האלו לא ישתנו, כגון יְקָר תפארת, כְּתָב הדת, שְׁאָר עמו, פִּתְגָם המלך, גָּלוּתִי· והנה בדניאל ג׳ י׳ מצאנו שְׁמַתָּ בקמץ, ואיננו טעות סופרים (כמו שהוא בלא ספק הקמץ הנמצא בקצת ספרים במלת דְּהַב בדניאל ב׳ ל"ב, והפתח הנמצא במלת יְקַר בדניאל ד׳ ל"ג, ובמלת שְׁאַר בעזרא ז׳ י"ח, ובמלת שַׁעְתָּא בדניאל, ובמלות כַּהֲנַיָּא כַּהֲנוֹהִי בעזרא, כי הסופרים לא היו בקיאים בדקדוק לשון ארמית), כי אמנם עדיין כך הוא המבטא בלשון סורי, וכך כתוב בכל ספרי הסוריים דָּן דָּנְתּוּן, דָּשׁ דָּשׁתּוּן, בתנועת זְקָפָא העומדת במקום קמץ שלנו. ואני ימים רבים הייתי מתמיה על זה, למה נשתנה הקמץ הזה בלשון הקדש לפתח, כגון קַמְתָּ קַמְתִּי קַמְתֶּם קַמְנוּ, וכבר זה כעשרים שנה הבאתי זה בספרי Prolegomeni (עמוד ק"ן) כדבר זר היוצא מן הכלל. ואח"כ ראיתי מתוך דברי הכוזרי (מאמר שני סימן ע"ח וסימן פ׳) ומדברי ר"י חיוג (בספר אותיות הנוח עמוד כ"ח) כי רק כשהמלה בטעם למטה (כגון קַמְתֶּם שַׁבְתֶּם וְקַמְתָּ וְשַׁבְתִּי) פ"א הפעל בפתח, אבל כשהטעם בפ"א הפעל היו הקדמונים מנקדים אותה בקמץ, והיו כותבים קָמְתָּ קָמְתִּי שָׁבְתָּ שָׁבְתִּי בקמץ, כמו שָׂמְתָּ שבדניאל. אז אורו עיני והבנתי כי מה שנשתנה הקמץ הארמי לפתח לא היה אלא מפני שראו כי כשנכתבנו קָמְתֶּם וְקָמְתָּ בקמץ, הקמץ ההוא יהיה חטוף, מפני שהוא בהברה מורכבת ובלתי מוטעמת, אבל הקריאה המקובלת בידם היתה לקרוא המלות ההן בתנועת A, לא בתנועת O, לפיכך נקדו קַמְתֶּם, וְקַמְתָּ בפתח; אבל במלות קָמְתָּ, קָמְתִּי, שהטעם בהן מלעיל, השאירו הקמץ, כי להיות הטעם עליו הוא קמץ רחב. ואח"כ באו נקדנים אחרים, שלא רצו לתת דבריהם לשיעורים, והשוו מדותם, ונקדו קַמְתָּ קַמְתִּי בפתח כמו קַמְתֶּם וְקַמְתָּ· ויפה העירו החכמים דערנבורג וגייגער כי דברי הכוזרי ורא"ע מוכיחים כי קמת קמתי היו בימיהם כתובים בספרים רבים בקמץ, והפך לדברי בן נלעם היו בפתח. רק מה שאמר החכם גייגער כי גם דברי ר"מ הנקדן מוכיחים שהיו כותבים קמת בקמץ, אין הדבר כן; כי הנה ר׳ משה אמר תחלה כי התורה כלה משפטה להנקד בקמץ גדול (ולא בפתח), לולי א׳ מבטלין והראשון הוא סוף פעולה, כמו אָמַר שָׁמַר, ואמר כי יש לתת טעם למה בא פתח בעי"ן הפעל, והוא כי בהתרבות המלה יבא שוא בלמ"ד הפעל, כמו אָמַרְתִּי אָכַלְתִּי, והשוא מבטל קמץ (וביון שנדחה הקמץ בְּאָמַרְתִּי, נדחה גם בְּאָמַר). אח"כ הזכיר קצת יוצאים מן הכלל הזה, וכתוכם הזכיר הפעלים נחי ע׳, כמו שָׁב קָם „אע"פ כי ברבותם יולד בהם שוא, כמו קַמְתִּי שַׁבְתִּי" כלומר אע"פ שבהתרבות המלה יבא בהם שוא כמו קמתי שבתי, שהם כמו אָמַרְתִּי אָכַלְתִּי, אע"פ כן אין אומרים כיון שנדחה הקמץ מן שַׁבְתִּי ידחה מן שָׁב (כמו שאמרנו למעלה כיון שנדחה הקמץ בְּאָמַרְתִּי נדחה גם בְּאָמַר), אלא הקמץ נשאר בְּשָׁב אע"פ שיבא פתח בְּשַׁבְתִּי· ואם היתה כוונת הנקדן כדעת גייגער, כך היה לו לומר: ואף ברבותם יהיה בהם קמץ, אע"פ שיולד בהם שוא, כמו קָמְתִּי שָׁבְתִּי· וגם החכם דערנבורג אמר כי דברי ר"מ הנקדן מוכיחים שהיו כותבים קמת בקמץ, אך לא ביאר מהיכן למד כן, לפיכך לא נוכל לומר עליו שטעה. והנה אין להסתפק כי אין זה דעת ר׳ יונה בפרק הזה והוא רוצה לפרש גם דברי ר"י חיוג באופן שלא ימשך מהם היות מלות קמת קמתי נקודות בקמץ, כי יאמר כי להיות הפתח הזה מוטעם, הרי הוא כתנועה גדולה, והוא מושך אחריו אות נחה כאלו הוא קמץ, ולפיכך כשבא ר"י חיוג לומר כי לפעמים יפול הנח הנעלם גם מן המכתב וגם מן המבטא לא היה יכול להביא לדוגמא קמת קמתי שהם מלעיל, והוצרך להביא וקמתי ושבתי שהם מלרע. וזה אדוש יפה שחדש ר׳ יונה, כדי לקיים נסח ספריו שהיו כספרי בן נלעם בפתח, אבל בעל הכוזרי ורא"ע לא הבינו הענין כך, וזה מפני שמצאו בספריהם קמת קמתי בקמץ ור"י חיוג אם היתה דעתו כדעת ר׳ יונה, היה לו לומר כי במלות קמת קמתי נפל הנח מן המכתב אבל נשאר במבטא, מפני שהפתח מוטעם. סוף סוף איננה נשבע שירדתי לסוף דעתו של ר"י חיוג יותר מר׳ יונה, ואף בלא עדותו די לי בשני עדים, ר׳ יהודה הלוי ורא"ע, להאמין שבקצת ספרים קדמונים היו קמת קמתי בקמץ, כמו שָׂמְתָּ שבדניאל, רק ר׳ יונה

בן בלעם קראו קמץ קמתי בפתח ומשניהם למדו רוב הנקדנים והמדקדקים אשר אחריהם, עד שכמעט נשכח הקמץ ההוא, עד שבאו החכמים דערנבורג וגייגער וגלוהו. וכל מה שיתגלה לנו ממה שנשכח ואבד זכרו, יועיל תמיד לגלוי תעלומות אחרות. וכן הקמץ הזה מועיל לחזק שיטתי שהקמץ הארמי איננו מקבל שנוי, וזה חזוק לשיטתי האחרת (אשר היא אבן פנת חכמת הדקדוק כלה) כי לה"ק היתה מתחלתה דומה ללשון ארמית, ומשפטי לה"ק מתבארים על ידי לשון ארמית, ולא על ידי לשון ערבית, וחכמי הגוים מן שולטענס עד געזעניוס חשבו לתקן חכמת לשוננו וקלקלוה. אוהבך ש"דל.

שער לא·

נזכר בו ענין הזרות·

דע כי זרות המלה תהיינה על שני פנים או זרות מן ההקשה או זרות מן השער ר"ל מן השמוש והמנהג אפילו אם הוא בא על ההקשה, וזה שהשמוש והמנהג יהיה על שני פנים גם כן, אם על ההקשה והוא רוב דבריהם כהביאם הצווי מן העתיד מן הפועל הקל אשר הוא על יפעול או על יפעל על פעול מן יפעול או על פעל מן יפעל והמקור פעול, וכהביאם הצווי מן עתיד פעל הדגש (פעל) כדגשות וכן המקור, והרבה מכמו זה אין אנו צריכים לקבצו הנה, אבל מה שבא משמושיהם שלא כהקשה אע"פ שהוא נוהג כרוב דבריהם הוא כהביאם עתיד מן נתן יתן כהנעה התו (נלרי) ומן אכל יאכל בצירי או יאכל בפתח, ומן אמר יאמַר או יאמֵר בצרי, והיתה ההקשה להיות העתיד מן נתן יתן כפתחות התו על משקל יזל מים (במדבר כד ז) מן הרים נזלו (שופטים ה ה), כי ישל זיתך (דברים כח מ) מן נשל, וידר יעקב נדר (בראשית כח כ) מן נדר, והיתה ההקשה עוד להיות העתיד מן אכל ושמר ואמר ע"מ יפעול ונזור*) אל יפעל לעלה אשר זכרנו בשער הקודם, ונזור עוד אל יפעל בצרי. על משקל יתן זרות אחרת וכן נזור יאחז (איוב יח ט) עוד אל יחז· אך הזרות חוץ לדרך ההקשה הוא כהנזר שכל אדם האריך אפו (משלי יט יא) אשר היתה ההקשה בו להיות האריך בפתחות ההא כי הוא מקור כמו כהאריך הענן (במדבר ט כב), וכמהו ביום החזיקי בידם (ירמיה לא לב), ועוד פסוח והמליט (ישעיה לא ה) השמדם אתם (יהושע יא יד), כגרן עת הדריכה (ירמיה נא לג) כלם מקורים והיתה ההקשה שיהיו ההאים פתוחות, וכהנזר נסו הפנו העמיקו לשבת, נדו מאד העמיקו לשבת (ירמיה מט ח ל) אשר המה צווין מבנין הפעיל וההקשה להיותם פתוחי ההאין, ואמרו הפנו בקמץ זר עוד והמשפט פתחות ההא בעבור שהוא צווי מן הפנה; וכזרות קולי אל אלהים והאזין אלי (תהלים עז ב) בפתחות ההא וההקשה להיות בסגול כמו ולא האזין אליכם (דברים א מה) כי הוא פעל חולף כמהו אבל האזין הפתוח הוא צווי כמו האזינה אלהי יעקב (תהלים פד ט) ויהיה עוד מקור. וכמו הזרות הזה במקרא הרבה ממה שזכרנוהו כבר בשער הקודם לזה וממה שלא זכרנו בו. אך הנזר המלה מהשער אע"פ שבא על ההקשה כהנזר ואנחנו נתנו לך איש אלף (שופטים טז ה) אשר זה משער יתנו יגנו יאחנו ובא על ההקשה. כאשר אמרתי קודם זה

---

*) ונזור הוא לשון נזרו אחור מדרך ההקשה והסדור, ובלשון ולענין הזה השתמש גם האפדי בדבריו המובאים לקמן — אם אין שם טעות המעתיק — „וזה בנזירות הקורה לפס" והוא העדר הסדר.

שיש מלה שתבא על העקר ויהיה חלוף השער על זולת זה, וכזרות ושלשת נשי בניו (בראשית ז יג), לשלשת אחיתיהם (איוב א ד), ומעלות שבעה עולותיו (יחזקאל מ כו) אשר באו בהא על העקר, והשמוש והמנהג כמספר הנקבה שיהיה שלש ושבע בלא הא אע"פ שההקשה להיותם בהא כי היא סמן הנקבה כאשר אתה עתיד לראות בשער המספר (מד). וכבר שמשו בכמו הזרות הזה עוד בבריתא באמרם בשלשה וארבעה מברכין ברכת המזון ורצו בזה בשלש ברכות וארבע ברכות אך כתבו סמן הנקבה על ההקשה והעקר והניחו השמוש והמנהג; וכבר רבה המחלוקת בין הגאונים בפרוש הבריתא מהם מי שברח משומם ברכות בעבור ההא ומהם מי ששמם ברכות ואמר שאינו יודע עלת ההא [1]). וכזרות ושפתי חכמים תשמורם (משלי יד ג) מהשער אע"פ שהוא על ההקשה, כי המנהג בכל יפעול כאשר יתחבר עם כנוי הפעול או הפעולים שתפיל ממנו הואו כאמרם ולא ישמרנו בעליו (שמות כא לו), כי תשמרם בבטנך (משלי כב יח), ויזרקהו על המזבח (ויקרא ט יב), וכבר בארנו זה בשער השמוש; על זה בא רב השער מנפול ואו המשך ועזוב להורות עליו, ואפשר שיורו עליו בקבץ פום (הוא קמץ חטף) באמרם הוא יהדפם מפניכם (יהושע כג ה), ודם ירדפך (יחזקאל לה ו), יקבנו (ישעיה סב ב) באותי יאסרם (הושע י י). ואלה המלות גם כן והדומה להם מאשר נזור מהשער ובא על ההקשה. ופעמים יבא בשער מלה ושתים על העקר להורות על עקר השער ואם יהיה המנהג זולת זה.

שער לב.

מן ההפוך. [2])

דע כי ההפוך בדבריהם יהיה על שני דרכים, האחד מהם במבטא והשני בענין, כי הדברים כאשר לא יכנם בהם ספק יתכן בהם ההפך וזולתו. וההפך אשר במבטא כמו כשב וכבש ושמלה ושלמה, בלעגי שפה (ישעיה כח יא) נלעג לשון (שם לג יט), ולשון עלגים (שם לב ד); תמנת חרס (שופטים ב ט) תמנת סרח (יהושע כד ל), ובכלי גמא (ישעיה יח ב) ואת האגמים שרפו באש (ירמיה נא לב) ההשים אגמון באפי (איוב מ כו), ויחלש יהושע (שמות יז יג) את כל הנחשלים (דברים כה יח), והיית לזעוה (שם כח כה) והיה רק זועה (ישעיה כח יט), בני עולה (ש"ב ג לד) בני עלוה (הושע י ט), ומתלעות לביא (יואל א ו) מלתעות כפירים (תהלים נח ז), ויתרר האיש וילפת (רות ג ח) נפתולי אלהים נפתלתי

---

[1]) הבריתא היא בברכות מו והרב אלפסי ז"ל כתב: „הא שמעתא שקלו וטרו בה קמאי ז"ל ולא סלקא להו כל עיקר משום דסבירא להו דהא דתנא שלשה וארבעה ברכות איכון וקשיא להן היכי תני להו בלשון זכר ולא אשכחו בה פירוקא", ולהרב המחבר שמשו חז"ל פה בהא, והיא זרות על דרך ההקשה והעקר כמו שהשתמש הכתוב בהא באמרו ללשון נקבה ומעלות שבעה.

[2]) אמר האפדי פר' כט: מוסכם מכל החוקרים שהסדור בדברים הוא מהיותר גדולות שהסבות להגיע אל התכלית הנרצה כי העדר הסדור יחייב המנע השגת התכלית על הדרך הנרצה וכבר חשב קצת המדקדקים מחכמי יון שהחדוש לעולם היה בשבת מהעדר הסדר אל הסדר והוא מבואר מפעולת ה' ית' שהם בתכלית היושר והסדר וכמו שהעיד עליו הכתוב צדיק וישר הוא וכל מה שנמצא מהנמצאות יותר שלם הוא הסדר והיושר בפעולותיו וכבר אמרו בפעולות הטבע שהן כולן מתוקנות ומסודרות בתכלית הסדר והתקון והשמים לפי מעלת מציאותם היה הסדור בתנועתם יותר, וכבר היה ראוי לפי הענין הזה ליחס תכלית המדות בדבר אליהם ית' רצוני בספר הזה אשר הוא דברי התורה הנביאים והמדברים ברוח הקדש, אבל מה אעשה וכבר הסכימו חז"ל וכן הוא פסק ההלכה שאין

(בראשית ל ח), לפרש להם (ויקרא כד יב) פשר דבר (קהלת ח), איה (בראשית יט ה) אהי (הושע יג י) גער בים (נחום א ד) רגע הים (ישעיה נא טו), יושבי חדל (שם לח יא) ישבי חלד (תהלים מט), יחדו נאלחו (שם יד ג) אשר חלאתה בה (יחזקאל כד ו), אנקת אסיר (תהלים עט) נאקת בני ישראל (שמות ו), נגרזתי (תהלים לא) נגזרתי (איכה ג), ויפצר בם (בראשית יט ג) ויפרץ בו (ש"ב יג כה), אלגמים (דה"ב ט יא) אלמגים (מ"א י יב), וערפל חתלתו (איוב לח ט) המלתחה (מ"ב י כב), ויתגרז (ש"ב כב) ויתרגז (תהלים יח), אי לזאת אסלח לך (ירמיה ה ז) שעורו לאי זאת ופרושו איזה מאלה עונות אסלח לך, אי מזה עיר אתה (ש"ב טו ב) השעור מאיזה עיר, מלבד עלת הבקר (במדבר כח כג) מלבד נשי בני יעקב (בראשית מו) לבד מאיל וצבי (מ"א ד כג), בעבור זה עשה ה' לי (שמות יג ח) השעור זה בעבור עשה ה' לי כלומר זאת העבודה בעבור כך וכך, חרות על הלחות (שם לב יו) חתר לך בקיר (יחזקאל ח ח) כבחצי מענה צמד שדה (ש"א יד יד) שעורו בכחצי

מוקדם ומאוחר בתורה ומכוון זה העדר הסדר ממנה וזה מחוייב מקצת פרשיות אשר באו בתורה כמו הענין בפ' וישמע יתרו עם שקדמה לנתינת התורה הנה אין ספק שהיה הענין אחר נתינת התורה וכמו שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו ואין זה לבד בתורה השלמה כי גם בנביאים והמדברים ברוח הקודש, וראה העדר הסדר הזה תמצא ביחזקאל קודם ספר הנבואה שהיתה בשנה הרביעית ליהויקים לספור הנבואה שהיתה בראשית ממלכת צדקיה ובכתובים כתב על נהרות בבל קודם לכמה מזמורים שהיו לדוד ולזולתו והיה הדין נותן שיהיה קודם לכולם בבחינה זו וכן במקומות רבים זולת אלה, והראוי שיאמר בזה כי למה שהיה ספר התורה מיוחס למעשה אצבעותיו ית' וכמו שאמר בעשרת הדברות כתובים באצבע אלהים והיה הענין כן בשמים כמו שאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך הנה כבר היה ראוי שיהיה הענין בהם מתדמה וכמו שנראה בתנועת השמים והוא ספרו של אדם הראשון העדר הסדר לפנים וזה בגזירות הקורה להם והקדמת המתאחר לקודם, כן הענין בספר האלהים והוא ספר הזה המקודש אשר הוא דברי אלהים חיים, וכמו שהעדר הסדר הנראה בתנועת השמים אמנם הוא לפי מה שיראה מבלתי שיהיה הענין כן בעצמו כן הענין בהעדר הסדר הנראה בכתוב כי הוא אמנם לפי הנראה בתחלת המחשבה מבלתי שיהיה הענין כן אבל יש שם סדור וכונה מיוחדת גלויה או נעלמת, וביאור זה כי ההקדמה והאיחור יובנו על פנים מתחלפים וכבר אמרו כי שם קדמה ואיחור בזמן ומעלה וזולת זה והעדר הסדר הנראה בכתוב בזה הוא הקדמה והאיחור הזמניים, וכבר נראה הכתוב מקפיד לקדימת המעלה תמיד וזכר משה לפני אהרן למעלתו זולת שלשה מקומות כמו שנאמר במסורה, ואמר הכתוב עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמה הקדים האדם למעלתו עם שהוא תכלית בריאותיו ית' וכן תביע התורה והכתוב כלו לזולתה מהקדימות או שנה הסדר ליחס מה בין שני הענינים או לסבה אחרת, והמשל כי אמנם נסמכה פ' יתרו לפ' עמלק להודיע ההבדל בכונתם וכי זה כיון לאבד את זכר ישראל ונענש במחה תמחה וזה כיון להתחבר אתם ולהישירם בעצתו הטובה עד שכבר אמר לו משה רבינו ע"ה והיית לנו לעינים ומפני זה ראוי לישראל כשיבואו למחות זרעו של עמלק שיזכרו הטוב שעשה עמם יתרו לזרעו אם ישכון בין עם עמלק וכן אמר שאול לבני קיני אתן משה ואתה עשית חסד עם בני ישראל וג', וכן סמיכות פ' וירד יהודה לפ' ויוסף הורד עם שענין יהודה עם תמר היה קודם מכירת יוסף להודיע ההבדל אשר בין כבישת יוסף יצרו על דבר אשת אדוניו עם היותו אתה בבית תמיד והיא תובעת אותו וענין יצר יהודה עם תמר שמצא אותה במקרה יושבת בפתח עינים, וממין הסבות האלה וזולתם אפשר שיתנו במה שנראה העדר הסדר בכתוב ותמיד אמרו חז"ל למה נסמכה פרשה זו לזו, ודעת קצתם שדורשים סמוכים וזה יורה כי הוא קשה בעיניהם יחס העדר הסדר לספר האלהים, אבל תת הסבה לסדר הזה אשר בין פרשה לפרשה יאות למי שהוא יותר עליון במדרגה שמדקדק ולכן נניח העסק במין הזה שהעדר הסדר בכאן ונעיין באחרי מיני ההקדמה והאיחור אשר נמצא בספר האלהים למה שיאות למדקדק העסק בהן.

בהקדמת הבית על הכף כי פרושו בכמו מרת מ הארץ; אריוך דמעתי (ישעיה יז ט) יתכן שיהיה אֲרַיָּוֶךְ ע"מ מי אנחמך ותהיה היוד למד הפעל על דרך השלמות והתמות כאשר היא ירויון מדשן ביתך (תהלים לו ט) שלם ביוד וכמו שהיה עוד אמרו תהומות יכסיומו (שמות טו) שלם ביוד ההפוכה מהא כסה שמים (חבקוק ג ג) אשר היא למד הפעל, והמנהג והשמוש יכסו כמו יגלו שמים (איוב כ כז) ובא זה יכסיו שלם ע"מ ידברו לו (יחזקאל לב כא) אלא שעזבו דגשות הסמך להקל כאשר עזבו דגשות (השין) הנזן ויקנאו אתו (בראשית כו יד) ולמד וימלאום למלך (ש"א יח כז, וכן וימלאום עפר בראשית כו יד ע"פ המסרה) וקוף מידי תבקשנו (בראשית מג ט) וזולת זה הרבה ממה שזכרנוהו בשער החסרון; ואפשר שתהיה היוד באריוך נוספת כאשר היא נוספת בלדריוש הדבר (עזרא י יו) ופרושו ארוך דמעתי בלומר מרמעתי. — ומן ההפוך מן הפעלים העלולים הפאין והעינין אמרו גם בוש לא יבושו (ירמיה ו טו[1]), לא תגורו (דברים א יז) כי יגרתי (שם ט יט), והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ (במדבר י לג), כי תצור אל עיר (דברים כ) לא יצר צעדך (משלי ד) יצרו צעדי אנו (איוב יח), ורעה עינך (דברים טו) מדוע לא ירעו פני (נחמיה ב ג), לא הקיץ הנער (מ"ב ד לא) וייקץ נח (בראשית ט כד), ריבה ה׳ את יריבי (תהלים לה), כי ירד רע (מיכה א יב) והיום רד מאד (שופטים יט יא) ואפשר שיהי רד מאד מחסר והוא על שני הפנים בענין הנה חנות היום; רשו ורעבו (תהלים לד יא) מוריש ומעשיר (ש"א ב), אם ישוב ישבני ה׳ (ש"ב טו ח) אם שוב תשבו[2] (ירמיה יב י), יעף (ישעיה כ ד) עיף (בראשית כה). ומן ההפוך מן הפעלים העלולי העין והלמד אמרו דבר ה׳ בזה (במדבר טו) בוז יבוזו לו (ש"ה ח) ובוזי יקלו (ש"א ב ל), לב נשבר ונדכה (תהלים נא) או דכו במדוכה (במדבר יא), עד צואר יחצה (ישעיה ל כח) והוא בונה חיץ (יחזקאל יג י), ספחה בהמות (ירמיה יב ד) יהדו יסופו (ישעיה סו יז), אם תעירו ואם תעוררו (ש"ה ב ז) וקיר ערה מגן (ישעיה כב ו), אנה פנה דודך (ש"ה ו) אפונה (תהלים פח יו) ויש לנו באפונה זולת המאמר הזה בספר השרשים, רודה באף גוים (ישעיה יד) והיה באשר הריד (בראשית כה), למרעהו אשר רעה לו (שופטים סוף יד) איש רעים להתרועע (משלי יח), והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א) ברצתו עם אלהים (איוב לד ט) בי אם רצתי אחריו (מ"ב ה כ) ויריצוהו מן הבור (בראשית מא[3]); עד אשר אם שאו ערים (ישעיה ו יא) להשביע שואה ומשואה (איוב לח כז[4]), ואם אמנם שגיתי (שם יט ג) אתי תלין משוגתי (שם[5]), ישועו ואין מושיע (ש"ב כב) הנותן תשועה למלכים (תהלים קמד י[6]), ושפו עצמותיו (איוב לג כא)

---

[1]) קראו הפוכים כי הנה הנעלם שהוא עין במלת בוש נהפך לפניו במלת יבושו כי בין יוד העתיד ובית בא נעלם הוא פא הפועל, ולולי זה היה יֵבֹשׁוּ בקמץ גדול כמו חבריו; ויתכן היותם שני שרשים בוש יבש וכ"כ ר"י באותיות הנוח 72, וכן כל ההקשות הכנה מן ההפוכים הם שני שרשים כמו גור יגר, טוב יטיב, צור יצר, או שהוא הפוך בענין כי הנה הנעלם שהוא במלת טוב עין הוא במלת ייטב פא.

[2]) ר"ל העין במלת ישיבני שב במלת ישוב פא וכן הנה הנעלם שהוא אחר התו במלת תשבו שב לעין במלת שוב, כ"כ ר"י בשרש ישב ואחריו הרד"ק.

[3]) רצתי אחריו, וירצוהו, מן שרש רוץ, רצוא ושוב, ברצותו, מן שרש רצה.

[4]) שאו ושואה משרש שאה אכן משואה לדעת המחבר מעלולי העין וכן כתב ר׳ יהודה (139) בשרש שאה להשביע שואה „רק ומשואה רחוק שיהיה ממנה" ולזה לא ידעתי טעם.

[5]) שגיתי מעלולי הלמד ומשוגתי מעלולי העין.

[6]) ישועו, תשועה, מעלולי העין, ומושיע מעלולי היוד.

הוא ישופך ראש (בראשית ג [1]), ובאונו שרה את אלהים (הושע יב ד) השירו ולא ירעתי (שם ח ד [2]) ויתכן להיות כל אלה לשונות שונות.

אבל ההפוך בענין באמרו על הרים יעמדו מים (תהלים קד ו) הענין על מים יעמדו הרים כאשר אמר לרוקע הארץ על המים (שם קלו ו [3]), נרפא נגע הצרעת (ויקרא יד ג) [נרפא הצרוע מן נגע הצרעת] כמו אז יאסף אתו מצרעתו (מ"ב ה ג), כל העובר על הפקודים (שמות ל יג) משפטו כל העוברים עליו הפוקדים, ותשקמו ברמעות שליש (תהלים פ ו) הטעם ותשקמו דמעות בשליש והשליש מדה מן המדות כאשר אמר וכל בשליש (ישעיה מ יב), ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט ל) משפטו ותשם הפוך בעיניה כאשר אמר כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד ל), עיני גבהות אדם שפל (ישעיה ב יא) משפטו גבהות עיני אדם שפל, תולעת שני (שמות כח) שני התולעת, עד דוד הגדיל (ש"א כ מא) הטעם עד הגדיל דוד, ועוללתי בעפר קרני (איוב יו יד) הבית הנה במקום על כאשר אמרתי (לעיל 32) בבית אשר אני רוכב בה (נחמיה ב יג) כלומר עליה, ובית בנפש יכפר (ויקרא יז יא) כלומר על הנפש יכפר וכאלו אמר על הדרך הזה ועוללתי על עפר קרני וזה מההפוך, אבל שעורו ועוללתי עפר על קרני על ענין ויעלו עפר על ראשם (יהושע ז ו) ופרושו והעליתי עפר על ראשי ולא שהוא מלשון עלה אך הוא מבעלי הכפל. בענין זה וממנו אצלי במועל ידיהם (נחמיה ח ו) כלומר בנשיאת כפיהם ע"מ והבאתי מרך (ויקרא כו לו) שהוא מבעלי הכפל (רכך) באשר בארתי בס' ההשגה[4]. ישם ר' יהודה ועוללתי בעפר מן עול ברזל ואיננו רחוק (ראה מנחם בן סרוק ודונש); ומן הלשון הזה והענין הזה נורא עלילה (תהלים סו ה) ובאור זה כי נורא עלילה תאר אחרי תאר לאלהים הנזכר בפסוק וההא בעלילה להגעה (לתזק) באשר זכרתיה בזולת המקום הזה (לעיל 39) ואפשר שלא יהיה בעוללתי בעפר הפוך ושלא תהיה הבית בענין על, אבל יהיו הדברים כאשר המה ויהיה פרושו ועוללתי ראשי בעפר, וזכרתי לך כל זה ללמדך דקדוקי הדברים וולד הענינים. יין ידליקם (ישעיה ה יא) הטעם יין ידליקו (כלומר ירדפו אחר יין) על ענין שכר ירדפו (שם), וקרא אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי (עמוס ה יו) [שעורו ויודעי נהי אל מספד], והיא הפכה שער לבן (ויקרא יג י) שעורו ושערה הפך לבן כאשר נאמר ושערה לא הפך לבן (שם יג ד), כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא (ויקרא יז יד) השעור נפשו בדמו הוא, ההת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל (במדבר ח יו) השעור

---

[1]) שפו מעלולי הלמד ויתוסף מעלולי העין.

[2]) שרה מעלולי הלמד השירו מעלולי העין.

[3]) כתב הראב"ע במאזנים דף מ"ה האומר לאזן הרג שמעון, לאזן הוא הפועל, ואם אמר את שמעון יהיה יותר מבואר, או לשמעון כמו הרגו לאבנר, וכמהו ורב יעבד צעיר, בן יכבד אב, בניו ירצו דלים, חוץ מאחד והוא אבנים שחקו מים (איוב יד יט) ולא אדע שני עכ"ל אמנם בפירושו לדברים לב מג, וישעיה ה, כד. ופה, א, מביא עוד שלשה וכפר אדמתו עמו, כאכול קש לשון אש, מים תבעה אש. אבל על הרים יעמדו מים כתב עליו בפירושו „ההופך דברי אלהים חיים על מים יעמדו הרים, תהפוכות בלבו" וכיון בזה על ר' יונה, ובאמת אין מן הצורך להפוך פסוק זה, כי מזמור ההוא נאמר על הבריאה ואמר המשורר כי ביסדו השם את עולמו היה מכסה בתחלה את הארץ כולה בתהום כמו לבוש והיו המים עולים ועומדים על ההרים עד שגער בהם השם ונסו מפניו ונקוו אל מקום אחד, אז עלו ההרים מתוך המים. ובזה אין הפוך כלל. (דברי החכם בעער)

[4]) כי דעת ר"י חיוג שאיננו מזה השורש, וראה הפרחון ומכלול.

כל בכור מבני ישראל ואמרו בכור כל תמורת אמרו פטרת כל רחם כאלו אמרו תחת כל בכור מבני ישראל; ושרץ היאר צפרדעים (שמות ז כח) אינו ר"ל שהיאר ישרץ, כי היאר איננו חי אבל הוא רוצה שהצפרדעים ישרצו והוא אם כן מההפוך וכמהו שרץ ארצם צפרדעים (תהלים קה ל), ואין ראוי לומר בשני הפעלים האלה שהם לצפרדעים על דרך ההקדמה והאחור (בשער הבא) ושהם נפרדים, אבל זה מן ההפוך בענין[1], והראיה על זה אמרו ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים (בראשית א כא) ישם הפעל למים והוא לחיה, ואם יתעקש מתעקש ויאמר כי שרצו איננו כי אם לחיה, כי ענין החיה קבוץ, ואין זה חדש מעקשות אנשי דורנו, נשיב עליו באמרו בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (שם ט ב), אשר שעורו כל אשר תרמש באדמה וכל דגי הים, הלא תראה היאך הוציא הפעל בלשון נקבה מפני ששם אותו לארמה והיאך הביא הבית על הפועל והוא כל אשר על דרך ההפך וכן הביא הבית עוד על העטוף על הפועל והוא וכל דגי הים ואמר ובכל דגי הים וזה על דרך זה; וכמהו עוד ועלה שמיר ושית (ישעיה ה ו) השעור בו תעלה בו שמיר ושית, וכמהו והנה עלה כלו קמשונים (משלי כד לא), ועוד על ארמת עמי קוץ שמיר תעלה (ישעיה לב יג) אין תעלה פעל לקוץ ושמיר אבל הוא לאדמה על דרך ההפך, והפרוש שהם סופדים על שדי חמד על גפן פריה ועל אדמת עמי אשר תעלה קוץ ושמיר כלומר אשר זאת מדחה כאשר נאמר ועלה שמיר ושית, וכמהו ועלתה ארמנתיה סירים (שם לד יג), והיה המשפט בכל זה להיות ויעלה שמיר ושית כלומר ויצמיח, והנה תעלה כלו קמשונים, יתעלנה ארמנותיה סירים, ואיננו נמנע להיות אמרו קוץ שמיר תעלה מזה ר"ל שיהיה עתיד העלחה (והראוי תעלינה), וכמו זה העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה (עמוס ה ג) שם הפועל לה והוא על האמת לאנשיה ושעורו היוצאים ממנה אלף והיוצאים ממנה מאה. ועד קירות הספן (מ"א ו יה) [עד ספן הקירות] כי הפרוש מן הקרקע עד תקרת ספן הקירות ואין נכון לומר עד קירות

---

*) כי ההפרש בין ההפוך בענין ובין ההקדמה והאחור הוא, ההפוך בענין הוא רק בכונת הדברים ואי אפשר להפך הכתוב בפועל מה שאין כן בהקדמה ואיחור כי במין הזה ההפוך הוא בפועל ולזה אמר ושרץ היאר צפרדעים הוא מהפוך בענין הכונה כי הפועל הוא היאר והמים והכונה ההפך הצפרדים והזיה ואי אפשר להפריד להקדים ולאחר הדבורים ולאמר וצפרדעים שרץ היאר או היאר שרץ הצפרדעים (ומכל זה נראה ג"כ דעת המחבר כי הפעל שרץ איננו מתעבר), ורוב ההקשות אשר הביא המחבר פה מן ההפוך בענין הם מן המוקדם והמאוחר בפרק הבא ואין הבדל מה במיני ההפכות בשני פרקים וכן עשה שער מיוחד מן הרחוק והקירוב, והמעתיק או אולי המחבר בעצמו העיר על זה בראש פרק הבא; והאפדי הבדיל מיני ההקדמה והאיחור בפשוטים כמו חלוף סדר האותיות בשמות ובגזרות, במורכבים אם במשפט אחד והם ההקשות בפרק הזה והבא או במשפטים מתחלפים מה שקרא המחבר בשער לד על הרחוק ואמר ואולי בכלל המחבר בהם מה שאיננו מן המין הזה —. „והנה אלה השלשה מינים לא יחייבו העדר הסדר כי המין הראשון נאמר שהם גזרות מתחלפות ובשנים האחרים שהוא אופן אחר מהדבור לא יהיה זה העדר הסדר וכן ג"כ יקרה בשאר הלשונות בדרך לאות הדבור להקדים ולאחר מה שהמנהג חלופו ליפות ולסדור המאמרים". והחכם הנזכר לא השיג מאומה על ההקשות אשר הביא המחבר בשלשה פרקים האלה רק על הקדמת נעשה לנשמע אמר כי כן ראוי אם הפרשה ואל משה אמר היתה אחר מתן תורה, אמרו נעשה על מצות מעשיות והם השמנה דברות עם המשפטים ונשמע על מצות השמעיות אנכי ולא יהיה לך ולדעת רש"י אשר אמר כי זאת הפרשה קדמה למתן תורה הנה אמרו נעשה על הדינין והשבת ונשמע על האמנת חדוש העולם, אשר תושב בנפשותינו מצות השבת.

התקרה כי הענין היה משתנה; וירץ אליו בחמת כחו (דניאל ח ו) ר״ל בכח המתו; כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (מ״א יז יד) משפטו קמח הכד לא יכלה ושמן הצפחת לא יחסר; שבעות חקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה כד) משפטו חקות שבעות קציר.

שער לג׳

מן המוקדם והמאוחר.

(השער הזה דומה לשער הקודם לו ועל כן אם יובא באחד מהם מאומה מכל אשר בא בחברו אינו מזיק (ראה ההערה לעיל 211)

דע כי ההקדמה והאחור הרבה בדבריהם וזה כאמרו על אף איבי תשלח ידך (תהלים קלח ז) השעור תשלח אף על איבי, אשר יאמר כי הוא זה (שמות כב ח) המשפט כי זה הוא והוא רומז בזה אל מה שוכרו מעצם הטענה (ממין הטענה ב״מ ה) בלומר כי זה הוא מה שאתבענו בו, וישם את הים לחרבה ויבקעו המים (שמות יד כא) סדורו ויבקעו המים וישם את הים לחרבה, וירם תולעים ויבאש (שם יו כ) סדורו ויבאש וירם תולעים כי העפוש אשר היא עלת הבאישה קודם להעלות התולעים כי העלה קודמה לעלול; וחצים מחזיקים והרמחים המגנים (נחמיה ד י) סדורו המגנים והרמחים כי העטוף בא אחרי העטף עליו; ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (ישעיה לז כו) [סדורו ותהי להשאת ערים בצרות גלים נצים] כאמרו כי שמה מעיר לגל (שם כה ב) עד אשר אם שאו ערים (שם ו יא); לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הושע ח ב) סדרו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך; ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל — ויעש אלהים — ויהי כן (בראשית ו ח) סדר הדברים שיהיה ויהי כן אמצעי בין אמרו בין מים למים ובין ויעש אלהים את הרקיע, כי ויעש אלהים וג׳ הוא על דרך הבאור כי הענין ישלם בויהי כן באשר אמר ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה — ויהי כן ואחר כן אמר ע״ד הבאור ויעש אלהים את חית הארץ; אף אש צריך תאכלם (ישעיה כו יא) סדורו אף צריך תאכלם אש; ואשר נתן כתר מלכות בראשו (אסתר ו ח) רצה וכתר מלכות אשר נתן בראשו; אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה (ירמיה לג כ) [סדורו אם תפרו בריתי את היום] והמשפט עוד באם תפרו להיות אם תופר כאשר בארתי קודם זה, ויתכן להיות את בריתי היום על אמתו ויהיה השעור אם תפרו את בריתי עם היום ועם הלילה; אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ (ויקרא א) סדורו אדם מכם כי יקריב; ויקבר בקבר יואש אביו בעפרה אבי העזרי (שופטים ח לב) המשפט ויקבר בקבר יואש אביו אבי העזרי בעפרה; והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את פר החטאת אשר לו (ויקרא יו יא) המשפט להיות והקריב אהרן — ושחטו וכפר בעדו; נעשה ונשמע (שמות כד) משפטו נשמע ונעשה; וזבחו זבחי שלמים לה׳ אותם (ויקרא יז ה) משפטו וזבחו אותם לה׳ זבחי שלמים; מחץ מתנים קמיו (דברים לג י) משפטו מחץ קמיו מתנים ואפשר שרצה מחץ מתני קמיו ודחק המם כאשר נאמר סיגים כסף (יחזקאל כב יח) באילים השערים (שם מ לח) במצלתים נחשת (דה״א טו יט); ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות (שמות ז כד) שעורו לשתות מים ואין מים פעול באמרו ויחפרו, כי המים לא

יחפרו, ויהכן שלא יהיה הנה מוקדם ומאוחר אבל יהיה בו הסתר [רבר] כאלו אמר ויחפרו כל מצרים סביבות היאור להוציא מים לשתות; הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר (ירמיה לד כג) השעור מה דברו העם הזה לאמר; אשר חכמים יגידו ולא כהדו מאבותם (איוב טו יח) השעור אשר חכמים יגידו מאבותם כלומר אומרים בשם אבותם; הפלא חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך (תהלים יז ז) סדורו הפלא חסדיך בימינך מושיע חוסים ממתקוממים; מי יתן בספר ויחקו (איוב יט כג) שעורו מי יתן ויוחקו בספר; ויהי כנוח הרוח (במדבר יא כה) שעורו ויהי כנוח הרוח עליהם והפריד בין הסמוך והסמך אליו; והנה מן היאר עלת שבע פרות וג' (בראשית מא ב) שעורו והנה שבע פרות יפות מראה — עלת מן היאר; איש כפתרן חלמו חלמנו (שם מא יא) שעורו איש חלום כפתרנו חלמנו, והענין שכל אחד ממנו חלם חלום שאינו דומה לחלום חברו והוא מתיחד כפתרונו, כלומר לא נתחברנו בחלום אחד אבל כל אחד ממנו חלם חלום יש לו פתרון בפני עצמו[1]), ונצטרך לזה בעבור אמרו ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא ושתף עצמו עמו, ובאר שלא היה חלום אחד באמרו איש כפתרן חלמו חלמנו, והיה משפט הדברים עוד להיות איש חלום כפתרנו חלם להוציא הפועל בלשון אחד על מלת איש וקבצו (כל"ר כאמרו חלמנו) בנשאו על הענין. והנה איש צרור כספו בשקו (שם מב לה) סדורו והנה צרור כסף איש בשקו; וה' ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי (ש"א כד כ) שעורו תחת אשר עשית לי היום הזה; והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה (דברים כח כט) [סרורו והיית ממשש בצהרים באפלה כאשר ימשש העור] לגדל מה שיגיע אליך מן הצרה והמצוקה, ואם רצה אפלת העורון הדברים כאשר הם. והטעם הראשון חזק יותר; ולערב ימולל ויבש (תהלים צ) משפטו ייבש וימולל; ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה (במדבר ל ח) משפטו והחריש לה ביום שמעו כאשר אמר הקים אתם כי החריש לה ביום שמעו; אחר נפש (שם לא כח) משפטו נפש אחד; זית רענן יפה פרי תאר (ירמיה יא) משפטו פרי יפה תאר, וכבר קדם לנו בו בשער החסרון פנים אחרים; אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמר (ש"א סוף ט) שעורו אמר לנער ויעבר לפנינו ואתה עמד — ויעבר, ואכירה והנה לא אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו למען שכור הוא למען אירא (נחמיה ו יג) סרור והענין כי הנבואה דבר עלי למען שכור הוא וטוביה וסנבלט שכרו למען אירא; שכן ארץ ורעה אמונה (תהלים לז) המשפט רעה אמונה ושכן בארץ כאשר אמר סור מרע ועשה טוב ושכן לעלם (תהלים לז כז); לטש כל חרש נחשת (בראשית ד כב) שעורו כל לטש וחרש נחשת ויש בו חסרון אבי, עד שיהיה סדור הדברים אבי כל לטש וחרש נחשת וברזל; אשר היה דבר ה' אל ירמיהו הנביא אל פלשתים[2]) (ירמיה מז וכן שם מו על הגוים) שעורו דבר ה' אשר היה — אל פלשתים; וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף (בראשית סוף מא) השעור באו מצרימה אל יוסף לשבר, ואפשר להיות אל הנה במקום

---

[1]) וכדברי המחבר פי' החכם שד"ל איש כפתרון חלמו (סוף וישב) הפתרון היה פרטי ומיוחד לכל אחד מהם ודוגמתו איש אשר כברכתו, היא כמתנת ידו ופי' פתרון חלומו של אחד מהם היה כפתרון חלומו שלו ולא כפתרון חלומו של חברו, והכוונה בכאן להגיד כי הם עצמם הרגישו שאין פתרונו של זה כפתרונו של זה ולפיכך היו זועפים הרבה.

[2]) והטעות לוין בפרחון הפסוק במ"א יח לא, כי שם סדור הכתוב הוא הנכון.

מן[1]); וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך (שם כ ג) [השעור וישא אברהם את עיניו אחר וירא[2]]; ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה׳ וג׳ (ש״א ג ג) משפטו ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה׳ אשר שם ארון אלהים ושמואל שכב; [ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל ותאמר אל העבד — ותקח הצעיף ותתכס (בראשית כד סד) משפטו] ותרא את יצחק ותאמר אל העבד — ויאמר העבד הוא ארני ותפל מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס, כלומר שירדה ותתכס מבשתה ממנו אחר שידעה בו, ויתכן להיות ותפל מעל הגמל במקומו על שיהיה ענינו וכבר ירדה מעל הגמל כלומר שראתה אותו אחר שירדה מעל הגמל לענין שהצריכה לרדת כאלו אמר ונפלה מעל הגמל כאשר נאמר אף הוא ויכה את המים (מ״ב ב יד) כענין והכה את המים, ורב דבריהם על הדרך זה; ויקחו את צדה העם בידם (שופטים ז ח) המשפט ויקחו בידם את צדה העם כאשר נאמר קחו בידכם צדה (יהושע ט יא); אתו החל לבנות מזבח לה׳ (ש״א יד לה) שעורו אתו מזבח החל לבנות לה׳, וצריך אתה לדעת כי כבר נעשה במכמש קודם זה מזבח בעבור אמרו ויאמר שאול הגישו אלי העלה והשלמים (שם יג ט) כי (לא) היה מקום שהיה בו מזבח ואמרו אם כן הנה אתו החל לבנות מזבח איננו רוצה בו כי אם לכמו הענין הזה בלבד, כי המזבח אשר נבנה במכמש היה לזולת הענין הזה ר״ל להעצר על האויב, אבל המזבח הזה היה בעבור מה שאמר ולא תחטאו לה׳ לאכל אל הדם (שם יד לד וראה במדבר רבה פ״י).

שער לד·

ממה שהובא מן הדברים על הרחוק לא על הקרוב·

(הקרוב מזה) אמרו ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמות כא יא) איננו רומז באמרו שלש אלה אל שארה כסותה ועונתה הקרוב אליו אבל הוא רומז אל אשר לא יעדה והפדה ואם לבנו ייעדנה בעבור מה שאמרו רבותינו ז״ל ר׳ אליעזר אומר זו שארה כסותה ועונתה א״ל ר״ע מה צריך והלא כבר נאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע מה תלמוד לומר ואם שלש אלה יכול יעשה לה כל האמור בענין ת״ל ואם שלש וג׳ אמר מעתה לא ייעדנה לא הוא ולא בנו ולא פדאנה[3]); ועוד ואף לאמתך תעשה כן (דברים טו יז) איננו רומז אל הרציעה אבל הוא רומז אל אמרו קודם זה הענק תענק לו מצאנך וג׳; צעקו וה׳ שומע (תהלים לד) אין הכנוי אשר בצעקו לעושי רע הקרוב אליו אך לצדיקים ר״ל אמרו עיני ה׳ אל צדיקים; אבד תאבדון — ונתצתם את מזבחתם — לא תעשון כן לה׳ אלהיכם (דברים יב ב — ה) רבותינו ז״ל נושאים אמרו לא תעשון כן לה׳ אלהיכם על אמרו ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, כלומר לא תהרסו בתי האלהים כאשר

---

[1]) ראה לעיל 16 ור״י בן בלעם כתב כמו כן בשמות הענינים „וימלא מקום מן בכל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך (יהושע א יז) מן משה וממך, ותרבי את תזנותיך אל ארץ כנען כשדימה (יחזקאל טז כט) ענינו מארץ כנען, ויתכן היות כשדימה חסור ואו וענינו שזנתה בארץ כנען ובכשדים וזה יותר נכון; לשבר אל יוסף מן יוסף״.

[2]) כ״כ ראב״ע בשם יש מפרש ואמר ואלו היה כן היה אחרי כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכלת.

[3]) גרסת המחבר משונה מגרסתנו במכילתא

צויתי אתכם להרוס בתי הבעלים ומקומות עבודתם, אמרו הנותץ אבן אחת מן ההיכל ומן האולם ומבין האולם ולמזבח עובר בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם — לא תעשון כן לה׳ אלהיכם (ספרי פ׳ ראה) והוא אצלי עוד נושא ענין אחר נוסף על זה הענין כאשר היה לשון אל תאכלו על הדם (ויקרא יט כו) סובל שבעה ענינים כאשר בארו אותם רז״ל (סנהדרין סג) והענין ההוא שיהיה נשוא על מה שיש לפני זה ר״ל על אמרו אשר עברו שם הגוים אשר אתם יורשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים וג׳ והוא מפני שצוה אותם להרוס מקומות עבודת הבעלים וספר על המקומות ההם שהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן הזהירם ית׳ מעשות מקומות עבודתו בבמו המקומות ההם אבל במקום מיוחד ומקום ידוע הוא אמרו לא תעשון כן לה׳ אלהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה׳ — והבאתם עלותיכם וג׳ כאשר אמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר וג׳ וספורו על המקומות ההם נקרה בתוך מאמרו המוחל בו והוא אבד תאבדון את כל המקומות וג׳ ואחר כן השלים מה שהחל בו ונתצתם את מזבחותם וג׳ ואחר כן הזהיר מעשות כמעשיהם אשר הוא מספר עליהם מעשות עבודתם על ההרים הרמים וג׳ ואמר לא תעשון כן לה׳ אלהיכם וג׳ (וכן פרשו רש״י והראב״ע והרמב״ם), ואל יאשימנו אדם בחברנו הענין הזה אל לשון לא תעשון כן עם שאנו סוברים בו מה שאמרו רז״ל (בספרי), כי כבר אמרו רז״ל מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא לשני מקראות דבי ר״י תנא וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים (סנהדרין לד לעיל VIII), וזה אע״פ שהוא מכלל הלאוין אין נמנע לחבר אליו לאו אחר מבלתי שיהיה תוספת במצות אבל יהיה פנים אחרים נכונים אין היזק בסבור אותם כאשר לא הזיק סבור שבעה פנים בלא תאכלו על הדם והוא גם כן לאו אחר.

ומן השער הזה אשר אנחנו בו אמרו והבאתי אתו בבלה ארץ כשדים ואותה לא יראה ושם ימות (יחזקאל יב יג) אמרו ואותה לא יראה שב אל ירושלים אשר קדם זכרה באמרו: הנשיא המשא הזה בירושלים, ועוד ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע (ש״א טו כז) הכנוי אשר בויחזק שב אל שאול הרחוק לא על שמואל הקרוב, ואלו היה הפעל לשמואל כאשר חושבים אנשים שנושאים אתו כמו מעשה אחיה השילני היה אומר ויקרעהו ר״ל המעיל כאשר אמר באחיה ויקרעה שנים עשר קרעים (מ״א יא ל) בעבור שהיה המעשה בכוונה ממנו והענין הנה בהפך זה, והוא כאשר פנה שמואל ללכת מאת שאול החזיק שאול בכנף מעילו ונקרע בלי כונה ממנו, ועל כן אמר ויקרע והפועל למעיל עצמו על דרך כל נפעל*); ועוד ועתה אכנו נא בחנית ובארץ (ש״א כו ח) אין ובארץ עטף על בחנית אבל הוא עטוף על אכה כאלו אמר אכנו נא בחנית [ואכנו] בארץ; שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו (שמות כב ב) אין זה שב אל אמרו אם זרחה השמש עליו דמים לו אך על אמרו חמשה בקר ישלם תחת הצאן וג׳ (וכ״פ הראב״ע); ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר היא ישבת

*) כי זה דרך הנפעל והתפעל לסברת המחבר שהם יורו על שהפועל פועל הפעל ולא יתעבר אל פעול וכן כתב לעיל 93 והנפעל העומד הוא הפועל בעצמו וכן לעיל 25 ואין זה דעת רד״ק אשר לדעתו הנפעל הוא כולו פעול ואין בו פועל כלל, והפעל והנפעל זה לעמת זה כי זה פועל וזה פעול, וכבר השיג עליו האפדי בפרק יא.

עליו (ויקרא טו כג) אין אמרו הוא כנוי דבר שקרוב אליו אבל הוא כנוי הדם הנזכר בראש הענין ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זבה בבשרה, והענין ואם על המשכב הוא הדם או על הכלי וג׳; ויהי בשמונים שנה — בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל (מ״א ו) אין אמרו למלך שלמה נשוא על החדש השני הקרוב אך על אמרו בשנה הרביעית, כאשר אמר בשנה הרבעית יסד בית ה׳ בירח זו (שם ו לז); ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנוכח הצאן (בראשית לא לח) אין אמרו לנכח הצאן מחובר בענין באמרו לשתות אבל באמרו ויצג את המקלות כאלו אמר ויצג את המקלות לנכח הצאן ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות כלומר במקום אשר הם שם; כי לא אלמן ישראל — כי ארצם מלאה אשם (ירמיה נא ה) אין אמרו כי ארצם מלאה אשם שב אל ישראל ויהודה אבל על בבל הנזכרת קודם; אתה ידך גוים הורשת ותטעם (תהלים מד ג) אין אמרו ותטעם נשאו על אמרו גוים הקרוב אבל על אבותינו הרחוק; החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו (ש״ב יא כה) הכנוי אשר בחזקהו שב אל יואב אע״פ שהוא רחוק, כלומר חזקהו ואמצהו על זה וזה מהצווי מצוה בו (הנביא) [המלך]; וגם אני אגרע ולא תחוס עיני (יחזקאל ה יא) יתכן שיהיה עיני פועל באמרו ותחוס ויהיה על הדרך הזה במקומו, ויתכן עוד שיהיה פעול באמרו אגרע כאלו אמר וגם אני אגרע עיני ולא תחס כאשר אמר ולא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו ז) ויהיה בתהס כנוי נסתר שב אל עיני; תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן (בראשית ל כו) אמרו בהן שב אל הנשים בלבד; לכו נא הגברים — כי אתה אתם מבקשים (שמות ט יא) שב אל אמרו כי רעה נגד פניכם הקודמת; כי שמי בקרבו (שם כג כא) איננו נשוא על אמרו כי לא ישא לפשעכם אך הוא עלה לאמרו השמר מפניו ושמע בקלו והוא נשוא עליו ושעורו השמר מפניו ושמע בקלו כי שמי בקרבו ואל תמר בו כי לא ישא לפשעכם; כאשר דבר ה׳ ביד משה לו (במדבר יז ה) אין אמרו לו שב על משה אבל על אהרן הנזכר קודם; לא תשאר פרסה כי ממנו נקח (שמות י כו) אין הכנוי אשר בממנו שב על פרסה אבל על המקנה הנזכר קודם; כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר (דברים ה ה) אין לאמר מחובר בענין עם אמרו ולא עליתם בהר אבל עם אמרו פנים בפנים דבר ה׳ עמכם בהר, וסדר הדברים פנים בפנים דבר ה׳ עמכם בהר לאמר אנכי ה׳ אלהיך, ואמרו אנכי עמד בין ה׳ — להגיד לכם — ולא עליתם בהר יקרא הקרות הדברי (והוא הנקרא מאמר מוסגר) וכן יקרא כל דבר שיכנס בתוך דברים שלא נשלם ענינם כאשר אתה רואה, וכמהו אמרו חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך (תהלים מה ו) כי אלה הדברים לא ישלם ענינם כי אם בהתחבר וסדורם [חציך שנונים — יפלו בלב אויבי המלך] ונקרה בהם עמים תחתיך, פרושו כפרך העמים על ענין ואתן אדם תחתיך ולאומים תחת נפשך (ישעיה מג ד) וזה כמו שאומרים הערב לאט כפרך האנשים כולם, וכמהו בהקרות עוד הקרות אמרו אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין ואתם קמתם וג׳ ותמליכו את אבימלך וג׳ כי אחיכם הוא (שופטים ט יז) בין אמרו ואם באמת ובתמים וג׳ שמחו באבימלך, ומה שיש בין הדברים ההם מן הדברים הם נקרים ביניהם לבאר בהם אמרו ואם כגמול ידיו עשיתם לו, ומפני ארך הדברים האלה הנקרים והפסק חבור הדברים אשר נקרו בהם הצטרכו לשנות

התנאי והוא אם באמת ובתמים וג' ואחר כן הבר עמו התשובה והיא שמחו באבימלך, וכמהו הנה מים עלים מצפון וג' וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ מקול שעטת פרסות אביריו וג' על היום הבא וג' (ירמיה מז ב — ד) וסדר הדברים וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ על היום הבא לשדוד את כל פלשתים, ונקרה בו מקול שעטת פרסות אבידיו עד סוף הפסוק, וכמהו עוד וארא אל אברהם אל יצחק ועל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם וגם הקימתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען (שמות ו ג) סדר הדברים וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגם הקימתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען ונקרית בו השבועה אשר היא באל שדי ושמי ה'[1]) והנשבע עליו עוד והוא לא נודעתי להם כלומר ואם נגליתי אליהם לא נגליתי אליהם מבלי חוצץ כהגלותי אותך; וכמהו עוד וישאלו בני ישראל בה' וג' ופינחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה (שופטים כ כח), אמרו לאמר מחבר לאמרו וישאלו בני ישראל בה' ואמרו ושם ארון ברית ה' וג' ופינחס בן אלעזר וג' נקרה בו; וכמהו עוד אמרו יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב — ואשמעם את דברי (דברים ד י) הוא מחבר עם אמרו רק השמר ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, כאלו אמר אשר ראו עיניך יום אשר עמדת וג', ושעור והודעתם לבניך ולבני בניך הוא אחר זה; וזה אשר זכרנוהו מן ההקרות ואם הוא הקרות בשער הוא דומה לו[2]) וכבר זכרנוהו בזולת השער הזה מפני שהוא דומה לו גם כן.

ועתה נשוב אל מה שהיינו בו, ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלהי אבתיך לך ארץ זבת חלב ודבש (דברים ו ג) אמרו כאשר דבר ה' וג' איננו מחבר בענין עם אמרו אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד אבל במה שהוא למעלה מזה וסדר הדברים וזאת המצוה וג' אשר צוה ה' וג' לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה כאשר דבר ה' אלהי אבתיך לך ארץ זבת חלב ודבש למען תירא את ה' וג' ולמען יארכון ימיך ושמעת ישראל — ואשר תרבון מאד. וממה שהוא דומה לשער הזה רמוז כזאת או בזולתו פעם אל מה שלפניו ופעם אל מה שאחריו, וממה שרמז בו אל מה שאחריו אמרו זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם (בראשית ט יב) והוא רומז אל אמרו [את קשתי נתתי

[1]) ר' מנחם בשרש דע פי' לא נודעתי להם הוא מאמר מוסגר וסדר הכתוב וארא אל אברהם וג' באל שדי ושמי ה' וגם הקימתי וגו', כלומר נראיתי להם באל שדי ובשם ה' וכרתי עמם את הברית ואת השבועה לתת להם את ארץ כנען אבל לא נודעתי להם פנים אל פנים כאשר נראיתי לך, וכ"כ לעיל 34 ונראה משם כי באל שדי ושמי ה' לא נודעתי הוא מאמר מוסגר וכוונתו כי הבורא ית' נשבע למשה בשמו הנכבד באל שדי ובשם ה' כדי לחלק לו מעלה ולגדל לו אבל עצמו כי לא נגלה אליהם מבלי מסך כאשר נראה למשה וזהו לא נודעתי להם כמו שפירש ר' מנחם, וגם פה הפירוש ונקרית בו השבועה אשר היא באל שדי ושמי ה', והוא ר"ל ענין השבועה הוא לא נודעתי להם, והבית באל שדי אשר היא לשבועה נמשכת גם אל ושמי ה' ואין כונת הרב כי גם תשמיש הואו היא לשבועה כמו שהשיג עליו הראבע, הבאתי דבריו לעיל. ואתה הקורא תמלא על חטאתי על אשר כתתי לעיל בדברי הרב פירוד בין הדבקים בין באל שדי ושמי ה', כי כמו שנראה בזה היתה שבועת ה' יתברך באל שדי ובשם ה', ולא נודעתי להם בדד ישב, גם נ"ל שם נאמר לא נראתי וג'.

[2]) ר"ל בשעור, כלומר אף אם אינם מאמרים מוסגרים באמת לפי סדר הכתוב רק הם מן המוקדם והמאוחר, הביאם בכאן לפי שהוא דומה להנזכרים בשער הזה.

.ענן והיתה לאות ברית; ואולם בעבור זאת העמדתיך (שמות ט יו] והוא רומז אל אמרו בעבור הראתך את כחי וג׳; לו חכמו ישכילו זאת (דברים לב כט) והוא רומז אל אמרו איכה ירדף אחד אלף; ותהי חק בישראל (שופטים יא לט) והוא רומז אל אמרו מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח; ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר ה׳ (מ״א יג ג) רומז אל אמרו הנה המזבח נקרע; ועוד מה שאמר האלהים למשה רבינו ע״ה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שמות ג יב) חושבים ההמון כו שהוא רומז אל אמרו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ושהאות על הדרך הזה נתן לו שהאלהים הוא השולחו, וזה לא יתכן משני פנים, האחד שמשה לא נסתפק בי השולחו הוא האלהים יתע׳ שיצטרך בזה אל אות, והשני כי האות והמופת לא יתן על הדבר כי אם בעת אשר רוצים לברר הדבר ההוא לא אחריו ומשה ע״ה אלו היה מבקש אות על ברור השליחות או אם היה מסתפק בה היה בדין לתת האות בעת ההיא עצמה קודם שיקבל השליחות על בלתי ברור לו שיוחל באות לא שיבא לו כי אם אחר כן לזמן ארוך ואחר קבלת השליחות, אך משה ע״ה לא טען בהתאחרו מן השליחות כי אם בבזותו את נפשו וקטנותה בעיניו והחלשתו מעמיד לפני פרעה ולהתיצב לפניו, הוא אמרו מי אנכי כי אלך אל פרעה, ואמר לו הבורא ית׳ אל תירא אותו ואל יפחידך ענינו כי אני מאמצך ומחזקך ואות על זה כי אני שולחך ומצוך לעמוד לפניו הוא אמרו כי אהיה עמך, אבל אמרו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה הוא הודעה לו במה שיהיה זולת זה על דרך הספור והוא עטוף בבלי אות עטף וזה הרבה בדבריהם כאשר התבאר כבר. — וממה שרמזו בו אל מה שיש לפניו אמרו (ש״א יד ט) אם כה יאמרו אלינו דמו — ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה׳ בידינו וזה לנו האות, רמז באמרו וזה לנו האות אל מה שקדם זכרו מדבריו, וכמהו וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (בראשית מט יח), וכמהו וזה לך האות אכול השנה ספיח וג׳ (ישעיה לז ל) שם הבורא יתע׳ שוב האויב מעליהם כאשר אמר ושמתי חחים באפך ומתגי בשפתיך והשיבתיך בדרך אשר באת בה (שם) אות על התמדתם ותקון ענינם, הוא אמרו וזה לך האות אכול השנה ספיח וג׳ ויספה פליטת בית יהודה וג׳ אומר אל תיראו ממה שהפחיד בו האויב שיגבר עליכם ויגלה אתכם מארצכם כי ימיכם יארכו ועניניכם ייטב בימים ההם והאות על בירר מה שאעידכם בו השבתי אותו מעליכם.

שער לה׳

בשאלה לדעת׳

דע כי אותיות השאלה לדעת שונות זו מזו בענינים שוות בשאלה, והוא כי מן השער שלו שיהיה שאלה על מי שיש לו דעת ומהשאלה על מה שאין לו דעת, ואיך שאלה על הענין וכן שאר המלות שונות זו מזו בענין שוות בשאלה. וממלת השאלה לדעת אי ושואלים בה על מקום נושא נשאל עליו כמו אי הבל אחיך (בראשית ד), אי מזה באת (שם יו), ויוסיפו עליו ה ויהיה ענינה הענין ההוא בעצמו כמו איה האנשים (שם יט); וכבר חברו עליו הכנוי באמרו ויאמר לו איכה (שם ו) ויאמר אל בנותיו ואיו (שמות ב כ); ויש ששואלים באי על

זולה מקום בכמו אמרו אי לזאת אסלח לך (ירמיה ה ז). ומהם **איפה**, ושואלים בה על מקום נושא, איש נשאל עליו גם כן כמו איפה שמואל ודוד (ש"א יט כב), איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד), ויש ששואלים בה על ההכונה והתאר כמו איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתואר בני המלך (שופטים ח יח), ויש שתהיה בענין אם כן כמו איה איפוא פיך (שם ט לח) ואפשר שיהיה השתנות כתיבתו בעבור השתנות הענין אך הלשון אחד[1]) ומהם **איכה** בחולם ועניגה הענין הראשון כמו ויאמר לכו וראו איכה הוא (מ"ב ו יג) ושניהן ר"ל איפה ואיכה שתי מלות מורכבת (פי כה, פי פה); ומהם אֵיכָה בקמץ ועניגה ענין ההוא עצמו כמו איכה תרעה איכה תרביץ (ש"ה א ז), ויש ששואלים בה על הענין כמו איכה תאמרו חכמים אנחנו (ירמיה ח ח), איכה נעשה (מ"ב ו טו), ויש שיכפלו הכף לנחץ איככה אלבשנה — איככה אטנפם (ש"ה ה ג), כי איככה אוכל (אסתר ד), העיקר במלה הזאת איך כמו איך אלך (ש"א יו יג) ואיך אעשה (בראשית לט ט) על דרך ההפלאה כאשר נאמר עוד ע"ד ההפלאה והגדלה בהספה איכה ישבה, איכה היתה (ישעיה א כא). וכבר המירו האלף הזאת בהא באמרם והיך יוכל (דניאל י יז). ומהם **אן** ושואלים בה על מקום כמו אן הלכתם (ש"א י יד) ומוספים עליה ההא ואומרים אנה אנחנו עלים (דברים א יח), ויש שמחברים אליה עד וההיינה שאלה על זמן כמו עד אן תמלל (איוב ח ב), עד אנה מאנתם (שמות טז כח). ומהם **אין** ושואלים בה על מקום מאין אתם (בראשית כט ד), מאין לי בשר (במדבר יא יג). וממה שתהיה השאלה בו כוללת מָה וּמֶה אמרו מֶה היה הדבר (ש"ב א ד), מֶה עשה לך (שמות לב כא) מָה אחריה אלה (דניאל יב ח); ואמרו בשאלה על ענין מָה אתם (שופטים ח ח) כלומר איך אתם; וממה שיהיה בענין איך אע"פ שאיננו שאלה אמרו ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' (שמות י כו) כלומר איך נעבוד אותו[2]); מָה העברים האלה (ש"א כט ג) שאלה על הדבר; מה החלום הזה (בראשית לז י) שאלת גערה ותוכחה; ויש שמוסיפין הלמד על מה ושואלים בה על עלת הדבר כמו למה הרעתה — למה זה שלחתני (שמות ה כב), ולמה לא מצתי חן בעיניך (במדבר יא יא), למה זה יצאנו ממצרים (שם יא כ), למה הציתו עבדיך (ש"ב יד לא), למה תריעי רע (מיכה ד ט). ויש שתהיה לכאות ולכאוב ולהתחנן לא לשאלה על עלת הדבר כאמרו למה ה' יחרה אפך (שמות לב יא) אין זאת שאלה על העלה כי ידועה היא והיא המרי אבל היא כאב והתחנן, וכמהו למה ה' אלהי ישראל (שופטים כא ג). ומהם מָתַי ושואלים בה על זמן[3]) כמו מתי תנחמני (תהלים קיט פב), עד מתי מאנת (שמות י ג), למתי אעתיר לך (שמות ח ה). ומהם מִי ושואלים על מי שיש לו דעת כמו מי אתם (יהושע ט ח) בת מי את (בראשית כד כג), ויש

---

[1]) וכתב רד"ק בס' פתח דברי „יש מן המדקדקים ששמו הפרש ביניהם ואמרו כי הנכתב בה"א איפה מורה על השאלה, והבא באל"ף איפוא מלה יתרה ללא ענין" — ובאמת זה ההפרש יתפרשו לפיו כל הפסוקים שבאו בהם תיבות אלה, דרוש ותמצא.

[2]) וכתב על זה ר"י בן בלעם באות מה ויותר הוא נכון פרושו שלא נדע כמה יבקש מהאדון והבקר לעבודתו וכן אמר הנביא ונבחנו לה' אלהינו כאשר יאמר אלינו וכאלו אמר כמה נעבד את ה' כמו במה יזכה נער.

[3]) וכתב המדקדק הנזכר „ורבותינו יוסיפו עליו אי' ואמרו מאימתי קורין את שמע (ראש מס' ברכות).

ששואלים בה על מה שאין לו דעת כמו מי פשע יעקב — ומי במות יהודה (מיכה א ה; דונש 20), מי שמך כי יבא דברך ובכרנוך (שופטים יג יז) במקום מה; באשר נאמר ויאמר אליו מה שמך (בראשית לב כח); ושואלים בה על הענין כמו מי את בתי (רות ג טז) איזה ענין את בו והוא במקום מה, כאשר נאמר עוד בענין הזה ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים יח ח), ולא יתכן להיות טעם מי את בתי ר"ל איזו אשה את כי לא יתכן שלא היתה מכרת אותה, והראיה עליה עוד השכחה אותה בענין ובמה שאירע לה הוא אמרו ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש, ולא ענתה אותה אנכי רות. ומהם הה ושואלים בה שאלה בוללת שואלים בה על ישוב הדבר כמו היש את לבבך ישר (מ"ב י טו) אם הוא נמצא כן, האתה זה (מ"א יח יז), המקנא אתה לי (במדבר יא כט), הלהרגני אתה אמר (שמות ב יד), וכאשר שואלים בה על אחד משני דברים יבא בדברים אם, כמו הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בה (שופטים יא כה), היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים (ירמיה סוף יד) האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו, הצאן ובקר ישחט להם — אם את כל דגי הים יאסף להם (במדבר יא יב כב), העבד ישראל אם יליד בית הוא (ירמיה ב יד), ההיתה זאת בימיכם אם בימי אבותיכם (יואל א ב); ואפשר שיפילו מכמו הדברים האלה אם וימירוה בהא השאלה כאמרם החזק הוא הרפה (במדבר יג יח), אבל אם ישאלו בהא על דבר אחד לבדו לא יהיה בדברים אם כאשר קדם באורו. ויש ששואלים בהא על דרך התוכחה והכלמה כמו המן העץ אשר צויתיך (בראשית ג יא), המלך המלך עלינו — הבוא נבוא (שם לז ח י), ההמיר גוי אלהים (ירמיה ב יא), האתה האיש אשר דברתי (שופטים יג יא) על דרך ההפלאה. ומהם אף והיא כמו ההא באמרו אף כי אמר אלהים (בראשית ג) כלומר האמר אלהים כך, וכמהו האף תספה ולא תשא למקום (שם יח כג) האף אמנם אלד (שם יח יג), האף תפר משפטי (איוב מ ח) היהיה כך, אלא שזה ממה שהתקבץ בו שני משרתים (ר"ל ההא ואף) כי ענין אף כי אמר אלהים הוא כמו האמר אלהים כלומר האמר כך, ואמרו האף תספה הוא כאשר אומרים הערב אהל כאן כדא וכדא, ההיה כך וכך, ומקבצים בו שתי מלות לשאלה והמה האלף והלמד (במלת אהל). ואפשר ששואלים בכי כאשר נאמר כי יאמר מעשה לעושהו לא עשני (ישעיה כט טז) כלומר היהיה זה[1]; וכבר הוסיפו עליה בשאלה ההא כאשר עשו באף, נאמר הכי אמרתי הבו לי (איוב ו כב), הכי יש אשר נותר לבית שאול (ש"ב ט) כלומר הזה נמצא. ואפשר שמחסרים מלת השאלה כמו באלף ארדף אחרי הגדוד הזה (ש"א ל ח), ויאמר שלום בואך (שם טז ד), אתה זה בני עשו (בראשית כז כד), אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל (מ"א כא ז), כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש"א יד ל), תמשך ,, בחכה (איוב מ כד), שלום לנער לאבשלום (ש"ב יח כח), הובישו כי תועבה עשו (ירמיה ו טו[2]), אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי (מ"א א כד), לא לבי הלך (מ"ב ה כו). וכבר הייתי סבור כי הֶחֳדַלְתִּי את דשני ושני חבריו (שופטים ט) מן השער הזה והייתי חושב כי עקר הקבוץ היה בהא כי הוא אצלי פועל לא נזכר פועלו כמו הָשְׁלַכְתִּי

---

1) ור"י בן בלעם קרא ענינה להתבונן וכן מלת השאלה הן דלקמן ונמצא בזה הדבור לענין העמדת האמת הכי קרא שמו (בראשית כז לו).

2) והוא בלשון תמיה הוכיחו שכן יורה סוף הפסוק גם בוש לא יבושו.

מרדום והועתק אל החית כי זה יותר קל עליהם אע"פ שהן שתיהן גרוניות ושהיא שאלה בחסרון הא השאלה ושאם היו מביאים עליה הא השאלה היה הֶהֱחִדלתי, עד אשר השתכלתי בזה הרבה וראיתי דבריהם בנוים על שכל אות שיהיה דינה להיותה חטף ואחריה אות גרונית שהם מעתיקים החטפות אל האות הגרונית ומנקדים האות אשר העתקה החטפות ממנה בקמץ גדול כמו מה תָּאִיר (ש"א כח יד לעיל 125) על מאסם (עמוס ב ו) ביום בחרי בישראל (יחזקאל כ ה) כל שכן כי ההדלתי אשר הוא כמו השלכתי מרחם והעתקה החטפות מן ההא אל החית בעבור שזה יותר קל עליהם, ואלו היה החדלתי על דמיון השלכתי היתה ההא קמוצה כמו הא אמלאה הָחרבה (יחזקאל כו ב), כי הָחליתי (מ"א כב לד), ואלו היה שאלה ולא היה מחסרין ממנו הא השאלה היה הֶהֶחִדלתי בסגול תחת הראשונה ובקמץ תחת השנית; וכבר בארנו ענינה באות החית מספר השרשים (ראה לעיל 198).

ויש שמביאין הא השאלה על מלת לא ורוצים בו לקיים הדבר ולאמתו כמו אמרו הלא אחיך רועים בשכם (בראשית לז יג), הלה היא ברבת בני עמון (דברים ג יא), הלא ה' יצא לפניך (שופטים ד יד), הלא איד לעול (איוב לא ג), הלא כי משחך ה' (ש"א י א); ויש שיהיה להורות ולהזהיר כמו הלא יראתך כסלתך (איוב ד ו *), ויש ששואלין בה במקום ההא באמרו הן היתה כזאת (ירמיה ב י), הן נזבח את תועבת מצרים (שמות ח כב), ומהם מדוע וענינו כמו ענין למה ר"ל השאלה על עלת הדבר כאמרו מדוע קדמוני ברכים (איוב ג יב) ומדוע לא יראתם (במדבר יב ח) והיא אצלי מלה מורכבת ר"ל שעקרה מה אשר לשאלה הוסיף עליה דוע ופרושו בעיני מה דעת שיהיה הדבר כן (דברי ר"י בן בלעם בזה הבאתי לעיל דף 9).

שער לו·

נזכר בו משפטי הא השאלה לדעת·

כאשר יהיה אחרי הא השאלה אות שאיננה גרונית ותהיה האות מונעת באחד מן השבעה מלכים תונע הא השאלה בשבא ופתח כאמרו הֲשֹׁפט כל הארץ לא יעשה משפט (בראשית יח כה), השלום לו (שם כט ו) הזה אחיכם הקטן (שם מג כט), הידוע נדע (שם מג ז), הנמצא כזה (שם מא לח), המבלי אין אלהים בישראל (מ"ב א ג), ההתמו הנערים (ש"א טז יא); ואם תהיה האות אשר אחריה אשר איננה גרונית מעבדת בשבא תונע ההא בפתח ואפשר שידגשו האות ההיא המעמדת בשבא ואפשר שלא ידגשו, והדגוש כמו הַכְּמות נבל ימות אבנר (ש"ב ג לג), הבמחנים — השמנה היא (במדבר יג יט כ), הברב כח יריב עמדי (איוב כג ו), הכתנת בנך היא (בראשית לז לב), הלבן מאה שנה יולד (שם יז יז), הדרכי לא יתכנו (יחזקאל יח כט), הנפשות תצודדנה לעמי ונפשות לכנה תחיינה (יחזקאל יג יח) כלומר הנפשות עמי תצודדנה ונפשותיכנה תחיינה. ואשר איננו דגוש כמו הַבְסוד אלוה השמע — המעט ממך (איוב טו ח יא) הבעד ערפל ישפוט (שם כב יג), הברכה אחת היא לך (בראשית כז לח), המערת פרצים היה הבית הזה (ירמיה ז יא), השכחתם את רעות אבותיכם (שם מד ט), הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כט ה), הכזונה יעשה את אחותנו (שם סוף לד), הלהרגני אתה

*) ואין כונת המחבר הזה בענין למה כמו שכתב ר"י בן בלעם בשמו ואמר ויותר טוב שיהיה אם לא תתשוב שיראתך כסלתך ומבטיחך שתשען עליה זכר נא מי הוא נקי אבד.

אמר (שמות ב יד), מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש (שופטים ט ב). ואפשר שיניעו הא השאלה בפתח ואשר אחריה מונע באחד השבעה מלכים ויהיה אשר אחריה דגוש ואפשר שלא יהיה דגוש וזה מעט מאד בדבריהם נאמר הייטב בעיני ה' (ויקרא י יט) והניעו ההא בפתח ודגשו היוד אחריה, והיה הדין שתהיה ההא בשבא ופתח ושיהיה מה שאחריו מוקל במו היש את לבבך. (מ"ב י טו), הילכו שנים יחדו (עמוס ג ג), הידוע נדע (בראשית מג ז). ואמרו המבלי אין קברים במצרים (שמות יד יא) ופתחו ההא ולא דגשו המם והיה הדין שתהיה ההא בשבא ופתח כמו המבלי אין אלהים בישראל (מ"ב א ג), המעמך ישלמנה (איוב לד לג ראה רד"ק במכלול כ"ב אות ה). אבל אם יהיה מה שאחרי הא השאלה אות גרונית ההא מונעת בפתח גדול או קטן כמו האתה זה (בראשית כז כד), העוד לנו חלק ונחלה (שם לא יד), ההצליח ה' (שם כד כא), החייתם כל נקבה (במדבר לא טו), ההיתה זאת (יואל א ב) ההשב אשיב (בראשית כד ה), האנכי הריתי (במדבר יא יב), האמר האמר (יחזקאל כח ט), החפץ אחפץ מות רשע (יחזקאל יח כג), החזק הוא הרפה (במדבר יג יח) לא יהיה כי אם זה הבן ודע*).

שער לז·

ההודעה והסתם·

דע כי הסתם הוא כל דבר פושט במינו אין רוצים בו אחד בלתי אחר וזה כאמרך איש חמור סוס פרד גמל אבן בגד והדומה לזה, וההודעה מינים, מהם השמות הנודעים ר"ל בני אדם ושמות ארצות כמו ראובן ושמעון ודוד ושלמה ירושלים מצרים בבל ושמרון, ומהם מה שהודיעוהו מן הסתמות ביחוד ובהגדרה כאמרו מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור (זכריה יד טו) וזה ביחוד המינים, אבל יחוד האישים באמרם ונביא אחד זקן ישב בבית אל (מ"א יג יא) וכאשר רצה להודיעו הכניסו עליו הא ההודעה ואמרו ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו (שם יג כ), ועוד נגע צרעת כי תהיה באדם זהו סתם, וכאשר הודיעוהו אמרו ואם פרוח תפרח הצרעת (ויקרא יג ט יב), ועוד ובשר כי יהיה בערו שחין, ואח"כ אמר בהודעתו במקום השחין (שם יג יח), ועוד מכות אש, מחית המכוה (שם יג כד) כי אלה מקרים אישיים, ועוד שבע פרות יפות מראה והנה שבע פרות, אלה סתמות, וכאשר הודיעם אמר הפרות רעות המראה את שבע הפרות יפות המראה והבריאות (בראשית מא) ועל זה נהג המאמר בשבלים. ומהם הכנויים, כי השם לא יכנה עד שיודע והם כמו יוד בני עבדי, ואו בנו ועבדו, וכף בנך ועבדך, ואני ואתה והוא והיא, ומהם מה שיודע ברמז אליו כאמרך זה וזאת ואלה, ומהם מה שיודע מן הסתמות בהסמכם אל ההודעות באמרם הנה בעל החלומות הלזה בא (שם לז יט) ונדע בעל בהסמכו אל החלומות הידוע ביחוד ובמהו עבד מלך (ירמיה לח), משרת משה, עבד אברהם (בראשית כד לד); ומה שנסמך אל הכנוים נודע בהם כמו בני עבדי בנו ועבדו והדומה לזה. וכאשר תתאר השמות המשפט וההקשה שתתאר הסתם בסתם וההודעה בהודעה כאמרך המלך הגדול ותאר המלך והוא הודעה באמרו הגדול והוא גם הוא הודעה כמהו מיד האלהים

*) כן הוא בנ' כ"י וקשה להבין. ונראה שכוונתו על אופן השאלה שבמלת הרפה שבאה בה"א ולפי דרך הלשון היה לו לאמר אם, החזק הוא אם רפה ראה למעלה דף 220.

האדירים (ש"א ד ח), הארץ הטובה (דברים א לה) ההר הטוב (שם ג כה), אבל תאר הסתם כסתם כמו ומלך גדול (תהלים מה ג) הרים גבנונים (שם סח יז), אלהים קרשים (יהושע כד יט), ארץ אכלת (במדבר יג לב), זאת היא ההקשה והמשפט. ויש שמשנים ומתארים ההודעה כסתם באמרם על הארץ אחרת (ירמיה כב כו), את הכבש אחד (במדבר כח ד), הדוד אחד (ירמיה כד ב), הראש אחד (ש"א יג יז), הכרוב אחד (יחזקאל י ט), הגוים רבים (שם לט כז); ומתארים הסתם בהודעה כאמרם הרים הגבוהים ליעלים (תהלים קד יח), חלל הגדול (יחזקאל כא יד), ערים האלה לאפרים (יהושע יז יט), ויבא הלך לאיש העשיר (ש"ב יב ד), חצר האחרת וחצר הגדולה (מ"א ז ח יב), ביד מלאכים הבאים ירושלם (ירמיה כז ג), ובארץ הרחבה השמנה (נחמיה ט לה), שבע פרות הטובת, וכאשר יודיעו שם סמוך ההקשה שתבוא ההודעה על הסמוך אליו כאמרו ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר את שבע הפרות יפות המראה; ויש שמודיעים הסמוך והסמוך אליו יחדיו באמרו קח את כוס היין החמה (ירמיה כה טו), שתי העבתה הזהב (שמות לט יז), עשו ככל ההועבת הגוים (מ"א יד כד), ואת כל הממלכות הארץ (ירמיה כה לו), הספר המקנה (שם לב יב) המזבח הנחשת הבקר הנחשת (מ"ב יב טו), התרומה הזאת (יחזקאל מה יז), השער הצפונה (שם מ מ), הלשכות הקדש (שם מו יט), הארון הברית (יהושע ג יד), היתד הארג (שופטים יו יד), והארץ הגבלי (יהושע יג ה), ועל האוצרות בית האלהים (דה"א ט כו), וכל העם המלחמה (יהושע ח יא), והמנהג הזה נהגו רבותינו ז"ל באמרם בתפלה בזמן מיוחד (ר"ל בימי ר"ה וי"כ) בא"י המלך המשפט (ורד"ק אמר כי בכל מלה חסר הנסמך). ואפשר שיביאו ההודעה על הסמוך בלבד וזה מעט כאמרם ועץ הדעת טוב ורע (בראשית ב ט) שעורו ועץ דעת הטוב והרע, ויעשו את הַכְּתֹּנֶת שש (שמות לט כז) אם לא היה סמוך היה כמו לבני אהרן תעשה כֻּתֳּנֹת (שם כח מ) אבל הוא סמוך כמו כתנות עור (בראשית ט כא), וכמו זה והרים את הדשן אשר האכל האש את העלה על המזבח (ויקרא ו ג) אמרו הדשן סמוך אל מה שאחריו, ואת העלה פרושו מן העולה ובאור זה שיהיה שעורו והרים את הדשן אשר האכל האש מן העולה על המזבח, ופרוש הענין והרים דשן מה שתאכלהו האש מן העולה אשר על המזבח. וכבר קדמו דברי כי השמות הנודעים הודעות, והראיה על זה המנע בא ההודעה עליהם כי אם מעט, כי לא יאמר היצחק היעקב הדוד השלמה; ומה שיסמך אל מאומה מאלה ר"ל השמות הנודעים הוא הודעה בסמיכה כאשר אמר (וזה כאמרו) משרת משה, עבד אברהם, אלא שהם מביאים עליו עוד ההודעה כאשר אמר ואת הנפלים אשר נפלו על המלך בבל (מ"ב כה יא) אל הבור מלכיהו בן המלך (ירמיה לח ו), את אדני המלך אשור (ישעיה לו ח), אל הארץ כנען (במדבר לד ב), המזבח בבית אל (מ"א יג ד), מן הים הגדול (במדבר לד ז), הדרך חתלן (יחזקאל מז טו), וזה כמו מה שנקבצו בו שתי הודעות כמו אמרם הארון הברית, הבקר הנחשת, כל עם הארץ (זכריה ז ה) וזולתם. ויש שמודיעים השמות הסמוכים אל הכנוים והכנוים הודעות, כי השם לא יכונה עד שיודע, ומה שיסמך אל הכנוי צריך שיודע בו כאשר יודע מה שיסמך אל זולתו מן ההודעות בהסמכו אליו. וממה שהביאו עליו ההודעה ממה שנסמך אל הכנויים אמרו והעם לא שב עד המכהו (ישעיה ט יב), בתוך האהלי (יהושע ז כא), והחציו אל מול הר עיבל (שם ח יג), את כל ההרותיה בקע (מ"ב טו יו), וכל

אשר בְּעָרֵינוּ (עזרא י יד), ותנחן היא ומביאיה והילדה (דניאל יא ו). ודע כי המשפט באמרו בערינו בהערינו וחסרה ההא והעתקה תנועתה אל הביה כאשר היה המשפט בויתן אכל בערים (בראשית מא מח) שיהיה בהערים וחסרה ההא והעתקה תנועתה אל הביה, והוא המשפט עוד באמרו וכל העם העביר אותו לערים (שם מז כא). וכמו זה אצלי הבאתם הא ההודעה על הוא והיא והמה כנוים, והכנוי הודעה; ובמהו עוד הבאתם אות ההודעה על אלה והוא לרמז ומה שנרמז הוא הודעה, אמרו האנשים הָאֵלֶּה (בראשית לד כא), לָאֵלֶּה תחלק הארץ (במדבר כו נג), ותקראנה אתי כָּאֵלֶּה (ויקרא י יט) ומשפט הדברים להיות כמו כל העם אלה (ש"א ב כג) לא כָאֵלֶּה (ירמיה י יז), בָּאֵלֶּה תנגח (מ"א כב יא), וכן עשו בזה ובזאת. עוד דומה לזה הודעתם השמות הנודעים בקצת המקומות כאמרם (וחהי) נתתי לחצי שבט המנשה; (דברים ג יג), לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה (יהושע יג ז), לימנה משפחת הימנה (במדבר כו מד), הארונה היבסי (ש"ב כד יז), הר הגלעד (בראשית לא כא), העמלק (ש"ב א א), החרמה (במדבר סוף יד), ארץ העוץ (ירמיה כה כ, ואיננו שם תאר כמו שחשבו אחרים), כי שדדה עי (ירמיה מט ג) מלך העי (יהושע יב ט), הוא בא עד לחי (שופטים טו יד) בַּלֶּחִי (שם טו יט), בַּקַּרְקַר (שם ח י), חרשה — בַּחֹרְשָׁה (ש"א כג טו יו), אבל אמרם בַּשִּׁטִּים (במדבר כה א) הַגִּלְגָּל (מיכה ו ה), אל הַבֹּכִים (שופטים ב) ומה שדומה להם לא נקראו כי אם על דרך ההודעה. ואפשר שיהיה כמוהם בקרקר (שופטים ח י). ומן השמות הנודעים מה שיהיה מורכב משני שמות יושמו שם אחר, וזה על שני דרכים שיחבר ביניהם בכתב בנקוד או בחבור כמו גלעד אשר הוא מורכב משני שמות (בראשית לא מח) וחובר ביניהם חבור גמור בנקוד ר"ל בהיות השבא תחת הלמד, וכמהו ישראל, יחלאל (בראשית מו יד), וכמו מלכיאל (שם) איעזר (במדבר כו ל) אשר חברו ביניהם בחבור והדומה להם, או שלא יחבר ביניהם במכתב ולא בנקוד סוף השם הראשון ולא בחבור ויהיה חבורם בלתי גמורה ולא שלמה כמו בית שמש, בית לחם ושנים עשר ובית אל והדומה לזה. ומה שהוא מן הדרך הראשון ר"ל מה שהרכבתו גמורה ושלמה ותרצה להודיע המיוחס אליו תביא את ההודעה בתחלת השם המורכב ותאמר הגלעדי (שופטים יא), הישראלי (ש"ב יז כה) היחצאלי המלכיאלי האיעזרי (במדבר כו מח) ומה שדומה לזה כמהו. ומה שיהיה מן הדרך השני אשר אין הרכבתו גמורה ותרצה להודיע המיוחש אליו, תביא אות ההודעה על השם השני ותאמר בית האלי (מ"א יו לד) בית השמשי (ש"א ו יח), בית הלחמי (ש"א יו), (בית) בעפרת אבי העזרי (שופטים ו כד) ואמרם אבי העזרי ראיה על שהרכבת אבי עזר איננה גמורה, ואמרו בהודעת שנים עשר ויקרא יהושע אל שנים העשר איש (יהושע ד ד).

שער לח·
בלשון הזכר ולשון הנקבה·

דע כי רוב השער הזה ככר נכנס בשער הכנוים בעבור השתתפם בכנוים, ואנחנו שונים ממנו הנה מה שאנחנו צריכים לזכרו ומה שלא נוכל לעמוד מבלעדי שנותו, כדי שיארגו הדברים ויתחברו הענינים. ודע כי לשון הזכר הוא העקר

בשער הזה וכי לשון הנקבה סעוף נכנס עליו, יורה אותך על זה נפול והוא לשון זכר על הזכר ועל הנקבה כאשר נאמר ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (שמות ט ד) ר"ל מאומה מבהמתם בין זכר בין נקבה, והוא נופל גם בן על כל מה שיש בעולם כאמרו מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שופטים יח י), ועוד ואין מכלים דבר בארץ (שם י ז), ולא יראה בך ערות דבר (דברים כג טו) ענין אלה מאומה מן הדברים ובן הוא השי אצל הערב שפרושו הדבר לשון זכר והם מפילים אותו על כל זכר וכל נקבה ומביאים אותו לעד כאשר הביאונו אנחנו דבר, כי הדבר יהיה בתחלה לשון זכר ואחר בן יבא עליו סימן לשון הנקבה בין שיהיה שם בין שיהיה פעל, תאמר להביא על אמר לשון נקבה אמרה ולהביא על שמע לשון נקבה שמעה על אכל אכלה, על אדום אדומה ועקב עקבה וזקן זקנה וחכם חכמה, וההא הזאת היא רפה לעולם בי אם במלות ידועות באה בהא נראת על הזרות כמו ותעלמה יצא אור (איוב כח יא), כבכורה בטרם קיץ (ישעיה כח ד) וזולתם ממה שנאמר שהוא נזכר במסורת[1]; ויש שימירו ההא הזאת בתו במקומות מבלתי סמיכה כמו ושכרת ולא מיין (ישעיה נא כא), שפעת אני רואה (מ"ב ט יז), עשה רע מאת (קהלת ח יב), כי אזלת יד (דברים לב לו), ושבת לנשיא (יחזקאל מו יז); וחטאת עמך (שמות ה טז) הוא פעל חולף לשון נקבה והוציא העם בלשון נקבה על דרך הערה אבל בהסמך אי אפשר שלא תהפך ההא הזאת לתו אלא מה שבא זר, כאשר נאמר עד שנת הדרור (יחזקאל מו יז), יונת אלם (תהלים נו), וחכמת המסכן בזויה (קהלת ט טז) והדומה לזה. וכאשר תספר על האחד הזכר אשר איננו במעמד בפעל העתיד הגמור או בפעל העתיד העטוף כואו השבאית או בואו הפתוחה המורה על החליפות תאמר ירא ה׳ עליכם (שמות ה כא), וילך איש מבית לוי ויקח (שם ב). ואם תדבר עמו תאמר אלי תבוא (בראשית ל טז), אתה תאכל ולא תשבע (מיכה ו יד). ואם תספר על הנקבה האחת אשר איננה במעמד תאמר הבת תשעים שנה תלד (בראשית יז יז) תבוא אליך (איוב ד ה), רצוני תבוא תגע עדיך, ותלד על ברכי (בראשית ל), ותקרא את שמו (שם), ותלך העלמה (שמות ב ח), ויהיה הלשון הזה שוה עם לשון הדבור עם האחד הזכר; ואפשר שמוסיפים בו יוד כאשר אמרו ותזני שם (ירמיה ג ו), איך תשקטי (שם מז ז), אך תיראי אותי תקחי מוסר ולא יכרת מעונה כל אשר פקדתי עליה (צפניה ג ז) וישתוה הנה עוד לשון הספור על הנקבה אשר היא במעמד בלבד, וכאלו הלשון הבטה וההבטה חלק מחלקי הצחות ואני נוטה בו יותר על הענין הראשון[2]. וככר עשו הפך זה ר"ל שהם הפילו היוד מלשון הספור על הנקבה הנמצא במעמד, נאמר ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזקאל כב ד) והשתוה הלשון הזה עם לשון הספור על הנקבה אשר איננה במעמד. ואם תספר על קהל הזכרים אשר אינם נמצאים במעמד תאמר ולא יאשמו (זכריה יא ה), והאנשים ינחשו וימהרו (מ"א כ ל"ג), וישבו ויבאו — ויבו (בראשית יד ז); ואם תספר על קהל הזכרים הנמצאים במעמד תאמר ותשבו ותבכו — ותשבו (דברים א מה),

---

1) במסרה רבתה א"ב מן חד חד מפיק ה"א והפסוק ותעלמה יצא אור נשכח שם, כמו שהעיר כבר מ"ש ביחזקאל כב כד. וההא במפיק על הזרות ולתפארת הקריאה ולדעת רש"י ההא לכנוי במקצת הנזכרים שם.

2) כוונתו כי הוא מדבר ע"ד הצחות פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח בפסוק אחד, ועל זה אמר ואני נוטה בו יותר אל הענין הראשון ר"ל שהיוד נוספת.

ים תספר על קהל הנקבות אשר אינם נמצאות תאמר תצרקנה ממך (יחזקאל יז כג), ותרכבנה — ותלכנה (בראשית כד סא) ותבאנה ותדלנה ותמלאנה (שמות ב טז) ויתקבצו שני סמנין לנקבה ר"ל התו אשר היתה סמן לנקבה בספור על הנקבה האחת והנון וההא אשר המה סמן קבוץ הנקבה; ואפשר שיספוק להם בסמן הנקבה בתו לבדה ושמו סמן הקבוץ הואו אשר היא סמן קבוץ הזכר והסכימו בלשון הנקבה על התו לבדה כאשר נאמר ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמיה מט יא), ותקרבו עצמות (יחזקאל לז ז), גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבני (איוב יט טו) וזה על יחד האמהות בלבד, ומשבותיך תוכחך (ירמיה ד יד), ואפשר שיביאו בזה הפעל העתיד האחד ויוסיפו עליו הנון וההא אשר המה סמן קבוץ הנקבה ויאמרו מגוי יעמדנה (דניאל ח כב) וישרנה הפרות (ש"א ו יב), ויחמנה בבאן לשתות (בראשית ל לח); ואפשר שישימו הספור על זה כספור על הנקבה האחת כאשר נאמר חכמות שרותיה תעננה (שופטים ה כט), לא תמעד אשוריו (תהלים לז לא) וההקשה תמעדנה כמו והגבעות תלכנה (יואל ד יח) תכרענה ילדיהן תפלחנה (איוב לט ג), וההיה ההקשה בתעננה שיהיה תעננה אותה כמו ותענינה הנשים המשחקות (ש"א יח ז) ובא על תענה אותה ובאשר חבר הכנוי שמהו נון והא ודגש הנון כאשר נאמר בזכר אל ירפנו (איוב לב יג). ועל רוב השער ר"ל תפעלנה. ואם תספר על קהל הנקבות הנמצאות במעמד יהיה על הלשון ההוא אשר יהיה על אשר אינן נמצאות במעמד ר"ל על תפעלנה כאשר נאמר וחטאי גלוליכן תשאינה (יחזקאל כג מט), זה כפור על הנמצאות במעמד, ונאמר בספור על אשר אינם נמצאות במעמד ותמהרנה ותשאנה עליו נהי (ירמיה ט יז), ונאמר בספור על הנמצאות במעמר הקים תקימנה — ועשה תעשינה את נדריכם (ירמיה מד כה), ועל אשר אינם נמצאות במעמר ולא תעשנה כזמתכנה (יחזקאל כג מח). ואם תספר על קהל הזכרים כפעל החולף תאמר הלכו, אכלו, והספור על קהל הנקבות יהיה על הלשון ההוא גם כן כמו וכל הטף בנשים אשר לא ירעו (במדבר לא יח), טוו את העזים (שמות לה כו), ולא נורע כי באו (בראשית מא כא), כוננו ידיך (שמות טו יז), ידיך עשוני (תהלים קיט עג), ובעבור שאמר עשוני הנהיג עליו ויכוננוני, ועיני ראו ולא זר (איוב יט כז), ברכות אביך גברו (בראשית מט כו), ויהי כי יראו המילדות — ולא עשו (שמות א), כי קמו עיניו משיבו (מ"א יד ד), כי גבהו בנות ציון (ישעיה ג). ויש שמספרים על קהל הנקבות בפעל החולף בלשון הספור על הנקבה האחת באשר נאמר הכמות בנתה ביתה חצבה עמוריה ושאר מה שיש בענין ההוא מכמו זה (משלי ט), ועיניו קמה (ש"א ד טו), כי קמה על בבל מחשבות ה׳ (ירמיה נא כט), וחטאתינו ענתה בנו (ישעיה נט יב), ובמו זה כי מאתנן זונה קבצה (מיכה א ז) כאשר בארתי בספר ההשואה[1].

ודע כי קבוץ שמות הזכרים הוא ים כמו מלכים עברים ילרים חמורים, ואפשר שימירו המם בנון כאשר נאמר אלהי צידונין (מ"א יא לג), חטין ושעורים[2] (יחזקאל ד ט), יכרעון אחרין (איוב לא י), ולא יאמין בחיין (שם כד כב), למחות מלבין (משלי לא ג), יחרדו האין (יחזקאל כו יח), לקץ הימין (סוף דניאל), כל שעריה שוממין (איכה א ד). ואם יהיה הזכר ממה שאין לו דעת יתכן שיקבץ

---

[1] וכן לדעתו החירק תחת שורק הקוף כמו ופתחו שעריך (ישעיה ס) וראה הראב"ע שם, וזה קבלה על ועלביה ולא על שמרון.

[2] בכ"י חטין ושעורין ולא מצאתי כי אם חטין ושעורים.

על לשון זכר ולשון נקבה כמו הר אשר יקבץ על הרים והרות (עמוס ח יג כדעת ר' מנחם ולא כדונש) ויער על יערים ויערות (תהלים כט ט) ונהר על נהרים ונהרות, וקרדום על קרדומים (ש"א יג כא) וקררמות (ירמיה מו כב); אבל קבוץ הנקבה הוא ות כמו אתון אתונות וארץ ארצות וקשת קשתות; ואפשר שיקבץ על לשון הזכר כמו רגלים וידים ועינים ופעמים, רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כו ו), עזים מאתים (בראשית לב טו). ואם יהיה בנקבה האחת הא הנקבה הם ברוב דבריהם מואסים לקבץ אותה עם ות אשר הנה סמן קבוץ הנקבה ומחסרים אותה על מאסם הקבץ שני סמנים לנקבה כאשר נאמר בקבוץ שנה שנות ימין עליון (תהלים עז יא) ובקבוץ חלה על חלות לחם (ויקרא ז ג), ובקבוץ שפחה שפחות, ושרה שרות, ושדה שדות, וההקשה באלה הקבוצים שנתות בהפוך הא שנה תו וחלתות ושפחתות ושרתות ושרתות; ואפשר שידברו בקצתם על ההקשה כאשר נאמר בקבוץ שפה שפתותיו שושנים (ש"ה ה יג), ואמרו חבקו אשפתות (איכה ד ה) והוא קבוץ אשפה מאין ספק וכן דברו בו רבותינו ז"ל, וכבר אמרו מאשפות ירים אביון (תהלים קיג ז) על החסרון כמנהג, ורגשות תו אשפתות שלא כהקשה אבל על דעתם בזולתו מן הקבוצים כמו מטעמים ומרבדים והדומה לזה.

ודע כי כנויי קבוץ הזכר אשר איננו נמצא המחובר עם השמות המקבצים קבוץ הזכר הוא הם כמו ראשיהם רגליהם ידיהם עבדיהם גמליהם, ואפשר שיוסיפו אחרי המם הא כאשר נאמר ואל אליהמה לפנימה (יחזקאל מ טז), ואפשר שיחסרו ההא וישימו הכנוי הזה מו כמו חלב זבחימו (דברים לב לח), יחזו פנימו (תהלים יא ז), נסיכמו נדיבמו (שם פג יב), הרס שנימו (שם נח ז). ואם יתחבר עם השמות המקבצים בות יהיה ם כמו ירותם (מ"א ז לג), וגבותם מלאות עינים (יחזקאל א יח) בחרבותם (שם יו מ) בשדתם (נחמיה יא כה), למשפחותם; ויש שיהיה הם כאמרו שקוציהם ותועבותיהם (יחזקאל יא כא) את גויתיהם (שם א כג) שרותיהם ליורשים (ירמיה ח י), ויחרגו ממסגרותיהם (תהלים יח מו), למשפחותיהם יצאו (בראשית ח יט), וכתתו חרבותיהם לאתים וחניתותיהם (מיכה ד ג); אבל כנוי קבוץ הזכר המחבר עם השמות הנפרדים או עם הפעלים הוא ם בלבד כמו וה' בראשם (מיכה ב יג), לשונם, צאנם, בקרם, ארצם, ויושיבם לנצח (איוב לו ז), אשר גאלם (תהלים קז ב); ויש שיוסיפו עליה ואו ואומרים ענקתמו גאוה (שם עג ו), חלבמו סגרו פימו (שם יז י), הרס שנימו בפימו (שם נח ז) שיתמו נריבמו (שם פג יב) רצוני שיתמו, תהמת יכסימו (שמות טו ה). ואם יתחבר הכנוי הזה בזולת השמות והפעלים יהיה גם כן ם כמו להם, לבדם, אותם, כלם, ויש שיהיה הם כמו כקוץ מונד כלהם (שם כג ו), ישפטו אותהם (יחזקאל כג מה) המם הזאת תמורת הנון כי הוא מספר על הנקבה וכא על לשון הזכר. וכנוי קבוץ הנקבה אשר אינם נמצאות במעמד נון כמו ושמותן אהלה (שם כג ד), בלכתן — לארבעתן (שם א יז), ויושיען (שמות ב יז) והוא השער, ויש שימירו הנון הזאת במם כמו ויגרשום — וישק את צאנם (שם ולמה לעיל 113), ועם האמהות — עמם אכברה (ש"ב ו כב), הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם (שופטים יט כד); ויש שיוסיפו על הנון כמו לבדנה (בראשית כא כט) אל קרבנה (שם מא כא) כלנה (שם מב לו) ויש שיהיה הן כמו לבדהן, עליהן, וגויותיהן וכתועבותיהן (יחזקאל יו מז), וברא אותהן, (שם כג מז), הם ישפטו אותהם (שם כג מה) כמם תמורת הנון, ותזנינה במצרים בנעוריהן (שם כג ג) וכל מוצאיהן וכמשפטיהן

וכפתחיהן (שם מג יח). ויש שיוסיפו על הנון הזאת הא כמו קצב אחד לכלהנה (מ״א ז לז), את גויתיהנה (יחזקאל א יא), אשר נשא לבן אתנה (שמות לה כו) ותוספת ההא הזאת על אותן אותהן או שיהיה אותהנה יתכן גם כן. ואפשר שישימו כנוי קבוץ הנקבה כל שכן אשר איננה אמתית בכנוי הנקבה האחת אמרו רק בחטאות ירבעם בן נבט (אמרו רק) אשר החטיא את ישראל דבק לא סר ממנה (מ״ב ג ג) ועוד וילכו בני ישראל בכל חטאות ירבעם אשר עשה לא סרו ממנה (שם יז כב). וכנוי קבוץ הזכרים המדבר בהם ם כמו אמרתם הרגתם עשיתם עמדתם ידעתם, ואפשר שימירוה בנון כמו עמדת על חרבכם עשיתן תועבה (יחזקאל לג כו) וזה הכנוי לנקבה כמו מדוע עשיתן הדבר הזה (שמות א יח), בילדכן את העבריות (שם א יו) ואתן צאני (יחזקאל לד לא), למה זה עזבתן (שמות ב כ); ואפשר שיוסיפו ההא כמו ואתנה ידעתן (שם לא ו), כסתותיכנה, ונפשות לכנה תחיינה (יחזקאל יג יח כ); ויש שימירו הנון הזאת במם כמו מקנה אביכם (בראשית לא ט) בכזבכם לעמי (יחזקאל יג יט). ואם יתקבץ הזכר עם הנקבה יגבר הזכר על הנקבה כאשר נאמר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (בראשית לב) ונאמר בנקבה בלבד ואסיר אתהן (יחזקאל יו נ), אבל אמרו תנה את נשי וילדי אשר עבדתי אותך בהן (בראשית ל כו) רצה הנשים לבדן כי העבודה לא היתה כי אם בהן לבדן.

וכאשר תצוה הנקבה האחת תוסיף יוד לנקבה על צווי הזכר ונהג השער בולו על זה ולא היה הפרש בצווי הנקבה הנלקח מן הפעל הקל בין מה שהצווי ממנו לזכר פעול בואו המשך ובין מה שהצווי פְּעַל זולת ואו ובלו הוא פְּעַל כי אם בעמידה והפסק הדברים כי אפשר שיהיה הצווי בו לנקבה ממה שהצווי ממנו לזכר פְּעֹל פעולי, אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יג), שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך (תהלים מה יא), הסבי עיניך (ש״ה ו ד), עמדי נא (ישעיה מז יב), כי תצוה הזכר מזה תאמר אמור שמע הטה הסב ואתה מוסיף יוד בצווי הנקבה; ואם תצוה קבוץ הנקבות תוסיף נה על בנין צווי הזכר, אמרו שמענה נשים — ולמדנה בנתיכם (ירמיה ט יט), חגרנה שקים ספדנה (שם מט ג), לכנה שבנה — קראנה לי מרא (רות א), אל שאול בכינה (ש״ב א כד), ואפשר שיחסרו ההא כאשר נאמר שמען קולי (בראשית ד כג) הניעו העין מפני שכבד להקבץ שני נחים, ואמרו קראן לו (שמות ב כ) בא הצווי הזה על בנין צווי הנקבה האחת והיה משפטו להיות קְרֶאנָ ברפיות האלף כאשר אמר קראנה לי מרא; ואמר צאינה וראינה (ש״ה ג יא) בהנעת האלף להצמד הדברים *), ואפשר שיהיה בנוי על לשון הצווי לנקבה האחת.

ודע כי תו המדבר בו הזכר מונעה לעולם בקמץ, נאמר ושמרת ועשית והלכת, ואמרת, ואם תדבר עם נקבה תניח התו באשר נאמר אמרתְּ לה׳ (תהלים יו יב), ואמרת בלבבך (ישעיה מט כא), עד לא שמת אלה (שם מז ז), וזכרת את דרכיך ונכלמת (יחזקאל יו סא) זה הוא רוב דבריהם, ואפשר שיוסיפו על התו הזאת יוד וישתוה לשונו עם לשון המדבר נאמר דמיתי בת ציון (ירמיה ו ב) כי היא דבור עם הנקבה ואלו היה בא על המנהג היה דמית בנח התו אבל הוסיפו יוד לנתץ לשון הנקבה ולבארו ודמה לדבר המדבר על עצמו דמיתי

*) כי מן הראוי צְאנָה ברפיות האלף והניעה להשוות המלה אל וראינה.

לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהלים קב ז), וכמהו עוד אמרו ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז נ) המשפט בו ראית בנה התו כי הוא דבור עם הנקבה ר״ל ירושלם ורוצה באמרו אתהן סדם ושמרון, רק הרבה פעמים כותבים היוד הזאת ואין בוטים בה[1]), אבל כאשר יחברו הלשון הזה ר״ל לשון הדבור עם הנקבה עם כנוי הפעולים מקיימים היוד במבטא, נאמר לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב לד), ונתתיהו לפניהם (יחזקאל טז יט), וישתוה גם כן זה הלשון עם לשון המדבר על עצמו כאשר אמר הרגתים באמרי פי (הושע ו ה), והשמותיהו לאות (יחזקאל יד ח), ואם היה הכנוי נפרד היה לא במחתרת מצאת אותם, ונָתַתְּ אותם לפניהם בנת התיו מכל אחד מהם; ויש שיפילו מכמו זה היוד בקצת המקומות וישתוה לשונו עם לשון הזכר המדבר כאשר אמרו המדבר אליך והבאתו אלי (ש״ב יד י) והשתוה הלשון עם לשון הדבור עם הזכר ר״ל והבאתה אל תוך ביתך (דברים כא יב), ועוד משבעתך הזה אשר השבעתנו (יהושע ב יז) שככה השבעתנו (ש״ה ה ט), ועוד בחלון אשר הורדתנו (יהושע ב יח) ודמה ללשון הארמית די מלת מלכא הודעתנא (דניאל ב כג).

שער לט·

ממה שנהגו בו הנקבה מנהג הזכר·

מאשר נוהגים בנקבה האחת מנהג הזכר האחד ומביאים אותו מבואו, מפילים ממנו סימן הנקבה כאשר עשו בכי יהיה נער בתולה (דברים כב כג), והיה העלמה (בראשית כד מג), אשר הביא שפחתך (ש״א כה כז), ובא אלה לפני מזבחך (מ״א ח לא), פלגש כלב מעכה ילד שבר (דה״א ב מח לעיל 111), אשר השבעתנו (יהושע ב יז) בשלשה מקומות (ב ביהושע שם ואחד בשה״ש ה ט), ויאמר עוד משבועתך הזה (שם) בלשון הזכר, ככל התורה — אל תסור ממנו (יהושע א ז) והם ששה במקרא נאמר בהם ממנו במקום ממנה וזכרם המסורת[2]), ותעשי הרעות ותוכל (ירמיה ג ה) המשפט ותוכלי, ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזקאל כב ד) במקום ותבואי, והיתה צעקה — אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (שמות יא ו), והבאתה את המנחה אשר יעשה (ויקרא ב ח) בהביא הפעל בלשון זכר והוא למנחה. וממה שנוהג המנהג הזה אמרו החצר הפנימי (יחזקאל מג ה) במקום הפנימית, אלא אם יאמר כי החצר הנה בלשון זכר כאשר הוא באמרם בחצר העליון (ירמיה לו י), אל בית הנשים שני (אסתר ב יד) ר״ל שנית, וכמהו מדה שני (נחמיה ג ל), ושם השני צלפחד (דה״א ז טו) רצה השנית כי הוא שם אשה בעבור אמרו ומכיר לקח אשה — ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד ותהינה לצלפחד בנות, ואמר אשה הנה במקום נשים, ואמרו לחפים הוא במקום מן חפים והם שתי משפחות ואמרו אחתו הוא במקום אשתו (לעיל 16; 180). וממה שחסר ממנו גם בן סמן הנקבה אצלי אמרו יצא לחפשי לחפשי ישלחנו (שמות כא ב כו) השעור בשניהם לחפשית, ויתכן שתהיה היוד נוספת על לחפשי[3]) וכאשר הוסיפו היוד נדחק החולם ושב

---

[1]) והן מ״ג מלין כתיבין ולא קריין, מסורה ריש מלכים.
[2]) מסורה בפ׳ לו (ו ח) ובמסרת לשופטים יש בדפס בטעות ה׳ וצ״ל ששה כמו שהגיה הש״ג.
[3]) והראוי לחופש ע״מ קודש וחודש והוא שם דבר ולטעם הראשון לחפשית הוא תואר הפעולה ולראב״ע באו שנים מגזרתים והאחד היה מספיק והוא תואר השם.

קמץ בעבור תוספת היוד. וכבר חסרו סמן הנקבה עוד מן אמרו כשגגה שיצא (קהלת י ה) ר"ל שיצאה וחסר ההא והעתקה תנועת האלף אל הצרי כאשר עשו במשרת את המלך (מ"א א טו) אשר עקרו משרתה, והוא המאמר בועשת את התבואה (ויקרא כה כא) והרצת את שבתתיה (שם כו לד), אלא שבמלות האלה ראיה על הנקבה בשנותם בנינם. וכבר הנהיגו קבוץ הנקבה מנהג קבוץ הזכר בכמו אמרם אנה המה מולכות (זכריה ה י), ויגרשום — וישק את צאנם (שמות ב יז), ויעש להם בתים (שם א כ), את מקנה אביכם (בראשית לא ט), בכזבכם לעמי (יחזקאל יג יט), ישפטו אותהם (יחזקאל כג מה); ויש שמקבצים הנקבה האחת אשר בה סמן הנקבה על לשון זכר כמו שנה ושנים, ומכה מן המכים אשר יכהו (מ"ב סוף ח), שער הפנה (מ"ב יד יג) שער הפנים (זכריה יד י), ושבע השבלים הבריאות (בראשית מא ז), מאלמים אלמים (שם לז ז) בקבוץ אלמה, כאשר זכרנו בזולת המקום הזה. (לעיל 125); ודומה לשער הזה מה שמביאין אותו העברים בלשון זכר במה שאין לו דעת מן הנקבה ובלבד מה שאין נקובתו אמיתית ר"ל מה שאין לו רחם, מזה אמרו השמש יצא (בראשית יט כג) ונאמר שמש זרחה (נחום ג יז), ונאמר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים (מ"א יט יא), ונאמר בתורה כי אש יצאה מחשבון (במדבר כא כט) ובירמיה כי אש יצא מחשבון (מח מה), ונאמר עוד תאכלהו אש לא נפח (איוב כב כ); ונאמר ארץ בלשון נקבה, והוא הגובר עליה, והארץ היתה תהו ובהו, ובלשון זכר ולא נשא אותם הארץ (בראשית יג ו), נעתם ארץ (ישעיה ט יט), ועוד שרץ ארצם צפרדעים (תהלים קה ל) כי הוא מן ההפוך כאשר זכרנוהו (לעיל 211) ועוד מארץ אחד (יחזקאל כא כד), ויתגעש ותרעש הארץ (ש"ב כב ח). — ועוד ומעלות שבעה עולותיו (יחזקאל מ כו והראוי ומעלות שבע כמו בפסוק כב).

שער מ׳

ממה שנהגו בו הזכר מנהג הנקבה.

יש שנוהגים העברים הזכר מנהג הנקבה בקצת הלשונות, נאמר תמים אתה בדרכיך מיום הבראך (יחזקאל כח טו) כלשון הנקבה שוה, ועוד ועדתיו וחקיו אשר צוך (דברים ו יז), כשמעתו ענך (ישעיה ל יט), מה ענך ה׳ (ירמיה כג לז), והוא שכף הכנוי כדבר עם הזכר מונעת ךָ והיא בדבר עם הנקבה מעמדת בשבא ךְ ונהגו הזכר הנה מנהג הנקבה, וכמהו אצלי פזר עצמת חנך (תהלים נג ו) אלא שהיא מקצרת ואמתתו החונה עליך, וכמוה איבך בנוח הכף בדבר עם הזכר והוא בדבריהם רב ונודע משיצטרך אל פֵּה. ומן השער הזה עוד אמרו והנה באו — לקחי חטים (ש"ב ד ו) משפטו המה והומרה המם בנון, וכמהו דרך הנה פניהם (ירמיה נ ה) ר"ל המה ויש בו הסתר דבר והשעור דרך המה שמים פניהם, וכמהו עוד לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה (שופטים יט יב) ובמקם המה כלומר אנשי העיר וזה הפך אמרו בנקבה אנה המה מולכות (זכריה ה י) וכבר בארנו ענין אשר לא מבני ישראל הנה במה שזכרנו קודם לזה (187); ועוד הלהן תשברנה הלהן תעגנה (רות א יג), עשיתן תועבה (יחזקאל לג כו) כאשר קדם זכרו, ועוד בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן (רות ב ט), ויתכן שתהיה הנונין האלה תמורת המם, ויתכן שהוא רוצה באמרו אחריהן מה שקדם מאמרן

וכה תדבקין עם נערתי ושהוא רוצה בו הקוצרים יותר חזק בענין, ואפשר שיהיה חבי כמעט רגע (ישעיה כו כ) מהשער הזה אלא שר׳ יהודה שם אותו שם, והוא גם כן בו טוב, אך אפילו אם הוא שם הוא במקום הצווי והמקור. וממה שנהגו המנהג הזה אמרם בקצת המקומות אַתְּ בדבר עם הזכר כמו אַתְּ כרוב (יחזקאל כח יד), וְאַתְּ תדבר אלינו (דברים ה כד[1]) ומן הדומה לזה אמרו והנותרת מן המנחה (ויקרא ב ג) משפטו והנותר, אך מפני שהיתה שארית המנחה מנחה, הנהג מנהגה בלשון מפני שהיא קצתה, וזה ממה שנוהגים הערב כמהו במקומות רבים; ומזה אמרם קטני עבה (מ״א יב י) וקטן לשון זכר וספר אותו בלשון הנקבה כי הוא כנוי לאצבעו הקטנה והאצבע לשון נקבה כאשר נאמר באצבעו הימנית (ויקרא יד כז), אצבע אלהים היא (שמות ח טו), אע״פ שהחפץ באצבע אלהים מכה ונגע.

שער מא·

ממה שנאמר בלשון אחד לזכר ולנקבה·

מזה אמרם גמל לזכר ולנקבה כאשר נאמר גמלים מניקות (בראשית לב יו) ואמרם חזיר לזכר ולנקבה וכן שפן וכן הארנבת וכן דג, ארבה, וכן תר וצפור אלא שאלה השנים לשון נקבה על כל פנים[2]) בין שרוצים בו הזכר בין שרוצים הנקבה כאשר נאמר כל צפור טהורה תאכלו (דברים יד יא), ושתי תורים (ויקרא יד כב). ומן השער הזה רמיזתם אל הזכר ואל הנקבה בלשון אחד הנער הלז (זכריה ב ח), הפלשתי הלז (ש״א יז כו), השונמית הלז (מ״ב ד כה); ויש שמבדילים בין שתי הרמיזות בקצת המקומות כאשר אמרו מי האיש הלזה (בראשית כד סה), בעל החלמת הלזה (שם לז יט), הארץ הלז (יחזקאל לו לה[3]).

וממה שדומה לשער הזה קראם שם לזכר ולנקבה בלשון אחד כאמרם לזכר צלפחד בן חפר (במדבר כו לג) מיכיהו בן ימלה (מ״א כב ט) ונאמר על הנקבה מיכיהו בת אוריאל (דה״ב יג ב), ותהינה לצלפחד בנות (דה״א ז טו); ונאמר בזכר אכיש בן מעכה (מ״א ב לט) ובנקבה מעכה אשת מכיר (דה״א ז יו) אבשלום בן מעכה (ש״ב ג ג); ועוד אמרם לזכר בני יצהר שלמית הראש (דה״א כג יח) ולנקבה שלמית בת דברי (ויקרא כד יא); ולזכר חנון בן נחש (ש״ב י ב) ושבי בן נחש (ש״ב יז כז) ולנקבה אביגל בת נהש אחות צרויה (ש״ב יז כה), וכמו זה קראם שם לנקבה אחינועם (ש״א יד נ) אביגל בת נחש ואביטל (ש״ב ג ג7) וזה בדבריהם הרבה.

שער מב·

ממה שאמרוהו בלשון הנקבה בעבור הפעלה או תכונת הענין או האמרה או הערה·

ממה שאמרוהו בלשון נקבה בעבור הערה אמרם ותהי ישראל (ש״ב כד ט) ותערך ישראל ופלשתים (ש״א יז כא) ותהי ארם (ש״ב ח ו), וממה שאמרוהו

---

1) ובמסרת ג׳ אַתְּ לשון זכר, והשלישי הוא ואם ככה אַתְּ עשה לי (במדבר יא טו).
2) וכתיב בלשון זכר כצפור בודד על גג (תהלים קב ח). 3) אכן בזו השתמשו גם לזכר גם לנקבה כמו עם זו יצרתי לי, תהלכו מן הדור זו, גם זו רעה חולה, ועדתי זו אלמדם.

בלשון נקבה בעבור הפעלה או תכונת הענין אמרו זאת אשר ללוים (במדבר ח כד), התחת זאת לא יומת שמעי (ש"ב יט כב), ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז כג), כי עשית זאת (בראשית ג יד), בזאת אדע (שם מב לג), בזאת אכרות לכם (ש"א יא ב), בזאת יבא אהרן (ויקרא טז ג), יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה (מלאכי ב יב), ויחשבה לו צדקה (בראשית טו ו), ובה אדע (שם כד יד), כי לא היתה המלך להמית (ש"ב ג לז), כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו), הלא היא כתובה על ספר הישר (יהושע י יג), ושמתיה חרפה (ש"א יא ב), כי תועבה היא למצרים (בראשית מג לב), וישם אתה יוסף לחק (שם מז כו), עלי היו כלנה (שם מב לו), למה זה אתם עברים את פי ה׳ והיא לא תצלח (במדבר יד מא), ותהי חק בישראל (שופטים יא לט) ר"ל הפעלה הזאת בלומר הליכות בנות ישראל מימים ימימה לתנות לבת יפתח; ותהי הכנם (שמות ח יד) כלומר תכונת הענין הזה ר"ל ענין הכנים כי המם הנה מורה על הענין כאשר הוא בריקם וחנם (לעיל 68), הנקלה בעיניכם (ש"א יח כג) כלומר הענין הזה. וממה שאמרוהו בלשון נקבה בעבור האמירה, ודבר ולא יקימנה (במדבר כג יט), על כן היתה למשל הגם שאול בנביאם (ש"א י יב) כלומר האמירה הזאת.

שער מג.

הא כנוי הנקבה שאיננה במעמד.

דע בי ההא אשר היא כנוי הנקבה אשר איננה במעמד הפעול בה או הסמוך אליה היא נראית לעולם ר"ל מפיק רק במקומות הרפתה על הזרות כאמרו עונה בה (במדבר טו לא), בחטאה בשגגה (שם טו כח) בתפי משכמה (איוב לא כב), ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא) חלאתה בה (יחזקאל כד ו), ורחמה הרת עולם (ירמיה כ יז), ותחמרה בחמר (שמות ב ג), צדה אורה (ש"א כ כ), כל אנחתה השבתי (ישעיה כא ב), מיום עזבה את הארץ (מ"ב ח ו). וכבר נהג בדבריהם רפיות ההא אשר היא כנוי הנקבה אשר איננה במעמד הפעול בה בזולת המין הזה ר"ל בהתחברה עם פעל הנקבה החולף, וזה שפעלה אשר היא חולף הנקבה כאשר יתחבר בכנוי הפעול הנקבה ההפך בו ההא לתו ותהיה ההא אשר היא בנוי הנקבה אשר איננה במעמד רפה שלא כמנהג, ואומרים צרה וחבלים אחזתה כיולדה (ירמיה מט כד) ברפיות ההא, לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה (יחזקאל יד טו) וכעסתה צרתה (ש"א א ו) וידו חלקתה להם בקו (ישעיה לד יז) ככל אשר צותה חמותה (רות ג ו). (ראה ההערה בסוף החבור).

שער מד.

זה שער המספר.

דע כי כאשר תשנה או תקבץ שם זכר אתה מוסיף שתי תוספות אחת מהן אות רפה והיא היוד והשנית מם או נון, תאמר גבר גברים וגברין אם תרצה בהמיר המם בנון, וקבר וקברים ומלך ומלכים ומלכין, למחות מלכין (משלי לא ג); ואם תשנה או תקבץ שם נקבה בין שיהיה בו סימן הנקבה בין שלא יהיה, אתה מוסיף עליו גם כן שתי תוספות אחת מהנה אות רפה והיא

הואו והאחרת תו, תאמר ארץ וארצות וחרב וחרבות ולשון ולשונות ושנה ושנות ימין עליון (תהלים עז יא) (בכ"י שני שנות דור ודור דברים לב ז), ואפשר שיקבצו בו קבוץ הזכר כאשר נאמר בקבוץ שנה אם עוד רבות בשנים (ויקרא כה נא), ובקבוץ מכה מן המכים אשר יכהו ארמים (מ"ב ח כט); והיה סימן המשנה והקבוץ אחד, כי כל משנה קבוץ, כי כאשר אתה שונה אתה מקבץ אחד אל אחד, כאשר אם אתה מקבץ מספר אל מספר.

ודע כי כאשר תזכור האחד ותאמר איש או גבר או קבר או חרב או זולת זה מן האחדים, כבר נקבץ לך באחד ההוא הודעת המספר והודעת המין, וכאשר תאמר שנים אנשים מרגלים (יהושע ב) או שלשה שרגים (בראשית מ י) או ארבעה חרשים (זכריה ב ג) או הדומה לזה, לא נקבץ לך בשנים ולא בשלשה ולא בארבעה ולא בזולתו מן המספר המין עם המספר*). ועל כן זכרת המספר ואחר כן הברת המין אשר אתה רוצה להגיד, כי המספר הזה גזור מן המין אשר זכרת ותאמר שלשה אנשים, ארבעה חרשים (זכריה ב ג), והיתה ההקשה שתאמר אחד אנשים (כלומר אחד מן האנשים) כאשר תאמר שלשה אישים שלשה אנשים, אבל בעבור שהיה אפשר שיזכרו איש ויקבצו בו שני הדברים ר"ל הודעת המספר והמין, נאמר ויהי איש מהר אפרים (שופטים יז), איש היה בארץ עוץ (איוב א) מבלי שיזכרו עמו אחד, ובן אמרו אחד נפש מחמש המאות (במדבר לא כח) הוא תבנית קודם, ואין אמרו נפש תאר לאמרו אחד, כי העצמים לא יהיו תארים, כי התארים תכונות והתכונות מקרים וכאשר יקדם התאר יהיה המספר תמורתו וכאלו הוא עטף הבאור; וכאשר יקבצו אי אפשר שלא יזכרו המספר כי אין עליו ראיה. ואפשר שיקדימו המספר ויאמרו שלשה אנשים, ששה אנשים, עשרה אנשים, שתים מערכות (במדבר כד ו); [ואפשר שיאחרו] אותו ויאמרו אילים חמשה, עתודים חמשה, כבשים בני שנה חמשה (שם ז) ואין זכרון המספר הנה תאר כאשר היה באמרם איש אחד כבש אחד תאר, כי אי אפשר בלעדיו כי אין ראיה על הכמות הזאת כי אם בזכרו, אבל הוא הגדת המוהל בו ולא ישלם הדבר כי אם בו; ואין דברי זה מונע משיהיה בלשון הזה תאר ומתואר בזולת המקום הזה, ר"ל בכמו אמרו וישב דוד בצקלג ימים שנים (ש"ב א), כי שנים תאר לימים, וההפרש בינו ובין אלים חמשה כי זה הלשון היה ראוי שיוציאוהו בלשון יומים ועל כן היה שנים בדבר שאין צריך לו והיה באור לסמן המשנה, רק דברי במקום הזה בלבד ובכמהו, אבל אמרם שלשה אנשים או ארבעה חרשים או הדומה לזה מן המעט שבמספר (בכ"י שני מן המועט) הוא סמוך אל הספורות

*) אמר האפודי בפ' כ"ד: וראוי שתדע כי שמות המספרים כלם הם תארים וכן הונחו קצתם בדמיונים שהתבארו אמנם זה ראוי שיובן במספר החמרי והם כל המספרים שהונחו בכתוב לפי שביולקחו על זה האופן יורו על המקרה ונושאו כי המספר הוא מקרה לספור אצל המאמתים והוא התואר אצל המדקדקים וגם אצל המאמתים מצד הכח אשר לספור על הספירה אמנם כשילקח המספר המוחלט הנה הוא גם למקרה לא שם התאר וזה מוסכם בכל המספרים זולת האחד שחלקו עליו גדולי החכמים אם מה שיורה עליו מהאחדות הוא מקרה או הוא עין הנושא והרמב"ם ז"ל כתב במורה שהוא מקרה וכשיאמר עליו ית' נאמר שהוא אחד לא באחדות להרחיק המקרה מעצמו ית', ונרצה בו שלילות הרבוי ממנו כמו שיאמר קדמון על שלילות החדוש, ויראה כי הראב"ע מהדעת הזה ולזה כתב בפרוש התורה ה' אחד, הטעם לבדו, להודיע שכאשר יאמר עליו ית' אחד לא יורה על המקרה. ולזה אמר שהכונה בו לבדו שירצה שלילות הדמיון.

בענין לא בלשון, כאשר אמר ויהי כאיפה שעורים (רות ב יז) ולא נראתה הסמיכה בלשון אע"פ שהוא סמוך בענין. ויש שסומכים המספר הזה בלשון בהסמכו אל השמות הנראים, אמרו ארבעת ימים (שופטים סוף יא), עשרה כסף (שם יז י); וממה שמורה על כי אמרם שלשה אנשים והדומה להם סמוך, אמרם את עשרת השבטים (מ"א יא לה) כאשר אמרו את עשרה השבטים (שם יא לא) והם שניהם סמוכים, אלא שסמיכת האחד בלתי גמורה כי איננה בלשון; ואמרו עוד שבעה שקלים ועשרה הכסף (ירמיה לב ט) וזה סמוך בענין, מבלי ספק גם כן שלשה אנשים והדומה לו סמוך בענין. אבל כאשר הם סומכים אלה המספרים אל הכנויים אי אפשר שלא תראה הסמיכה בלשון בהיפוך ההא תו בהכרח, כמו שאמרו ויצאו שלשתם (במדבר יב ד), אל הימין לארבעתם (יחזקאל מ י), ויפלו שבעתם (ש"ב כא ט), ואם יטעון עלינו טוען למנוע הסמיכה מן המספר הזה במה שאמרו שתים מערכות (ויקרא כד ו) שנים עדים (דברים יז ו), שנים חדשים (שופטים יא לח), ולשנים האנשים (יהושע ו כב), פי שנים (דברים כ"א, י"ז) שנים כרובים זהב (שמות כה יח), נרחה אותו באמרו גם כן על פי שני עדים (דברים יט טו), שני אנשים (שמות ב יג), שני כרובים (שם לז ו), שני חדשים (שופטים יא לח) הסמיכה בהם נראית, ונאמר במם שנים עדים ומם שתים מערכות ומם שנים חדשים ומם שנים כרובים והדומה להם מה שאמרנוהו במם סיגים כסף ומם באילים השערים (לעיל 129) וזולתה שהיא דחוקה. ומשמושיהם וממנהיגיהם שירחקוה בסמיכה כאשר אתה רואה ושיחסרו אותה בזולת הסמיכה במקום הזה להקל כאשר חסרוה מן הרודד עמי תחתי (תהלים קמד ב) וזולתו כאשר קדם זכרו בזולת המקום הזה. ודע כי אע"פ שלשון המשנה והקבוץ ברוב דבריהם אחד לפי שכל משנה קבוץ כאשר אמרנו כבר, הם נוהגים בקצת דבריהם במשנה לשון הקבוץ, מורים בו כי הספור שנים מבלי שיזכרו המספר, ואפשר שיתקבץ להם במספר ההוא הורות על המספר ועל המין כאשר התקבץ להם זה באחד, וזה בכמו אמרם הואל קח ככרים (מ"ב ה כג), חמור חמרתים (שופטים טו טז), רחם רחמתים (שם ה ל), מאתים לחם (ש"א כה יח), שנתים ימים (בראשית מא א), וטמאה שבועים (ויקרא יב ה), לירכתים ימה (שמות כו כז), ממתנים ועד ירכים (שם כח מג), בין הערבים (שם יב ו), אלפים באמה (במדבר ז פה), איש הבינים (ש"א יז ד), והידים ידי עשו (בראשית כז כב), יום או יומים (שמות כא כא), אמתים וחצי (שם כה יז), פעמים (במדבר כ יא), הזרוע והלחיים (דברים יח ג), חומה גבהה דלתים ובריח (דברים ג ה), והראיה על כי דלתים הנה לשון משנה ואיננו קבוץ, שאחד חומה ובריח, והוא ספור על כל מדינה כאשר נאמר כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח (ש"א כג ז), אלא אפשר שיעזבו השמוש במשנה הזה בקצת המקומות וישובו אל הקבוץ וזכרון שם המספר ואמרו ושתים דלתות לדלתות (יחזקאל מא כד). ימים שנים (ש"ב א) ובמשנה לשני ימים ולילה אחד (זבחים נה), ונאמר וישימו לה ידים (מ"ב יא יו), כלומר שתי מערכות, ועוד והידים ידי עשו (בראשית כז) ונאמר שתי ידות (שמות כו יז) וקבץ, ואלו היה אומר ידים לקרש היה נכון. ובדברי בעל ההלכות שני אלפים אמה (הלכות גדולות ה' עירובין) וחפשו עליו בזה אנשים מבעלי הדקדוק ואמרו אלו היה זה נכון לא אמר הכתוב אלפים באמה (במדבר ז פה) מבלתי שני אלפים, וכבר הראינוך הכתוב שאמר אך אם יום או יומים בלשון המשנה ואמר גם כן ימים שנים בלשון הקבוץ, ובמקרא עוד

דלתים ובריח וגם כן ושתי דלתות, וכאמתים (במדבר מ"ח לא) וגם כן שתים אמות (יחזקאל מג יד), ומפני שתפסו עליו כזה הבאתי רוב הדברים האלה לעזור לבעל ההלכות. ובעבור שהיה המשנה קבוץ כאשר אמרתי לפנים, היה קל בעיני העברים לשמש בלשון המשנה בקצת המקומות בקבוץ באשר נאמר שבעה עינים (זכריה ג ט), שש כנפים (ישעיה ו ב) לקחנו לנו קרנים (עמוס ו יג), תעקש דרכים (משלי כח יח), בעצלתים ימך המקרה (קהלת י יח) ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים (דה"ב יד ו), ומים, ושמים וזולת אלה מן הקבוצים.

ודע כי בא ההא במספר הזכר בפחות מעשרה אע"פ שהיא אות הנקבה איננה על דרך בואה לנקבה בכמו הלכה היא (ירמיה ג ו), האמרה בלבבה (ישעיה מז ח), כי אם היה כך היה המספר לשון הנקבה נופל על הזכרים, וזה מה שלא יתבן, אך באה הנה כבאה בבלילה ההוא (בראשית לב כב) והדומה לו ממה שזברנוהו בבר (לעיל 39) ובמכשפה לא תחיה (שמות כב יז) שרוצים בו הזכר והנקבה, אבל באה עליו ההא להגעה. ואם תפול המספר על הנקבה תפילהו בלא הא ותאמר שלש וארבע ועשר כאשר תאמר שמש וארץ, והיתה ההקשה לכתוב ההא במספר הנקבה ולהפילה ממספר הזכר, אך מפני שהביאוה במספר הזכר להגעה ולנחץ ראו להפילה ממספר הנקבה כדי שלא יתדמה בלשון אע"פ שכתבוה במקומות מעטים במספר הנקבה על העקר, וזה באמרם לשלשת אחיתיהם (איוב א ד), ושלשת נשי בניו (בראשית ז יג), ומעלות שבעה עולתיו (יחזקאל מ כו ; לעיל 207). וכאשר תצא מהקשר הראשון (ר"ל מראש המספר עד עשרה) תחבר אליו שם ממה שהיה בעקר המספר עד שתשיתהו ותשימם שם אחד והוא אמרך במספר הזכר אחד עשר יום, שנים עשר יום, שלשה עשר, ארבעה עשר, עד תשעה עשר תכתוב ההא֯ אשר הושמה סמן לזכר בתחלה ותסירה מן הסוף כדי שלא יתקבצו שני סמנין לנקבה בשם אחד אע"פ שאין ההא במספר הזכר לנקבה. ותאמר במספר הנקבה ויהי באחת עשרה שנה (יחזקאל לא), בשתי עשרה שנה (שם לב יז), שלש עשרה, עד תשע עשרה תסיר ההא מן ההתחלה כאשר היה בעקר המספר ותכתבנה בסוף על אמתת לשון הנקבה ואמרו אחת עשרה ושתי עשרה, וקבצת בין שתי לשונות לנקבה בעבור השתנות השני סמנין ר"ל שהאחד מהם תו והשני הא רפה. ודע כי העקר היה באחד עשר ושנים עשר עד תשעה עשר להיות אחד ועשרה, ושנים ועשרה ושלשה ועשרה, ותשעה ועשרה, ומפני שהיה עקר המספר להיות שם אחד מורה על כל שלשה וארבעה וחמשה הרכיבו שני השמות האלה וישימום שם אחד וחסרו ואו העטוף, ועל כן לא נכתבה הא שנית בשלשה עשר וזולתו כדי שלא יתקבצו שני סמנין דומים בשם אחד; ואפשר שימירו הנה עוד ההא בתו כאשר אמרו כחמשת עשר אלף — מכל מחנה בני קדם (שופטים ח י) ואין התו הזו לסמיכה כי אין טעם לסמיכה הנה, אבל היא בתו ושברת ולא מיין וזולתה. וכאשר תשנה המעט שבקשרים ר"ל עשרה, תגזור לו משמו מה שיש בו ראיה כי יצאת ממנו אל כפלו, והראיה עליו מה שישיגהו מן התוספת ר"ל היוד והמם והוא אמרך עשרים, ושנותם תנועת העין ממנו הוא שלא כמנהג בשאר הקשרים והוא שהם גזרו שלשים משלשה וארבעים מארבעה וחמשים מחמשה וכן עד תשעים והיו בדין שיגזרו משנים שם במקום עשרים ולא עשו אבל שנו העשרה, וכאשר שנו בעשרים המנהג בשאר הקשרים, שנו תנועתו להיות ראיה על באו

שלא כמשפטו. ואם יאמר אומר ולמה לא גזרו משנים שם במקום עשרים? התשובה שאם היו רוצים זה היו צריכים לחסר סמן המשנה ממנו ולהשיבו לאחדות ולא בא לעולם מתאחד, והמנעם ממנו אם כן כמפני דחק. וכאשר הוסיף על העשרים אחד ומעלה או אחת עד הקשר השלישי ואשר אחריו מן הקשרים תאמר וביום עשרים וארבעה הזה (נחמיה ט א), בעשרים ואחד (חגי ב), בעשרים וארבעה לתשיעי (שם ב י), ביום עשרים וארבעה (זכריה א ז), בעשרים ושבע שנה (יחזקאל כט יז), בעשרים וחמש שנה (שם מ), כל מלכים שלשים ואחד (יהושע סוף יב) וכן עד סוף הקשרים; ואפשר שיפרידו קצת המספרים מקצתם כאשר אמרו ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, ושלשים יום ושלשת ימים וששים יום וששת ימים (ויקרא יב), ואפשר שיעטפו הרב על המעט כאשר נאמר בשבעה ועשרים יום לחדש (בראשית ח יד), תשע ועשרים שנה (שם יא כד), שתים ושלשים שנה (שם יא כ). שבע ושלשים ומאת שנה (שמות ו יז), ואהרן בן שלש ושמנים (שם ז ו); ואפשר שיפרידו בין אלה המספרים גם כן כאשר נאמר שבע שנים וארבעים ומאת שנה (בראשית מז כח). ואם יאמר אומר למה לא בנו אחד ומה שאחריו מן המספרים עם עשרים ויושמו שם אחד כאשר עשו באחד עשר והדומה לו? נאמר כי נמנעו מזה בעבור סימן הקבוץ אשר באחד משני המספרים כדי שלא יהיה השם משתנה, אבל אחד עשר והדומה לו על אשר לא היה בו סימן לקבוץ לא היה זה רע בעיניהם ושמוהו כמו אביעזר ובית אל ובית לחם; ואם יטען עלינו טוען בשנים עשר, התשובה שלא יכלו לחסר סימן המשנה ממנו והיה שם השם אל האחדות, וזה מה שלא דברו בו, הקלו זה בו לבדו אבל אפשר שיחסרו אחת משתי התוספות אשר הם סימן המשנה והוא המם ואמרו שני עשר איש (יהושע ג יב), שתי עשרה אבנים (שם ד ח), ואין זה על דרך הסמיכה אך להקל כאשר הקלו זה במי המרים (במדבר ה כד), משכימי בבקר (ישעיה ה יא) וזולתם, והיתה הקלות הנה יותר צריכה בעבור ארך השם. ואם יאמר אומר ולמה לא עטפו עליו (ר"ל בשנים עשר) כאשר עטפו בשנים ועשרים? נאמר כי רצו להיות המנהג בכל מה שיש למטה מן הקשר הראשון והשני אחד. וכאשר הגיע אל הקשר אשר אחרי העשרים יהיה ענינו בכל אשר יקבץ עמו מן המספר בענין העשרים אלא שגזרתו משלשה מפני שהוא לשלש המעט שבקשרים *) וכן מה שאחריו עד תשעים; וכאשר תגיע אל הקשר אשר אחריהם יהיה לו שם חוץ לשמות האלה כי מעלתו מעלת שלשים מאשר לפניו וארבעים והדומה להם ותאמר מאה ולא תגזור לו שם מעשרה שלא ידמה לעשרים ואמרך מאה שנה והוא סמוך בענין אע"פ שאיננו סמוך בלשון, ואפשר שיסמכהו בלשון כאשר אמרו מאת שנה (בראשית כה ז); וכאשר תגיע אל הקשר השני אחרי המאה תאמר מאתים. והיתה ההקשה במאתים ש[illegible] מאות וקצרוהו, וכאשר תגיע אל הקשר השלישי ומעלה תאמר שלש מאות וארבע מאות עד תשע מאות, וכאשר תעבור התשע מאות תגיע אל קשר יהיה לשונו משונה ותאמר אלף.

ודע כי מה שאחרי השנים אל העשרה מן הספורות לא יהיה על הרוב כי

---

*) ר"ל המעט שבקשרים הוא מספר העשרה והוא תשולש יהיה שלשים, ומפני שלוש זה יכנה שלשים מן שלשה.

אם קבוץ או לשון שהוא מיוחד לקבוץ כאשר אמרו שני אנשים עברים נצים (שמות ב), שלשה גביעים (שם לז יט) וארבעה אנשים (מ"ב ח ג) חמשה אנשים, תשע שנים, שנים עשר שנים, ורחב עשרת אלפים (יחזקאל מח יג), חמשה בקר וארבע צאן (שמות סוף כא), ושתי צאן (ישעיה ז כא), שני רכב סוסים (מ"ב ז יד), כי רכב שם לאחד וליותר מאחד מן המרכבות כאשר עתיד להתבאר זה בשערו מספר השרשים, וממה שבא עליו רכב שם לקבוץ אמרו ועשרה רכב (מ"ב יג ז) הוא שם לקבוץ כמו חמשה בקר ושתי צאן, אלא שכבר אמרו שני העמר (שמות טז כב), שלשת הנפת (יהושע יז יא), ורחב עשרה אלף (יחזקאל מה יא) ועשרה הכסף (ירמיה לב ט), עשרת כסף (שופטים יז י), ארבע רבוא, שתי רבוא (נחמיה ז סו עב) בלשון מאוחד *) ויתכן לאסוף שני רכב סוסים (מ"ב ז יד) עוד על אלה, וכן ועשרה רכב (שם יג ז) על שלא יהיה שם לקבוץ רק לאחד, ויתבאר לך זה בשערו מספר השרשים. והתו באמרו הנפת תמורת הא, וקבוצו כל נפת דאר (מ"א ד יא). ומה שאחר העשרה עד העשרים ואחד, העשרים עד התשעים, יש שיהיה מאוחד על דרך ההכרה למין כאשר אמרו אחד עשר יום — בעשתי עשר חדש (דברים א ג), לשנים עשר שבט (שמות לט יד), שנים העשר איש (יהושע ד ד), ושתים עשרה מצבה (שמות כד ד), ובארבע עשרה שנה (בראשית יד), חמש עשרה אמה (שם ז כ), תשע עשרה שנה (שם יא כה) תשע וששים שנה (שם ה כו), עשרים קרש (שמות כו יח), שנת החמשים שנה (ויקרא כה י); ויש שיהיה מקובץ על אמתת המספר ואם יהיה להכרה כי הם מכירים בקבוץ כאשר אמרו הבשילו אשכלותיה ענבים (בראשית מ י) ואמרו ענבים הכרה, ואמרו ועשרת אלפים כרים חטים ושעורים עשרת אלפים (דה"ב כז ה) אמרו כרים הכרה למספר ואמרו חטים הכרה למין, ועקר ההכרה להכיר הקבוץ באחד כאשר זכרנו כבר [להכרה כמו אזור עור (מ"ב א ח), מלא חכמה וכליל יופי (יחזקאל כח יב; כ"כ בגליון הב"י] וכמו שנאמר ארבעה טורי אבן (שמות לט י) והכיר הקבוץ ר"ל טורים באבן והוא אחד; ואמרו כמה שהכר ממה שאחרי העשרה עד התשעים בקבוץ עשתי עשרה יריעות (שמות לו יד), שנים עשר אנשים, שתים עשרה אבנים (יהושע ד ב ג), עשרים קרשים (שמות לו כה). וכן יאוחד מה שאחרי המאה ויקובץ אמרו מאה שנה (בראשית יא י) מאת אדנים למאת הככר (שמות לח כז), מאה אלף (מ"ב ג ד); ומה שאחרי האלף גם כן מאוחד ומקובץ אמרו אלף גפן באלף כסף (ישעיה ז כג), עשרת אלפים איש (שופטים א ד), כי אלף שנים (תהלים צ ד), מאה אלף כרים ומאה אלף אילים (מ"ב ג ד) ודעתם בהשתמשם במאת אלף (במדבר ב ט) בסמיכה ומאה אלף בלא סמיכה הוא דעתם בהשתמשם בעשרת הכסף (שופטים יז י) בסמיכה ועשרה הכסף (ירמיה לב ט) בלי סמיכה.

ודע כי העקר באמרם עשתי עשרה הוא על שתי עשרה, כלומר המספר אשר קודם שתי עשרה והוא כנוי לאחת ר"ל שענין עשתי עשרה הוא ענין אחת עשרה וחסרו הלמד להקל ואמרו עשתי, ואמתתו להיות מספר לנקבה בלבד וכאשר חסרו הלמד ובנו שתי המלות מלה אחת שמוה במעלת מלה בלתי מורכבות כאלו היא מלה בפני עצמה כאשר עשו באמרם את ירובעל ואת בדן

*) מאוחד ל' יחיד ובשני כ"י כתוב בכל הפרק מאוחר.

(ש"א יב יא) אשר עקרו בן דן[1]) וחסרו הנון ובנו השתי מלות מלה אחת כאילו היא בפני עצמה; והביאו עשתי על הזכר (דה"א יב יג; כד יב) כאשר הביאוהו על הנקבה[2]). ואמרו במספר הנקבה עשתי עשרה יריעות (שמות כו ז) בכתיבת ההא באחרונה על המנהג במספר הנקבה, ואמרו במספר הזכר בעשתי עשר חדש (דברים א ג) בחסרון ההא על המנהג במספר הזכר ובטחו מן הספק במלה הזאת בעבור שכתבו ההא בסוף המספר לנקבה וחסרו ממנו לזכר.

שער מה·

בהודעת המספר·

כאשר תודיע מהאחד עד עשרה תסמוך המספר אל הספור ותבא ההודעה על הספור כאשר נאמר שני העומר לאחד (שמות יו כב), ועמדו שני האנשים (דברים יט יז), והמזלג שלש השנים (ש"א ב יג), וארבע הידות (בראשית מז כד) שבע השבלים, שבע הפרות (שם מא), שש השעורים (רות ג יח), לתשעה המטות (במדבר לד יג), את עשרת השבטים, ועוד עשרה השבטים (מ"א יא לא לה) כאשר היתה המלה קודם ההודעה, ואמרו עשרת כסף (שופטים יז י), עשרת הדברים (דברים ד יג) ועוד שבעה שקלים ועשרה כסף (ירמיה לב ט) סמוכים בענין לא בלשון כאשר בארנו קודם זה. ואם תודיע מהעשרה ועד העשרים משני המספרים אשר יושמו שם אחד תביא ההודעה במספר השני כאשר נאמר שנים העשר איש (יהושע ד ד), והוא בשנים העשר (מ"א יט יט) כי הרכבתו איננה גמורה, ואם תרצה תביאנה על המספר הראשון לדמותו אל מה שהרכבתו גמורה כאשר נאמר ובשנה האחת עשרה (מ"א סוף ו), ואם תרצה תביאנה על הספור ולא תביאנו על המספר כאשר נאמר ואת שתים עשרה האבנים (יהושע ד כ); וכאשר תגיע אל עשרים וזולתו מן הקשרים תביאנו על הספור כאשר אמרו עשרים הקרשים (שמות לו כד), את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה (שמות ט כה), שלשים הכסף (זכריה יא יג), ואם תרצה תביאנה על המספר ולא על הספור כאשר נאמר שנת החמשים שנה (ויקרא כה י). וכאשר תגיע אל מאה תביא ההודעה על הספור כאשר נאמר למאת הככר (שמות לח כז) ואם תכיר תביא ההודעה על ההכרה כאשר נאמר ויהי מאת ככר הכסף (שם), וכאשר תעטיף מספר על מספר ותרצה להודיע, תודיע המספר הראשון בלבד אם תרצה ותעטיף השני בלא הודעה כאשר נאמר יום האחד ועשרים (שמות יב יח), ואם תרצה תודיע כל המספרים כאשר נאמר ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים (במדבר ג מו), ואם תרצה תודיע הקצה מבלתי הקצה כאשר נאמר ואת האלף ושבע המאות והחמשה ושבעים (שמות לח כח), את החמשים ומאתים איש (במדבר סוף יז) ואפשר שלא יודע זולת המין המוכר בו בלבד כאמרו אלף ומאה הכסף — וישב את אלף ומאה הכסף (שופטים יז ג).

---

[1]) והוא שמשון שבא מדן (שופטים יג ב לעיל 151). ומצינו עוד שם עצם בפני עצמו ובני אולם בדן (דה"א ז יז) בלתי מורכב מן בן דן.

[2]) והשיג על זה רד"ק ואמר כי לא נכונו דבריו כי מצאנו המלה במספר הזכרים והיה ראוי להיות בזכר עשתי עשר והראב"ע בצחות מ"ב משיג על ר"י גם במה שאמר על שתי עשרה „כי אחד קודם לשנים וזה הפך הכתוב מבן עשרים שנה ומעלה"; וראה עוד במקנה אברם מסילה כ"ו.

שער מו׳

שער אחר ממנו׳

ככר אמרנו בשער הקודם לשער הזה כי העברים מביאים ההא במספר הזכר באשר למטה מעשרה ואומרים שלשה אנשים וארבעה ותשעה ועשרה אנשים וכי הם מפילים אותה ממספר הנקבה ואומרים שלש נשים, עשר נשים, שבע שנים, שבעה פרות והדומה לזה, בי נשים קבוץ נקבה והאחת ממנו שאיננו מלשונו אשה, וכן באחת משנים שנה, והאחת מפרות פרה, ואמרנו ג"ב בו כי הם משנים זה וכותבים ההא במספר הנקבה על הזרות מן המנהג אע"פ שהוא כעקר כאשר אמרו ושלשת נשי בניו (בראשית ז יג) והאחת אשה כאשר אמרנו, ואמרו ומעלות שבעה (יחזקאל מ כו) ועוד על אבן אחת שבעה עינים (זכריה ג ט), ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב יב ו), ואומר הנה כי אמרו שבעה שופרות היובלים (יהושע ו ד), שבעה מזבחות (במדבר כג), ואת הכירות עשרה (מ"א ז מג) והדומה להם איננו על הדעת הזאת, וזה מפני שהיה אחד המזבחות מזבח והאחד משבועות שבוע והאחד משופרות שופר והאחד מביורות כיור בלשון זכר כתבו ההא במספר הכל על הענין והניחו בלשון [זכר], וככר עשו עוד כזה במספר קבוץ הנקבה האחת אשר יקבץ על לשון הזכר כאשר קדם מדברנו בו כי הם מפילים ההא ממספר הקבוץ ההוא מפני שהיתה האחת ממנו נקבה כאשר עשו באמרם שבע שנים (בראשית ה ז), כי בעבור שהיתה האחת משנים שנה בלשון נקבה הביאו מספר השנים על הענין והוא לשון הנקבה והניחו לשון שנים והוא לשון זכר, וכן עשו בשבע שבלים (שם מא כג) מפני שהיתה האחת (לשון נקבה) וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד); אבל אמרם עשר בברי כסף (מ"ב ה ח) הוא ראיה על שהם מביאים הככר בלשון נקבה.

נשלם ספר הרקמה
בעזרת הנותן עצמה
ויש בו ארבעים וששה שערים
וכלם על הסדר מסודרים.
(כ"כ בכ"י פארים).

נשלם החלק הראשון ממחברת הדקדוק הנקרא ספר הרקמה.
(כ"כ בכ"י אקספורד).

אלה שמות הטעמים: אשרי האיש, חור. לא הלך, רתק. בעצת, רתק. כל חוסי נצח. מושיב, תקף. ישועתה, טרף. לדוד, פזר. לדוד, שפר. למנצח, נתק. ילרתיך, מתח. קומה, ניח. ואשמרה, כתם. לא עמר, אתנחה. אל חק, בתר. ותפשו, סלק. אשרי, גזר. למנצח, זבר. הנה זאת, פרק: (כך כתוב עוד בשני כ"י של הרקמה בסוף אחרי שיר החתימה, ומזה נשפוט שאין ר' יונה מחבר הדברים האלה הסתומים והחתומים, גם אין זה דרכו לכתוב לשון קשה כזו בלי לבארה יותר. והרוצה להעמיק בשמות הזרים האלה אשר הרבה מהן נחליפו משובשות בכתיבה יערוך למולן ההערה בס' תורת אמת דף 4).

באורים והשגות והוספות·

לשער א. אמר החכם האפודי בפ"ט של חבורו היקר מעשה אפד, כל שם שיונח לנושא מה נגזר משם מקרהו שלא יבא על דרך הפועלים או הפעולים אשר הם חלק מבניני הפעלים קראו המדקדקים בשם התואר, ואולי לשמות הפועלים והפעולים קראו ג"כ שם התואר, וכתב החכם ר' יונה (עמוד 2) „ומין שלישי מהשמות נקרא תואר מפני שמתארים בו כל אחד משני המינים הראשונים כאמרנו זהב טהור, ביום הרג רב" וג' ולא הטיב באמור שם התואר מה שיורה על העצם ועל המקרה הנשוא והנושא עליו, כי הנה יהיה כל שמות הפועלים והפעולים שמות התואר כי כולם יורו על העצמים והמקרים הנשואים עליהם ואיך לא יהיו תוארים ג"כ לפי זה לב חורש, ולשון מדברת, ורש עושה, שמות הפועלים, ואדם עשוק ואין שכון שמות הפעולים, ומה הבדל בין אלה והדומים להם ובין זהב טהור וכל מום רע שהביא במשלו, ואולי כן הם אלו וכמו שיבא, ואם מפני שלא באו על דרך הפועל והפעול קראם שמות התואר, הנה לא יהיה ההבדל לשם תואר בענין כלל זולת השם, וגם כי הוא כבר חשב לתת הסבה כשאמר מפני שמתארים בו כל אחד והיה אם כן כאלו באר הדבר בעצמו כי אנחנו כשנעלם ממנו מה הוא התואר יעלם ממנו גם כן מה הוא הדבר שמתארים בו אשר בעבורו יאמר שנקרא התואר. ומפני זה אומר כי התאר הוא השם המורה על הנושא ועל מה שינשא עליו יחד וזה כשיהיה הנשוא ההוא קנין לנושא או כח ימשך ממנו פעל או הפעלות על התמידות וביחוד יאמר תואר לשם המורה על הנושא ועל מה שינשא עליו מארבעה סוגי האיכות (הביאם הרב המורה ח"א פנ"ב). ואמנם אמרתי שיהיה הנשוא קנין לנושא או כח ימשך ממנו פועל או הפעלות על התמידות לתת ההבדל בין התואר ושם הפועל או הפעול, והמשל כי ההפרש אשר בין טוב וסלח ובין הסולח לכל עוניכי הוא כי סולח לא יקרא כי אם בעת פעל הסליחה וסלח יקרא מצד הכח אשר לו על הסליחה גם בעת היותו בלתי סולח בפעל וכן ההפרש בין וגונב איש ובין אם ימצא הגנב כי לא־יקרא גונב רק בעת היותו גונב בפעל וגנב יקרא מצד הכח אשר לו על הפועל ההוא המגונה וגם בעת השינה יקרא גנב להיותו מוכן אל זה על התמידות כשיזדמן ועל דרך זה לכל התארים כאמרך נדיב כילי שוע נבל גבור צדיק אביר אדיר אמיץ וזולתם משמות התוארים אשר באו בכתוב לאלפים. וכבר היה ממנהג העברים להבדיל בין שמות התוארים ושמות הפועלים והפעולים בשמות להם מיוחדים לכל אחד מהמינים ובקצתם יבדילו ביניהם כשיוסיפו יוד על שמות התוארים כמו חכלילי עירי אויבתי (מיכה ז ח) שוכני, ואני קורא ליוד הזאת יוד התואר אבל כל המדקדקים ישימום נוספות ואין הענין כן ומפני זה כתב הראב"ע על ורצון שוכני סנה כי לא יאמר שוכני על רגע אחד, הנה כבר הורה כי היוד בשוכני תורה על ההתמדה וכי שוכני הוא תואר או אולי אמר זה מצד כח הגזרה, וכזה אני חושב ביודין שבאו במגביהי ומשפילי ומקימי ומושיבי לפי שהם כולם תוארי הפעלות לבורא ית' יורה על השפע אלה הענינים מאתו ית' על ההתמדה, והאומר שאלה היודין והדומות להם נוספות לא הבינו הענין הזה וכבר קרה בלשון העברי לקוצרה אצלנו היום שלא ימצאו לכל התארים שמות מיוחדים וישתמשו בה בשמות הפעלים או הפעולים וזה במקומות רבים בכתוב בשמות הפועלים, עובר לסוחר, הולך את חכמים, רוכלת העמים, לעושה נפלאות, ומזה גם כן הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי, ובשמות הפעולים אדם עשוק, ברוך אתה בבאך, אורריך ארור וכאלה רבים, אמנם כשילקחו אלה השמות מצד שהם שמות פועלים או פעולים הנה מובנם נבדל ממה שיורו עליו כשילקחו מצד שהם תוארים כמו שהודעתיך, ולזה כתב הראב"ע על ופרעה חולם היה חולם ועל ורבקה שומעת היתה שומעת להורות כי אלה השמות לא ילקחו כאן מצד שהם תוארים עד שיהיה נושא המאמר ופרעה חולם ונשואו והנה עומד אבל הוא שם הפועל ופרעה נושא במאמר וחולם נשואו וכן ורבקה שומעת ולא ילקחו מצד היותם תוארים אבל מצד שהם שמות פועלים ולזה קשר בהם מלת היה אשר היא תבא על שמות הפועלים כי אמרנו ראובן הולך שם הפועל הנה הרצון בו שהוא עתה הולך או היה או יהיה. ומפני שהבינו חכמי ישראל ז"ל ההבדל הזה בין שמות הפועלים והתוארים הנה במה שלא מצאו להם שמות נבדלים בכתוב הבדילו הם ביניהם בתוספת נון ויאמר גוזלן אומנן

כוען אין הקופדן עלמד, לא הבדילו ביניהם כי אם בתוספת נון לבד וכן מלאתים כתוב ומנוקדים במשניות קדומות ועתיקות שהם אצלי, וזה בתארים אשר ישתמשו בשמות הפועלים אבל בשמות הפעולים אמרו מרחום רחמן וזה הרבה בלשון החכמים ז"ל ישימו הנון להורות על התוארים וכבר היה זה הענין קדום ממסדרי התפלות אמרו כי אתה סולחן לישראל מן העולם ומוחלן לשבטי ישורון, ועם שהם התואר מסליחה הוא סלח בכתוב הנה להשוות בשמות ללאות הדבור אמרו סולחן כי ממחילה לא מלאו תאר והוכרחו לעשות מוחלן.

ודע שכבר יקרה בלשון עברי שהם יעשו לפעמים משמות התארים שמות העלם לגשמים שיתארו בהם וקראו המדקדקים לאלה התוארים תוארים גוברים ורצו שכבר יחזק כח השם התואר עד שישוב שם עלם (ראה ההערה לעמוד 64 ורד"ק במכלול עמוד קנע) ויהיה אם כן לפי מה שהונח השמות ארבעה שם דבר ויכלל שם העלם והמקרה ושם התאר ושם הפועל והפעול ושם הפעל ואפשר כי זה הוא הנראה מענין השמות אצל המדקדקים, אבל לפי שהיה שם הפועל והפעול מורה על זמן עבר או עתיד וגם שהוא בלתי מוגבל מכח השם אולי שמו אותו בכלל הפעל אשר הוא החלק השלשי מחלקי הלשון, אבל כבר ראיתי להחכם ר' יונה שעשה משמות הפועלים והפעולים מין אחר מהשמות וכתב על המין הזה (סוף עמוד הראשון):

„והמין הזה מהשמות מורה על העלם ועל המקרה יחד בעוד התחברות העלם המקרה" ולפי זה לא יהיה אצלו הבדל בין שמות הפעולים והפועלים ושמות התאר ומן הפלא איך אמר אחרי כן „ומין שלישי מהשמות נקרא תואר" ולכן יראה כי הוא טעות נפל בנוסחא בספרים וראוי „והמין השלישי מן השמות והוא המין שזכר משמות הפועלים והפעולים וזה מחוייב שאם לא כן לא היה מין שלישי אבל רביעי, והנה לפי זה לא הבדיל ההבדל שזכרנוהו וקרא לשמות הפועלים והפעולים שמות התואר וקרא לאלה שמות מושמים בגזר לפי שהם נגזרים לעלמים מהמקרים הנשואים עליהם כאמרו קודר הלכתי הנגזר מקדרות, להוציא אל הורג כמו ועצומים כל הרוגיה הנגזר מהרג רב.

ואמר בסוף השער „כי שמות העלמים אינם נגזרים" ויאמר כי כוונתו בשמות העלמים שאינם מדברים בלבד וג' והנה שכח גלעד והמלפה ואבן העזר וקברות התאוה והגלגל ואדם העיר (יהושע ג יו) ותפוח (שם יז ח).

עמוד 2. „אומר לשון הספר הוא לשון האם והלשון הנראה יותר" נ"ל כי זה הוספה מהמעתיק או היה כתוב בגליון הספר לבאר מלת אומר או אשר בזה דבר.

שם „ואם כן המקור אשר הוא עין המקרה הוא יותר קדמון" וג' הנה ר' יונה לא הבדיל בין המקור או שם הפועל ובין שם המקרה, והחכם האפדי שם מסך מבדיל ביניהם וז"ל בפ"י, שם המקרה כשיורה אל עלמותו לבד אין ראוי שיקרא שם הפועל ולא מקור ולא ילקחו ממנו תבונת החולף והעתיד ולבאור זה אומר כי עם שהמקרים הם ענינים לעלמים ולא ימלאו זולתם כמה השכל אשר מדרכו לפרק המורכבות ולהפשיט חלקיהם ולציירם כפי אמתתם יצייר המקרה וישכילהו בבחינת עלמותו לבד מופשט מנושאו עם היותו בלתי מופשט ממנו במליאות וכמו שיעשה בעלמים עלמם אשר ישכיל לורותיהם מופשטות עם היותם בלתי מופשטים במליאות ומפני זה יצייר במקרה שני ענינים כי ישכילהו בעלמותו מצד שהוא עלמות מה או ישכילהו מצד מליאותו בנושא רצוני קבלת העלם המקרה ההוא והתנועה והדריכה אליו ועוד בעלמו ענין ההתפעלות וההבדל ביניהם בבחינות כי בבחינת הפועל יקרא פעל ובבחינת המתפעל יקרא התפעלות, ויקרא פעל בלשון הענין הזה כשיובנו באופן שיודע ממנו זמן מליאותו עובר היה או עתיד, וכשיובן ממנו הענין הזה רצוני קבלת העלם המקרה ההוא והתנועה והדריכה לבד זולת שיורה על זמן מוגבל עבר או עתיד יקרא אז שם הפעל או מקור עם שהוא בלתי מופשט מהזמן אבל שהוא בלתי ידוע מהשם; והמשל בזה כי הלובן והשחרות מקרים מונחים בעלמותם לא יצייר בהם קבלת העלם אותם, אמנם ההתלבן וההשתחר אשר הם שמות הפעלים או מקורות כבר יורו על קבלת העלם המקרים ההם בזולת הגבלת הזמן ומפני שהוא בלתי אפשר שתשיג קבלת העלם המקרה בזמן עבר או עתיד אשר נקרא הפעל בלשון אם לא אחר שתשיג ותצייר ענין קבלת העלם המקרה לבד לפי שבחינת הזמן בעבר או בעתיד

הוא ענין נוסף על ענין קבלת הפעלם המקרה הנה מפני זה נקרא מה שיורה על זה מקור או שם הפעל כי הם שרש והתחלה להבנת הפעל ומליאותו וכאלו הוא המקור והמעין אשר ממנו ישתלחו הפעלים עוברים או עתידים עם שמות הפועלים והפעולים. — ואולי לקצר השגת ההבדל ביניהם קרא ר׳ יונה וגם ר׳ יהודה שם המקרה שם הפעל בפעל אמר ושמר כמו שכתב וכן בכל מה שידמה להם כי רחוק הוא שנאמר שנעלם מהם ההבדל בין שם המקרה ושם הפעל עם שלמותם בחכמת הלשון. — ובס׳ השגה קרא ר׳ יונה המקורות הסבובים כי כמו שהתנועה הסבובית קודמת על שאר התנועות ובבה להן כן המקור קודם על הפעלים וסבה להם, או להיותו סובב בשמוש הלשון על היחיד והרבים ועל הנמצא ועל שאינו נמצא או להיותו על הפעלים פעמים יבא לפניהם בשמוש ופעמים אחריהם.

לשער ב. הנה ר׳ יונה וכל המדקדקים הסכימו על היות מוצאי הדבור חמשה ועל זה השיג האפדי וז״ל: בזה מקום הפלא איך שגו בזה כולם והכחישו המוחש בי׳אמם לחיך מוצא לאותיות כי אם היו המובן אצלם מהחיך השטח העליון מהפה הנה שגו בזה כי אין לחיך כפי המובן הזה תנועה כלל בדבור ומבוא ביחוד לאותיות מה, כי החיך כפי המובן בזה מחובר בלחי העליון אשר הוא בלתי מתנועע בכל חי תנועה חלקית אם לא בתנועת הראש; וכבר סיפר בפלא מן התמסאח (crocodile) שיניע לחיך העליון. ואחשוב שלזאת הסבה ראוי בומף להקרא אותיות השפה לא השפתים כי השפה העליונה בלתי מתנועע בקולות בומף וכבר קוראים כן והגיעו אל האמת במקרה עב״ד. ודעתו כי באמת גיכק מאותיות הלשון כמו דטלנת אבל תנועת הלשון בגיכק היא תנועה קלה אל הגובה לצד השטח העליון מהפה ותנועת דטלנת היא אל הארך בלשון והגובה ותנועת הלשון בדטלנת נראית יותר מבגיכק. אכן האמת בכל זה כי הלשון היא עיקר כלי הדבור ולכן יקרא הדבור לשון ומי שאין לו לשון לא יוכל לדבר ומי שאין לשונו מתפשטת או מודבק אף מקצת במלקוח יהיה כבד פה וערל שפתים; והחלוקות ההנה אשר המציאן בעל הספר יצירה בענין זה הטעם כמו שאמר הכלמשי במקנה אברם כי בכל האותיות הלשון תנשא גם בתנוע חלקיה או האויר אשר תדחה בתנועתה באברים הנזכרים ולכן מפני שהלשון תתנשא בחיך במוצא אותיות גיכק נקראו אותיות החיך וכן בכולם לא שיתנועעו אלה האיברים כולם בעת הדבור מה שנמנע לחיך.

שם עמוד 6. „ויש שימצא שץ (בצלף קצף) ולא ימצא צש ויש שימצא חע ולא ימצא עח ויש שימצא טד ולא ימצא דט״ שם טד נמצא בשם׳ מידות „ויליאה טדי מן הלפון״ (פ״א מ״ג ועוד שם, אכן לא מצאתי הע וכ״ל הע הנמצא בהעוה כלפו וזולתו) ובמחברת מנחם מנה חע וטד בין האותיות אשר לא נקבצים ולא נחברים יחד במלה, וכל דברים אלה נלקחים מפי׳ רס״ג לס״י פ״ד ה״ג וז״ל „כי אוסף המלות מן הכ״ב אותיות לא יהא שתופם וצרופם ברוב המלות אלא אות עם אות שאינו מחלקו ולא יתועדו שתי אותיות מחלק אחד אלא באקראי כילד כי לא ימצא בלשון זס ולא זל ולא לג ולא קכ ולא קג ולא כיוצא בזה יעודים במלה״.

לשער ד. עמוד 19 שורה כ״א נסגרו בטעות המלות „ומאשר נקבלו שתי מלות הטעם״ ואם לא יהיה להתחלה התכלה וג׳ ור״ל כי מקודם אמר מאשר נקבלו שתי מלות הטעם והיא להתחלה התכלה ואח״כ אמר ומאשר נקבלו וג׳ אף אם לא יהיה להתחלה וג׳.

סוף אות למד „ותהיה הלמד במקום אחר כך וכך בכמו אמרו אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו (ויקרא יג ז) כלומר אחר טהרתו״

אמר האפדי אין הענין כן אבל הוא למד התכלית, וזה שהכתוב אמר אדם כי יהיה וג׳ והובא אל הכהן — וראהו הכהן וטמא אתו, ואם בהרת לבנה היא וג׳ ומהתנאים להסגיר אותו שבעה ושבעה והוא נראה לו פעמים אל הכהן ובשנייה אם לא פשה הנגע הוא מטהר אותו וכמו שאמר הכתוב וטהרו הכהן מספחת היא כי המספחת שם לנגע טהור, והנה זאת הראיה השנית היתה לתכלית שיטהרנו ולזה אמר אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו, ואם לאמר שהפשיון כזה יהיה אחר הטהרה אין צרך שכבר אמר וטהרו הכהן וג׳ וכבס בגדיו וטהר ובא אחר זה ואם פשה תפשה וג׳ אבל מפני שנראה פעמים אל הכהן שלא יובן אחרי הראתו מראיה ראשונה לזה אמר לטהרתו וירצה מהראיה

השנית שתכליתה היתה הטהרה וכמו שאמר וטהרו הכהן וג׳ וכל זה אמנם אם יובן שהפסיון הזה אחר הטהרה כמו שהוא נראה שהוא דעת החכמים ז״ל, ויהיה לפי זה אמרו ונראה שנית אל הכהן מאמר מחוייב. ואשר יראה לי כפי הפשט שהפסיון הזה לא יכוין בו הכתוב שיהיה אחר שטהרו הכהן ואמרו ונראה שנית אל הכהן אינו מאמר מחויב אבל הוא נקשר עם אמרו אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו ונראה שנראה והיה זה שנראה שנית אל הכהן ובאור זה כי אחרי שהוסגר שנית אמר וראה הכהן את הנגע ביום השביעי שנית ונראה זו כבר אפשר שפשה הנגע ואפשר שלא פשה ונתן הדין ראשונה אם לא פשה והוא אמרו וטהרו הכהן, ואחר נתן הדין אם פשה בראיה זו ואמר כי אם פשה תפשה אחרי הראתו אל הכהן הראיה ראשונה שהיתה לטהרתו ואחר שנראה שנית אל הכהן והיא ראיה זו שכתב עליה וראהו הכהן ביום השביעי שנית הנה כשיהיה כן וראה הכהן והנה פשתה וגו׳ ואמנם קרא הראיה הראשונה אחר הסגר ראשון שהיא לטהרתו מפני שלא פשה בה הנגע והיא דרך לטהרה ואשר הביאני אל זה כי לפי הבאור הראשון היה ראוי שיאמר ונראה שלישית אל הכהן ולפי דרך הכתוב שקרא הראיה שאחר הסגר שנית ראיה זו שלישית היא ואולי קרא כל מה שהיה מענין הראשון עד הטהרה ענין אחד וחשב כל הראיות כולן אשר היו ראשונה לאחד כי הכל היה ענין אחד אשר תכליתו הטהרה והראיה הזאת היא שנית לכל מה שנעשה ראשונה.

„ותהיה בענין כמו על כמו ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי (ש״ב ח יח) על הכרתי״ והחכם האפדי רצה לתפוש את ר״י ונתפש בפח השגגה והטעות וז״ל „אמר כי משמושה שהיא מקום על כמו ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי ופסוק הוא במלכים (א א לח) והטעהו לפי שמלא בשמואל ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי (ב כא כג) ושניהם נכונים כי שם בשמואל יספר כי בניהו היה שר על הכרתי והפלתי ואדורם על המס וזולתם משרי דוד אבל במלכים יספר כי צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו וכן הכרתי והפלתי הרכיבו את שלמה ויהיה א״כ ואו והכרתי לעטוף״ ע״כ. והנה החכם המשיג שכח את הפסוק אשר ציינתי בשמואל ח יח וגם כתוב והכרתי והפלתי ואליו כיון ר״י והוא במקום על כמו שכתוב בדה״א יח יז ובש״ב כא כג ובניהו — על הכרתי והפלתי.

שם אות ו עמוד 21. „ויהיה ענינה ההיה כך וכך כמו הלא ארחץ בהם וטהרתי״ אמר האפדי ואין צורך אבל היא עוספת והיה מאמרו על דרך התמה והיא כהויו והארץ תירשו, והנביאים הלעולם יחיו, ותרבית לקח וחי, והיא בכולם עוספת והמובן מהכתובים ההם יודע מהמקום שהם בו ומאיכות הדבור אשר אי אפשר להעלותו על ספר ואין כח בויו להעמידנו על זה כי גם בזולת הויו אפשר שיובנו על האופן הזה כמו אם חכי לא יבין הוות, כושל יקימון מליך, הנה יסרת רבים.

שם „ותהיה בענין כמו עם בכמו אמרו כי היה ארון האלהים ובני ישראל, לא אוכל און ועצרה, ויוסף היה במצרים״ וראוי שתדע כי אין זה שמוש מיוחד אבל זה לויו מכח העטיפה כי בכחה מלת עם, כי כשתאמר זה וזה כאלו תאמר זה עם זה שהעטיפה תחייב זה וכל ויו עוספת שתבא על השמות תוכל להבין על זה הדרך כי שמעון ולוי כמו שמעון עם לוי.

„ותהיה בענין כמו הפא אכל הערב״ וענינה קרוב מסכים עמו מזה השמוש הראב״ע והוא מה שאמר אותו תמיד בפרוש כפא רפה בלשון ישמעאל ר״ל הפא הבאה בתחלת המלים לפי שהפא לעולם רפויה אצל הערבים. ואמר ר״י „כי ענינה קרוב לאז״ ואין מן ההכרח בכל ההקשות אשר הביא על זה להוליא הווין האלה שזכר מכלל העטוף גם בקלתם אי אפשר שיובנו על דרך זה, וזה כי תיבת אז תורה בלשון העברי על העתה מהזמן העובר או העתיד או על חלק מוגבל מהזמן הלקוח מהם כמו אז אמרתי, אז אמר שלמה, ומן אז חדלנו, בעבר, או בעתיד אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל, ולמה שיורה על החלק המוגבל מהזמן ההוה יקשר ברוב עם העתידים אז ישיר, אז יבנה, כי העתיד כבר ילקח ממקום הזמן ההוה המונח כמו ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וקרא לו וזולתם; הנה אם כן אמרו שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים וג׳ אי אפשר שיפורש כמו שאמר ר״י „אז יהיה עם אמו שבעת ימים״ כי אז ישוב לזמן הלידה וזה בלתי אפשר, כי בזמן הלידה לא יהיה שבעת

אִיש תחת אמו, והיה יותר ראוי לפי דעתו שיהיה הויו מקום אחר; וכן אמרו כי יהיה איש בן סורר — ותפשו בו אין הרצון כמו שאמר „אז יתפשוהו" אבל הרצון בו שיתפשו בו כשירצו, והעטוף הזה הוא להכרח כי אם לא ירצו אביו ואמו לתפשו לא יענש בדין סורר ומורה, ויראה כי הוא חשב זה מצות עשה וטעה; וכן אמרו וכי ימוך אחיך — והחזקת בו, אין הרצון בו אז לבד אבל אז ובכל זמן אחר מוט ידו, וכן אמרו בצר לך ומצאוך — ושבת עד ה' אלהיך אין הרצון בו אז תשוב כי לא יקשור עם אמרו אחריו כי אל רחום ה' אלהיך וג' אבל הוא עטף למה שאמר כי תדרשנו וג' ולפי שכבר הבטיחם שימצאהו וכמו שאמר ומצאת כי תדרשנו ועטף לאמרו כי תדרשנו ושבת עד ה' אלהיך כי אם ידרשוהו ולא ישובו לא ימצאוהו והכל נמשך עד אומרו ושמעת בקולו ויהיה אמרו כי אל רחום נתינת סבה למה שהבטיחם שימציאהו; וכן בשאר ההקשות אשר הביא אם תטיב העיון בהם תכיר שהם לעטף ויותר תטה הדעת להיותם מקום אחר לפי דרכו מאשר יהיו מקום אז, וכשיוכנו מקום אחר לא יצאו מהעטיפה כי בחלק היותר גדול מהווין העוטפות הבאות על הפעלים יבא בכח העטיפה ענין אחר והמשל כי באמרו ותבאנה ותדלנה ותמלאנה הרצון בו כי אחר שבאו דלו ואחר שדלו מלאו וכן ויבא ידו בחיקו ויוציאה אחר שהביאה הוציאה, וכן ויאכל וישת ויקם וילך ויבז אחר שאכל שתה וכן לכולם והענין הזה יובן מסדור הפעלים ואין הכרח לשים בו אחר שזה בכח העטיפה וסדור או בכח הסדור לבד. וכן במה שאמר המחבר כי שימוש הואו הוא במקום אם ולתנאי ותשובת התנאי בכל ההקשות האלה אמר האפדי שהואו היא לעטוף או להפוך.

שם עמוד 22 ותהיה כמו קודם כך כמו ותבואת הכרם ואני עתיד לבאר זה בס' השרשים" וז"ל שם „פן תקדש המלאה, פן יגיע עת הוצאת מעשר מה שנגמר מהזרע קודם תבואת הכרם וימנע זה בעבור שהוא נתלה בכרם שלא נגמרה תבואתו ולא נשלמה" וזה הפרוש הביא גם הפרחון שרש קדש בלשונו המגומגם. וכונתו כמו שפי' מנחם בן סרוק (105) „לפי שלא תבא תבואתם יחד בזמן אחד ובעוד שלא הבשילו אשכלותיה ענבים ימנע מלהניף חרמש בקמה ושלוחת מגל שלא תשחית הכרם ואם בא הקוצר לעזוב הקמה עד געת עת קיץ לבעבור יקומון שניהם גם זאת לא יהיה ביכוש קצרה תשנרנה ונמצאו שניהם נשחתים ולא נכון להשחית עץ מאכל ולאכל עץ פרי, ומבלעדי אלה נמצא הכרם בלי בכורים ומבלי מעשר מעושר ונמצא הקמה בלי מלילות כרמל ובלי חלק כהן ולוי ע"כ כי ראשית התבואה חוללה ברוע ענין". והחכם האפדי לא הבין כונת ר"י ולזה כתב על ר"י „והפלא ממנו לפרוש זה כי איך יאמר הכתוב לא תזרע כרמך כלאים ויתן הסבה פן תקדש המלאה הזרע קודם תבואת הכרם ואם הזרע הזרוע בכרם נגמר ונשלם קודם הענבים מי ימניעהו מהקצירה והדישה וזולת זה מפני איחור תבואת הכרם ואיך יעשה זה נתינת המעשר עד שיתן זה סבה למניעת הכלאים"? ובאמת הטיב מנחם בן סרוק — אשר פרושו על תקדש ממגזרת קודש נראה לאפדי והביא דבריו — באשר נתן הסבה למניעת קצירת הקמה „על כי הנכאים יתרגו ויספו קני הקמה ונמצאו העמרים נסבכים ונאחזים בנלנים ונחנקים בזלזלים" ומליצת אמריו היא כדברי ר' יונה ואין מקום בזה להשגת האפדי, ובלי ספק לא היה המאמר הזה בכ"י המחברת אשר ביד האפדי, ובאמת לא נמצא בכל ההעתקות כמו שהעיר על זה המוציא לאור מחברת מנחם.

שם „ותסיה הויו בענין כמו אחר שהיה כך באמרו וישא אהרן את ידו על העם ויברכם וירד מעשות החטאת וג' כמו שאמרו רז"ל באמרם ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה — ולימרה מקמי עבודה מי כתב לעשות מעשות כתיב" וכן פי' הראב"ע וירד וכבר ירד וכן כוונת התלמוד דלמד דברכת כהנים אחר הודאה דכתיב וישא — ויברכם וירד מעשות החטאת העולה והשלמים ור"ל דהברכה היתה אחר שירד מעשות החטאת והשלמים, דלענין מה כתוב וירד וג' אלא להודיע דהברכה היתה אחר שירד וקא סלקא ואזיל סימא קודם עבודה דהברכה היתה קודם שהתחיל לעבוד ואח"כ ירד לעבוד עבודתו כפשט דקרא, ובאמת הויו בוירד לעטוף? והשיב דאי אפשר לומר כן דמי כתיב וירד לעשות דאז הוי משמע באמת דהברכה היתה קודם שירד דלענין מה כתוב מעשה דברכה קודם מעשה עבודה, אלא מעשות

כתיב, דמעשה עבודה היתה נגמרת כבר וקאמר וירד וכבר ירד להודיע דהברכה היתה לאחר שירד. ובת"כ במכילתא דמילואים דרש היתורא דוירד מעשות וג' באופן אחר דמשנפנה מקרבנותיו ירד לו בשמחה. והחכם האפדי אשר זה דרכו לתת לכל אחת מאותיות הנוספות רק שמוש אחד מאן גם בזה לתת להויו השמוש כמו אחר שהיה כן ואמר כי במקום שהקריב אהרן קרבנותיו ונתרצה בעבודתו שם ברך את העם ואחר ברכתו ירד והויו לעטוף. אבל הברייתא דמגילה מסייע לר' יונה כמו שפרשתי וזוא השגת האפדי על זה מה שאמר „ואם היה המובן אבל רז"ל באמרו וירד אחר שירד איך הקשה ולימרה מקמי עבודה, אבל לפי שהברכה היתה קודם הירידה תשב המקשה שאין שם הכרע אם היתה קודם עבודה או אחריה ולזה הקשה ולימרה מקמי עבודה והישב מי כתיב לעשות מעשות כתיב נראה כי דעתו שאם היה כתוב שם לעשות שהיה זה מחייב שתהיה הברכה קודמת לעבודה, ואם יהיה פרוש וירד אחר שירד כמו שהבינו ר' יונה הנה גם כשיהיה שם לעשות לא יחייב זה שתהיה הברכה קודמת לעבודה" וכל זה אינו נכון כי אם היה כתוב לעשות אין שום הכרח לפרש וירד לעשות וכבר ירד דהנה הכתוב היה אז מספר דרך עבודה איך שהיה זה אחר זה, ברכה ואח"כ עבודה, משא"כ במה דכתוב מעשות אז כל הספור דוירד מיותר דעבודה כבר היתה נגמרת קודם הברכה ומפני זה בהכרח לפרש דכתיב וירד להודיע דהברכה היתה לאחר שירד. וכן אמרו בירושלמי פ"ד דתענית „וישא אהרן — ויברכם וירד וג' המקרא הזה מסורס הוא והלא לא צריך לומר אלא וירד מעשות החטאת וג' ואח"כ וישא אהרן את ידיו" וקא דריש זה לנשיאת כפים במוסף ללמד שלא נשא כפיו אלא בשביל שהשלים קרבנותיו וירד מעשות החטאת והשלמים, ומכל זה נראה דגם הירושלמי ס"ל דהברכה היתה לאחר שירד כמו שפי' ר' יונה.

והנה על שימוש הויו במקום או אמר האפדי „ולפי שהשמוש המיוחד לויו היא העטיפה כמו שהונח משמוש תיבת או בחילוף זה יקשה בעיני מאד לעשות מהויו העוטפת או המחלקת, על כן אני אומר שהיא עוטפת בכל אותן כתובים שזכר שהיא מקום או. והנה מקלל אביו ואמו העטוף לא ישוב לאביו שזכר עד שלא יענש עד קללו שניהם אבל שב העטוף למקלל והוא כאילו אמר ומקלל אביו ומקלל אמו והם שני דבורים לא דבור אחד והוא הקצור ועטיפת נושא המאמר עם נשוא מתחלף לנשוא הראשון וזה לא יחייב חבורם יחד ואמרי נשוא ונושא הוא בהעברה לפי שהמאמר הזה והדומים לו אינם מאמרים פוסקים, וכן וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש וג' אין הרצון או לשמש אבל העטף ושב לוישתחו וילך והם שני דבורים גם כן, וכן וגונב איש ומכרו ונמצא בידו אין הרצון בו או נמצא בידו אבל העטף ושב לגונב איש ומכרו וגונב איש ונמצא בידו, ואולי הויו הזאת עוטפת כפי המובן הכללי, כי ממשפטי המלוה הזאת שאינו חייב במכירתו לבד אם לא נשתמש בו הגונב וכן בא לפטור הרב שגנב תלמידו ולזה אמר ונמצא בידו פרט לזה שהוא מלוי בידו. ומפני שהבין בעל הטעמים הוין האלה עוטפות וחשב שלא תובן העטיפה עם התיבה הסמוכה להם ויגזור חבורם יחד לזה תקן זה בטעמים ושם תביר בתיבת אביו ובתיבת ומכרו להורות על ההפסק ושהעטף באלה מובן על הדרך שהתבאר וכן עשה במאמר ומקלל אביו ואמו, ואלו היתה הויו מקום או לא היה צריך לזה אם לא שיאמרו שעשה זה לבאר שהוא מקום או או לפי שהשמוש הזה מעט, וכן אמרו תנור וכירים יתץ אין הרצון בו או אבל תנור יתץ אם יאפה בו וכירים אם בשלו בהם ולא הושם ביניהם הבדל בטעם כי זה כבר יובן בזולתו להתחלף התשמיש בהם שזה לאפיה וזה לבשול. אמנם מה שאמר לאו ההר והביאו עלי זית ועלה עץ שמן וג' שהרצון בכל אלה הוין או הוא ענין מבואר הבטול (והנה מה שאמר „מבואר הבטול" כונתו לפי דרשת חז"ל בסוכה יב, אבל הדרש תדרש ופשטא דקרא כפי' ר' יונה כי הויו במקום או וכן פי' הראב"ע). ודע כי השגת ההבדל בין העטיפה הגוזרת חבור בנשוא והיותם יחד והבלתי גוזרת זה כבדה וכמעט שהיא נמנעת מן הכתוב ועל כרחנו אנו צריכין בזה לקבלה והצדוקים אין להם מנוס מזה כי מי יביאנו לדעת מלך הפקידה כי אמרו שור ואיל לשלמים ועגל וכבש בני שנה, סנפיר וקשקשת, שופטים ושוטרים תתן לך, שתהיה העטיפה בכל אלה הוין מחברת וגוזרת שיהיו יחד ובאמרו מקלל אביו ואמו ומכה אביו ואמו, ולא יבא עמוני ומואבי, אתנן זונה ומחיר כלב, לא תזבח שור ושה אשר יהיה בו מום שיהיה העטף בוין האלה לנושא המאמרים ובלתי גוזר החבור. והנך רואה כי שערי החקירה

ידיעת זה מצד הלשון נעולים בפנינו ויתחייב שיודע זה מצד הקבלה האמתית, ואולי להעלם הענין הזה וקושי השגתו אמרו רז"ל אין לוקין על לאו שבכללות, כי אמרו ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו, אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל אי אפשר שיודע מצד הכתוב אם ירצה בו חבורם יחד אם לא, והוא מין אחד מן לאו שבכללות, ולפי שהיה זה ידוע בקבלה ואולי באחד מהי"ג מדות ואין עונשין מן הדין לכן אמרו אין לוקין על לאו שבכללות והנה אשאל לאומרים שהויו בומקלל אביו ואמו והדומות לה מקום או מה נשיב למי שיתעקש ויאמר שכונת הכתוב שהמקלל אביו או אמו יומת ר"ל האחד מהן לבד לא שניהם אם היו שנים שזה קלל אביו וזה קלל אמו, כי שעור הכתוב לפי דעת האומר שהויו מקום או מקלל אביו או מקלל אמו יומת ונעזור לעקשותם אמרו יומת לא יומתו" (ועל הפתי והעקש בזה אומר ונעקש דרכים יפול באחת).

ועל מה שאמר ר' יונה ותהיה דחוקה בתחלת המלה לבלתי ענף והביא מזה המין עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך, תת וקדש ורבא, ואחרים מלבד אלה, ומסכימים עמו בזה כל המפרשים והמבארים, אמר החכם האפדי „ימים רבים היאתי מהדעת הזה עם היות קשה עלי לומר שזה ללא ענין ושהנביאים והמדברים ברוח הקודש יתנו מקום הטעאה בהנחת ווין באלה כי בהיות השמוש המיוחד לויו העטיפה וזה בכתוב לאלפים הנה בכיוצא באלה הווין המעדת רגל, ולכן הפלגתי על זה החקירה ואחפש בכרות החרילות בספרי החכמים שכתבו במקרא ומצאתי מנחם בן סרוק שהיה גדול בספרד מן הקודמים, כתב בתשובותיו על דונש בן לברט כי חשב הווין כלם נוספות בתחלת המלים ללא ענין על דרך האמת ועם העיון הטוב אינן נוספות אבל לכולן טעם בענין. (ראה דבריו הנדפסים, במחברת מנחם עמוד 76). — וכן אמר האפדי באות מם: „ודע כי מה שאמרו המדקדקים בתוספות האותיות יובן על שני פנים אם תוספות על אות הגזרה והשרש כמם מספר מפקד מרמה מזמה וזולתם ולא יכונו בתוספות הזאת שתהיה ללא ענין, כי מרמה בלא מם יהיה רמה ומזמה יהיה זמה ואין ספק שיתבנה מובנם וכן בכל מה שידמה לזה מהאותיות הנוספות על האותיות השרשיות ולדקו במה שהביאו מזה, והפנים השנים מהתוספת הוא אשר יניחו בכתוב במקומות רבות אותיות נוספות ללא ענין ואין ראוי להשגיח במאמר זה וחלילה מתת ספרי האלהים אשר בא בם מהדקדק, וזה שתלאה כל פה לספרו, עומדים בהעברה ובתוספות אותיות בלתי מכוונות וללא ענין. וכבר באו מזה המדקדקים אל טעות והזיה בהבנת קצת מאמר ספרי הקדש, ונמשך לסברתו זאת הביא ר' יונה בכלל הממין הנוספות מם מטרם שום אבן ומם לא יהיה משם עוד עול ימים וג' (עמוד 26) ובכולם טעה אם תבין מה שנאמר משמוש המם". ודעת האפדי על מם מאשר שמנה לחמו אשר היא נוספת לר"י, שהיא מם הקנין ור"ל ממה שהוא קנין לאשר והוא ארצו וגבולו הלחם היוצא ממנו שמנה, ומם לא אלתי מרועה אחריך היא במקום בעבור כמו שאגתי מנהמות לבי, בעבור נהמת לבי, ומם לא נכרית מהבהמה כמם מנשיקות פיהו להורות על החלק או החלקים מהכלל, ומם מאל אביך היא מטעם הסבה להורות על סבה הפועלת כמו מה' יצא הדבר. וכן אמר האפדי על כפי הנוספות כי הן כולן לשמוש והבאתי דבריו לקמן.

אות מם עמוד 25. „והיתה נשנה והכניסו נון הנפעל על סבה ראה" לקמן עמוד 95.

עמוד 26. „ויש שיסתירו אחריה בין — שמן ששון מאברך כלומר מבין אבריך, מנשים באהל, מבין נשים" אמר האפדי ואין צורך אבל ממין האלה תעמדנה מעמד יותר.

אות יוד עמוד 27. כבר הבאתי למעלה (240) דעת האפדי על שמוש היוד בסוף המלות כמו מקימי המגביהי אשר שמושן להורות על התארים ואינן נוספות כדעת ר"י ושאר המדקדקים. ועל מה שאמר ר"י על לא אבה יבמי השיג עליו האפדי ואמר והנה שבא מאן ה' לתתי, וכן הנה דברי הראב"ע אשר הבאתי בהערה, ומדברי ר"י בסוף שער יג עמוד 118 נראה כי המחבר לא שכח הפסוק הזה.

אות כף עמוד 29. בשמוש הכף נטה האפד ברוב אפני השמישה מן ר' יונה ועל הכף אשר אמר ר"י שהיא לקרוב כמו ויהי כמשיב ידו אמר האפדי שתעמד מלת זמן ובן כמשלש חדשים בזמן שלש חדשים או כשתלש החדשים וכן הבינוהו חז"ל באמרם רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם, והכף כשלשת אלפי איש היא כף הדמיון לאפדי, לפי

שלא נמנו הנהרגים על דבר העגל אמר שהוא כדמיון שלשת אלפי איש, ועל כפי הנוספות בתחלת המלות לבלי טעם כמו ולאדם לא מצא עזר כנגדו והדומים לאלה אמר „ולפי שלא ידעו לכפין האלה ענין הוא וזולתו מהמדקדקים נשתבשו בהן לאמר שאין להם ענין והמכוון בכפין האלה יתבאר מהשמושים הקודמים לה כי אמרו עזר כנגדו הכף היא לדמיון וזה וכי נגדו המוכן ממנו לפניו כמו נגד ה׳ לפני ה׳ ואלו אמר עזר נגדו יראה שיהיה המכון לפניו לבד אבל האשה תמיד לפניו ואחריו ראוי שתהיה לעזר ולהועיל לאיש בשמושו בהכנת מאכליו ומשתיו והצעת מטתו וזולת זה מצרכי תקון הבית כמו שנ׳ בפ׳ אשת חיל, לזה אמר שתהיה לו עזר כאלו היא נגדו ולפניו תמיד, והאדם מצא כבר בבעלי חיים עזר נגדו שכבר שמשו אותו קצתם בהיותו עליהם מלפניו, אבל בזולת זה לא ישיג מהם עזר ולזה לא נמצא בהם עזר כנגדו ר״ל שיעזרוהו תמיד כאילו הם לפניו. וכן כשגגה שיצא מלפני השליט, אמר יש רעה ראיתי והוא אומר כמתמיה האם יש רעה תחת השמש תדמה לשגגה שיצא מלפני השליט, וזה כי השליט והוא המלך אין ראוי שישגה בדבר ולזה צוה על קריאת ספר התורה תמיד והיתה עמו וג׳ וכבר אמרו בשגגה כזאת שגגת תלמוד עולה זדון ולזה הפליג בגנותה ברעתה. ואפשר שנאמר, והוא היותר נכון, שזה הפסוק נקשר בשל אחריו ואמר כי יש רעה באה תחת השמש וידמה שהיא שגגה יצאה מאת השליט והמנהיג זה העולם התחתון, והיא כי נתן הסכלות בתכלית המעלה והרוממות והעשירים ירדו ממעלתם וישבו בשפל, ואפשר שירצה בעשירים שלמי המדע והשכל מקביל לאמרו „נתן הסכל", ואמנם אמר שהיא תדמה לשגגה לפי שאינה שגגה על דרך האמת, כי אין בדבר מטה שיעשהו השליט ההוא מקרה ושגגה. וכף כדברים האלה (בראשית לט יז) לפי שלא ספרה לו דבריו בלא תוספות וחסרון אבל מכוון דבריו והעולים מהם ולזה אמרה כדברים האלה בכף הדמיון. וכבר הבינוה חז״ל בכף הדמיון אבל [לא] על דרך זו. וכף ותקראנה אתי כאלה, כי מאלו המקרים שקרו לו והדומים להם יחוייב המנעו מאכילת החטאת. וכף כאשר יצאו הרדפים היא כף הזמן, וכדוי לחמי אמר איוב שהדברים שמאנה לנגע נפשו בבריאותו דומים לנגעי בשרו עתה. וכף כמעט וגרים בה היא הדמיון לא יאמר שהיו מעט אבל דומים למעט."

אות חו עמוד 31. „תרגלתי לאפרים משפטו הרגלתי" ואמר האפדי: „לפי שלא נמצא זולתו לולי הסכמות המדקדקים הייתי אומר שהוא מרבע וגזרתו נעלמת למיעוט המלאכה", וכן דונש (עמוד 96) אמר כי הוא מן הפעלים הרביעיים.

אות ב עמוד 32. אמר ר״י הבית במקום מן ובית כאשרי כי אשרוני בנות מן המין הזה כלומר מרוב אשרי, ודעת האפדי כי הבית מקום בעבור. ואמר עוד ומשמוש הבית לדעת ר״י שהוא מקום ההודעה והביא מהם בשמחת בקציר, כי היום יקדש בכלי, ואין צורך לשמוש הזה כי בית בקציר היא בית הזמן והתו כבשמחת מקום ההא וכבר באו דומות לה; ובית כי היום יקדש בכלי נשתבש כי הבית בית הכלי (ולבאור הענין הצריך האפד ובאוריו הם דברי רש״י), ובית רבות בשנים היא בית הזמן ובית לראותכם בדרך בית המקום, ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם הבית במקום בעבור ושיעורו ויהי בדבר הזה חטאת לירבעם. ומשמושה לדעת ר״י שהיא במקום על, ואין צורך לשמוש הזה כי הבית הבהמה אשר אני רוכב בה הבית בית המקום או הכלי, ובית בנפש יכפר בעבור הנפש ובמועט בשנים בית הכלי, וכן שאר ההקשות אשר הביא ר״י על שמוש הבית לעזר היא לאפדי בית הכלי, ועל שמוש הבית להודות על הדבק אין להביא ראיה מן ותדבק נפשו בדינה, ורוח ה׳ דבר בי כי מה שיאמר על מה שאינו גשם הוא מושאל ולקוח בהעברה ואפשר כי שמושו אחד מהשמושים הקודמים על דרך ההשאלה, וכבר אמרו החוקרים על ויאמר המלאך הדובר בי כי הבית כבית מקום מצד ההשאלה ולזה אמר הדובר בי, רוח ה׳ דבר בי, תחלת דבר ה׳ בהושע, ולא אמר הדובר לי ולא להושע כי הדבוק עם הנפרד להתאחדו עמו בעת הדבוק יהיה כאלו הוא מקום אליו. ועל בית בראשית אמר ר״י שהיא נוספת ללא ענין וכן הביא הראב״ע בשם חכמינו ואמר האפדי „הורה שהבין טעם במעשה בראשית" ודעתו כהרב במורה ח״ב פ״ל שהיא בית הכלי, וכן לדעתו שמוש הבית במחוקק במשענתם איננו כויו העוטפת רק בית הכלי או במקום עם.

ועל שמוש הבית שהיא לשבועה לדעת ר״י (עמוד 34) שגג הראב״ע על מה שחשב כי הוא אמר זאת מויו ושמי ה׳ ולא אמר זה כי אם על הבית באל שדי המושכת עצמה

[illegible] ה' כאלו אמר באל שדי ובשם ה' ר"ל נשבע לו באל שדי ובשם ה' כי לא נודע גם כ"כ האפדי (וכן הערותי בהערה ג' וראה לקמן עמוד (217) והוסיף ואמר: ובאמת נמצא במקרא השבועה נקשרת עם בית, כי נשבעתי, נשבע ה' בקדשו אבל בכולם יקדם לשון שבועה לא שתהיה הבית מורה על השבועה כמו שחשב ר"י.

עמוד 42. בהערה נ"ל ועוד כי רד"ק במכלול קכ"ג גם רא"ב בס' ההרכבה וגו'.

לשער ז עמוד 44. אמר ר"י „כי האלף העירוה מן היוד ומן הואו — כמו שב וקם" וג' ואמר האפדי „וזה עון כי האלף הזאת הבאה מבח תנועת הקמץ היא ככל הפעלים נחים ושלמים ולא נאמר בשלמים שהיא מקום ויו או יוד אבל האלף הזאת היא מטבע הפעלים לא שתהיה מקום אות אחרת וכבר באה הסבה בזה" והסבה הזה גלה לנו בפי"א וז"ל הפעל יכלול שלשה ענינים העלם והמקרה והזמן ומפני שהיה הפעל זה ענינו היה מחכמת בעל הלשון העברי כששם שרשי הפעלים כולם או רובם שלש אותיות להורות על השלש הנזכר והיו שתי תנועות עם נח אחד לקיום העלם והמקרה ולחולשת מציאת הזמן; ורצוני בנח התנועה הרפה אשר תעשה האות השלישית השרשית בקלת הפעלים או נחותה בקלתם לא הנח אשר יניחהו המדקדקים אחר האות הראשונה כי הנח ההוא לא בא גם להכרח הפעל אבל ליפות ולהדר הקריאה או אולי הנח ההוא להורות על החדוש (ר"ל החדוש העלם למקרה) אבל לפי שחדוש המקרה איננו ענין זולתיי למקרה בחלק הגדול מהפעלים, לא עשו ממנו רושם מוחש.

שם אות ויו עמוד 47. תמהתי שם בהערה על מה שכתב המחבר הואו הזמרה מההא בנה בניתי ואמרתי כי ר"י איוג כתב להפך. ויכתב הא תמורת ואו ע"ש ובאמת נראה מדברי האפדי כי ההקש מן בנה בניתי מקומו באות ה' הקדם ח"ל פי"ד, ודבריו הם כסדר המחבר, „ובאה (ההא) תמורת היוד בקול מלאכבה ותמורת הויו בעשה יעשה בנה בניתי". ועל הואו אשר הזמרה מההא לא הביא האפדי דבר ובאמת נמצא ד' עפ"ה דכתיבין ואו ועוד אשר נראין במבטא כמו לא שלותי הביאו ר"י, שלו הייתי וכמוהם.

שם אות ז. „הזין הזמרה מהדלית אשר היא תמורת תו התפעל נרחצו הזכו" כ"כ גם האפדי ור"ל שהוא כמו הדזכו במקום התזכו, והאריך (הביאו הבלמשי במקנה אברם) תפש עליו בזה כי אחרי שאף אחרי החלוף נשארה הזין נראה שהתו היתה בנח הדגש ולא באה תמורת הזין הנשארת.

שם אות ה עמוד 49. „והתו הזמרה מאלף בבנוי לתלפיות כי הוא נגזר מפן תאלף ארחותיו" וג' וכ"פ ר' מנחם במחברת עמוד 33 והרא"ע בשפת יתר (ס"ז) לא דק בדברי המחבר וכתב בשמו „כי התו נוסף והיא חסר אלף" ור"ל כי מן הראוי לתאלפיות ונחסר האלף וכ"פ האפדי ואמר על דברי הר"י „וזה רחוק מאד כרחוק האלף מהתו כי לא יתדמו לא במוצא ולא בצורה ואין בזה הקל הקריאה ויותר טוב שנאמר לפי פרושו שיחסר אלף והראוי תאלפיות ויותר טוב מכל מה שאמרו חז"ל בו" (ברכות ל).

לשער ח עמוד 51. „וכבר שמו הפתח במקום הסגול — בעברות המדבר נ"ל אל תלן הלילה בעברות המדבר ונספרנו בסגול וכן מצא האפדי בכל הספרים המדוייקים.

לשער יוד. אמר האפדי „וכבר קבלו המדקדקים אופני התחלפות שמות מלד השמוש ונתנו לכולם דמיון מפעל כמו שעשו בפעלים אלא שהם חברו אל זה שמות העצמים הראשונים והביאו הדמיון מהם ולא אראהו נכון במכוון, לפי ששמות העצמים הראשונים אין ראוי שיונחו מכלל הלשון בחכמת הדקדוק כי אינם מהסכמת בעל הלשון אבל יונחו ברצון איש ואיש ומה לנו לחכמת הדקדוק למכנדבי (עזרא י מ) שישא (מ"א ד ג) ולנחבי בן ופסי, ולחפרים ושיאון ואנחרת (יהושע יט יט) והרבה (שם טו ס) ואבן וקשיון (שם יט כ) ואין ספק שהוא מותר ודבר שאין לו שחר; וגם בשמות הנגזרים כראובן ושמעון וגלעד והמצפה וזולתם הדומים להם אין לנו עסק בהן כי לא ישמרו שרשי החכמה הזאת בכל מה. ודע כי הכללים האלה למדקדקים אינם הכרחיים וכבר אפשר שנכיא הלמד ג"כ נוספת בשרשי השמות אחר שמצאנו ולאום מלאום ושנחוהו כל האומים, וכן מלתעות כפירים ושני כפירים נתעו, וכן לפיד ואש בפידו, וכן במה שהניחוהו מהתוספת הנזכרת לא נתנו אות מיוחד יודע ממנו התוספת הנזכרת בשמות ותשנו האותיות המנכרות שרשיות בקלת שמות ואולי הן נוספות. וכבר ספקו בתרשיש

אם שרשו תרש או רשש להתעלם מהם הגזרה ואולי תבלת ותולעת תנור ותפת ש[illegible] התוין שרשית הן נוספות ונקרא תבלת להיותו תכלית הלבעין וכמו שכתב הראב"ע ותולעת לחולשת מליאותו מן גזרת על כן דברי לאו ותנור להיותו משכן לאש ותפת מגזרת פתחני ה' ואפת להיותו מפתה ומושך לב הבאים אליו לגודל מעלתו ושלמות מליאותו לפנים, ובן האלפין באבן ארץ ואמש שהניחו שרשיות אולי הן נוספות ונקראת אבן להבנתה אל הבנין וכמו שאמר אבן מאסו הבונים, וארץ מגזרת רץ לקראת רץ כי אם שהיא לעולם עומדת (?) הנה היא משכן ואמר להווים הנפסדים אשר הם בתנועה מרולה מתמלת כי עפר הם ואל עפר ישובו, ואמש מגזרת וימש חשך ועליך להקיש מאלה על כל מה שיבא דומה להם בכתוב לספק על קלת מה שיניאו מזה כי טבעי הגזרות נעלמו מהם בנעלמם מאתנו היום נבדבה מהפעלים והשמות. ודע כי אופני התחלף השמות רב מאוד ולא הניחו אותם המדקדקים על כללים מוגבלים כמו שעשו מהפעלים ובמעט שזה בלתי אפשר אשר נתנו להם דמיונים מגזרת פעל כמו שעשו בפעלים ובתבו כל מה שמלאו בכתוב ממיני התחלפות וכאשר ימצאו אותיות נוספות הניחו אותן כפי שהן והניחו בו האותיות השרשיות על דמיון פעל והמשל כשירלו לתת דמיון לאחרונית יאמרו ע"ד פעולנית ומרדות על מפעות וכן בכל הדומה לזה, וכל זה מותר ואין בו תועלת והם עשו זה להעמידנו על שרשי השמות בדרך זה אבל שזה אין להם בו אלא סברא בקלת מהם בלא ראיה כמו שהוכח ומי הודיעם ששרש תירש ירש לפי שידמה לתינק ששמשו בו החכמים ולא יהיה שרשו תירש ע"ד קיטר שהוא לשון הכתוב? אמנם עם כל זה לא אניח דרכם זה."

לשער יד. אלה שמות ששה חלוקי הבניינים לר' יונה ולהמדקדקים הראשונים, פעל קל, נפעל, פִּעֵל, הפעיל פועל, התפעל ועוד פעל שלא הוזכר פועלו (עמוד 92). וכתב ר"י בספר ההשגה (הניאו האפדי פי"א) כל פעל שלא נזכר שם פועלו ראשית אותיותיו לעולם מונע בשורק או בקמץ חטף או בחולם, הושכב את ערלים, שודד מואב, הכרת מנחה ונסך, שודדה ניוה, גורשו ממלרים, ויגואלו מן הכהונה, לא הזכיר המשכיב והשודד והמכרית והמגרש והמגאל בכל אלה עכ"ד. ודעתו כי השורק יורה על זה ביחוד והחולם נבחטף להשתנותם אליו וכ"ב בשרש יתר אך פחז כמים אל תותר הוא פעל שלא הוזכר שם פועלו אע"פ שהוא בחולם ואינו בשורק כמו אך אל שאול תורד לפי שהחולם והשורק שוין בכמה מקומות. והניאום חלק מהששה כי הם הניחו הופעל שלא נזכר שם פועלו להפעיל ופועל שלא הוזכר פועלו לפועל והותפעל להתפעל וכן כל מה שיבא שלא הוזכר שם פועלו יחסוהו לפעל הראוי לו ולא עשו מהם מינים כלל להפעלים בפני עצמם כמו שעשו רד"ק והאחרונים אשר אמרו שהנפעל כולו פעול וכי הוא במדרגת שלא הוזכר פועלו לפעל קל ועל דרך זה סדרו פועל שלא [illegible] פועלו אחר פעל הדגש והופעל אחר הפעיל. ואמר האפדי פט"ו וכבר התבאר טעותו בהשגת אמתת הנפעל והמופת עליו במה שקדם — (וז"ל בפי"א אם שני הבניינים הנפעל והתפעל מורים על הפעולים איך אפשר שתבא הלואה לפעול על הפעלה ואם תהיה המובן בשני אלה הכנת הפעול עלמו אל קבלת המקרה מהפועל הנה הוא אם כן מזה הצד פועל לא פעול והוא מה שאמרנהו, אבל זה כולו שבוש והמכוון בבניינים אלה היות הפועל פועל בעלמו המקרה, והמשל בלווים אמרך בבנין נפעל השמר אל תפן אל און, התחשוב שיהיה השומר אותך בזה המאמר זולתך? לא, אבל המכוון בו שמור עלמך ובן הזהר, הפרד נא, המלט שמה, הלחם בעמלק, האספי אל תערך ורבים כאלה כולם מבואר מעניכם שהם יורו על שהפועל פועל המקרה בעלמו, וכן הלווי להתפעל גם כן על דרך זה) ועם זה הוא בלתי אפשר שיהיה הנפעל פעול לפעל קל, ושלא הוזכר פעלו לפעל קל הוא בנין פועל כמו שהוא לפעל הדגש. וכבר כתב זה בביאור החכם ר' יונה בהשגה בשורש יעל וזה לשונו: ודע כי מה שהוא כמו זה הבנין לא יהיה ברוב המקומות כי אם מונע בתחלתו שורק בין מה שיהיה מן הקל בין מה שיהיה מן הכבד, אשר מן הקל כמו כי ארמון נטש המון עיר עזב, ולקח מהם קללה מן לקח הקל, וכן אחריך לא זונה מן זנה הקל ועוד אשר לא עבד בה מן עבד הקל, ושפו עלמותיו לא ראו מן ראה הקל אם הכבד שהוא על משקל פועל המודגש בעינו יהיה שוה לזה הנלקח מן הקל, ואם בבלי נחשת נשלה שהוא מן נשל יבשל, יאשר נארץ מן ואשרו אחכם.

והנה רב שמוש בנין התפעל להמדקדקים הראשונים כפי מה שבאר החכם אפדי במב"ג ,,הוא על המקרים אשר יפעלם הבעל נפש בעצמו וזה במקריים הנפשיים על הרוב ובזולתם על המעט וגם כשיאמר על המקרים הנמצאים בזולת הבעל נפש הם מתשביים ועומדים, על דרך המשל ויתגוללו בלבי עד, פור התפוררה מוט התמוטטה — ומה שייוחדו בו עם שמירתו תמיד עם שישתתף בו עם הנפעל והוא הוראתו על פעל הפועל בעצמו בהבנתו הראשונה — ואפשר ג"כ שלא ישמש הכתוב בו כי אם על מה שיורה עליו הנפעל סתם — וכבר אמרו המדקדקים שהוא יורה על פעל הפועל בזולת וקראוהו באלה מתעבר כמו והתנחלתם אותם, ויתפרקו כל העם, ויתנכלו אתו, והתאויתם לכם (עמוד 96), ובזה כנו מהאמת לפי שהוראת זה הבנין על פעל הפועל בעצמו הוא יותר מיוחד אליו מאשר הוא בנין נפעל, וכבר השיג על זה ר"מ בר דויד (הבאתי דבריו לעיל 185) אמנם הביא הראשונים אל מה שאמרו מזה מה שמצאו בפסוקים הנזכרים מלות מורות על הפעולים והטעה אותם אתם ואתו והראב"ע כשתבש בזה ג"כ וכתב על והתנחלתם שהוא כמו והתאויתם וכתב על והתאויתם שהוא כמו והתנחלתם (ור"ל שהוא מתעבר ועל הרוב הוא בודד) והפעול הארץ, אמנם הרש"י ז"ל כתב בכולם בפירושיו, מה שיורה על בקיאותו ושלמותו בחכמת הדקדוק עם היותה בהשקפה אל שלמותו דבר קטן, אמר ויתנכלו אותו נתמלאו נכלים וערמומיות אותו כמו אתו עמו כלומר אליו, כבר הורה כי היות אשר יוסף הפועלים בעצמם והתיר הספק באתו כשאמר כי הכונה בו אליו ונתן הסבה כי כמו שבא בכתוב אתו שהוא כמו עמו כאמרו נמולו אתו וזולתו כן הוא באתו כי יהיה השמוש בו במו אליו (וכ"פ ר' וואלף הד"ה בהבנת המקרא — וכל הפסוקים באלה אשר בנין התפעל נראה בהם יוצא מדרך שמושו כמתעבר בכולם פרש"י באופן מספיק לדרך שמושו) ועל לא תתאוה אשר מבואר מענינו שהוא התפעלות לבעל התשוקה לא לענין אשר עליו התאוה כתב רש"י ,,לא תתאוה לא תירוג אף הוא ל' חמדה כמו נחמד למראה דמרגג למחזי" לא אמר זה ע"ד הבאור לאומרו לא תתאוה, כי הגזרה הזאת מבוארת בעצמה שתורה על החמדה ועדיה רבים בכתוב ואיך יבאר אותה במה שהוא יותר נעלם ואף כי מהלשון הארמי? אבל חשב הרב שאולי יחשב חושב כי פי' אונקלוס לזאת הגזרה הוא באופן חולק על מה שהושרש מבנין התפעל ושתרגם לא תירג הוא יוצא ומורה על התעברות הגזרה לזה אמר כי לא תירוג הוא מורה על החמדה ג"כ כמו לא תתאוה ולזה אמר אף הוא ל' חמדה וכאלו רצה שאחר שהוא ל' חמדה מבואר מענינו שהוא התפעלות לחומד ויהיה לא תתאוה כפי השרש המונח לבנין התפעל".

עמוד 93. ,,ואת כל ונכחת וזולתו וכבר בארנו זה בספר ההשגה" (ראה לקמן עמוד 99) ושם אמר ,,ונכחת הבינה והזמינה כל מה שליוה עליהם להבין ולהזמין מן הכחות" וכתב על זה האפדי בפי"א ולא אדע מה הביאו לזה להוציאו מטבע הענין ויותר טוב הוא שנאמר ונעשה.

96. ,,ויש שיבוא על הִתְפַּעְלוּת כמו ומן התחברות" ורד"ק בשרשיו כתב שהוא שם וכן בפי' המיוחס לרש"י.

126. ,,וכבר תפשו על המשורר באמרו עדי נעל רגלי ומכנסי שרדי" המשורר הזה הוא דונש בן לברט והתופש הוא מתלמידי מנחם כנראה מתשובתם הביאם החכם דוקעס בספרו נחל קדומים עמוד 27. וז"ל ,,ומצאתי בדונש בשירו אשר שר טעות גדול בבנין הזה באמרו עדי נְעַל רגלי ומכנסי שרדי" ויסר הנון מפתחותו ויתן תחתיו שבא וישקל המלים האלה אשר באו בתוכם אחה"ע במשקל עשן ורעהו ולא הפריד ביניהם ויהיו בעיניו שוים, כי לא הבין הנכוחה, ותושיה ממנו נדחה; ואם יאמר כי יתכן לאמר במשקל נְעַל גם זאת השחתה גדולה מהר אשנה, כי באמרו נְעַל במקום נַעַל לא תשקל המלה עד שומו הטעם תחת העין ואין הטעם כי אם תחת הנון והיא פתח, ולכן אומר כי טעה בזאת המלה" עכ"ל. ומדברי המחבר פה נראה טענת דונש אשר היה מן ותהי סמר גוים מה שדחה ר' יונה, אכן עמד לימין דונש מטענות אחרות אשר הביא הוא להכשר דברי המשורר בדחק השיר.

129, להסערה. וכן כתוב כ' אלהים לבאות בתהלים נט ו, פ ה וראה פי' היקר מן שד"ל לישעיה עמוד 27 ומ' השם לראב"ע.

עמוד 149. בהערה וכן המחבר אהל יוסף כתב (בראשית לו לג, שמות יט יב) כי כוונ[ת] הראב"ע על יצחק בן ישיש והשיג על זה החכם גייגר בעלי המזרח 348 S. 1840.

151. ,,ואת בדן ר"ל שמשון" ראה ההערה לעמוד 238 וכן באמרו חז"ל בר"ה כה.

162. כבר העירותי על המסרת דויקרא ז ל"ו שצריכה תקון, ותקונה שיש להוציא ממנה השערו לכם מן תשבתו ולהביא במקומו תאכלו מלות אשר צויתיך דפסל לך (יצחק בער).

163. ,,ויש שמחסרים פעמים רבות הכנויים" וג' ראה בס' כלכא לה"כ מדה יא אשר אמר: כי בתלמוד בא שאין בחסרון כנוי הפועל כמו בב"ב: שאין לשון מתנה אלא לשון ירושה כמו שאינו וג' וכן בע"א שאין טעם כמון כמו שאינו וכן במקרא ואין נוגע בארץ (דניאל ח ה) שהוא כמו ואינו, אין רע (מלאכי א ח) שהוא כמו אינו רע וכמו החסרון הזה הרבה במקרא — (והביא מן ההקשות אשר כתב המחבר בזה).

186. להערה 4. וכן אמרו בריש קדושין דדרך בא בל"ז ובל"נ וראוי להעיר פה על דברי הרב ר' יהודה אריה ממודינא בספרו היקר בית יהודה אשר כתב בפרושו על דברי התלמוד שם וז"ל:

,,יראו ויבושו המהגים והמפלפלים בדברי התורה ומבהלים חכמת הדקדוק באמרם כי הלימוד בו איבוד זמן ודי לנו לקרוא ולכתוב ע"פ הבקיאות ולא מחכמה וכל זה לכסות מערומיהם ממנו אשר בחטאת יהודה כמעט נשתכח מאתנו ומלמדי תינוקות לא ידעוהו ולא יבינוהו לתלמידים ובכן יגדלו הנערים עד שיהיו מחכמי הדור הגדולים אשר לא ידעו מה הוא וכאשר יזדמן להם איזה דיוק בתורה או בדברי חז"ל יאמרו לא דק ולא קפיד ותכעים לא נזהרו בדבריהם כי לא כן הדבר ואמר שלמה אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם כביכול כמחבר ספר בטרם ישלחנו לעין הפרסום יעבור עליו ויעיין ויבין ויחקור כל חלקיו לבל יהיה בו שום טעות קל באמרותיו כן ע"ד המשל כאילו עשה כן ה' ית' בכל מלה ומלה מתורתו קודם שאמר וגלה אותה לבני אדם, וע"כ אין לומר שיהיה בה דבר יוצא מן הסדר אם לא ברצון וללמד על הכלל כלו יוצא. ואיך לא יהיה כן ודקדוקי שאר הלשונות נותנים הסדר ללשון ודקדוק לה"ק הנה הוא נוצר מן הלשון. לכן טרחו פה להשמיענו מלת דרך כי היא נקבה ולמה לפעמים תבא בלשון זכר למען נלמוד על מלות אחרות והביא ראיה על היות תורה לשון נקבה מפסוק תורת ה' תמימה ומכמה וכמה פסוקים שבתורה המורים זה כי שם מאריך הע"ה לתת גדרה ועצמיותיה. ובזה נראה שגם חז"ל מדייקים בלשונם מאד דלהכי תנא דידן אמר שלש דרכים ולא שלשה ואם מצינו כמה פעמים בדבריהם זכר ונקבה כמ"ש התוספות היכא דאיכא לשנוי משנינן ובקראי נמי יש דרשה וכו'. — ואל תטעה בכמה דרשות שעושים הם ז"ל בפסוקים אשר לא יבילם הדקדוק, כי כמוך ידעו דרכיו אך אסמכתות הם שסומכים לימוד נכון על לשון דחוק בכוונה מכוונת מאתם."

197. ,,וזה הספר הנזכר הביאו אללנו מר יעקב החוגג הליוני מבית המקדש" (ראה גם לעיל 8 הערה 2) בעת אשר הערבים לכדו את ירושלים מיד הנוצרים — בשנת 637 למספרם — ובנאו בית עבודתם בהר המוריה במקום האבן אשר שכב עליו יעקב לפי חלומותם ובדוים, הסבו את שם העיר ירושלים וקראו לה בית אל מקדש או בית אל קדש. ולכן גם העברים אשר כתבו חבוריהם בלשון ערבי השתמשו בשם הזה תחת שם ירושלים. כ"כ החכם ווילקען במלחמות הנוצרים ח"א עמוד 22 בשם גאליו.

208. לדברי האפדי בההערה שם ,,וזכר משה לפני אהרן למעלתו זולת שלשה מקומות כמו שנאמר במסורה" וצ"ל זולת בארבעה מקומות כמ"ש במסורה ריש וארא הוא אהרן ומשה, ואלה תולדת אהרן ומשה (במדבר ג ז) ובני עמרם אהרן ומשה (דה"א ה כט) וחבירו (דה"א כג יג).

208. מן ההפוך אשר במבטא נמצאים עוד להקת הנביאים (ש"א יט כ) כמו קהלת הנביאים, פחז כמים כמו חפז, ויהי בחפזה לנוס (ש"ב ד ד), והמשנים (ש"א טו ט) כמו והשמנים. ודחון (דניאל ו יט) חדון.

לשער מג. במכלול ל', ב' נמק שם הרא"ב ,,וכן במסרת ט"ו [בל"ית] מלין דלא מפקין הא ומטעין בהון ויש מהם שלא נזכרו פה גם נזכרו פה שלא נזכרו שם" — ובאמת מסרת ההיא קשה גם חסורא מחסרא כי אמרה בכלל י"ח ובפרט אינה מונה כי אם י"ג. אמנם

זאת תמיהת הרא"ב שבלת י"א מלין הן לא פחות ולא יותר לפי היסוד אשר נוסדה עליו המסרת ההיא, ונגלה היסוד: מסרת ההיא נשנית על מלין מיחדין, הן מלין אשר נמצא כנגדן מלין אחרות, דומות להן במקצת אך לא בכולו, כמו עונה היא מלה מיחדת כי כנגדה עונה עונתה וכו', וכן עתה (יהושע יט יג) מיחדה כי כנגדה עתה (ישעי' יג, כג. ויחזקאל כב ג) עתי וכו'. אבל גתה (יהושע יט יג) אף כי היא כולה כמו עתה איננה מיחדת, אחרי לא נמצא לה דומה עוד לא גתה ולא גתו וכו', וכן להעציבה (ירמיה מד יט) ארזה (צפניה ב יד) אינן מיחדין כי לא נמצא להעציבו ולא להעציב ולא ארזו ולא ארזי וכו' ואלה ודומותיהן נקראו ליתין בל' המסרת ואין להן ענין לכלל המיחדין. גם מלין כמו שערה אשר נמצא כנגדן אחת דומה להן במפיק ולא יותר גם הן אין להן מבוא במסורת זו אלא חוברו במסרת די"ב זוגין חד מפיק וחד לא מפיק. ועוד אותן אשר הן יותר מאחת בלא מפיק גם הן לא באו בה כמו עזבה שבאה ב' פעמים (מ"ב ח ו. וירמיה מט, יא) כתיבה ב' פעמים (ישעיה מג טז. ומשלי יב כח) וכן בהשמה והשמה. ואחרי הודעה זו יש לנו באמת י"א מלין מיחדין לא מפקין הא והמסרת נכונה רק שנסיר ותאמרה (שמות ב ג) הוסדה (ט יח) ששבוש הועתקו בתוכה וליתין הן ולא מיחדין ונעלה במקומן בחטאה (במדבר טו כח) מבטחה (משלי כא כב) מקנה (איוב לא כב), והנה זה סדרן: בחטאה, עונה, עתה (יהושע יט יג), חלבה (שופטים א לא), לדה (ש"א כ כ), בנואה (מ"א יד יב), אנחתה (ישעיה יא כב), מוסדה (ל לג), ורחמה (ירמיה כ יז), בה (יחזקאל יד ג), כאמה (טז מד), חלאתה קדמא דפסוק (כד ו), המונה (לט טז), למינה (מז י), הראשה (זכריה ד ז), משכמה (איוב לא כב), מקנה (שם) מבטחה (משלי כא כב). ואתה קורא משכיל תן דעתך על כלל זה שגליתי פה כי גדול הוא ומפתח לפתוח בו הבנת כמה מיני מסורות כאלות זרות בהשקפה ראשונה כמו היא של כ"ה מלין מיחדין קמצין אשר נתקשו בה רבים ובתוכם הרב לוצאטו בספרו א"ת (לבראשית לא כ) ועל ידי כלל הנאמר אין קושיה והכל על מקומו יבא בשלום. (החכם יצחק בער.)

לעמוד 38. הנה העירותי בהערה לעמוד 163 כי ר' יונה לא לקח ליסוד דקדוקו דברי ר' נחמיה: כל תיבה שצריכה למד בתחילתה הטיל לה הא בסופו, ודעתו שההאין האלה נוספות, וראיתי בבאורי ר' תנחום הירושלמי על ס' חבקוק אשר כתב על הפסוק: שמן חלקו ומאכלו בריאה (א יו) „וההא בבריאה נוספת כמו שהיא נוספת באהלה, כנחלה מצרים", והעיר על זה החכם מונק המוציאו לאור, שנראה מזה כי גם ר' תנחום הלך בזה בעקבות ר' יונה. — עוד מצאתי שם בהערות מונק כי גם הוא תרגם החרוז הערבי אשר כתב ר"י לעיל 31 כמו שכתבתי תרגומו בהערה שם.

לקוטים מן החכם שד"ל נ"י.

עמוד 13 שיטה י"ב ותנא הלמ"ד על הפעלים נ"ל הפעולים (והכוונה להורות על האקוזאטיף).

שם שיטה כ"ב כי מלת ה' נ"ל כי מלת לה'.

שם שיטה כ"ג — כ"ז לשון נחמיה וד"ה איננו ראיה להוכיח שמלילת נברך לאלהינו ביא על טהרת לה"ק, ואין ללמוד משם אלא שיתכן שרז"ל התקינו לומר נברך לאלהינו על דרך לשון ארמית, כמו שעשו גם בעל ד"ה ונחמיה, שכבר בימיהם התחילה לה"ק להתערב בדרכי לשון ארמי, אשר אמנם הוא הכור אשר ממנו חוצבה לה"ק, ועל כן קצת מדרכיו נמצאים לא לבד בשירים הקדמונים, כגון פתחת למוסרי (עיין בית האוצר דף ל"ח), אך גם בספורים הפשוטים, כמו לכלכם ישים, הרגו לאבנר — והנני רואה כי הרבה היה לי להאריך אם באתי לחוות דעתי על כל דברי ר' יונה בשער הזה הארוך, אך המקום והזמן מתנגדים, ומונעים אותי מהכנס כאן בחקירות ארוכות ועמוקות, לכן אמשוך ידי מזה, ורק אומר דרך כלל כי המדקדק האמתי לא ימהר לקבל שאות אחת משמשת במקום אות אחרת, אבל על הרוב אפילו המון העם (וכל שכן הסופרים והמשוררים החכמים), כשהם מדברים בלשונם אשר הורגלו בה מתחלת ילדותם, אינם מוציאים מפיהם מלה במקום מלה, או אות במקום אות, אבל כל מלה וכל אות יש לה אצלם כח מיוחד והוראה מיוחדת, המובנת ונרגשת לבעלי הלשון, והבאים אחריהם אחר כמה דורות, ולומדים הלשון מתוך הספרים, ולא מאביהם ואמם, רחוקים מאד מלהבין עומק ההוראות המתחלפות ההן, והם עלולים לשפוט משפטים שאם היו הקדמונים בעלי הלשון שומעים אותם היו ממלאים פיהם שחוק. לדוגמא הנה בסוף עמוד י"ד ר' יונה אומר כי אמש אמר אלי לאמר הוא כמו אומרים אמור למנאצי, ובאמת אין הדבר כן, אבל חילוק גדול יש בין אָמוֹר ובין לֵאמֹר, כי אמר אלי לאמר ענינו אמר אלי המלות שאני בא להזכיר, ואומרים אמור מורה על חוזק הפעולה, או על התמדתה; ולא היה אפשר לירמיה שיכתוב אומרים לאמר למנאצי, כי מלת למנאצי איננה מן המלות שהיו נביאי השקר אומרים, אבל כתב אומרים אמור להורות שהיו אומרים כן תמיד, ויכול היה לומר אומרים למנאצי לאמר, ואז לא היה מובן מדבריו שאמירתם היא בהתמדות; ולכן לא אמר אמש אמר אלי אמור, כי לא היה דבר ה' אליו לא פעמים רבות ולא בחוזק רב. והנה מלאכה גדולה עשה ר' יונה בשער הזה, כמה שאסף וקבץ מכל ספרי הקדש מאות ואלפים מקומות הצריכים עיון בענין שמושי אותיות משה וכלב, והיה הראשון שדקדק בהוראותן המתחלפות, וחילק אותן למחלקות רבות; ומלאכות כאלה משובחות ומפואָרות באשכנז ונקראות חכמה (וויסענשאפט). אבל יש חכמה למעלה מזו, והיא לרדת מן הענפים אל השרש, ולמצוא העקר אשר ממנו משתעפים הענפים המתחלפים. ויש עוד חכמה אחרת למעלה מזו, והיא אהבת האמת ובקשתה בלי עצלתים ורפיון ידים, ובלי חפזון אבל מתון מתון, ובלי משוא פנים למחשבות אנשי הדור, ובלי השקפה לתועלתנו ולכבודנו, והדרישה והחקירה הפנימית, השואלת: זה שאני אומר וכותב, אמת הוא? ודאי הוא? לא יתכן שיהיה הענין בהפך? עם האמונה שגרגיר קטן של אמת הוא גדול ויקר מעשרת אלפים ככרי שקר וכזב, ושיטה אחת הכוללת אמת אחת שהיתה מכוסה ונעלמת, היא נכבדת ומועילה יותר מכמה ספרים גדולים הכוללים דברים הידועים כבר בספרים אחרים, או חדשות בלתי נכונות וקיימות, ושגיאות ושבושים. ואחרי היגיעה הבלתי רודפת אחר השכר והתועלת, והמתינות והסבלנות הארוכה כפ־לים ומכופלת, יבנה האדם הרגשת האמת, אשר היא נחלת שדי, ויכיר בתחלת ההשקפה, או בהשתכלות קלה, מה שהוא אמת ויציב, ומה שהוא שקר וכזב הלובש בגדי האמת; ועל זאת יתפלל כל חסיד.

עמוד 18 הפירוש השני שכתב ר' יונה על והעלהו שם לעולה הוא עצמו פירוש רש"י ז"ל, שלא אמר לו שחטהו, לפי שלא היה רצון הקב"ה שישחטהו, רק אמר לו שיעלהו לראש ההר כדי לעשותו עולה, וכיון שהעלהו בכוונה לעשותו עולה, אמר לו שיורידהו ולא ישחטהו (הבנת לשון רש"י זה למדני החכם אברהם גייגער הי"ו). ולפי האמת אין צורך לכל זה, והנכון כדברי ראב"ע, כי אחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה אברהם, סרו כל הטענות.

שם שיטה ל"ו למשגת צריך להוסיף (ד"ה א כא יב).

סוף עמוד **21** הלא ארחץ בהם וטהרתי, הנכון כפירוש רד"ק, כלומר אם היה אפשר שאטהר על ידי הרחיצה בירדן, לא הייתי צריך לבוא לכאן, כי אמנה ופרפר הם נהרות טובים מכל מימי ישראל, והיה ראוי שאטהר ברחיצתי בהם, והמאמר הזה הוא דרך כעס ולעג.

עמוד **23** שיטה י"ו וכאשר ירונו אותם צ"ל יְרִיגֻ֫וּ (משרש ירה).

סוף עמוד **25** החכם המופלא מונק העיר כי ר' יונה השכיל לפרש הוראת המי"ם הנוספת בסוף קצת שמות, שעל ידה השם נהפך לתאר הפעל, כגון חנם מן חן, ריקם מן ריק, יומם מן יום; והוא מוסיף כי נראה לו שהמי"ם הזאת היתה מתחלתה סימן האקוזאטיף, כמו הנו"ן בלשון ערבי. וזה דבר קשה בעיני, כי הנה המי"ם הזאת אין הוראתה אלא הוראת הבי"ת (חנם ענינו בְּחֵן, כלומר דרך חנינה, ריקם ענינו בְּרֵיקוּת, בידים ריקניות, יומם ענינו ביום), וענין זה רחוק מאד מהוראת האקוזאטיף.

עמוד **26** שיטה ז' יש לתמוה על ר' יונה שאחר שפירש יפה המי"ם שבריקם, חנם, דומם, ככל במי"ם אחרונה שבמלת אָמְנָם, ואמר שהיא תמורת ה"א, ולא הבין (כאשר הבינו האחרונים) שגם היא הופכת השם (אֹמֶן) לתאר הפעל, ואמנם הוא כמו באמת.

עמוד **26** שיטה כ' ממנו צ"ל מֶנּוּ.

עמוד **27** שיטה כ"ה הפעל צ"ל הפעול.

עמוד **28** שיטה י"ט בהילה (איוב כט ג), אין ספק שאין הכוונה על בְּהִלּוֹ, ואין ספק שיש כאן טעות סופר, ולא אדע לתקן.

ועתה ידידי היקר הנה כלית מלאכתך והשְׁלַמְתָּ הדְפָסַת הספר, ולא תוכל לאחר עוד יציאתו לאור עולם, לכן אשים קנצי למלין, ואניח לבאים אחרי מקום להתגדל בו. רק דבר קטון הנני מוכרח להוסיף, והוא כי ההערה שלי הכתובה בעמוד ר"ד ר"ה ר"ו איננה ממש כאשר יצאה מתחת ידי, כי עיקרה כתבתי ושלחתי אליך בטרם אראה גוף דברי ר' יונה, ואח"כ כשהבאת לפני לשונו כאשר הוא שלחתי לך תוספת להוסיף בסוף דברי הקודמים, ואתה הכנסת התוספת בגוף ההערה, ויפה עשית, אבל דברי בכ"ת אייר כך היו: „דע ידידי וכו' עד לא נוכל לומר עליו שטעה. ואני לא אדע מה כתב בזה „ר' יונה, אבל ר' יהודה חיוג אין ספק שהיתה דעתו כדעת הכוזרי ורא"ע, וממנו למדו „שניהם. ואם (כאשר כתבת באגרתך) ירה ר' יונה חצים שנונים נגד הקוראים קָמֵץ „בקמץ, יתכן שממנו למד בן בלעם, ומשניהם למדו רוב הנקדנים והמדקדקים שבאו אחריהם, „עד שכמעט נשבח" וכו' עד סוף ההערה. והתוספת שהוספתי בעשרה בסיון זה לשונה:

„ראיתי דברי ר' יונה אשר הבאת לפני, וראיתי כי הוא רוצה לפרש דברי ר"י חיוג „באופן שלא ימשך מהם וכו' עד מפני שהפתח מוטעם, ולפעמים יפול גם מהמנגנא, כגון „וקמתי קַמְתֶּם, שאין הפתח מוטעם (המדפיס השמיט עשר תבות, מן מוטעם עד מוטעם). „סוף סוף איננו נשבע וכו' עד כמו שָׁמַת שבדניאל."

כי ידידי אל ירע בעיניך להוציא לאור גם דברי אלה, ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, כנפשך וכנפש הכו"ת פה פאדובה היום ו' כסלו וזאת התורה לפ"ק.

ידידך שד"ל.

בהערה **1** לעמוד **179** כתבתי כמסתפק אם המלות מן „ביוצא בה" הן דברי הברייתא; ועתה מקרוב טלא החכם גאלדבערג בסוף הקובץ כ"י של ס' הרקמה **No. 473** ברייתא דל"ב מ"ת והיא בשלימות יותר מן הנדפסה ושם כתוב הדברים החסרים בנוסחתנו אשר הביא המחבר וז"ל„ ביוצא בו גם זרע יעקב ודוד עבדי אם אינו ענין ליעקב שהרי אמר מקחת מזרעו מושלים תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שהוא מקחת מזרעו מושלים מי המושלים אלו המלכים והכהנים גדולים בני אהרן ובני דוד עליהם הוא אומר הלא ראית את העם דברו לאמר שתי המשפחות וכו' אף כן הוא או זרע יעקב ודוד וכו'." ולזה לשון שכך הראב"ע בעם לשונו על מ"יחד, כי דבריו הם דברי הברייתא. **המגיה.**

Sefer Harikma

Grammaire hébraïque

de

Jona ben Gannach

(Aboul-Walid Merwan Jbn-Djanah)

Traduite de l'arabe en hébreu par Jehuda Ibn Tabbon.

Publiée pour la 1ère fois d'après les deux manuscrits de la bibl. impériale de Paris

par

B. Goldberg.

Revue et corrigée

par

Raphaël Kirchheim.

Accompagnée de notes et d'additions du correcteur, de Mr. S. Baer
et de Mr. le Prof. S. D. Luzzatto, à Padoue.

Francfort sur le Mein

1856.

Sefer Harikma

Ouvrage grammatical du XIme siècle

de

Jona ben Gannach

(Aboul-Walid Merwan Ibn-Djanah)

Traduit de l'arabe en hébreu par Jehuda Ibn Tabbon.

---

ublication faite en partie sous les auspices de l'Institut litéraire Israélite,

dirigé par

Mess. les Drs. **Philippson, Jost & Jellinek.**

Prix ordinaire Frs. 6, 25 = fl. 3.
rix modéré pour les membres dudit Institut Frs. 3, 75 = fl. 1, 48 sans rabais.

Francfort sur le Mein

Chez l'éditeur B. Goldberg à Paris, rue Notre-Dame de Nazaréth No. 47.

Chez Mr. J. Kauffmann à Francfort.

1856.